ספרות עזר · מילונים

הפלאה שבערכין על ספר הערוך

רבי ישעיה פיק ברלין

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

הפלאה שבערכין על ספר הערוך

רבי ישעיה פיק ברלין

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הפלאה-שבערכין-על-ספר-הערוך/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
אות האל"ף 5
אות הבי"ת 45
אות הגימ"ל 67
אות הדלי"ת 91
אות הה"א 104
אות הו"ו 112
אות הזי"ן 115
אות החי"ת 124
אות הטי"ת 149
אות היו"ד 163
אות הכ"ף 169
אות הלמ"ד 198
אות המ"ם 207
אות הנו"ן 242
אות הסמ"ך 256
אות העי"ן 283
אות הפ"א 304
אות הצד"י 335
אות הקו"ף 353
אות הרי"ש 398
אות השי"ן 418
אות התי"ו 447
הוספות 461

הקדמה

רבינו נתן בעל הערוך היה משבט יהודה ממשפחת התפוחים והיה שנת ד' אלפים תשצ"ח כנזכר בערך עד זומם. והוא תלמיד רבינו חננאל ורבינו משה הדרשן. וחבירו רבינו גרשון מאור הגולה. ורש"י שאיל שאילתא מהרב הערוך. כמ"ש בספר אגודה דף קע"ב ד"ה רוקח וכו' ובנימין זאב סי' רל"ג. וחבר רבינו בעל הערוך תשובות וזכרם לפעמים הפוסקים ומהם המרדכי פרק שלשה שאכלו והיתה מנוחתו שנת תתס"ו (מצאתי בספר שם הגדולים מהחכם ר' יוסף דוד אזולאי).

אלו הן ספר הערוך שנדפסו עד היום

א האחד ערוך זה אשר הגהתי ותקנתי: והוא נדפס שנת תט"ו לפ"ק עם המוסף באמשטרדם

ב עוד שנ"ט לפ"ק בלתי מוסף עם הגהות הבחור ר' שמואל הארקוולעי. בבסיליאה

ג עוד תי"ג לפ"ק בלתי מוסף. בווינציאה

ד עוד אחד והוא הקדמון לכלם נדפס רע"ז בכתב אשורית (ולא נזכר בשפתי ישנים מפני יוקר מציאתו לא בא לפניו) נדפס מבני שונצינ"ו במדינת איטליא. וניתן לי במתנה מהרבני מוה' בנימין פרענקל.

ה עוד בא לידי ערוך נדפס בכתב מרובע. אבל השער הראשון חסר ומפני כן לא יכולתי למידע באיזה עיר שנדפס. והוא בלתי מראה מקומות ובלתי המוסף. ובסוף הספר חתם בעל ההגה"ה ישעיה בן כמר"ר אלעזר פרנס ז"ל מבני הגרשוני. גם כתב בסוף הספר אלו הם הטעיות אשר מצאתי בהעתק הערוך אשר היה לפני הנדפס בעיר פיזר"ו בשנת רע"ו. אשר המגיה אותו לא דק להבין כוונת הענין עכ"ל. שמא גרים. אקרא וקול ארים. שם החיבור **הפלאה שבערכין** בהיות כי הערוך הזה אשר שמתי בס"ד עין עיוני עליו מובדל. עד כי הפליא והגדיל. ומופלא ומפורש הוא במעיין ובאר. מכל דפוסי השאר. הן בדמיון ההגהות. אשר הגהתי ומצאתי נפלאות והן בכמה אקונים. בענייניים שונים. והרבה חידושי דינים. אשר הצבתי לבדנה. ואקוד ואברך. להשם המבורך. כי מפיו נתן הַשְׂכֶּל להעמידני על האמת ולכוון דעת רבינו הערוך. ואחריו הייתי כרוך. כצייד יחרוך (עיין עירובין נ"ד: ע"ז י"ט במלתא דבר ששת כי אתא רב דימי משל לצייד צפרין וכו' מתקיימת בידו) ולא הייתי ירא ולבב רך. ולא חזרתי מעורכי מלחמה וקרב לערוך. להצילו מכמה השגות שהשיגו הראשונים והאחרונים בכלל ובפרט ברוך. וסימנא מילתא כי הגימטריא של הפלאה שבערכין ומספר אותותיהם שנים עשר עולים כמנין ישעיהו בהגאון רבי יהודא

ליב ז"ל מכוון לא נגרע ולא יותר. והשם הטוב אשר יכרעו לו כל ברך. ידריכנו על האמת באמתת הדרך ותפלתי בפה רך היות התורה מחזרת על אכסניא ויוצאי ירך:

אות האל"ף

אארא בכל המקומות איתא **אוירא**:

אב הרואה בסוגיא (דכתובות עו). יראה כי הילפותא של והיתה מייתי שם למילף דשטר וביאה ישנו ג"כ ביד אביה לקדשה ולמוסרה על כרחה מדכתיב והיתה איתקיש הויות להדדי מה כסף ביד אביה אף שטר וביאה וכו' ע"ש וגם בפי' רש"י. אבל גבי כסף ילפינן לה מדכתיב ויצאה חנם אין כסף ודרשינן אין כסף לאדון זה וכו' ע"ט. וע"כ נראה דטעות הדכוס איתרמי הכא וצ"ל מדכתיב ויצאה:

אבדן בגמר' (דברכות כז): (וביבמות כה): כתבו תוס' בשם ירושלמי אבא יודן. ואבדון לשנא קלילא:

אבזר במוסף. עולה וכל חבירתה וגרסינן אינהו וכל אברזייו ע"כ אמת שכך איתא בדפוס שלפני ג"כ אכן המעיין ברש"י (בסנהדרין עד): (ד"ה אבזרייהו לו"ד אפרט"נמנט ודוגמתו במנחות עולה וכל אבזרהא הרי שהיה לפני רש"י כגירסת רבינו. וכן במ"ש המוסף וגרסינן אינהו וכל אברזייו. וכ"כ לקמן בערנו. אכן לפנינו איתא בסנהדרין אבזרהא כגי' רבינו:

אבטליות כו' כגון שולנמית ופטורי. נמר ונמרי איתא לפנינו:

אבזקת פי' אבזקת תולעת ע"כ. וז"ל תוס' אבזקת במילתא דמלכא אית דגרסי במולתא פי' היינו פרדות כמו (עירובין נו) במולתא של בירי בטלי כסף או בטלי זהב כלומר פרדות אדומות או לבנות ואין נראה לר"י דבלשון ארמי לא קרי להו אלא כודנייתא עכ"ל: והנה היש מפרשים שבערוך ס"ל דהאי גברא סיפר באותו לשון שהשתמש בו רב דימי אמר רב חנינא מולאות של בית רבי (בשבת נב): וגם בערוך לקמן בערך מולאות דהן כודנייתא (ודע דהש"ס שלפני דפוס פ"פ דמיין איתא בלשון תוספת כמו שהעתקתי למעלה ושם כתבתי על הגליון שטעות בציון (ערובין נו) כי שם בערובין הני מולייתא דבי בירי והמכוין שם אמעלות ומורדות ע"ש ולכך נראה דצ"ל כך כמו (שבת נ"ב מולאות של בית רבי): וז"ל רש"י בטלי כסף. כלי פשתן. וקטלוהו. לפי שאין עש אוכל כלי פשתן (ובחולין פ"ה) אי ר' חייא נפל יאניבא בכיתני פירש"י תולעת האוכלת פשתן. וצ"ל דבכלים העשויין מפשתן שאני. מה שדייק רש"י שאין עש אוכל כלי פשתן אבל בחולין מיירי בפשתן ג פי' וכגי' רבינו מבואר יותר לקמן ערך טלי א':

אביי רב אבא אמר שאלתי את סומכוס ע"כ: ודע דמצאתי עוד נזכר ר' אבא בברייתא (דחולין פ"ד) א"ר אבא זה אחד מן הדברים וכו' והוא תוספתא פ"א דביצה:
עוד שם אבל שמואל ודאי כיון דהוא רישא דאמוראי ליקרי' ע"כ. ע' ב"מ פ"ה: דהוה טרח רבינו הקדוש למיסמכי' לשמואל ולא הוי מסתייעא מילתא כו' ע"ש:
עוד שם דאביי נחמני שמו ומפרשי בכמה דוכתי (שבת לג ע"ד כתובו' ס"ה) (הוריות י"ד פסחים קי"ב ע"ז נ"ח נדרים נ"ד מעילה ך גיטין ל"ד) ע' קונטרס:
עוד שם אבל רב שכתב לא רב שמו אלא **אבא** שמו ומפורש בכמה מקומות כו' ע"ש ז"ל תוס' (בחולין ל"ח). ד"ה איצטריך לי' לאבא: פי' רש"י דשמואל הוה קרי לרב הכי בלשון כבוד. ובערך פי' שכך שמו ורב היו קורין אותו על שם חשיבתו כמו דבכל דוכתי הוו קרי ליה רבי לרבי יהודא הנשיא. ושמואל שהיה חבירו היה קורהו בשמו כו' מיהו על רב המנונא דאמר (ביומא פ"ו). קאזיל אבא למיקטל גברא. קשה שהיה תלמידו וקורהו בשמו ואמרינן (בחלק ק'). מפני מה נענש גחזי שקרא לרבו בשמו. ולפי' הקונטרס דאבא לשון חשיבות ניחא עכ"ל:
ולכאורה י"ל דבלתי ספק מודה הערוך דאבא לשון חשיבות הוא כמו אבי אבי רכב ישראל בלשון עברי אבי ובלשון תרגום אבא מורין על הגדולה. ושפיר אמר רב המנונא אבא (והגע בעצמך מי שיש לו אב ששמו אבא היאסר לו לקרות אבא) גם ששמו כך הואיל והשם אבא יורה ג"כ על גדולתו רשאי לקרותו משא"כ גחזי שאמר אלישע שאינו סובל כי אם שם האיש שפיר נענש שקרא לרבו בשמו: וז"ל רש"י (בשבת נ"ג) אי הכי אמר אבא חבירי כמו אברך אבא למלכא (בראשית מא). וז"ל הרש"בם (בב"ב נ"ב) אבא כך היה שמו כו' אבא אריכא כו' ואמרינן (בנדה כז) רב ארוך בדורו הי'. והאי דקרו ליה רב כמו שקורין לרבי יהודה הנשיא רבי בא"י קרו ליה נמי בבבל רב וכן מצאתי בספר ערוך המובא מרומא. עכ"ל. (ובביצה כ"ט ב') דריש רבא בר רב הונא זוטא כו' אמר להו רב נחמן פוקו ואמרו ליה לאבא כו' פי' רש"י לאבא לחבירו:
דע (דבפסחים מ'): אמר רבה בעל נפש כו' אמר רב נחמן מאן ציית ליה לאבא וכו' כתב רש"י ד"ה לאבא רבה הכי קרי ליה לשון רבנות. אבל (בפסחים פ') לא פירש רש"י כלום (ברכות מז). ז"ל רש"י ד"ה אלו וכו' שמואל היה קורא לרב אבא לכבודו. (וביבמות נ"ז) אמר שמואל ומודה לי אבא כו' ז"ל רש"י משום דקשיש מיניה קרו ליה אבא כמו נשיאי ורבי וכתבו תוס' בזה"ל אמר שמואל ומודה לי אבא לא כמו שפי' בקונטרוס ל' חשיבות אלא כך היה שמו של רב כדפי' בערוך בערך אבא (צ"ל אביי) כדאי' (בברכות מז) אלו מייתו ארדיליא וגוזליא לאבא. ורב כהנא דאמר (בברכות ס"ב) דמי פומא דאבא כדלא

טעים תבשילא. ובראשית הגז (דף קלז): נמי אמר מאן ריש סידרא בבבל אבא אריכא וקצת קשיא על רב כהנא שהיה תלמידו של רב היאך היה קורא לרב בשמו ושמא משום דרב כהנא תלמיד חבר דרב הוה וכו' עכ"ל תוס' שם:

ומעתה י"ל (לפי קבלת רבינו הערוך שהיה רב בשמו אבא) דרב המנונא ג"כ היה תלמיד חבר דרב ולכך אמר (ביומא פ"ז) קא אזיל אבא למיקטל גברא ויתיישב קושיית תוס' (בחולין ל"ח) שהבאתי לעיל ולא קשה על רבינו (בתענית ד) אמר רב וכו' אמר להו שמואל פוקו ואמרו לי' לאבא וכו' פי' רש"י לאבא לחבירי. (בחולין מ"ה) ז"ל רש"י ד"ה אבא רב הכי קרי ליה שמואל דרב הוה עדיף מיני' אני שמעתי אבא ואית דגרסי אבא חבירי עכ"ל. (ובכתובות ק"ז) אמר שמואל מודה לי אבא לא פי' רש"י כלום (בעירובין עח) דקאמר שמואל ולא ידע אבא טעמא דמילתא וכו' לא פי' רש"י כלום עוד שם דאמר רב נחמן דציית לי' לאבא כו' (פסחים דף מ) ורש"י פי' דקרו לרבה הכי על שם חשיבותו. ע"ש דאזיל לשיטתי' כמו שכתבתי לעיל:

אבל אמר להון אבל בעירובין דף למ"ד. עכ"ל. ורש"י דהכא כתב אבל אמת. ע"כ אכן לקמן בעירובין דף ל"ח. ד"ה אבל פירוש רש"י אמת כמו אבל שרה אשתך ומתרגם קושט' ע"כ:

אבל אובלא דקיצרי בשבת כו' ובסנהדרין כו' ובגמ' ג' מלכי' כו' ע"ש ודע דבכל ג' מקומות הללו איתי' לפנינו בגמ' וברש"י איכל' בכ"ף:

אבלא אמר רב חסדא ע"ש כי איבלא לדנא ע"כ בגמ' דידן אי' **אובלי** עי' רש"י כמגופה שאינה דומה לחבית כ"ח: עמ"ש בס"ד לקמן בערך בלן ב':

אבולאי דמחוזא בעירובין פ' מבוי כו' לפנינו (בדף כ"ב) לא נמצא ובלתי ספק גירס' רבינו היה גם בסוגיא זו הא דעולא הני אבולי דמחוזא וע"ש:

אבלוסמוס. (במוסף). בנוסחאות דידן וכו' (בחגיגה כו). לא שנו אלא בכלי אכסלגים הבאין ממדינת הים וכו' וז"ל ל"ש וכו' אלא בכלי אכסלגים וכו' וז"ל תוס' ד"ה בכלי אכסלגים יתכן לפרש שהוא שם עיר וחשובין כלים הבאין משם: קשה דהכא משמע דשל עץ היו והתם בזבחים פרק דם חטאת (דף צד) משמע שהיו של עור כדפירש רש"י וכו'. וז"ל תוס' (מנחות צז). כלי דאכסלגים שם מקום דבפרק דם חטאת (דף צ"ד) מייתי לה גבי עורות. ודברי תוס' הנזכרים צריכין ביאור. אמנם עפ"י גירסת רבינו בלא"ה לק"מ. ונאמן הרב המוסיף בעדותו כי גם לשון רבינו מכוון דגרס (בחגיגה כ"ו): (ובמנחות צ"ו) אכסלגים. עיין לקמן בערכו. ולפי מ"ש תוס' שם העיר וכו' קצת קשה הבאין ממדינת הים וצריך ביאור:

אבן מסמא כו' ובריש גמ' דאמר רבי עקיבא (בשבת פ"ב) וכו' ע"כ. ע' היטיב בתו' דשבת ד"ה באבן וכו':

אבס אין אובסין את הגמל בשבת כו' פי' מפטמין כו' ע"כ. במשנה אין אובסין את הגמל גמ' מאי אין אובסין אמר ר"י אין עושין לה אבוס בתוך מעי' (פי' רש"י אין אובסין מאכילין אותו הרבה על כרחו ותוחבין לו בגרונו ולשון אובסין עושין ליה אבוס בתוך מעי') וז"ל תוס' והא דאמרינן (בעירובין כ'): גמל שראשו ורובו מבפנים אובסין אותו מבפנים הך אביסה לאו היינו אביסה ממש דהא אמרינן הכא אין אובסין כו' וההיא אביסה היינו הלעטה וכן פי' רבינו שמואל עכ"ל. והגמר' מפרש אהא דמלעיטין לגמל דקתני במשנה היינו במקום שיכולה להחזיר. לפ"ז מה שפירש הערוך צ"ע דוודאי שרי לפטם ולהאכילה הרבה רק שלא יעשה אבוס בתוך מיעי'. לכך נ"ל דחס' כאן וצ"ל גמל שראשו ורובו מבפנים אובסין אותה. (בעירובין ך') פי' אובסין מפטמין כדכתיב וברבורים אבוסים והוא שמאכילין את הגמל הרבה. ומאיר לנו בזה הפי' דמה שמתיר בעירובין היינו דרך מפטמין ומצינו דקרי כך כדכתיב וברבורים אבוסים. משא"כ לפי תוס' ורבינו שמואל קשה דאם נתכוון בעירובין להלעטה היכן מצינו שנקרא להלעטה אביסה אדרבה הכא במשנה מחלק בין אביסה הרבה דאסורה ובין הלעטה דשרי. לכך פי' הערוך דהך אביס' בעירובין היינו פטימא (עיין בבא מציעא פ"ו: מאי ברבורים אבוסים כו'):

אבקתא (במוסף. א"ב). בנסחאות שלנו גרסינן אמר רב אדא עכ"ל. ודע (שבעירובין יא): איתא אמר רב אויא אבקתא:

אברונגא (בעירובין סב). בריש גמ' דהדר בריא' במוהרקי ואברונג' עכ"ל וכן פי' רש"י ותוס' שם. אבל בשם ר"ח פי' כמו בנין אבל רש"י פי' ספסלין וקתידראות. עיין בערוך לקמן ערך מהרק כתב פי' שלוחים בשם רבינו נסים:

אבר כיצד מאברין כו' פ"ה כו' ע"ש פי' רש"י:

אברא את הוית בב"ב בגמרא (דכותבין גט דף קס"ח) אברא בעי רחמי (בחולין דף נט): כו' עכ"ל. לפנינו (בב"ב. ובחולין). עוד (בחולין ס'). איתא איברא ביו"ד אחר האלף. ופירש"י איברא אמת. אבל (בב"מ ח): איתא אברא. ופי' רש"י אברא. אמת הוא. וכן עוד (בב"מ קיד). אברא פירוש רש"י באמת. גם (בב"ב מו). גם (בניטין נו). לא פי' רש"י כלום:

אברווי אילני (בסוכה דף מד) כו' עכ"ל לפנינו איתא בכל המקומות אברויי וז"ל רש"י שם אברויי אילני כמו וברא אותהן בחרבותם (יחזקאל כ"ג:מ"ז) לנקוב העפר שעל

השרשים שיהא רך ותיחוח והאילן משביח. כך שמעתי לישנ' אחרינ' להברי' את האילן ולהשביחו: (בע"ז דף ג). פי' רש"י מחזיקו ומשביחו:

אברקין (שבת פרק כל כתבי הקדש) שני סבריקין ושני אברקין עכ"ל לפנינו איתא נוסחא אחרת:

אברתא בר המג בגמ' דאזוב יון (בשבת כו' דף ק"ט): עכ"ל לפנינו איתא אבדתא. וכן פי' רש"י אבדתא. אזוב: וטעות הוא. וצ"ל אברתא כי כן הוא להדיא (בשבת ק"ט): דאזוב האמורה בתורה הוא אברת' בר המג ואם אמנם בגמר' שלפנינו אית' אברתה בה"א בסופו. טעות הוא. וצ"ל אלף בסופו. וכן הוא ברש"י שם וכדאיתא בערוך כאן:

אגא אבא שאול אומר אף ההוגה כו' בגבולין ובלשון אגא (סנהדרין בחלק. צ'. ק"א): עכ"ל ועיין ערך עגה:

אגד בסופו. אוגדת בה שערה בגמר' דלאו במחט שאינה נקובה (בפרק במה אשה) עכ"ל. לפנינו אית' אוגרות ועיין שם תוס' ורש"י:

אגמא דיוקרא (בסנהדרין דף ל"ט): לפי שהעגבות כו' עכ"ל. לפנינו איתא עגביותיו אמר רב אתא מאקרא דאגמא. ופי' רש"י אקרא דאגמא מבבל הוה והוא עמוק מאוד:

אגן בכיצד משתתפין מחוסר כאן או אגן עכ"ל. לפנינו מחוסר כן או אזן:

אגן אבל שוחט הוא לתוך אגן של מים (בחולין דף מ"א): לפנינו איתא עוגה פי' רש"י גומא כמו עוגיות לגפנים במועד קטן לשון מורי ל"א לתוך העוגל והיא היא:

אגסטון יכול לומר אגסטון אני בתוכה (בסנהדרין פרק זה בורר דף כ"ו) פי' אגסטון אנגריא. פי' אחר כו' אריס בתוכה עכ"ל. שני פירושים אלו כתב רש"י אבל תוס' דחו לפירושו דשדה של נכרי והוא אריס בתוכה מהא (דגיטין סב). אין עודרין עם הנכרי ע"ש וגם בתוס' דגיטין. ועפ"י מה שכתבו התוס' בגיטין יש להתנצל בעד הפי' הזה ולומר דלמא קסבר זה החורש דיש קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע משביעית. ודע דלשון רש"י שכתב בזה"ל אגיסטון שכיר וקרקע של נכרי הוא אי נמי משום ארנונא שכרו בעל הבית לחרוש: צריך ביאור דלפירוש ארנונא שפי' יש לומר דהוא עצמו בעל הבית שקיבל השדה מן המלך ולמה קרו ליה אגיסטון ששכרו בעה"ב לחרוש. בשלמא לפי' הראשון ששכרו מנכרי אתי שפיר. אבל ללשון שני צריך ישוב אבל לפמ"ש רבינו פי' אגיסטון אנגריא כלומר דאנגריא וארנונ' נקראו ג"כ בשם אגיסטון ניחא טובא על מה טעם נקרא אגיסטון:

אגר אגרא דבי טמיא עכ"ל עיין בערך מם:

אגף עולת העוף שנמצאת בין אגפיים (בסוכה דף מב). וכו' וז"ל רש"י נראה בעיני דהאי בין אגפיים אינו אלא לשון עופות עולת העוף שנמצאת בין עופות המלוקים לחטאת כו' ע"ש. ובהיות שאי אפשר לפרש בענין אחר כי אם כמו שפירוש רש"י מעתה צ"ע על רבינו שהביא הך דסוכה בערך זו שאין שייכים לשאר אגפיים שפירושם כנפיים ובפרט מה שמסיים רבינו (ב) אגפיים ראשונים בעופות כו' ופתרון אחד להם צע"ג דהא הך דסוכה א"א כפתרון הזה. ומפני הלחץ זו הדחק יהיה בהכרח לומר הואיל דהוא שם מושאל לעופות אגפיים באשר שיש להם כנפים. לכך נכלל בערך זה. אבל הסיום שכתב רבינו ופתרון אחד להם אי אפשר להולמו:

אגורי אגור לה (בב"ק בהגוזל) בגמ' דהמוכר כליו עכ"ל. נראה דצ"ל המכיר כליו כו' והוא (בב"ק קט"ו). אמנם נוסחת רבינו גם שם לא מצאתי ע"ש:

אגרדמין ובפ' (הגוזל עצים דף צ"ח) דגזל מטבע עכ"ל לא ידעתי מקומו בכל מסכתא בב"ק ובשאר דוכתא:

אגרוף בסופו כדקאמרינן בעלי אגרופין וכתיב ולהכות באגרוף רשע עכ"ל עיין בפירוש הרמב"ן (משפטים כא. יח). שכתב בזה"ל אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף להכות בה כמו שאמרו בעלי אגרופין וכו'. ודע שלא מצאתי אלא (בפסחים נ"ג) איבעיא להו תודוס איש רומי גברא רבא הוה או בעל אגרופין הוה:

אד היכי משכחת לה דאדיי' אדויי בפ' (משילין דף ל"ט). ז"ל רש"י (בביצה ל"ט). דאדיי' אדויי כמו וידו אבן בי (איכה ג':נ"ג) אבל (בב"ק י"ט: וכ"ב). לא פי' רש"י שהוא לישנא דקרא אלא כתב דאדיי' אדויי שזרק וכו':

אדותא (בסוכה כו) נ"א: לפנינו איתא **ארוותא**: **אדך** אתו כולי עלמא לאדוכי' בקידושין בסוף גמר' דעשרה יוחסין (דף פ"א). עכ"ל אבל לפנינו אית' רמא קלא נורא בי עמרם אתו רבנן כו' אמרו ליה וכו'. אבל נוסחת רבינו וגם נוסחת הרב המוסף לאתכא ליתא לפנינו:

אדכי אמר שמואל האי סכינא ביני אדכי כו' (בשבת כ'): לפנינו איתא סכינא דביני אורבי ופי' רש"י שנועצין סכין בין שורות הלבינים שבבנין להשתמר. בסוף האות ובריש גמ' דהשותפין דף ג' לביני אדכי פי' בין שתי שורות של אריח וכו' עכ"ל לפנינו איתא לביני אירבי ופירוש רש"י בין דימוס שמכאן וכו' ע"ש:

אדילי דימא בריש גמ' (דהספינה דף ע"ד) פי' זה לויתן עכ"ל. במוסיף בנוסחאות דידן גרסי' ארזילי עכ"ל. לפנינו איתא ויברא אלהים את התנינים הגדולים הכא תרגומו ארזילי דימא רבי יוחנן אמר זה לויתן נחש בריח וכו' וז"ל הרשב"ם ארזילי דימא ראימים שבים (ורבינו חננאל פי' לויתן) רש"ל מוחק זה ע"כ וראיתי ברש"ל כתב בזה"ל ור"ח פי' לויתן

נמחק ונ"ב בס"א אינו עכ"ל הנה הטעם שרש"ל מוחק נגלה לעין כל דהא ר' יוחנן אמר לויתן משמע להדיא דהא דהכא תרגומו ארזילי פליגי. אמור מעתה דברי רבינו שכתב פי' זה לויתן צע"ג. אמנם להבין דברי ופירוש רבינו נראה שמפרשו עיין קונטרס סימן מ"א:

אדם בכווריי דאדימי כו' (ביצה ך"ד): לפנינו איתא בכווריי דאדימו ופירי דכבישי בירקא. פי' רש"י אדומים שלא נס ליחן ואדמומית שתחת לחייהן שבודקין אותן שם ופירי דכבישי בירקי כשלקטום טמנום מיד בירק שלא יברח לחלוחן כבישי טמונין כמו רישא בכבשא והני וודאי מוכן נינהו דניכרין שמערב יו"ט הן ואשמועינן דאע"ג דדמו לבני יומא לא חיישינן למראית העין ורבותי פי' כו' ותוס' הקשו ע"ז וכתבו דאין וודאי שהוא מערב י"ט אלא ספק. והנה לפמ"ש הערוך בסוף דבריו דודאי לאו בני יומן נינהו חזינן דלא חש לקושית התוס' וס"ל בזה כמו רש"י דודאי הם. ודע מ"ש הערוך ופירי דכבישי בירקא אינם מובנים אי הוה הגירסא לפניו כך כמו שהיה לפנינו אם כן מה הוסיף על המימרא. ותו דהא לפי' אחר שכתב ופירי דכבישי שנכמשו. נראה להדיא דלא היתה הגירסא לפניו בירקא. לכן נראה דגירסתו היה ופירי דכבישי ורבינו הוסיף בירקא כדי לפרש הכוונה של דכבישי והיינו כפירש"י ולכך בתחלת דבריו של רבינו לא העתיק אלא ופירי דכבישי:

אדן או על גבי אידייניה (במ"ק דף כ"א) כו' עכ"ל במ"ק פי' רש"י מכתשת גדולה (ובב"ב דף קמד) פי' הרשב"ם אודיינא פי' בור וכיסוייו וכתבו תוס' על זה ואין נראה לר"ת אלא מפרש שהוא כלי שעומדים עליו שומרי שדות וכרמים לראות מעליו מרחוק וגם הוא ראוי לישן עליו וכו' ויש ספרים שכתב בהן אידוונו כמו דוו להכי ולהכי (תמורה דף ב) עכ"ל ודע דבב"ב בגמ' נדפס אריינא ברי"ש וכן נדפס (במ"ק כ"ו). ברי"ש וצריך תיקון:

אדק א' ומעלין בדיופי ומטיפין באדק הרב גורם ומטיפין מאדק עכ"ל באוספתא פ"ב דשבת איתא ומטיפין מן האידק יבש"ס שלפנינו אית' מיארק וכן ברש"י פי' על מיארק ע"ש:

אדק ב' וישקף על פני סדום ועמורה תרגום ירושלמי ואודיק כו' היינו יונתן ועיין במוסף לקמי ערך צם ועיין פתרון. ולכאורה מכאן גם כן היה לו להביא ראיה:

אדר א' בר"ה פ' אם אין מכירין (דף כג). ד' מיני ארזים כו' קתרוס כו' מאי קתרוס אמר רב אדרא דבי רב שילא אמרי זו זבליגא כו' וכן בחלק (דף ק"ח) גופר מאי גופר רב אמר כו' דבי רב שילא אמרי זבילגא כו' ותרגום גופר קתרום עכ"ל לפנינו בחלק ק"ח: אית' אמר רב אדא אמרי דבי ר' שילא זו מבליגא ואמרי לה גולמיש (ורש"י לא פירש רק על מבליגא כתב עץ הוא) וק"ק מאי בעי בזה דהא בלאו פירושו ידעינן דעץ הוא ממה דכתיב

עצי גופר. רק דלא ידעינן ענין פירושו של מבליגא מאיזה מין עץ הוא. וזה גם רש"י לא גלה לנו ורש"י בחומש כתב עצי גופר כך שמו ולמה ממין זה ע"ש גפרית שנגזר עליהם לימחות בו. ונוסחת רבינו היא מוכרחת לפי הסוגיא דראש השנה. אולם מ"ש רבינו דתרגום גופר קתרוס וודאי לפניו היה כך אבל לפנינו בתרגום אונקלוס איתא דקרדום. ובתרגום יונתן איתא דקרדונין. ובתרגום ירושלמי איתא דקרדינון. ובמתורגמן ראיתי דקרדוס. וז"ל דהמכלל יופי עצי גופר הוא עץ קל על פני המים ואמר בו המתרגום קרדוס. ואמרו רז"ל ארבעה מיני ארז הם ארז קרדוס עץ שמן וברוש עכ"ל. ועתה דברי רבינו הם מכוונים עם מ"ש המכלל. רק ההבדל בין דלי"ת לתי"ו ובאלו אין נפקותא כל כך כי הם מאותיות המתחלפות בדטלנ"ת. ונכרין דברי אמת נוסחת רבינו בתרגום אונקלס על גופר קתרוס דמוכח כך מסוגיא דר"ה דפירשו רב ודבי ר' שילא תרווייהו מילת קתרוס. וכמו שפירשו הכא כך פירשו בסנהדרין על מלת גופר. הרי מוכח להדיא דגם גירסת התרגום על גופר קתרוס היא הנכון. והנה המכלל שפי' גופר הוא עץ קל על פני המים (וכן פירש הקונקארדאציוס בזה"ל מיושב בזה תמיהת רש"י ולמה ממין זה. אמנם רש"י ז"ל ממאן בפירוש הזה משום דחזינן דפליגי ביה רב ורב שילא וקשה נחזי אנן איזה ממין שניהם הוא הקל ודחיקא טובא דאדר' וגולמיש ומבליגא שלשה אלה קלים הם בשוה עיין קונטרוס סי' ל"ח:

אדר ב' בע"ז כו' דף כ"ט. ההיא חביתא דאשתקי' ברזא אדרי' עכו"ם נקטה ההיא חביתא (דף ס') ההיא חבית' דאיסתדיק לארכה אדרא עכו"ם חבקה פי' קפץ עכ"ל. לפנינו איתא אנח ידיה עלוהי. ועיין תוס' ד"ה ה"נ וכו' שאם תחב הנכרי את הברזא כל היין אסור. ודע שגם לעיל בריש העמוד איתי' ההיא אסרוגא וכו' אידרי' נכרי ושקליה. ואולי עירבובי דברים נדפס הכא. וכוונת רבינו הערוך על ההיא דלעיל וגרס נקטה במקום שקלה. ודע דרש"י לעיל כתב אדרי קפץ. והכא במאוחר האריך בפירושו וכתב אדרי' נשא כמו דרי טונא כלומר וכו' וזה קצת חידוש דלעיל קיצר והכא במאוחר האריך:

אדר ג' יביא אדורה לבית דין עכ"ל עיין לקמן ערך **אד** ה' ועיין בפי' הרא"ש:

אהובה (ביבמות כג קידושין סח). אמר רבא עכ"ל לפנינו אית' רב פפא:

אהורייריי (בשבת פ' אלו קשרים דף קיג ובב"מ פ' הפועלים דף פה) אהורייריה דרבי עתיר משבור מלכא עכ"ל. לפנינו איתא אהוריריה. פי' רש"י ממונה על סוסים ופרדות שלו:

אווז אווז בר אווז (בב"ק בהפרה דף נה. ובבכורות פרק הלוקח עובר דף ח) ובגמר' מפרש מאי טעמא עכ"ל. אווז ואווז הבר כלאים זה בזה מאי טעמא וכו' וכן איתי' בבכורות אווז

ואווז הבר כלאים זה בזה והוינן בה מאי טעמא ומעתה תבין מה שכתב רבינו הערוך ובגמר' מפרש מאי טעמא:

אוול ויועציך כבתחלה ומילכי מילכיך כד מן אוולא בו' עכ"ל. וכן בבראשית ברא תרגום יונתן מן אוולא:

אוון (בב"מ פ' הפועלים דף צ"א). שכרו מאוונא לא ונא עכ"ל. לפנינו איתא מאומן לאומן. ועיין ערך אמן ג':

אונא בקידושין פרק עשרה יוחסין עד אכבדה ואונא כו' עכ"ל לפנינו אית' בגדא ואוונא:

אונכרי (בסוכה ריש לולב הגזול דף ל). א"ל רבא (לפנינו איתא רב הונא) להנהו אונכרי פי' עושה מלאכת הנשיא עכ"ל לפנינו אוונכרי וז"ל רש"י תגרי כל דבר להשתכר בו כגון כלים קטנים מחטין ומסרקות ולולבין וקורין מרני"ש:

אויר אויר מגדל משכח את התלמוד (בחלק דף ק"ט) במעשה דור הפלגה. עכ"ל עיין לקמן ערך ברסיף השגה גדולה מזה על המהרש"א ז"ל. במוסף פי' בל' יוני ורומי רוח כו' תרגום על פני רקיע השמים על אפי אויר רקיע עכ"ל כן הוא ביונתן ב"ע בראשית א ך'):

אוריא מאי אוריא אויר יה (בב"ב דף כה) עכ"ל. ז"ל רש"י אוריא אני שמעתי כך קורין למערב בל' פרסי ולי נראה שכך קורין למזרח בל' לע"ז וכו' וכתבו תוספת איריא ל' שפירש הקונטרס דאוריא מערב נראה לר"ת ולר"ח עיקר. ועמ"ש תוס' בקדושין י"ב להוכיח דאוריא הוא מערב:

אוותיאוס (בכריתות דף יז) (ובנדה דף יד). ת"ר איזהו שיעור אוותיאוס כו' עכ"ל בכל המקומות איתא אותיום ופרש"י בכריתות מיד ול' יון הוא וכ"כ רש"י ביומא ו' ד"ה כמאן כו' אותיום והוא לשון מיד בלשון יוני. וח"ו שיהיה הכחשה במילתא דעבידא לגלויי. ואמנם עדות רבינו ועדות רש"י שניהם אמת ע"פ מ"ש התוס' (ב"ק פג) ד"ה לשון כו' שמענו משתנה כעין לשון לע"ז שמדברין אותו ל' צח במדינה אחת יותר מבמדינה אחרת כו' (וז"ל הרמב"ם בפיר' המשנה בקצת הנוסחאות אותיום וענינו תיכף. והרב ברטנורה כתב בזה"ל אותיום תיכף ואין לו דומה במשנה עכ"ל):

אזא אוזיא ופלגו אוזיא כו' (בביצה דף כ"ט) עיין מה שפי' רש"י על כל זה:

אזדא נפק אזדא (מעילה דף יז). לפנינו אית' אזל:

אח מעשה באחד שהיה מצטער על אחת (כתובות קיא) פי' על אשה אחת עכ"ל לפנינו איתא על אשה אחת:

אחד אחידת מגדל שד (מגילה דף ו) לפנינו בגמר' ורש"י איתא שיר ובעין יעקב גריס צור:

אחר א' ואחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו וכו' (ברכות דף ד ובסנהדרין דף טו) עכ"ל. עיין תוספת דהכא ותו' בסנהדרין דר"ת גריס כך דלא כרש"י והקשו היכי פשיט יהוידע בן בניהו מבניהו בן יהוידע ותירצו דמסתמא ממלא מקום אביו היה ע"ש: אמנם לפי גירסת הערוך איתא כך בגמרא גופא ועיין מה שכתבתי לקמן בערך מאה להצדיק דברי רש"י לפי הגירס' שמצא לפניו בניהו בן יהוידע:

אחר ב' ז"ל הגמר' (ברכות י"ט): אמר ריב"ל כל המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים נופל בגהינם שנאמר והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל אפילו בשעה ששלום על ישראל יוליכם ה' את פועלי האון. תנא דבי רבי ישמעאל אם ראית תלמוד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה שמא ס"ד אלא וודאי עשה תשובה כו'. וזה לשון רש"י והמטים עקלקלותם לעיל מיניה כתיב הטיבה ה' לטובים וסמוך ליה והמטים עקלקלותם והמכריעים את חובותם יותר על זכיותם להטותם לכף חובה. והנה לעיל בסמוך דאיתא בגמרא כל המספר אחר המת וכו'. כתב המהרש"א בחידושי אגדות ולקמן גבי תלמידי חכמים אמר בלשון אחר כל המספר אחר מטתן משום דלא ניחא למימר בהן אחר המת דהצדיקים גם אחר מיתתן נקראו חיים והיינו דנקט אחר מטתן כאלו שוכבין חיים על מטתן ע"ש. ודבריו דחוקים דאף דקרויין חיים אפ"ה מצינו על הרוב דנאמר בצדיקים מיתה בתורה ונביאים וכתובים ובכל הש"ס תו יש לדקדק למה נקט דוקא אחר מטתו הא וודאי בחיים חיותו איכא קפידא יותר ואדרבא אמרו בגמרא לעיל מזה א"ר יצחק כל המספר אחר המת כאלו מספר אחר האבן איכא דאמרי דלא ידעי ואיכא דאמרי דידעי ולא איכפת להו. ומשמע דגם בת"ח הוא כך כאלו מספר אחר האבן דלמ"ד דמתים לא ידעי גם ת"ח אינם יודעים דאין חילוק בזה. ופשיטא לדאיכא דאמרי דידעי ולא איכפת להו מכ"ש דת"ח לא איכפת ליה רק שהקב"ה תבע ביקרי' ע"ש אבל נופל בגיהנם לא משמע. אמנם פי' ר"ח שמביא הערוך בריש האות שפירוש אחר מטתו לשון הטייה הוא כלומר נטה מדרך הישרה כו' ואסיקנא דה"א בעבירות הגוף אבל בגזילת ממון עד שיחזור לבעליו עכ"ל. האמת יורה דמיירי בחייו של ת"ח דוקא ומתוק למאוד קרא דהמטים שהביא הש"ס וכל הענין עולה יפה:

שם בסוגיא זו דאמר ריב"ל עוד בכ"ד מקומות ב"ד מנדין על כבוד הרב כו' נפק ר' אלעזר דק ואשכח תלת כו' המספר אחר מטתן של ח"ח דתנן וכו' דוגמא השקוה. ונדוהו ומת כו'. התם וודאי הפי' של אחר מטתן שמספר ממנו גנאי דהיינו פגם משפחה וזה כוונת הערוך:

אחר ג' כל הכלים שיש להם אחורים ותוך כו' (פסחים דף יו) פי' כגון הכרים והכסתות שיושבין על גבן ובתוכן נותנין הנוצה כו' עכ"ל. ע"ש שכן כתוב במשנה להדיא:

אחריות בסופו אין אנו אחראין לרמאין (דמאי ט"ו) עכ"ל ופי' הרב שם כלומר אין אחריות הרמאין עלינו לשומרם שלא יאכלו דבר שאינו מעושר וכו':

אטבא אמר רב כהנא באטיב בעגלות (שבת פרק הזורק דף צ"ח. לפנינו אית' באטבעי ועיין בתוס' מה שכתבו בשם ר"ח:

אטבח בסוף (בסוכה דף נ"ב). באטבח דבי ר' חייא קורין לסהדה מנון סהדה כו' במקום ס' מ'. במקום ב' ההי"ן. ב' נוני"ן. במקום ד'. ו'. עכ"ל קצת ביתר ביאור תמצא בפירוש רש"י שם:

אטלס עטליזה של עזה בלפני אידיהן (דף י"ט): עכ"ל ז"ל רש"י עטליזה שוק של בהמה כמו איטליז דתנן שוחטין באיטליז (תמורה כ"א):

אטמא אי דדפנא עכ"ל צ"ל דדפקא וכן גרס בערך דפק:

איטני (פרק עגלה ערופה דף מ"ח) ומניחין אותן כאיטני של אבר עכ"ל רבינו גרס בטני עיין ערך טן:

איטפח ר' זירא בברכות פרק שלשה שאכלו (דף מ"ז). עכ"ל ז"ל הגמר' ר' זירא חלש על לגבי ר' אבוהו קבל עלי' אי מיתפח כו' איתפח עבד סעודתא כו' ולשיטת גירסת רבינו צ"ל אי מיטפח כו' אטפח כו' אמנם גם (בסנהדרין קז ובב"מ פז) ושאר דוכתא אית' מיתפח איתפח בתי"ו:

איל איל קמצא דכן (בפסחים דף יו ובע"ז דף ל"ז). פי' איל קמצא הוא שושיבא עכ"ל (בע"ז ל"ז) מאי איל קמצא רב פפא אמר שושיבא כו' וקמיפלגי בראשו ארוך מר סבר ראשו ארוך אסור ור' יוסי בן יועזר איש צרידה סבר ראשו ארוך מותר (וע' פי' רש"י דתליא פלוגתייהו בתנא דבי רב ותנא דבי ר' ישמעאל בחולין סה וסו). ורבי חייא בר אבא משמיה דעולא אמר סוסביל בראשו ארוך כולי עלמא לא פליגי דאסור כי פליגי בכנפיו חופין את רובו ע"י הדחק מר סבר רובו כל דהוא בעינן ומר סבר רובא דמינכר בעינן: ומעתה דברי רבינו שכתב הוא שושיבא והוא סוסביל כו' צע"ג. וגם בערך ססבל כתב רבינו כבר פירשנו בערך אי עולא אמר סוסביל. וכן בערך ששיבא כתב רבינו והוא איל קמצא כדפירשנו לעיל בערך איל. וא"כ אין למחוק ולהגיה כאן כלום. וחולם במה שהערה רבינו בערך ששיבא והוא איל קמצא. (אמר המעתיק לא מצאתי יותר):

אך אך גדול (בבא מציעא דף נט) פי' מכה גדולה ביום שברכו את רבי אליעזר כו' עכ"ל בש"ס דפום פפד"מ נדפס בצדו **אף** והוא נגד בעל הערוך ונגד רש"י וצ"ע:

אכוורנקי דהוה ליה לריש גלותא בבוסתניה עכ"ל. (ערובין כה): ושם איתא **אכוורקני**. ועמ"ש לקמן בערך כוורנק:

אכטא אמר רב חביבא האי אכטא דטייעא כו' (בע"ז פרק אין מעמידין דף לד) וכו' עכ"ל. וכ"כ התוס' בשם הערוך ור"ח גרס אבטא מל' אבטיח וכן רש"י גריס אבטא. עיין קונטרס סי':

איין עליו (בקדושין דף ד) במוסף **א"ב** בנוסחאות כתוב עיין עכ"ל. ובסמ"ע סי' רע"ו כתב בזה"ל רואין אם יש לבן זרע. ילפינן מדכתי' בפרשת נחלות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו והו"ל למיכתב אן בלא יו"ד כמו מאן יבמי ודרשינן מדכתיב ביו"ד לפרש ל' איין ואפס בנמצא שום בן. ור"ל שאין בנמצא שום יורש ויוצאי חלציו. ואע"ג דבגמרא אמרו עיין עליו בעיי"ן נראה דלאו דוקא קאמרי אלא כוונתן דמ"ה נכתב אי"ן ביו"ד לדרשו כאלו נכתב עליו איי"ן והיינו דאיי"ן זה מלשון איין בנמצא כמ"ש וכנ"ל. ולא כמו ששמעתי מפרשים עיין ממש קאמר ומשום דאחע"ה מתחלפים וזהו דוחק וגם יש מפרשים כו'. והנה הגאון בעל הסמ"ע אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי וכיון לדעת הערוך (ועיין לקמן בערך עין הביא מימרות אלו בשם רבינו גרשום ורבינו חננאל עיין עליו ע"ש) וראיתי התוי"ט (ביבמות פ"ב משנה ה) העתיק כל דברי הסמ"ע והאריך לסתור כל דבריו. וסיים אח"כ בזה"ל לפיכך האמת שדורשין עיין עליו בעי"ן ומטעם אסמכתא וכמ"ש עכ"ל. ואמנם תמה אני על שני גדולי הדור שלא שמו עין עיונם במ"ש רבינו הערוך בשני ערכים בשם הקדמונים טובא ועמודי עולם: ועיין עוד מה שכתב רבינו הערוך בערך אן לקמן קצת באריכות:

אכל עי' קונטרס סי':

אכלושי דאי לא עבדי חלשי (בב"מ דף ע"ו) ויש ספרים שכתוב בה **אבלושי** בבי"ת פירוש הכתפים כו' וכן פי' רש"י. אבל הרמב"ם פי' חופרי אדמה ובשניהם הגירסא **אכלושי** בכ"ף:

אכסדרה כו' אספלידא עכ"ל. ע' לקמן בערך שלו:

אכסלגיס בפרק חומר בקודש (בחגיגה דף כו): עיין מ"ש בס"ד לעיל ערך **אבלוסמיס**:

אכסן בשואל (בשבת דף קנ"א) אפי' מלא כאכסנא דגרדאי כו' פי' כו' כמנור אורגים כו' עכ"ל. לפנינו איתא כאבסינא ופי' רש"י כובד של גרדיים:

אכצן (בשבת דף קו ובב"מ בהמפקיד לו ובהאומנין ע"ח) לפנינו בכל המקומות גרס **אובצנא** ופי' רש"י עייפות:

אכר (בערובין דף פב) תרתי רפאתא אכריתא. י"מ שם מקום כו' וי"מ ככרין שאוכלים הרועים עכ"ל לפנינו איתא רפתא אכרייתא. ופי' רש"י שנושאין האיכרים עמהם לשדה. איכרים מנהיגי שוורים עד כאן לשונו:

אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש כו' אל תרצה את חבירך בשעת כעסו מנא לן ממשה כו' עכ"ל ככל הפירושים תמצא ג"כ בפי' הרב ברטנורא ע"ש:

עוד שם ואל תשאל לו בשעת נדרו בשעה שאמר משה לישראל שמעו נא המורים נשבע הקב"ה כו' שנא' לכן לא תביאו כו' המתין ארבעים שנה ואח"כ התחיל להתחנן כו' עכ"ל. ידוע שמה שנאמר לכן לא תביאו את הקהל הזה היה בשנת הארבעים. ולכך נראה שכך פירושו המתין עד ארבעים שנה. ולפמ"ש רש"י בחומש בעת ההיא לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר. ועיין בש"ט אין ראיה ממשה:

אלה (בשבת פרק במה אשה דף סג) כו'. פירש בש"ס מאי אלה קופל ודומה למקל והוא של ברזל כאמה ומחצה כו' עכ"ל לפנינו איתא מאי באלה קולפא ונדפס בצידו על הגליון פירוש שבט שמכין בו וראשו עב עכ"ל. וחידוש שלא העתיק לשון הערוך ופירושו. גם דע דיפה גרס רבינו הערוך דגרס מאי אלה ולא כגירסא שלפנינו מאי באלה. ודעת לנבון קל. וכן איתא על נכון לעיל (דף ס"ב): אהא דאיתא במשנה ולא בכוליאר ולא בכובלת קאמר הש"ס מאי כוליאר כו' מאי כובלת כו' וכן עוד טובא בלתי בי"ת השימוש:

אליו ויאמרו אליו כו' אי"ו נקוד כשם שאמרו לאברהם איה כו' כך אמרו לשרה איו אברהם עכ"ל כתבו תוס' (בב"מ פז) בשם בראשית רבה והוכיחו שכן ס"ל להש"ס והוקשו על פי' רש"י ע"ש:

אליירין א' (בשבת דף קיד). בכלים האוליירין כו' פי' בגדים הן ודרכן המלובשין כגון מיני כסותא לבנים והגלימא כגון מיני דמעטפי סומקא עכ"ל. זהו כפי מסקנת הש"ס הא בגלימי והא בלבושי פי' גלימי הוא סומקא ולבושי הוא חיורא:

אליירין ב' ואין עושין פחמין אפילו למוכרן לאוליירין עכ"ל לפנינו איתא למוסרן:

עוד שם ויש אומרין חשודין לסוחטה כו' עכ"ל בשבת לא פירש"י כלום אכן (בערובין פח) פירש"י חשודין על אותו דבר סחיטה:

אלל כו' בגמרא (דחולין דף קכא): מאי אלל א"ר יוחנן אלל מדרקא פי' בשר המת עכ"ל. לפנינו איתא מרטקא וז"ל תוס' מרטקא פי' ר"ח בשר המת. ע' קונטרס סי' נ"א:

עוד שם רופאי אליל כלכם תרגום **בְּמַאֲסֵי אֱלֵיל דְמוּדְרְקָא דְכַלְטֵיהּ סַכִּינָא הַכְדִין כּוּלְכוֹן** עכ"ל, בתרגום וכן במתורגמן איתא **וּמוּדְרְקָא**:

אלייסטון (במנחות דף פו ובבא בתרא צז) אין מביאין אלייסטין כו' אין מביאין במקדש יין שנעשה בשמש שאינו מן המובחר פי' יין שחור שיש בו טעם שמש כו' אליו פוליס אליו שמש פוליס עיר (ובמוסף א"ב פי' בל' יוני דבר אשר השמש זורח עליו זמן ארוך הן שיהיו הענבים כדעת הר"ע מברטנורא הן היין כדעת הרמב"ם ז"ל הוא יין עשוי מענבים צמוקים בשמש עכ"ל) הרב מברטנורא (משנה ו' פ"ח דמנחות) כתב אליוסטין יין מתוק מחמת השמש שתלו הענבים למתקן שמש בל' יון יסטון ע"כ. וצ"ע מעדותו של רבינו ואחריו החכם המוסף. והנה הרמב"ם בפירושו למנחות הוא כמסתפק שכתב ושם השמש בלשון יוני כפי דברי קצת מפרשים יוסטון ורשב"ם (בבבא בתרא צז) כתב הלאסטון יין מתוק וחלוש מאוד ע"כ. ובחבורי יש סדר למשנה ברדתי בס"ד כקושת תוס' על פרש"י:

אלמלי תרגום לולי משה בחירו אלמלא משה כו' (ובמגלה לא ובתענית כז) אלמלא מעמדות כו' פירוש אלו. אם לא. ויש שפירושו אם לו (שבת דף קיח) אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות עכ"ל וז"ל תוס' (במגלה כא) ד"ה אלמלא כו' ואומר ר"ת דהיכא שיש אלף בסוף אלמלא רוצה לומר אילו לא. והיכא דכתיב אלמלי ביו"ד רוצה לומר אילו היה ע"כ ובכל מקום שתמצא נדפס אלמלא לא. דע כי טעות הדפוס הוא, ובש"ס שלי כל מקום שמצאתי כך שמתי (לא) בין שתי חצאי עגולים להורות כי טעות הוא:

אלמנה אלמנת עיסה (כתובות דף יד קידושין עה) פי' רב האי עיסה משפחה כו' עכ"ל ותוס' (בכתובות יד) ד"ה אלמנה כו' כתבו כפירוש זה בשם ר"י וריב"א:

אלפא לסלת (מנחות דף פג) פי' ראשונה כו' כמו אלפא שהיא ראשונה לאותיות של יון כו' ז"ל רש"י אלפא לסלת שכשם שהאל"ף היא ראש לכל האותיות כך סלת של אלו וכו' ראש לכל הסלתות ענין אחר אלפא אל"ף היינו אחד כך סלת של שני מקומות אלו מיוחדין לכך שסלתן מובחר עיקר מכל הסלתות כך שמעתי והנה לפי' השני שכתב רש"י יש לדקדק דהו"ל לומר אל"ף לסלת (היינו אחד) אכן לפירוש הראשון וכן הוא פירוש רבינו שפירוש תנא אלפא דוקא כדי לידע שהפירוש הוא ראש לכל הסלתות וז"ל הרב מברטנורא אלפא לסלת. סלת שלהן ראשון ומובחר מכל הסלתות כאל"ף שהיא ראשונה לכל האותיות. אלפא זו אל"ף בלשון יוני. (ובמשנה ב' פ"ג) דשקלים כ' הרב בד"ה יונית וכו'. היו רגילין ביונית משום דכתיב **יַפְתְּ** אלהים ליפת וכו' (וע"ע תוס' י"ט משנה ג' פ"ה בשקלים):

אלקפתא (שבועות דף ו) מלכא ורופילא אלקפתא וריש גלותא כו' עכ"ל. ומצאתי (בראשית מא פסוק מ"ד) תרגום יונתן מאמר פרעה כו' תרגום יונתן ואנת אנקפתא:

אלתר פרק קמא (דראש השנה דף טו) נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים פירוש תיכף ומיד ואולי טעם המלה אל תור כלומר בלי זמן או טעמה על אתר כלומר במקום הזה בלי הפסק עכ"ל חידוש שלא ראה ברש"י (נדרים דף ג) ד"ה הכי נמי וכו' כל אלתר דגרסינן היינו אל אתר באותו מקום וכן מפרש בידות עד כאן לשונו רש"י שם ובמקום בידות צ"ל בירושלמי:

אם כו' פי' אם למקרא (דכיצד צולין דף פו) ר' יהודה סבר יש אם למסורת כו' ור"ש סבר יש אם למקרא כו' ע"ש עכ"ל זו היא הנוסחא אמיתית גם לפנינו: וכתב רש"י ואני שמעתי חילוף וכו' דרבי יהודה סבר יש אם למקרא וכו' וקשה לי לאומרו וכו' ע"ש:

אמגושא פי' אמגושי כמו אותו (בשבת פ' כלל גדול דף עה) כו' אמגושתא כו' רב ושמואל חד אמר חרשי והוא מכשף בלשון יון כו' וחד אמר גידופי והיינו כופר בעיקר להכי יצא ליאור כו' עכ"ל. ז"ל הגמ' במועד קטן י"ח. פרעה שהיה בימי משה אמגושי הוה שנאמר הנה יוצא המימה וגו' וז"ל רש"י אמגושי הוה דכתיב הנה יוצא המימה מחלוקת (במסכת שבת דף ע"ה). חד אמר חרשי להכי יצא ליאור בשביל מכשפות. ואידך אמר גידופי להכי יצא שאמר לי יאורי ואני עשיתני עכ"ל. (ובשבת דף ע"ה) ז"ל הגמר' אמגושא רב ושמואל חד אמר חרשי וחד אמר גידופי תסתיים דרב אמר גידופי דאמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב הלומד דבר אחד מן המגוש חייב מיתה דאי ס"ד חרשי הא כתיב כו' תסתיים. וז"ל רש"י חרש מכשף: (וכן על מכשפה לא תחיה תרגום חרשא לא תחי ועל מכשף שאמור בפ' שופטים תרגום חרש) ופי' גידופי מין האדוק בע"ז ומגדף תמיד את השם ומסית אנשים לע"ז עכ"ל וז"ל תוס' אמגושא פי' בערוך דפליגי בהא דאמר רב פפא (באלו מגלחין י"ח) פרעה אמגושא הוה דכתי' הנה יוצא המימה חד אמר לעשות כשפים היה יוצא וח"א גדופי שהיה עושה עצמו ע"ז שהיה אומר לי יאורי ואני עשיתני ואין נראה לר"י דפליגי רב ושמואל במה דא"ר פפא אלא פליגי אאמגושא שנזכר בשום מקום במשנה או בברייתא עכ"ל והוי יודע דבגמ' שלפני איתא אמר אבוטל ספרא משמיה דרב פפא פרעה שהיה בימי משה כו' ולכאורה מוכח דגם לפני רש"י שם לא היה הגירס' משמי' דרב (כמו שגרסו התוס') דאל"כ קשה מי הכריח לרש"י לפרש למ"ד חרשי להכי יצא ליאור לעשות מכשפות הלא אליבא דרב לא צריך לזה דאיהו ס"ל אמגושא היינו גדופי (כדמסיק הש"ס בשבת תסתיים) והיה סגי לרש"י לפרש רק למ"ד גידופי ולא עוד הא דכתב רש"י ואידך דאמר גידופי כו' הלא כל עיקר לרב קמפרש והוא ס"ל הכי והמשכיל בעצמו מבלי אריכות יבין: אכן אם היתה גירסת רש"י כמו שהיא

לפנינו משמיה דרב פפא מובן דבריו דרצונו לפרש דבריו של רב פפא בין אליבא דרב ובין אליבא דשמואל עיין קונטרס סימן י"ט:

אמד כו' (בב"ב דף ח'. (ובכתובות דף מ"ט): אי אמיד כייפינן ליה (בגיטין נ"ב): תמצא בפי' רש"י ד"ה לא אמיד פי' נבון ומשכיל:

אמן א' כו' שתלא טבחא ואומנא (בב"ב דף כ"א. ובב"מ פ' המקבל דף ק"ט): פי' שתלא דלא ידע למישתל ויבשו נטיעותיו פי' שתלא נוטע כרמו למחצה וכתבו תוס' וא"ת מאי פסידא איכא אי יפסיד ישלם וי"ל דאין זה מפסיד אלא שפושע שאין הנטיעות גדילות כמו שהיו ראויות לגדל ע"כ אמנם הנימוקי יוסף כתב בזה"ל שתלא שהוא הנוטע כרמים אע"ג שמשלם הנטיעות שפשע בהן אינו משלם הריוח שהיה לו אם גדלו והצליחו עכ"ל ולפי מה שביאר לנו הערוך דלא ידע למשתל ויבשו נטיעותיו עולה השמועה יפה (דלהכי פטור מלשלם דלא מיקרי פושע אלא שוגג או אנוס שסבור היה שידע. וכן אפשר דמיירי בטבח שקלקל דפטור מלשלם):

שם וכן ספר מתא פי' לבלר שכותב שטרות העיר כו' (בב"ב כ"א). פי' רש"י אומנא מקיז דם ע' בד"ה פסידא דלא הדר כו' וכן הוא להדיא בפירוש רש"י באלפס וכן פי' הנ"י בזה"ל אם הקיז וחלה אינו משלם לו צער חליו: (ודברי הנ"י צ"ע דמשמע מדבריו שאם היה המקיז מחויב לשלם דמי חליו לא מסלקינן ליה כמו שמבואר לעיל בשתלא (ותמוה טובא דאטו בשביל ממון של מקיז יסביל הניקז צער וסכנה) ודע דבב"מ (ק"ט). פי' רש"י אומנא מוהל תינוקות. בהך ענין עצמו שתלא טבחא ואומנא. וצריך ישוב קצת (ובטור וש"ע ר"מ סימן ש"ו סעיף ח') כתב והמקיז דם שחבל כו' צריכין לומר דפי' בהך אומנא מקיז דם ולא ידעתי למה לא כתבו גם כן מוהל. ובפי' רש"י עצמו בב"מ הנזכר. ודע עוד (בסנהדרין י"ז) פי' רש"י ד"ה אומן מקיז דם. ועל ענין רופא הנזכר שם בסנהדרין פי' רש"י מוהל תינוקות:

אמן ב' אין עונין אמן יתומה (ברכות מ"ז). קשיא ליה לרבינו אהא דגרסינן (בהחליל דף נ"א) בביהכ"נ בסילקי גדולה שהיתה באלכסנדריא של מצרים וכיון שהגיע לענות אמן הלה מניף בסודרין כו' עכ"ל הביאו תוס' (בסוכה נ"א). בד"ה וכיון שהגיע כו' בערוך קשיא ליה לרבינו נסים הא דאמר בפ' ג' שאכלו אין עונין אמן יתומה כו' ע"ש ותוס' כתבו עוד יש לומר דיודעים היו לכוון סדר הברכות שזו אחר זו במנין שמונין כסדרן עכ"ל וכן כתבו תוס' (בברכות מ"ז): כמכוון הוה ע"ש:

אמן ג' ונותנין פיאה מכל אומן כו' ע' לעיל ערך אוון:

אמפולי בשבועות דף מ"ה. ונתתיו באמפולי שלך עכ"ל לפנינו איתא באונפלי וז"ל רש"י באונפלי. תיק העשוי למעות:

אמץ א' בשבת (דף קנ"א): אין מאמצין את המת כו' עכ"ל במשנה שבגמ' איתי' מעצמין. ובמשנה שבמשניות איתא מעמצין וכ' התוי"ט כמו עוצם עיניו והרי במקרא עצמו מלות הפוכות כמו כבש כשב ודע דלעיל (בשבת ע"ז). איבעיא להו מאמצין או מעמצין אמר ר"ח ב"א אמר ר"י ועוצם עיניו מראות ברע. משמע דלא כגירסא שבמשנה שבגמ' אלא כנוסח המשנה שבמשניות. וכתבתיו בתיקוני כלי שרת:

אמץ ב' בר אווזא דחזי לאומצא (שבת דף קכ"ח). עכ"ל לאומצא כשהוא חי אוכלין אותו בלא מלח רש"י. (ובשבת קמ"ב): אנח סכינא אבר יונה למה לי' הא חזי לאומצא: פי' רש"י לאוכלו חי בשבת שיש בני אדם שדעתן יפה ואוכלין בשר חי וקורין אותו אומצא עכ"ל. וז"ל רש"י (חולין נ"ט): באומצא אינו צלוי כל כך בתנור אלא מולחו מאוד וצולהו כל דהו על הגחלים:

אמר א' (בב"מ דף ע"ו): איקר עבידתא ואימרו פועלים זל עבידתא ואימרי בעל הבית כו' לפנינו איתא אימרא. וז"ל רש"י לשון כעת במרום תמריא (איוב ל"ט:י"ח) ועיין ברש"י באיוב שכתב ובלשון גמרא אימראי משמע כגירסת הערוך:

אמר ב' (שבת ק"ה). על הגס ועל האימרא פירוש רב האי על הגס מקום מעוקה כו' על האימרא ציור כו' עכ"ל ורש"י פי' על הגס. ארוג הרבה: על האימרא. תחילת הבגד שאורגין בו כו' עיין שם (ובברכות ו'):

אמריא אזלא לבי נשא (בב"מ פ"ד) מאי אימרייך כו' פי' מי הכעיסך עכ"ל. לפנינו (בב"מ פ"ד) בעובדא דדביתהו דר"א בר"ש איתא אימרדה אזלא (בב"מ ע"ז) ואימרו פועלים וכו' ז"ל רש"י. ואימרו לשון הפרשה ונזור אחור ומתרחק מן הדבר ובלשון המקרא כעת במרום תמריא (ובחולין נ"ח) אימרא בקתא מבקא וכו' ז"ל רש"י אימרא. לשון כעת במרום תמרי' התגברה לו ומרדה עליו. (ובאיוב ל"ט פסוק י"ח) ז"ל רש"י כעת אשר במרום תמריא כל לשון המראה כאדם שזונה לבו לצאת ממידתו ומגידולו ומארצו לשוטט לו בארצות ולנסות לו מדות אחרות וכן בן סורר ומורה ובלשון גמר' אימראי כלתי' דרב זביד אימריא ונפקא. וכתבתי על הגליון (כתובות ס"ג) אות' אימרדאה (כלתיה דרב זביד) ועיין ברש"י (חולין נ"ח ובב"מ ע"ז):

אמת אמת תפסיה להאי (ברכות י"ד) פי' דומה זה כאלו שיחת אמת אמת אחזתו כו' עכ"ל לפנינו אית' שיחיא פי' רש"י חולי של שיגעון וכו':

שם (בב"מ דף ס') כל באמת הלכה למשה מסיני כו' א"ר אלעזר הדא אמרה כל באמת

הלכה היא עכ"ל (במשנה א' פ"ב דתרומות) באמת אמרו העגול של דבילה כתב הרב מברטנורה בזה"ל כל היכא דתנינן באמת אמרו כאלו היא הלכה למשה מסיני אבל לאו דוקא הלכה למשה מסיני שהרי (בפ"ק דשבת) שנינו באמת אמרו החזן רואה היכן תינוקות קורין ומדרבנן היא עכ"ל וקצת צ"ע שלא כתב הרב כן במקודם (בפ"ב דכלאים במשנה ב'):

אן א' כו' (בכתובות דף מו ובקידושין דף ג' ודף ד') אין כסף לאדון זה וכו' וזרע אין וכו' עיין עלה וכו' עכ"ל עיין לעיל ערך עיין בס"ד:

אן ב' (חולין דף מ"ו) אוני דסריכן להדדי פי' רבינו חננאל שלא כסדרן קבלה רב מפי רב אפילו סריכי תרי אוני להדדי באמצע ועיקרן מיפרקי מהדדי טרפה וכל שכן אם דבוקות כו' הראשונה עם השלישית דודאי טרפה עכ"ל וז"ל תוס' כתב הערוך קבלה בשם ר"ח כו' והרבה תמה רבינו יהודה על קבלת ר"ח. וכתב שלא מצא בכל הלכות טרפות של רבותיו שראה שום חילוק בין מיפרקי מעיקרו ללא מיפרקי. וע"ש בתוס':

עוד שם באותו אות והגאונים כתבו כיון דחדא סריכה על חבירת' היא מרביצ' ומרבעת' וכו' עכ"ל. ז"ל תוס' (ע"ז מו) בד"ה היינו רביתייהו על פ' הקונט' דפי' דהסירכא מחמת נקב היא באה קשה וכו' אבל ר"ח פירש רביתייהו כמו מרבעיתייהו כלו' היינו דרך רביעתו. והיה נרא' לפרש דרגילה הסירכא לבא בכל מקום בריאה בלא נקב וכו':

אנבל (בזבחים דף פח) מעיל כולו של תכלת ומביא ע"ב זוגין ובהם ע"ב אנבלין כו' עכ"ל לפנינו איתא עינבולין:

אנגריא כו' דרש רבא מפני מה נענש אסא מפני שעשה אנגריא בת"ח כו' (בסוטה דף י'). מאי אין נקי אמר רב יהודה אמר רב אפילו חתן מחדרו וכו' פי' וכל שכן ת"ח עכ"ל דע דז"ל (המהרש"א בח"א) ד"ה מפני מה נענש אסא וכו' ומייתי לה מדכתיב השמיע את כל יהודה לרבות ת"ח ודקאמר אין נקי הוא מלתא באנפי נפשיה לדרוש מיניה אפילו חתן. ואפשר דקאמר גם מפני זה נענש אסא שעבר על דברי הכתוב נקי יהיה לביתו וכו' ע"ש. וחידוש אחרי שתורתו של הערוך ערוכה בפיו של הגאון מהרש"א שלא זכר כאן פי' נכון:

אנדרוגינוס במוסף (א"ב פי' בל' יוני ורומי אדם שיש לו ערות זכר ונקבה) עכ"ל וז"ל התי"ט (ביבמות פ"ח מ"ו) כתוב בספר התשבי שהוא מלה יונית אנדרו איש גינוס אשה עכ"ל ולקמן בערך אנתרופא כתב רבינו הערוך אנדרו זכר גינוס נקבה ולכך קורין למי שיש לו זכרות ונקבות אנדרוגינוס ע"ש ולא ידעתי למה לא הביא התי"ט דברי הערוך. וגם על הרב המוסף יש לדקדק קצת אבל עיין במ"ש לקמן בערך הנזכר:

אנדרומוסיאה בבראשית רבה (פרשה כ"ז) ויהי נח וכו' אמר ר' שמלאי כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרימוסיה כו' עכ"ל הביאו רש"י בפרשת נח פסוק י"ג כל מקום שאתה מוצא זנות ועבודה זרה אנדרלימוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים:

עוד שם ובויקרא רבה סוף זרעי' פי' אנדרומוסי' דבר כמו דרמסיות שבערך דל"ת עכ"ל בערך דרלמוס:

אנדרפתא (בחולין דף ס"ב) אמר רב כו' פירוש אנדרפתא אסיר וסימנך פירוז רשיעא פי' כמו נקבת במטיו ראש פרזיו והן הרשעים כו' עכ"ל וז"ל רש"י פירוז רשיעא. שם אדם שהיה מוחזק רשע בעיניהם עכ"ל. ולא ניחא לפרש כפי' רבינו דלשיטתי' אזיל שפי' רש"י בקרא דחבקוק (ג' פסוק י"ד) נקבת במטיו ראש פרזיו. ז"ל ראש פרזיו טירותיו כמו (זכריה ב':ח') פרזות תשב ירושלים. ערי הפרזי (דברים י"ג) אמנם פשטא דקרא סובלת כפי' רבינו ג"כ:

אנטלר ירושלמי בפ' כהן גדול כו' אמאי וימנה אנטלר וכו' ואנטלר בשבועה כו' בתימא כו' ואנטלר הוא אפוטרופוס כלומר אפוטרופוס יכול הוא לישבע מיהא שמעינן דיכול הנתבע למנויי אנטלר עכ"ל. הביאו הטור ח"מ סימן קכ"ד. ויש גדולים הרבה חולקין דאין ראיה מכ"ג דנפיש יקריה. ועיין דעת הרב"י בב"י שם וכן פסק בש"ע דהנתבע אין יכול לעשות מורשה:

אנטיפטר (בשבת דף צ') נתר אלכסנדרית ולא נתר אנטריפטרין ע"כ לשונו לפנינו איתא ולא נתר אנפנטרין:

אניצי (בסוכה דף י"ב): וע"ש בתוס' פילפול ארוך לקיים פי' הערוך (שפי' אניצי פשתן דדייך ונפיץ העומד לטווי עכ"ל) וקצת כתבו ג"כ (בשבת ך"ז) בד"ה אונין ע"ש. אמנם מדבריהם משמע דגרסתם היה בערוך מטוה של פשתן היינו שכבר נטוה. אבל לפי מה דאיתא לפנינו העומד לטוויה נראה דס"ל לרבינו כפי' רש"י (בשבת ובסוכה):

אנך (בע"ז דף ח') אנך וספר תורה איזה מהן יעשה בסיס לחבירו עכ"ל לפנינו איתא אינך:

אנס בחולין בפרק (הזרוע דף קל"ג) גבי אבייי דלא הוה פריס ידיה משום דאנסי לי' עידני' פי' אבייי היה לו חולי וכו' והיה מתייירא כו' שמא ידחקוהו נקביו כו' עכ"ל. ועי' לקמן ערך עידן פירש לא היו מניחין אותו לעמוד לפני התיבה שהיה לומדם. וצ"ע וכן פי' רש"י בשביל התלמידים לא היה לו פנאי:

אנפק אנבג אנטל (בבבא בתרא דף נ"ח) עכ"ל עיין מ"ש התוס' בב"ב:

אנפרות (גיטין דף מ"ד) אם באנפרות פטור מלעשר (פי' רש"י הפסד) חולין (ד' קלא) פי' רש"י בהפסד ועל אנס (בגיטין דף נ"א) הבא מחמת חוב ומחמת אנפרות פי' רש"י

גזל בעלמא ואינו מסור בידו להרוג: ורבינו פי' אנפרות שלקח אנס גוי באונס שלא כדין ועי' עוד פי' במוסף:

אנקטמין טהורין ואין יוצאין בהן (שבת דף ס"ו) וכן הוא במשנה שבגמ' ובגמ' בס"א לוקטמין מאי לוקטמין כו' רבה בר פפא אמר קישורי לפנינו איתא רפרם בר פפא. ופירוש מביאין ב' עצים ארוכים דקים ה' אמות ומקום הרגלים ד' אמות ואמה העליונה אגודה עם שוקיו ועומד עליהן מלמעלה ומהלך בהן ומרקד בהן. עכ"ל התוס' (בשבת דף ס"ו) הביאו פי' זה בשם הערוך בד"ה קשורי וס"ל דלכך טהור ממדרס דאינן אלא לרקד ולא להלוך עבידי:

עוד שם רבה בר רב הונא משמיה דעולא אמר פרמאי פירוש חתיכות של בגד שקושרין לזקנים על פיהם למען רירם כו' עכ"ל לפנינו איתא פרמי ופי' רש"י טלמוסי הנקשרת על הפרצוף להבעית הבנים קטנים ועי' לקמן בערך פרמאי מש"ש:

אנתא (במנחות דף ע"ח) אנתא דמשחא פירוש אנתא שמן קרוש עגול כמין לחם היינו לחם שמן עכ"ל ורש"י הביא פי' זה בשם מ"ר ותחילה פירש פי' אחר:

אנתיקי (בבבא בתרא ולא את האנתיקי (דף ע"ז) פירש בגמר' עיסקא דבגבה. הוא הממון כו' עכ"ל ורשב"ם פירש פרקמטיא שבה:

אנתרופי פי' גיני שם זכר גינייא שם נקבה וכו' אנתרופוס בלשון יון איש ולזכר קורין אנדרו ולכן קורין למי שיש לו זכרות ונקבות אנדרוגינוס אנדרו זכר גינוס נקבה עכ"ל עיין מה שכתבתי לעיל בערך אנדרוגינוס קצת הערות על התי"ט:

אסא אסא רדא (בפסחים נ"ו ובגיטין ס"ח) ואיתא שם דרא. עכ"ל (ובמוסף ובשניהם פירש"י הדס לח):

אסובי אסובי ינוקא רב נחמן אסר ורב ששת שרי (בשבת דף קכ"ג) פי' כשנפלה ערלת גרון התינוק החיה משימה אצבעה בפיו וכו' עכ"ל כל הפי' הזה כתבו הרא"ש והטור בשם רבינו חננאל ורש"י פי' אסובי ינוקא להחליק סדר איבריו כשהוא נולד איבריו מתפרקים וצריך ליישבן. וז"ל תוס' לאו היינו לפופי ע"ש: ואמנם לפירוש הערוך ורבינו חננאל צ"ע טובא מה קשיא ליה ממתני' דאין עושין אפיקטוזין הלא לקמן (בשבת דף קמ"ז) עלה דהך דאין עושין אפיקטוזין אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן לא שנו אלא בסם אבל ביד מותר. וז"ל רש"י בסם דדמי לרפואה וגזירה משום שחיקת סממנים אבל ביד להכניס ידו לתוך גרונו עד שיקיא מותר וזהו מבלי שום חולק. וכל הגדולים ראשונים וגם אחרונים הביאו דדוקא בסם אסור אבל ביד מותר וצע"ג:

ודע דהטור וש"ע (א"ח סי' ש"ל סעיף ט' וי') פסקו להתיר כרב ששת כפי' של רש"י

דהיינו ליישר אברי הולד. וגם כפי פי' ר"ח בנפל' ערלת גרון הולד ע"ש:

וראיתי באשר"י כתב בזה"ל אסובי ינוקא כו' וקיי"ל כרב ששת באיסורי: ואסובי ינוקא פירוש רש"י שמחליקין לקטן סדר איבריו וקושרין אותו בבגדים ליישר אבריו. וצ"ל דמיירי ביום שני דאילו ביום לידתו רב נחמן גופי' שרי ליה לקמן בסוף פרק מפנין ורבינו חננאל פי' כו' עכ"ל:

ודע מ"ש הרא"ש פי' רש"י כו' לפנינו ליתא אלא כך איתא ברש"י בזה"ל להחליק לקטן סדר איבריו כשהוא נולד איבריו מתפרקין וצריך ליישרן הרי דמשמע ביום שנולד ולא ביום שני כמו שרצה הרא"ש לפרש. ותו דהא רש"י בעצמו סוף פרק מפנין (דף קכ"ט) הקשה דר' נחמן אדר' נחמן ומתרץ דהא דאמר ר"נ מכאן שמלפפין הולד בשבת לאו היינו אסובי ינוקא ע"ש וצ"ע. אולם גם רש"י שכתב לקמן (דף קמ"ז): ד"ה בחומרי שדרה בזה"ל לאחר זמן קמיירי דאי ביום לידה אמרינן לעיל (דף קכ"ט) כל האמור בפרשת תוכח' דיחזקאל עושין לחי' בשבת עכ"ל הרי דברים לחלק יצאו בין אחר זמן ובין יום ראשון דהכל שרי. ואם כן מי הכריחו לומר דלאו היינו אסובי ינוקא הלא רב נחמן אינו סותר דבריו דמה דשרי כל האמור ביחזקאל היינו ביום ראשון והא דאוסר אסובי ינוקא הלא הוא היינו לאחר זמן דוקא: וצ"ע טובא:

ומתוך הדברים נתיישב היטב הא דלא מקשה ממשנה דאין מעצבין (כמו שהקשה על רבי יוחנן לקמן דף קמ"ז) על רב נחמן לעיל (דף קכ"ט) דאמר מכאן שאין מלפפין הולד בשבת וכי משוא פנים יש בדבר שלא הקשה ממשנה על רב נחמן. איברא דר"נ דאמר מכאן (פירוש מהאמור בפ' דיחזקאל) שמלפפין כו' הרי כאלו אמר בהדיא ביום הלידה (דהרי זה משמעות התוכחה וכלשון רש"י שהבאתי לעיל דאי ביום הלידה כו') אמנם רבי יוחנן דאמר והשמיע לפופי ינוקא בשבת שפיר דמי משמעות לשונו בהדיא דכל הזמנים שווים ולפופי ינוקא כל אימת שצריך לכך בשבת שרי שפיר מקשה ממשנה דאין מעצבין וקצרתי וסמכתי על המבין:

אסדה (בזבים ריש פ"ג) הזב והטהור שישבו בספינה או באסדה. (ובנגעים) בית בנוי כו' או באסדה. דף פ"ו פי' עצים מורכבים זה על זה שתי וערב כדכתיב ואני אשים דוברות בים כו' ובמוסף פי' אסדה בלשון רומיי מין עגלה וקרון קל. ותלמוד ירושלמי הוא אסדה היא אכסדי' היא רפסודות כו' עד כאן לשון ירושלמי זה כתבו רבינו הערוך לקמן ערך סדה:

אסד (ברכות דף נ"ו) פטר חמור דקאי אאיסדן עכ"ל לפנינו איתא בר חמרא:
עוד שם פי' כסת שתחת מראשותיו ובמוסף תרגום מראשותיו איסדוהי כו' עכ"ל. וכן איתא בזה"ל מראשותיו (בבראשית כח) תרגום איסדוהי:
אסטדיה (ע"ז דף ט"ז) אין בונין עמהם כו' אסטדיה וכו' עכ"ל לפנינו כתו' אוצטדי':
אסטווה א' במשנה (פסחים דף י"א). על גג האסטווה עכ"ל לפנינו איתא על גג האיצטבא אמנם (בגמ' י"ג) וכי להצניען הוא צריך תני על גג האיצטבא. ועי' מה שכתבתי בערך סב בקונטרוס סי' כ"ו:
אסטווה ב' כו' (במועד קטן דף י') רב שרא למיבני אקטרפתא ולמבני אסטווה כו' עכ"ל לפנינו איתא רבא אבל בטעות. וכן ברא"ש אי' רב וכצ"ל:
אסטמה (ברכות דף ס"ב) שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא כו' עכ"ל ועמ"ש במוסף לקמן בערך שן ו':
אסטמא (בשבת דף נ"ו) ג' דברים נאמרו באסטמא אין בהם משום כלאים דלאו אריג הוא אלמא נעשית מצמר ופשתים ואינה מטמאה בנגעים דלאי שתי וערב הוא וכו' עכ"ל דברי רבינו הערוך צריך תיקון. אכן (בתוס' דשבת נ"ו) ד"ה ואין מטמאין בנגעים כו' כתבו בזה"ל ובערוך פי' אסטמ' חתיכה של בגד מוזהב וקבועין בה אבנים טובות ומרגליות. ולפי זה ניחא דטמאה במת ושרצים כשאר תכשיט אבל בנגעים לא. שאין הבגד עיקר כ"א הזהב ואבנים טובות ומהאי טעמא אין בה משום כלאים ע"כ:
אסטומכא (בעבודה זרה דף כ"ט ובחולין באלו טרפות דף נ') איזהו כרס הפנימי איסטומכא דכרסא בלע"ז אסטומכי כו' עכ"ל. לפנינו איתא אסתומכא. וז"ל אסתומכי אני שמעתי אסתומכי בלע"ז ואיני יודע מהו:
אסטרוביל (בבבא בתרא דף ס"ה) מכר את האסטרוביל וכו' עכ"ל לפנינו איתא איצטרוביל בכל המקומות:
אסטרטיגי (בבבא בתרא דף קמ"ג) ההוא דמי כליל' דשדו בי מלכ' אאבולי ואאסטרטיגי כו' עכ"ל. לפנינו איתא אאיסטרוגי:
אסי (בערבי פסחים דף קי"ג) אמר לי' רב לרב אסי לא תדור במתא דרישא אסי פי' כו' תלמידי חכמים כמוך וכו' עכ"ל לפנינו איתא דריש מתא אסיא: ופירש"י שראשה אסייא רופא ואמרי לה תלמידי חכמים ותרוויהו חד טעמא עכ"ל. וז"ל רשב"ם דרישא אסייא רופא. מפני שטרוד ברפואותיו ואינו עוסק בצרכי צבור. וכתבו תוס' (בב"ב דף ק"י) ד"ה ולא תימא וכו' וכן מפ' ר"ת ההיא דערבי פסחים ולא תדור במתא דרישא אסי כלומר שאתה בעצמך תהיה ראש ששמך רב אסי שלא תתבטל מחמת צרכי ציבור ולא כמו

שפירש רבינו שמואל דרישא אסי רופא עכ"ל. ולכאורה היה לו לכתוב ג"כ ולא כמו שפי' רש"י. ויש ליישב:

אסכלה (בבבא בתרא דף ע"ג) ת"ר המוכר את הספינה מכר את האסכלה פי' אסכלה כבש כו' עכ"ל ז"ל הרשב"ם כבש של ספינה שעולין בו ולשון יון הוא וכן פי' ר"ח ורב האי:

אסכרה (ברכות דף ח') אסכרה דמיא כחיזר' כו' פירוש מין חולי הגרון המחנק ואולי מלה זו יגזר מלשון יסכר פי דוברי שקר וכו' (במוסף בהדיא גרסינן בשבת (פרק ב"מ דף ל"ג) מכה זו מתחלת בבני מעיים וגומרת בפה עכ"ל) כן מצאתי להדיא (בשבת ל"ג): מאי קרא והמלך ישמח כו' יסכר פי דוברי שקר. וחידוש שלא ראה הרב המוסף בסוגי' שעוסק בה:

אסכופה כו' (באהלות דף נ"ח) היתה נתונה בצד האסכופה (ובשבת דף ו' ודף ט') אסכופה משמשת שתי רשיות עכ"ל בכל מקומות הנ"ל איתא לפנינו איסקופה בקו"ף:

אסל בכלים (דף ל"ה) האסל שיש בה בית קיבול מעות: ובפרה בפרק חמשה שמלאו משנה ה' העמלא לו ולחטאת ממלא את שלו תחלה וקושרו באסל פירוש אסל מוט כו' עכ"ל (ז"ל התי"ט פ"ו דפרה) באסל פירוש הרב מוט כו' וישאוהו במוט תרגום ירושלמי באסל מלשון לא תסולה. הר"ש. עכ"ל ולא ידעתי מאי קאמר וקרא לא תסולה פירשוה כל המפורשים לשון עיון. ורש"י פי' לשון שבח כו' ולכן נ"ל שכוונת הר"ש כמו שראיתי בערוך דעל ההיא דפרק הנשרפין (דף פ"ב) בן סלוא שהסליא עונות של משפחתו פי' הגביה כמו לא תסולה בכתם אופיר:

איסלא ויש ספרים שכתוב בהן הסלא טמאה ובלע"ז קורין כל כסא סיל"ה עכ"ל. עמ"ש בס"ד בחיבורי יש סדר למשנה (משנה יו"ד פכ"ב דכלים):

אסנתא (בכתובות דף ח'. ובע"ז דף ח') מכי רמו שערי באסינתא. פירוש מעת שנותנין שעורים במכתשת לפצלן לאכול בשמחת חתן פי' אחר משעה שמתחילין לשרות שעורים כו' לעשות שכר וכו' ואיכא דאמרי וכו' שני הפירושים האחרונים רש"י (בכתובות ובע"ז). וז"ל תוס' (בע"ז דף ח'). פירוש רש"י לשון ראשון להטיל שכר וקשה דבכל התלמוד לא מצינו שהיו עושין שכר משעורים אלא מתמרים או מקישות לכך נראה לשון שני שפירוש רש"י דזורעין שעורין קודם ימי החופה ומביאין לפני החתן והכלה כשהן צמוחין ואומרים להם פרו ורבו כשעורים הללו שממהרים לצאת מכל התבואות ע' קונטרס סי' נ"ב:

אספריכא בגיטין ברפואות דמי שאחזו (דף ס"ח) פי' כסף חי כו' עכ"ל לפנינו איתא אספרקא ופי' רש"י כסף חי:

אספלידה (בבבא בתרא פרק השותפין דף ז'). הנהו תרי דפלגי כו' חד מטיי' אספלידא וחד מטיי' תרביצה פי' אספלידא מערה עכ"ל כתבו תוס' אספלידא פי' רש"י טרקלין יפה ובערוך פירש מער' כדמתרגמינן בברחו מפני שאול במערה באיספלידי'. ואומר ר"ב דאיספלידא דהכי אי אפשר להיות מער' מדקאמר להו כו' ומפרש ר"י דאיספלידא דהכא הוי אכסדרה שיש בה אורה גדולה כו' ע"ש קצת יש לדקדק דהו"ל לומר ונראה כפירוש השני של הערוך דמפרש אכסדרה. וכן יש לדקדק בדבריהם (במנחות ל"ג) ע"ש ויש ליישב: עוד שם פי' אחר אכסדרה עכ"ל וכ"כ לעיל בערך אכסדרה:

אספלנית (בכלים דף מ"א) העושה אספלנית וכו' (ובשבת דף ל"ח.) פי' רש"י שעושין מן חלב ודונג כדאמר אביי כו' איספלנית דכולהו כאיבי כו' (ושבת קל"ג). עכ"ל וז"ל הרב הברטנורה (משנה ג' פרק כ"ח) דכלים אספלנית תחבושות העושין מחלב ושעוה וחמאה ושמן וכיוצא בזה וממרחים אותה על הבגד או על העו' ונותנים אותה על המכה כו' ע"כ אמנם הר"ש פי' כמ"ש רבינו ע"ש. ולכאורה הראיה גדולה שהביא רבינו והר"ש מגמרא (דשבת קל"ג) יתיישב היטיב הא דתנן (בריש פ"ח) דשביעית כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמ'. ולפירוש הר"ב הו"ל למינקט (נמי) איספלרי' שהרי בשמן יש בו קדושת שביעית. אבל לפירוש רבינו שאין עושין אספלנית אלא מחלב ודונג אתי שפיר:

אספנן (בשבת דף קמ"ה) חוץ מן המליח הישן וקוליס האספנין וכו' פירוש קוליס האספנין דג שבמקומות האספניא ושמו וכו' ובלשון הקודש שיבוטא עכ"ל עיין לקמן בערך שבטא. פי' רש"י דג שקורין טוני"נא והרמב"ם פירש דג שקליפתו רכה לכאורה ראיה גדולה דקוליס האיספנין היינו דמתקרי ג"כ שיבוטא מהא דאיתא (בשבת דף קמ"ה) עופות דבבל שמנים וכו' והכא מנא לן דגלו וכו' וכולן חזרו חוץ מקוליס האיספנין וכו' ובירושלמי תענית (פ"ד) איתא ג"כ רוב הך עניינא וסיים וכשחזרו כולן חזרו עמהם חוץ מן הדג הנקרא שיבוטא. כלשון הירושלמי איתא ג"כ במדרש (הביאו הילקוט ירמיה ט' רמז (רפ"א). וכדי שלא יחלקו המדרש והירושלמי וגמרא דילן במציאות ע"כ מוכח דהיא היא אלא דבלשון הקודש נקרא שיבוטא. ודע עוד דבעל קרבן העדה כתב בשם יפה מראה טעם דשיבוטא לא חזרה משום דטעם מוחו כטעם החזיר ומשמי' דנפשי' כתב טעם אחר ע"ש. ואולם אם שיבוטא היינו קולייס האספנין נתבאר טעמא דלא חזרה להדיא בגמרא דשבת הנזכר דאמר רב הני מדרי דבבל וכו' והאי כיון דלאו שריר שדרי' לא מצי סליק. וחידוש על הגאון בעל קרבן העדה שלא הערה מסוגיא דשבת הנ"ל:

אספקלריא במוסף תרגום זהב וזכוכית (איוב כ"ח ט"ו) דהבא ואספקלריא עכ"ל בתי"ט ריש פרק למ"ד דכלים ד"ה אספקלריא תמצא שני פירושים על מלה זו:

אספרמק (במנחות דף מ"ב) כו' חייב אדם לברך מאה ברכות כו' אל תיקרי מה אלא מאה ממש. עכ"ל עין לקמן בערך מאה:

אסקונדרי (קידושין דף כ"א) א"ל רב נחמן לרב ענן כי הויתו בי מר שמואל באסקונדרי איטלליתו וכו' פי' רבינו חננאל בגורי כלבים כו' פי' אחר כו' שברי חרס ועושין אותן כמין סלע עגול וכו' עכ"ל. לפנינו איתא באיסקומדרי איטלליתו. רש"י באיסקונדרי איטלליתו. לא הטיתם לב לדקדק בשמועתכם אלא כמשחקין בפיספסין מריי"ש. וכן פירש"י (בנדרים דף כ"ה ובשבועות דף כ"ט). ז"ל רש"י חתיכות עץ קטנות שמשחקין בהם:

אסר ב' (ברכות דף כ"ח). עד שיראה אסר כנגד לבו וכו' עכ"ל עיין קונטרס סימן נ"ד:

אסיתא חסירתא (מועד קטן דף כ"ב) א"ל רב חסדא לרב נחמן בר אמי כפו ליה אסיתא בציבורא וכו' עכ"ל. לפנינו איתא רב חנן בר אמי:

עוד שם בסוף האות פי' אחר אסיתא חסירה וכו' עכ"ל וכך איתא לפנינו בגמ' ורש"י:

אסתדירא (בשבת דף קי"א) קטר' דקטרי באסתדיר' וכו' עכ"ל לפנינו איתא באיסטרידא:

אסתוורא (ביבמות דף ק"ג) אסתוורא עד ארעא נחית. וכן בערכין (דף י"ט). פירוש אסתוורא הוא עצם היורד מן השוק עד העקב וכו' (ובמנחות דף ל"ג) הא דעבידא כעין אסתוורא. פירוש כעין השוק עד פיסת הרגל שחצי' זקופה וחצי' שכובה וכו' עכ"ל וכן פי' רש"י לשנא אחרינא עיין תוס' שם ד"ה הא דעבידא כו' מיהו מה שכתבו תוספת שם דמה דאמרינן (ביבמות ק"ג) האי אסתוורא עד ארעא נחית על כורחן היינו עצם היורד מן השוק של הרגל ולא קיבלי"א לכאור' צ"ע ברש"י דיבמות שכתב איסתוירא קבילי"א המפסיק בין שוק לרגל. אמנם ברש"י דערכין י"ט: כתב קבלא עד ארעא נחית שאין בו אלא פרק העליון המחברה וכו' ע"ש היטב:

אסתנא (בשבת דף קי"ז): אי נמי יומא דאסתנא עכ"ל ז"ל רש"ל רוח צפונית שהיא בינונית לא חמה ולא צוננת וכו' יש מפרשין יומא דשותא רוח דרומית שהיא צוננת. אמת שרוח דרומית צוננת אבל אסתנא ע"כ צפונית היא ונוחה כדאמר (בעירובין ס"ה). צריכא שמעתתא צילותא כיומא דאסתנא. ורוח דרומית הוא בלשון ארמי יומא דשותא עכ"ל וכ"כ רש"י (בשבת ל"ב) יומא דשותא שמנשבת בו רוח דרומית חזקה. וכ"כ (בעירובין ס"ה). וכ"כ רש"י (ביבמות ע"ב) יומא דשותא לא מהלינן בי' שרוח דרומית מנשבת בו והיא קשה מכל הרוחות. וצ"ע שרוח מזרחית נקרא שותא כמ"ש בערוך בסמוך:

עוד שם פירש יומא דאסתנא יום שמנשבת בו רוח צפונית עכ"ל הביאו תוס' (בגיטין ל"א):

עוד שם רוח דרומית (שריא נשיב) בגיטין איתא שדיה נשיב. וכ"כ תוספת שם על שם הערוך רוח דרומית שדיא:

אסתניר (בבא קמא דף מ). שבקן דאסתניר בקמייתא ויש ספרים שכתוב בהן שבקן דאסתגא ופי' חליתי מזאת השאלה עכ"ל וכך הגירסא לפנינו איסתגא. וז"ל רש"י איסתגא הוסגרתי ונאלמתי בראשונה. ובמיני תרגומא פרשת משפטים כתבתי בס"ד שמועה נאה בענין זה:

אסתנס (בברכות דף ט"ז) איני כשאר כל אדם אסתניס אני (יומא לא). אם כהן גדול זקן או אסתניס כו'. (תמיד כ"ז) מעשה באחד ששתה מים ונתן לתלמידו ולא שפך מהן ואותו תלמיד אסתניס היה ומתי וכו' (ובב"ב דף קמ"ה) כל ימי עני רעים א"ר ינאי זה אסתניס וכו' (ובפסחים ק"ח) רב ששת אסתניס היה (ובסוטה דף י"א) וכו' כלום אתה אסתניס יותר מפרעה (ובסנהדרין דף ק') רבי ינאי אומר כל ימי עני רעים זה אסתניס וכו'. פירוש אדם שיש לו נפש רעה ואינה מקבלת לראות דבר מאוס נקרא אסתניס עכ"ל. לפנינו אסטניס פירש רש"י אדם מעונג ומפונק. ובפירוש המשניות להרמב"ם כתב אסטניס קר הגוף נגזר ממלת צנת שלג ואע"פ שנכתב בסמ"ך וזה נמצא הרבה בלשונות עד כאן לשונו וכן לשון הרב מברטנורה אסטניס קר ומצונן לשון צנה. וע"ש בתי"ט שסמ"ך וצד"י שניהם ממוצא השניים. (ובבבא בתרא) שם פי' רשב"ם. זה אסטניס מי שדעתו קצה ולבו נמאס בכל דבר מגונה שהוא רואה. ובפסחים שם גבי רב ששת כו' ז"ל רש"י אסטניס מעונג ואי הוה טעים כו' (ובסוטה שם) פירש רש"י כלום אתה אסטניס יותר מפרעה ז"ל אסטניס מפונק ואינו יכול לעשות מלאכה (ובחלק שס) ג"כ איתא האי לישנא רבי ינאי אומר כו' זה אסתניס ורש"י לא פירש כלום:

אסתרא (בבא מציעא דף קכ"ב) איסתרא מאה מעי מאה מעי מאה מעי איסתרא איסתרא וכו' דתפוס לשון אחרון עכ"ל בסוגיא דאמר רב אי הואי התם הוה יהיבנא כוליה למשכיר. מאי קמ"ל תפוס לשון אחרון האמר רב חדא זימנא דאמר רב הונא אמרי בי רב איסתרי מאה מעי וכו' אי מהתם הוה אמינא פירושי קמפרש קמ"ל משמע השתא דאמר רב קמ"ל דגם גבי איסתרי טעמא דרב משום דתפוס לשון אחרון. וגם מדאמר הש"ס אי מהתם הוה אמינא וכו' ולא משני התם טעמא משום דפרושא קמפרש משמע ליה לרבינו דלא ניחא ליה לש"ס לפרש כך על פי האמר אחרי שנודע לנו דרב ס"ל תפוס ל' אחרון. אמרינן הך טעמ' נמי באיסתרי:

אסתרוקנית (בבא בתרא דף כ') כאן במלח סדומית כאן במלח אסתרוקנית וכן (בביצה דף ל"ט) פי' מלח סדומית ומלח אסתרוקנית מקומות הן ומלח סדומית אינו נימוח במים עד שישחק וכו' עכ"ל לשיטתו דס"ל דסדומית הוא חזק שאינו מתפשר כמ"ש לקמן בערך בן ע"ש אפ"ה כשהוא נטחן עד שנעשה דק ממש אז נתפשר כשיבא לתוך המים ולכך כתב הערוך כאן ומלת סדומית אינו נימוח במים עד שישחק ומיירי שהאשה שאלה מלח בכמות קודם שנשחק ולכך סדומית לא בטיל אבל אסתרוקנית שהוא רפה נימוח ונתפשר ולכך בטיל. וז"ל רש"י (בבבא בתרא שם) מלח סדומית עבה וקשה כאבן (ובביצה שם) פירש רש"י סדומית היא דקה מאוד ובטלה ותדע שהסדומית היא דקה וכו'. (ובמנחות דף כ"א) לא תשבית מלח הבא מלח שאינה שובתת ואיזו זו מלח סדומית כו' לא מצא יביא אסתרוקנית ז"ל רש"י מלח סדומית הים משליכה לאגפה. אסתרוקנית מן הקרקע נעשית ובידי אדם מלח סדומית דקה אסתרוקנית גסה עכ"ל אינו סותר למ"ש רש"י (בבבא בתרא דף כ') מלח סדומית עבה וקשה כאבן. משום דהיא הנותנת מה שנולד בטבע קשה וחוזק ונתמעט מיסוד מים הנה כשנטחן או נכתש נעשה דק למאוד יותר מדבר שהוא בטבעי רפה והוא מלחלוחית שבו ולכך (בבבא בתרא) דמיירי לענין מחיצה והיינו בעוד שהמלח בכמותו גדול כמו שחופרין אותו בחתיכות גדולות פירש"י שפיר שהסדומית שהיא קשה כאבן ראוי למחיצה. משא"כ (בביצה ובמנחות) דמיירי במלת שצריכין למלוח בו והיינו שכבר נטחן או נעשה במכתשת וודאי דעל ידי זה הסדומית יותר דקה. והנה אמת עד לעצמו ואין צריך ראיה לקיימו. והכל יודעין שדבר שיש בו לחלוחית לא נעשה הדק היטב כמו דבר קשה ויבש לגמרי שנעשה ע"י טחינה או כתישה דקה מן הדקה. והנה אחר כתבי זה ראיתי שהגאון בעל ברכת הזבח והגאון בעל צאן קדשים שניהם בגוף הדבר מתכוונים בענין אחת (במנחות כ"א) להגדיל הפליאה על סתירת רש"י דמנחות נגד מ"ש רש"י בב"ב ותמה אני על שני גדולים אלו שהניחו דבר זה בתימה. הלא דברי רש"י ברורין כחמה. שרירין וקיימא:

אפא כו' (ב"ק דף יג) צבוע זה אפא פי' מפרקיה דרבי יוסף שמעינן דנפרזא וצבוע תרווייהו אפא נינהו מיהו נפרזא שם הנקבה וצבוע שם הזכר עכ"ל וז"ל רש"י לשנא אחרינא ועיקר מתני' בצבוע נקבה כו' ע"ש. והיינו כפירוש רבינו ועיין לקמן ערך ברדלס:

אפדייני אמר רב יהודא משמיה דאביי אפדייני כ"כ בנוסחאות דידן ופירש רש"י וכו' עכ"ל עמ"ש לקמן בערך אפזייני אבל אפדייני ליתא לפנינו וכן בפירוש רש"י לא מצאתי כמו שהעיד הרב המוסיף אלא לפנינו ברש"י איתא אפוזייני פרונטיל של זהב:

אפזייני (בשבת דף נז) עכ"ל לפנינו איתא אפוזייני וכן ברש"י ע"ש ונדפס בצידו בגמרא פי' ציץ. וכן ראיתי בפירוש הרב ברטנורה:

אפי (בברכות מד) שגרא ליה בשיתין אפי פרסייתא עכ"ל. לפנינו איתא תברא לה בתמנן אופי פרסייתא:

שם (בע"ז דף כא) נפישא בישתא דההיא איתתא דקא משכלנא מינייהו כי אופי בנהרי פירוש אופי עיקר חריות של דקל. ופירוש נפישא בישתא כינוי זכיות של אותה אשה וכו' פי' אחר כו'. עכ"ל לפנינו איתא דקא משפילנא מנייהו דמא כי אופיא דנהרא. וז"ל רש"י כך וכך רעות יבאו עליך כמנין שהשפלתי מהן והרגתי בהן. כי אופיא דנהרא. אשקומ"א:

אפיא (בחלק דף קא) אמר קמיה רבון דעלמא כו' אי ענית לי כו' ואי לא אמינא כל אפיא שוין וכו' עכ"ל בגמ' שלפני ליתא אכן בעין יעקב איתא קצת כנוסחא זו:

אפמא כו' (בקידושין דף פא) נפל סיהרא באיפומא עכ"ל. לפנינו איתא נהורא:

אפס זכרו (בבבא בתרא דף קיא) במוסף (א"ב פי' בל' יוני עזוב עכ"ל. ז"ל הרשב"ם כמו כי אפס כסף (בראשית מו) כלו' בטלו שאין הלכה כמותן:

אפסניא (סנהדרין דף כא פרק כהן גדול) וכסף וזהב לא ירבה לו מאוד אלא כדי ליתן לאפסניא שלו. ועוד (שם דף יח) אין מושיבין מלך כו' בעבור השנה מלך משום אפסניא פירוש ההוצאה שנותן לחיילותיו חדש בחדש והוא נוטל המס כו' ואם יוסיפו חדש צריך ליתן משלו וכו' עכ"ל. במשנה ובגמרא איתא אספניא וכתב בתי"ט גרם בערוך אפסניא וכך איתא לפנינו ברש"י בזה"ל משום אפסנייא מחלק ממון כך וכך לשנה ונוח לו שיהא כל השנים מעוברות עכ"ל ודברי רש"י צריכין ביאור דאם משלם לחיילות שלו בכל שנה א"כ מה ירויח או מה יפסיד (נחזי לתאר כגון שהוקם למלך באחד בניסן נמצא כשיגיע אחד בניסן בשנה השנית משלם להם בעד השנה הרי אם היה השנה פשוטה או מעוברת משלם להם השכירות משנה שעברה בשוה) וקצת צ"ע אמנם הביאור של רבינו עולה יפה בלי שום גמגום:

אפיפיירות (בכלאים דף כט) המדלה את הגפן על מקצת אפיפיירות פירוש אילן העושה הרבה פירות כמו מסעף פארה עכ"ל הביאו הר"ש וכתב עליו ולא יתכן כדמוכח בסיפא אלא בנין עצים וכו' ובכן צא ולמד מ"ש הרב המוסף שלא יתכנו דברי בעל הערוך בפי' המשנה. וכתב הוא פירוש בלשון יוני אילן שאינו עושה פירות עוד וכו'. כיון לדעת אדם גדול:

אפיפורין (בכלים פרק כג) שלש פנקסאות הן אפיפורין וכו' ובלשון יון קורין לכסא שתחת רגלי המלכים אפיפורין עכ"ל. ועיין בערך פנקס לקמן פי' רבינו באופן אחר ועיין מ"ש שם על הגליון:

אפקטפיזון (א' בשבת דף קמז) בפרק חבית אין עושין אפקטפיזין בשבת (ז"ל רש"י אפיקטויזין להקיא) (ב' בפרק קמא דשבת דף יב) אין עושין אפיקטפיזין ברשות הרבים מפני הכבוד (ז"ל רש"י אפיקטוזין הקיאה גומ"יטא בלע"ז כך מצאתי). ג' שם בפרק כל הכלים (דף קכג) אין עושין אפיקטפיזין בשבת (ז"ל רש"י אפיקטוזין קיא שותה משקים ומקיא ולא לרפואה רק כדי שיוכל לאכול הרבה כו') ד' (סוכה דף מ) לאכלה ולא לעשות ממנה אפיקטפיזון ז"ל רש"י אפיקטויזון להקיא והוא בנוטריקון אפיק טפי זון מזון האוכל יותר מדאי מוציא ומקיא. ה' (בבא קמא דף קב) לאכלה ולא לעשות ממנה אפקטפיזון (ז"ל רש"י אפיקטויזון וושי"ט להקיא) ז"ל רבינו הערוך פ' אפיקטפיזון בלשון מקרא הוא הקיא ושמעתי שהוא שלשה מילות אפיק טפי זון הוציא עודף המזון וכו' עכ"ל והרב מברטנורה במשנה ו' (פרק כב דשבת) כתב בזה"ל אפיקטויזון להקיא ופשוטו אפיק טוי זון כלומר הוציא המזון ממקום בשולו שהוא האסטומכ' אפיק מוציא טוי מתבשל. צלי אש מתרגמינן טווי נור. זון מזון. ולא ידעתי מי הכריח להרב לפרש כך ולא ניחא ליה כפירש"י ורבינו: ותי"ט לא הערה כלום. ודע דז"ל הרמב"ם בפי' המשניות אפיקטויזין פי' הקיא והוא מלה מורכבת ממלות ארמיות אפיקטויזון פי' הוצאתו הלחם מן הבשול. ר"ל שיקיא הלחם ויוציאנו מן האיצטומכא קודם שיתעכל. ואולי עפ"י אותו פירוש של הרמב"ם כתב הרב כל אותן דברים:

אפקימא (בעירובין דף נח) א"ר אמי (לפנינו איתא רבי אסי) אין מודדין בחבל של אפקימא. יש מפרש חבל שעושין אותו מן קליפה של אגוז עד כאן לשונו הך יש מפרש קאי לאיכא דאמרי דללשון ראשון שבש"ס היינו דקלא דחד גברא ועיין לקמן בערך גבר:

אפיקורוס (בסנהדרין דף צט) אפיקורוס רב אמר זה המבזה תלמידי חכמים וריב"ל אמר כו' במוסף שם פילוסוף יוני כופר בהשארות הנפש וחכמינו העתיקו מלה זו למבזה חכמים וכו' עכ"ל: הפילוסוף ששמו אפיקורוס היה בזמן דריוש האחרון שנת תמ"ד לאלף הרביעי עיין צמח דוד:

אפקריסין (במועד קטן דף כב) רבי יוחנן אמר אפילו מלאין ואפילו אפיקרסותו לתוכו שם לא מצאתי אלא בחגיגה פרק חומר בקודש (דף כו) ודע דכפי' הר"ש (פרק כט) נדפס ג"כ בפ' אלו מגלחין (דף כב) והגהתי על נכון גם שם:

אפרהנג (בגיטין דף מד) המוכר את עבדו לאפרהנג נכרי יצא לחירות. פירוש עלילה כלומר עכו"ם שיש לו עלילה על ישראל עכ"ל וכך פירש רש"י ועיין מה שהקשו תוספות על זה הפירוש וכתבו בענין אחרת:

אפשח נורא בי עמרם (קידושין דף פא) פי' נפלה אש בבית עמרם עכ"ל לפנינו איתא כי מטא לפלגא דרגא אפשח (פירש"י הרחיב והפסיק רגליו לעמוד במקומו בחזקה להתגבר על יצרו) רמא קלא נורא בי עמרם הזעיק בני השכונה ליאסף ולבוא לכבות את הדליקה כדי שיחדל מיצרו שיתבייש מהם:

אופתא באלו טרפות (דף מז) ריאה דדמיא לאופתא טרפה כבר פירשתי בראש זה הפרק עכ"ל עיין לעיל בערך אפיא:

אפתק ב' (בגיטין דף מ) עבד שעשאו רבו אפותיקי (ובב"מ דף יט) מצא כו' אפותקאות ובב"ר (דף יא) אמר רבא עבד שעשאו רבו אפותיקי פי' אפותיקי אפה תהא קאי כלומר שהראה לו שדה וא"ל לא יהא לך פירעון אלא מזו עכ"ל וכ"כ רש"י שם בב"ק אפותיקי אפה תהא קאי כלומר מזה יהיה לך פירעון:

אצא (בכתובות דף ק) שהיי' עד ריגלא אע"ג דהוו ביה איצא מייתן זוזי חריפי. פי' דאע"ג דהוו ביה איצא הפסד דברגל מזבני כולי עלמא וכו' עכ"ל עיין פירש"י שמפרש בענין אחר:

אצבע (בעירובין דף נג) אמר רבא ואנן כאצבע בקירא לסברא וכו' אמר רב אשי ואנן כאצבע בביזרא לשכחה פי' ששוקע אצבעו שזרעונים כעין חרדל וכיוצא בהן נראה כאלו עושה גומא וכשמסלק אצבעו חוזרת ומתמלאת הגומא כך אנו כשמשלימין המסכתא ומתחילין האחרת שוכחין את הראשונה וכו' עכ"ל כל הפי' הזה ככתבו וכלשונו כתבו תוספת בשם ר"ח ד"ה כי אצבעתא:

אצווא (פסחים דף לט) חרחבינא אמר ריש לקיש אצווא דדיקלא (ובעירובין דף ך"ו) ערקבלין אמר ריש לקיש אצווא חרזייתא דדקלא פי' אלו הן ירקות שאדם יוצא בהן בפסח והן יוצאין סביב הדקל. ורב האי גאון פי' צמח עבה מאוד וכו'. עכ"ל לפנינו אית' אצוותא דדקלא. וז"ל רש"י אצוותא סיב הגדל ונכרך סביב לדקל שקורין ווידיל"א (ובכתובות נ' ז"ל רש"י אצוותא דדקלא סיב שגדל סביב דקל חומר כעין מדלייד"ה שכורך את עץ הגפן עכ"ל). עוד שם ר' אילעא אומר משום ר' אליעזר אף ערקבלין וחזרתי על כל תלמידיו וכו' וז"ל רש"י ערקבלין מפורש בסוף פ"ב דעירובין אצוותא חרזייתא הוא סיב גדול ועב ומין לעצמו הוא. וז"ל תוס' אצוותא דדקלא צ"ל דהוי מין זרעים דהא לקמן אמרינן מה מצה מין זרעים אף מרור מין זרעים (במשנה דעירובין כג) וכן שמעתי

ממנו שיוצאין בערקבלין בפסח. ובמשנה שבמשניות אית' בעקרבנין (ובפסקא ך"ו) מאי ערקבלין אצוותא חרזייתא. פירש"י סיב עבה הגדל סביב הדקל ונכרך ועולה בו כלולבי גפנים חרזייתא תכופות הרבה יחד כמחרוזות וטעם מרור בו. (ותוספת בעירובין ובפסחים) כתבו דמין זרעים הוא דאי לאו הכי אינו יוצא בו דהא אמר בגמרא דומיא דמצה כו' אף מרור מין זרעים וזה שכתב רבינו אלו ירקות שיוצאין בהם ויוצאין סביב הדקל ר"ל כמ"ש התוס' בעירובין דאצוותא דדיקלא ואצוואתא חרוזייתא שני מינין הן ושניהן נכרכין סביב הדקל ע"ש ודברי רש"י בפסחים שכתב דערקבלין מפורש בסוף פ"ב דעירובין והוא מין לעצמו היינו כפי' רב האי (והוא מין זרעים) סותר דברי עצמו בעירובין וקצת צ"ע. עוד שינוי הנוסחאות עקרבלין. עקרבנין. ערקבלין חידוש הוא. ודע דהרב מברטנורה בשביעית (פרק ז') משנה ב' דאיתא במשנה ועוד כלל אחר אמרו כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וכו' והעקרבנין כו' ז"ל הרב עקרבנין רבותי מפרשים עשב הגדל אצל הדקל ואני שמעתי שהוא עשב שעלין שלו דומות לעקרב: ובעירובין סוף פרק ב' ז"ל הרב שיוצאין בעקרבנין בפסח משום מרור. ועקרבנין ירק שעלין שלו דומות לעקרב ואני שמעתי סיב הגדל סביבות הדקל. וצע"ג דעל מה שלא שמע אומר שמעתי והחליף השמועה בשם רבותיו וגם מה ששמע. ואולי טעות בספרים:

איצטגנין איצטדין. איצטוה. איצטרובל. אצטלא אצטמא: כבר פירשתי בערך אס עכ"ל לפי שעה לא מצאתי לא בערך אס ולא בשאר ערכים:

אצדיי (יבמות דף יז) דבנתא דההוא דרא איצטדויי אצטדו. פי' בנות ההוא דור דחורבן הבית נעקרו נעשו עקרות ולא קבלו הריון עכ"ל לפנינו איתא איצטרויי איצטרו. פי' רש"י נבקעו רחמן מלקלוט זרע ונעשו עקרות איצטרו לשון ביקוע כמו דמצרי זיקי (ע"ז ל):

איצטריכא עד כאן לשונו אצטריכא כצ"ל ועין לקמן ערך סגף:

אציץ (במגילה דף יו) שקלא אציצא דבית הכסא עכ"ל בגמרא שלפנינו כתוב עציצא:

אקא (בשבת דף קנב) איקא שליפא בתמניא זוזי עכ"ל לפנינו כתוב עיקרא שליפא ועיין פירוש רש"י שם:

אקושא (כתובות דף לט) רב פפא אמר אמרה לי בת רבי אבא כי נהמא אקושא בחינכי עכ"ל לפנינו איתא בת אבא סוראה. פירש רש"י דביתהו דרב פפא:

אר א' (ברכות ב) ביאת אורו מעכבתו כו' פירוש ממאי דהאי ובא השמש וטהר ביאת אורו הוא כו' כלומר פנה היום ועונה וטהר ליום כו' עכ"ל וכן כתבו תוס' דף ב': ד"ה דלמא וכו' והשיגו על פי' רש"י שפי' באופן אחר ע"ש:

אור בראש השנה (דף כ"ב): ת"ר אין משיאין משואות אלא על החדש שנראה בזמנו לקדשו ומאימתי משיאין לאור עיבורו. פי' נראה בזמנו הוא ליל שלשים כלומר נולד בכ"ט ונראה בליל למ"ד ונתקדש ביום ל' משיאין משואות ליל ל"א כלומר היום שיצא ר"ח היה והוא עיבור עכ"ל וז"ל רש"י לקדשו. להודיעו שנתקדש: לאור עיבורו. לערב יום שלשים נוגה שלשים ואחד יום שלשים קרי יום עיבורו ועל שם שממנו מעברין את חדש היוצא קרוי יום עיבור. (ובפסחים ב'). הביא הש"ס הך ברייתא וקמסיים אלמא אור אורתא הוא. כתב רש"י בזה"ל אלא על החדש שנראה בזמנו לקדשו ביום למ"ד שנראה לקדש דאלו כשהחדש מעובר ועושין ר"ח ביום שלשים ואחד אין מקדשין אותו כבר קדשוהו שמים ואשמועינן האי תנא דאחסר עבדינן משואות ואמלא לא עבדינן משואות וכשאין רואין משואות יודעין שהחדש מעובר: לאור עיבורו. ליל שעבר שלשים להודיע שהיום נתקדש ליל (צ"ל יום) שלשים קרוי אור (צ"ל יום) עיבורו על שם שבו נעשה החדש מעובר כשאין קובעין בו את ראש החדש: אלמא אור אורתא הוא. דהא ביום אין משואות של אור נראין למרחוק ע"כ רש"י. עיין קונטרס סימן נ"ט:

אר ג' (בב"מ דף פ"ט). פועלין שהיו אורין בתאנים עכ"ל לפנינו איתא עודרין. ופי' רש"י עודרין בוצרין מוסקין גודרין כולם לשון לקיטה הן לכל מין ומין. וקצת תמוה שבכל מקומות שבש"ס פירושו של עודרין שהוא עבודה שבקרקע וגירסת רבינו עדיפא:

אר ה' (בבבא קמא דף י"א). יביא ארורה כו' פי' הנבלה שמתה בלא ברכה. וכבר פירשנו בערך אדר עכ"ל ועיין לקמן ערך עד ב':

ארב ג'. מר בריה דרבינא מנקטא לי' אימי' בארבי כו' פי' היתה זהירה הרבה בעיקריהן והיתה משמרת אותן לשם מצה עכ"ל. וז"ל רש"י מנקטא ליה אימי' חיטין מתחלת קציר לצורך הפסח ועבדא להו שימור מעיקרא:

ארב ד' (בפ' ערבי פסחים דף קיב): אמר רב יוסף הני תלת מילי יהבין ארבונא בנהורא עכ"ל לפנינו איתא לנהורא:

ארב ה' שם (קי"א): אמר רב טולא דארבא טולא דארבאתא עכ"ל ברש"י ערבתא צל אילן ערבה:

ארב ו'. (בבא בתרא דף ל"ד): ההיא ארבא דהוו מינצו עלי' בי תרי פי' כלי קטן של כסף דומה לערבה וכו' עכ"ל. והרשב"ם פירוש ארבא ספינה שבנהר: ואולי דרבינו מחלק בין ארבא שהוא כלי קטן אבל ארבי היינו ספינה. ואי הוי עיקר השם ארבא ספינה. הו"ל לומר על ספינות רבים ארבאי. (ובתענית כ"ד): למחי' אתיין ארבי דחיטי וכו'. (ובפסחים דף מ'): מנקטא לי' אימיה בארבי ז"ל רש"י בארבי מלא עריבה או עריבות ומצניעתן

לבדם לצורך הפסח. עוד שם ההיא ארבא דחיטי וכו' (בתענית י"א) דיתיב בארבא פי' רש"י שהולך בספינה וכו':

ארבלא (בבא מציעא דף כ"ו): אייתי ארבלא ומארבל. כאשר ינוע בכברה תרגום כמא דמחזרין בארבלא עכ"ל וכן הך דחולין מ"ט. (עיין מ"ש רבינו בערך רבל):

ארבע (ברכות נ"ד): ארבעה צריכין להודות שאלו לפני רבינו האי כו' מ"ט לא אמרינון רבנן כסידורא דקראי והשיב כו' לפום דשכיחין טפי וכו' עכ"ל וז"ל תוס' ד' צריכין להודות: יורדי הים וכו' ובתהלים לא חשיב כזה אלא חשיב הולכי מדברות ראשון דקרא נקט סדר המסוכנין יותר תחלה וגמר' נקיט המצויין תחלה. ופליאה דתוס' כתבו בכל הדבר הזה ההיפוך מסברת רב האי שנתן טעם על כל דבור ודבור שזה שכיח וזה קרוב יותר לסכנה מחבירו. אבל דבריהם לכאורה הם כהלכתא בלא טעמא. והיותר צ"ע מ"ש התוס' (ריש מסכת שבת) ד"ה יציאות וכו' ור"ת מפרש דדבר ההוה רגיל הש"ס לשנות תחלה וכן בריש בבא קמא השור והבור והמבעה וההבער ולא נקט כסדר הפרש' וכן מפרש רב האי גבי ד' צריכין להודות בפ' הרואה (דף נ"ד) דלא נקט הש"ס כסדר הפסוק עכ"ל. ואנן חזינן הכא דקרא נקט דבר ההוה וגמר' לא חש לזה:

ארגז בסנהדרין (דף מ"ו): דעבד ארגז וקברי' ביה עכ"ל לפנינו איתא דליעביד ליה ארון:

ארדב (בב"מ דף פ') תרקבא לכתף כו' עכ"ל לפנינו איתא קב לכתף:

שם במוסף ובנוסחא דידן גרסינן אדריב עכ"ל ופי' רש"י לתך חצי כור ט"ו סאין:

ארד א'. (בברכות מז). אילו מייתי לי ארדיא וגוזליא לאבא מי לא אכלינן (ובפסחים דף קי"ט) מאי אפיקומן כו' שמואל אמר כגון ארדיא לי וגוזליא לאבא. פי' ארדיא כמהין נראה שהיה שמואל מתאוה להן וכו' עכ"ל (בברכות מ"ז). איתא לי ארדיליא לשון רש"י אילו מייתו לי ארדיליא. שמואל חביבין עליו ארדיליא בקינוח סעודה והן כמהין ופטריות. (בפסחים קיט): ז"ל רש"י ארדיליא לי כגון אני שרגיל לאכול כמהין ופטריות לאחר סעודתי. (בע"ז ל"ח). פי' רש"י ארדי בולי"ץ (בכתובות) הוה קאמינא קמיה דמר שמואל ואייתי ליה תבשילא דארדי ז"ל רש"י תבשילא דארדי מין כמהין ופטריות:

ארז (שבת דף קנ"ז). התם בארזי ואשוחי כו' פי' ארזי ואשוחי עצי ארזים וברושים וכו' עכ"ל. וז"ל רש"י ארזי ואשוחי ארז זכר וארז נקבה. ועיין מ"ש רבינו בערך אשוחי:

ארזלא א' (עירובין דף כ"ה): הב"ע דעבידא כי ארזלא פי' ערסלא כו' והוא חבלים מתוחין מאילן לאילן כמין מטה וכו' ותוס' כתבו הב"ע דעביד כי ערסלא שהיתה פרוצה מד' רוחות וערסלא מטה דמתרגם כמלונה במקשה כערסלא כו'. ורש"י גריס כארזילא משופע דלית לה פה ולא אמרינן פי תקרה יורד וסותם:

ארזלא ב' (בבבא בתרא ע"ג) אמר רבב"ח לדידי חזי לי אורזילא דימא וכו' עכ"ל לפנינו איתא לדידי חזי לי אורזילא בר יומא וכו' וז"ל הרשב"ם אורזילא בר יומא. ראם בן יום אחד דאותו היום נולד. וז"ל תוספות הכי גרסינן לדידי חזי לי אורזילא דבר ראימא פי' עופר של ראם הבר דמתרגמינן עופר האילים אורזילא דאיילא וכן בסוף זבחים כו' ואי גרסינן אורזילא דימא היינו דג שבים א"כ מאי קשיא ליה האמר (בקידושין י"ג) לא נגזרה על דגים שבים עכ"ל (ובזבחים קי"ג) איתא אורזילא דרימא בר יומא. וז"ל רש"י אורזילא הוא ראם. רימא שהוא על שפת הים. בר יומא ביום שנולד וכתבו תוספות אורזילא דרימא גרסת ר"ת ולא כרבינו שמואל דגריס בהמוכר את הספינה אורזילא דימא ומפרש דג של ים ואגב רהיטא לא דק דהא אמר הכא לא נגזרה גזירה על דגים שבים. עיין קונטרס סימן מ"ב:

ארזן (תענית דף כ"ד). למחר אתו ארבי דארזנאי פירש ספינות מליאות ארז עכ"ל לפנינו איתא דפרזינא ופי' רש"י פרזינא מקום:

ארזף (בב"ק דף מ"ז). ארזפתא דהייני פירי. (בבא בתרא דף כ'). והא עשבים חזו לבהמתו בארזפתא ס"א אפרזתא והוא סם המות של בהמה עכ"ל. וז"ל רש"י באפרזתא והוא סם המות לבהמה ומאן דגריס בארפזתא טועה שהוא קורנוס של נפחים עכ"ל. ודע ז"ש רש"י בארפזתא שהוא קורנס וכו' צל"ע במ"ש רש"י (ברכות ל"ד) וכן (במגלה כ"ה) וד"ה מרזפתא קורנס וכתב לראיה מתרגום ע"ש. (ובגיטין דף נ"ו): כתב רש"י ג"כ ארזפתא פי' קורנס. וע"ע רש"י (ב"ק מ"ז) ד"ה באפרזתא וכו' והוא סם המות לבהמה:

ארח ב'. (ובכתובות דף ס"א). משום דאמר לה קמי ארחי ופרחי מאן טרח. שם (דף ס"ד): דל תלת לארחי ופרחי פי' עוברין ושבין וכו' פ"א ארחי אורח פרחא רוכל וכו' עכ"ל וז"ל רש"י ארחי אורחים המשתהים שבת או חדש. פרחי עוברים לדרכם וכו':

ארטבון (יומא דף י"א). מעשה בארטבון אחד שהיה בודק מזוזות וכו' פי' ארטבון כו' על שם עירו עכ"ל וז"ל רש"י ארטבון שם האיש ואמרי לה על שם האומנות:

אריוך (בשבת דף י"ג). אריוך מנו שמואל. (ובמנחות דף ל"ח) א"ל לוי לשמואל אריוך וכו' (ובקידושין ל"ט). לענין ערלה א"ל לוי לשמואל אריוך פסק לי ואנא איכול עכ"ל (ובחולין ע"ו) כבר תרגמא אריוך בבבל. ז"ל רש"י (שבת נ"ו) שמואל קרי אריוך על שם שהיה בקי בדינין ושופט כמלך השופט על הארץ לשון ריכא מלך (ב"ב ד') וז"ל תוספות אריוך של מלך כדכתיב (בראשית י"ד:א') אריוך מלך אלסר דנקטיה טפי משאר מלכים לפי שמובלע בו לשון ארי עכ"ל וכלשון הזה כתב רש"י (בחולין ע"ו) על שם אריוך מלך אלסר דהלכתא כוותיה בדיני עכ"ל. נראה דרש"י בא ליתן טעם דנקיט אריוך טפי

משאר מלכים ודחיקא ליה לפי שמובלע בו לשון ארי כמ"ש תוספות דאם זאת הכוונה הנ"ל לכנותו ארי כמו דמכונה רב כהנא (בב"ק קיז). ארי עלה מבבל לכך סיים רש"י דהלכתא כוותיה בדיני וזהו מרומז היטב במלך אלסר כאלו כתב אל אסר. ודרך א' הנופל. והיה שמואל בקי בדינים שאינם בגדר האיסור דשם קי"ל הלכתא כרב (בכורות מ"ט): ואמנם (במנחות ל"ח) נראה דגם בזה לא בחר רש"י דיכונה שמואל על שם מלך מאומות ולכך כתב בזה"ל אריוך לשון מלך כמו גור אריה יהודה (בראשית מ"ט:ט') להכי קרי לשמואל דקי"ל כוותיה דשמואל בדיני כי היכי דדינא דמלכותא דינא עכ"ל. ובקידושין לא פירש כלום:

שם במוסף א"ב ארכי פירושו בלשון יוני נגידות ושררה וכו' עכ"ל וכן כתבו תוספות (בבבא בתרא קס"ד): נראה לר"י דהאי ארכן לאו היינו מלך אלא ממונה שמסירים אותו משררתו לאחר שנה וכו':

ארכבתא (ב"מ ד' ק"ג) אמר רב יוסף בוכרא וטופסא וארכבתא וכו' פי' היו נוהגין לעשות גבולין סביבות שדותיהן וכו' עכ"ל וז"ל תוס' בוכרא וטפתא פי' ר"ח חריץ ובן חריץ שכך רגילים לעשות כו' בערוך פירש כפירוש הקונטרס עכ"ל:

שם וטופסא טפס' שהוא אמצעית וכו' אלא טפוסות עכ"ל לפנינו איתא וטפת':

שם לא מחוקות ולא גדושות כו' עכ"ל הך דלא גדושות איתא (ביומא דף מ"ח). והביא הערוך בערך טפף וגריס טפופות. וצע"ק:

ארם (מגלה כ"ה) האומר ומזרעך לא תתן להעביר למולך כו' בארמיותא פירוש כו' באומה ידועה שמעבירים זרעם למולך כגון ארמיים שאתה גורם להעביר זרעך למולך משמע ששאר אומות כו' מותרים לפיכך משתקין אותו אלא כו' בישראל הבא על הגוי' כו' דל"ש מולך כו' עכ"ל ועיין בתי"ט (במגל' פ"ד מ"ט) פירוש נכון על דברי הערוך האלה. והתרגום יונתן סייעתא לפירוש הערוך (אבל לפי' רש"י מאן דמתרגם כתרגום יונתן משתקין אותו) ע"ש: וע"ע בחידושי הלכות למהרש"א (בדף כ"א) בד"ה מפני שעושה וכו' וע"ע בחידושי אגדות. ומ"ש ביש סדר למשנה:

באות הנ"ל. (פסחים קי"ב): אל תשבו על מטה ארמית משום מעשה דרב פפא שהי' נושה בארמאי מעות כו' א"ל תיב על ערסא והוה ביה תינוק מית אייתי סהדי כו' א"ל אנת קטלתיה כו' עכ"ל כל עובדא דר"פ כמו שכתובה הכא כך כתבו (רש"י ורשב"ם בפסחים בלשון הזה וצע"ג דהא (בברכות בגמרא דף ח'): איתא להדיא עובדא דרב פפא בענין אחר:

ארם ב' (שבת דף כ"ט) מאי לאו בפרסיאתא לא בארמייתא כו' ודפרסייתא אסורין עכ"ל. וע"ע לקמן בערך פרסא ג':

עוד שם פי' תמרי ארמייתא גרעינין רכין ונאכלין עם התמרים עצמן עכ"ל. לפירוש הערוך דחוק קצת מה דקאמר הש"ס הואיל וחזיין אגב אמייהו הלא גם בפני עצמן הואיל ורכין הן חזו. ואפשר דלכך פי' רש"י בענין אחר בזה"ל בארמייתא דאינן מתבשלות יפה ואין האוכל נפרש מהם ומשתייר בגרעיניהן וחזו לאדם אגב אמייהו שיש עוד מאמן עליהן. ועל פרסייתא פירוש רש"י תמרים טובים ומתבשלים יפה וכן האוכלין שלהם נפרש מעל גרעיניהן (ודע דרש"י לקמן מ"ג) כתב בזה"ל גרעינים של תמרים והם לבהמה ארמייתא תמרים רעים הם ומאכילין התמרים עצמן לבהמה הילכך אגב אמייהו לבהמה נמי קיימי. פרסייתא תמרים טובים הם ואין מאכילין אותן לבהמה עכ"ל. ותרי תמיהין. חדא לפי מה שפירוש רש"י לקמן משמע דארמייתא לא חזו לאדם ואנן הא חזינן דרב אכל אותן (ובדוחק יש לומר דהיתה אכילה זו אכילה על ידי הדחק דהא ממה דסיפר דהי' המעשה הזה מכי אתא רב לבבל. ובבבל היו תמרים טובים ושכיחים הרבה כדאיתא בפסחים (דף פ"ו) לא הגלה אותן לבבל אלא כדי שיאכלו תמרים (עוד שם ובתענית ט'). מלא צנא דדובשא בזוזי וכו' ע"ש): ועוד צע"ג בדברי רש"י לכאורה בחדא מסכתא סותרים זה את זה בפירושא דמלתא:

והואיל וסוגיא זו אתא לידן. משיבין ולמידין. ז"ל תוס' ד"ה והא דרב כו' וא"ת ובאגוזים דמעיקרא מיגלו והשתא מיגלו מנלן דאסור. ויש לומר דאע"ג דמטעם זה וכו' ע"ש תירוץ התוס' דחוק מאוד לכל המסתכל בו. ומהנראה כשנדקדק עוד. דסוגיא בכל המקומות אמר הש"ס ואי מכללא מאי פירוש מאי נפקא מינה אם אמר בפירוש או שנשמע מכללא. ובסוגיא דהכא לא הערה הש"ס כלום. אמנם עיקר הכוונה במאי דקאמר והא דרב כו' בא לתרץ מה שנשאר בתימה אחר דקאמר צריכותא (דעולה כהוגן) דצריכי לכל הני ובבבא דסיפא באגוזים לא סגיא דה"א דהכא הוא דשרי ר"ש דמעיקרא והשתא מיגלו אבל בהנך דכלים וגרעינין אפילו ר"ש מודה. לכך השמיע לידע דאפילו התם מתיר ר"ש. ועדיין קשה בבבא דרישא בכלים ובסיפא באגוזים היה די. דאחרי דחזינן דאפילו בכלים הותר לר"ש מכ"ש בגרעינין. וממה דחזינן באגוזים אף דמעיקרא והשתא מגלו אסור לר"י וכ"ש דאוסר בגרעינין ויהיה קשה על רבא בבא דגרעינין למאי הלכתא אמר (ועיין לקמן דף ק"ב: בתוס' ד"ה אבל בהנך תרתי אימא מודה ומקמייתא ובתרייתא נמי לא ידעינן מציעתא) על זה בא הש"ס גופיה כמודה ועוזב דבאמת רב גופיה לא אמר זה אלא מכללא איתמר ורב יהודה תלמידו מה דחזי מרבו רב במעשה דרב חייא הגיד (ואפשר

דהך והא דרב לאו בפירוש אתמר כו' רב יהודה בעצמו ספר זה אלא דהש"ס הפסיק ליישב הצריכותא) וכן מטין דברי רש"י שכתב בזה"ל והא דרב דאמר לר"י אין מסיקין בגרעינין לאו בפירוש איתמר. ומעתה אותן מימרות דכלים ומימרא דאגוזים ודאי דרב אמר בפירוש ונחה שקטה קושית התוס':

ארנון ב' (פסחים דף ו') בעו מיניה מרבא בהמת ארנונא חייבת בבכורה או לא. פי' שיש בה שותפות לעכו"ם פטורה מן הבכורה דכל היכא דיד עכו"ם באמצע פטורה. פי' מי שיש לו בהמות שהמלך לוקח מהן מס וכו' ז"ל הר"ן בנדרים (ס"ב) והלך זו ארנונא סעודות המלך כשהולך ממקום למקום. ארנונא לשון יון סעודה. לשון אחר שותפות שיש לו למלך בבהמות וארנונא לשון שותפות. כדכתיב כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי. ע"כ:

ארנק (ברכות דף י"ט) ובעי למיבזעיה לארנקי דמוחא עכ"ל ופרש"י כים שהמוח מונח בו:

ארפכס (כלים דף כ"ד) ארפכס של מתכת טמאה (ובדף מ"ד) ואפרכס של זכוכית טהורה (חגיגה דף ג') אף אתה עשה אזנך כאפרכסת וקנה לך לב לשמוע (חולין דף פ"ט) אמר ר"י משום ראב"ש כל מקום שאתה מוצא דברים של רבי אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בהגדה עשה אזניך כאפרכסת וכו' עכ"ל בחגיגה איתא לפנינו ארפכסת (ובכלים ובחולין) איתא לפנינו אפרכסת: ופירש"י בחגיגה טירמוייי"א בלע"ז שעל הריחים ועיין היטיב (בבא בתרא במשנה ג' פרק ד' וכן בכלים סוף פי"ד) ד"ה והאפרכס:

ארקפט (זבחים דף צ"ו) רב יצחק בר יהודה הוה שכיח קמיה דרמי בר חמא שבקיה אזיל לגביה רב ששת יומא חד פגע ביה אמר ליה ארקפטא נקטו ביד רוחא כו' עכ"ל לפנינו איתא אלקפתא:

ארקתא (יבמות דף ק"ב) משום דהוה ליה פנתא מעל וארקתא מעל דמעל. פירוש כל מנעל עור על גב עור הוא התחתון שעל גב הרגל נקרא פנתא והעליון שעליו נקרא ארקתא וכו' עכ"ל עיין רש"י שפי' בענין אחר ע"ש:

אריש א' (בבא בתרא דף נ"ה) אירישן דפרסאי כו' פי' חזקה דפרסאי עכ"ל (אריסותא איתא לפנינו. ופי' רשב"ם דחוק ע"ש:

אריש ב' (במועד קטן כ"ב) הא בארישתא עכ"ל לפנינו איתא באריסותא:

אש א' (שבת ק"ו) הא בחולה מחמת אשתא הא בחולה מחמת אובצנא עכ"ל לעיל גרס בערך אוכצנא:

איש (סנהדרין ק"ח) שבעה שבעה איש ואשתו אישות לבהמה מי אית לה. פירוש בשביל שלא באו על שאינן מינן עשה להן כבוד וכו' עכ"ל ז"ל הגמ' מן הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו אישות לבהמה מי אית לה אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאותן שלא נעבדה בהן עבירה. פירש"י אישות לבהמה מי אית לה נקבה אחת נשכבת לכמה זכרים ואין זו אישות. שלא נעבדה בהן עבירה. לא נזקקו אלא לבן זוגם עכ"ל וז"ל המהרש"א בח"א מה שפירש רש"י הכא לא נזקקו אלא לבן זוגם לאו דוקא אלא כיון דמינו הוא היינו בן זוגו דאין אישות לבהמה ואישות שלהן הוא שדבקו במינן כו' עכ"ל: ולכאורה קשה דלא יהיה תשובת רשב"נ אמר ר"י מעין הטענה הלא זה ששאל אישות לבהמה מי אית לה כל עיקר משום דנקבה אחת נשכבת לכמה זכרים וא"כ לא הועילה תשובתו דהא עכ"פ נשכבת לכמה זכרים ממינה. אבל בצירוף דברי הערוך לפרש"י ניחא למאד:

אשבורן כו' (פסחים דף מ"ב). כו' ואין שופכין במקום האשבורן. (ובע"ז דף ע"ב) האשבורן חיבור לטומאה ולטהרה כו' פי' במקום הישר יש מקום עמוק שיקוו בו המים ושם אותו המקום אשבורן עכ"ל וז"ל רש"י אשבורן ל' שבירה שתשתבר הקרקע ויש בקעים שהמים נאספים וכו' (ובע"ז) פי' רש"י בקוע ארץ מליחה שנתבקעה וכו':

אשך (בכורות דף מ"ד): אין לו אלא ביצה אחת זהו מרוח אשך וכו' עכ"ל עמ"ש בערך חשך:

אשכרע (בבא בתרא דף פ"ט): אבל עושה הוא מחק של זית כו' ושל אשכרע עכ"ל לפנינו איתא אשכרוע ופי' רשב"ם בושבייי"ל:

אשלג ב' (שבת צ). אמר שמואל שאלתינהו לנחותי ימא ואמרו לי שלגא שמיה וכו' עכ"ל: ובמוסף (א"ב בנוסחאות דידן איתא שונאגא שמיה עכ"ל לפנינו בשבת שם איתא שונאנא שמיה (ובנדה ס"ב) איתא אשלגא שמיה: (ודלא כמו שהעיד הרב המוסף דבנוסחאות דידן איתא שונאגא שמיה) ודע עוד לכאורה ערך אשלג זו שייך לאשלג דלעיל בסמוך:

אשמאי (קידושין דף ל"ב): יכול אפילו מפני זקן אשמאי במוסף פי' בלשון יוני איש נבזה בלי שם. עכ"ל עמ"ש לקמן בערך שמאי: (ועיין תוס' בקידושין):

אשן א' (שבת דף קנ"ה) מה חרובין דאשינא אף שחת דאשינא. עכ"ל. לפנינו איתא מה חרובין דאקושי אף שחת דאקושא ושם (ע"ב) איתא מה דילועין דאשוני אף נבלה דאשיני:

אשן ב' במוסף: ודע שלפי דעת בעל הערוך התרגום שאנו קורין אותו תרגום יונתן בן עוזיאל הוא ירושלמי עכ"ל וע"ע בערוך פתרון מ"ש שם בס"ד:
שם במוסף הנ"ל ובעל הערוך קרא לתרגום אונקלוס תרגום בבלי ולאחר קרא ירושלמי וכו' עכ"ל וכן ראיתי בתוס' מנחות דף (מ"ד). ד"ה כל כהן וכו' ובתרגום בבלי נמי מתרגמי' כד יימרון להון וכו' ע"ש וכוונת התוס' על תרגום אונקלוס:
אשן ג' (בב"ר פרשה לד) ויזכור אלהים את נח. רבינו הוה מתני שבחיה דר' חייא רבה קומיה ור' ישמעאל ב"ר יוסי וכו' ומעשה זה בפ"ק (דקידושין דף לג) רבי חייא הוה יתיב בי מסותא חליף ואזיל ד"ש בר רבי וכו' עכ"ל אין הכוונה דעובדא זו הוה שהרי התם ר"ש בר רבי הוה ואילו בב"ר ר' ישמעאל בר יוסי הוה: ותו בקידושין אמר רבא שמא בהן יושב ומהרהר וכו' אלא כוונת רבינו ומעשה כזה וכו':
אשם (תמורה דף לד) בסוף המשנה אשם תלוי הבא על הספק ישרף ורבי יהודה אומר יקבר חטאת העוף הבאה על הספק תשרף ר' ירמיה אומר יטילנה לאמה עכ"ל. ובמוסף (א"ב רבי יהודא כתוב) עכ"ל אין לתמוה בגירסת רבינו. כי כבר נמצא (במגלה יח ובמנחות לב) ותניא רבי ירמיה אומר וכו' וא"כ הרי להדיא שר' ירמיה אחד היה תנא ודע (דבפסחים ך"ח) אמרו לו אשם תלוי וחטאות העוף הבא על הספק יוכיחו שאנו אומרים בשריפה ואתה אומר בקבורה וכו'. וז"ל רש"י אשם תלוי הבא על ספק כרת ואם שחטו ואירע בו פסול או נותר פליגי בו רבי יהודה ורבנן בשלהי פרק בתרא דתמורה לר' יהודה בקבורה ולרבנן בשריפה: חטאת העוף הבא על הספק. כגון וכו' ופליגי בה ר' יהודה ורבנן בפרק בתרא דתמורה חטאת העוף הבא על הספק תשרף ר' יהודה אומר יטילנה לאמה. ואתה אומר בקבורה. אאשם תלוי קאי דקאמר ר' יהודה יקבר וכו' הנה פי' רש"י דחיקא טובא הלא תרוייהו נקטו חכמים בדבריהם אשם תלוי וחטאת העוף ואיך יתואר דמה שסיימו ואתה אומר בקבורה לא קאי אלא אאשם תלוי (ובחטאת העוף לא קאמר ר' יהודה אלא יטילנה לאמה) אבל לגירסת רבינו שפירש י"ל דר' יהודה ס"ל בתורת כהנים שהביאו התוספות בד"ה ואתה אומר כו' דאשם תלוי וחטאת העוף שניהם בקבורה וזה שאמר בסוף תמורה (במשנה לד). חטאת העוף יטילנה לאמה ר' ירמיה היא מיהו לקמן ערך חט ז' העתיק רבינו יהודה: ועדיין צ"ע:
אשפר (ע"ז דף כ) הני אשפרי היכי יהבינן להו וכו' פי' אשפרי אומנין שמתקנין הבגדים עכ"ל לשון רש"י לאשפורי כובס המתקן בגדים חדשים:
אשר ב' (גיטין דף ל) אמר רבא היינו דאמרי אינשי חברך מית אשר איתעשר לא תאשר. עכ"ל לפנינו איתא רב פפא:

אשר ג' (גיטין דף לד) ורבא הא דקא רהיט בתרוייהו דקאמר אשור הבו לה הייא וכו' פירוש אשור הייא מהרו מהרו עכ"ל ורש"י פירש התחזקו לתתו מהר אשור כמו אשרתא דדייני וכמו אשרו חמוץ לשון חזוק:

אשש ב' (שבת דף קמא) אמר רב לא ליזרי אינש אידרא בפומא דאשישה וכו' עכ"ל. לפנינו איתא אמר רבא לא ליהדוק אינש אודרא בפומא דשישא. פי' רש"י אודרא. מוכין. שישא. פך:

אשת (חולין ו) אשת חבר טוחנת עם אשת עם הארץ בזמן שהיא טמאה. פי' החטין לאשת חבר הן וחבר זה אוכל חולין בטהרה הוא וכו' התירו לטחון לאשת החבר עם אשת עם הארץ בזמן שהיא נדה שאינה נוגעת כו' בימי נדתה וכו' עכ"ל כתבו התוספות ד"ה אשת חבר טוחנת עם אשת ע"ה פי' בקונטרס טוחנת תבואה של עם הארץ בזמן שהיא טמאה אשת חבר וכו' וקשה דהך משנה מיתנייא במסכת (טהרות פז) ולפירוש הקונטרס הוה ליה למיתנייא במסכת דמאי ועוד קשה וכו' ומפרש רבינו חננאל וכן ר"ת שהתבואה של חבר איירי וכו' ע"ש והוא הפירוש שכתב הערוך. ודע מה שכתבו תוס' וקשה דהך משנה מיתנייא במסכת טהרות. לא מצאתי בשום משנה וגם בתוספתא לא ראיתיה ועי' ר"ש (פ"ז משנה ד' דטהרות):

אשיתא (ברכות נו) חזאי אשיתא דנפל. פי' כותל. עכ"ל בפירוש רש"י ובכל המפורשים לא כתבו שום פירוש על זה (אבל דע דזה לשון רש"י בבא קמא דף נ') ד"ה לאישון יסוד לחומת ביתו וכו' וחבירו (בס' עזרא ד') ואושיא יחיטו. ובגמרא נפל אשיתא (ברכות נ"ו) וכתבתי בתיקוני כלי שרת דצ"ל ובגמרא אשיתא דנפל:

אשתומם (חולין דף כו) אמר ליה וכי מתה עומד ומולק אשתומם כשעה חדא עכ"ל לפנינו ליתא אמנם (דף פ"ד) שם איתא אשתומא קאמר לשמטוה לאמורי' כו' פירוש רש"י דבר תימא כו' אשטרדישי"ן אשתומם כשעה חדא (דניאל ד':ט"ז):

אשתקד (פסחים דף ג') אשתקד נעשו חטים יפות פירוש שנה שעברה כלומר שתא קדמייתא עכ"ל. בתוי"ט (פרק ו' דב"ב משנה ג' כתב אשתקד) שם מורכב שתא קמייתא. ערוך:

את (קדושין דף ל). א"ר חנינא בר אבא אמר רבי יוחנן. אפילו אב ובנו וכו' עסוקין בתורה בשעה אחד נעשו אויבין כו' אמר רבא ואין זזין משם עד שנעשו אוהבין כו' שנא' את והב בסופה אל תיקרי בסופה אלא (בסיפא) עד כאן לשונו בסופו כך איתא לפנינו:

נשלם אות האל"ף

אות הבי"ת

בארג (עבודה זרה דף ל). מתוק תמר בארג. פי' בארג גופיה תמרא מבושלא. בארג לשון פרסי הוא יין מבושל. שעומד על שלישו. כגון דשבקו להו עינבי למישרי וחליאין טפי כו' פי' אחר עשבים טובים שמשימין בו יין וממתקין אותו עכ"ל. בדפוסין אחרים איתא לתשרי. ודע דז"ל רש"י (בע"ז ל). מי בארג. בארג ל' פרס משובח כמו סוסיא בארג (בחלק) וכולן אין נחש שותה מהן. ואם עדות רבינו שבלשון פרסי הוא יין מבושל ועדות רש"י שבל' פרס משקה משובח מכוונות אין כאן מקום להאריך: אכן הראיה שהביא רש"י מחלק וכו' דע כי בפרק חלק (דף צח). א"ל שבור מלכא (והוא מלך פרס כדאיתא בכמה מקומות) לשמואל אמריתו משיח על חמרא אתי אשדר ליה סוסיא ברקא דאית לי כו' וז"ל רש"י סוסיא ברקא סוס מסורק ונאה וכו' לישנא אחרינא סוסיא בדקא סוס בדוק לרוץ. וצ"ע. ועיין לקמן בערך ברקא:

באש (ברכות דף כב). באוש' הוה עובד' בקילע' דרבי אושעיא וכו' עכ"ל לפנינו איתא באושא הוה עובדא בקילעא דרב אושעיא כו' ומה יפה גירסת הערוך דלא חסר כלום מהסיפור שראוי לומר עליו מה דפשיט רב אסי לא שנו אלא לחולה המרגיל אבל לחולה לאנסו לא עיין בגמר'. וכן כתוב הערוך כהך גירסא לקמן בערך קל"ע רק שם איתא באושא והיא היא או דצ"ל גם שם באושא:

עוד שם (שבת דף ל): מהו לכבויי בוצינא מקמי באישא בשבתא פי' חולה עכ"ל. ז"ל רש"י באישא חולה תרגום של רעה בישתא:

בב (נדרים דף צ"א) סליק נואף ויתיב בבלאי בבא פי' על גבי כיפת השער במחבא וכו' עכ"ל לפנינו הדפיסו בכלאי). ופירוש הר"ן בכלאי בבא במסך שלפני הדלת):

בביא (פסחים דף ל'). בביא הסיקו מבחוץ הוא ואסור עכ"ל לפנינו איתא בוכיא וכן איתא (בטור י"ד) וכתב הפרישה דצ"ל כוביא ור"ל הרעפים חלולים כמין שפיתות קדירה ופעמים טוחין אותו שמן ואופין בהם לחם הקרוי טיחיא מצאתי ועיין בטור א"ח (סי' תנ"א) קראו כיביא ובסי' (תס"א) קראו בוכיא עכ"ל הפרישה. והוי יודע (דבזבחים צ"ה). איתא כוביא ופי' רש"י כוביא רעפים חלולין כמין שפותת קדרה ופעמים שטחין אותו שמן ואופין בו לחם הנקרא טחי עכ"ל ולא ידעתי אם נעלם דברי רש"י אלו מהפרישה הנ"ל שכתוב מצאתי ולא כתבה בשם רש"י דזבחים שזכרתי:

עוד שם (שבת דף כ"ט) שדי קשייתא לבוביא פירוש תיגון של חרס שמסיק תחתיו ואופין עליו עוגות עכ"ל לפנינו איתא לבוכיא וז"ל רש"י כירה של רעפים שקורין טיווילי"ש

והיא חלולה. וספרי' שכתוב בהן לבי תפי היינו נמי כירה והוא תרגום של בית שפיתת שתי קדרות עכ"ל:

בגד (ערכין דף י"ו). למה נסמכה פרשת בגדי כהונ' לפרשת קרבנות וכו' עכ"ל (ובזבחים דף פ"ח): ע"ש:

בגר (כתובות ל"ט) אמר שמואל אין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים בלבד עכ"ל וז"ל רש"י בד"ה וכי תימא כו משתביא שתי שערות הויא נערה באותן שתביא משתים עשרה שנה והלאה ומשתביאם עד שתיבגר ששה חדשים ותו לא כו' אבל כל זמן שלא הביאה קטנה היא והא דנקיט מנין שנים משום דבבציר מי"ב ויום אחד אפי' הביאה ב' שערות אינו אלא שומא כדאמרינן במסכת נדה ובקידושין עכ"ל ואמיתתן של דברים אלו כתב הערוך לפנינו כשנעיין בדבריו היטב שכתב הני ששה חדשים לא אמרינון שמואל בעידנא ידיעה. ותחלת נערות כו' לא בזמן תליא מילתא אלא בהבאת ב' שערות מאחר ביאת שנת י"ב ולא מיקריא נערה עד שתביא ב' שערות וקמי הכין קטנה היא וכו' וב' שערות סימנא ובתר דמתחלא נערות בו' חדשים כו' לפיכך אי בכלל י"ב כו' אתיא ב' שערות מן ההוא עדנא מחשבין ו' חדשים ואי לא אתיא אלא בתחלת י"ג מן ההוא עדנא מחשבין ו' חדשים ובתרייהו הויא בוגרת עכ"ל. אכן מה דמסיים לפיכך כו' מן ההיא עדנא מחשבין ו' חדשים אין להם מובן ואולי צ"ל אע"ג דהביאה לא מחשבין ו' חדשים. ועדיין צ"ע:

עוד שם (בבא בתרא דף קס"ו) מיקש הוא דקשה לה ובגר לה קלא. פי' גדלה ובגרה ונעשה קולה עבה עכ"ל מפשטא דגמ' דאמר ובגר לה קלא לא משמע קצת כפירוש הזה דמשמעות הפשט דבגר לה קאי אקלא. וז"ל הרשב"ם מיקש קשיא הזקינה וכבר נשחתה נעשה קולה עבה עכ"ל:

שם במוסף בגר (א"ב פי' בלשון רומי ימי בחרות אשר בהם האדם בכחו ובצביונו) עכ"ל המוסף. (בש"ע י"ד סי' רל"ד סעיף א') איתא כשהאשה עברה י"ב שנה ויום אחד אז אם הביאה שתי שערות נקראת נערה עד ששה חדשים אחר כך שאז נקראת בוגרת כלומר מלאה שער כי תרגום ירושלמי של איש שעיר גבר בגר עכ"ל הנה מה שפירש בוגרת מלאה שער יפה כיון אף כי איננה מלאה בשער. אמנם אל הערך ודמיון סימני נערות שהיא רק שתי שערות אמר (בזמן הבוגרות שהיא ששה חדשים לאחר נערות ובאין ספק שבזמן ההוא נתרבה גדולי שערות רבות אין מספר) כלומר מלאה שער נגד זמן הראשון וזמנו של זה לא כזמנו של זה ובמספר הימים נתרבו נימים. והוי יודע כי חפשתי בכל הנוסחאות ודפוסי חומשים בג' תרגומים ולא מצאתי תרגום ירושלמי זה. וגם במתורגמן

לא מצאתי מלת בגר. והנה התרגום יונתן מפרש כמו התרגום אונקלוס גבר שערן. ולבי אומר לי אילו כך היה בנוסחאות המפורסמות לא החרישו בעל הערוך ואחריו הרב המוסף מלדבר בזה כמו שהרגילו תמידין אין מספר להביא עדות וראי' מתרגום יונתן. ואפ"ה עדותו של עבל ההגהה שכתב זה בפי' הש"ע נאמן כבי מאה. וכן העתיק דברים אלו הרב תוי"ט (בכתובות פ"ג מ"ח) בד"ה והבוגרות כו' בזה"ל ומצאתי (בש"ע י"ד סי' רל"ד) כו' ושלא בדקדוק כתב כן דהא משהביאה שתי שערות סגי אבל ר"ל שמתחלת להתמל' בשער וכך הוה ליה למיכתב עכ"ל התוי"ט. הנה לפמ"ש למעלה מבואר הגהת ש"ע על נכון. ובמחילה מכבוד תורתו של הרב תוי"ט דבריו צריכין קצת הבנה במ"ש וכך הוה ליה לכתוב דאילו כך היה ראוי לכנות נערה דהיינו שמתחלת להביא ב' שערות בשם בוגרת. וגם במ"ש בתחלת דבריו דהא משהביאה ב' שערות סגי. ואין הדבר כן בסימני בוגרת אלא בנערה לסימנים. וצ"ע ליישב כוונת הרב תי"ט:

שם בערוך אות הנ"ל (נדה דף ח'). שפופרת איבגורי מבגר לה. ספר אחר אינגורי מנגר לה. כלומר איכא למיחש שמא ראש הקנה שאינו חלק יגרד הבשר ויוציא דם עכ"ל. לפנינו איתא איפגורי מפגרא לה. ופי' רש"י שהעץ אינו חלק ומסרטט ומוציא דם:

בד א' פי' כרכי דזוגי מחצלות כרוכות שתים שתים וכו' במוסף יש נוסחאות דגרסי דזוזי וזוזי לשון זוג וכו' עכ"ל וכ"כ רש"י (שבת דף קל"ו). בשם תשובות הגאונים:

בד ב' (כריתות דף ה'). רחמנא כתב בד בבד ואת אמרת בהכרע פי' רחמנא אמר בד כו' מתקל במתקל דהיינו עין בעין ואת אמרת בהכרע והא א"ר יהודא המקום יודע בהכרעות כלומר שלא היה שוקל ההכרעות לבד וכו' כל לשון זה כתב רש"י וסיים פי' רומי. ואין ספק שכיון רש"י על רבינו שהיה ברומי. (ועיין שבת י"ג) ברש"י ד"ה האוכל:

בד ג' (יומא דף ל"ה). אמר עולא בריה דרב עילאי אמר קרא בד בבד בד המובחר בבד עכ"ל לפנינו איתא אמר קרא בד בד בד מובחר בבד פי' רש"י ארבעה זימני כתב בלבישת שחרית למימר דהוי בד בד מובחר בבד. וכן משמע בתוס' ע"ש. אכן בתוס' ישנים ראיתי אמר קרא בד בבד דבזבחים נמי דריש וכו' ע"ש:

בד ו' (מנחות דף ר"ב). ר"מ אומר שאור בודה להן מתוכן ומחמצן. פי' בודה לשון הוצאה. כדכתיב החדש אשר בדא מלבו עכ"ל הביאו תוס' שם:

בדד (מ"ק דף ד') מאי עוגיות א"ר יהודא בדדי עכ"ל לפנינו איתא **בנכי** ופי' רש"י בורות תחת הגפנים והזיתים ונותן בהם מים: (עיין לקמן בערך בנכי. וצ"ע):

בדק (בב"ב מ"א). רב חנן שקל בידקא בארעי' וכו' עכ"ל לפנינו איתא רב ענן שקל בידקא וכו' והקש' תוס' ד"ה כמאן כר' יהודה וכו' דהא א"ר ענן לעיל לדידי מפרשא לי מיניה

וכו'. אמנם לגירסת רבינו שגורס רב חנן לק"מ. ובלא"ה איכא למידק כתוס' זו שהרי רב נחמן שהשיב כמאן כר' יהודה שפיר אמר לשיטתו דאיהו אמר לעיל אמילתא דר' יהודה עצה טובה קמל"ן ויש ליישב. (ונשאלתי על זה ג"כ מן הרב מו' זלמן ראוויטש ני' ג"כ ואין כאן מקום להאריך):

עוד שם (סנהדרין דף ז). האי תיגרא לא דמי אלא לצינורא דבידקא כיון דרווח רווח עכ"ל לפנינו איתא האי תיגרא דמיא לצינורא דבידקא דמיא כיון דרווח רווח וכן איתא לקמן בערך צנר ג':

בהל (יבמות דף ל"ד). בתרומה בערב הפסח עסקינן דזמנה בהול עכ"ל (ובפסחים סוף גמרא דאלו דברים בפסח דף ע"ב):

בהם (פסחים סוף גמ' דאלו דברים בפסח ד' ע"ב) עכ"ל כל זה נדפס בטעות כאן ושייך לעיל כמו שכתבתי למעלה:

בהר (תענית דף ז'). רבן גמליאל אומר אם ראית רקיע שנעשה בהורין וכו' עכ"ל לפנינו איתא תנא דבי רבי ישמעאל:

בואת (חולין דף ס"ג) בואת שבעופות. בואת שבשרצים. וכו' עכ"ל בילקוט איתא באוות וראיתי בהש"ל באות פי' מאוס:

שם במוסף א"ב תרגום והתנשמת בעופות בותא ויש גורסי' כותא עכ"ל וכן איתי' בתורגמן **וּבַוְתָא**:

בזק (סנהדרין דף ק"ח) אתיי' קודשא בריך הוא לאברהם בזק בהון עפרא עכ"ל לפנינו איתא בנוסחא אחרת:

עוד שם (בבא בתרא דף ע"ג) דלינן גליא עד דחזינן לבי מרבעתי' דכוכבא זוטא והויא כי מבזיק ארבעים גרווי דבזרא דחרדלא עכ"ל לפנינו איתא כמבזר וכו':

בזר (בב"ק דף י"ט). דשדו בה בזרני עכ"ל וכן גירסת רש"י דלא כלפנינו:

בזתא (עירובין דף נ"ב). תהא שביתתי ביזתא פי' מקום שהיה בתוך תחום של שבת עכ"ל (לפנינו איתא בצינתא). ופי' רש"י מקום מסוים היה בין שני התחומין:

בטט אית דאמר מילתא אמר רב ששת ונפקו בוטיטי דנורא וכבינהו לעיני' עכ"ל לפנינו (ברכות נ"ט) איתא ואיכא דאמרי רב ששת נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות. מה טוב גירסת הערוך דרב ששת אמר מילתא דהיינו שהתפלל על זהו שנענש האי צדוקי. אמנם לפי הגירסא שלפנינו וכן הוא בילקוט קשה הדבר למאוד על רב ששת שהיה מאור עינים (כדאמר ליה צדוקי בענין זה למאן דלא חזית לי' וכו' וכן אית' בכמה דוכתי) לומר עליו שנתן עיניו בו. איברא ראיתי במהרש"א בעין יעקב (סימן קכ"ח) שכתב דנס נעשה לרב

ששת ונתפקחו עיניו כדי לתת בו עיניו וכו' ועי"ל כו' לאו ממש קאמר אלא דקללו בכך שיעשה גל של עצמות וכו':

בי אבא (יבמות דף כ"א). אמר רבא אטו כולהו כו' אמו ערוה אם אמו שנייי וגזרו על אם אביו משום אם אמו כו' דכולהו בי אמא רבתא קרו לה וכו' טעמא מאי דכולהו בני אחבי רבה קרו לה וכו' עכ"ל לפנינו איתא דודי קרו להו וז"ל רש"י ה"ג כולהו דבי דודי קרו להו ולא גרסי' רבתי. וגירסת רבינו כפי התרגום על דוד אחבוה:

בי בר הבו (ברכות דף נג). אבייי מברך על האור דבי בר הבו עכ"ל (לפנינו אית' דבי בר אבוה):

עוד שם (ב"מ דף כט). תפילין בי בר הבו משכח שכיחי עכ"ל לפנינו איתא חבו:

בי דוגי (חולין דף קיא) בי דוגי תותי כבדא פי' כלי לקבל דם הכבד הנצלה באש עכ"ל. לשון רש"י כלי (תחת הצלי) לקבל השומן כדרך שאנו עושין לאווזין נקרא בלשון ארמי בי דוגי:

בי מדרי (בכורות דף מד). אמר רב פפא לא ישפוך אדם מים לא על גבי חטין כו' עכ"ל לפנינו איתא כלי חרס:

ביאה (שמות דף צז). ביאה מאח דהוא אב והוא כו' בגמרא שם בייא:

בית (שבת דף עז). ביתא דיתבא יתיב עכ"ל לפנינו איתא מיתבא:

בית שאור (פסחים דף ל) אמר רב אסי ובית חרוסת כבית שאור שחימוצו קשה דמי פי' כו' ובית חרוסת כלי שעושין בו כל השנה חומץ וציר כדי ללפת בו את הפת ומחמת חריפות בלע הכלי ואין משתמש בו מצה אלא בהגעלה עכ"ל וז"ל רש"י בית חרוסת כלי שנותנין חומץ וכל דבר שיש לו קיוהא ורגילין ליתן בו קמח ועשוי לטבל בו בשר כל ימות השנה והקמח מתחמץ מחמת הקיהוי ולשון חרוסת קיהוי אייגי"רוש בלע"ז:

בית עליה (סנהדרין דף ז'). ובין גרו אמר רב יהודה אפי' בין בית לעלייי עכ"ל (עיין קונטרס סי' ס'):

בית פאגי (פסחים דף ס"ג). השוחט את התודה ולחמה חוץ לחומה לא קידש הלחם מאי חוץ לחומה רבי יוחנן אמר חוץ לחומת בית פאגי וכו'. (שם דף צ"א). כשרות בעזרה וכשרות בבית פאגי. (סוטה דף מ"ה. ובסנהדרין דף י"ד). מצאן אבית פאגי. פי' חומת בית פאגי היא חומת ירושלים עכ"ל. ובמוסף (א"ב בלשון יוני פירושו אכילה וכו' עכ"ל) וז"ל רש"י בית פאגי. היינו מקום חיצון שבירושלים. וכן לשון רש"י (לקמן דף צ"א). אמנם (במנחות צ"ה) ז"ל רש"י וכשרות בבית פאגי. בכל ירושלים. ובסוטה ז"ל רש"י כל שהוא בתוך היקף החיצון של ירושלים קרי בית פאגי ולי נראה שהוא לשון חבישה

כמו שקורין ציגלא של עיר כמו חמרא ובית פאגי (ב"מ דף ט) בשטדי"דור' בית ראש של אפסר קורין כן. וז"ל רש"י (סנהדרין י"ד). בית פאגי מקום לפנים מן חומת העיר ונידון כירושלים לכל דבריו. (ובב"מ צ'). ז"ל רש"י בית פאגי היקף חיצון של ירושלים שהוסיפו עליו קרוי בית פאגי ונראה לי שהוא לשון כבישתא של עיר שונגל"א בלע"ז כדאיתא בפרק קמא (דף ט) זה קנה חמור וזה קנה בית פנאמה (ונ"ל זה קנה חמור ובית פגיה וכך הגהתי בגליון) (ולעיל בב"מ דף ט') אהא דאמר זה קנה חמור ובית פגיה ז"ל רש"י קיבצ"ייל בלע"ז מה שבראש חמו' וכו'. וז"ל רש"י (מנחות ע"ה). חוץ לחומת בית פאגי היינו חוץ לחומת הר הבית. והנה סתירות רש"י בפירושו על בית פאגי נראה בעליל. ולכן אפשר עפ"י ההכרח לומר דס"ל לרש"י דחילוק יש בין פאגי ובין פגי. אחד שהוא לפנים מחומת ירושלים ואחד שהוא בתוך היקף החיצון של ירושלים. ועדיין צ"ע דהא סוגיא דסוטה ודסנהדרין ענין אחד להם ואפ"ה פי' רש"י בכל דוכתייהו באופן הסותר לאידך. ודע ז"ל פי' המשניות להרמב"ם (במשנה ג' פ"ז דמנחות) והנכון אצלי שבית בגים הי' המקום שאופין בו המנחות ולכך קורין אותו בית בגים מגזרת מפת בג המלך והוא קרוב להר הבית והוא חוץ ממנו בלי ספק כמו שנתבאר בגמ' דסנהדרין עכ"ל. וכן העתיקו הרב ברטנורה בזה"ל לחמה חוץ לחומה. בגמרא מוקמינן לה חוץ לחומת בית פאגי רבותי פירשו חוץ לחומה חיצונה של ירושלים ורמב"ם גורם בית באגי ומפרש שהוא מקום קרוב להר הבית אלא שהוא חוץ לחומת הר הבית ושם אופין המנחות ועל שם כך היו קורין אותו בית בגי לשון פת בג המלך עכ"ל. ועיין עוד (במשנ' ב' פרק י"א דמנחות ומ"ש התי"ט שם). אבל לא הערו ממה שכתבתי לעיל כלום. (ועיין מ"ש רבינו לקמן ערך פג):

בית פך (בכלים פרק ה'. שבת דף מ"ח). בית הפך ובית התבלין ובית הנר שבבירה וכו' פי' בית הנר מקום עשוי בבירה לשום בו הנר להאיר הבירה עכ"ל. צ"ל שבכירה וכן בבירה הבירה דלקמן צ"ל בכירה הכירה:

בית צבט (חגיגה דף כ"ב). אחוריים ותוך ובית הצביטה וכו' פי' ר' יוחנן מקום שנקיי הדעת שותין בו והוא אצל אוזן הכלי וכו' ונקיי הדעת משנין וכו' אלא שותין מאצל האוזן וכו' עכ"ל (עיין פי' רש"י ותוספת שפירשו באופן אחר):

בכן (סוכה דף ל"ה) ניטלה פיטמתו תני רב יוסף ניטלה בוכנתו עכ"ל עיין לקמן בערך **פטם**:

בליוט (יומא דף ח') לשכת פלהדרין לשכת בליוטי היתה עכ"ל לפנינו איתא בלוטי:

בלן ב' (בכורות מו). הבילן והלפתן פי' דומה לאובלא דדנא שהוא משופע וחד למעלה עכ"ל. ובמוסף (א"ב פירוש בלשון יוני חץ וכו' ולי נראה גירסת כילון יותר נכונה עיין שם) לפנינו איתא הכילון. (ובגמ' דף מ"ו). כילון דדמי רישא לאכלא וז"ל רש"י לאכלא. לכיסוי של חבית מלמעלה שחד מלמעלה ורחב מלמטה וחבירו (בסנהדרין כ"ח). כאכלא לדנא. וכן לשון הרב ברטנורא הכילון שראשו חד מלמעלה ורחב מלמטה ודומה לכיסוי של חבית שקרוי אכלה ולכן נקרא כילון. אמנם הרמב"ם (בפירוש המשניות) כתב בזה"ל כילון נגזר מן אכלה ואכלה הוא כלי ארוך ששואבין בו היין מן החבית וענין הדמיון הזה שיהא אמצע ראשו בולט גבוה למעלה: ולכן כתב בחיבורו (פ"ח מהלכות ביאת המקדש דין א') מי שאמצע קדקדו עולה באמצע למעל' כמו ביצה. וכתב הכ"מ דהיינו כילון עפ"י פירושו של הרמב"ם בפי" המשניות. ולכאורה לפירושו של הרמב"ם של אכלה שהוא כלי שצוארו ארוך הא דאיתא (בסנהדרין ך"ח) אבי חתן ואבי כלה מעידין זה לזה ולא דמו להדדי אלא כי אכלה לדנא (פי' רש"י ולא דמו ראובן ושמעון להדדי אלא כי אכלה לדנא כמגופה שאינה דומה לחבית) צריך אני לפרש דהיינו נמי הכלי שצוארו ארוך ששואבין בו היין מדנא שהוא חבית. או מוטב לומר דגירסת הרמב"ם בסנהדרין היה כמו גירסת רבינו הערוך לעיל בערך אבלא וס"ל להרמב"ם דאובלי היינו כיסוי חבית ודלא כפי' רש"י (בסנהדרין ובבכורות) דאכלא הוא כיסוי או מגופה של חבית. ומעתה רבינו שפירש דמה שאמר בגמ' דדמי רישא לאובלא והיינו כיסוי של חבית (כמו דאיתא בסנהדרין הנ"ל) שפיר נגזר בילון מן אובלא:

בלע (חולין דף מ"ג). הי ניהו תורבץ הושט כו' חותכו וכויץ זהו ושט עצמו חותכו ועומד במקומו זהו תורבץ ר' ירמיה אמר מבלעתא פי' בית הבליעה וכו' עכ"ל בערך תרבץ כתב ר' זירא וע"ש צ"ע (ועיין בד"מ בי"ד סימן ך' ובפרישה כתבו לראי' נגד הרב"י מערוך ערך תרבץ):

בלעם (חלק דף ק"ה). בלעם בלע עם פירוש שיעץ עצות נבלע עם ישראל עכ"ל לפנינו איתא בלעם. בלא עם (שאין לו חלק עם עם. רש"י) ד"א שבלה עם (בלבל ישראל בעצתו וכו' רש"י):

בם (יומא דף י"ט). בם ולא בתפלה פי' בקריאת שמע אתה קורא בקול רם אבל לא בתפלה אלא בלחש וכו' עכ"ל ז"ל הגמרא ת"ר ודברת בם ולא בתפלה בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים ר' אחא אומר ודברת בם עשה אותם קבע ואל תעשם ארעי אמר רבא השח שיחת חולין עובר בעשה שנא' ודברת בם ולא בדברים אחרים. ז"ל (תוס' ביומא י"ט): בם ולא בתפלה נראה לי בם שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ולא

בתפלה כדאמרינן בברכות אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. ורש"י פי' בזה"ל בם יש לך להשמיע מה שאתה מוציא מפיך ולא בתפלה. שהתפלה בלחש שנאמר וקולה לא ישמע כך מצאתי בשאלתות דרב אחאי גאון. הנך רואה מ"ש רבינו בתפלה פי' בק"ש אתה קורא בקול רם כו' היינו כפירוש של רב אחאי גאון שהביאו רש"י והפירוש אחר שכתב רבינו בק"ש אתה יכול להפסיק ולהחזיר שלום ולא בתפלה היינו כפירושו של תוס' ביומא וכ"כ תוס' (בברכות י"ג ד"ה ובאמצע כו' (ובירושלמי קאמר אפילו באמצע הפסוק רב הונא בשם רב יוסף אמר ודברת בם מכאן שיש לך רשות לדבר בם והיינו נמי דאמרינן (בפ"ק דיומא) בם ולא בתפלה פירוש שאין משיבין בה מפני הכבוד ודע דבטור א"ח סימן ק"א וי"א כו' עי' קונטרס סי' **ס"א**:

במס (ע"ז דף מ"ז). אבן שחצבה מתחלה לבימוס הרי זו אסורה פי' אבן שחצבה לעשות כן לע"ז עכ"ל כן מלשון כיור ואת כנו וכן נוטה פירש"י ע"ש:

במות (מגלה דף ל"ב). אמר שמואל הלוחות והבמו' אין בהן משום קדושה פי' הלוחות שעושין לס"ת הבמות עמודין של עץ שעושין לס"ת פי' אחר החלק של מעלה ושל מטה פנים ואחור נקראין במות וריוח שבין עמוד לעמוד של ס"ת הם הלוחות עכ"ל ז"ל רש"י הלוחות לא ידעתי מה הן ויש מפרשים שהם עשוין לספרים שלנו שאינן עשוין בגליון. בימה שהיו עושין למלך בפרשת המלך כדאמרינן בסוטה. והב"י בא"ח סימן קנ"ד) העתיק מה שפירש רש"י אהא דכתב הטור הבימה אין בה קדושת ארון אלא קדושת בית הכנסת כתב הרב"י בזה"ל (בירושלמי פרק בני העיר ובגמרא דידן ס"פ בני העיר) אמרינן נמי הבימות אין בהם משום קדושה ומדברי הרא"ש נראה שהוא מפרש דהיינו לומר שאין בהם משום קדושת ארון אבל יש בהם משום קדושת בית הכנסת וכמו שאמרו בירושלמי ונכון ופירש"י בימה שהיו עושין למלך בפרשת המלך עכ"ל הרב"י. (ובטור י"ד סי' רפ"ב) כתב הטור אבל הבימות שעומד עליה האות הספר תורה אין בהם קדושה. וז"ל הרב"י ומ"ש אבל הבימות כו' שם א"ר מתנא אמר שמואל וכו' עיין קונטרס סימן ס"ב:

בן ב' (מנחות דף כ"א). תמלח למאי אתא וכו' ת"ל במלח ולא תשבית הבא מלח שאינה שובתת פי' שנעשית בשבת כבחול זו מלח סדומית שהים מוציא גליו בכל יום ונעשה מלח אסתרוקנית מין אחר וכו' פי' אחר סדומית מלח חזק שאינו מתפשר ומתבטל אסתרוקנית שמתפשר ומתבטל לאלתר כמפורש בביצה (דף ל"ט). כו' כאן במלח סדומית שהוא קשה לא בטיל מלח אסתרוקנית רפה ובטל עכ"ל ז"ל רש"י סדומית דקה היא מאוד ובטלה ותדע שהסדומית דקה היא דאמרינן בחולין (דף ק"ה). מפני מה אמרו

מים אחרונים חובה מפני שמלח סדומית יש ומסמא את העינים אלמא דקה היא מאוד ונדבקת ביד ואינה ניכרת עכ"ל וכדי שלא יהא ראיה שמביא רש"י על הערוך תיובתא. צריך אני לומר דמודה הערוך שהיא דקה רק הואיל שהיא קשה למאוד לא נתפשר מרוב חזקו. משא"כ מלח אסתרוקנית שהיא רפה נתפשר ונתבטל. (ועיין ערך אסתרוקנית):

בן ד' (סוטה דף מב). ויצא איש הבינים אמר רב שמבונה מכל מום כו' עשוי כבנין גדול מאה פפי וחד נאנאי פי' שבאו ק' אנשים על אמו וכלב אחד עכ"ל כתבו תוס' שם בשם הערוך:

בן דן (סוטה דף מ"ו) משבא אלעזר בי דינאי ותחינה בן פרישה היה נקרא. עכ"ל בקצת נוסחאות לא גרס ותחינה ועיין תי"ט בשם הר"ר זנווייל שרוצה להגיה רצ"ל ותחלה בן פרישה היה נקרא ע"ש:

בן הנפל (בכורות דף מ"ד). רוח קצרית תנא רוח בן הנפילים באה עליו פירש שידה עכ"ל ועל פי גירסת הערוך מיושב תמיהת המהרש"א בח"א שכתב בזה"ל אם הנפילים דקרא קאמר קשה להבין דמשמע במקראות דבני אדם גבורים הם ולא שרץ ומין צב עכ"ל וגם ניחא למאוד דבחולין (דף קנ"ז). ת"ר הצב למינהו להביא הברבר ובן הנפילין וסלמנדרא נקט גבי הנפילין ובן. וגבי סלמנדרא לא קאמר ובן אלא דסגיא ליה היטב בוי"ו הנוספת לכך קאמר הש"ס וסלמנדרא ותדע באמת שנפל טעות ונדפס וכן צ"ל ובן הנפילים:

בן עזאי (סוטה דף מ"ה). אמר אביי הריני כבן עזאי בשוקי טבריא כו' וכן (קידושין דף ך' ערכין דף ל') עכ"ל (ובעירובין דף כ"ט). אמר רבא הריני כבן עזאי וכו':

בניתא (מכות דף ט"ז). ההוא דאכל ביניתא דבי כרבי ונגדי' רבי יהודה פירוש (בשאילתות גדולות בויהי ביום השמיני) מי שאכל דג קטן שנמצא כשחורש את הארץ לא מיחייב אלא חד מלקות מההוא דרב יהודה וכן הלכה עכ"ל. וכ"כ תוס' בשם ר"ת ע"ש ודלא כרש"י:

בס א' (מנחות דף ז') ביסא גדושה ביסה טפופה כלומר כלי שרת שמקדשין בו את המנחה וכו' עכ"ל וז"ל רש"י ביסא. כלי שרת שבו בוללין מנחות. וראיתי במהרש"א פ"ב (דף ל"ו). וז"ל בתוס' ד"ה צריד של מנחות וכו' בתחלה כשהסולת בביסא וכמ"ד מדת יבש וכו' כצ"ל וביסא הוא כלי כדאיתא בפ"ק דמנחות וכפר' הערוך שהוא כלי שמקדשין בו את המנחה ויכול להיות שהיא מדת יבש אבל רש"י פי' שם ביסא הוא כלי שבוללין בו המנחה וא"כ השמן הוא קודם בביסא כדאיתא פרק אלו מנחות מתן שמן בכלי קודם לעשייתן ע"ש עכ"ל מהרש"א:

בס ב' (שבת דף ע"ז). מאי טעמא גמלא זוטר גנובתי' משום דאכלה ביסי כו' עכ"ד בגמרא איתא כיסי ופי' רש"י כיסי קוצים:

בסיא (ב"ק דף קט"ז) שטף נהר אבדה בבסיא אין מעמידין אותה: פי' בסיא פשיעה עכ"ל בגמ' וברש"י איתא בכוסיא ופירש רש"י פשיעה:

בסילקי (ע"ז דף ט"ז): אין בונין עמהם בסילקי עכ"ל פי' רש"י לשון טירה גבוה היא:

עוד שם (סוכה דף נ"א). כמין בסילקי גדולה היתה עכ"ל פירוש רש"י פלטרין גבוהים נקראים בסילקאות:

עוד שם (יומא דף כ"ה). לישכת הגזית כמין בסילקי גדולה היתה פי' פלטרין גדולה בו' עכ"ל לשון רש"י בסילקי בית גבוה שעל עליה:

בסר ב' (כתובות דף י"ו). העבירו לפניה כוס של בסורת מאי כוס של בסורת כוס יין של תרומה וכו' זו ראשית כתרומה וכו' עכ"ל לפנינו איתא בשורה:

בסתן (בבא מציעא דף כ"ב). אמימר ומר זוטרא ורב אשי איקלע לבוסתניה דמרי בר איסק וכו' עכ"ל. לשון רש"י לבוסתנא. פרדס. וכ"מ מלשון רש"י (בעירובין כה). וקצת צ"ע (דבב"ב ס"א) מוכח דשני עניינים הם:

עוד שם (ב"ב דף ס"א). ואי אמר ליה כל ארעתא דאית ליה לבר מבוסתני ופרדסי פי' כו' פרדס גינה של ירק עכ"ל רשב"ם ופרדסי כרמים:

בסתרקי (יבמות דף סג). זבין ולא תדויל והני מילי בוסתרקי אבל גלימא לא דלא איתרמי ליה פי' מכור תשמישי ביתך ולא תהיה עני והני מילי בוסתרקי שיכול לשהות עד דאיתרמי אחריני וזבין אבל גלימא לא ימכור וכו'. פירוש אחר זבין ולא תדויל קנה מצעות ולא תטוה ותארוג כמו דוללא בשוק' וכו' (ובסנהדרין דף צה). אשרי ליה ביסתרקי פי' כרים וכסתות עכ"ל וכך פי' רש"י (ביבמות שם) כפי' הא' אבל התוספות הקשו על פירוש רש"י וכתבו פירוש אחר בשם ר"ח זבין ולא תיזול כמו סתרא זוללי בשוקא (חולין ס) אמנם לפנינו בחולין איתא דוללא כמו שכתב רבינו:

בעט (מנחות דף ע"ו). שיפה ובעיטה בחטים רבי יוסי אומר בבצק פי' שיפה שיעמול ביד וכו' בעיטה שיעמול ברגל וי"מ שתיהן ביד עכ"ל וז"ל שיפה שמשפשף בידו שמוליך ומביא בידו עליהן. בעיטה שבועט בהן בגבות אצבעותיו באגרופו:

בעיא (סנהדרין דף מד). ובההוא מעשה דבעיא ההוא מוכסא. עכ"ל לפנינו איתא כי ההוא מעשה דבעיא מוכסא:

שם אמר להן רבי אליעזר והלא שמעון בן שטח תלה שמונים נשים באשקלון מפורש המעש' עכ"ל לפנינו בגמרא ליתא אלא רש"י הביא כל המעשה בארוכה. ואולי צ"ל

ובגמרא ירושלמי בחגיגה פרק ב' כי שם איתא כל הסיפור הזה שהביא רש"י (ועיין תוס' חגיגה דף ט"ז). ד"ה אב"ד וכו' ברם אמלת ובעיא לא פירש רבינו כלום ומי יתן אדעהו: **בעל** (סוטה דף ל"ה). כי חזק הוא ממנו מנו לא נאמר אלא ממנו כביכול אפי' בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם פירש מנו משמע מדידן ממנו משמע כלפי מעלה כביכול וכו' עכ"ל לפנינו בסוטה דף ל"ה. (ובמנחות נ"ג. ובערכין ט"ו). איתא כי חזק הוא ממנו. אל תקרי **ממנו** אלא **ממנו**. וז"ל רש"י בסוטה אל תקרי לא גריס שאין הפרש קריאה בין ממנו שנאמר על יחיד שנדברים עליו לממנו של רבים שאומרים על עצמן עכ"ל רש"י בסוטה. אבל במנחות ובערכין איתא בגמרא אל תקרי וכו' ולא כתב רש"י כלום. אבל התוספות (ערכין ט"ו) כתבו אל תקרי ממנו פירש א"ת ממנו רפי אלא ממנו דגוש ואינו כן שכל ממנו דגושים ואינו מחליף כלל זה בזה וכו'. ועיין בצאן קדשים מה שפירש ע"ש שצריך פי' לפירושו וראיתי בעין יעקב בסוטה שמהו אל תקרי בין שני חצאי לבנה כזה (אל תקרי ממנו אלא ממנו) אבל במנחות ובערכין נדפס כהוגן:

ולכאורה פליאה כפי שרש"י מוחק הגירסא לא ידענו מאיזה רמז וסיבה דרשו דכוונו המרגלים אפילו בעל הבית אינו יכול וכו' אבל אי גרסי' אל תקרי אתי שפיר דדריש מכח אל תקרי (כמו בכל א"ת הנדרשים בש"ס) אלא **ממנו** דהכוונה שלהם היה אבעל הבית. והנה במ"ש דהך אל תקרי כו' איתא בסוטה ובמנחות ובערכין תלת זימני הוי חזקה שיש עמהם טענה לקיים הגירסא ולומר אקושית רש"י דגם שאין הפרש במלת **ממנו** בין יחיד לרבים אבל מלת **ממנו** בחולם אינני סובל כי אם הנאמר על היחיד. והחכם שהיה מנקד כך א"ת **ממנו** אלא **ממנו** כוון לקיים הגירסא נגד השגת רש"י:

ודע דז"ל בעל הטורים ממנו איתא בגמרא אל תקרי ממנו אלא ממנו שאפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם. וי"מ לפי שכל אותיות כפולים כמו מ"ם נו"ן וי"ו לכך כולל ב' דברים פשוטו והדרש שלו עכ"ל. ורש"י בחומש כתב בזה"ל חזק הוא ממנו כלפי מעלה אמרו וכתב השפתי חכמים דהיה לכתוב כי חזק ממנו מדכתיב הוא ש"מ כלפי מעלה אמרו (ג"א) דא"א לומר ממנו מישראל דהוה משמע שגם ישראל חזק וכו' ע"ש מעתה יש ליישב הפליאה הראשונה שכתבתי דהסיבה שדרשו כלפי מעלה אפילו בעה"ב אינו יכול וכו' היינו על אחת מהדרכים שזכרתי בשם בעל הטורים והשפתי חכמים:

ועל דרך הפשוט נראה כי אחרי שהיה מקובל לישראל מאברהם יצחק ויעקב הבטחת השם שיתן לזרעם את ארץ כנען וגם בשירת הים אמרו תביאמו ותטעמו ופעמים הרבה הבטיח להם משה על ביאתם לארץ א"כ מה זה שאמרו כי חזק הוא ממנו הלא גבור

לא ינצל ברב כח ואין מעצור לה' להושיע אע"כ דכלפי מעלה אמרו. וזה הוא שאמרו בש"ס אל תקרי ממנו ר"ל א"א לקרא ממנו דהיינו שאמרו על עצמם אלא אם תקרי ממנו הנאמר על יחיד שנדברים עליו:

ואולם גירסת רבינו מנו לא נאמר אלא ממנו כו' ישמע חכם ויוסיף לקח ואזני שמע **מנהו** תקח (איוב ד' פסוק י"ב) דהא אכתי איכא להפוך בזכותם דיראו לנפשם שמא יגרום החטא כמו ביעקב דאף אחר הבטחה והנה אנכי וגומר היה מתיירא (כמו דאיתא בברכות דף ד' ובסנהדרין דף צ"ח). וההבטחה של הקב"ה יתקיים בדור אחר (כמ"ש הרשב"ם דברים ו' ט' ע"ש) אבל הא תינח אם לא היו יכולין לדבר על עצמם כי אם במלת ממנו שפיר היינו יכולין לדונם לכף זכות ולומר שכוונו על הדרך שזכרתי אבל אם אפשר לדבר על עצמם בל' ערומים נבחר שנודע שמדברים רק על עצמם ולא על יחיד הנסתר שנדבר עליו ואפינו הכי הם היו אומרים ממנו מוכח שהיו מדברים על יחיד הנסתר דאי לאו הכי הוה ליה להוציא מזה ולומר **מֵנוּ** דקאי רק על הרבים המדברים על עצמם וע"כ מדקאמרו ממנו להכי בחרו בל' הזה כדי שיהי' נשמע על יחיד הנסתר. ועתה כזה ראה וקדש מה שרבינו בגירסתו חידש:

ומתוך דברים הנזכרים נולד לי פליאה במ"ש בסדר גט שלישי מיד שליח הבעל ליד האשה סימן מ"ו יאמר הרי זה גיטיך והתקבלי גיטיך זה ששלח לך בעלך (פב"פ) ובו תהיה מגורשת ממנו מעכשיו זכו' ויש לקרות ממנו הנו"ן במלאפו"ם וידחוק הנו"ן עכ"ל. והנה אם ראשונים היו קורין לחולם מלאפו"ם. (עיין רש"י שמות י"ד פסוק י"ב). אבל הכותב סדר הגט בשולחן ערוך לפני מסדרי הגט בזמנינו ויהיה מלת ממנו במלאפו"ם משמעות ג"כ כאלו השליח שותף הוא במסירת גט זה ולמה הקפיד דוקא לאמרו במלאפו"ם מוטב הוה לאמרו בחולם דהיינו ממנו ויהיה מפורש טפי על יחיד שנדבר עליו והוא הבעל. וגם באמרו בחולם איכא למידק קצת דהא רש"י וגם תוס' לא ניחא להו לפרש סוגיא דסוטה ומנחות וערכין על הדרך הזה. וגבי גט דחיישינן בכל דבר שלא יהיה דמשתמע לתרין אפין א"כ לאפוקי נפשין מפלוגתא קרוב הדבר לשמוע מה טוב אם כה יאמר השליח ובו תהיה מגורשת מבעליך פב"פ מעכשיו או באשר שכל ענייני הגט משתמשין בלשון תרגום כמו הרי זה גיטיך וכו' ששלח ליך בעליך וידוע דגט הוא תרגום של ספר כריתות וכן ליך בתוספות היו"ד באמצע המילה כי כן התרגום על מלת לך נוכח הנקבה ליך וא"כ עדיפא הו"ל למימר ובו תהיי מגורשת מיניה כי כך תרגומו של כל ממנו הנאמר על יחיד נסתר לזכר ונמצא פעמים אין מספר והראשון שבכולם (בראשית ב' י"ז) כי ביום אכלך ממנו ת"א ות"י מיני' אבל על ממנו של רבים שאומרין

על עצמן התרגום הוא מננא. ואודיע הראשון שבכלם (בראשית ך"ג ו) איש ממנו ת"א ות"י אינש מננא וכן כולם תמצא כך:

באותו אות (פסחים דף מ'). בעל נפש לא ילתות פי' חסיד המתרחק מריח עבירה: (ובנדה דף ס"ה): א"ל רבי אבא לרב אשי אלא מעתה בעל נפש לא יגמו' ביאתו עכ"ל וכן פי' רש"י חסיד. ונדפס על הגליון ס"א ירא שמים החרד על נפשו:

בעץ (בבא בתרא דף פ"ט): אין עושין משקלות לא של עץ עכ"ל לפנינו איתא של בעץ:

בער (נדה דף נ"א). כל שיש לו ביעור יש לו שביעית ויש שיש לו שביעית ואין לו ביעור ופי' במס' מעשר שני (דף ע"א) ערב י"ט הראשון של פסח של רביעית ושל שביעית היה ביעור כיצד היה ביעור כו' עכ"ל וכך איתא לפנינו אבל התי"ט האריך בשם הרמב"ם לגרוס האחרון ע"ש. (ברם ברש"י בחומש פ' תבא ובתוס' דר"ה דף ד'). איתא הראשון וראיתי אני בספרי הביאו הילקוט איתא האחרון:

בץ ג' (סנהדרין דף ה'): תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו מי בינים אין מכשירין עכ"ל קונטרס סימן ס"ג:

בץ ד'(ע"ז דף ע"ה). העקלין של נצרין ושל בצבוץ מנגבן. (ובנדה דף ס"ה). בצבוץ פי' פשתן מלשון בוץ עכ"ל רש"י ושל בצבוץ קנבוס בלעי טפי וכו' רש"י בנידה:

בצין א' בוצין מקיני' ידוע (ברכות מ"ח). פירוש הקשואין נראין לאלתר אי שפירי הוו אי לא עכ"ל. וז"ל רש"י מקיני' מקן שלו מקטנותי'. בוצין דלעת ואית דגרסי מקטפי' וקטף הוא שרף האילן כלומר משעה שהוא חונט ויוצא מתוך השרף ניכר אם יהיה טוב. (ועיין בתוספות דסוכה נ"ו):

בצין ב'(פסחים דף צ"ד). מתקיף לה רב אחא בר יעקב ודלמא כבוצינא דריחיא. פי' אפי' תימא גלגל חוזר והא דמעולם לא מצינו עקרב בצפון משום שהוא באמצע הגלגל כבוצינא דריחיא אותו החור שבאמצע הריחים שכל מה שמתגלגל וחוזר הריחים מ"מ הוא עומד במקומו. אי נמי כצינורא דדשא פי' כמו שהדלת עומד בציר שכל מה שהדלת נפתח לכאן ולכאן מ"מ היא עומד במקומו עכ"ל ועיין לקמן בערך סדן גירסת ר"ח וגירסת רבינו גרשום:

בק ב' (גיטין דף ס"ט). ליבקי שכבא דשכיב בשבתא כו' עכ"ל וז"ל ליבקי יטריח עד שידע היכן יש מת שמת בשבת. ליבקי לשון בקיאות:

בק ד' לאו אמינא לכו לא תיתלו בוקי סריקי ברב נחמן (ב"ב דף קנ"א. ע"ז דף ל"ז. חולין דף נ'): פי' כלים ריקים כמו בקבוק. כלומר דברים שאין בהם ממש עכ"ל (ובב"ב דף

ז'). לא פירש רש"י כלום וכן תוס' שכתבו בוקי סריקי. אנשים ריקים מתרגמינן גוברין סריקין. לא פירשו על בוקי כלום:

בקי (סנהדרין דף נב). שלא היה בית דין של אותה שעה בקי תרגום ירושלמי בפסוק חכלילי עינים בקיין בהלכה כו' עכ"ל וכן (גיטין דף פו). רבותינו הבקיאין בדבר הלכ':

בקלס (בב"ר פ' אלה תולדות נח) קם נסיב בקלסה ותברהון ויהיב ההוא ביקלסא בידוהו דרבה דבהון ענין כלי שמכה בו הוא. ובמוסף בל' רומי מקל ושבט עכ"ל. עיין לקמן ערך קלס ג' וז"ל רש"י (בזבחים דף קה). בוקלסי בלשון הש"ס ירושלמי מקל וראיתי דוגמתו בצילמי תרח נטל בקולסי ותברינון:

בקר ב' (בפרק קמא דפיאה) ונותן משום הבקר (במוסף א"ב בנוסחאות שלפנינו כתוב הפקר) עכ"ל. איברא לפנינו איתא (בריש פרק ו' דפיא') ב"ש אומרים הבקר לעניים הבקר וב"ה אומרים אינו הפקר (ירושלמי הבקר) עד שיופקר (ירושלמי שיובקר) וכו' וע"ש התי"ט ומ"ש ג"כ בשם הרמב"ן בפרשת קדושים עיקר הלשון בכ"מ במשנה בבי"ת בש"ס החליפו בפ"א ע"כ. ועיין עוד ברמב"ן פ' בשלח פסוק נשפת ברוחך וכו' ועיין עוד רש"י (במנחות דף בז). ד"ה דרך משופש וכו' כמו משובש דפ"א ובי"ת מתחלפין דכתיב נשפה וכתיב נשבה בו ע"כ ובלתי ספק דברי רש"י צריכין הגה"ה הן מצד הלשון והן מצד הכוונה דמצויין ברש"י שם (ישעיהו י"ג:ב') והרואה שם יראה דיפה כתוב שם על הר נשפה שאו נס ואולי צ"ל ברש"י דמנחות דכתיב נשבה בו כדעת הרמב"ן:

בקר ב' (סוטה דף מ"ח). אמר רב הונא זמרא דבקרא ודנגדי שרי. דגלדאי אסור. פירש נגדי מושכי הספינות בקרי מושכי המשואות עם הבקר והם מותרין כו' ולא הוה בהון גדופי' והתיר דגלדאי שהם עבדנין והיה בהן גידופין ואסר עכ"ל. לפנינו איתא דגרדאי. ופירש רש"י דאסור דאינו אלא לשחוק אבל דנגדי ודבקרי שהם לתועלת:

בר ב' (שבת דף ע"ד). ת"ר היו לפניו ב' מיני אוכלין בורר ואוכל בורר ומניח כו' עכ"ל לפנינו איתא היו לפניו מיני אוכלין וכו':

שם סוף אות הנ"ל ברור לך יום מיתה יפה כבר פי' בערך בו עכ"ל בעי מובן. וגם מקומו נעלם היכן איתא. גם זה שכתב כבר פי' בערוך בו הנה שם לא נמצא מזה. ודע (דבפסחים ע"ה. ובכתובות ל"ז. ובסנהדרין נ"ה. נ"ב). איתא ברור לו מיתה יפה:

בר ג' (בב"מ דף קא). אמר רבי יוחנן כדי שתהא בורה בידו פי' ופרקינן לעולם יש קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מיד מעשר ומקבל לאו כחוכר וכו' אבל מקבל שלו נוטל ובשדה אבותיו ממש קאמר ר"י וקניס ליה דלא ליזיל וליטפי עלה איידי דחביבא עליה דמשתכח

דגרים לעכו"ס דלגזלו ארעתא דישראל אחריני אלא לשבקה דתהוי בורה אצלו עכ"ל. לפנינו איתא ברה (וע' פי' רש"י) ותוס' כתבו גירסת ר"ח בורה וע"ש:

בר ד' (בבא מציעא דף ט') הא דרבי אבהו ברותא היא (שם דף ע"א) אלא דרב אשי ברותא היא. (מנחות דף ס"א) אלא דרב אשי ברותא היא (בבא בתרא דף ק"א) הא דרב הונא בריה דרב יהושע ברותא היא. בכל המקומות האלו איתא ברותא ברי"ש רק (בפסחים דף י"א) בגמר' וכן ברש"י בדותא. ודע עוד דהתוס' (ביומא ס"ו) ד"ה אמר וכו' העתיקו סוגיא (דכריתות י"ד). דרפרם בדותא היא אמנם בכריתות איתא ברותא ברי"ש. ודע דבשבת (ק"ו). איתא דרב פפא בדותא וכן בתוס' שם בדותא. ודע עוד דביבמות (ק"א) איתא דרב אשי בדותא וכן (בגיטין פ"א. ב"ב קס"ה. זבחים ק'):

שם (בבא בתרא דף ק"א). הא דרב הונא ברי' דרב יהושע ברותא היא התם שלפניו ומיהת משתמר אותן ד' תיבות שמתים בין שני חצאי עגולים. כי לא פורש להם (ואולי יש לתיבות הללו מקום בב"מ דף ט'. בגמ' דהיו שנים רוכבין אלא הא דרבי אבהו ברותא היא) ואחר עיון בסוגיא יש קצת מקום לומר דהי' התם גירסת רבינו הערוך התם שלפניו מיהת משתמר:

שם אות הנ"ל (חולין דף מג) עיזי ברייתא קוצי אכלין עכ"ל. לפנינו איתא חיוי ברייתא וכן (חולין מ"ו). ההיא דביני ביני דאתיא לקמי' דרב אשי סבר למיטרפא א"ל הונא מר בר אויא לרב אשי כל הני עיזי ברייתא הכי אית להו עכ"ל. לפנינו איתא חיוי ברייתא:

שם (חולין דף מג) אמר עולא ישב לה קוץ בוושט אין חוששין לה שמא הבריא. פירוש הבריא יצא לחוץ כדמתרגם חוץ ברא עכ"ל. וז"ל רש"י אין חוששין שמא נקב הי' והבריא והוה קרו' שעלה מחמת מכה בוושט ואינו קרום ואני שמעתי והבריא לשון נוקב כמו וברא אותם בחרבותם (יחזקאל כ"ג):

בר ז' (ביצה דף כד) וצפרין שקננו בטפיחין ובבורות חייב. אית דאמר שקננו בבירה עכ"ל. ז"ל רש"י (בביצה) בטפיחין בבירות גרסי' כמין פכין נותנין בחומות הבירות והמגדלין לקנן שם עופות הבר:

בר אדא שרי (שבת דף נ חולין דף סב) אמר רב יהודא צרדא שרי בר אדא אסיר וסימנך בר מינה עכ"ל. לפנינו (בחולין ובשבת) איתא ברדא:

בר הדיא (חולין דף סג) הנץ וכו' למינהו להביא את בר הדיא (ובפרשת ויקרא רבה וכו' ובריש אחרי וכו') הדין בר הדיא צופה מאכלו בי"ט מיל. ובמוסף בר חיריא עכ"ל. לפנינו איתא בר חיריא אבל גירסת רבינו מוכח מויקרא רבה (פי' ויקרא פסוק ה') דשם

איתא הדין בר הדיא צופה מאכל בי"ח מיל. אמנם זה שכתב רבינו (ובריש אחרי מות) שם לא נמצא:

בר לועא (שבת דף נד). ולא בסולם שבצוארו אמר רב הונא בר לוע' עכ"ל. לפנינו אית' בי לוע':

בר נפחא (סנהדרין דף צו) ויחלק עליהם לילה וכו' אמר ר' יוחנן אותו מלאך שנזדמן לאברהם לילה שמו שנאמר ולילה אמר הורה גבר ורבי יצחק אמר שעשה עמו מעשה לילה שנאמר מן השמים נלחמו הכוכבים ממסילותם אמר ריש לקיש טבא דנפחא מדבר נפחא. פי' מסתבר טעמי' דרב יצחק נפחא מטעמי' דר' יוחנן דהוו קרו לי' בר נפחא עכ"ל. וז"ל רש"י אביו של ר' יוחנן הוי נפחא ואית דמפרשי בר נפחא על שם יופיו:

בר סיסי (תמורה דף ט"ז) אם עושה לו כן מוטב ואם לאו הרי הוא יורד ברסיסי לשאול. פי' זעוף. לשאול לקבר. כמו והנם זועפים ומתרגם נסיסין עכ"ל. בנסיסי איתא לפנינו וז"ל רש"י הריני הולך בנסוסי לשאול כדמתרגמינן (בראשית לד) ויתעצבו האנשים ואיתנסיסו גובריא עכ"ל רש"י וקצת יש לדקדק שלא הביא רבינו ראי' מסוף פרשת וישלח:

בר פחתי (ברכות דף מג) פי' בר רברניא כדכתיב והפחות הראשונים (נחמיה ה טו) איכא דאמרי בר פאתי כדכתיב ומחץ פאתי מואב (במדבר כ"ד:י"ז) עכ"ל (ובשבת ג') פרש"י בן גדולים. וכן פירש"י עוד (שם ק"ט ובנזיר נ"ט) פי' רש"י בנו של תלמיד חכם. ודע דבגליון הש"ס שלפני (ברכות מג). נדפס פי' בר גדולים. ובדין הוי להו לקדם לדפוס פי' זה לעיל (דף יג) ואמנם רבינו שלא הקדים ודאי טעמו ונימוקו עמו ולא היה שכחה לפני כבודו. דהא מיד בסמוך אייתי להאי סוגיא (דדף י"ג): וכתב מה שפירש רבינו האי. ולכן מהנראה משום דהי' לרבינו בפרק כיצד מברכין (דף מג). נוסחת בר פחתי ואיכא דאמרי בר פאתי ועל זה בא רבינו לפרש דפאתי הוא מלשון פאתי מואב ולכן הוכרח להביא מקום אשר חונה שם איכא דאמ' בר פאתי:

בר פיילי הוה קאים קמיה דשמואל (חולין דף צ"ו). פי' שם איש עכ"ל. לפנינו איתא בר פיולי:

בר פחתי (ברכות דף יג). בר פחתי בשעה שמעבי' ידיו על עיניו מקבל עליו עול מלכות שמים. פירש רב האי מפני רבנן שלא יראו עיניו כשהוא מסביבן ומתגנה פי' אחר מין הי' לפניו באותו היום וחשש שלא ילעוג כשהוא מסיב עיניו בד' רוחות ועוד שני פירושים עכ"ל. וז"ל הרא"ש רב ירמיה הוה יתיב קמיה דרב חייא בר אבא חזיי' דהוה מאריך טובא אמר ליה למה לך כולי האי אמר לי' ואלא עד כמה א"ל כדי שתמליכהו למעלה ולמטה

ובארבע רוחות העולם. יש אומרים שתמליכהו במחשבה ויש אומרים שירמוז בעיניו בשעה שממליכו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם ומביאין סמך לדבריהם מעובדא דר' חייא דאמר ליה ר"ח לרב בר פחתי בשעה שמעביר ידיו על עיניו מקבל עליו מלכות שמים ומה שהיה נותן ידיו על עיניו שלא יראה שהוא רומז בעיניו. ואין ראיה משם לפי שהיה יושב בתוך הציבור היה מעביר ידיו על עיניו כדי שיוכל לכווין עכ"ל:

בר קשא (ב"ב דף קי): ואי לא מאי בו לירות בר קשא דמתא לירות פי' מוכס י"א ממונה עכ"ל. ואלא מאן בו לירות איתא לפנינו (לגירסת ס"א הנדפס על צידיו ע"ש):

בר שורא (פסחים דף פו). שורא ובר שורא עכ"ל. לפנינו איתא שודא ובר שודא:

בור (ב"ב דף ס"ד). המוכר את הבית וכו' לא מכר לא את הבור ולא את הדות ומפרש בגמרא שהבור בחפירה והדות בבנין עכ"ל. (ועיין ברשב"ם):

ברבל (בכורות דף ד). אבל מברבלתא לא כתב רחמנא תבלול. פי' שמבולבל לבן בשחור. עכ"ל. לפנינו איתא **מבלבליתא**. וע"ש פי' רש"י:

ברדלס (ב"ק דף ט"ז). הזאב וכו' והברדלס הרי אלו מועדין עכ"ל. (בסוף פ' קמא דב"ק) פירש הרב ברדלס חיה שקורין לה בערבי אלצב"ע. וכן איתא בפי' הרמב"ם. ורש"י (בפסחים דף ט'). כתב ברדלס אלמנ"ס פטוייי"ש. (ובמשנה ב"מ צ"ג). כתב רש"י הברדלס פטוייי"ש בלע"ז:

ברדניקוס (ברכות דף נח) הגיחור והלבקן והברדניקו' פי' גאון פתרו הראשונים שהוא איש שקומתו ארוכה יותר משאר בני אדם. ובמוסף פי' ברטניקוס איש אי ברטניא הגדולה בלשון רומי. נגד צרפת ואנשיה בעלי קומה עכ"ל. לפנינו איתא דרניקוס פי' רש"י ורודא"ש לשון אחר פיו עקום:

ברדס (נדרים דף מא). אמר ר' יוחנן ברדס אין מבקרין אותו ואין מזכירין אותו מ"ט מפני שהוא כמעין הנובע פי' בורדס חולי מעיים שמשלשל כמעין הנובע עכ"ל. וע"ש פירוש רש"י והרא"ש:

ברז א' (שבת דף קי"ז) לא צריכא דשקיל ליה בברזי. פי' ברזי נקבים והכי קאמר מאן דבזע לי' לעור כשהוא מפשיטו מוכחא מילתא דלא בעי לי' לעור ואין לו הנאה ממנו ולא דמי לפסיק רישא ולא ימות עכ"ל. ז"ל רש"י דשקיל לי' בברזי בחתיכות דקות מפשיט וחותך דאין דרך הפשטה בכך ולאו מלאכה היא אלא שבות. ובתוס' הקשו דהוה ליה למיחשב הפשט דדחי שבת בהדי הנהו שבות דתני בריש אלו דברים (דף סה). ולכך נראה לר"י דליכא אפילו שבות דאינו מפשיט כשיעו' חשיבות עור יחד וכו' ולא דמי וכו' אבל הכא דלא קעביד הפשט אפי' שבות ליכא. עוד כתבו וא"ת דתניא בסוף תמיד נשחט

(דף סה). חשיכה כל אחד ואחד נוטל פסחו בעורו א"כ לאו בברזי מופשט וכו' ע"ש. והנה לפי' הערוך שפיר הי' כל אחד נוטל פסחו בעורו שהי' רק מנוקב בנקבים ולא היה נחתך כלל ומיושב קושית תוס'. ואולי דהערוך אזיל לשיטתי' דס"ל (בערך סבר הביאו התוס' בשבת דף קג וכן הרא"שכתב כן בשם הערוך) דפסיק רישא דלא ניחא לי' מותר לגמרי אפילו לכתחילה ע"ש. ולפ"ז גם קושיא הראשונ' של התוס' דלא חשיב הפשט בהדי הנך דריש פ' אלו דברים לפי' הערוך ניחא (וגם בערך פסק כתב הערוך להדיא דשקיל לי' בברזי דלא ניחא ליה) אבל לפי' תוס' והרא"ש דחולקים על הערוך ואוסרים לכתחלה אף דלא ניחא ליה הוכרחו לתרץ כשיטתם אמנם דברי הש"ס מטין לפי' הערוך דמלת ברזא מורה בכל מקום נקב. וגם רש"י (בחולין דף ח). סוף שמעתא דליבן סכין התם דברזיי' מיברז פי' שלא הכהו בכח אלא דוקרו ע"ש (ובסנהדרין נו) ואימא מיברזי פי' רש"י שלא לתחוב סכין לדקור נקב. וכן (בשבת קט"ו). אבל לפי' רש"י ותוס' מפשיט וחותך לא ידעתי דברזי לשנא דחותך הוא. היוצא לתועלת היכי דשקיל בברזי דלדעת רש"י איכא איסור שבות בעלמא ושרי בפסח משום דכל מעשיו במקדש. משום דאף לר' נתן דס"ל בפסחים (דף סה). דלא התירו אלא שבות הצריכה מ"מ הכא וודאי מיקרי שבות הצריכה מכל פעל ה' למענהו שלא יהיו קדשי שמים מוטלין כנבלה או כדי שלא יסריח כדמסיק הש"ס (לעיל קט"ז). ומכ"ש לפי' וסברת התוס' וכן לפי' וסברת הערוך דאפילו בעלמא ליכא איסור משום שבות. וס"ל לר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא דדי אם מפשיט עד החזה וכל יותר מזה הוי טירחא שלא לצורך אבל חכמים דפליגי עליה וס"ל דמפשיטין את כולו דס"ל דהוי טירחא לצורך דכל פעל ה' למענהו. והשתא דמסיק מר בר רב אשי להך סברא דשקיל ליה בברזא. מעתה אין לו רשות להפשיט בענין אחר כדי שלא יעבור על אב מלאכה כי אם בברזא מפשיט ואז לא יעבור אכלום. והנה לכאורה ה"א דר"י בנו של ר"י ב"ב דס"ל דמפשיט עד החזה מטעם נימין מקרא דכל פעל. ודאי בשביל כך לא יתיר אב מלאכה גמורה דבלאו הכי אינו עובר משום אב מלאכה דהא מלאכה דהפשט מעורות תחשים גמרינן לה וגבי עורות תחשים דהיו נצרכין לאוהל וכל כמה דהיה מחובר לבשר לא נעשית מלאכתן לפ"ז כמשפשיט הפסח רק עד החזה וכל השאר עם אותו עור הנפשט עדיין מדובק בבשר אינו עובר במלאכה דאורייתא ולכך מסמך דכל פעל התיר. אמנם דברי תוס' והרא"ש קצת מתנגדים דמשמע דבריהם דיש שיעור להפשטה כדי חשיבות עור (ואפשר כדי לעשות קמיע) ועדיין הדבר צ"ע. ועכ"פ לפום קושטא דמילתא (בין לר"י בנו של ר"י ב"ב ובין לחכמים) מה"ת לומר לעבור על מלאכה דאורייתא היכי דאפשר בענין דלא יעבור אכלום. וכל דברי ר' שמעון דאמרינן

אהקטר חלבים דדוחה שבת דחביבא מצוה בשעתה. (במנחות ע"ב. ובפסחים ס"ח): (ופירוש רש"י דכתיב עולת שבת בשבתו על עולת התמיד אלמא חביב למהר המצוה בשעתה) אמנם צלית הפסח גם שהוא מצוה אינו דוחה ולא ילפי' מהקטר חלבים (ע' בזה בלחם משנה פ"א מהל' ק"פ) על אחת כמה וכמה שלא יעלה על הדעת לגמור מזה שיהא דוחה דבר שאין בו שום צד מצוה כלל כי אם הפסד העור במה דשקיל לי' בברזא חלילה דבשביל פסידא דעור שהוא לבעלים נתיר מלאכת הפשטה בשבת. ובכן נראה הדבר מבואר דלא הותר הפשט בפסח בי"ד שחל בשבת כי אם דוקא לפי מה דמסיק מר בר רב אשי דשקל בברזא דוקא. וכן נראה לומר משני תרוצים של תוס': והא דהקשו מסוף פרק תמיד נשחט דתניא חשכה כל אחד ואחד נוטל פסחו בעורו (ודע לפנינו בפסחים סוף פרק תמיד נשחט דף סה): ליתא למלת חשכה. אלא כך איתא שם תנא כל אחד ואחד נותן פסחו בעורו ומפשילו לאחוריו ועל כרחך שלפני התוס' היה גירסא אחרת וצ"ע. וא"כ לאו בברזי היה מופשט ואיכא למימר דלא קאי אשבת אי נמי ניטלו בעורו שנפשט עד החזה הנה לתירוץ ראשון של התוס' נראה בפשיטות דכשחל בשבת היה מופשט בברזי וגם לתירוץ השני אפשר לומר דס"ל דעד החזה שרי ואינו עובר על אב מלאכה הואיל דלא דמי לתחשים וכו':

אמנם התי' השלישי מ"ש ועוד אומר ר"י דאיכא למימר דרבנן לדברי רבי ישמעאל בנו של ריב"ב קאמרי לדידן מותר להפשיט לגמרי לדידך אודי לן מיהת דמותר להפשיט בברזי עכ"ל. צריך תלמוד מהיכי נפיק להו לתוס' לחלק בזה אחרי דכל עיקר שחכמים מתירין היינו שלא יהא בשר מוטל בבזיון או כדי שלא יסריח אם כן גם בברזי מתוקן שפיר ומעתה מנ"ל להתיר מלאכה דאורייתא במקום שאין בו שום מצוה כי אם הפסד קלקול העור וצ"ע: וז"ל הלחם משנה אהא דכתב הרמב"ם (בפ"א מהלכות קרבן פסח הל' י"ח) וכן צלייתו והדחת קרביו אין דוחין עיין קונטרס:

ברזל תרגום בפסוק אם לא תדעי לך. על פום ברזילהא: פירוש מנהיגיה עכ"ל. ובב"ק (דף נו) מאי מסרו לרועה לברזיליה פי' רש"י לתלמידו. מיהו הערוך גריס כורזיליה. עיין ערך כרזל:

ברזינא (שבת דף קט) מי רגלים בן מ' יום ברזינא לזיבורא פי' נשכו זיבורא ישתה א' משמונה ברביעית עכ"ל. ורש"י פי' ברזינא כלי קטן כו'. עיין קונטרס סי' נ"ו:

ברחא (שבת דף קנב). ברחא קרחא בארבעה. כלומר עז זכר שהוא קרח והוא שעיר עזים וי"א איל עכ"ל: (בשבת דף יח) פי' רש"י ברחא איל גדול כו' וכן (בשבת דף קי) ואי לא ליתי רישא דברחא פי' רש"י של איל: אכן (בשבת קנב. ובבבא קמא דף כ. ושם

דף מח) פי' רש"י עז. וז"ל (בסנהדרין סג) ברחא קרחא עז ברחא קרוי כל צאן והעז קרוי קרחא על שם שאין לו צמר כל כך עד כאן לשונו (ובע"ז דף קח) ז"ל רש"י ברחא קרחא. עז שאינו מסורבל בצמר כרחל:

ברטיא (שבת דף קמו). בעי מינה מרב ששת מהו למיברז חביתא בבורטיא בשבת עד כאן לשונו. רש"י פי' בבורטיא ברומח לתוחבו בדופניה לינקוב:

עוד שם סוף האות (בסנהדרין דף כז) וחד אמר קמאי דידי גנב קתא דבורטיא פי' מקדח וי"א רומח עכ"ל. ורש"י כתב בית יד של רומח:

בריוני (ברכות דף יו"ד) הנהו בריוני כו' (ובגיטין דף נו). אבא סיקרא ריש בריוני דירושלים וכו' עד כאן לשונו (בברכות דף יו"ד). פירוש רש"י בריוני פריצים. (ובגיטין דף נו) לא פי' רש"י כלום אמנם (בסנהדרין דף לז) פי' רש"י בריוני פריצים בורים. עי' קונטרס סי' כד. (ובתענית דף כג) פי' רש"י בריוני בורים עמי הארץ:

ברך א' (כתובות דף קג) ברכת הבית ברובה. פי' ברכת הבית כגון הא דאמרינן נר לאחד נר למאה כל כי האי גוונא אין נותנין לה בבית אביה אלא כגון פת וכיוצא בה נותנין לה ואפילו בבית אביה עכ"ל. בכתובות (שם) כתבו התוס' פי' זה בשם ר"ת (ובב"ב דף קמד) כתבו ג"כ פי' זה בשם ר"ח. ועוד פי' אחר דמזלא דבי תרי עדיף ור"ת מסכים ע"ש:

עוד שם (בילמדנו ראה החלותי). הרואה את המלך כך חייב לברך עכ"ל. גם (בברכות נח): איתא כן:

עוד שם (סנהדרין דף מב) מפני מה מברכין על האור במוצאי שבת מפני שהוא תחלת ברייתו רב הונא בשם ר' יוחנן אמר אף במוצאי יום הכפורים מברכין מפני ששבת האור כל היום עכ"ל. וכן איתא בפסחים (דף נג. ודף נד):

ברך ג' (ר"ה דף טו). בד"א באילן שעושה שתי בריכות בשנה שתי בריכות ס"ד פי' וכי יונים הם שעושין שתי בריכות אלא נימא שעושין פירות ב' פעמים בשנה עכ"ל. לפנינו איתא אלא אימא כעין שתי בריכות:

עוד שם כמו יונים שעושין ב' בריכות והוא דיופר' עכ"ל עיין ערך דיופרא:

ברך ד' (כתובות דף סג) אמר רבא האי בורכתא וכו' פי' האי בורכתא דבר בורות ובור הוא מי שאומר דבר זה עכ"ל (בכתובות סג): פי' רש"י בורכתא דבר שאינו הגון (ובשבועות דף יב) פי' רש"י הבדוי מן הלב (ובחולין דף פח) פי' רש"י בורכה אינו עיקר לשון בור:

ברך ו' (בסוף פרקא בתרא דברכות בירושלמי) כל ברכיא טבין וברכיא דאוריית' בישין ענין סיפוק כלומר אין אדם רשאי לומר יש לי סיפוק בלימודי אלא צריך ללמוד ולהוסיף תמיד עכ"ל. הכותב בעין יעקב האריך בזה ומביא גרסאות שונות ופירושים שונים ע"ש

והנה בירושלמי שלפני דפוס אמשטרדם ע"ת לפ"ק עם פי' מהו' אליהו איתא כל שתקייא טבין ושתקייא דאורייתא בישין ופי' שתקייא שתיקה. ודע דרישא דהך ירושלמי כל פוטטיא בישין ופיטוטי דאורייתא טבין. תמצא לקמן בערוך בערך פט:

ברן ב' (יומא דף עז) יכול יעבירנו בבורני קטנה עכ"ל. לפנינו איתא גדולה:

עוד שם באותו אות (ראש השנה דף כג). וצי אדיר לא יעבירנו א"ר יהודה אמר רב זו בורני גדולה עכ"ל. לפנינו ליתא א"ר יהודה רק אמר רב:

ברסיף (סנהדרין דף קט) אמר רב אויא מגדל משכח עכ"ל. לפנינו איתא אויר וכן גריס לעיל בערך אויר:

עוד שם אמר רב יוחנן בבל ובורסיף סימן רע לתורה וכו' עכ"ל. לפנינו איתא אמר רב יוסף בבל ובורסיף סימן רע לתורה מאי בורסיף בור שאפי (ועיין מ"ש לקמן בערך חצצרת) והנה הגאון בעל באר שבע מוחק הוי"ו של ובורסיף וגורס בבל בורסיף משום דקשיא ליה דהא רב יוסף גופי' מבבל הוה וקרי אנפשיה (בסנהדרין דף מב) ורב תבואות בכח שור וכו' ואיך יאמר רב יוסף דבבל סימן רע לתורה ע"ש. הנה מלבד שבמעט עיון יש לקיים הגירסא שלפנינו ויש לומר דסימן זה לאו דאורייתא ולא על כלל כולו יצא ח"ו אמנם על הרוב נאמר שעל פי הרוב גורם שכחה אבל ודאי לאוקומי גירסא סייעתא מן שמיא היא (מגילה דף ו) אלא גם מדברי הערוך שגורס כמו לפנינו בש"ס בבל ובורסיף בלאו הכי לא קשה מידי לפמ"ש הערוך אמר ר' יוחנן בבל ובורסיף סימן רע לתורה ור' יוחנן היה בא"י. וגם קודם שראה את רב כהנא היה ר' יוחנן אומר דלכון אמרי פי' רש"י תורה של בני א"י היא. (כדאיתא בבבא קמא דף קיז). ויש עוד לאלוה מילין דהא דאמר ר' יוחנן (סנהדרין כד) מאי בבל בלולה במקרא בלולה בתלמוד (וכן בשבת דף קמה. דא"ר יוחנן דבעלי תורה הן אלא שאינן בני מקומן ע"ש) אמר זה לאחר ששאל מרב כהנא כמה ספיקות ואמר דילהון היא פי' רש"י (בב"ק ד' קי"ז). התורה היא של בני בבל. וע"ד הזה נמלצו לחיך למאוד מה דאמר רבי זירא ש"מ אוירא דא"י מחכים. ר"ז נתן הודאה לאוירא של א"י שהוא ההיפוך מאוירא דבבל דאויר מגדל משכח. וראיתי במהרש"א בח"א ד"ה אויר מגדל משכח פי' רש"י הרואה אוירה ומראה גובה שלו משכח והיינו תחת צילו והוא דחוק קצת וכו' ומדברי הערוך בערך ברסיף נראה דלא גריס אויר אלא אמר רב אויא מגדל משכח והוא שם אמורא וק"ל עכ"ל. וכתבתי שם על הגליון אמת שכן היא בערוך בדפוס שלפנינו. אבל הטעות מבואר ונגלה ממה שהביא בעל הערוך בערך אויר גמרא זו אויר מגדל משכח כל מי שישן באוירו משכח תלמודו ע"ש. והנה המדפיס ראו עיניו שהיה כתוב אויר כזה והיה סבור לתקן שיהא מפורש בקריאה

היטב והנה הדפיס מרובה באלף לאחריה אבל בהוספתו היה מגרע הכוונה וצ"ל אויר כמו שהיא לפנינו בגמרא וברש"י ובערוך לעיל והוא מהתימא על הגאון מהרש"א ז"ל: **בשש** (ברכות דף מ). לית דין צריך בשש עכ"ל. בגמ' הכי איתא אמר רבא בר שמואל הכי אמר ר' חייא אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד רבא בר שמואל איקלע לבי ריש גלותא אפיקו ליה ריפתא ובצע להדיא אמרו ליה הדר מר משמעתיה אמר להו לית דין צריך בשש. פרש"י ובצע להדיא מיד ולא המתין למלח וליפתן: בושש. עיכוב כמו בושש רכבו (שופטים ה) כלומר פת נקיה היא זו ואינה צריכה ליפתן. וצ"ע דלא מייתי רש"י ראיה (משמות לב א) וירא העם כי בשש משה ופי' רש"י כתרגומו לשון איחור וכו' וכן כתב הרא"ש בזה"ל לית דין צריך בשש יש מפרשים איחור עד שיביאו לליפתן מלשון כי בשש משה. וי"מ אין זה צריך ליפתן היאכל תפל מבלי מלח מתרגמינן כמה דלא מתאכיל בשש מדלית מילחא ואפשר לומר דמקרא דמשה אין ראיה כל כך דאפשר דהפי' באו שש דהיינו משבאו שש שעות שהבטיח להם משה בתחלת שעה ששית לסוף ארבעים יום אני בא כדאית' (בשבת פ"ט) ע"ש. ולכן גם בפי' החומש אחר שכתב כתרגומו לשון איחור וכן בשש רכבו וכו' והנה רבינו הערוך כתב ג' פירושים. א' כמו היאכל תפל כו' ב' אין צריך המברך להתבושש ולחזור אחר ליפתן אלא מברך לאלתר מפני שיש בו מלח. ג' מפני שהוא לחם יפה ואין צריך לא מלח ולא ליפתן. ומעתה הנך רואה שרש"י פירש כפי' השני או השלישי שכתב רבינו ודעת היש מפרשים שכתב הראש הוא כפי' הראשון שכתב רבינו וז"ל הרמב"ם (בפ"ו מהלכות ברכות דין ג') אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או ליפתן לפני כל א' א' אא"כ נתכוונו לאכול פת חריבה. וכתב הכ"מ ונראה שמפרש רבינו כפי' הערוך שבושש שם הליפתן כי היאכל תפל מבלי מלח תרגומו כמו דלא מתאכל בשש מדלית מלח ואמר אין פת זה צריך ליפתן וכיון דאין דעתו לאכול ליפתן אינו צריך להמתין עד שיביאו ליפתן עכ"ל. (ובהגהות מיימוני) כתב בזה"ל כתב מורי רבינו ואם פת נקייה לא צריך ואם פת מתובל או מליח כעין שלנו לא צריך וכדאמר רבא לית דין צריך בשש וכפר"ח עכ"ל וכן מצאתי בערוך עכ"ל. והטור (סימן קס"ז) כתב ולא יבצע עד שיביאו לפניו מלח או ליפתן ללפת בו פריסת הבציעה ואם פת נקייה היא אין צריך (וכ"כ ר"ח והרמב"ם ז"ל) ואם הפת מתובלת בתבלין או מליח במלח כעין שלנו אין צריך. והב"י תמה עליו דהא הרמב"ם לא כתב אלא מפני שדעתו לאכול פת חריבה אבל לא מטעם שהיא פת נקייה ע"ש. ולא לבד תמיהת הבית יוסף יש לתמוה על הטור שפשוט לגמרי דעת הרמב"ם דאם דעתו לאכול פת חריבה א"צ מלח או ליפתן. (אמנם המחבר סעיף ה' כתב ואם היא

פת נקיי' או שהי' מתובל' בתבלין או במלח או נתכוון לאכול פת חריבה א"צ להמתין הרי שכתב המחבר ככל הפירושים להקל) וגם הט"ז שמתרץ קושית הב"י ע"ש אפ"ה לא הערה כלום למה העלים הטור פי' הרמב"ם:

בתול (שבת דף צ) ובתולת הורד אחת פי' שושן סתום רב האי גאון היה שונה פתילת הורד וכו' עכ"ל ורש"י פירש עלה של וורד בחור אחת:

נשלם ערך אות הבית

אות הגימ"ל

גא (חולין דף ס"ז). ר' יוסי בן דורמסקית אומר לויתן דג טהור הוא שנאמר וכו' פירוש למה הוצרך לומר שהוא טהור מפני שהוקש לנחש שנאמר לויתן נחש בריח סד"א והואיל והוקש לדבר טמא טמת הוא קמשמע לן דלא עכ"ל. ז"ל המהרש"א ואין הספק אם הוא דג טמא דא"כ האיך יאכלוהו הצדיקים לעתיד לבא אלא הספק אם הוא דג טהור או עוף טהור הגדל במים כמו בר אווזא עכ"ל מלבד גדר הדחיקה שכתב הגאון ז"ל עדיין יש לתמוה מאי בא ר" יוסי להודיע בזה ומאי נפקא לן בזה אם הוא דג או עוף ואפילו במה דנפקא מיניה לדינא לעתיד לבא אמר הש"ס דאין צורך לנו ונדע זה לכשיבא משה ואהרן (יומא ה') מכ"ש בדבר לויתן שאין שום נפקותא גם לע"ל להזוכה בחלק יערב לו יהיה מאיזה מין שיהיה והנכון כפירוש הערוך דכל עיקר דבא ר' יוסי לאשמועינן דטהור כדי דלא תיסיק אדעתן ממה דהוקש לנחש שהוא טמא ומזה יצא לנו דין גדול דאי הוה אמרינן דטמא הוא ואנחנו נדע מקראי שלעתיד לבא יאכלו הצדיקים ממנו כדאיתא (בב"ב עה) דכתיב יכרו עליו חברים כו' ובכן צריכין אנו לומר דעל כורחין מצות בטילות לעתיד לבא ולפ"ז מותר לקבור את המת בכלאים ובלי ציצית כדאיתא (בנדה סא). ולאפוקי מהמכשול זה הודיע לנו התנא דטהור הוא ולעולם אין מצות בטילות. ובזה זכינו להבין כל האורך. מה שפירש הערוך:

גאלק (תענית דף כ"ג) הבו לי גאלקי ואיזבון רוזינקא עכ"ל. לפנינו איתא עיבורא:

גב ב' בביצה במשנה (דף יז). ומטבילין מגב לגב. ומפרש בגמ' (ד' י"ט) ת"ר כיצד מטבילין מגב לגב הרוצה לעשות גיתו על גב בדו ובדו על גב גיתו עושה פי' אם כשהטביל כליו לבדו לעשות שמן רוצה לשמרם באותה טבילה עד זמן גיתו יכול לעשות יינו באותה טבילה וכל זה בחול הלכך ביום טוב אם אמר אע"פ שהטבלתים לבדי רוצה אני להטבילם לגיתי יכול וכו' עד כאן לשונו. לפנינו כדו וכן איתא ברש"י (אמנם בתוספתא פ' ב' איתא בד) ועיין בקונטרס סי' ו':

גב י"א (סנהד' דף צד). כמשק גבים שוקק בו מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ממונן של ישראל כיון שנפל ליד עכו"ם טהר כדרב פפא דאמר עמון ומואב טהרו בסיחון עכ"ל. לפנינו איתא כדרב פפא דא"ר פפא עמון וכו' והמדפיסים שמתו (דאמר רב פפא) בין שני חצאי עיגולים ועל הגליון נדפס באר שבע מוחק זה. וז"ל הבאר שבע דאמר רב פפא עמון ומואב וכו' (בגיטין ל"ח. ובחולין ס') וברוב ספרים לא גרסינן הכא דא"ר פפא וכן נראה עיקר עכ"ל הבאר שבע ודע דעיקרא דמילתא דאמר רב פפא עמון ומואב וכו' הוא (בגיטין לח) אהא דמקשה ואימא הני מילי בכספא אבל בחזקה לא אמר רב פפא עמון ומואב וכו' פי' רש"י אלמא נכרי קונה קרקע מחבירו בחזקה. אמנם (בחולין ס). כי חשבון עיר סיחון והוא נלחם במלך מואב דאמר להו הקב"ה אל תצר את מואב אמר הקב"ה ליתי סיחון וליפוק ממואב וליתו ישראל וליפקי מסיחון והיינו דאמר רב פפא עמון ומואב טיהרו בסיחון עי' רש"י דאמר ר"פ בגיטין מעתה דגירסת רבינו כדרב פפא דאמר עמון וכו' כמו בכל המקומות דאתמר כדאמר פלוני וכו' דאמר וכו' והיינו דאמר ר"פ (בגיטין לח) למילתיה דעמון וכו' ואתן הודעה דמ"ש הגאון באר שבע וברוב ספרים לא גרסינן וכו' לכאורה משולל הבנה כדאמרן ברם עיקר כוונת הב"ש למחוק כל זה מן הספר כדרב פפא דאמר רב פפא עמון ומואב טיהרו בסיחון והעיד דברוב ספרים לא נמצא וכנ"ל עיקר היינו משום דמה ענין זה לזה דמילתא דרב פפא שייכי גבי נכרי מנכרי דקני אבל הכא בסנהדרין דאיירי בנכרי מישראל מנלן. ויש ראיה דגם בעין יעקב ליתא לכל זה כדרב פפא דאמר ר"פ וכו' אלא כך איתא בעין יעקב אף ממונם של ישראל כיון שנפל ביד האומות מיד טיהר ופירש המהרש"א ואין אתם צריכין לטרוח ולהחזיר להם שכבר טיהר ביד אומות העולם מדין יאוש בעלים כדין המציל מיד הנהר ומיד הגייס שאין צריך להחזיר עכ"ל צא ולמד המכשול מהמדפיסים שלא שמו אלא שלשה תיבות (דא"ר פפא) בין שני חצאי עיגולים ועל הגיליון ב"ש מוחק זה וע"פ האמת והכוונה מב"ש הוי להו להשים כל הדברים בין שני חצאי עיגולים כנ"ל:

גב ט"ז (פסחים דף מב) שלשה גובבין את הקומה. כלומר כופפין את הקומה. עכ"ל לפנינו איתא כופפין את הקומה:

גבח א' (בכורות דף מה) כיפח תני רב זביד גבח בעל קומה אמר רב פפא באריכא שמוט' סניא עכ"ל: לפנינו איתא קפח תני רב זביד גבוה וכו' ע"ש:

עוד שם ער"פ באריכא שמוטא סניא. פי' ארוך ודק ופרציפו בולט לחוץ והוא שנוי לראות עכ"ל עיין מ"ש רבינו בערך שמש. ודע (דבברכות נח) ראה את הכושי וכו' ואת הקפח וכו' אומר ברוך משנה את הבריות וז"ל רש"י קפח בטן גדול מרוב עביו נראת קומתו

מקופחת לשון אחר קפח ארוך הרבה ופרצופו שמוט ובולט דמכוער הוי. ולכאורה כלשון אחר שפירש רש"י הוא להדיא (בבכורו' מה). וצ"ע הלשון הראשון שהוא נגד הסוגיא דבכורות הנ"ל. שוב ראיתי (במ"א סימן רכ"ה ס"ק טו) הניח דבר זה בצ"ע והנה גם הטור והש"ע כתבו רק כפירוש הראשון. ובכן מהתימא על כל הגדולים הנזכרים. ולכן מצוה לומר דבר הנשמע שלכל הגדולים היו גרסתם בבכורות כגרסת רבינו הערוך כופח בכ"ף. אבל (בברכות נ"ח) היה להם הגירסא קפח בקוף. ושפיר פירשו קומתו מקופחת ע"י בטן גדול:

גבח ב' (חולין ד' סה) אין לי אלא הבא ואין לו גבחת פי' גבחת גבחות יש לו בשדרה שלא כעין הגמל ארבה אין לו גבחת ואין לו זנב סלעם יש לו וכו' וז"ל רש"י גבחת שאין ראשו מרוט:

גבל א' (הסכים דף מו. ובחולין דף קכ"ב) אמר רב אבהו אמר ריש לקיש לגבל וכו' ארבעה מילין פירוש אם יש גבל העושה עיסתו כטהרה ברחוק ד' מילין ימתין עד שיגיע אליו עכ"ל עיין קונטרס סי':

גבל ג' גבל תרגום ירושלמי שעיר גבלא וכו' עכ"ל זה לשון תוס' (ע"ז נט). ד"ה איקלע לגבלא מפרש בערוך הר שעיר וכן תרגום יונתן הר שעיר טורא דגבלא וכו' ע"ש. וע"ש שהקשו דבכתובות מוכח דגבלא בארץ ישראל היא ע"כ. ואולי יש ליישב דתרי גבלא הוו כאסר מצינו דתרי קדש ותרי ירושלים הם כדאיתא (במכות יו"ד ערכין נב):

גבן ד' (בע"ז דף כז) גבנוני מהול וכו' עכ"ל עיין קונטרס סי' ס"ד:

גביע (סנהדרין דף צא) אמר גביעא בן פסיסא פי' חכם היה וכו' עכ"ל לפנינו איתא גביהא:

גגמי (הוריות דף י"ג) מפני מה חתילים מושלים בעכבר וכו' עכ"ל לפנינו איתא מפני מה הכל מושלים בעכברים מפני שסורן רע וז"ל רש"י מפני מה הכל מושלים בעכברים כלומר מפני מה נתנה מפלה יתירה לעכברים שנרדפין תדיר תדיר עכ"ל. אמנם ברש"י שבעין יעקב משמע שהיה לפניו כגירסת הערוך ע"ש:

עוד שם מפני שסיאורו רע מאי היא אמר רב אפילו גגמי גייצו וכו' פירוש גוגמי יש בקטניות שזונין כמו זונין בחיטין כך יוצא בפולין קטניות אטומים וקשין וכו' כמו אבן פי' גייצי וכיסי לשון אחד הוא וכו' דברים שאין אדם ולא עוף ובהמה כוסס אותן. וי"מ מפני מה חתול וכו' שאפילו גלימא גייצו כלומר כו' שאין להם הנאה ממנו אלא כדי לעשות הפסד וכו' עכ"ל לפנינו איתא רבא אמר אפילו גלימא גייצא וז"ל רש"י אמר רבא אפילו גלימא דלאו מאכל ולית בהו הנאה אפ"ה גייצו להו. גייצו. נושכין:

גד (שבת דף סז) גד גדי וסנוק לא פי' התמזל מזלי כלומר התגבר מזלי וסינוק לא אל תייגע כמו מסנקן (פסחים דף ג) אושבי ובושקי שיכול בשיכל כלומר בכח בלא יכולת עכ"ל. לפנינו איתא אשכו ובושכי. וז"ל רש"י אישכי ובושכי. יום ולילה:

עוד שם באותו אות (בנדרים דף רו) מאי דרגש אמר עולא ערסא דגדא. פי' מטה עשויה לכבוד שר הבית ואין אדם ישן עליה עכ"ל. וז"ל רש"י ערסא דגדא מטה שמייחדין אותה למזל טוב ואין משתמשין בה כלום אלא מייחדין אותה לשרות מזל טוב עליה:

גד ב' (סוכה דף ד) כי אתי הלכתא לגוד וכו' פי' גוד דאמרינן גוד אסיק מחיצתא וגוד אחית מחיצתא וכו' כלומר הבן בלבך כאלו חתכת והטלית מחיצות מזה העמוד תרגום וימשכו ונגדו עכ"ל. וז"ל הרש"ל (בסוכה דף ד') ט"ס וכך צ"ל משוך ואסיק מחיצה תרגום וימשכו ונגידו:

עוד שם באותו האות (מ"ק דף כח) גוד גרמא מככא ונמטי מיא לאנטיכי. פי' חתוך המאהל מן השינים יגיע אמת המים באנטכי כלומר כיון שנחתך המאכל מפי החולה בוערת בו חמות ומחמת מי רגליו כאמות אנטיכי וכו' פי' אחר טול עצם מן השינים שהיה לועס פת ואותם מים שהיה שותה לאחר פיתו יוליכם לאנטוכי' עכ"ל. וז"ל רש"י טול גרמא מככא נפלו הלחיים. נמטו מיא לאנטיכי. כלומר הדרו מיא למכרע כלפי מעלה:

גד ג' (שבת (דף קמח. ובביצה דף למד) אתקין רבא במחוזא דדרו בדוחקא לידרו בריגלא דדרו ברגילא לידרו באגדא דדרו באגדא וכו'. פי' בדוחקא וכו' בדוחק בין ידיהם וכו'. בריגלא בעץ שיש לו שני ענפין בראשו. באגדא במוט וכו' עכ"ל. לפנינו בשבת שם ליתא. ועיין בתוספת ד"ה אתקין רבא וכו' ברוב ספרים אינו כתוב כאן ולא בפירוש רש"י וכו' וכנראה מרבינו ז"ל היתה הגירסא כתובה לפניו כאן. (אמר המעתיק לפנינו איננו כתוב באגדא בדל"ת אלא בריי"ש באגרא (ע"ש בתוס' בשבת ובביצה ברש"י ותוספת וא"כ בערך גר היה לו לרבינו להעריכו ותמיהני על רבינו הגאון מהרי"ב שלא העיר בזה):

שם באותו האות בסופו (בב"מ דף כא). מאי נמושות אמר רבי יוחנן סבי דאזלי אתיגדא עכ"ל. לפנינו איתא אתיגרא:

עוד שם באותו האות שבטך ומשענתך תרגום תגדך תריצא ואורייתך עכ"ל. ועיין עוד לקמן בערך גשש ובמוסף ערך תיגדא:

גד ד' (שבת דף קנ) משכחת לה למיגד ליה גלימא עכ"ל. בש"ס שלפנינו למיגז ליה גלימא. איתא לפנינו:

עוד שם (ביצה דף ו) אפילו למיגד ליה גלימא ואפילו למיגז ליה אסא עכ"ל. לפנינו גם בגלימא איתא למיגז:

עוד שם (בבבא בתרא דף לו) אבל חכמים אמרו עד שיגדוד שלש גדידית וכו. עכ"ל. לגדור איתא לפנינו. ונדפס על הגליון גירסת רש"ל שיגדוד ג' גדידית והוא מלשון גודו אילנא. ולא ראו שכך גירסת רבינו:

גד וי"ו (חגיגה דף טו) רב אחא ב"ר יעקב אמר בגודא דגמלא עכ"ל. לפנינו איתא שם אמר רב אתא בר יעקב כמלא נימא ורבנן אמרי כי גידא דגמלא:

גד זי"ן (יומא דף עז) רב יהודה ורב שמואל בר יהוד' הוו קיימי אגודא דנהר פרת עכ"ל. לקמן בערך תצדד גרם נהר פפא וכן איתא לפנינו בגמרא:

גדל א' (בב"ק דף יז). ר' יוחנן אמר קיים אמרינן לימד לא אמרינן והא אמר מר גדול התלמוד שמביא לידי מעשה ופרקינן לא קשיא הא למיגמר הא לאגמורי פי' למיגמר הא תלמוד גדול שתלמוד מביאו לידי מעשה לאגמורי הוא לאחריני מעשה גדול. ש"מ דלמיגמר הוא ולאיעסוקי קמי רבי' טפי עדיף וקדים על לאגמורי הוא לאחריני עכ"ל. כפי' זה כתבי תוס' שם בשם שאלתות דרב אחאי גאון. אבל גרס גירסא אחרת ע"ש היטב:

גדל ב (קידושין במשנה דף מ"ט) התקדשי לי וכו' ע"מ שיש לי בת או שפחה גדלת (א"ה לפנינו אי' במשנה מגודלת אך בגמרא (דף מט). מפרש מאי מגודלת גדלת דאמרה היא לא ניחא לי דשקלה מילי מינאי ואזלא נדיא קמיא שיבבותי ע"כ):

ובגמ' (דף מט) מי סברת מאי גדלת גדולה ממש מאי גדלת פי' גודלת שיער הנשים שגודל' השיער שלהן. פי' אחר גודלת דברנית כדכתיב ויגדלו עלי פיהם עכ"ל. ז"ל תוס' ד"ה מאי מגודלת גדלת פי' בקונטרס חשובה בעיני האנשים ור"ח פי" מגדלת שיער כמו מגדלת שיער נשיא (חגיגה דף ד) ומתוך שהולכות וכו':

עוד שם באותו האות (שבת דף צד) הגודלת הכוחלת הפוקסת פי' דגודלת מעשה עבות תרגום עובד גדילו. גודלת משום אורגת כוחלת משום כותבת פוקסת משום טווה וכו' עד כוחלת משום כותבת גודלת ופקסת משום בונה עכ"ל לפנינו איתא גודלת כוחלת פוקסת משום מאי מחייבא א"ר אבין אמר ר' יוסי בר חנינא גודלת משום אורגת כוחלת משום כותבת פוקסת משום טווה אמרו רבנן קמי' דר' אבהו וכי דרך אריגה בכך וכי דרך כתיבה בכך וכי דרך טוי' בכך אלא א"ר אבהו לדידי מיפרשא לי מיניה דר' יוסי בר חנינא. כוחלת משור צובעת גודלת ופוקסת משום בונה. והנה הרמב"ם (פרק כג הל' יב) כתב כוחלת משום כותבת. (וכן הסמ"ג לאוין ס"ה) כתב כוחלת משום כותבת. וכתב הש"ג בשם ריא"ז. בתמי' רבה שהם נגד מסקנת הש"ס ואחר שהאריך כתב ולא ידעתי לו ישוב אם לא שנאמר שגירסת המיימוני הוי כתיב גם בלישנא בתרא דכוחלת הי' משום כותבת. וגם התי"ט הניח קושיא זו על הרמב"ם והרב ר"ע מברטנורה שלא

פירשו כמסחנא בתימה רבה. ואנחנו נשא ונחזים טובה לומר בלתי ספק היא הגירסא לפני הרמב"ם והסמ"ג והרב כמו שהיא כאן בערוך. ועמ"ש לקמן בערך פקס דגם לרש"י ולתוס' הי' גרסתם כך ולכאורה כפי הגירסא שלפנינו ולפני הריא"ז והתוי"ט דכוחלת משום צובעות יש להקשות מהא דאמר בשבת שם (דף צה) תניא רשב"א א' גודלת כוחלת פוקסת לעצמה פטורה לאחרים חייבת וכן הי' רשב"א א' לא תעביר שרק על פניה מפני שצובע' וכו' משמע מדאמר טעמא מפני שצובעת אהא דלא העביר שרק על פניה. אבל הטעם דכוחלת לאו משום הכי הוא. ורק בהעברת שרק על פניה הוא דאיכא משום צובעת. אבל בהנך דאמר רשב"א בתחלת דבריו גודלת כוחלת פוקסת טעמא אחרינא איכא והיינו בגודלת ופוקסת משום בונה וכוחלת משום כותבת. וכדאמרן:

גדם ב' (מכות דף ח') כגון דשדא פסא ומחייה לכבשא עכ"ל. לפנינו איתא לגרמא ואזיל גרמא ומחיי' לכאבסא וע"ש רש"י:

גדף (כריתות ז) ת"ר את ה' הוא מגדף איסי בן יהודה אומר כאדם שאומר לחבירו גידפת את הקערה וחוסרת טרל"ן לפנינו איתא גרפס ופי' רי"ש מתרלף בדל"ת:

עוד שם (שבת דף עה) מאי אמגושתא רב אמר חרשי ושמואל אמר גידופי פי' שמחרף כלפי מעלה. וכבר פי' בערך אמגיש עכ"ל. ולפנינו איתא רב ושמואל חד אמר חרשי וחד אמר גידופי ופי' רש"י העתקתי לעיל בערך אמגוש:

עוד שם (פסחים דף מב) אשה לא תלוש לא במים גדופים עכ"ל ועיין לקמן בערך גרף גרס במים גרופים ברי"ש:

גדר א' (ברכות דף יו) כשם שאינו מתגדר במלאכתו כך אני איני מתגדר במלאכתי פי' ענין מתגדל ואין שררה במלאכתו אף אני איני מתגדר במלאכתי. ויש מפרש מה הוא אינו. מתגדר בשלי שאינו עוסק בתורה כלום אף איני מתגדר בשלו שאינו רוצה לבטל מדברי תורה עכ"ל. לפנינו איתא כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתו. ע"ש ברש"י משמע כפי' השני שכתב הערוך:

גה א' (מועד קטן דף ז'). כותל הגוהה ברשות הרבים סותמו ובונה כדרכו מפני הסכנה. פי' גוחן (במוסף א"ב בנוסחאות דידן כתוב גוחה עכ"ל) אמנם (דף יג) איתא גוהה:

גה ב' (ברכות דף יג) בקורא להגיה שאינו קורא המגילה בנקידה אלא בכתיבתה וכו' פי' אחר שבתחילה היה קורהו להגיהו ולא היה קורא אלא לדילוגין וכיון זה לבו וקרא שלא לדילוגין יצא עכ"ל. פי' רש"י קורא להגיה את הספר אם יש בו טעות דאפילו לקריאה נמי לא מתכוין עכ"ל. וז"ל תוספת בקונטרס שאין מתכוין לקרות תימא אכתי והא קא קרי. ע"כ נראה בקורא להגיה שאינו קורא התיבו' כהלכתן כנקודתן אלא ככתיבתן קרי

כדי להבין בחסירות וביתירות כמו לטטפת ומזזות ואם כיון לבו לאו דוקא אלא כלומר לקרות כדין כנקידתן וכהלכתן עכ"ל. והנה מה נעים פי' אחר שכתב הערוך דלפי פי' זה הוי אם כיון לבו דוקא דהיינו לקרות שלא בדילוג אלא על הסדר ממש:

גהק (ברכות ד' כד) היה עומד בתפלה גיהק ופיהק פי' רוטר"י (במוסף א"ב פי' ענין נפיחה מן הפה עכ"ל) ז"ל רש"י גיהק ריטיי"ר בלע"ז פעמים שאדם מוציא מגופו לפיו נפיחה מתוך שובעו וריחה כריח המאכל. ועיין תוספות נדה (דף סג):

גהרק (גיטין דף לא) חליף ואזיל רב אחא בר יעקב כי יתיב בגוהרקא דדהבא עכ"ל. לפנינו כתוב רב נחמן בר יעקב:

גויה (כתובות ד' סד) ר' שמעון אומר ב' ידות לככר מג' ככרות לקב חציה לבית המנוגע וחצי חציי' לפסול את הגויה עכ"ל. והיא משנה בעירובין (דף פב) דמייתי רבינו לקמן:

עוד שם (יומא דף פ') כזית בכדי אכילת פרס וכחצי פרס בכדי אכילת פרס א"ל רב פפא הנח לטומאת גרות דלאו דאורייתא עכ"ל. לפנינו איתא מתקיף לה רבא כזית בכדי אכילת פרס וכותבו בכדי אכילת פרס חצי פרס בכדי אכילת פרס אמר ליה ר"פ הנח לטומאת גוייה דלאו דאורייתא וכו' זה לי ימים רבים שהיה קשה לי למה בדברות השניות מתקיף רבא בכותבת בכדי אכילת פרס הלא יכול לאלם ולהגדיל הפליאה יותר מכזית שהוא בכדי אכילת פרס ולמה חצי פרס בכדי אכילת פרס. ונלאיתי לישבו אם לא בגדר דחוק. עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ עפ"י גירסת הערוך דמתקיף רבא בשאלה השנייה כמו שהתחיל בשאלה הראשונה ולהגדיל הקושיא נקט כזית שהוא שיעור הפתוח ואפ"ה השיעור לצרף בכדי אכילת פרס. ומ"ט חצי פרס שהוא שיעור גדול שני בצים שוחקות יצטרף ג"כ כשיעור אכילת פרס. וחידוש גדול שלא הערה בזה א' מן המפורשים גדולים:

עוד שם פרס חצי חלה עכ"ל. פי' ככר:

עוד שם בסוף האות (שבת ד' י"ד) אוכל אוכל ראשון ואוכל אוכל שני מ"ט גזרו בו רבנן טומאה וכו' ושניא מטומאה דאוריית' דאנו טומאה דאורייתא טמא לתרומה טומאת ערב ובעי הערב שמש והאי כיון דטבל טהר ולא בעי הערב שמש וכו' עכ"ל. הביאו רש"י (בשבת דף יג). בזה"ל ומצאתי בספר ערוך משונה טומאה זו מטומאה דאורייתא וכו':

גז (חולין דף מב) דריסת הגז בעוף הגס. פי' יש אומרים שהוא הינשוף וכו' עכ"ל לפנינו. וכן במשנה שבמשניות ובפירושי כל המפורשים איתא דרוסת הגס. ופי' רש"י והרב מברטנור' אשטו"ר. וז"ל הטור יורה דעה (סי' רז) ועופות בעופות כיצד הגס והוא אשטו"ר וי"א שהוא פלקי"ן וכל שלמעלה הימנו יש לו דריסה בכל העופות אפילו בגס שבגסין

וכו' הנץ הוא הנקרא אושפרווי"ר יש לו דריסה בעופות הדקין וכו'. וז"ל הרב"י ומ"ש רבינו ועופות בעופות שם במפני' דאלו טרפות דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס. ופי' רש"י הנץ אישפרווי"ר בעוף הדק צפורים ויונים ודרוסת הגם אשטו"ר בעוף הגם אווזין ותרנגולים עכ"ל. הנה מביאור הרב"י נשמע שמה שפי' הטור אושטו"ר הוא מפי' רש"י אבל לא ביאר היכן מצא הטור פי' הי"א שהוא פלקון. ולכן נ"ל דהטור מצא כך בדברי רבינו כאן ומעתה קצת צריך עיון שלא הביא הטור גם פירוש הראשון שכתב רבינו שהוא הינשוף והוא קיפופא בלשון תרגום עיין לקמן בערך קריא ומה שפירש רש"י בחומש על הינשוף. ויותר צ"ע על הרמ"א בהג"ה סעיף ג" שכתב חוץ מן הגס שקורין פלקו"ן ולא זכר אפילו הפירוש הא' שכתב הטור שהוא אושטו"ר (והוא כפי' שכתב רש"י והרב מברטנורא) ואף שלדברי רבינו בערך נץ הרביעי פי' דרוסת הנץ אשטור"י בלע"ז. מ"מ חשש הטור לפירוש רש"י להחמיר ולפרש דרוסת הגם הוא אשטור"י ויש לו דריסה אפילו בעופות הגסים:

ואמנם לגירסת רבינו דרוסת הגז יש סעד גדול ממה שיסד הפייט הביאו התוספות בד"כ דרוסת הנץ וכו'. מדרס גז וכו' ע"ש. וז"ל תוס' דרוסת הנץ גרסינן בתוספתא ובערוך וכן יסד הפייט בסליחות (ביום שני של עשרת ימי תשובה כפי מנהג פראג ובערלין) בתוחלת ישראל. מדרס גץ אפרוחים קרוצים. הנה אתרי שלא נודע לנו שום גירסא אחרת. ובמשנה וכן בגמרא הרבה פעמים איתא דרוסת הנץ. בכן לא ידענו מה חידשו תוס' בזה ומה צריך להביא שלשה עדיות בזה. התוספתא והערוך והפייט. ותו ממה שכתבו תוס' בדיבור הקודם לזה דרוסת הנץ גבי טרפות עוף הוה שייך למיתני וכו' בדין הוא שהיה להם להקדים עיקר הגירסא ולכתוב דהכי גרסינן ואח"כ שייך להקשות גבי טרפות עוף וכו' ועכ"פ בדבור שאחר זה היה להם לכתוב כל הדברים השייכים לדרוסת הנץ. אשר על כן נראה דאמת יורה דרכו דצ"ל בתוס' דרוסת הגז ולזה הביאו עפ"י שלשה עדים יקום דבר שבתוספתא ובערוך וגם בפייט עיקר הגירס' דרוסת הגז. ועיין בערך גס א' מ"ש רבינו בשם הירושלמי דרוסת ארי וכו' ע"ש. טוב ראיתי במעדני י"ט בזה"ל (בריש פרק אלו טרפות) דרוסת הגז היא גירסת התוספות עפ"י התוספתא והערוך ושכן יסד הפייט בסליחות עכ"ל. ושמחתי מאד שכוונתי אל האמת להגיה כך בתוספות שלפני. ודע דהרמב"ם השמיט דרוסת הגס ותמה עליו הכ"מ פ"ה מהל' שחיטה דין ה' שפסק הרמב"ם כלישנא בתרא דגמרא (דף נג) דכל עופות יש להם דריסה בדכוותייהו דוקא ולהכי תנא במשנה דרוסת הנץ לאו למעוטי שארי עופות אלא להורות דהנץ יש לו דריסה בעוף הדק ואפילו בגדול ממנו. ויש לתמוה למה לא הזכיר רבינו דין הגס

השנוי במשנתינו. ואפשר שמפרש וכו' ולפ"ז מתניתין הכי פירושא דרוסת הנץ בעוף הדק ואפילו בדרב מיניה ודרוסת הגס אפילו בעוף הגס ובלבד שיהא דכוותיה עד כאן תורפן של דברי הכ"מ ע"ש. ולא זכיתי להבין דאם כך יהיה הפירוש במשנה יקשה דמאי איריא גם דנקט הלא גם בכל שאר עופות הדין כך שיש לו דריסה בעוף שכמותו (ואין לו דריסה בעוף שהוא גדול מהן) וכמו שהקשה הש"ס על רב הלל דאמר שאר עופות יש להן דריסה והא אנן תנן ודרוסת הנץ ופירש רש"י מכלל דשאר עופות טמאים אפילו בעוף הדק לא ע"ש. אכן עכשיו חלין הדברים על דרוסת הגס דתנן במשנה מכלל דשאר עופות אין להם דריסה אפילו בדכוותייהו אלא על כורחיך לומר דיש חילוק בין דרוסת גס דתנא במשנה ובין שאר עופות הדורסים וא"כ התמיה במקומה עומדת למה השמיטו הרמב"ם. ולולי דברי הכ"מ הוה אמינא דס"ל להרמב"ם שפירושו של הגס דתנן במשנה כע"ש הרשב"א בתורת הבית הארוך עיין קונטרס סימן ל"ח:

עוד שם ויש שקורין אותו בלע"ז פלקו"ן ע"כ לשונו. ועמ"ש רבינו לקמן בערך גס בשם הירושלמי דרוסת הגז בעוף הגס וכתב פירוש עוף הגדול כמו נשר והדומה לו:

גז ח' (נדה דף יז) רבה בר הונא מקרקיש גזי פי' ממיני דבורים וצרעין הם עכ"ל הביאו התוספות שם ועיין קונטרס סי' נ"ה. (ובמוסף שם א"ב בגירסאות שלנו זגי דכילתא. ופירש רש"י מקשקש הפעמונים וגרסת בעל הערוך היא נכונה כמו שכתבו התוס' בשם ר"ת כי אין ענין לפעמונים עם זבובים ויתושים הנזכרים בגמרת עכ"ל המוסף). לפנינו איתא ונראה לר"ת כפי' ר"ח והערוך מקרקיש גזי וכו'. אמנם בבכורות (דף ז) כתבו לפירוש ר"ת:

גז ט' (נדה דף טו) מי אמר ר' יוחנן אפילו ביולדת דגזיזא למיטבל. ס"א דכזיזא למיטבל והוא העיקר ופירשתי בערך כף עכ"ל. לפנינו איתא אפילו ילדה דבזיזא ופי' התוס' נערה שבושה. ועיין היטב בתוספת ד"ה אפילו שהביאו כל הסוגיות דאית בהו בזיזא ופירושו בושה. ושאפשר ג"כ לפרש מלשון פחד וכן פירשו בשם ר"ח ור"ת אפילו ילדה דבזיזא למיטבל ופי' שהולידה ומפחדת לטבול תוך שלשים שלא תמות: וכתבו שגם הערוך פירש לשון בושת ע"ש. ולא כתבו שהערוך גורס כזיזא בכ"ף וחידוש הוא. ועיין לקמן ערך כז ומה שכתבתי על צידו:

גז יו"ד (בבא קמא דף ה. ודף מב) הא תבריה ר' עקיבא לגזיזיה פירוש שבר כלי זיינם שלוחמין בהם עכ"ל. וז"ל רש"י לגזיזיה לכח אגרופו כדאיתא (בסנהדרין דף ז) אדייא לגזיזיה וקם (וכן פירוש בסנהדרין ז):

עוד שם (ברכות דף נט) מאי רעמים וכו' רב אחא בר יעקב אמר מיטרא בעניני מימסא מסי ובריק ברקא תקיפא ומיתבר גזיזי דברדא ומפשר ליה. פי' מימסא מסי מלשון המס

ימס כלומר מחמם הברק גזיזי השלג והן נמסין ויורדין בעננים פירוש אחר ממסא מסי קפוי הוא והברק מחממו עכ"ל. לפנינו איתא ברקא תקיפא דבריק בעיננא ומתבר לגזיזי דברדא:

גוזמא (עירובין דף ב) בשלמא לבר קפרא גוזמא (ביצה דף ד) אפרוח וקליפתו גוזמא (תמיד דף כט. וחולין דף צ) תפוח באמצע המזבח פעמים עליו כשלש מאות בור אמר רבא גוזמא. השקו את התמיד בכוס של זהב אמר רבא גוזמא פי' גוזמא כו' כאדם שמגדיל את הדבר הרבה וכו' עכ"ל. (בעירובין) לא פי' רש"י כלום. אבל (בביצה דף ד) ז"ל רש"י ד"ה גוזמא קתני כאדם שרוצה להחזיק דבריו מדבר יתר וכו' עוד כתב רש"י שם ד"ה גוזמא אע"ג דלא אפשר גזים ואמר מילתא דטופיינא. גוזמא דבר שנוי שאינו מתקבל. ודע דבערכין (דף יא) אהא דאמר רב נחמן בר יצחק וסימניך מתניתא גוזמא (ונדפס בצידו נ"א מתניתין) פירש רש"י דרך המשניות לשנות גוזמא כגון הנך דאמר בפרק גיד הנשה (דף צ):

גזם (שבועות דף מו) אמר רב נחמן האי מאי דנקט מגלא ותובליא בידו ואמר איזיל ואיקטליה לדיקלא דפלניא ואשתכח דקטיל ושדי לא איירי' דאיהו קטליה מ"ט עביד אינש דגזים ולא עביד ה"נ וכו' פי' שמחרף ואיננו עושה עכ"ל. לפנינו איתא דנקיט נרגא בידים ואמר וכו' וכן מוכח מתוס' שם ומתוס' דבב"ב (דף לג) ד"ה איזיל וכו' דדוקא נקיט נרגא שהוא לקצץ האילן ולכך אמר ואיקטליה:

גזר א' (שבת דף נד) ולא ברצועה שברגלו דעבדי לה לגיזרא. פירוש בהמה המזקת רגל אחת בחברתה עושין לה רצועה שלא יזיק. פי' אחר אם תהיה פרסה של בהמה סדוקה קושרין אותה ברצועה להתרפא עכ"ל כפי' הראשון פי' רש"י:

גזר ב' (זבחים דף סב) גזירים שעשה משה אורכן אמה ורוחבן אמה ועוביין כמחק גדיש של סאה א"ר ירמיה באמה גדומה עכ"ל. עיין לקמן ערך גרם גרס גרומה:

עוד שם (שבת דף צו) גזרה שוה לא גמיר. פי' לא גמיר ר' עקיבא גזירה שוה אלא הוא דרש לעצמו. ומכאן אתה למד דכל גזירה שוה דלא גמירא היא ליכא למיסמך עליה וכן מפורש בפסחים (דף סו) וכו' עכ"ל. בגמ' דשבת (דף צז) איתא מקושש זה צלפחד וכן הוא אומר ויהיו בני ישראל במדבר ולהלן הוא אומר וכו' דברי רבי עקיבא אמר לו ר"י ב"ב עקיבא בין כך ובין כך וכו' אם כדבריך התורה כסיתו ואתה מגלהו אם לאו אתה מוציא לעז וכו' ואלא הא גמיר ג"ש. ג"ש לא גמיר. וז"ל רש"י ואלא הא גמיר ג"ש וא"כ לא כסתו התורה דהוה ליה כמפורש. ומשני ר"י ב"ב לא גמרה ואין אדם דן ג"ש מעצמו. וז"ל תוס' ג"ש לא גמיר וא"ת וליגמור מר' עקיבא שהוא קבלה מרבו ואומר ר"ת וכו'. מה

נעים ויפה דברי הערוך דמה דמשני הש"ס ג"ש לא גמיר הכוונה ארבי עקיבא גופיה לפ"ז אין אנו צריכין לדוחק הגדול שכתבו התוס' בשם ר"ת. ומיושב בזה ג"כ דהא לפי' רש"י ותוס' קשה גם לתירוץ הש"ס דר"י ב"ב ג"ש לא גמיר אכתי אמאי אמר ר"י ב"ב לר"ע דעתיד ליתן את הדין הרי ר"ע דגמיר הג"ש הרי דגילה התורה. ומצתתי תבלין לביאור הזה בריי"ף וז"ל בכלל קושית הגמ' אמר והא גמיר ג"ש דאע"ג דלא גמרה ר"י ב"ב להאי ג"ש מ"מ לא היה לו לומר לר"ע אתה עתיד וכו' דהוה ליה כמפורש בתורה. ותירץ ג"ש לא גמיר כלומר אפי' ר"ע לא אמרה דרך ג"ש דהא לא גמיר ר"ע ג"ש מרביה אלא כך אמר דרך אסמכתא ודרשא ודייק דברי ר"ע שלא אמר בדבריו זה צלפחד נאמר כאן מדבר ונאמר להלן מדבר שכן דרך כל לשון ג"ש אלא אומר מקושש זה צלפחד וכה"א ויהיו בני ישראל במדבר ולהלן הוא אומר אבינו מת במדבר שנראים דבריו דרך דרשה כמו מה מצינו וכו' ולכך אמר לו לר"ע כיון שאינך דורש ג"ש וכו' אתה עתיד ליתן את הדין עכ"ל. וגם נכונים בזה הא דהכפיל המתרץ לומר ג"ש לא גמיר והיה שפתותיו די לומר לא גמיר אמנם דקדק הש"ס לומר ג"ש לא גמיר ר"ע אלא מכח מה מצינו וכו' ובחידושי הארכתי:

גח א' (נדה דף סה) שאני כתובה דמגחי בה טפי. כלומר נושאין ונותנין בה טובא ומאחרין עד חצי הלילה עכ"ל. וברש"י שם דמגחי בה טפי יש עיכוב בדבר לדקדק בכל ולחותמה וכו' עכ"ל:

גחר א' (ברכות דף נח) ראה את הכושי ואת הגיחור (ובגמ' דף נט) והאי דגחירי משום דדיירי בבתי אפילו (לפנינו והאי דגחירי משום דמשמשו ביממא האי דנייד עיניהו משום דדיירי בבתי אפלי) (ובבכורות דף נה) במומין הכושי והגיחור והלבקן פי' בגמ' גיחור סומקא כדאמרי אינשי סומקא גהיא פי' אדום ביותר עכ"ל. ודברי רש"י (בבכורות מ"ה ובברכות דף נח ודף נט) סותרין דבריו (בברכות דף לא) וצע"ג ולקמן בערך צהר הארכתי קחנו משם:

גט (גיטין דף עח) במשנה היתה עומדת ברשות הרבים וזרקו לה קרוב לה מגורשת וכו' פי' ר"ח קבלנו מרבותינו אפילו זרקו לה בחצירה לא משתריא לעלמא עד דמטי גיטה לידה וכו. עכ"ל. העתיקו תוס' (גיטין דף עת). ד"ה ואת בשם הערוך והשיגו דאין הראיה מן הירושלמי מוכרחת ע"ש:

עוד שם בסוף האות (סנהדרין דף צא) אב שנתן לגטון לבניו. פי' שטר צוואה עכ"ל: בגמרא שלפנינו איתא אב שנתן אגטין לבניו. פי' רש"י אגטין כתב שלא יטול אחד בחלק חבירו וכו' וכן עדיין קורין בלשון לאטינא כתבי בורורי אקטין:

גל א' (שבת דף קלח) הנוד והמשמרת כילה וכסא גלין וכו' עכ"ל. לפנינו איתא הגוד וכ"כ לעיל בערך אם לא:

גל ז' (סנהדרין דף צא) אם חוזר בו מוטב ואם לאו אני אעשה אותו גלילא בעכו"ם. פירוש שיגלה בעכו"ם פי' אחר כמו כגללו לנצח יאבד עכ"ל. לפנינו איתא גליל: ופירש"י כשני הפירושים האלו:

גלל א' (כתובות דף ד) א"ר יהושע עד שיסתום הגולל. פי' גולל כיסוי הקבר. דופקים אבנים מכאן ומכאן כמו כותלים וכו' עכ"ל. וז"ל תוס' בכתובו' בכמה מקומות פי' רש"י דגולל היינו כיסוי הארון ודופק היינו קרשים שבצידי הארון ונקרא דופק על שם שהגולל דופק עליו וכעין זה פירש בערוך וקשה לר"ת וכו'. (ובשבת) האריכו תוספת ובסוף דבריהם כתבו בזה"ל ובערוך פי' בענין אחר. ובפירושו יתכן זה שבתוספתא עכ"ל. וצ"ע קצת דלמה כתבו התוספות בכתובות דכעין זה פירש בערוך ומצאתי במהרש"א שהרגיש בזה ע"ש עכ"פ מדברי התוספתא דמייתי התוס' בזה"ל א"ר יהודה שתי אבנים גדולות שעשאן גולל לקבר וכו' מפני שיש לטומאה דרך שתצא מוכיח כפי' הערוך. ודע דבשבת ובכתובות כתבו התוס' לפי' ר"ת במקום שאין גולל חל אבילות מכי אהדרו אפיהו מקברא כדאיתא (במ"ק דף כ"ב) בהנהו דלא אזלי בתר שכבא ימנו מכי אהדרי אפייהו. אמנם (בסנהדרי' דף מ"ז). כתבו בזה"ל וכי תימא היכא דליכא גולל מאימת חל אבילו'. מ"מ חיילא משיסתום הקבר בהוייתו עכ"ל וקצ"ע:

גלל ב' (ע"ז דף כב) ורגלא בחברי' ידע. כלומר כשם שעט ברזל הנגר נוקב ובוקע באבן והיא אבן גלל כך רגלא בחברי' ידע. פירוש אדם הממונה על המכס ומחזר על הנכנסין ויוצאין ומרגיש בגונבי המכס וכו' עכ"ל עיין לקמן ערך דגל גרס ודגלא בחבריה ידע:

עוד שם כדגרס' בפסחים (דף פו) והוא דרגש ביה רגלא וכו' עכ"ל (פסחים דף פו). ושם איתא דרגש ביה דיילא וע"ש ברש"י:

גלל ג' (כלים פרק ג' ד' י') חבית שנתרוועה וטפלה בגללים אף על פי שהוא נוטל את הגללים וכו' (ובפרק יו"ד) אלו כלים מצילין בצמיד פתיל כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה. (ובפרה פרק ה' בכל הכלים מקדשין אפילו בכלי גללים וכו' ובב"ק דף ל'). ההופך את הגלל ברה"ר וכו' פי' זבל. כדכתיב והוא בגללי צואת האדם עכ"ל. דע דרש"י (בשבת דף טז) פי' כלי גללים כלים של שיש אבל (בדף נ"ח.) שם כתב כלי גללים צפיעי בקר שעשה מהן כלים (וביומא ב') מפרש רש"י ד"ה צפיעי בקר מפרש להו (במנחות בפרק ר' ישמעאל) (ובמנחות פרק ר' ישמעאל דף ס"ט.) כתב רש"י כלי גללים כלי גללי בהמה. וז"ל תוס' (במנחות שם) ד"ה וכלי גללים (במסכת שבת דף נ"ח) פי' בקונטרס אבן גלל

וכאן מוכיח שהן כלים של צפיעי בקר עכ"ל. וכתבתי בתקוני כלי שרת המרשים (דף כ"ח) אין רוחי נח בזה שהרי (בדף נ"ח) בשבת לא פירש רש"י הכי אלא כמו שהעתקתי לעיל וצריך לרשום (דף ט"ז) כי שם פי' רש"י הכי. והתי"ט (ריש פרק יו"ד דכלים) כתב בשם הרמב"ם שדוחה כמי שפירש שהן כלי שיש ומרמר. וכתב עוד התי"ט וראיה יותר מוכרחת מדתנן (ב"פ דעוקצים) דכלי גללים השרשים יוצאין וכו' והר"ש כתב שם דמהא שמעינן דכלי גללים אינם כלי אבנים עכ"ל:

גלל ד' (חולין דף קיב). עד דמייתי תרי תלת גללי מילחא ושדי ליה בי דוגיה עכ"ל. עיין בהרא"ש:

עוד שם (קי"ג.) רב דימי מנהרדעא מלח ליה במילחא גללניתא וכו' (ובקידושין דף סב) לחמא אקושא דשערי ומילחא גללניתא פי' חזק כאבן עכ"ל. ורש"י פי' מלח גסה. ג' תיבות לחמ"א אקוש"א דשער"י. צריכין מובן ועיין בנוסחא שלפנינו:

גלל (שבת דף עח) אמר אביי בדגלילא שנו פי' מי גליל שהן ידועין שהם מועילין לעין בקילור כמו מי דקלים שהן ידועין שמועילין להרקה עכ"ל. רש"י פ' בגלילא שנו שהן עניים ומקפידין על דבר מועט וחסין על יין וחלב לשוף בהן קילור ואין שפין אלא במים. והתוס' לעיל (דף מז.) ד"ה בגלילא כו' כתבו לפרש דרפואות מים שכיחי טפי בגליל משתיי' שהיה להן [לגליל] רוב יין והיו שותין הכל יין. ורש"י פי' בהמוציא (דף ע"ח). שמחמת עניותא היו עושין רפואה מן המים ואין עושין מן היין רק שתייה לפיכך היתה רפואת מים שכיחא. ואין נראה דכיון שלא היה להם יין לשפות הקילו' א"כ שכיחי שתיית מים טובא וכו'. הנה פי' רש"י ותוס' לפי הגירסא שלפנינו כגלילא וכו'. ועם כל זה דחיק טובא ועוד דהא במשנה (דף ט"ו) דתנן שיעורא דיין וחלב ושמן ודבש כל חד לפי שיעורו עכ"פ השיעור ההוא שוה בכל מקומות והמדינות. ואיך יתכן דמים דתנן שיעורו כדי לשוף בהן את הקילור איננו בכל העולם כי אם בגליל לבדו. ובכל מדינות ובשאר מקומות כמה שיעורי לא תנא. אתמהה:

אמנם גירסת הערוך בדגלילא שלו ועל זה יפה פי' לפי דדייק בדגלילא וכו' משמע דבר הבא מגליל דהיינו המים מגליל בכל מקום שנמצאו שם והי' מוליכין המים מגליל לשם לרפואה ולכך תרי במשנה השיעור כדי לשוף בהן את הקילור אמנם מים סתמא הוא בכלל מה דסיים המשנה ושאר כל המשקין (שאין עושין מהן רפואה וכן פי' הרב מברטנורה) ברביעית. ודע דכפי' הערוך פסק הרמב"ם (פרק י"א הלכה ב') טל כדי לשוף בהן את הקילורין וכו' ומים כדי לרחוץ פני מדוכה. וז"ל הרב המגיד כל הבבא הזאת הוא בירושלמי וסמך עליו רבינו וכו' וכבר השיגו עליו למה לא כתב מים כדי לשוף בהן

את הקילור שכך הוא בגמ' שלנו. ונ"ל שהוא פוסק כאביי דאמר בגמ' שלנו שלא שיערו במים לשוף בהם את הקילור אלא במי גליל שהן ידועין שמועילין לעין אבל לא בשאר מים אף דרבא פליג עליה הירושלמי מכריע זהו דעתו ז"ל עכ"ל:

גלגל ב' (ע"ז דף ל"ח). זיתי גלוסטרא המגולגלין עכ"ל (לפנינו אית' זיתי גלוסקאות) פי' זתים הנמתקין לאכילה נקראים מגולגלין עכ"ל. הביאו תוס' (מנחות דף פ"ו). ד"ה שלשה וכו' ע"ש היטב ותראה כי כוונתם על הערוך שנזכר לעיל מדבריהם:

גלגל ז' (סנהד' דף ס"ה). בעלת אוב מעלה בזכורו ונשאל בגולגולת היינו דורש אל המתים עכ"ל. לפנינו איתא שואל אוב היינו ודורש אל המתים:

גלגל ט' (נזיר דף נ"א). שני מתים שנקברין זה עם זה נעשו גלגלין זה לזה גזז שערו וקברו עמו נעש' לו גלגלין (הביאו תוס' שם פי' רבינו ע"ש היטיב): (ובנדה דף כ"ז). מה תחלתו דבר אחר נעשה לו גלגלין אף סופו וכו' דתניא איזהו מת שיש לו רקב וכו' פי' דבר הנגלל עמו כמו תכריכין ונעשו גלל למת וכו' ודחו תכריכין את הרקב אף סופו כיון שנגלל עפר עם הרקב ונעשו גל אחד נדרה תורת הרקב עכ"ל. לפנינו איתא גנגילון וע"ש פי' רש"י ובתוס' איתא ד"ה גלגלין פי' בערוך דבר הנגלל עמו:

גלדן (כתובות דף קה). אייתי לה כתנא דגלדני פי' סל של דגים גדולים פי' גילדני דבי גילי דג שגדל באשפה שבים זה צוראף עכ"ל. גלדנא דבי גילי איתא לפנינו ופי' רש"י דגים קטנים:

עוד שם (סנהד' דף ק'). לא תשלח גילדנא מאוניה דלא ליזיל משכיה לרבלה וכו' עכ"ל (תנטוש איתא לפנינו וברש"י איתא תפשוט) ס"א גילדנא מאוניה לא תפשוט העור מן האוזן של בהמה שאותו העור לחבלה יהיה ולא יצלח למלאכה אלא צלי יתי' באש ואיכול ביה תרי גריצן שתוכל לצלותו עם עורו ולאכול בו ב' עוגות עכ"ל. צריך ביאור מה הוסיף בזה שכתב גילדנא מאוני' בשם ספרים אחרים והלא כבר כתב זה בראשונה (ואין לומר דלמא לא גריס לא תשלח דא"כ אין חיבור ואין פי' להמאמר גילדנא מאוני') לכך נ"ל דכך צ"ל ס"א לא תינקיש גילדנא מאוני' לא תפשוט העור מן האוזן של בהמה וכו' והפי' הזה קאי גם ללשון ראשון לא תשלח (תרגום והפשיט וישלח עיין לקמן ערך שלח וכ"כ רש"י בהרבה מקומות) והנ"ל מדלא כתב רבינו מאמר זה דסנהד' לעיל קודם שפי' על כנתא דגילדני וגילדני דבי גילי נראה דדוחק לרבינו לפרש דקאי על עור אוזן הדג לכך פי' עור אוזן בהמה ויהיה פי' של גילדנא כמו גלודה או ריאה דאיגלד. ומפני שכתובה גילדנא הביאו רבינו בערך גלדן ולא בערך גלד לעיל. התועלת עוד לפי מה שהגהתי דצ"ל ס"א לא תינטוש וכו'. מיושב מ"ש רבינו בערך נטש (וע"ש במוסף ובמ"ש שם):

גליון (שבת קי"ו). הגליונים שלמעלה וכו' דתנן (בידים פ"ג) הגליון שבספר וכו'. וכבר פירשנו בערך גליון עכ"ל לא מצאתי שם (והרי הוא חסר לפנינו שום פי' תמן):

גלם (ב"ק קי"ג). יכול יגלום עליו ת"ל וחשב עם קונהו ידקדק עם קונהו פי' יכול יגלום החשבון ויטעהו ת"ל וחשב עכ"ל. רש"י פי' בענין אחר ותוס' הקשו עליו וכתבו פי' בשם הערוך ע"ש:

גלמהרג (סנהד' צ"ה) למחר כל חד וחד מינייכו נייתי לי גולמהרג טינא מינה פי' גלם חותם שבטבעת הרג הוא סיד של חומה מינה מן החומה כלומר דהכי אמר להם אלו לא תהיו עושים אלא כל אחד מכם יביא לי מסיד החומה כמלא טבעתו שתהא החומה נהרסת עכ"ל. לפנינו איתא למחר אייתו לי כל חד וחד מינייכו גולמו הרג מיניה וז"ל רש"י גולמו הרג. חתיכה של חומה לשון פרסי אבן רעועה מן החומה ונבקעה. והנה פי' רש"י שבגמר' שלא היה לפניו הגירסא טינא שפיר יכול לפרש חתיכה של חומה. ובעין יעקב איתא למחר וכו' הרג טינא מיניה וברש"י שם גולמיה הרג חתיכה של חומה לשון פרסי אבן רעועה מן החומה נבקענה אבל לפי הגירסא שבעין יעקב וכן בגירסת רבינו. טינא מיניה פירוש רבינו שהוא סיד הוא עיקר ולא מצי לפרש כפי' רש"י משום מלת טינא. ודע דבילקוט איתא למחר כל חד מינייכו ליתו לי טינא לחתמא גולמא ונרגמוני וכו' והגירסא הלזו מבוארת לפי פירוש רבינו יפה:

גלסקם (בב"מ דף כא. ובגיטין דף כ"ז). מצאו בחפיסה תו בגלוסקמא אם מכירו כשר. (מעילה ד' כא). הבא לי מן החלון או מגלוסקמא (ובמגילה דף כ"ו). גלוסקמי ספרים תפילין ומזוזות (ובמועד קטן דף כ"ד). בן שלשים יוצא בגלוסקמא רבי יהודה אומר גלוסקמא הניטלת באגפיים ולא הניטלת על הכתף. (קידושין דף נ'). האומר לשלוחו הבא לי מן החלון והביא לו מן הגלוסקמא וכו' עכ"ל. בכל המקומות שהזכיר רבינו הכא איתא לפנינו דלוסקמא פי' רש"י טסק"א בלע"ז. והרב המוסף שלא הערה בזה ודאי הים כתוב לפניו כגירסת רבינו גלוסקמא. וכן איתא בס"א (פ"ז דמעילה) ופי' הרב על שם תרגום ירושלמי ע"ש:

גלף א' (ב"מ דף מ). איכא גולפי' ושמריה עכ"ל עיין בערך שדר ב':

גלפקר (גיטין לה). ולא קבילת מן כתובתה אלא גלופקרין אחד. כסות עבה של צמר והן הן גושפנקי וישינין תחתיהן בחורף ויש בה ציציות כדי שיחממו האנשים עכ"ל. לשון רש"י גלופקרין. קוטא. (ובגיטין דף ע'). גלופקרין ונדפס בצידו נ"א גשפקד פי' רש"י גלופקרן קיט"א בלע"ז ועיין לקמן ערך גשפק:

גם ג' (בבא מציעא ד' ס"ב). איבעיא לה וסיים להן את הקרנות או כמין גמא פי' מצר לו הקרנות של שדה בלבד ושאר כל השדה לא מצר לו תו מצר לו מזרחה צפונה והוא כמין גמ"א ועלתה בעיא זו בתיקו וקיימא לן כל תיקו דממונא לקולא ויד הקונה על התחתונה ואינו לוקח אלא בפחות שכך הדין שלא להוציא ממון מיד מחזיקו בספק. ויש אומר חולקין מפני שהוא ספק וכל תיקו דממונא חולקין ולא נתברר לנו להכריע הלכה למעשה. זה פי' רבינו חננאל עכ"ל. בטור וש"ע ח"מ (סימן רי"ט סעיף ד') פסק הרי זה לא קנה את כולה אלא יקנה ממנ' כפי מה שמצר לו וכפי מה שיראו הדיינין ע"כ. ועיין ברמב"ם (פרק כ"א מהל' מכירה) שפסק שודא דדייני. והב"י בבדק הבית תמה עליו דהו"ל לפסוק כשאר תיקו דדיינין בהן קולא לנתבע ע"כ. ועיין בש"ך מה שמשיג על הב"ח מיישב דעת הרמב"ם עכ"פ לא הביא אחד מכל הגדולים דברי הערוך ור"ח וזה תימא. ודע מה שפירש כאן רבינו חננאל מצר לו מזרחה צפונה והוא כמין גמא כן כתבו תוספות בשם ר"י והקשו עליו ודחו פירושו והסכימו לפירוש הרשב"ם שמצר לו קרן דרומית מזרחית וגם קרן צפונית מערבית ע"ש:

גם ד' (חולין דף קי"א). רב בר שבא איקלע לבי רב נחמן וכו' אמר גמו לשבא פירוש מקולקל במיעיו הוא וכו' ומתירא שמא יקיא וכו' פ"א גמו לשבא האכילוהו על כרחו עכ"ל. פי' רש"י ועל שם אביו קראו:

גמד א' וכו' ע"ש. לפנינו איתא ופשטה ליה:

גמד ב' וכו' ע"ש. לפנינו בב"מ לא מצאתי:

גמזו וכו' ע"ש. (ובסנהד' ק"ח): ובמהרש"א חידושי אגדות כתב בזה"ל ולא ידענא מי הכריחו לכך לסתור פי' התלמוד כאן עכ"ל. וז"ל הש"ס בסנהדרין נחום איש גם זו הוה רגיל דכל דהוה סלקא ליה הוה אמר גם זו לטובה וכו' ונראה דלסברת מהרש"א דאי לכך קרוי ליה נחום איש גם זו משום דהוה רגיל לומר גם זו לטובה הכי הוה ליה להש"ס לומר ואמאי קרו ליה איש גם זו דכל דהוה וכו' וכדרך הש"ס בכל מקום. והנה בגמרא דתענית אמרו ואמאי קרי ליה נחום איש גם זו. הכוונה ליתן טעם אמאי קרו ליה איש גם זו בשתי תיבות ועל זה נתן טעם דכל דהוה סלקא ליה. ואמנם בסנהד' גירסת הערוך איש גמזו תיבה אחת על שם עירו ולכך לא בעי הש"ס ואמאי קרו ליה וכו' (ובתשבי שורש גם אמר דע"פ פירוש הערוך היה לו לקרותו גמזו בחיר"ק הגימ"ל ולפמ"ש ניחא):

גמר ב' וכו' ע"ש לפנינו איתא (בשבת ד' קו) אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרשב"ג א"ל הלכה מכלל דפליגי א"ל ומאי נפקא נך מינה א"ל גמרא גמור זמורת' תהא וז"ל רש"י מאי נפקא לך מינה. כ"ש כיון דלא פליגי עליה הלכתא כוותיה. א"ל גמ'

גמור זמורתא תהא אמור השמועה בזמירה בעלמא בלא צורך. (ובביצה כד). ז"ל רש"י מאי נפקא לך מינה אי אמינא הלכה כ"ש דאי לא פליגי הלכתא היא אמר ליה גמ' גמור זמורתא תהא. משל שוטים הוא כמו זבין וזבין תגרא איקרי (ב"מ ד' מ') כך גמרא גמור אומר לתלמיד שוטה למוד הן אמת הן שבוש ויהא לך לזמר ולשיר. (בע"ז לב) ז"ל רש"י ומאי נפקא לך מינה בין חולקין ובין לא חולקין הלכה כמותו א"ל גמרא גמור זמירתא תהא בתמיה אביי תלמידו של רב יוסף קאמר ליה אתה מלמדני לומר הלכה כמותו ותהא כזמר בעלמא דאי אין חולקין הלכה למה לי. והנה מפירוש רב האי נראה דלא היה גרסתו א"ל גמרא גמור וכו' אלא דה"ג אמר ליה (והיינו רב יוסף) מאי נפקא לך טינה גמרא גמור זמורתא תהא. (ובעירובין דף ס'). א"ר חמא בר גוריא תמר רב הלכה כרבי שמעון ורב יצחק אמר אפילו בית אחד וכו' א"ל אביי לרב יוסף הא דרבי יצחק גמרא או סברא א"ל מאי נפקת לן מיניה א"ל גמרא גמור זמורתא תהא וז"ל תוס' גמרא שהיה לו קבלה משום תנא או סברא שמסברא היה אומר וכו' וקאמר מאי נפקא לן מינה כלומר הא פסקינן לעיל כר' שמעון ומשני גמרא גמור וכו' מ"מ יש לנו לחקור ולידע אם גמרא או סברא עכ"ל. עיין קונטרס סימן מ' ולכאורה כוונת תוס' בפירושם דהכא דלאו בלשון בתמיה קאמר גמ' גמור וכו' אלא על האמת קאמר הכי גמרא גמור לחקור ולידע וכו' וזה שסיים זמורתא תהא היינו כמי על כוונה זו ע"ד דאיתא (סנהדרין צט) זמר בכל יום זמר בכל יום פי' רש"י הוה מסדר לימודך אע"פ שסדור בפיך כזמר והוא יגרום לך שתהא לעולם הבא בשמחה ובשירים ע"כ. והוא פי' מתוק:

גן ג' (יבמות ד' פט) ואוכלת בגינו תרומה. על כן כן באה אלינו תרגום בגין דין עכ"ל יונתן (בראשית מ"ג פסוק כא). ודע דגם במוקדם (בראשית לב פסוק לג) על כן לא יאכלו תרגום יונתן בגין כן:

גן ד' (ברכות ד' מה). הענה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח והתניא הרי זה מגונה לא קשיא הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות פי' ר"ח אוקימנא בשאר ברכות אבל בבונה ירושלים וכיוצא בהן שהם סופי ברכות הרי זה משובח ומפרש בתלמוד ארץ ישראל כאן לכתחילה כאן לבסוף וכו'. עכ"ל. וז"ל רש"י הא בבונה ירושלים שהוא בסוף ברכות הרי זה משובח וכן בסוף ברכות דק"ש שחרית וערבית ואחר כל ברכותיו דקתני ה"ז מגונה בסוף כל ברכה וברכה קאמר עכ"ל. וז"ל תוס' הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות פר"ח וה"ג דמ"מ בכל ברכה וברכה כגון אחר ישתבח וכיוצא בו:

גנגיליון ס"א גלגיליון וכבר פירש' במקומו. עכ"ל בערך גלגל ט' ע"ש:

גנדל (גיטין דף פו). ותנא דידן דלמא גונדלית חתים פי' גונדלית בשמאל הרוצה לכתוב ראובן מתחיל מן השמאל ומהלך אל הימין וכותב נבואר הנה ראובן נקרא גונדלות וכן בכתב יווני אם מתחיל מן הימין וכותב והולך לשמאל בכתב יווני ביתא אלפא הנה ראובן שניהן נקראו גונדלית וכו' זה פי' ר"ח פי' אחר של גאונים גונדלית חתמו דאפיקו סהדותם סחור סחור לקמא כדת משה וישראל ואשתכח דכולהו אקמא כתיבי משום הכי קמא כשר ובתרא פסול. פי' אחר לגאון אחר ששאלתם גונדלית במקומינו קורין גונדליתא המשמש בשמאל קורין אותו גונדליא דלמא איטר גונדלית חתם שמא בשמאל חתם. עכ"ל. וז"ל רש"י ראיתי בתשובת הגאונים אדם המשתמש ביד השמאלית קורין לו גונדליא במקומינו לפי שמשתנה מסדר המשתמשין:

גנדר (גיטין דף עז). ההוא גברא דזרק ליה גיטא לדביתהו הוה קיימא בחצר איגנדר גיטא ונפל לפוסלא. פי' נתגלגל הגט ונפל בפסל הייצא והבולט מן הכותל כדגרסינן פסל היוצא מן הסוכה עכ"ל. לפנינו איתא אזל גיטא ונפל בפיסלא ולכאורה הלשון מגומגם וכי גיטא גברא הוא ולא יתכן לומר אזל כי אם בבעל חי. וכן האיר רבי' עינינו בתורתו בגירסת איגנדר גיטא וכו'. ואמת עד לעצמו גם רש"י (בשבת דף פ'). ד"ה כרשות גיטין וכו' העתיק סוגיא זו האי גברא וכו' איגנדר גיטא וכו':

גנדרפס וכו' ע"ש. וז"ל רש"י אימר גנדריפס אחדי' אני שמעתי חולי האוחז מתוך דאגה ולי נראה שנתחמם גופו ויצא למקום האויר עכ"ל:

גנח א' וכו' ע"ש. בתשבי (שורש שעל) כתב דט"ס הוא וצ"ל שעול שכן בספרי רפואות קורין לגנוח שאדם מוציא מפיו מן הריאה שעול בל"א הוסטין:

גנס וכו' ע"ש. לפנינו איתא גנוני. וז"ל רש"י גנוני מלכות גווני מלכות בחכמה בגבורה ויופי:

גס א' וכו' ע"ש. עין מה שכתבתי לעיל ערך גן ט':

גס ב' וכו' ע"ש ז"ל רש"י שלבה גס בהן כשאדם רואה בני ביתו דעתו מתגברת עליו:

שם (כתובות פה) כו' ע"ש. ז"ל רש"י דגייס ביה רגיל אצלו. (ובפסחים ק"י). כי הוה אזיל גם ביה ההוא טייעא. פי' רש"י פגע בו. וז"ל הרשב"ם גם בו פגע בו. לישנא אחרינא הבין בו שהוא מסוכן:

שם (גיטין דף סה) וכו' ע"ש. ז"ל רש"י מיגס גייס בי' פוגע בו:

שם (חולין דף יח) ע"ש. לפנינו איתא גיסא גיסא ז"ל רש"י גיסא גיסא הגס כלומר יותר מדאי הכשרת שאין כשר וכו':

עוד שם (נדה דף ב') וכו' ע"ש: ז"ל רש"י הגס הגס לשון רביי' שהדם הולך וגדל. ודומה במסכת שביעית ברחשונה הי' אומרים מלקט אדם מתוך שדהו עצים ועשבים הגס הגס ובו':

גס ד' (תענית דף כ"ד). ע"ש דאיתא בנוסחא אחרת:

גס ה' וכו' ע"ש (לפנינו איתא ורותתת. וראיתי בתי"ט בנדה פ"ט משנה ח' ד"ה צמרמורית וכו' אבל נראה שחלוף גרסאות הן בגמרא שהרב גורס ורותתת והרמב"ם גורס ורותחות עכ"ל. והנה החכם תוי"ט עדיף מנביא שכיון לגרוס אליבא דהרמב"ם כמו שגורס הערוך). ועיין תוס' (שם ס"ג). ד"ה מעטשת וכו' וגיסה פי' רש"י וכו' ע"ש:

גס ט' וכו' ע"ש. ודע דז"ל הנימוקי יוסף (שם) גיסו בעל אחות אשתו וכן הוא ביבמות וברוב התלמוד מיהו אשכחן דבעל אחותו נמי איקרי גיסו כדאמרינן (בחולין) דרבי יוחנן הוה קרי לריש לקיש גיסא גיסא משום דבעל אחותו הוה ומסתמ' נמי כי היכי דר"י הוה קרי לריש לקיש גיסא כן ריש לקיש קרי נמי לר' יוחנן גיסא ע"כ. ודע דרש"י (בחולין י"ח). כתב בפירוש גיסא גיסא הגס הגס. כלומר יותר מדאי הכשרת וכו' ע"כ. וא"כ אין ראיית הנימוקי יוסף מוכרחת ויש ליישב דאפ"ה מדלא קרי עליה ר' יוחנן הגס הגס אלא קרי עליה גיסא גיסא שפיר מוכח דקרי עליה לשון הסובל תרווייהו דהיינו הקורבא וגם הענין דאכשר הגס הגס וע"ש ותמצא נכון. (ובדרך צחות י"ל עוד דלהכי נקיט תרי זימני גיסא גיסא ולא סגי ליה בחד):

גסס ב' וכו' ע"ש מלת גוסס נמצא עוד. (שבועות ל"ג ל"ז. גיטין כ"ח. סנהדרין ע"ח. ערכין ו'. י"ח). ולא פירשו רש"י ותוס' כלום. גם רבינו הערוך הניח מלפרשו. אבל בהגהת ש"ע אה"ע (סימן קכ"א סעיף ז') וכן עוד בהגהת ש"ע ח"מ (סי' ר"א סעיף ב') גם בתוספות יום טוב ערכין (משנה ג' פרק א') תמצא ביתר ביאור ומפורש:

גסטר א' ע"ש: וז"ל תוס' בנדה פי' רבינו חננאל גסטרא הוא שבר בלשון יון. (חולין דף ל"ב): אמר חזקיה עשאה גסטרא נבלה עכ"ל. לפנינו (בדף כא) איתא אמר שמואל עסאה גסטרא נבלה: (בדף ל"ב) איתא וליחשוב נמי דחזקיה דאמר חזקיה עשאה גסטרא נבלה והטעם נגלה דגם לעיל כ"א צ"ל אמר חזקיה עשאה גסטרא נבלה וכמו שכתב רבינו:

גסטר ג' וכו' ע"ש. לפנינו הגירסא מהופך ועיין לקמן בערך קרטון:

גסטרון וכו' ע"ש פירש רש"י שברי חתיכות של אבר:

עוד שם (מנחות דף כ"ח): וכו' ע"ש. ז"ל רש"י גסטרון לייטון ל"א מיטל"ו והנה וודאי דרש"י פי' לפי הענין (דבב"מ כ"ג). אי אפשר לפרש מיטל"ו דהא קתני בהדיא גסטרון של אבר ולכך הוכרח לפרש דגסטרון שברי חתיכות של אבר אבל במנחות ק"ח. דקתני

של אבר ושל גסטרון אי אפשר לפרש חתיכות של אבר וכן כוונת רבינו שלא כתב פי' גסטרון מיטל"ו העשר מכל מיני מתכות אלא אהך דמנחות:

געל וכו' ע"ש גם (בש"ס דחולין סד). איתא כך וע"ש בתום' ד"ה גיעולי פי' בקונטרס וכו' ונראה כמו שפי' בערוך שהכו התרנגולת על בית רחמה ומפלת ביצים שלא נגמרו וכו' (ובתוספתא במסכת תרומות פרק דג טמא) משמע כמו שפירש הערוך וכו' ע"ש. ומה מאוד נאמנו התוס' שהיה לפניהם מה שכתב הערוך. וכן כתב הרא"ש והרשב"א והר"ן והב"י בי"ד (סימן פ"ו) בשם הערוך. והרי רק חסר לפנינו ואין ספק שהשמטה בדפוס נעשה:

גפא א' וכו' ע"ש (פי' רש"י נשבע בע"ז עכ"ל עיין בסמוך מ"ש) לפנינו איתא גפה של פרס פירוש רש"י נשבעה בחיי המלך שהוא שרה של פרס ל"א ע"ז עכ"ל ועיין לעיל בסמוך:

גפא ב' וכו' ע"ש. ועיין פי' רש"י גפא קרי סולם וע"ש גם בר"ן שנדחקו בפי' הזה:

גפן וכו' ע"ש לפנינו איתא גופן:

גפת וכו' ע"ש. ז"ל רש"י גפת פסולת של זיתים שנתעצרו בבית הבד. וכן כתב הרב מברטנורה וכ"א בפי' הרמב"ם. (בחולין דף ח). ז"ל רש"י גפת פסולת של זיתים והוא חם מאוד (בסוף מעשרות משנה ד') פירש הרב פסולת של זיתים. והרמב"ם בפירושו כתב גפת הם גרעיני הזיתים:

ודע (דבשבת ל"ו) גבי כירה ז"ל רש"י גפת פסול של שומשמין שהוציאו שמנן. והרמב"ם בפירושו כתב גפת פסולת הנשאר אחר סחיטתן והוצאת שמנן וז"ל הרב גפת פסולת של זיתים ושומשמין לאחר שהוציאו שמנן. (בשבת דף מ"ו) גבי הטמנה פי' רש"י במשנה גפת פסולת של בית הבד של שמן שהוא כנוס יחד וכו' וז"ל רמב"ם בפירושו גפת כבר ביארנו שהוא פסולת הזיתים וכו' וכן פסולת השומשמין. ולשון הר"ב בגפת פסולת של זיתים ושומשמין וכו'. ויש לעיין בזה בטש"ע א"ח (סימן רנ"ג) גבי כירה כתבו בגפת פסולת של זיתים וכו' ולא כתבו נמי פסולת של שומשמין. אבל (בסימן רנ"ז סעיף ג') בהטמנה העתיקו שניהם פסולת של זיתים או של שומשמין. ודע דהא דאסרינן הטמנה אפילו בשל שומשמין כתב הרב"י לחד טעמא משום לישנא דנקים (דף מז). לעולם אימא לך לענין הטמנה דשומשמין וכו' ולח דחי בדרך דלמא משמע דנפשטה האיבעיא לאסור אפילו בשומשמין ובזה תבין כוונת רבינו הערוך במ"ש ושמעינן מינה גפת פסולת של זיתים ושל שומשמין כלומר דבהטמנה שניהם אסורים. כלומר מהסוגיא מוכח דאפילו בשומשמין אסור להטמין וכפסק הטוש"ע וגדולי הראשונים שהביא הרב"י ע"ש:

גר ב' וכו' ע"ש דע במשנה שבמשניות וכן פי' הרב איתא הגיד. אבל במשנה שבגמ' וכן בפי' רש"י איתא הגיר ברי"ש:

גר ג' וכר ע"ש לפנינו בשבת (ובערכין דף ו). איתא יגוד:

גר ה' וכו' ע"ש. לפנינו איתא מן הנגרין. וז"ל רש"י שוחטין מן הנגרין. שוחטין חיות מן ביברים לפי שניצודין ועומדין ועל שם שעושין שם ניגרי מים חריצין לשתות מהם החיות שם קרי להו ניגרים. אבל לא מן הרשתות מצא חיה במצודתו ספק ניצוד היום ספק ניצוד מאתמול:

גר ז' וכו' ע"ש. ז"ל רש"י שם (בנדרים) דאמרינן מגירתא שאומרות השכינות על בתך כמו ומגרת ביתה (שמות ג'). והשכיל רבינו להקדים משכנתה להורות כמו דמשכנתה פירושו מן שכנתה והמ"ם הוא מן כך המ"ם של מגרת היינו נמי מ"ם הפעולה מן גרת ביתה וכן תירגם (אונקלוס ויונתן) מן שבבתה ומן קריבת כותלי ביתה. ולכן שפיר כתב רבינו הך בערך גר. ולא כמו שהשיג הרב המוסף מן קרא דואל כל שכיניו (דברים א) דתירגם אונקלס ולכל ביגירוהו דהתם ענין שכיניו היינו מחוץ לביתו ורחוק ממנו רק שהוא שכן לגבולו משא"כ (בקרא דשמות ג') דלישנא דקרא על הדרה אתה בביתה וודאי שהעיקר ושם דבר גרת ולכן (בשמות ג' וכן שמות י"ב:ד') ולקח הוא ושכינו תירגם אונקלוס וְשֻׁבָבֵיה. אבל בדברים א' הוא ענין אחר תירגם אונקלוס מגירוהי:

גר י"ב וכו' ע"כ: פי' רש"י הוא כפי' האחר:

גרב א' וכו' עיין שם לפנינו איתא אתא גייסא שביי' למתא:

עוד שם (שבת דף קמח). וכו' ע"ש: וז"ל רש"י גרבי'. קח בגדו עד שיבא:

עוד שם (נדה דף לו). וכו' ע"ש חידוש הוא שהרב המוסף לא הערה כלום. כי לפנינו איתא גריי'. וז"ל רש"י ז"ל גריי'. כלומר גרור ומשוך אותו בדברי טעם שיחזור בו עכ"ל. אמנם תוס' גרסי גדיי' בדל"ת מכח קושיא ששאלו ומה שכתבו תוס' דאין נראה דרב אסי טעה בין ר"ש לדל"ת. אפשר דס"ל להערוך ורש"י דכבר מצינו יותר מזה טעות השומע (בגיטין דף נה): וכה"ג ערכין (דף כב). ששים קאמרת או שלשים קאמרת ע"ש. ואם לגירסת הערוך טעה בין גרבי לגריי' ולגירסת רש"י טעה בין גרי לגדיי' ועיין לעיל בערך גר יו"ד גרסת הערוך ומה שהערה הרב המוסף:

גרב ג' וכו" ע"ש. לפנינו איתא אמרו עליו על יוחנן בן נרבאי שהיה אוכל ג' מאות עגלים ושותה ג' מאות גרבי יין. וז"ל רש"י ג' מאות עגלים שהיה מגדל בביתו כהנים הרבה:

גרגי וכו' ע"ש. ז"ל רש"י עקלים ובלע"ז ריבוט"ל ורב האי וכו' ע"ש:

גרגל וכו' ע"ש. לפנינו איתא גרגירא ועיין לקמן בערך גרגר.

גרגר ב' וכו' ע"ש. לפנינו איתא בגלגל מלח. ופי' רש"י כמו גרגיר:
עוד שם (מנחות דף פו). וכו' ע"ש. כל זה הפי' בשם הערוך כתבו התוס' שם ד"ה שלשה:
גרגרן וכר ע"ש. ועיין לקמן ערך גרדן דגרש בכתובות שם הוה לה בני גירדני וכן איתא בש"ס שלפנינו ופי' רש"י כמו שפי' הערוך לקמן. אבל לפי מה שפי' הערוך כאן בסוף האות כמו כי הייתי זוללה תרגום גרגרניתא קשה לכאורה דהא קחשיב הש"ס בכתובות שם דאכלה חרדלא הוה לה בני זלזלני ופי' רש"י רעבתנין וא"כ היינו גרגרני " אמנם יש לומר דהערוך אזיל לשיטתיה דפי' בערך ז"ל בהך דהוי לה בני זלזלני באופן אחר ע"ש:
גרגרת ב' וכו' ע"ש. (במשנה ג' פ' י"א דפרה) דבילה של תרומה בו' אם יש בה כביצה וכו' וז"ל התי"ט צ"ע היאך תהיה הדבילה והיא התאינה יבישה כביצה והיא הרבה קטנה הימנה וכו' ומיהו יש לומר דדבילה היינו כמו שפירש הערוך וכו' ע"ש:
גרגרת ג' וכו' ע"ש לפנינו איתא תני רב יהודה בר חביבי:
גרגשתא וכו' עיין שם. ז"ל רש"י גרגישתא קרקע שעושין ממנה החביות ארדל"א בלע"ז:
עוד שם (יבמות דף קו). וכו' עיין שם. ז"ל רש"י גרגישתא ארזיל"א במעבה האדמה (מלכים אז) מתרגמינן בגרגישתא דארעא עכ"ל. וחידוש קצת שינוי הנוסחא בתרגום שבין הערוך ובין לפירוט שהעתיקו רש"י:
גרד א' (ברכות דף לה). והא רבא הוה שתי חמרא כל מעלי יומא דפסחא כי היכי דניגרדי לליבא וכן איתא (בפסחים דף ק"ז) (לפנינו איתא דריגררי'). (שבת דף קח). א"ר חסדא אנא בעניותאי לא אכלי ירקא משום דגריד וכו'. (לפנינו איתא דגריר) (שבת דף נ). האי תנא אליבא דר' יהודה סבר דגריד. (לפנינו איתא דגריר). (שם עה). המגרד ראשי כלונסות בשבת חייב משום מחתך (לפנינו איתא המגרר). (שם פא). זכוכית כדי לגרוד בה ראש הכרכר. (לפנינו לגרור בהראש הכרכד) עיין ערך כרכד לקמן. (שם קמז). אבל לא מתעמלין ולא מתגרדין (לפנינו איתא מתגררין וכתב רש"י במגרת וגרסי' מתגררין) (שם) תנו רבנן אין גורדין במגרדות בשבת (לפנינו גוררין במגררות) רשב"ג אומר אם היו מלוכלכות בטיט ובצואה גורד כדרכו ואינו חושש (לפנינו גורר) רב שמואל בר יהודה עבדא ליה אימיה מגרדא דכספא (לפנינו מגררא). (כתובות דף ע"ז). מאי אסותי' אמר אביי פילא ולונדא גירדא דאנוזא גירדא דאשכפי. פירוש י"א קליפה של אגוז גירדא דאשכפי מה שאשכפין גורדין מן העורות. (ועיין בערך כליל ב). (מנחות דף ל): הטועה בשם גורד (לפנינו גורר) מה שכתב ותולה מה שגרד (לפנינו מה שגרר) וכותב את השם על מקום הגרד (לפנינו על מקום הגרר) וכן בכולה סוגיא (חולין דף פג): וניגרדיה (לפנינו וניגרריה) ונכסייה מי לא תנן דם הניתז ושעל הסכין חייב לכסות אלמא גריד ליה (לפנינו

גריר לי') ומכסי ליה. (כתובות דף ס. וכריתות דף כב). דם שעל הככר גורדו ואוכלו (לפנינו גוררו):

עוד בסוף האות (נזיר דף ד) וכו' עיין שם. לפנינו בגמ' ודילמא גרויי גרי בהו וז"ל תוס' לשון חיצים כלומר מרחוק היה זורק בהם והרגן אכן ברש"י ציין ודלמא גרדוי גריד להו מחתך חתך בהן אבל הוא גופי' לא נגע בהן:

גרד ב' וסו' ע"ש. וכתבו התוס' בשם הערוך גריד בדל"ת. וכתב הרב ברי"ש כמו חמרא מיגרר גריר (פסחים דף קז) עכ"ל. אמנם רבינו כבר כתב לעיל דגם בפסחים גריס דניגרדי':

גרד ג' וכו' ע"ש. לפנינו איתא גודריתא דקני:

גרדן וכו' ס"א גרדנא כו' עיין שם. זה לפי רש"י וכגירסתו. ועיין תוס' שגרס כגירסת רבינו:

עוד שם (כתובות דף ס וכו') ע"ש. לפנינו איתא דדרכה על דמא דחמרא וכו' ורש"י לא פי' כלום על זה וגם בשאר מפרשים לא ראיתי שום פירוש אברא לגירסת רבינו על דמה דחמרא מובן אבל בש"ס דילמא כתב כנוסחת רבינו דדרכא על דמה דחמרא:

עוד שם וכו' ע"ש. וכן פירש"י בזה"ל גירדני פי' אדם שנמרט שער ראשו וי"מ גרוקי בעל גרב עכ"ל. ואודיע פלא אשר ראיתי ברש"ל בני גירדני נ"ב פי' שנמרט ראשם וי"מ בעלי גרב ערוך הרי דלפניו לא היה כתוב בפי' רש"י כלום וכן נראה שאין מדרך ולשון רש"י לכתוב פי' וכו' אלא שהיה על הגליון פי' שנמרט וכו' וע"י כך טעה המדפים והדפיס בפנים. ובאמת בפי' רש"י כמו שכתובה לפנינו יש לדקדק בו מה דפי' שערות ראשו לשון יחיד ובגמר' לשון בני גירדני מורה על רבים. וראשם הוה ליה לפרש וכן בעל גרב ה"ל לומר בעלי גרב לשון רבים. ושפיר דקדק הרש"ל ראשם בעלי דקאי אבני גירדני. ורבינו הערוך דנקט ראשו וי"מ בעל גרב משום דהקדים פי' גירדן אדם כו' שפיר פי' ונקט ל' יחיד:

גריו ז' וכו' ע"ש. לפנינו איתא ארבעים:

גרט וכו' ע"ש. ולשון רש"י גרוטאות זהב שבור:

גרם א' כו' ע"ש. ורש"י פי' עצם קטן שעל כף הירך וכו' ע"ש:

עוד שם (ברכות דף ה). וכו' ע"ש. וכן פירש הרשב"ם (בב"ב) אבל רש"י (בברכות) כתב עצם פחות מכשעורה:

גרם ד' וכו' ע"ש. וכן פירש"י שם (דף ט'). ועיין מ"ש התוס' בשם ה"ג:

שם ועוף לעוף וכו' ע"ש. כר' יוסי בר' חנינא (דף לב). וכתב מדכתב דקה לדקה וגסה לגסה משמע דגם עוף לעוף ע"ש:

עוד שם אבל אם שחט במקצת מן הקנה של בהמה (כלומר פחות מחציו) ושהה כשיעור הזה לא חיישינן לה:

עוד שם ואם שחט וכו' עד ברובה פסולה וכו' ע"ש (כל זה עיין דף כח. כט):

גרם ה' וכו' ע"ש עיין קונטרס סי' מ"ט (אמר המעתיק לפנינו אי' באמה גדומה. וז"ל רש"י ז"ל באמה גדומה קצרה שלא יצאו חוץ למערכה ויעכבו הכהנים מלהקיף עכ"ל. ואפשר שזה כיון גם הגאון מהרי"ב בהגהותיו לעיין בקונטרס):

גרמן א' וכו' ע"כ. בש"ס שלפנינו איתא דיגרומי:

גרם א' עד דגרסיתו עיין שם. לפנינו אדמגרמיתו וכן איתא בפירש"י (וא"כ בערך גרם הו"ל להעריכו):

גרע וכו' עד זה פי' ר"ח ז"ל וכו' ע"ש עיין פירוש הרשב"ם ובמה שהאריך שם:

שם באות ה"נל עד ברשות לוה גרע וכו' ע"ש. לפנינו איתא משכנו והשיב לו המשכון ומת וכו'. וכן איתא ברש"י וכן לקמן (דף קיד). איתא משכנו ומת ופי' רש"י משכנו ומת לוה לאחר שהשיב לו את העבוט. ובכן על כרחן דטעות נפל בספרים וצריך לומר גם (בדף קד). כמו לקמן. (בד' קיד) והעד נאמן הוא רבינו שגורס משכנו ומת ותלמיד אחד כתב הפי' של משכנו ומת בתוך הגמ':

גרף וכו' עיין שם. לעיל בערך גדף גרס מים גדופין:

שם כו' מ"ש לפנינו איתא דקשריף:

גרפית כו' ע"ש. ע"ש בתוס' שכתבו בשם הערוך מגרופיים:

גרץ דנפישא בגירצא. לפנינו איתא דנפישה בלישה:

גרק וכו' עיין שם. בגמרא איתא גוהרקי וז"ל רש"י גורקי ענבים דקין שגדילין בין שאר גרעינין גדולים:

גש ב' וכו' ע"ש. לפנינו איתא דרגיש בה צערא: ופי' רש"י דרגיש לה שכבר הרגישה וכו':

גשף וכו' עיין שם. לפנינו איתא אינשפא. וז"ל אינשפה נפוחה ברוח כמו נשפת ברוחך:

גשפק וכו' ע"ש לפנינו איתא גלופקרי. וז"ל רש"י גלופקרין קוט"א בלע"ז ונדפס בגליון הגמ' ס"א גושפקד. ואם הכוונ' על גירסת רבינו צ"ל ס"א גושפקי:

גשר א' וכו' ע"ש. לפנינו איתא בכשורי. פירוש רש"י לשאת קורות ומשאות:

גשתא א' וכו' ע"ש. (לפנינו) בחולין איתא אמר רב ששת ברי' דרב אידי:

גת א' וכו' ע"ש. לפנינו איתא ומסלתינן סילתי. וז"ל רש"י ומסלתינן סילתי. חוטבים עצים ע"כ. ובערך סלת איתא ואפיקנן סילתין:

שם וכו' ע"ש. העתיקו תוס' בזבחים (דף קיב) פי' רבינו הערוך:

גת ג' וכו' ע"ש. גם לפנינו בגמר' אית' דדייני בגיתי. אבל ז"ל רש"י בגיותא. בגאוה ובזרוע. ודע דז"ל רש"י (בב"מ דף ל). דינא דמגיזתא לידיינו. בתמיה דמגוזתא גוזאי הדיינין ובחזקה וחבירו (בב"ק דף קיד). דדייני בגזתיא וקצת צ"ע:

נשלם אות הגימל

אות הדלי"ת

דב ב' (שבת ק"ד): הני בעו לדבויי והני לא בעו לדבויי (ובביצה דף כד) היכי דמי אין מחוסר צידה ומסקינן שבאות לכלובן לערב ולא בעו לדבויי. פירוש דבויי שאורב להן כדרך שהצייד אורב לצידו וכו' ושמא רבויי ברי"ש. עכ"ל לפנינו איתא הני עבודו לרבויי ועיין לקמן ערך כלב ב' האריך רבים בפירושו ע"ש:

דבב ב' חזינהו לשיפוותיה דקא מדבבן. עכ"ל לא ידעתי איה מקומו ואולי נמצא (בתענית דף כב) גבי ירמיהו חזי ליאשיהו. אמנם לפנינו איתא חזי לשפותיה דקא מרחשן וכו':

דבק א' אמר ליה רב יוסף האי דובקא דידך הוא (בעירובין בהלכה קמא פרק הדר דף מו) עכ"ל. לפנינו איתא האי דיוקא דילך הוא (במעילה ט"ז) אכן זה שכתב רבינו גמ' בעירובין בהלכה קמא דפרק הדר. נעלם ממני:

עוד שם (שבת ע"ו) דבק כדי ליתן על הכתית. עכ"ל. לפנינו איתא דבש כדי ליתן על הכתית לכך נראה דצ"ל דבק כדי ליתן על ראש השפשף (משנה שבת דף ע"ח):

דגל א' (שבת דף ס"ג) שני תלמידי חכמים המדגילין זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבן שנאמר ודגלו עלי אהבה (ובע"ז דף כ"ב) מכתבא גללא בזע ודגלו בחבריה ידע: פירוש שני תלמידי חכמים המקשין ומכחישין זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבן עכ"ל. הביאו תוס' (בע"ז כ"ב). ד"ה דגלא:

עוד שם באותו האות ורבינו גרשום פי' מכתבא שקורין גדפא דמכתב חוקק אבן של שיש ורכיל מכיר בחברו רגלו כמו וירגל בעבדך וכו' עכ"ל. כפירוש הזה של ר"ג כתב רש"י בע"ז שם:

דגם (בעדיות פ"ה) דוכמא השקוה. מהו דוכמא דכוותה. פי' גרים שכמותה השקוה. כלומר גינה שמעיה ואבטליון. הדא אמרה המבזה את הזקן אפילו לאחר מיתה צריך נידוי. שאלו לפני רב האי גאון אשכחן בפירוש דאית גבן דדיכמא מי צבע אי הכי מפרשו רבנן מי צבע למאי טעמא אשקיוה. והשיבם הכי קאמר עקביא בן מהללאל לא אשקיוה מי סוטה הן וכו' עכ"ל. ז"ל תוס' (בברכות דף י"ט) דוגמא השקוה. פירש רש"י לפי שהיתה גיורת כמותם שהיו גרים. וכן משמע בירושלמי במ"ק (פרה ג') מהו דוגמא

דכוותה. ובערוך פירש דוגמא מי צבע אבל לא היו מרים ממש ולא מחקו התורה עליה אלא ליראה אותה עכ"ל. הנה הפירוש שכתבו בשם הערוך היינו הפירוש בשם רב האי גאון. אבל חידוש שלא זכרו התוס' גם גירסתו שגורס דוכמא:

דגן (ברכות דף לה ובב"מ דף פה) אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית מפורש התם כי קאמר רבי ינאי בזתים וענבים אבל חטין ושעורין גורן בהדיא כתיב בהו ס"א דיגון כתיב בהו. פירוש אחר כי קאמר רבי ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית במעשר שני ובמעשר עני אבל תרומה ומעשר ראשון חייב בגורן עכ"ל. כי קאמר רבי ינאי וכו' (בבא מציעא דף פח) וע"ש בפירוש רש"י:

דגית (בבא בתרא דף עג) דוגית היינו ביצית וכבר פירשנו בערך ביצית עכ"ל. לפנינו איתא ביצית היינו דוגית וכן הערוך בערך ביצית:

דד א' (סוטה דף מ) על שאנו מודים לך. פירש רבי משה ראש ישיבה בן מורנא יעקב משמע דקא מודן ציבורא על שליח ציבור אנן סמוכן ומאי על שאנו מודים לך על הודאה דקאמר שליח צבור וקא ענו אינון אמן (ובסוף פ"ק דברכות ירושלמי) הכל שוחחין עם שליח ציבור במודים ומלחשין ואומרים. ויש שם עניינים הרבה עכ"ל. כל זה כתבו התוספ' שם בשם רבינו והעתיקו כל דברי הירושלמי ע"ש:

דד ג' (פסחים דף נה). תרנגולת שברחה מדדין ומחזירין אותה למקומה עכ"ל. לפנינו במשנה ובגמרא ליתא וצ"ע לדינא:

דד ה' (בבא מציעא דף ע) במשנה דמפרין ההוא דודא דבני מר עוקבא עכ"ל. נראה שהוא גורס מפרין וע"ש רש"י ד"ה מפרין וכו' ולי נראה מפריז וכו':

דהא (יבמות דף סב) י"א כל ששכבת זרעו דיהא עכ"ל. לפנינו איתא דוחה פי' רש"י שאינו קשור אלא צלול כמים:

דו א' (כריתות דף ו) וכי יתביתון קמי' דרביכון דוו לפומייהו דרביכון דכתיב והיו עיניך רואות את מוריך עכ"ל. לפנינו איתא חזו וכן איתא (דף כו) וכן (בהוריות דף יב):

דו ב' (אבות פרק ב) מרבה נכסים מרבה דוון (ובמוסף א"ב דאבה כתיב) עכ"ל. ובכל דפוסין הן במשניות ובגמרא איתא דאגה:

דוולא (בבא בתרא דף יב) דוולא אמר רב נחמן בדלי יומי (אמר המעתיק לפנינו איתא בי דלו יומא) פי' שדה שמשקין אותה בדלי בעינן לכל אחד ואחד שדולין לה יום א' כרב נחמן עכ"ל. הביאו תוס' בשם ר"ח. ותוס' הקשו עליו ע"ש ומסקי ונראה כפ"ה דוולא אם יש להן בור שממנו משקה שדה. בי דלו יומא. עד שיהא בו כדי להשקות בו כדי פעולת יום לזה וכדי פעולת יום לזה משום שכר פועל:

דוור (ב"ק דף קיד) אבל בי דוור לא עכ"ל. לפנינו דואר ופירש רש"י שלטון:
עוד (בע"ז דף כו). א"ל אביי יכול לומר לו קאי ברי אאיגרא א"נ נקיטא לי זימני לבי דוור עכ"ל. (לפנינו איתא לבי דואר וז"ל רש"י לבי דוואר השלטון קבע לי זמן ליום וועד ואם לא אלך יצא שכרי בהפסדי) (שבת דף יט) לא קשיא הא קביע דוור במתא והא דלא קביע דוור במתא. פי' שוטר ששולח אליו האיגרות. פי' אחר איש ידוע שכל כתב אליו יובל והוא המשכי' ומשלח כל איגרת למי שנשתלחה לו עכ"ל. לפנינו בי דוואר ופי' רש"י דוואר שלטון העיר ולו רגילין לשלוח איגרות:
דוש (ברכות דף טו) אבל פתח בלמען ירבו דוושא נקיט ואתאי. פי' הילוכו ומנהגו וסידורו נקט עכ"ל. לפנינו איתא סירכיה נקט ואתאי:
דח ב' (קדושין דף כ ערכין דף ל). תנא דבי רבי ישמעאל הואיל והלך זה ונעשה כומר לע"ז דחה אבן אחר הנופל עכ"ל. לפנינו אידחה:
שם (נזיר דף טז) מדחין בה אליבא דבר פדא ורב מתנה כלומר זה מדחה קושיתו של זה וזה מדחה קושיתו של זה עכ"ל. ע"ש דאיתא בנוסחא אחרינא:
דחון (דניאל קאפיטל ו פסוק ט) וְדַחֲוָון לָא הַנְעַל קדמוהי. פי' כלי שמחה כך פי' רבינו סעדיה גאון ובאבן עזרא ע"ש. אבל זה לשון רש"י ודחוון ושולחן במשנה כך פתר דונש לא הכניסו שולחן לאכול. והנה מה שכתב רש"י במשנה לא ידענא פירושו. ואולי צ"ל במשתה
ועיין רש"י אסתר (קאפיטל ה' פסוק ח') אל המשתה כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר:
דחל (בבא בתרא דף כז) דילמא מייתי עורב טומאה ושדי התם וסגיא בדחלולי בעלמא קא משמע לן פי' לשון יראה כמו כי ירא אלהים אתה ארי דחלא דה' את כגון שעושין צורות של עץ ונראין כבני אדם להפחיד העופות כשמנדנד' אותם יפחדו העופות ויברחו עכ"ל. כל הפי' הזה כתבו התוס' בשם ר"ח: ועיין רש"י שפירש בענין אחר:
דחק (מנחות צ"ח) הא כיצד דוחקין ובולטין בפרוכת עכ"ל. (וביומא ד' נד):
דיו א' (בב"ב ד' קסג) דמדיית בדיו החלק. כלומר עושה נקודים של דיו בין העדים לאשרא עכ"ל. דמטייט איתא לפנינו ועמ"ש התוס' בשם ר"ת:
דיו ב' (חולין ד' סג). אמר רב יהודה חסידה זו דיה ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסד עם חברותיה עכ"ל. (לפנינו איתא דיה לבנה):
שם האנפה זו דיה רוגזנית תניא נמי הכי למה נקרא שמה אנפה שמנאפת עם חברותיה עכ"ל. הך תניא נמי הכי ליתא לפנינו:

דיופי (עירובין דף קד). מעלין בדיופי ומטיפין מאדק פי' בא להודיע שמותר להעלות יין עחבית בדיופו. ופי' בדיופי כגון מינקת וכו' עכ"ל לפנינו איתא מעלין בדיופי ומטיפין מי ארק. ופי' רש"י כפי' שכתובה כאן:

דיופלי (תענית ד' יח). אמרו לא זזו משם עד שבאו דיופלי דרומי והכו את מוחו בגיזרין פי' שני שלוחים עכ"ל. וז"ל רש"י דיופלין שני שרים וכן מטרופלין של מלכים. ל' שרים:

דיופלסטין (סוכה ד' נא). תניא רבי יהודה אומר כל מי שלא ראה דיופלסטין של אלכסנדריא של מצרים עכ"ל. פי' שני פלטרין זה לפנים מזה. עכ"ל ע"ש פרש"י:

דיוקין (סוטה ד' לו) ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי באת דיוקנו של אביו ונראית לו עכ"ל. הואיל והזכירו זכר צדיק לברכה אודיע מה ששמעתי בשם אֲבִי אָבִי הרב הגדול מהו' מרדכי מכיחו מפורס' זצ"ל בפסוק (בראשית לט פסוק יב) ויעזוב בגדו בידה וינס ויצא החוצה. הנה לכאורה מלת ויצא הוא מיותר. ואמר דבמלת ויצא שהוא ר"ת "וירא "צורת "אביו מרומז מה דאמר בש"ס שנראית לו דמות דיוקנו של אביו ודפח"ח. עוד מצאתי דהכוונה שנראית לו דיוקנו של אביו היינו דיעקב גימטריא קפ"ב ור"ת "קנאין "פוגעין "בו כדאיתא הבועל ארמית קנאין פוגעין בו (סנהד' דף פא):

דייט (שבת דף צו). היו שתיהן בדייטא אחת המושיט חייב וזורק פטור. עכ"ל. לפנינו איתא בדיוטא. וכן בכ"מ שמזכיר הערוך דייטא איתא לפנינו דיוטא:

דייל (פסחים דף פו). אמר רב הונא בני חבורה נכנסין בשלשה ויוצאין אפילו באחד. פירוש חבורה שנמנו על הפסח ובאו מקנת מהן בעת שדרך בני אדם להכנס לאכול הפסח ושיגרו הן הדיילא שהוא כגון השמש שלהן וחיפש אחר הנשארין ולא מצאן אפילו אם לא נתקבצו מכל החבורה אלא ג' יש להן רשות להתחיל לאכול לבדם ואין עליהם להמתין עד שיבאו כלם כיון שנתאחרו יותר מדרך בני אדם אבל פחות מג' לא זה דין הנכנסין אבל אם היו מקובצין וראו מקצתן למקצתן ויצאו ונתאחרו יותר מן השיעור שאמרנו והדר בהן דיילא ולא מצאן אפילו לא נשאר מכל בני החבורה אלא אחד כיון שהיו שם ויצאו מתחיל לאכול אפילו האחד לבדו ואינן יכולין לומר למה לא המתנת לנו. עכ"ל. מעין פי' זה כתבו התוס' בשם ר"ח ע"ש ורש"י פי' באופן אחר ע"ש:

שם באותו האות. (שם בפסחים דף הנ"ל) אמר רבינא ונותן דמים אם אכל יותר על חלקו ולית הלכתא כוותיה וה"מ דעל בעידנא כרבא והדר בהו דיילא. עכ"ל. פי' כרבא דאמר התם והוא דעייל וכו' ודע לפנינו איתא רבה:

דייספק (גיטין דף נ"ה): אשקא דדייספק חרב ביתר. פי' רגל הכסא כגון מרכבה שנושאין אותו בני אדם ופעמים בבהמות כדגרסינן בחולין (דף עט) כי מעיילת לי כודנייתא

בדייספק. עכ"ל. ובמוסף (א"ב בנוסחאות דידן כתוב ריספק) עכ"ל. וז"ל רש"י אשקא דריספק דופן של מרכבות נשים שקורין ריטוגא בלשון אשכנז (כדאמרינן בחולין ע"ט). כי מעיילת לי כודניתא בריספק:

דייתק (בבא מציעא דף י"ח). מצא גיטי נשים ושחרורי עבדים דייתיקי מתנה ושוברין. פי' לשון יון יון קורין לשטר צוואה דייתיקי ועיקר הדבר דא תהא למיקם ולהיות וכו'. עכ"ל. וכן איתא (בבבא מציעא י"ט. ובבא בתרא דף קל"ה):

דך ג' (בבבא בתרא דף ע"ג). ההיא טייעא דהוה קא מזרע ארעא ואמר האי אורחא לדוך פלן פי' דוך מקום. עכ"ל. לפנינו איתא דהוה שקיל עפרא ומירח ואמר הא אורחא לדוכתא פלן:

דכיפת (חולין דף סג) דוכיפת זה שהודו כפוף. וזהו שהביא שמיר לבית המקדש עכ"ל. לפנינו איתא שהודו כפות. וז"ל רש"י כרבלתו עבה ודומה כמו שכפולה לתוך הראש וכפיתה שם:

דכרין (נזיר דף ל"ד) ענבין דיכרין. פי' רש"י ענבים שהתליעו. עכ"ל. ורב' הביא סוגיא זו בערך כדם א' ועמש"ש:

דל א' (פסחים דף נ"ג). ת"ר אוכלין בענבים עד שיכלו דליות של אבל. עכ"ל. לפנינו איתא אוכל. וז"ל רש"י אוכל מקום כרמים ואית דגרסו של אבל כרמים עכ"ל:

דל ב' (שבת ק"ח) שמואל וקרנא הוו יתיבי וכו' חזו למיא דדלו ועכירי וכו' עכ"ל. זהו גירסת רבינו חננאל הביאו תוס' ד"ה ר"ח לא גרס ודדלו מיא לאקבולי אפילו וכו' ע"ש:

עוד שם בסוף האות וכיון דמענטער רב ולא ידה דלאסויי איכווין לטיי' דלא איקיים ליה ברא ולא איקיים ליה ברא לשמואל אלא בנתא וכיון דאיתיידע לרב דלאסויי' איכווין ולטותא איתקיימא ביה חש דלא תחלוש דעתיה ואדבריה על נפשיה כמפורש בסוף מרובה (דף פ') ולטיי' נמי לקרנא נפיק ליה קרנא דבשרא בעיני'. עכ"ל. עיין מ"ש לקמן בערך קרן:

דל ג' (יבמות דף צ"ז) דלאי דדלו דולא נישל לכו סתר פתר. פי' בני אדם הדולין מים כלומר דולי חכמות עמוקות אשאל לכם פתר סתור (שתפתרו דברי סתר). עכ"ל. הביאו תוס' ורש"י פירוש דקאי אפועלים:

שם (בבא בתרא דף ל"ה): אמר רבא אי דלי ליה איהו סלא דפירי (ר' אבא איתא לפנינו) לאלתר הוי חזקה. פי' אם איכא סהדי דיהיב ליה לוקח למוכר דהוה מרא דארעא צנא דפירי דורון להוליכו לביתו נתכבד מדידי' יהיו למוכר ומיד הויא חזקה. פי' אחר אי

עזרו מוכר ללוקח להטעינו מפירות של אותה קרקע לאלתר הוי חזקה. עכ"ל עיין בפי' הרשב"ם מ"ש בשם רבינו חננאל בד"ה אי דלי וכו' וסיים ואין נרא' בעיני עכ"ל:

דל ה' (סוטה דף ט) אלמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה ליקרא דלילה שדילדלה את כחו דילדלה את לבו דילדלה את מעשיו. עכ"ל. לפמ"ש תוספות (מגילה דף כ"א ע"ש מלת לא טעות הוא וכן הגהתי בגמרא שלפני:

דל ו' (בבא קמא דף יז) היה דליל קשור ברגלו פי' חבל או חוט עכ"ל. וז"ל רש"י כל דבר הנקשר ברגל התרנגול קרי דליל ואית דגרסי דלי:

דלכון (סוטה דף מד) דלכון אמר דלהון היא עכ"ל. עיין פי' רש"י ותוס':

דלס (פסחים דף נז) שמלאכתן נאה ואין בהן דלוס. פי' דופי. במוסף (וכן בלשון רומי). עכ"ל. בגמרא איתא **דלם** במ"ם ופי' רש"י דלם דופי ועיין תוספתא (בבא קמא פרק ז) אין השמן מקבל דלים לפיכך מושחין בו את המלכים וכו' ופירושו לפי ענייננו דאין השמן מקבל דופי וזיוף שאם מערבין דבר אחר בשמן מכל מקום השמן נשאר מובדל וצף למעלה בפני עצמו. וכן פירוש המגן אברהם בפירושו על התוספתא דבבא קמא:

דלפן (בכורות דף ח) הדולפינין פרים ורבים כבני אדם וכו'. עכ"ל. וכן הגירסא בגמרא. אבל גירסת רש"י מבני אדם פי' אם בא אדם עליהן מתעברות הימנו:

דם א' (נדה סו) דימת עיריך עלתה ביך. פי' עין שלטה ביך שחושדין אותך לפי שאת רגילה לטבול ביותר את מרבה בתשמיש המטה לכי והבעלי לו לאלתר כשתעלי מן הנהר שטבלת בו קודם שתראי דם איכא דאמרי אמר לה לא תגלי להו לחברותיך שאת מצטערת על כך שאת רואה דם דכי היכי דתיהוי עלך בחד גיסא שתמהו עליך שהיית רגילה לשמש תדיר יתמהו עליך לאידך גיסא שכשיראו שאת מרבה לראות דמים יאמרו סימן יפה הוא לך שהאשה שדמיה מרובין בניה מרובין ויתנו ביך עין ויפסוק הדם (פירוש רננת בנות עיריך עלתה נגדך). עכ"ל. העתיקו תוספות שם בד"ה כי היכי וכו" בשם הערוך דברים אלו קצת בלשון אחר ע"ש:

דם ב' (כתובות דף קג) ת"ר כשחלה רבי וכו' נכנס רבן גמליאל בנו אצלו ומסר לו סדרי נשיאות ואמר לו נהוג נשיתותך בדמים. פירש הגאון טעם הדבר שלא תראה כרץ אחר שררה אלא כאדם שמקחו גדול בעיניו ואינו מוכרו אלא בדמים יקרים פירוש אחר אפילו אם תהנה מהם דמים לא תזלזל בפניהם ס"א נהוג נשיאותך ברמים ברי"ש פירש לא תזלזל נשיאותך בפני התלמידים אלא נהוג בהם ביד רמה. עכ"ל. ז"ל רש"י שתהיה יושב בין הגדולים:

דם ג' (כריתות דף ד) כל חלב וכל דם לא תאכלו רבי אומר מה חלב מיוחד שחלבו חלוק מבשרו וכו' עכ"ל. לפנינו איתא לכדתניא כל חלב וכל דם לא תאכלו מה חלב מיוחד וכו':

שם אות הנ"ל שם פי' מה חלב מיוחד שחלבו חלוק מבשרו שחלב אסור ובשר מותר ואין מצטרפין זה עם זה שאם אכל חצי זית חלב וחצי זית בשר אין מצטרפין זה עם זה דכל איסורין שבתורה אין היתר מצטרף לאיסו' אפי' בקדשים כדתניא (פסחים עט. זבחים כה. קט. מנחות ט. כו. מעינה טו): רבי יהושע אומר כל הזבחים שנשתייר מהן כזית בשר כזית חלב זורק את הדם כחצי זית בשר כחצי זית חלב אין זורק את הדם אף כל שדמו חלוק מבשרו אההוא חייב אוציא דם שרצים וכו'. עכ"ל. ודע דבכל המקומות הנ"ל איתא נשתייר מהן כזית בשר או כזי' חלב וכצ"ל. רק (בזבחי' קט ובמעילה טו) איתא וכזית חלב וכתבתי על הגליון דצ"ל או כזית חלב:

דמאי (דמאי פרק ') הדמאי אין לו חומש וכו'. (שם פרק ד) ר' אליעזר אומר אין אדם צריך לקרות שם על מעשר עני של דמאי וכו'. (שם ובחולין דף עה) תרומת מעשר של דמאי שחזרה למקומה רבי שמעון שזורי אומר אף בחול שואלו ואוכל על פיו. ותניא (בתוספתא דמסכת דמאי) יותר על כן אמר רבי שמעון שזורי אפילו הפריש תרומה ומעשר וכו' שכשם שאימת שבת על עם הארץ כך אימת דימוע על עם הארץ ואם אמר כבר הוצאתי אני ממנו מעשר נאמן. פירוש כיון דידע עם הארץ עונג שבת וסעודת שבת קובע אם לא הפריש מעשר ממנו אינו משקר שאימת שבת עליו כך יש אימת דמוע עליו וכו'. פי' דמאי כבר פירשנו ערך דד ע"ש פי' אחר דימיתי אם יצא ממנו מעשר אם לאו פי' אחר דק מאי מתוקן או לא עכ"ל. וז"ל הרב מברטנורה (ריש פ' ו' דברכות) פירות עם הארץ קרויים דמאי כלומר דא מאי מעושרין הן או לא:

דימוס ב' (ע"ז ד' י"ו) דימוס פטור אתה. פי' בשבועה. עכ"ל. וז"ל רש"י דימוס היא היתה שם יראתו ונשבה בה: (וז"ל תוס') פירוש ברחמי ע"ז שלו נשבע כי דימוס לשון רחמים הוא כדאיתא (בירושלמי דשביעית) כו' ע"ש:

דימוס ג' (במשנה אין בונין עמהם בסילקי וגרדום איצטדיא ובימה) אבל בונין עמהם דימוסיות מרחצאות. פי' דימוסיות מים חמין שיוצאין מן הקרקע כגון חמי טבריא. עכ"ל: לפנינו כתוב בימוסיאות ופירוש רש"י בימוסיאו' גרסינן בנין שאינו לצורך ע"ז וכו' ע"ש. ותו' בעמוד ב' הקשו עליו כתבו לכך נרא' כגירסת הערוך שפירשו דימוסיאו' בדלי"ת והוא מרחצאות ע"ש שהביאו כל דברי רבינו בזה:

דמס ז' (בב"ר בפרשת ויבא יעקב שלם. ובפסקא דויהי בשלח פרעה) חמא חד צייד קאי וצייד ציפרין וכד הוה שמע בבת קלא אמרה מן שמיא דימוס הוא פשגא וכד הוה ספיקלא הות מתצד'. ס"א מן שמיא דימוס ואשתזיבת. פי' דימוס הנצלי. עכ"ל דברים הללו הביאו (תוס' בע"ז ד' ט"ז) ד"ה דימוס וכו' בשם (ירושלמי דשבועות פ' ט' ע"ש):

דן (יומא כח) זירא דשימשא קשי משמשא וסימנך דנא דחלא עכ"ל. לפנינו כתוב זוהמא דשמשא ופי' רש"י אותו חום של יום המעונן: ודע דטעות יש כאן וצ"ל זיהרא כי כתב כן רבינו בערך זה א':

דסתן (ברכות מ"ב) שדר להו דסתנא מבי ריש גלותא (לפנינו כתוב ריסתנא) (שבת ד' קנ"ו). וקם ואתא שקלתי' לדסתנ' (לפנינו ריסתנאי אבל בעין יעקב גרס דסתנא) דיהבית לי ויהבית ניהליה (גיטין דף סז). אותיבו קמי' דסתנא דחנקא חמותה פי' דסתנא חלק עכ"ל. בע"י הגי' רסתנא:

דע בריש (ויקרא רבה) דעה קנית מה חסרת עכ"ל. דוגמתו (בנדרים דף מ"א):

שם אות הנ"ל תשובה דרבינו גרשום ז"ל כל מודעי שמסר מודעא ואמר אנוס אני על מתנה זו שאני נותן ומודעי דמודעי שאמר לעדים מסרתי מודעא ונתגלה לו ועכשיו מוסרני לפניכם שבאונס אני מבטלה ולא ברצון. מודעי דנפקו מגו מודעי כי הא דאמר רב יהודה האי מתנתא טמירתא אף על גב דלא מגבי בה הוי מודעא לחבירתה. דאמר לעדים זילו איטמרו הוי מודעא חזר ונתן מתנה אחרת ללוי בסתם דלא אמר איטמרו ולא אמר כתבוה בשוקא או בברא אזליק בתר אומדן דעתא ואמרינן כי היכי דלשמעון במתנתא טמירתא ללוי נמי במתנתא טמירתא. גט ומתנה יכול לבטל בלא אונס וזהו אם נתן לאחד סתם וחזר ונתן לאחר ואמר איטמרו הויא שנייי' מודעה לראשונה ולא קנו שתיהן עכ"ל. (בבבא בתרא ד' מ') ושם איתא אמר רב יהודה האי מתנתא טמירתא לא מגבינן בה וכו' אמר רבא והויא מודעא לחבירתה. ועיין שם בפי' הרשב"ם ז"ל:

דף (נדה עה) הדפין והעדשין והלולבין מדיחן פי' הנסרין שמניחין על הענבים עכ"ל. עיין מה שכתבתי בערך טלפא:

דפן (בבכורות דף יט): במשנה יוצא דופן והבא אחריו עכ"ל. מה שציין י"ט אי אפשר קצת לפי שכתב רבינו פירוש אם היתה האשה מעוברת ומתה והולד חי קורעין אותה בבטנה ויוצא. עכ"ל. בדף י"ט. איירי בבהמה לכן נראה דכיון רבינו לדף מז בפרק ח':

שם פירוש אם היתה אשה מעוברת ומתה וכו' קורעין אותה בבטנה ויוצא עכ"ל. ז"ל רש"י יוצא דופן ע"י סם נפתחו מיעיה והוציאו את העובר לחוץ ונתרפאת עכ"ל. והרמב"ם (בפירוש המשניות) כתב בזה הלשון יוצא דופן והוא שישוסע חלצי האשה

אם תקשה עליה הלידה ויוצא העובר משם עכ"ל. וכן כתב הרמב"ם (בבכורות בפירוש המשנה) בסוף פרק שני יוצא דופן הוא שנקרע כסל הבהמה ויצא הולד משם ועושים זה כמו כן לאשה שמקשה ללדת והגיעה עד שערי מות עכ"ל. ובחולין דף נ"א פירש"י כגון שיצא דרך דופן ע"י סם ובין הוא ובין אמו חיין ואין לומר שלאחר שמתה אמה הוציאוהו דקיי"ל (במס' נדה מ"ד). הוא מיית ברישא עכ"ל. ולא ידעתי לכוון פי' הערוך אף על אחד מכל מה שהביא דהא דבכורות ממה דתני והבא אחריו (פירש רש"י והוא בכור לרחמים ולא ללידה) מוכח דהאם נשארת בחיים ומכ"ש בהא (דכריתות דף ז'. ובנדה דף מ') דקתני יוצא דופן אין יושבין עליו ימי טומאה וימי טהרה ופלוגתא אם האשה מביאה קרבן אי אפשר לפרש בשום אופן כפי' הערוך וצע"ג. שוב מצאתי בתשב"ץ (חלק א' סימן ק"י) עמדבאיזה דברים שכתבתי וסיים ליישב דעת רבינו הערוך בזה"ל ואפשר שכוונתו של בעל הערוך ז"ל אינו לומר שמתה לגמרי אלא לומר שהיא מקשה לילד וקרובה למות ולפי שהיא קרובה למות קרא מתה בלשון הכתוב (בראשית ל"ה פסוק י"ח) ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ובוודאי שאחר מיתתה לא קראה לו שם אלא שעל שם סופה קראה הכתוב מתה כיון שהיתה קרובה למות כן בגמרא פרק השוחט (דף ל"ח). אמרינן דברים שהמיתה עושה ופירש רש"י דבשעת יציאת נפשה קרי לה מתה אע"פ שלא מתה עדיין והרב ז"ל תפס זה הלשון ולפי שראו אותה קרובה למות קדמו לקרוע בטנה כדי להציל הולד ואחר שיצא הולד שבה נפשה עליה ולא מתה זה אפשר שהוא דעת הרב ז"ל אבל וודאי אי מתה קודם לידה אי אפשר לולד לחיות כלל עכ"ל. ועיין תוס' בע"ז (דף יו"ד). ד"ה כל נשיאיה וכו' שמלך עליהם אחד בחזקה שמתה אמו בלדתה ונבקעת בטנה ומצאוהו חי ומלך עליהם ונקר' קיסר בלשון רומוי והוא לשון כרות בעברי' וכו'. וז"ל תוס' (בכריתות דף ו'). יוצא דופן פי' על ידי סם פתחו לכריסה והוציאו הולד ור"י לוי פי' שיצא דרך בית רעי ואין נראה מדקאמר בפ"ק (דבכורות דף ז'). גבי דג טמא שבלע דג טהור כגון שנמצא דרך בית הרעי ש"מ שאי אפשר לצאת דרך בית הרעי אלא אם כן בלע שנכנס דרך הושט אבל מה שמשריץ בתוך מיעיו לא יצא דרך בית הרעי ועיין בחיבורי יש סדר למשנה בכורות פרק ב' ריש משנה ב' בהרב ותוי"ט שהעידו בשם הרמב"ם בפירוש שהאשה שנקרעה בטנה והוציאו ולדה בהכרח תמות ע"ש. צע" כל הנך ראיות דאמרן:

דץ א' (סוכה דף ל"ז). אמר רבא לא לידוץ אינש לוליבא בהושענא (פירש לא ינעוץ) עכ"ל. ע"ש ברש"י דרבה גרס בכולהו וכן מוכח להדיא שם:

שם אות הנ"ל (ע"ז דף כ"ח). רירא דיצא וכו' פירוש כו' דיצא שנוקב בו הצער כמו מחט

וכו' ובמוסף (א"ב כמו דעץ ואות עי"ן מובלעת וכו') עכ"ל. וכ"כ רש"י פרשת ויצא (בראשית למ"ד פסוק ל"ח) ויצג תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בגמ' דצה ושלפה דץ ביה מידי דצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו עכ"ל:

דקל א' (יומא דף ע"ח). רבא נפיק בדיקולי עכ"ל. לפנינו בדיבלי: ופירש רש"י בשל עשבים:

שם (פסחים דף קיב). ריש תורא בדיקולא סליק לאיגרא. ושדי דרגא מתותיך. פירוש אם תראה ראש שור בכלי אחד שאוכל בו ועוסק באכילתו אעפ"כ ברח לגג עכ"ל. רש"י פירש בדיקולא טרסקל:

שם באות הנ"ל (חולין דף צ"ח). ההיא כי זיתיא דתרבא דנפל לדיקולא דבשרא. תשובת הגאון וששאלתם כי זיתיא דתרבא דנפל לדיקולא וקשיא למר צונן כו' רותח ורותח היכי נפל לדיקולא מי סברת לדיקולא עצמה נפל הכי קאמר זיתיא דתרבא שנפל ליורה גדולה שיש בה שיעור לדיקולא עכ"ל. הביא תוס' והקשו על תשובת הגאון כיון דלאו לדיקולא נפיל מאי קאמר סבר רב אשי לשעורה במאי דבלע דיקולא. ומשום תוקפו של הקושיא צריך אני לומר דהיה הגירסא לפני הגאון במאי דבלע יורה:

דקן (ב"מ דף לט). אפוטרופא לדיקני לא מוקמינן. כלומר לאדם גדול בעל זקן עכ"ל. לפנינו איתא לדיקנני. ופירש רש"י אנשים גדולי' שנתמלא זקנם:

דקר א' (עירובין דף יו). היו שם שני קנים מדוקרין ועשה להם פאה מלמעלה. פירש שדקרו ונעצו אותם בארץ לשון וידקור את שניהם עכ"ל. לפנינו ליתא תיבת שני אלא כך איתא היו שם קנים דוקרנין ועשה להם פאה וכו':

דקר ד' דרב פפא גופי' כי דקירי דהרפנא כן גרסי' ופי' רש"י סלים שעושים בהרפניא עכ"ל (ובשבת קכ"ו). פי' רש"י כדים של הרפניא ועי' תוס' (חולין דף ד). מוכח דהפי' הוא סלים ובכן דברי רש"י בשבת קצת קשה:

שם באות הנ"ל במוסף ולי נראה שבעל הערוך גרס דיקולי דהרפניא ולכך לא הביא ערך זה ופי' דקל סל וקלת עכ"ל. להבין דעת המוסף נפשי' אוותה וכוסף. לכאור' יש מקום פה אתו לווכח. איך מה שעשתה ידו שכח. הלא בערך רקד כתב הערוך בזה"ל בפ' השוכר בב"מ איברים דרב פפא גופי' כרקודי דהרפנאי וכתב עליו הרב המוסף בנוסחאות כתב דקורי עיין ערך דקר עכ"ל. הרי דראה וידע שבעל הערוך הביאו וגרס כרקודי ואיך סותר דברי עצמו וכתב כאן שבעל הערוך גרס דיקולי דהרפניא:

דר א' (ב"ק דף קי"ג). אמר רב הני דמדיירי דיירי בתוך התחום אסור ליקח מהם פי' הצאן שנכנסין לדור בתוך התחום אסור ליקנות מבעלי הדיר הזבל מאי טעמא דערבן בהמות של מדינה בדיר וכגון גזל הוא זה הזבל עכ"ל. לפנינו איתא אמר רבא:

דר ה' (יומא דף פ"ד ובע"ז דף כ"ח) רמי מידי בי ככיה ואתי דמא מבי דרי פי' כשנותן שום דבר בין השינים הגדולים שהן בסוף הלחי דמיקרו ככי יוצא דם משורה של השינים (ועוד שם) וקלנהו בנורא אמרא חדתא ודביק בי דרי עכ"ל. המעיין בשתי סוגיות אלו דהיינו ביומא ובע"ז יראה בסוגיא ובפי' רש"י סתירה גדולה וצ"ע:

דר ח' (מנחות דף ל"ו). אמר ליה ר' אלעזר לר' יאשי' דדרי' נא תתיב אכרעיך עד דמפרשת לה להא מילתא. פי' בן גילו מכלל שהי' שם זקן עכ"ל. וכפי' רש"י דדרי היינו בן גילו ולא ר' יאשיה הגדול שהי' תנא בר פלוגתיה דר' יונתן:

דר י' (פרה פ"ט) הדירה והכנה שבתבואה כשירין מפני שאין בהן ליחה. פי' תולעת של חיטין ומפרשי רבנן דהוא סלמנטין דת"ר (ב"ב דף צא) ואכלתם מן התבואה ישן בלא סלמנטון מאי בלא סלמנטון רב נחמן אמר בלא רצעתא היא תבואה שנרקבה מלחלוחית הארץ עכ"ל. עיין לקמן ערך רצין וצ"ע:

דרדק (ב"מ דף סו). אמר לי' דרדקי קרעוהו. פי' נערים עכ"ל. וז"ל רש"י (שבת דף קמה): דרדקי בחורים שלא הגיעו לסברא עכ"ל. (ובשבת דף קמב) אהא דאמר רב יוסף עלייהו דאביי ורבא כמה חריפי שמעתתא דדרדקי פי' רש"י סבורים הם שהם חריפים. (בבבא בתרא דף כא). סך מקרי דרדקי'. פי' רש"י מנין תינוקות הראויין למלמד תינוקות אחד. (בב"מ דף קט). מקרי דרדקי שתלא וכו'. ובב"ב (דף כא). ברש"י ד"ה ומודה וכו' מקרי דרדק ללמד התינוקות וכו'. ומעתה דחזינן דרדקי יש לכוון בשני אופנים דגם על בחירים כמו על ר' חייא בר אבא ורב אסי קאמר להו ר' יוחנן דרדקי (שבת דף קמה). שזכרתי לעיל יש ליישב קושית תוס' בשבת (דף קד). ד"ה אמרו ליה לר' יהושע בן לוי אתו דרדקי וכו' והא דאמר בפרקי דר' אליעזר שלא למד רבי אליעזר תורה אלא עד שהיה גדול וכו'. ודי בקיצו' על לב מבין. ברם תירוצם שכתבו התוס' דהיינו שלא עסק עד שנעשה גדול לא זכיתי להבין שהרי להדיא איתא באותו פרק בפרקי דר' אליעזר אמר לו מימיך לא למדת לא ק"ש ולא תפלה ולא ברכת המזון אמר לו לאו אמר לו עמוד ואלמדך שלשתן וכו':

דרדור (ע"ז דף לב). הדרדורין והרוקבאות של גוים (פי' רש"י לגינין קטנים) עוד שם (דף נט) נכרי שהביא ענבים לגת בסלין ובדרדורין אע"פ שהיין מזלף עליהן מותר. פי' חבית של עץ גדולה עשוי' לוחות לוחות ואע"פ שהוא גדולה וכו' עכ"ל. הדרדעין איתא לפנינו וז"ל רש"י דדורין גיגיות קטנות ובלע"ז טולי"נץ:

דרך א' שבת דף ח) המעביר חפץ מתחלת ד' לסוף ד' והעבירו דרך עליו פטור. פירוש שהעבירו על עצמו מימינו לשמאלו פטור עכ"ל. (בשבת דף ח'. ובעירובין דף צח. וצט). איתא המעביר חפץ וכו' והעבירו דרך עליו חייב ולפי הסוגיות הנ"ל נראה לעינים דכך צ"ל חייב ונוסחת רבינו צע"ג ותיקון רב:

דרכון (שקלים ריש פ"ב) מצטרפין דרכינות ופי' הרב מברטנורה מטבע של זהב כדכתיב בעזרא דרכמוני זהב. ודע (דבגמ' דשקלים) וכן (בבכורות דף נא). איתא לדרבונות ורש"י כתב וז"ל לדרבונות וכו' דרבונות הוו זהובים טבועים דרבונות וכו' ורמב"ם פי' דרבון היו בו שני סלעים וכו'. והנה (בב"ב דף קסה) איתא דרכונות דאינון וכו' וז"ל הרשב"ם דרכמונות בלע"ז קינונ"ש והם דרכמונות שבספר עזרא. והתי"ט כתב דרכמונות עיין ריש פרק ב' דשקלים:

דרמליס (ב"מ עב). א"ל רבי זירא לרב אסי אמר ר' יוחנן אפילו כדורמוס הזה עכ"ל. (פי' רש"י כדורמוס. איטלז רב וגדול) (ובקידושין דף סג) שחוק לפני רקוד לפני עשה לפני כדורמוס הזה. פי' רחבה גדולה בלשון יון דרומוס עכ"ל. לפנינו איתא עשה לפני כדימוס הזה ופי' רש"י כדימוס בניין:

דרמסקן (ברכות לט) הביאו לפניהן כרוב ודרומסקן ופרגיות. (ובב"ק דף קיו). להביא כרוב ודרמסקנין לחולה. פי' פרונא ובלשון ישמעאל אגאץ עיין בקר ומברכין עליהן בורא פרי העץ עכ"ל. וז"ל רש"י דורמסקין אף הן שלקות מעשב שקורין אקדלשי"ט בלע"ז כך ראיתי בב"ק של רבינו יצחק ב"ר יהודה אבל כאן פי' פרונ"ש וכן שמעתי אני כאן ובב"ק פרק יו"ד (דף קטז) פרונ"ש ואי אפשר להעמידה דא"כ הרי ברכתו בורא פרי העץ ואיך קדם ובירך על הפרגיות שברכתן שהכל וכו'. וז"ל תוס' דומרסקין פי' רש"י פרוניש ולא נראה דבסמוך משמע דמברכין עליהן בורא פרי האדמה וא"כ בורא פרי העץ בעי ברוכי ונראה שהוא מין כרוב עכ"ל. (ובב"ק דף קטז). ז"ל רש"י דורמסקין. פרושים לשון מורי לשון אחר אדרופי"ש ועשב הוא הנאכל בשלקות קדירה עכ"ל:

והנה הערוך שפי' להדיא דרמסקן פרונ"א ומברכין עליו בורא פרי העץ. לכאורה תמוה למאוד כקושית רש"י ותוס' הנזכר. וכדי דלא לשווי' לרבינו כטועה חלילה יש לומר דזה שכתב ומברכין עליהן בורא פרי העץ היינו כשהן חיין דוקא אבל לאחר בשולן נשתנו לגריעותא. וקיימא לן (בגמ' דף לח). (ובש"ע א"ח סי' ר"ב וסי' ר"ה) דבפירות האילן וכן ירקות אם הם חיין טובים יותר עיין קונטרס סי' נז:

דרן (חולין דף סז) ואת נבלתם תשקצו להביא דרנים שבראש בהמה פירוש תולעים שבראש בהמה עכ"ל. לפנינו תיבת שבראש ליתא אלא דרנין שבבהמה. ופי' רש"י תולעים הנמצאים בין עור לבשר כשמפשיטין הבהמה ובנשון לע"ז גרביליי"ש:

דרס ב' (ב"ק דף יו) אמר שמואל ארי ברשות הרבים דרס ואכל פטו' טרף ואכל חייב. פי' דרס בהמה ואכלה לאלתר שלא המיתה בתחלה פטור דהיינו אורחיה והויא לן שן ברשות הרבים טרף ואכל שבתחלה הרג ואח"כ אכל דלאו אורחיה והויא לה תולדה דקרן דמשונה. פי' אחר דרס ואכל אם הכה זה הארי את הבהמה בידיו ומתה בארס שלו פטור שכן דרכו בעת שרוצה לאכול וקיימא לן שן ברשות הרבים פטור אבל אם טרף בפיו ובשיניו והמית הבהמה חייב ואע"פ שאחרי כן ישב ואכל ששינה ודינו כדין הקרן ברה"ר וכו' עכ"ל. וכן פירש רש"י כפירוש הראשון שכתב רבינו וכן כתבו התוס' דרס ואכל פירש שאוכל מחיים כדאמרינן בפסחים (דף מח). מה ארי דורס ואוכל ואינו ממתין עד שימות אף עם הארץ וכו' עד כאן לשונו: ודע מה שכתבו התוס' "ואינו "ממתין "עד "שימות אינו בגמרא דפסחים אלא כך כתבו התוס' שם בזה"ל מה ארי דורס ואוכל פירש ר"ת ואינו ממתין עד שתמות אף עם הארץ אינו ממתין עד שתתפייס עכ"ל. והנה פירוש אחר שכתב רבינו לא סבירא ליה כפי' ר"ת בפסחים:

דרס ג' (ביצה דף יא) במשנה בית שמאי אומרים אין נותנין עור לפני בית הדריס' עכ"ל. לפני הדורסן כך איתא לפנינו:

דרוקא (כתובות דף סב). מאי טיילין כגון רב שמואל בר שילת דאכיל מדידיה ושתי מדידיה וגני בטולא דאפדניא ולא חליף דרוקא דמלכא אגביה. פירש חיל של מלך עכ"ל. נפנינו איתא פריסתקא פירוש רש"י אין שליח מלד פרס עובר על פתחו לשאול לו עבודות המלך שחין עין המלך עליו לשאין עשיר בעיניהם:

דרקט (כתובות דף י'). אמרה לו רבי ממשפחת דורקטי אני שאין להם לא דם בתולות ולא דם נדות אמר לו לך זכה במקחך אשריך שזכית למשפחת דורקטי מאי דורקטי תנא דור קטוע עכ"ל. לפנינו מאי דורקטי דור קטוע. ונדפס על הגליון גירסת רש"ל דור קטוע מדם:

דרת (ב"ב דף סז). אמר רבא אי דאמר ליה דירתא כולי עלמא לא פליגי דבית משמע כי פליגי דאמר ליה דרתא מ"ם תרביצא משמע ומ"ס בי דיירי אינשי עכ"ל. בגמ' שלפני איתא רבה בסוגיא דשם איזה פעמים אבל הגהתי רבא ומוכח לך להמעיין שם דאיתא ואמר רבה אמר רב נחמן וע"כ צ"ל ואמר רבא אמר רב נחמן:

דתאה (מגילה דף כו) רב הונא אסר דיתא. פירוש עשב. תרגום דשא דיתאה ס"א דיתא עכ"ל. צריך לומר ריתא וכן הוא לפנינו ופי' רש"י מין גמי ועיין לקמן בערך רתא ומה שפירוש הערוך על ריתא עיין בערך חר:

נשלם הפלאה שבערכין אות דלת

אות הה"א

הבהב ב' (ברכות דף לד) שנייי' מהבהב פי' נענע בראשו עכ"ל. ורש"י פי' כלומר מזמין עצמו כמו ננער לעמוד:

הבר (פסחים דף קיב) אמר רב פפא לא ליעול אינש בביתא דאית בה שונרא בהברא בלא מסנאי. ס"א בחשוכא וכו' באישון לילה ואפילה תרגום בחשוכא דליליא והבירא עכ"ל. בש"ס דפוס פ"פ דמיין שלפני איתא בהכרא. ופי' הרשב"ם בהכרא בחושך. (בהוריות דף יב) אי איתא בביתא דחברא ופי' רש"י ביתא דחברא בית חשוך. והך דהוריות הובא ג"כ בכריתות (דף ה') ושם איתא בביתא דבהתא ופי' רש"י ביתא דבהתא אפל במקצת ובלתי ספק טעות הדפוס באחת מן המקומות הן ובגמ' והן בפי' רש"י. ברם (בתמיד דף לב) איתא על נכון כנוסחת רבינו הערוך בהברא וכו' המפרש בחושך:

הג א' (סנהד' צד ברכות, כח) מנעו בניכם מן ההגיון פי' מפתרון פסוק כצורתו עכ"ל. וז"נ רש"י מההגיון לא תרגילם במקרא יותר מדאי דמשכא ל' אחר משיחת הילדים. ובסנהד' לא מצאתי:

הגרום (שקלים דף ז' הגרום בן לוי על השיר עכ"ל לפנינו אית הוגרס (וביומא דף ל"ח) איתא הגרוס ותוי"ט הרגיש בזה ועי' לקמן בערך וקר וכו' בגמ' הוגרוס בן לוי וכו' ואולי גם כאן צ"ל ערך הגרוס בסמ"ך:

הגרני (נדרים דף מ"ט) הימנותא בידה דההיא מטרוניתא אי טעימנא אלא קידושא ואבדלתא וד' כסי דפסחא והוגרני צדעי מפסח ועד עצרת. יש מפרש והוגרני צדעי פי' וחוגר אני צדעי ראשי כלומר שחוששני בראשי משתיית היין וקושרני ראשי כדי שלא אצטער. פי' אחר והוגרני צדעי כלומר חוזק היין מסבב ראשי במיחוש ראש עכ"ל. לפנינו איתא וחוגרני (היינו כפירוש הראשון):

הדייב (מועד קטן דף כ"ח) רב הונא נח נפשיה פתאום הוו קא דייני רבנן תנא להו זוגא (ע' לקמן בערך זוזא) דמן הדייב לא שנו אלא שלא הגיע לגבורות אבל הגיע לגבורות זו היא מיתת נשיקה. (ובב"ב דף כו) בעא מיניה יעקב הדייבא מרב חסדא. פי' שם מקום עכ"ל. לפנינו איתא מדייבא. ופירש רש"י דמן חדייב:

הדם (ע"ז דף לח). ודלמא הדומי הדמי' ועיילי' וכו' וינתחה לעצמיה. תרגום והדמה עכ"ל. לפנינו (בע"ז לח) איתא ודלמא אדמויי אדמוה וכתב רש"י נתחוהו לאברים אמנם דע (דבדניאל ב' פסוק ה') הדמין תתעבדון כתב רש"י בזה"ל לאברים תתחתכון. והרבה יש בגמ' הדומי הדמוה (במס' גיטין) עכ"ל. וכתבתי על הגליון (דבגיטין איתא בדף סז). ומשום שכתב רש"י הרבה יש בגמ' לכן ציינתי ג"כ (ע"ז דף לח). והנה בגיטין איתא על נכון אהדמו ליה הדמי בה"א שהיא שרשית. אבל (בע"ז דף לח) הגירסא שלפנינו צריכה תיקון ודע עוד דרש"י בקידושין (דף עג) פירוש שני פירושים על ענין משלטי הדמי ע"ש. חולם הרב המגיד (בפרק ט"ו מהלכות אסורי ביאה) החליט דהרמב"ם ס"ל כפי' הערוך בשם ר"ח דגריס שם משלבי הדמיה כלומר אברים משולבות משלטי גדולות:

הדר ב' (חולין ד' נ"ט). סימני חיה קרניה הדורות כרוכות וחרוקות פי' הדורות עגולות כרוכות סדק על סדק דמיחזי כקרן בתוך קרן. חרוקות דאינון חלוקות עכ"ל. ורש"י שם לא פי' כן ע"ש דהוכיח דכרוכות פי' עגולות:

הדר ג' (ב"ב דף קנז) מהדורא קמא דרב אשי. פי' ר"ת קבלה בידינו כי כל שנה כשמתעסקין שני חדשים בתלמוד משלימין בשלשים שנה ורב אשי האריך בישיבה ששים שנה שהיה מתעסק בכל שנה באלול ואדר שהן חדשי הכלה והשלים התלמוד שני פעמים ובמהדורא קמא כשהגיע בזה העניין פי' לתלמידיו ראשון קנה. ובשנייי' פי' יחלוקו והלכתא יחלוקו עכ"ל. וכלשון הזה כתב הרשב"ם מהדורא בתרחכשחזר לימודו פעם שני'. נמצא בתשובת רב האי ובפי' ר"ח רב אשי חיה ששים שנה ובכל שנה מחזר לימודו בשני חדשי הכלה ניסן ותשרי ולכשהגיעו שלשים שנה סיים כל לימודו וכן עשה בשלשים שנים ראשונים ומהדורא בתרא הן שלשים שנים אחרונים עכ"ל. ע' מ"ש בס"ד לקמן בערך קטן א':

הדר ד' (סוכה דף ל"ה). רבי אבוהו אמר אל תקרי הדר (לפנינו איתא בן עזאי) אלא הידור (אידור) שכן בלשון יוני קורא למים (הדור איתא בגמרא שלפנינו):

הדריינא א' (ובברכות דף נ). (א"ה צ"ל בע"ז) דינכא הדריינא טריינא שיפא. פי' דינר זהב של מטבע הדריינוס קיסר טריינא של טריינוס קיסר עכ"ל. הביאו תוס' (בכורות דף נ). פירוש בשם הערוך:

הדרקון (עירובין דף מ"א). שלשה מתים כשהן עספרין ואלו הן חיה וחולי מעים והדרקון וכו' הדרקון ניפוח בטן וחולי מעים עד שימות עכ"ל (בברכות דף כ"ה) הדרוקן פי' רש"י חולי המצבת את הכרם (ובד' סב). פי' רש"י כרסו צבה. (ובשבת ל"ג). כתב רש"י הדרוקן

חולי היא. (ובעירובין דף מא). כתב רש"י חולי הפה (וביומא דף ס"ו). פי' רש"י בהדרוקן לצבות בטן. (בבכורות מד). כתב רש"י הדרוקן חולי מעים:

הט (ביצה לב). אמר רב מוהטין את הפתילה בי"ט מאי מוהטין עדויי חושכא כלומר להסיר ראשו המחשיך העשר כפחם כדי שידלק יפה עכ"ל. ובמוסף (א"ב בנוסחאות דידן כתיב מוחטין). לפנינו איתא מאי מוחטין אמר רב תנינא בר שלמיא משמיה דרב לעדויי חושכא וכתבתי בתיקוני כלי שרת דהני תרי תיבות משמיה דרב קשין להולמן דהא רב הוא בעל המאמר מוחטין את הפתילה והאיך יתואר דאיהו מפרש. והאמת יורה דבהרא"ש ליתא ובגירסת רבינו הערוך משמע דלא גרס גם מלות אמר ר"ח בר שלמיא אלא סתמא דש"ס קא מפרש ליה:

הייא (סנהד' דף עט). אהייא אילימא אסיפא. פי' לאיזה ומלת לייא היא כמו להייא. (פסחים פרקא קמא דף ה). כלפי לייא. פי' להיכן עכ"ל. ע"ל בערך כלפי ובמ"ש שם על צידו בס"ד:

היכל (נזיר ד' לב). היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה זה מקדש ראשון ומקדש ב' ומקדש שלישי שמע מינה תרי חרוב ושלישי יעמוד עד עולם (ובקידושין דף עא). היכלא בידינו הוא פי' בשבועה עכ"ל. וע"ש היטיב בנזיר (דף לב). והטעם לשם היכל כתב התי"ט מדות ריש פ' ד' ע"ש:

הך תרגום ואלכה לאדוני ואיהך לרבוני עכ"ל. (פ' חיי שרה כ"ד פסוק נו). (וכן בפ' וישלח לג פסוק יב) נסעה ונלכה ואלכה תרגום אונקלוס טול ונהך ואיהך וכו'. ובזה תבין מה שכותבין בגט אשה למהך להתנסבא כדאיתא (בגיטין פה). ובטור וש"ע אבן העזר (סי' קכ"ו סעיף י"ג). וזה רבות ששאלתי להמסדר גיטין פירושו של מלת למהך ולא ידע להשיב ואחר שהגדתי לו פירושו כנ"ל החזיק לי טובה ותשואת חן:

הלקט א' (שבת דף קנז). הלקוטי קטנה היתה בין ב' בתים. פי' מלשון תל המתלקט והוא כמין קיר חוצץ בין שני בתים עכ"ל. פי' זה הביאו תוס' שם בשם ר"ח והאריכו ע"ש:

המניא (קידושין פ' עשרה יוחסין דף עב). כי הוה קא מנמנם רבי אמר הימוניא (לפנינו הומניא) איכא בבבל כולה דעמונאי (לפנינו איתא כי נח נפשי' דרבי). ושם עמוד ב' צוה ה' ליעקב סביביו צריו א"ר יוחנן (לפנינו קידושין שם איתא רב יהודה) (וביבמות ט"ז איתא רב) כגון הימוניא לפום נהרא (לפנינו איתא כגון הומניא) פי' שם מקום:

המנק (סוכה דף לב). והוא דעביד כי הימנק פי' כלי של מתכות הוא שאוכלין בו פרסיים שלא יהו מכניסין ידם לתוך פיהם ולענין לולב הוא שני הוצין העליונים שהן תיומת אם נפרדו זה מזה והמנק הוא כלי שיש בו שני ראשים עכ"ל. ופי' רש"י בענין אחר ע"ש:

המר ב' (חולין דף קלד). דורשי חמורות אומרים הזרוע כנגד היד וכו'. (סוטה דף טז). תניא אמר להן רבן גמליאל סופרין הניחו לי ואדרשנו כמין הומר וכו' (קידושין דף כב) רבן יוחנן בן זכאי היה דורש מקרא זה כמין הומר וכו' פי' רב סעדיה גאון יש גורסין כמין חומר. ומפרשין להחמיר עליו אבל אנו גורסין הומר בה"א ופי' כמין מעשה וכו' מפורש לענין סוטה כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה. וכן מפורש לענין נרצע בין בעבור אזנו בין בעבור דלת ומזוזה וכו' על שם המעשה שלהן והוא המר והוא המרא פי' אחר הומר והוא מרגלית עכ"ל. (וז"ל רש"י בחולין קלד). דורשי חמורות מקראות סתומים. וז"ל תוס' דורשי חמורות פי' בערוך בשם רבינו סעדיה גאון כמין המעשה דבלשון ארמי מה חמרך מה מעשיך (ובפסחים נד) פי' רש"י דורשי חמורות מקראות סתומים: אבל בתוס' לא העירו שום דבר. (בברכות כד). דורשי חמורות וז"ל רש"י ד"ה דורשי רשומות קשרים וסתומים הכלולים בתורה. דורשי חמורות גרסינן והיא היא עכ"ל. ודע (דבסנהד' כד). איתא דורשי רשומות וז"ל רש"י ד"ה דורשי רשומות. דורשי פסוקים. כדכתיב את הרשום בכתב אמת (ובסוטה דף טו). איתא תניא אמר להן רבן גמליאל לחכמים הניחו לי אדרשנו כמין חומר. ז"ל רש"י חומר בוט"ין בלע"ז והוא של זהב וחותמין בו שני צוארי חלק לנוי. וז"ל תוס' כמין חומר. פירוש ר' הילל מרגלית ענין אחר בושם כמו חומרתא דפילון (שבת דף סב). בשמים מעורבין תרגום בלולה דפילא. ענין אחר פירש רבינו סעדיה גאון כמין המעשה דבלשון ארמית אדם אומר לחבירו מה חמרך מה מעשיך. (בקידושין דף כב) היה דורש את המקרא הזה כמין חומר ז"ל רש"י כמין חומר צרור המרגלית וצרור הבושם תלוי בצואר לתכשיט. וז"ל תוס' כמין חומר פי' הקונה צרור המרגלית או בשמים שתלוי בצוארי הנשים לתכשיט. ור"ת פירוש חומר מעשה וכן פירוש הערוך ובלשון ערבי כשאומר לחבירו מה מעשיך אומר לו מה חמרך. ואתה הקורא ראה כי טעות נפל בדפוס תוספות וכן לכאורה מ"ש רבינו דורשי חמורות צ"ל המורה לפי' רבינו סעדיה:

הן א' (מגלת איכה ממרום שלח אש בעצמותי ויסרנה רבה פרשת כ"ו פרשת אמור אל הכהנים ובריש פרשת וצדקתך אלהים עד מרום) בא לזורקן עליהם ולקעקע ביצתם (מדרש איכה ד"ה ממרום שלח וכן בפ' אמור פרשת כו) אמר לו הקב"ה להונך להונך יש בני אדם שעושין צדקה אלו עם אלו. פי' להונך להונך בנחת בנחת:

הנדז (ב"ב דף פט): ובאתרא דלא חתמי נמי לא אמרן אנא באתרא דלא מהנדזי אבל באתרא דמהנדזי כמה דלא מהנדזי לא שקיל פירוש שמשוין המדה ומודדין וכו' פי' אחר

מהנדזי משערין עכ"ל. לפנינו איתא מהנדסי. ופי' הרשב"ם כמו זימנין דמהנדסי בהדי הדדי בחולין (דף מג) עכ"ל. אבל לפנינו איתא זימנין די מהנדזי:

הנדוי (ברכות דף לו): האי המלתא דאתאי מבי הנדואה. (ובב"ב דף עד): רב יהודה הנדואה. משתעי. (ע"ז דף יו) א"ר זביד בפרזלא הנדואה. וישכנו מחוילה תרגום ירושלמי מן הנדויין עכ"ל. (בברכות) פי' רש"י הנדואין כושיים. (בב"ב) לא פי' הרשב"ם כלום. (ובע"ז) פי' רש"י הינדאה של ארץ הודו. (ובקדושין דף כב). רב יהודה הינדאה פי' רש"י מארץ כושי כוש מתרגמינן הינדואה הנה מ"ש רש"י כוש מתרגמי' כו' צ"ל כושי מתרגמינן הינדואה. והיינו בתרגום יונתן שזכרו רש"י במשנה דיומא (דף לד) אכן מ"ש רש"י (בע"ז) ארץ הודו צריך אני לומר שסמך על תרגום אסתר מהודו ועד כוש מן הינדיא רבא ועד כוש:

הנדוין (יומא דף לד). ובין הערבים הנדויין של שמנה מאות זיז. פי' לשון מלבוש בלשון יון עכ"ל. (במוסף). ויותר נראה לי לפרש מלבוש עשוי בארץ הנדיא וכן בשחר היה לובש פילוסין מלבוש עשוי בפלוסין עיר מצרים עכ"ל. וכן פירוש רש"י להדיא הנדוין שהיו מפשתן של ארץ הנדוין והיא ארץ כוש כדמתרגם יונתן בן עוזיאל היהפוך כושי הינדוואה:

הנה (זבחים דף נד) הנה שמענוה באפרתה זה ספר יהושע שבא משבט אפרים מצאנוה בשדי יער זה בנימין דכתיב ביה זאב יטרף. פי' בכל השבטים כתיב ועלה הגבול ובאר הגבול ובשבט בנימין ועלה הגבול כתיב ותאר הגבול לא כתיב וכתיב וקמת ועלית מלמד שבית המקדש גבוה מכל הארצות הלכך מספר יהושע למדנו לבנות בית המקדש בארץ בנימין שהוא זאב שדה יער עכ"ל. ולפי הגירסא שלפנינו שם צריך כאן הרבה תיקונים:

הנמא (כתובות דף טו ובב"ב דף צב). שיצאת בהינומא וראשה פרוע פי' ר"ח הינומא לשון יון תורה כלומר חוק הבתולות גמ' (דף יז) בכתובות מאי הינומא תנורא דאסא ור' יוחנן אמר קרייתא דמנמנמא בה כלתא (ובמוסף מלשון ר"ח נלמוד לבאר המלות בלשון נכריות אף כי הפי' נוטה קצת מדברי הגמ' לא לחלוק עליהם כי אם להוציא לאור עיקר המלה ונראה לי שפי' הינומא בלשון מסוה נתון על הפנים ומכסה העיני' וכי נהגו הבתולות לצאת בו עכ"ל). וז"ל רש"י שם בכתובות תנורא דאסא כמין חופה של הדס עגולה. קרייתא צעיף על ראשה וכו' ופעמים שמנמנמת בתוכו מתוך שאין עיניה מגולין ולכך נקרא הינומא על שם תנומה אמנם למאן דאמר תנורא דאסא לא ידענו אמאי קרו ליה הינומא לכך פי' ר"ח שהוא לשון יון כלומר חוק הבתולות אבל למאן דאמר קרייתא דמנמנמא בה כלתא מודה ר"ח שאין אנו צריכין לומר שהוא לשון יון אלא שהוא לשון

הקודש על שם תנומה (מעתה אין דברי הרב המוסף שכתב מדברי ר"ח כו' אף כי הפי' נוטה קצת וכו' מובנים. (ועיין בתוספת י"ט):

הנקי (קדושין דף מב). אמר רבי תנחום הנקי כתיב. פי' הנקי רוחך מגופך וישאר הגוף נקי בלא נפש וכו' הרי בפסוק עצמו כתוב קללה ואינה קללה הבאה מחמת ברכה. (פי' אחר והכי משמע לר"מ דבעי תנאי כפול אם לא שכב וכו' הנקי) ומשמע הנקי עם פסוק שלאחריו והכי הוא הנקי ואת כי שטית ושקול הוא כמקראות שאין להם הכרע (ביומא דף נב) וכו' פי' הנקי כמו ונקתה לארץ תשב וכמו יצא פלוני נקי מנכסיו. (וכן נקי כפים כפיו נקיות בלא חטא וכן נקיון שינים) עכ"ל. וז"ל רש"י הנקי כתיב בלא יו"ד למידרשי' כמקראו לשבועה ראשונה אם לא שכב תהא נקייה ובמסורת נמי מידרש אשבועה קמיית' ולמשדי' נמי אקרא דבתריה ולמימר חנקי ואת כי שטית כלומר אם שטית תתחנקי. ולפי' רבינו אין מהצורך להחליף הה"א בחי"ת ושבקינן הנקי כדכתיב בה"א:

הסם (שבת דף קמז): אביי הוה קאים קמי' דרב יוסף א"ל הב לי כומתאי הוה איכא טלא עילוה והוה קמהסם למיתבא ליה וכו' עכ"ל. לפנינו הוה קמחסם (ופי' רש"י לשון לא תחסום):

הפיא א' (סוכה דף לב) משנה לולב שנפרצו עליו פסול אמר רב פפא נפרצו דעביד כי הפיא פי' ההוצין שבשדרה כשנחתכין מן השדרה נקראים הפיא (ובב"ק דף צו) אמר רבא האי מאן דגזל לוליבא ועבדיה הוצי קני מאי טעמא מעיקרא לוליבא והשתא הוצי (הוצי ועבדינהו הפיא קני מעיקרא הוצי והשתא הפיא) הפיא ועבדינהו שישורא לא קני מ"ט דהדר סתר לי' והוה הפיא. (והוא כעין שבירה מעין פירצה) עכ"ל. לפנינו (בסוכה ובב"ק איתא) חופיא ופי' רש"י אישקוב"א שבו מכבדיו את הבית וכו':

הפיא ב' (חולין דף ק"ה): אמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא שתי הופיא וכו' עכ"ל. (לפנינו איתא אופיא ופי" רש"י אשקומ"א):

הפצי (חולין דף נב): כל מיני קטניות לא חיישינן (לריסוק אברים) לבר מן חמצי והפצי (פי' הפצי עפצים חמצי אפונים) עכ"ל. ובמוסף (א"ב אם הפצימין קטניות לא יתכן שיהיו עפצים כי אינם מאכל ולדעת רש"י הפצי הם מין קטניות אינו חלק ואינו עגול ויש לו עקוץ וכו' ואם אינם בכלל קטניות כפי דעתא קמא של התוספת אתיא שפיר פי' הערוך אבל לא גרסתו כי אם גרסא של נוסחאות שלנו חמצי אין בו משום ריסוק אברים הפצי יש בו משום ריסוק אברים ובנוסחאות שלנו כתוב חפצי עכ"ל המוסף): (לפנינו יש נוסחא אחרת. כמו בהמוסף ועיין שם גם בתוספות ד"ה קטנית וכו' ועיין עוד לקמן בערך חמץ ד'):

הץ (שבת דף קמ). אמר רב חסדא האי הוצא דירקא אי חזי למאכל בהמה שרי לטלטולי' עכ"ל. לפנינו איתא האי כישתא דירקא וכו'. (ואני המעתיק מצאתי לישנא דהוצא ירקא בכתובות דף סא): ההוא רומאה דאמר לה לאתתא מינסבת לי אמרה לי' לא אייתי רמוני פלי קמה כל מיא דצערי לה בלעתי' ולא יהב לה עד דזג לה (פי' רש"י נפחו פני' וגופה עד שנעשית כזכוכית) אמר לה אי מיתסינא לך מיקדשת לי אמרה ליה הן הדר אייתי תמרי ורימוני ואכל קמה אמר לה כל מיא דצערי לך תוף שדאי תוף שדאי עד דנפיק מינה כי הוצא דירקא ואיתסיאת. (ורבינו בעל הערוך הביא סוגיא זו בערך תף אבל לא סיים אותה כנ"ל):

הרג (פסחים דף נ) ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן עד שני אחין דלוד פי' נמצאת בת קיסר הרוגה ובקשו להרוג כל היהודים בשבילה ואמרו הם אנו הרגנוה כדי להציל כל ישראל ונתרצו בהם והם שמעי' ואחיו. (ובתענית דף יח). יום טריינוס גופי' בטולי בטלוהו מפני שנהרגו בו שמעי' ואחיו עכ"ל. (בתענית שם) יום טוריינוס גופיה בטולי בטלוהו הואיל ונהרגו בו שמעי' ואחיה אחיו. ופי' רש"י שמעי' ואחיה חסידים היו ולא פי' מי הם דאותו שאכלו האריה עדו היה ולא שמעי' ולא פי' רש"י כפי' הערוך משום דכתב רש"י שם בסמוך אהא דאמר בש"ס מאי טוריינוס אמרו כשבקש טוריינוס להרוג את לולינוס ופפוס אחיו בלודקיא היא לוד והיינו דאמרי' בכל דוכתי (ב"ב דף י) הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן בגן עדן ויש אומרים שנהרגו על בתו של מלך שנמצאת הרוגה וכו' ועמדו אלו ופדו את ישראל ואמרו אנו הרגנוה והרגו לאלו בלבד. (וכ"כ רש"י בב"ב דף יו"ד) לוליינוס ופפוס אחים שהרגם (טרנוסרופס צ"ל) טוריינוס בלודקיא וכו' עכ"ל:

הורדולוס (ערכין דף י): לא היה מכה הרדולוס במקדש מאי הרדולוס אמר אביי טבלא גורגנא מפני שקולה עב ומערבב את הנעימה עכ"ל. (עיין תוספת ד"ה הרדוליס) בסמ"ך גרס רש"י ונראה לרבי הרדולים במ"ם וכן יש (בב"ר עדדולין בעירו וכו' הרדוולים זהו תרגום של עוגב):

הרדוס (סנהדרין דף סו) מעשה הרדוס ולא כלום הוא. פי' שבא על נערה לאחר מיתה וכו' לישנא אחרינא מעשה חדודין פי' דרך אברים וכו'. עכ"ל. (עיין תוספת ד"ה מעשה וכו') (ועיין עוד תוס' דיבמות דף נה) ד"ה לאחר וכו' (כתבו תוספת גירסת רבינו הערוך וע"ש):

הרזק א' (נדרים דף צא) ההוא גברא דהוה קא מהרזק בביתא הוא ואתתיה (ובב"ק דף פה) דהרזקיה באידרונא ובטליה פי' כלאו בחדר עכ"ל. לפנינו איתא דהדקיה אבל גם התוספת והרא"ש (בנדרים דף צ"א) הביאו ראיה (מב"ק דף פה) דהרזקיה באידרונא.

והוי יודע דז"ל (תוספת סוף נדרים) פרטיה נואף להוצא וערק כלומר פרץ המחיצה ויצא כך כתוב בספרים ובערוך פי' דהוי נואף הבעל וערק הבעל ע"כ והדברים תמוהים וצריך ביאור גדול לפי ענין הסוגיא גם בערוך שלפני לא נמצא מזה כלום:

הרמיז א' ב' ג' (סנהדרין דף לט) א"ל ההוא אמגושא לאמימר מפלגיך לעילא דהורמיז פי' הורמיז ברא הפה המכניס הטעמים היפים והמשקין הנקיים וכיוצא בהן ואהורמיז ברא למטה הנקבים המשמשין הרעי והשתן וכיוצא בהן (בבא בתרא דף ע"ג) אמר רבה בר בר חנא לדידי חזי לי הורמיז בר לילתא. פי' שד עכ"ל. דע שכך גרם רש"י (בסנהדרין ל"ט) ד"ה דהורמיז שד כדאמר הורמיז בר לילתא (ב"ב דף ע"ג) ואח"כ כתב רש"י ד"ה דאהורמיז הקב"ה קרי הכי עכ"ל. וז"ל (תוס' ד"ה דהורמיז) בקונטרס קמא בלא אל"ף ובתרא באל"ף ור"ת גריס תרוויהו בלא אל"ף אלא קמא הורמיז בזי"ן כמו (ב"ב ח') איפרא הורמיז שהוא לשון חן מאת מקום ובתרא בנו"ן כמו הורמין בר לילתא (בב"ב) עכ"ל. והנה (בב"ב דף עג) ז"ל הרשב"ם הורמין בר לילתא הורמין בנו"ן גרסינן כך שמעתי מאבא מרי ואני שמעתי הורמיז בזי"ן שד כדאמר (בסנהדרין) מפלגי' תתאי דהורמיז עכ"ל. ועתה תחזי כי דברי רש"י (בסנהדרין דף לט) וכן מ"ש רש"י (נדה דף כ) ד"ה אפרא ע"ש מכוונים למ"ש לגרסת רבינו הערוך (וחידוש שלא העידו התוספת כדרכם ברוב מקומות להביא גרסת הערוך) ועיין עוד תוספת (גיטין דף יא) ד"ה הורמין (ובב"ב דף ח) ד"ה איפרא בכל אלו הדברות לא הזכירו נוסחת רבינו הערוך דמסייע לרש"י:

הרמן (בבא מציעא דף פג) אמר לי' מאי איעבד הרמנא דמלכא אנא (צ"ל **הוא**). (חולין דף צז) ודלמא מלכא הוה בהדייהו ומהרמנא דמלכא עביד עכ"ל. לפנינו איתא אי נמי הרמנא דמלכא הוו נקיטי ועיין פי' רש"י:

שם אות הנ"ל תמורה (דף ד) והיינו טעמא דלקי משום דעבר על הרמנא דמלכ' (פי' צוואת המלך) עכ"ל. לפנינו איתא והאי דלקי משום דעבר אמימרא דרחמנא:

הרני (שבת דף לה) אי נמי הרני. פי' עשב הוא ועלה שלה עגול ומצד אחד הוא פתוח ובלילה פופה בקרקע וכשהחמה זורחת היא עומדת ופתחה למולה וכשהחמה מסבבת פניה למולה היא מתעגלת עמה עד שהחמה שוקעת ואותו החריץ שהוא פתוח כנגד החמה לעולם וכשהחמה שוקעת היא נכפפה בקרקע ובלע"ז שמה מל"בא. ויש שגורסין ארוני ירקות שדה הן בבוקר מתפתחין ומתפשטין ובבין השמשות מתכווצין ונראין כסתומין עכ"ל הערוך (ובמוסף א"ב בנוסחאות דידן כתוב אדני עכ"ל). לפנינו איתא אדאני ופי' רש"י עשב הקרוי מלוו"א ועלין שלו עגולין לצד החמה:

הרסנא (ביצה דף יז ובעבודה זרה דף לח) ואי עבדינהו עכו"ם כסא דהרסנא אסירי (פי' הרסנא דגים קטנים משוחין וקמח וחומץ ומבשלין אותן) פשיטא מהו דתימא גילדני עיקר קמ"ל קמחא וחלא עיקר עכ"ל. לפנינו איתא מהו דתימא הרסנא עיקר קמ"ל קמחא עיקר:

הרפתקי (קדושין דף לג). כמה הרפתקי עדו עלייהו דהני. פי' זמנים רעים עכ"ל. ז"ל רש"י הרפתקי מקראות וצרות וראו נסים הרבה ומופתים:

הרק (כתובות דף סא). ותימא ליה הא עיילך לך איתתא בהריקאי. פי' אדם שעומד ומשמש במקומי עכ"ל. לשון רש"י (בכתובות דף סא). בחריקאי במקומי. ולי נראה ל' חידקי קרן כלומר לשון פקידת מקום בפקוד מקומי ובפגמי. וז"ל רש"י (בכתובות דף קה). בחריקאי במקומי אומר אני שהוא לשון פגום כמו קרנים חרוקות דשחיטת חולין (דף נט). כלומר שארי מסתלק ונפגם מקומי. וע"כ דטעות נפל בדפוס וז"ל ברש"י (בכתובות דף סא). הנ"ל בחריקאי במקומי ולי נראה לשון חורקי (ברי"ש ולא בדלי"ת) ובשבת (דף מו). לשון רש"י חירקי היתובים סביב לה וכו'. (בערכין דף כז) אתא גברא בחריקין פי' רש"י בחריקין במקומינו:

הרת (ע"ז דף כט). ת"ר ששה דברים מרפאין את החולה ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין מי סיסין יבשה וקיבה והרת ויותרת הכבד פי' הרת הרחם של אשה. תרדין בליט"ש סיסין פולייי"ו עכ"ל. לפנינו כתוב (במקום יבשה) דבש (בברכות דף מד): אבל צריך להיות **יבש** (דאל"כ הוו להו שבעה דברים) וכן לקמן (בברכות דף צז: ובע"ז דף כט). איתא יבש ופי' רש"י מי סיסין פולייי"ו יבש שורה במים וכן איתא לקמן בערך כרב:

נשלם אות ההא מן הפלאה שבערכין

אות הו"ו

ואלי נדרים דף ח'. לא ואלי אינש למישרי נדרא באתרא דרביה פי' לא אריך עכ"ל. לפנינו איתא לא למישרי וכו' וכן ברש"י ותוס' איתא כך. אבל בר"ן העתיק לא יאלי. אינו נראה כלומר וכו':

וו (חולין דף יו). אמר ליה ו' דכתוב באופתא קאמר (וכן איתא בזבחים דף יט) פי' אופתא עיקר חריות של דקל מתקרע מעט מעט קרעים ארוכים וכשכותב ו' עליהם נכנס בתוך הקרעים ואינו נראה ואין ניכר מקומו והכי קאמר אין בדבריו כלום פי' אחר סדקים נראין כמין ו' והן אינן ווין ואין בהן ממש עכ"ל:

וטיב (נדה דף יח). נועץ עשר אצבעות בקרקע עד שימות וטיב. פי' בלע"ז כך שם האבר עכ"ל לפנינו איתא וטוביה ונדפס על הגליון גרסת הערוך וטיב. ופי' שם האבר כן. ודע דלקמן בערך מת העתיק רבינו עד שימות הגיד:

ויל (ביצה דף יד). מפני מה אמרו וילון טמא מפני שהשמש מתחמם כנגדו. פי' קלעים לחצר תרגומו וילון לדרתא והוא מסך (לפני הפתח) עכ"ל. וכן הוא לפנינו דלא כבה"ג שגורס גילון אסור וכן השיגו תוס' עליו ע"ש ד"ה מפני:

שם באות הנ"ל מאי זיקין אמר שמואל כוכבא דשביט וכו' רב הונא בריה דרב יהושע אמר וילון הוא דמתגלגל ומתחזי נהורא דרקיע. (ובחגיגה דף יב). וילון אינו משמש כלום נכנס שחרית ויוצא ערבית. פי' וילון פרוכת והוא הרקיע שלפני כל הרקיעים כוילון לפני הפתחים עכ"ל. לפנינו איתא (בברכות דף נח): וילון הוא דמקרע דמגלגל ומחזי נהורא דרקיע. וז"ל רש"י רב הונא אמר מאי זיקין וילון הוא דמקרע ומתחזי הרקיע דרך הקריעה כרומח עכ"ל. וז"ל תוס' וילון הוא דמקרע ומיחזי נהורא לפי הענין משמע דבא רב הונא לתרץ דלא עבר כסלא ולא קאי אמתניתין לפרושי מאי זיקין דהא וכו' והנה מהערוך משמע קצת דערו נוטס כפי' רש"י (הוי יודע דהגרסא שלפנינו דמקרע דמגלגל אין לו שחר וצריכין למחוק מלת דמגלגל כי גם ברש"י ובתוס' ליתא וכן ראיתי בעין יעקב דאיתא שם וילון הוא דמקרע ומתחזי וכו'. ולפי גרסת הערוך דמקרע ליתא). מדכתב רבינו על הזיקין וילון הוא וכו' ולא כתב בגמרא כוכבא דשביט וכו' אלא דרמוזי רמזה לן דהא דהוילון הוא כו' קאי לפרש על הזיקין. והוי יודע (דבחגיגה דף יב). וילון אינו משמש כלום שהביא רבינו. ז"ל רש"י נכנס שחרית לתוך תיקו והאור נראה ויוצא ערבית מתיקו ומתפשט למטה מן האור והרי העולם חשוך. וז"ל תוס' ד"ה נכנס בתיקו וממילא האור יוצא ונראה ויוצא ערבית ומכסה האור ומחשיך העולם והיה קשה למורי א"כ האיך כוכבים נראים מינה בלילה בשמים כיון שהם קבועים בשני כדמסיק ומיהו שמא נראים מתוכו כמו ע"י העננים אך רוב פעמים שהמננים מחשיכים אותו ומכסין אותם. ונראה למורי לפרש איפכא נכנס שחרית בעונם וממנו אורה יוצא ויוצא ערבית מן העולם ולכך הכוכבים נראין עכ"ל תוס'. צא ולמד דגם למורי שמפרש איפכא נכנס וכו' ע"כ דס"ל כפי' רש"י בברכו' דהא דאמר רב הונא וילון הוא קאי אמשנה דעל הזיקין. ופליג אשמואל דמפרש מאי זיקין כוכבא דשביט ורב הונא פי' זיקין היינו וילון הוא דמקרע ומתחזי הרקיע דרך הרקיעה כרומח והיינו זיקין דתנן על הזיקין אומר ברוך שכחו וכו' כלומר כשרואה ביום דמקרע הוילון ומתחזי הרקיע ומברך ברוך שכחו וכו' אבל אי ס"ל למורי כפי' התוס' בברכות דמה דאמר רב הונא וילון הוא רמקרע מפרש אכוכבא דשביט דלא

עבר כסלא וע"כ היינו שרואה בלילה ויהי' מוכרח דוילון הוא תחת הרקיע בליל' (כפי' רש"י ויוצא ערבית מתיקו ומתפשט למטה וכו' ולא כפי' מורי דיוצא ערבית מן העולם וכו') אמור מעתה רש"י ורבינו ומורי מסכימים לפי' וכוונה אחת. וז"ל המהרש"א (בברכות בחדושי אגדות) וילון הוא דמקרע והוא אחד משבעה רקיעים כדאמרי' (בפרק אין דורשין) שבעה רקיעים הם ואלו הן וילון רקיע שחקים וכו' וילון אינו משמש כלום כר רקיע שבו חמה ולבנה וכוכבי' וכו' וזה שאמר הכא כדמקרע וילון שהוא התחתון מתחזי הרקיע שהוא למעלה ממנו ומחזי נהור' ברקיע מחמ' כוכבי' ולבנה הקבועי' בו. ודו"ק. ועיין עוד בח"א בחגיגה שהאריך בפי' רש"י ותוס'. ועיין תו' (פסחים דף מ"ט). ד"ה לא מצא וכו' דזוהר הרקיע עדיף מזוהר הכוכבים ועיין תוס' בב' בתרא (ד' ח'): ד"ה ומצדיקי הרבים וכו' כפי מה שכתבו בשם ריב"א ע"ש לא משמע כך:

ווס (בבא קמא דף י"ח): דמתוויס בלישא לשון גיעול היא עכ"ל. לפנינו איתא דמאיס בלישה. וז"ל רש"י דמאיס בלישא שמדובקת בו עיסה דמאיס לשון ליכלוך:

ורשכי (קידושין דף י"ג). ההיא איתתא דקא מזבנ' ורשכי (ובבבא מציעא דף נ"א) ההוא דהוה קא מזבין ורשכי קרי שתא ושוי חמשה. פי' ר"ח ז"ל מרגלית ורבינו גרשום ז"ל פי' מצנפת שנותנין על הפדחת וכו'. עכ"ל. ורש"י (בקידושין י"ג). פי' ורשכי בינדול"ש (ובב"מ נ"א) פירוש רש"י ורשכי. קשורי משי שקורין בינדיל"ש, (ובגליון הש"ס בקדושין) נדפס פי' חבילות משי. ודע (דבב"מ ד" נ"א) דמסיק הש"ס מאני דתשמישי דיקרי עלי' לא מזבין להו אי לאו בדמי יתירי משמע טפי כפי' רבינו גרשום עיין היטיב שם:

ותק (ברכות דף ט') ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה. (ר"ה דף ל"ב) ותיקון היו משלימין בתורה. פי' תלמוד ותיק עכ"ל. התשבי תמה כי לא חידש בו דבר ע"ש. ויש לומר דרבינו רצה בזה שלא יהיה מקום לטעות באותן ותיקון שכתב לקמן בכתובות וגיטין ונדה ולכך חלקם והך ותיקים בברכות ור"ה פירושו תלמידי חכמים ולקמן פירושם בענין אחר לפי ענינו:

ותר (בבא קמא דף נ') אמר רבי חנינא כל האומר הקב"ה ותרן יתותרין מעוהי וחייו עכ"ל. לפנינו איתא יוותרו חייו. פי' רש"י יופקרו חייו וגופו שמורה אל הבריות לחטוא:

נשלם אות הוי"ו מן הפלאה שבערכין

אות הזי"ן

זב (מנחות דף סד) הנהי תלת נשי דאתיין תלתא קיני חדא אמרה לזיבתי וחדא אמרה לימתי וחדא אמרא לעונתי סבור מינה לזיבתי זיבה ממש (פרש"י דזבה מביאה לאחר ספירה קן אחד) לימתי לימתי ממש (פרש"י היינו זבה ששופעת כים) לעונתי לעונתי ממש (לעונתי לעונתי ממש כן איתא לפנינו ופי' רש"י היינו נמי לעונת קרבן זיבתה ליום ח') דאכולהו חדא חטאת וחדא עולה אמר להו מרדכי שמא בים סיכנה שמא בזוב סיכנה שמא בעין סיכנה דכולהו עולות בינהו. פי' זו שאומרת לעונתי סברו למימר שופעת דם כמעין זו שאמרה לימתי סברו למימר שופעת דם כים וזו שאמרה לזיבתי סברו למימר זבה ממש ודינה אחד לחטאת ואחד לעולה אמר להו מרדכי שמא בימא איסתכנת שמא בעין איסתכנת שמ' בזוב סיכנה בא זאב לטרוף את בנה ונדרה וכו' עכ"ל. ועיין פי' רש"י במנחות שפירש בענין אחר בזוב ממש סיכנה ונדרה על שהיתה שופעת דם ביותר ונסתכנה למות ונדבה בקינה עכ"ל. ולפי פירושו נודע בחקירת מרדכי דחייבת להביא עוד קן לזיבתה וזו היתה רק לנדרה ונודע ע"י חקירתו שני דברים שזו שתיהן עולות ושחייבות להביא עוד אחת לזיבתה ויהיה אחד חטאת ואחד עולה:

זבזגא (נדה דף נו) אמר רבא הני זבזגי דמחווזא כי שלדן קיימת טמאין פי' שרצים יבשים עכ"ל. ובמוסף (א"ב בנוסחאות דידן כתיב זבובי עכ"ל. לפנינו איתא זבוגי וכן ברש"י איתא זבוגי והוא צב):

זבל (שביעית פרק ב') מזבלין וכו' וכורכין וקוטמין ומסלקין וכו' פירוש קוטמין תרגום אפר קטמא ויש אומרים שובר הראשים עכ"ל. (משנה ד' פ"ב דשביעית) ז"ל הר"ש וקוטמין אותן פי' בערוך אפר תרגומו קטמא (ולא נהירא דהיינו מאבקין דלעיל ונראה שחותך ראשי הענפים) ויש מפרשים שוברים הראשים כמו נקטם ראשו עכ"ל. אכן רבינו שכתב פי' הראשון לא חש לקושי דהיינו מאבקין דלעיל וגם הרב ברטנורא כתב גם פי' הראשון ולא השגיח על אותה הקושיא דהיינו מאבקין משום דבקל יש ליישב דמאבקין דלעיל במשנה ב' שפירש רבינו בשם ירושלמי לעיל משליכין אבק על עיקר האילן לא מוכחא מילתא בעיני הרואים אחר כך בשביעית דהבעלים הניחו האבק משום דהרי אבק שכיח בכל המקומות אבל בקיטמא דהיינו אפר מוכח מילתא טפי דהבעלים הניחו האפר שם והוה אמינא דאף קודם ראש השנה אסורה מפני הרואים אח"כ בשביעית שהאפר על עיקרי האילן וחשדוהו לבעלים שעשו כך בשביעית להכי איצטריך לאשמועינן דשרי. וגם מאבקין דלעיל איצטריך לאשמועינן דלא שרי אלא עד ראש השנה ולא בשביעית עצמה. ובכן פי' הרב ופי' רבינו שמע אמריהם כי נעמו:

זבורית א'(בבא קמא דף ז). כתובות אשה דינה בזבורית (פי' הפחות שבנכסים) עכ"ל. (בש"ע ח"מ סימן קא סעיף ה בהגה"ה) כתב זיבורית הגרוע שבקרקע מלשון זבורא שהן מין בעלי חיים העוקצים:

זג ג' (סנהדרין דף יב). זוג בא מרקת פי' שני ת"ח באו מטבריא כדאמרן במגלה רקת זו טבריא ותפשן נשר פי' המלך עכבן כו' כדכתיב הנשר הגדול ויש אומרים עכבן המטר הנושר משמים ובידן דברים הנעשים בלוז הן תכלת וציצית וכו' עכ"ל. פי' רש"י כדאיתא בסוטה (דף מו). היא לוז שצובעין בה תכלת:

זג ו' (בבא קמא דף יו"ד). לא צריכא דיזגא מיזגא עכ"ל. לפנינו איתא לא צריכא דבהדי דסמיך בהו תבר. ועיין רש"י שכתב לישנא אחרינא דזגא מזגא גרסינן כדאמרינן בעלמא חזי למיזגא עלייהו (שבת דף מח):

זג ח' (חולין דף עח). כיון דזיגי אע"ג דלא חווריו הוו צומת הגידין אמרי רבוואתא לית הלכתא כמר בר רב אשי לא בהאי ולא בהפוכי שבועתא וסימנך הפך לבן כלומר אפוכי שבועה וחווריו דגידין עכ"ל. עיין קונטרס סימן ו':

זג ט'(ברכות דף לא). אייתי קבא דזגוגיתא תבר קמייהו ואתעציבו עכ"ל. לפנינו איתא אייתי כסא דזגוגיתא חיוורתא תבר קמייהו ואעציבו:

זגדוס (בכורות דף מד). סכי שמש והזגדוס מחוי רב הונא חדא מדידן וחדא מדידהו עינו אחת דומה לשלנו ועינו אחת דומה לאותן שעיניהם משונות ועוד פי' אחר בברייתא שגבינו אחד שחור ואחד לבן מ"ט תנא כל זוגא דלא דמו להדדי זגדוס קרי ליה פי' זוג דוס זוג שנים דוס שנים כלומר הזוג של עינים או של גבינים בשני ענינים עכ"ל. לשון הרב מברטנורא דוס בלשון רומי שנים:

זה א' (יומא דף כח) זיהרא דשימשא קשה משימשא פי' חומת השמש אחרי שסר ועבר השמש מאותו מקום וסימנך דנא דחלא כלומר אחר שתריק החומץ ממנו ריחו חזק יותר מן החומץ עצמו עכ"ל. (ובמוסף א"ב בנוסחאות שלנו זוהמא כתיב עכ"ל). ופי' רש"י אותו חום של יום המעונן דנא דחלא שפיה סתום יפה שלא יצא ריחו ויחלוש וכשאתה נוקב נקב קטן יוצא משם ריח חזק מאד כך יום המעונן מתוך שהחמה מכוסה וחום שלה כבוש נוקבת בכת דרך נקב העבים ודע דבעין יעקב איתא זיהרא וכו':

זה ג' (חולין דף ז). מכאן לתלמיד חכם שאמר דבר הלכה אין מזניחין אותו וכו' ואמרי ליה אין מזהיהין אותו. פי' עניין גבהות עכ"ל. לפנינו איתא אין מזחיחין אותו דתניא משרבו זחוחי הלב וכו':

זהם (בספרא) ואם מן הצאן פרט לזקן וחולה ולמזוהם עכ"ל. וכן איתא בתמורה (דף כח):

זהר ב' (קידושין דף פא). נפל זיהרא באיפומא עכ"ל. לפנינו איתא נהורא:
זהרא ה' (בבא בתרא דף נה) והני זהררי דזבין ארעא לטסקא זבינהו זביני פי' זהרא כבר פירשתי בערך בסתן ופי' זהררי הממונים מן המלכות לקבל טסקא דפרדיסי שמם כן ואם אריק מר' דפרדיסא ואתו זהרורי ולא אשכחוה ליה דינא דמלכותא למיזבן ההוא פרדיסא ולמפרעי טסקא וה"מ לטסקא אבל לכרגא לא מזבני ארעא כלומר דינא דמלכותא דכרגא אקרקף דגברי מנח וזה השם לשון פרסי הוא עכ"ל. לאפוקי מפי' הרשב"ם שכתב בזה"ל הני זהרורי בעלי נחלות העשירים קונים מעבדי המלך שדות ענייי העיר וכו' זהרורי על שם נחלה שקרוי זיהרא לקמן בפרק המוכר את הבית (דף סא) ואי אמר זיהרא אפילו בוסתני ופרדיסי וכו'. ורבינו ממאן לפרש כך. לכך כתב זהרא כבר פירשתי בערך בסתן כלומר הא וודאי זיהרא הוא שם נחלה כאשר ביאר שם בערך בסתן ע"ש. זולת זהררי הנכתב בשני רישי"ן היינו השם של הממונים מן המלכות:
זהר ו' (נדה דף נה). נהי לדרוסא דזיהר נפקא (פי' זיהרא ארס) דמעתא גופה לא נפקא עכ"ל מלת לדרוס' ליתא לפנינו:
זווא א' (מגלה דף יו). אייתי זווא מביתי וקא שקיל לי' למזייא. פי' היינו זוג של ספרים עד כאן לשונו. זוזא איתא לפנינו ופי' רש"י זוג של ספרים כעין מספרים. (ועיין עירובין לו). עושין זוזי זוזי:
זווא ב' (מועד קטן דף כח). תנא להו זווא דמן הדייב. (ובנדה דף כא). וכן כי אתא זווא מהדייב פי' שם אדם עכ"ל. עי' לעיל בערך הדייב איתא זוגא וכן איתא לפנינו וכן איתא בגמ' (נדה דף כא) זיגא. וכתב רש"י שני תלמידי חכמים. וז"ל תוס' ד"ה זווא פי' בערוך שם חכם ע"כ ויש להסביר פנים הא דלא כתבו תוס' הכי (במ"ק דף כח) משום דשם אינו מוכרח כל כך דמדלא תנא אתא אף כשהוא לשון יחיד נוכל לומר שהוא לשון דקאי על הברייתא. אבל הכא בנדה אי איתא כפירש"י אתו הוה ליה למימר:
זווד ג' (קדושין דף יב). ההוא גברא דאקדיש איתת' בזוודא דאודרי. פי' שק שמשימין בו כל דבר קורין בלשון ישמעאל מזווד עכ"ל. לפנינו איתא דאורדי וז"ל רש"י בזוודא דאורדי אגודה של מוכין. ולדעתי נפל טעות וצריך לומר דאודרי כי כן איתא (בברכות נו. ובשבת דף מח) ושאר מקומות אודרי. ופירש"י מוכין. ועיין לעיל ערך אודרא. והנה רבינו שלא שם חלקו ערך אודרא ולפרש מה היא אודרי לכך נראה קצת דטעות איתרמי הכא וצריך לומר כאן בזווידא דאודדי:
זיו (כתובות דף עא). את"ל זווי זווי קתני עכ"ל. לפנינו איתא זוגי זוגי קתני:
עוד שם באותו האות (שבת דף קכט) בתלתא מ"ט לא משום דקאי מאדים בזווי. פי'

יום ג' יבא מאדים ב' פעמים בזווי בשעה ח' ובשעה כ"ב. משום הכי חיישינן לסכנה כי מאדים ממונה על הדם זה פי' ר"ח ז"ל עכ"ל. בחידושי הלכות למהרש"א ז"ל העתיק כל זה וכתב שר"ח בפירושו הוצרך לפירוש זה לתרץ קושית התוס' דביום ד' לא קאי ב' פעמים בזווי וכו' ע"ש. מיהו מה שסיים מהרש"א בזה"ל וכצ"ל לפי התוס' ודו"ק. קצת יש לדקדק דלא כתב ג"כ שכצ"ל לפי' רש"י שהוא עיקר המפרש בזה:

ודע דזה שכתב המהרש"א דניחא לי' בטעמא דקאמר משום ב"ד שלמעלה ומטה. כוונתו רצוי' ומבוארת עפ"י הקדמה (פסחים דף ק"י). דמאן דלא קפד אזוגות לא קפדינן בהדיה. ולפיכך ניחא ליה בטעמא דקאמר משום בית דין וכו' ולכך אפילו מאן דלא קפיד אזוגות אין לו להקיז ביום ב' ויום ה':

זוז א' (שבת דף סו). לאשתא בת יומא לישקיל זוזא חיורא. פי' זוז של כסף צרוף עכ"ל. וז"ל רש"י צרוף וחדש:

עוד שם (חגיגה דף ה). זוזי לעללא לא שכיח לתילותא שכיח. פי' הממציא מעות לעני בשעה שהנושים עליו ומלוה אותן לו והנוגשים באים ולוקחין אותו הממון וכי מסתלקי הוא בא נושה אותו בכל יום היינו דאמרי אינשי זוזי לקנות התבואה אינו מצוי ולמי שתולין אותו והנוגשים אותו מצוי עכ"ל. כפי' הזה כתבו התוס' (בפסחים דף קיא). בשם ר"ת בד"ה תליא וכו'. אבל (בחגיגה דף ה ובסנהדרין דף עג) כתבו פי' ר"ת באופן אחרת ע"ש מה שהשיגו על פי' רש"י. וגם ביבמות (דף סג) וכתבו תוס' בשם ר"ת כמ"ש בחגיגה ובסנהדרין. ודלא כמ"ש בפי' הנ"ל:

זויק (חולין דף קט). אמר להו רב נחמן לטבחי זויקו לה כחלי. פי' הכחל מלא מן החלב כמו זיקים מלאים עכ"ל. וז"ל תוס' זויקו לה כחלי פי' בערוך כמו זיקים מלאים ודמי לארמאי זווקתא (בע"ז דף לא). כלומר נפוחין וכן הכא כחל כמו נוד נפוח מלא חלב ולא נקרע. אבל לפנינו (בע"ז דף לא). איתא ארמאי זוקאני ופי' רש"י זוקאני נפוחים:

זוית (מועד קטן דף יח). אמר אביטל ספרא משמיה דרב שפה מזוית לזוית הנחה כל שמעכבת פי' שפה עשויה מזוית לזוית כלו' אם צריכה כולה תיקון שרי אבל מקצתה לאו הנחה כל שהיא מעכבת. פי' אם עשה שפמו והניח מקצתו שאינו עשוי מותר ליטלו כי מעכבתו באכילתו וכיוצא בה ומשום זה הצער שרי עכ"ל. לפנינו ליתא אלו המלות הנחה כ"ש מעכבת. וע"ש בפירש"י ד"ה מזוית וכו':

זט (בבא מציעא דף כז). בזוטו של ים ובשוליותו של נהר אף על גב דאית בי' סימן רחמנא שרייה. (ובעבודה זרה דף מג) המציל מן הגייס ומן הנהר ומזוטו של ים ומשוליותו של נהר הרי אלו שלו (ובריש מגלת איכה) ונרוץ הגלגל אל הבור זה בבל

שהיא זוטו של עולם. פי' ארעיתו ותחתותו עכ"ל. בב"מ לא פי' רש"י כלום אבל בע"ז (דף מג) פי' רש"י זוטו של ים לשון החוזר לאחוריו עשר וט"ו פרסאות ושוטף כל מה שמוצא בדרך חזרתו וכן עושה בכל יום

זיידן (שבת דף צד). מי איכא סוס המיוחד לעופות אין איכא סוסיא דבי זיידן רב האי גאון היה שונה סוסא דבאזריין וכך פירושו הנץ וכיוצא בו שהמלכים צדין בהן עופות קורין אותו באז והאדם העוסק בהן קורין אותו באזריין ובזמן שהם יותר מאחד קורין באזריין ויש להם סוסים מיוחדין לשאת העופות הדורסין הנקראים באז עכ"ל. לפנינו בגמ' ורש"י ותוס' איתא דבי וייאדן כתבו תוס' פירש ר"ח שכן ציידי עופות מניחין עליהם עופות שלהם שצדין בהן עופות אחרים. אבל אין לפרש העופות הניצודין דהני כפותין נינהו ואמר בסמוך דמודה ר' נתן בכפות עכ"ל:

עוד שם באותו האות ודחי רבא הא דתני בן בתירא מתיר בסוס לאו בסוס העומד לבני אדם הוא דהאי לדברי הכל מותר אלא בסוס העומד לתת עליו העופות כשהולכין לצייד כדי שלא לייגען ולפרוח עד שיגיע למקום הציידן וכיון שמגיעים למקום מורידין אותן ומתירין ומפריחין אותן והולכין ודורסין וצדין והן העופות כגון הנץ שנקרא באז עכ"ל. לישנא בעלמא נקט ואין לומר דהכוונה מתירין שהן מתחלה קשורין דא"כ מודה ר' נתן וכמ"ש לעיל בשם התוס':

זיון (מנחות דף כט). אמר רבה שבעה אותיות צריכין שלש שלש זיונין שעטנ"ז ג"ץ עכ"ל. לפנינו איתא רבא:

זייאנקי (כתובות דף סו). שבעה אלפי דינרי זיינקי. פי' מטבע טוב עכ"ל. סיאנקי איתא לפנינו. ופי' רש"י שם מקום:

זיירי (שבת דף קכג) הכל מודים בסיכי זיירי ומזורי כיון דקפיד עלייהו מייחד להו מקום פי' סיכי הם יתידות המוכנין לנער בהן משי וכדומה לו תרגום יתידות סיכי זיירי כלי עץ כגון קרשים שכובשין בהם את הבגדים כדתנן מכבש של בעלי בתים מזורה כלי עץ שהכובש מכה בו את הבגדים על האבן בעת שמלבנן אלו כולן קפיד עליהם שלא יתעוותו אז יפגמו שאם יפגמו יקרע הבגדים והמשי לפיכך מסיח דעתו מלטלטלן ונעשים מוקצים ועל כן אסור לטלטלן. וכן הוא מפורש בתלמוד ארץ ישראל וכו' עכ"ל. הביאו התוס' שם ככתבו וכלשונו. ורש"י פירש בענין אחר גם כתב פי' בשם רבינו הלוי:

זך א' (ברכות דף יב) לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עכ"ל. לא פי' רש"י עליו כלום:

שם באותו האות (פסחים דף יט) זכינו שאין טומאת ידים במקדש. פי' שניהם ענין

מציאה וי"מ ענין זכות עכ"ל. וז"ל רש"י זכות וטובה וריוח ותקנה היא לנו מהפסד קדשים וכו':

עוד שם באותו האות (נדה דף נב). אמר רבא זכנהו רבי חנינא בן אנטיגנוס לרבנן וי"מ ענייי ניצוח עכ"ל. וז"ל רש"י זכנהו. תשובה נוצחת השיבן ודע דלעיל (דף לח בנדה) בהא זכנהו רבי אליעזר לרבנן פי' רש"י וז"ל זכנהו תשובה נוצחת יכול להשיבן. וקצת נ"ע שלא פי' רש"י שם כמו הכא. (ובחולין דף לא) בהא זכנהו ר' נתן לרבנן וז"ל רש"י זכנהו נצחם כלומר בזאת נראין דבריו מדבריהם גם הכא צריך טעמא שלא פירש רש"י כמו בנדה גם בקדושין (דף יח) שינה רש"י וכתב בזה"ל בהא זכנהו ר' אליעזר לרבנן יש לו פתחון פה ונצחם במחלוקת זה. ודע דהרמב"ם בפי' המשניות כתב (אהא דאמר ר' אלעזר בן עזריה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות וכו') בזה"ל לא זכיתי לדעת הרמז שנרמז בכתוב בחיוב קריאת פרשה זו בלילה עד שדרשה בן זומא עכ"ל. נראה אף שבכמה מקומות שזכרתי מורה על ענין הניצוח הכא בר"א ב"ע שלא מצינו צד החולקים עמו להדיא ניחא ליה להרמב"ם לפרש לשון זכות או מציאה ממש וכן נראה מלשון רבינו שכתב להא בפרק בא סימן (נדה דף נב) ולא כללו בהדי הנך בפרק קמא דברכות ולא זכיתי שתאמר (ובפסחים דף יט) וכו' אלא ברור דפירש וענין ניצוח לא שייך כלל גבי ר' אלעזר בן עזריה וכן גבי זכינו שאין טומאת ידים במקדש לא שייך ענין ניצוח כלל. וזה שדקדק רבינו וכתב פירוש שניהם ענין מציאה וכו' (כלומר הא דפרק קמא דברכות והא דפ"ק דפסחים שתי סוגיות אלו) בהחלט ענין מציאה או ענין זכות. אבל סוגיא דפרק בא סימן שפיר יש לפרש מענין ניצוח וכתבתי כל זה להשוות פירוש רבינו עם פירוש הרמב"ם כאשר ביארתי במיחזו' לאפוקי ממ"ש דודי זקני הגאון תוס' יום טוב בזה"ל ולא זכיתי פירוש הרב לא נצחתי גם בערוך די"מ כן עד כאן לשונו. וגם לפי מה שסובר התוס' י"ט כוונת הערוך קשה למה הפסיק ולא כלל הכל יחד ולכתוב הפירושים זה אחר זה. כמנהג רבינו בכל מקום וכדאמרן:

זל א' (פסחים דף מ) דכל אגב מזלייהו לא מחמעין פי' אגב הילוכייהו עכ"ל. לפנינו איתא מדלייהו ופי' רש"י בדרך נפילתן לא מחמעי:

זל ב' (ברכו' ד' סג). דרש בר קפר' זלת קפוץ קנה מינ'. פי' סחורה שהיא בזול קפוץ קנה מינה שסופה להתעלות עכ"ל. לפנינו איתא קבוץ וע"ש פ"ח:

זמלסטר (כלים פ' כה) נודות יין ושמן וזומליסטרון פי' כלי של מתכת ראשו אחד מזלג מעלין בו בשר מן היורה וכף מעלין בו מרק פי' אחר כף כעין תרוודא כפה דפרזלא דמסקין ביה כוור דוקא ושחלין בי' בשר פי' זומליסטרון דין עביד תניין כלו' דין עביד

תרין עבידתי כדתנן ניטל כפה טמאה. פירוש אחר שמעביר הזוהמא לסטר עכ"ל. בכל הנוסחאות איתא זוהמא ליסטרון (אמר המעתיק מנוסחא זו משמע כפי' האחרון וק"ל):
זמר א' (סוטה דף מח) אמר רב הונא זמרא דנגרי ובקרי שרי דגלדאי אסיר עכ"ל. עיין לעיל בערך בקר ג' ושם איתא דנגדי וכן איתא לפנינו ועיין שם פירושם:
זמר ד' (בפסיקתא דזכור) לפי שלא היו יודעין ישראל מה טיבה של זמורה אלא והנם שולחים את הזמורה אל אפם וכיון שבא עמלק התחיל לזמרה להם. ספר אחר כיון שבא עמלק לימדה להן וממי למדה מעשו זקנו שנא' הכי קרא שמו יעקב חיכחך בלשונו והוציא הזמורה. פי' כיחו וניעו עכ"ל. הך מילתא איתא בילקוט שמעוני (פ' תולדות):
זמית (ברכות דף לו ודף מ. ונדרים דף נה) על המלח ועל הזמית ועל הכמהין ועל הפטריות אומר שהכל נהיה בדברו פי' זמית מרק שכן בלשון יון קורין למרק זומין ויש מפרשים סליימא עכ"ל. (לפנינו איתא בנדרים זומית בוי"ו ובכל המקומות פי' רש"י שלמור"א בלע"ז עיין שם) והטור א"ח (סי' ר"ד) כתב רב האי פי' זומית שהוא הקצף העולה על רתיחת הקדרה. הבית יוסף שם הביא פירוש הערוך ודע דרש"י (בנדרים דף נה. וכ"כ עוד בברכות דף לה) כתב זמית שלמורא. וכ"כ בהר"ן והר"ש שם:
זן א' (כלים פרק כו משנה ג) הזון והבורכייר טמאים. פי' אבנט וכו' (ובילקוט פרשת ואתם תצוה ובפסיקתא דנחמו ובמגלת איכה) מה אעידך כשאמרו ישראל נעשה ונשמע שלח הקב"ה לכל אחד ואחד שני מלאכים אחד להלבישו עטרה ואחד לאסרו זוני פי' זוני אזור וכו' עכ"ל. וכן פירש הרמב"ם (משנה ג פ' כו) הזון כמין אזור מעור מפורסם הצורה יקשרו אותו כמו חגורה מזה הענין והזונות רחצו (מלכים א כב) ע"כ גם הר"ש פירש הכי עפ"י דעת הגאון והביא ג"כ לשון הערוך עיין שם. ולכאורה חידוש גדול דבסנהדרין (דף לט) הביאו רבינו לקמן בסמוך ערך זן ד' מפרש ר' אלעזר והזונות רחצו למרק שתי חזיונות ורבא מפרש זונות ממש. ע"ש. ואולם דע כי במלכים פי' ג"כ והזונות רחצו וכלי זיין רחצו שם מן הדם כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו אחאב מצונן הי' ועשתה לו איזבל דמות שתי זונות במרכבתו. ע"כ:
זנגביל (שבת דף סה) ובכל דבר שתתן לתוך פיה זנגבילא אי נמי דרצין פי' דרצין עצי סממנים הבאים מארץ סין וחדים בטעמן ודומין לקנמון וזנגבילא דומה לחתיכות של עצים והוא זינזיבר"י. דרצין לשון ישמעאל הוא ודומה לקליפי אילן והוא אדום והוא צינומו עכ"ל. ז"ל רש"י דרצוני קנמון:
זנדוקא (תענית דף כב) א"ל מאי עובדך א"ל זנדוקא אנא ואסרנא גברי לחוד ונשי לחוד. פי' שומר בית האסורים עכ"ל. זנדוקנא איתא לפנינו בגמרא וברש"י:

זנוח (מנחות דף פג). מכמס וזנותא אלפא לסלת ע"כ לשונו. לפנינו איתא וזטחא: אבל בפירוש רש"י איתא וזוניחא ובמשנה שבמשניות איתא ומזוניחא:

זק א' (ברכות דף נח) על הזיקין ועל הזועות בגמרא מאי זיקין כוכבא דשביט ובלשון ארמית ניצוצי אש זיקוקין דינור פירוש רב האי ז"ל אש שמקדחת למעלה ונראה לה אור כענין שנא' קודחי אש מאזרי זיקות וכו' ובזיקות בערתם והעמודים של אש הנראים למעלה חייבים לברך עליהם וכו' ושביט שהוא עומר כשבט כדכתיב כו' וקם שבט מישראל. עכ"ל ז"ל הרמב"ם (בפרק יו"ד מהלכות ברכות הל' י"ד) על הרוחות וכו' ועל האור שבאויר שיראו כאלו הם כוכבים נופלין ורצין ממקום למקום או שיש להם זנב על כל אחד מאלו מברך ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם. וז"ל הכ"מ על הרוחות וכו' משנה (ברכות נד) וזיקים מפרש רבינו אור שבאויר כאלו הם כוכבים וכו'. וז"ל הגהת מיימוני (אות קטן ך') או כוכבים שיש להם זנב כן פירש רב האי גאון דשביט מלשון שבט כדכתיב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל וכן בערוך משמו בערך (כוכב) (וצ"ל בערך זק) עכ"ל. היוצא מזה לדעת הרמב"ם על קימע"ט שטער"ן בל"א שהוא כוכב יש לו זנב צריך לברך ואמנם הפוסקים השמיטו דין זה ועכ"פ כדי הרב האי גאון והרמב"ם לברך (בלא שם ומלכות לצאת ידי כל הפוסקים) ועיין לקמן בערך כוכב ועיין מ"ש בס"ד לעיל בערך ויל:

זקן א' (ברכות דף י"א) לאחד שאמרו לו זקנך מגודל אמר להן יהא כנגד המשחיתים פירוש המשחיתים המגלחים ומשחיתים זקנם כנגדם הוא מגדל זקנו כלומר זה קילס מעשיהם ונמצא זה חולק עניהם. כך זה הטה וזה זקף עכ"ל. לפנינו איתא יהיה וכו' ועיין בפי' רש"י שפירש בענין אחר כזה"ל משל שלך דומה לאחד שאומרים לו זקנך נאה ומגודל והוא אומר להם הואיל וקלסתם אותו אף הוא יהיה כנגד המשחיתים הגדול הזה יהיה נתון לתער ולמספרים שאביא עליו ואשחיתנו ע"ש: והנה לפי' רש"י כמעט היה יותר טוב לומר יהיה למשחיתים אמנם מלת כנגד עזר הוא לפי' הערוך:

עוד שם באותו האות (סנהדרין דף מ"ב). אומר בדיני ממונות נזדקן הדין ואין אומר בדיני נפשות נזדקן הדין אילימא קש דינא. כלומר כחש כמו זקן גדול נשאנו ונתננו בדין כמה ימים עד שנעשה זקן דיי כיון שלא נתברר לנו זכות נחתכהו אומרים כך בדיני ממונות ואין אומרים כך בדיני נפשות אלא כל זמן שמאחרין בדיני נפשות הרי זה משובח מאי נזדקן הדין חכם דינא כלומר נשאנו ונתננו בו עד שנתברר לאור כדכתיב בישישי' חכמה עכ"ל. דברי רבינו מבוארים עפ"י הסוגיא דבגמרא:

זקתא (בבא מציעא דף צ"ד) כאן וכאן זקתא איכא בהדין ולהציב הדרבן תרגום ולאנצא זקת וכו' עכ"ל. לפנינו איתא כך וכך זוקתא פסיקא לן זז"ל רש"י זיקתא קלעים המקלעים באבן וכו' ועיין רש"י משלי כ"ו (פסוק י"ח) היורה זיקים וכו':

זר ד' (בבא מציעא ד' י"ב). אפשיטי דספרא זייר ליה פי' בשביל שכירות הסופר מעכבו עכ"ל וז"ל רש"י זייר עוצר כמו מעצרתא זיירא (ע"ז ד' ס') ובלשון מקרא ויזר את הגזה (שופטים ו':ל"ח) (בע"ז דף ס) מעצרתא זיירא פירש רש"י גת דאין דורכין אלא כובשין בקורה זייר מכבש כמו (שופטים ר) ויזר מן הגזה מלא ספל מים:

זר ו' (עבודה זרה דף ס') מעצרא זיירא רב פפא שרי ורב אשי אסר. פי' עכו"ם שעוצר חרצנים של ישראל עכ"ל **מעצרא** כן איתא בגמרא ופירש רש"י גת דאין דורכין אלא כובשין בקורה וכו' ועיין לקמן בערך **מעצרתא** כתב הערוך יקב תרגום **מעצרתא**:

זריד (ברכות דף ל"ז) חילקא טרגיס זריד סלת וערסן ורפרש בגמרא חילקא חיטי דמיתברי באסיתא ב' ב' טרגיס ג' ג' זריד ד' ד' ערסן ה' ה' עבדינהו בקדרה מברך עלייהו בורא מיני מזונות אבל היכא דשליק לה חיטי בעינייהו דלא תברינהו כלל בורא פרי האדמה מ"ט בעינייהו קיימי כדמעיקרא עכ"ל. לא מצאתי בגמרא שמפורש פי' זה כי אם ראה זה מצאתי במ"ק (דף יב) שהביא בעל הערוך בסמוך כאן אמנם שם במ"ק לא נזכר זרי' כ"א טיסני חדא לד' אבל ערסן ה' ה' לא נזכר כלל שמה. וכפי הנראה (בנדרים ד' מא). שערסן הוא חושלי דשערי (ופי' רש"י קליפים) ופשיטא לרב יוסף דאמר סמידי דשערי עתיקתא מבואר דערסן איננו בגדר המתחלק לה' ה' ועיין מה שכתבתי לקמן בערך ערס צריך עיון גדול על רש"י (ביומא מו):

שם במוסף באות הנ"ל (א"ב בנוסחאות דידן זריז כתוב עכ"ל המוסף) במשמעות רש"י ביומא (דף מז) נראה להדיא דגם הוא גורס (בברכות לז) וריד כמו שגורס הערוך ועיין מ"ש בס"ד בחבורי יש סדר למשנה (משנה ב' פרק ו' דמכשירין):

זרז א' (מכות ד' כ"ג) ובריש וישלחו אין מזרזין אלא למזורזין עכ"ל תיבות אלה השנים (ובריי"ש וישלחו צריך תיקון קצת):

זרניך (חולין דף פח) ויש אומרים אף הזרניך. פירוש בלע"ז אירופימינט"ו (ובמוסף א"ב כך שמו בלשון ישמעאל והוא מין אשר בו צובעים והוא סם המות) עכ"ל. וז"ל רש"י (מגלה ד' יח) ד"ה סמא זרניך בלשון הקודש אורופמינ"ט בלע"ז:

זרף (ע"ז דף יח). חקקוה דמותיה דרבי מאיר בפיתחא דרומי אמרי כל דחזי ליה נזרפיה פי' נתפשנו וכו' עכ"ל. בנוסחאות דידן כתוב לייתי':

נשלם הפלאה שבערכין אות הזיין

אות החי"ת

חב ב' (סוכה דף מ'. ובבא קמא דף קא) עלי קנים ועלי גפנים שגבבן לחובה על פני השדה לקטן לאכילה ולמאכל בהמתו יש בהן משום קדושת שביעית וכו' עכ"ל. (סוכה מ). שגבבן לחובה פי' רש"י לשון מחבא (בבא קמא) בחובה פירש"י לעשות מהן מחבות אוצר לימות החורף:

עוד שם (בבא קמא דף פא). ושאר כל האלנות מן חובו של אילן ולא מן חודו. פירוש מענפין שבצדדין שמחבין האילן ולא מחודו עיקר לבו של אינן (חוב באילן כמו חיק) השב ידך אל חיקך אעיל כען ידך בחובך וכו' עכ"ל. לפנינו איתא מן איבו של אילן. וז"ל רש"י מאיבו של אילן מפריו כלומ' מענפים הרכין והדקין וכו' לישנא אחרינא מאיבו של אילן ממחבואתו מקום שיש בו ענפים הרבה דהיינו באמצע גבהו ולא בחודו מלמעלה ענף האמצעי שהוא עליון מתשובת הגאונים:

חבית (שבת דף עד). מאן דעביד חביתא חייב ז' חטאות. פי' משום חוסר החרסית וכששוחקו משום טוחן וכשמשליך צרורות וחרסין שבו משום בורר וכשלשו היינו הלש וכשמחתך היינו מחתך ועיקר מלאכה היינו לבנין וגמר מלאכה והשוואתה מכה בפטיש עכ"ל. וז"ל רש"י שבע חטאות טוחן הרגבי' ושוחקן הדק היינו טוחן ובורר צרורות הגסין מתוכן הרי שתים ומרקידן בנפה ומגבל הטיט דהיינו לש וממרח הטיט כעושה הגולם שיהא חלק הרי ממחק ומבעיר האור בכבשן ומצרפו בתוכו הרי מבשל חיובא דחופר ליכא דאינו צריך אלא לעפרה עכ"ל. ובכן דברי הערוך צל"ע:

חבס (בבא מציעא דף פ). אמר אביי בשחבסן לאלתר. פי' שוברו מיד עכ"ל. כשחבטו איתא לפנינו ועיין פי' רש"י:

חבץ ב' (מנחות דף עה). אמר רב יוסף האי חביצא אי אית בה פירורין כזית וכו' פי' פירר הפת בקערה ושפך המרק עליהן עכ"ל. הביאו תוס' פי' הערוך:

חבק (נדה דף כז) במתניתין על שוקיה ועל פרסותיה מבפנים טמאה (גמרא) מבפנים ועד כמה אמרי דבי ר' ינאי עד מקום חבק. פי' כשמוצאה דם על שוקה ועל פרסותיה באותן הצדדין שמדבקין זה עם זה הוי מבפנים וכשנועלין האנפליא יש לה לולאות ומחברין לולאות באמצע השוק פעמים מבפנים ופעמים מאחור וזהו מקום חבק. פי' אחר עד מקום חבק עד מקום שמחבק ירכה על שוקה כשכופפם ירכה ואותו מקום חבק עצמו הוי כלפנים כנגד התורפה ואם נמצא דם במקום חבק טמא אם נמצא על שוקה וירכה מבפנים עכ"ל. וע"ש תוס' ד"ה מקום חבק. שהביאו לשון הערוך שני פירושים אלו קצת בנוסחא אחרת:

חבר א' (ראש השנה דף לד). לא אמרו אלא בחבר עיר אבל שלא בחבר עיר לא עכ"ל. פי' רש"י חבורת עיר ציבור (מגלה דף כז) במה דברים אמורים בשאין שם חבר עיר אבל יש שם חבר עיר תנתן לחבר עיר עכ"ל. (פירש"י חכם המתעסק בצרכי ציבור) ז"ל הר"ן חבר העיר חכם המתעסק בצרכי ציבור האי הוא פירושא דחבר העיר הכא אע"ג דבפ' ב' (דר"ה) חבר עיר היינו ציבור עכ"ל. וקצת יש לדקדק דלא מייתי הר"ן הך דברכות (דף ל). במשנם וכן שאלני אחי הרב המובהק מוהר"ר הירש דיין דק"ק ליסא ויש ליישב עפ"י עיון הכא בערוך. (ברכות דף ל). אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר פי' גדול העיר אשר יוועדו עליו כל הזקנים שנאמר כל אלה חברו. פי' אחר ציבור מקום שמחברין בני העיר להתפלל בו וכו' עכ"ל. וז"ל רש"י חבורת העיר:

חבר ב' (שבת דף יא). אמר רב תחת ישמעאל ולא תחת עכו"ם תחת עכו"ם ולא תחת חבר תחת חבר ולא תחת תלמיד חכם וכו" פי' תחת ישמעאל ולא תחת סתם עכו"ם תחת סתם עכו"ם ולא תחת חבר שהיו פרסיים קורין לכומרין חברין והיו אותן חברין רעים ומצירין לישראל כדאמרינן (שבת דף עה) מהו לטלטולי שרגא דחנוכתא מקמי חברי בשבתא פי' שגזרו שלא להדליק נר שום אדם אלא לגילוליהם ביום אידם והיו ישראל מדליקין בסתר ואם יראו העכו"ם נר חנוכה ידעו שמדליקין בבתיהם. (ובביצה דף ו). והאידנא דאיכא חברי חיישינן. פי' שאומר לישראל כיון שאתם קוברין המת שלכם תקברו המת שלנו בי"ט שלכם חיישינן ומשהינן למחר (וביבמות דף סג). בגוי נבל אכעיסם רבי יוחנן אמר אלו חברים אמרו ליה לר' יוחנן אתו חברי לבבל שגא נפל קמקבלי שוחדא תריץ יתיב וכו'. (ובגיטין דף י"ו). רבה בב"ח חלש על לגבי' רב יהודה ורבנן לשיולי ביה אדהכי אתא חברא שקלא לשרגא מקמייהו אמר רחמנא או בטולך או בטולא דבר עשו למימרא דרומאי מעלו מפרסאי והתני רבי חייא אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה ידע הקב"ה בישראל שאינן יכולין לקבל גזירתן של רומיים עמד והגלן לבבל וכו' שהיו מאז החברים במדי ופרס לפיכך אמר רב תחת עכו"ם ולא תחת חבר ותחת חבר ולא תחת ת"ח שאע"פ שחבר מיצר הרבה יש לו אימת ממשלה וכו' עכ"ל זה הפי' שפי' רבינו שחברים המה כומרים כתבו התוס' בשם הר"י מקורביל ע"ש מבואר יותר. (ובשבת דף יא) ז"ל רש"י חברי אומה מבני פרסיים. (ובדף מה) ז"ל רש"י חברי שם אומה שהיתה עם פרסיים. (ובביצה דף ו). ד"ה דאיכא חברי. אומה רשעה שהיתה בימי פרסיים וכופין את ישראל לעשות מלאכתן ובי"ט היו נדחין מהם על ידי שאומרים להם י"ט הוא ואם יראו אותם מקברים מתיהם יכופו אותם למלאכה. (ובגיטין דף יז). פי' רש"י חברי פרסאי. (וביבמות דף סג). ז"ל רש"י חברי פרסיים רשעים ומבזים

ואינם מכירין כבודם של ישראל. (ובקידושין דף עב). הראני פרסיים וכו' הראני חברין וכו' ז"ל רש"י חברין אומה הסמוכה לפרסיים ומשחיתים וטורפים היו יותר מפרסיים. והנה דברי רש"י בפירושו על מלת חבר נראין כסותרין זה את זה קצת. ודע דתו' בשבת (דף יא) דחו לפי' רש"י דחבר היינו פרסיים אלא דחבר אומה אחרת היא ע"ש. ועוד כתבו שם בשם הר"י מקורביל דחברים היו כומרים מפרסיים דומים למלאכי חבלה לפי שלובשים בגדים שחורים ורחבים ע"ש. ולכאורה יש לדקדק דאי מטעם שלובשין בגדים שחורים השיב לוי לרבי (בקידושין דף סג) שדומין למלאכי חבלה א"כ כששאל רבי ללוי הראני ישמעאלים והשיב לוי דומין לשעירים של בית הכסא ופי' רש"י לשעירים שלובשים שחורת ודומין לשדים והנה על כורחיך להר"י מקורבי"ל הי' פי' אחר על הך דישמעאלים דומין לשעירים וצ"ע שלא זכרו תוס' פי' על זה משמו. ומצאתי למהרש"א בחידושי אגדות שדוחה פי' רש"י דדומין לשעירים וכתב פי' אתר ע"ש:

חבש ב' (חולין דף נב). כללא דמלתא כל דחביש חיישינן. פי' כל דבר הקשור שכשנופל עליו עומד במקומו חיישינן לריסוק אברים ס"א כל דבר קשה דחביט חיישינן לריסוק אברים דבר רך או שריק לא חיישינן עכ"ל. לפי שעה לא מצאתי (אמר המעתיק עיין לקמן בערוך ערך שרק ב' שהעתיק שם כס"א כל דחביט חיישינן כל דשריק לא חיישינן עכ"ל. אבל לפנינו אית' בהאי לישנ' כל מידי דמישרק אין בו משום ריסוק אברים לא מישרק יש בו משום ריסוק איברים):

חגר (עירובין דף כב). ולשאר עושין לה חגירה גבוהה י' טפחים עכ"ל. לפנינו איתא חגורה:

חד א' (ברכות דף כח). חדא היא לך או חדת היא לך. פי' רב האי שמועה זו שאמרתי לך אחת היא לך שלא שמעת אותה אחת ממני או מחודשת היא לך דשמעת קמי השתא והשתא איחדת לך בה טעמא אמר לי' חדתא היא לי דקמי השתא הוו תמרי לה כר' אלעזר (כר' יהושע בן לוי) והשתא כר' יוחנן עכ"ל. הכי איתא בגמרא רבי זירא כי הוה חליש מגירסיה וכו' אתא ר' נתן בר טובי אמר מאן אמר הלכה בי מדרשא א"ל הכי אמר ר' יוחנן אין הלכה כר' יהודה דאמר מתפלל של מוסף ואח"כ של מנחה א"ל ר' יוחנן אמרה א"ל הן תנא מיניה ארבעין זימנין א"ל חדא היא לך או חדת היא לך א"ל חדת היא לי משום דמספקא לי ברבי יהושע בן לוי וז"ל רש"י חדא היא לך אחת היא לך שלא למדת דבר משמו של ר' יוחנן אלא זו בלבד לכך חביבה היא לך או חדשה היא לך שהיית סבור שאחד מן האחרים אמרה עכ"ל. לכאורה תמוה וכי בשביל שהיה סבור שריב"ל אמרה תנא מיניה כל כך זימנין מה יגרע כחה אם ריב"ל אמרה או ר' יוחנן

אמרה ואם ריב"ל אמרה פשיטא דהלכה אמיתית היא לפי מ"ש בספר יוחסין ובשארי מחברים דריב"ל היה רבו של ר' יוחנן (והוי יודע דבמכות דף ב'. איתא אמר ריב"ל אמר ריש לקיש כתבתי שם על הגליון אמר ריש לקיש נדפס בטעות דאי אפשר שיאמר ריב"ל דבר בשם תלמיד תלמידו וכן בילקוט ליתא רק אמר ר' יהושע בן לוי דאמר קרא וכו') ועיין בקונטרס סימן ח:

חד ג' (קידושין דף פא). א"ל מאן את א"ל אלא חדוותא דהדרא ביומא ע"כ. לפנינו איתא חרותה ופי' רש"י חרותה שם זונה נזכרת בעיר:

חדייב (קידושין דף עב). לחלח זו חילזון חבור זה חדייב עכ"ל. לפנינו איתא הדייב אבל ביבמות (דף יז) איתא חדייב:

חדק א' (שבת דף קכה). כיון דחדקה שויה דופן קירויה עכ"ל. לפנינו איתא דהדקה:

חדק ב' (שבת דף מו). מאי חליות כעין חליות דאית בה חידקי חידקי. (פי' שאינן יוצאין זה מזה אבל נראין כשהן פרודין ואינן פרודין ונרא' המעמידה או המטלטלה כבונה הלכך החליות בין גדונה ועיין קטנה אסירא וכו' עכ"ל). ועיין לקמן בערך חרק גרס דאית בה חידקי עיין שם:

חדק ג' (עירובין דף קא). הדלת שבמוקצה וחדקן שבפירצה (גמרא) תנו רבנן סיכי קוצים וחבילי קוצים שתיקנן בפירצה שבחצר שמע מיניה חדקים שבפירצה קונים הם ועוד מדאמר ליה ההוא מינא לרבי יוסי בר חנינא חדקאה דכתיב בכו טובם כחדק כלומר אתה הטוב והגדול דומה לקוץ עכ"ל. לפנינו איתא לרבי יהושע בן חנניא:

חדש א' (ביצה דף יו). איזהו חג שהחודש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה. פי' אין מזכירין בראש השנה ובראשי חדשיכם לא בתפלה ולא בזולתה עכ"ל. הביאו תוס' בערובין (דף מה). בד"ה זכרון אחד:

עוד שם פי' אחר איזהו חג שהלבנה מתכסה בו ואינה נראית הוי אומר זה ר"ה שבכל שאר חגים יבנה נראית וראיה בערך כס ומנא לן דלבנה נקראת חדש דתנן (ר"ה דף כב) מי שראה את החדש ואינו יכול להלוך ברגליו עכ"ל. עיין תוס' ביצה (דף טז) מה שהביאו בשם רבינו משולם ור"ת ועל רש"י שפי' שהלבנה אינה נראית הקשו דהוה ליה למימר שהלבנה מתכסה בו. ולפי מ"ש רבינו הערוך דהלבנה נקראת חדש מיושב קושיתם דמכנה הש"ס הלבנה בשם חדש כי היא לשון המשנה מי שראה את החדש וכו':

חיור (תולין דף פד). ילבש כלי פשתן כתנא חיורתא רומיתא כלי זכוכית בזוגיתא חיורתא עכ"ל. וכן בבבא מציעא (דף כט): (ובמוסף אות **חיור** (סנהד' ד' צח). אית לך בר חיור גווני פי' רש"י מאה גוונים) עכ"ל. דע דז"ל רש"י ד"ה חיור מאה בלשון פרסי:

חזין (תענית דף ה). ר' יוסי אומר (לפנינו רבי יהודה) שור כשהוא זורע הולך ובוכה בחזירתו אוכל חזין מן התלם. (כתובות דף ס). דברים הרעים לחלב כגון מאי א"ר כהנא כשות וחזין דגים קטנים ותדמה (בבא קמאצ דף נח). אכל החזין ר"י הגלילי אומר נידון במשוייר שבו. (ושם דף קיט). כשות וחזין אין בהן משום גזל. (עירובין דף כח). כשות וחזין מערבין בהם ומברכין עליהם בורא פרי האדמה פי' חזין דדברא דזרעין ליה אדעתא דשערי דלא גמר פירא שהכל ודגנונייתא דזרעי ליה אדעתא דחזין והוא גמר פירא בורא פרי האדמה עכ"ל. (במוסף אגמרא דתענית דף ה). בחזירתו אוכל חזין וכו' (א"ב בנוסחאות דידן כתוב חזיז עכ"ל). הגה"ה של הרב המוסיף קאי על כל המבואר גם להבא דאיתא לפנינו חזיז:

חזן (יומא דף לב). מסרום לחזנים היו מפשיטין את בגדיהן פי' הרמב"ם והר"ב דהיינו שמשין העוסקין בצורכי המקדש:

עוד שם (בבא מציעא דף צג). התם בחוזי מתא. פי' שומרי המדינות שחייבין לשמור שמירתא יתירתא עכ"ל. לפנינו איתא בחזני מתא. פי' רש"י שומרי העיר בלילה שכל סמך אנשי העיר עליהם לשמור גופם:

עוד שם (שבת דף יא). באמת אמרו החזן רואה מהיכן תינוקות קוראים. פי' שליח צבור ותרגום רואה חוזה שהוא צריך לראות היאך יקרא והיאך קורא בני אדם לקרות בתורה עכ"ל. ז"ל רש"י חזן הכנסת המקרא את השבעה הקוראים בתורה ופעמים שאינו יודע היכן צריכין לקרות למחזי ורואה היכן תינוקות של בית רבן קורין בשבת זו וכו' לישנא אחרינא חזן מלמד תינוקות ורואה היכן יתחילו למחר. וז"ל הרב ברטנורא חזן מלמד תינוקות. וז"ל התוי"ט החזן פי' הרב מלמד תינוקות ותרגום רואה חוזה שהוא צריך לראות היאך תינוקות קוראים ועל שם זה נקרא זה ש"ץ חזן כמ"ש בערוך שצריך לראות היאך יתרא. עיין (קונטרס סימן מו):

חזק (שבת דף קמו). במשנה ושוין שנוקבין בנקב ישן ואר"י משמיה דשמואל אין מותר לפתוח נקב ישן אלא במקום העשר לשמר פי' להוציא היין מן השמרים אבל לחזק אסור. פי' היה הנקב בחבית וסתמו שלא יהא שותת נחלקו בו רב חסדא ורבא והלכתא כרבא דתניא מסייעתו לדברי רבא רבא אמר למטה מן היין נמי זה לשמר ומותר לפותחי והיכי דמי לחזק כגון שניקבה למטה מן השמרים דמוכחא מילתא שאין אדם עושה נקב בקרקעיתה של חבית להוציא יין ולא לשמר עשאו מפני שכשמפנה החבי' הופכה על פיה וזה הנקב כיון שסתמו נעשה סיתום זה בגופה של חבית ובטל מלהיות נקב

וחשיב כפתח בית בפירוץ פצימיו שנסתלק ממנו דין פתח לגמרי עכ"ל. ורש"י פי' בענין אחר ע"ש:

חזר ב' (ביצה דף כט). דרש רבה בריה דרב הונא זוטא מנהרדעא שונין קמח בי"ט. אמר להו רב חמא פוקו ואמרי ליה דשקיל טיבותיה וכדיא אחיזרא פוק חזי כמה מהולתי הדרן בנהרדעא פי' שיחת דבריו הנעימים במקום קוצים וכי להוראתך אנו צריכים צא וראה כוברות סובבות ובנהרדעא כל אחת כוברות בנפה ובכברה עכ"ל. לפנינו איתא אמר להו רב נחמן פוקו ואמרו ליה לאבא שקילא טיבותיך וכו':

שם באות הנ"ל רב ששת כרע כי חיזרא. פי' רב האי גאון חיזרא הוא אחד ממיני קוצים שמצויין בבבל וקורין אותו אלחזר וכריעה זו שלא יכרע מאמצע ממש וראשו זקוף ועומד בברייתו ואפילו בשחותו מחציו. אלא צריך שיכוף ראשו כדי שיהיה כאגמון שראשו כפוף ואשי. אמר עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה גם על העיקר הזה הוא שיכוף את ראשו ויהיה צוארו מעוקם עד שיתפקקו כל חוליות שבו אף יכרע עד שיתפקקו האחרות ולא שיכוף עצמו כל כך. אלא כדי שיראה איסר כנגד לבו והמיקל שאינו מהדר מנענע ראשו ויוצא ואפי' המנענע כופף צוארו עכ"ל. ועיין לקמן בערך נע ב':

חזרא (פסחים דף מב). זומא של צבעים הכי תרגומו מיא דחזרא עכ"ל. ובמוסף (א"ב בנוסחאות כתיב דחורא (ובב"מ דף ס) מאי אין משרבטין הכי תרגומו מיא דחזרא. פי' שהמחה בהם סובין ומשקין אותה ומנפחין את כרסה ונראית שמינה והיא כחושה עכ"ל). לפנינו איתא (בפסחים) מיא דחיורא. ופי' רש"י סובין. ונראה שטעות נפל בספרים בין וי"ו לזיי"ן וצ"ל חיזרא כי כן פי' רש"י (בב"מ) מי סובין על מיא דחיזרא ועיין בערך זמן:

חט א' (ברכות דף יט. ובתענית דף יט). אבל מה אעשה לך ואתה מתחטא לפני המקום כבן המתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו. כי הילדים רכים תרגם יונתן ארי טליי מחטיין לשון חוטא נקל בלבו לחטוא לאביו ולהטריחו על תאוותו ע"כ. והנה פירושו דחוק. אמנם (בתענית דף יט) לא פי' רש"י כלום אלא הנקרא פורפי"ש בלעז. אכן (במנחות דף סו). כת' רש"י ד"ה נתחטא נטיל כמו (תעני' ד' יט) בן מתחטא לפני אביו ע"כ. אבל (בבכורות דף נז). כתב רש"י ד"ה והכתיב וכו' נתחטא לשון ירידה וחבירו במס' (תענית דף יט). בן מתחטא לפני אביו ע"כ. ודע דהרב מברטנורא (פרק ג' דתענית משנה ת) כתב פי' מתחטא מתנענע וכתב עליו התוס' יו"ט בלשון ארמית הוא כמ"ש בערוך כי הילדים רכים:

חט ג' (כתובות דף סט) תלא ליה רב לרבי בי חטי. פי' בבית התפירות כלומר מקום שתופרין קצת היריעות הקלפין שהן עשויות במגלה כן כתב רב שאלות הרבה לפני רבי

ותלא ליה בחלק שבין התפר עכ"ל. וכ"כ תוס' בשם ר"ח. אבל בקונטרס פי' בין השיטין וכך איתא (בירושלמי) ע"ש:

חט ד' (בכורות דף לה). אמר רב פפא אכיל ולא מיחזי ופעי ומחזי (מום שבשפתיו) הוי מומא עכ"ל. לפנינו איתא רבא:

חט ו' (בב"ר) לא היו ראוין אומות העולם שיהא בהן מעלה חטטין עכ"ל. יגעתי ומצאתי לשון הזה. (במדרש רבה סדר וישב) ואולם פירושא דהך מילתא לא מצאתי במפרשים. ואולי יתכן לומר דכוונת המדרש לפי שהנגעים באים על לשון הרע (אע"ג דבאים ג"כ על גזל ושפיכות דמים כמבואר בערכין דף טו). ע"ש מ"מ לשון הרע שכיח טובא עד שכמעט אין אדם ניצול ממנו (עיין בבא בתרא דף קסד). והנה עכו"ם אינם מצווין על לשון הרע כמבואר במהרש"א בחידושי אגדות (במסכת שבת דף לג). ד"ה עכו"ם יוכיחו הילכך שפיר קאמר במדרש לאהיו ראויין אומות העולם וכו'. (ודע דבמ"ש בח"א שם (בשבת) טעמא דדוקא למ"ד מפני ביטול תורה קשיא עכו"ם יוכיחו ע"ש. ערכתי מערכה גדולה בחיבורי תיקוני כלי שרת בס"ד. וכאן אין מקו' להאריך):

חט ז' (נזיר דף כט). והתניא ר' יוסי בר חנינא אומר מניין לחטאת שהיא באה על הספק שאינה נאכלת ת"ל והזב את זובו לזכר ולנקבה מה זכר מביא קרבן על הודאי אף נקבה מביאה קרבן על הודאי וכו' עכ"ל. וע"ש בתוס' ד"ה ה"ג וסבר ר' יוסי בר חנינא וכו' גירסת ר"ח דלא גריס ר' יוסי בר חנינא בברייתא אבל ר"ח גריס לה ע"ש. ואני כתבתי בס"ד בתיקוני כלי שרת דנמצא ר' יוסי ב"ר חנינא (בברייתי' סוכה דף מ. קדושין דף כ. ערכין דף ל). דתניא רבי יוסי בר חנינא אומר וכו' והיא שנויה (בתוס' דערכין פ"ה) שם באות הנ"ל ובדף הנ"ל ומליקה מי חייב עלי' משום חולין שנשחטו בעזרה והתניא הנוחר והמעקר אין בו משום חולין שנשחטו בעזרה עכ"ל. לפנינו בש"ש לא מצאתי אלא (בירוש' פ' מי שאמר הל"ו):

עוד שם באות הנ"ל (ראש השנה דף כו) חוטא בל יתנאה פי' אדם שחטא בל יתגאה עכ"ל. בל יתנאה איתא לפנינו ועיין פי' רש"י ותוס':

חטב (חגיגה דף ג) את ה' האמרת היום וה' האמירך היום אמר הקב"ה אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם הזה ואני אעשה אתכם חטיבה אחת לעולם הבא אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם הזה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם הבא דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ עכ"ל לעיל בערך פי' חטיבה אחת ציור אחר בעולם כלומר דבר הניכר שאין כמותו וכו':

חטר ד' (מנחות דף כט). אמר רב אשי חזינא להו לספרי דווקני דחטרי ליה לגגיה דה"א ותלו ליה לכרעיה דחי"ת (דחטרו להו לגגיה דחית ותלו ליה לכרעיה דה"א כך איתא לפנינו) פי' זוקפין מעט לגגו של חי"ת כמקל כלומר שמראה אותו החוטר שחי הוא ברום העולם ותלו לכרעיה דה"א הנקודה בפנים שאינה מתאחזת לגג וכו' עכ"ל:

חטר ה' (חולין דף קכב). עור חטורת (לפנינו חטרת גמל הרכה. (ובבכורות דף מג). ובעלי חטורת (לפנינו חטרות) רבי יהודה מכשיר וחכמים פוסלין פי' הוא גבנון של גמל עכ"ל. מיהו (בבכורות) דמייתי הוא באדם. דע דז"ל הרמב"ם בפירושו (בבכורות) וחטוטרת שם ידוע באיזה ענין השמטת החוליות בין לאחריו בין לצדדיו מהן שיהיה וכן אע"פ שלא נשמטו החוליות אלא שנולדה מורסא קשה על גביו כדמות חטוטרה הרי הוא פסול ע"כ. ודע דבמשנה (דחולק ודבכורות) אית' חטוטרת אבל במשנ' (שבגמ') ובפסק' איתא חטרות:

חי (קידושין דף כח). הקורא לחבירו עבד יהא בנידוי. ממזר סופג את הארבעים רשע יורד עמו לחייו. (ובב"מ דף עא). רשע יורד עמו לחייו. פי' אם היה בעל מלאכה קובע חנות בצדו כמו שאמרו (בבבא בתרא דף כא). האי בר מבואה דאוקי ריחיא ואתי בר מבואה אחרינא ואוקי בצדו כו' אמר לי קמפסקת לחיותאי וכי קרי ליה רשע בלא דינא דינא הוא דמוקים עליה ריחיא לכתחלה עכ"ל. ז"ל רש"י (בקידושין דף כח) ד"ה רשע יורד עמו לחייו כלומר לזו אין בית דין נזקקין אבל הוא מותר לשנאותו אף למעט פרנסתו ולירד לאומנתו. (ובב"מ דף עא). ז"ל רש"י רשע יורד עמו לחייו רגיל להתקוטט עמו כאלו הכהו וכאלו בא להורגו. ואני שמעתי רשאי לירד לתוך אומנתו של חבירו ולמעט מזונותיו של חבירו וקשה בעיני שיתירו חכמים לישראל לנקום ולגמול רעה ועוד דאמרינן (בכתובות דף נ) עד שתים עשרה שנה מתגלגל אדם עם בנו מכאן ואילך יורד עמו לחייו ומאי יורד לאומנתו איכא הא לייסרו ולכופו לתורה קאמר. (ובכתובות דף נ). ז"ל רש"י יורד עמו לחייו לרדותו ברצועת ובחוסר לחם. והנה פי' רש"י (בקידושין הנ"ל) צ"ע דהא שכתב אף למעט פרנסתו ולירד לאומנתו הלא רש"י גופיה דחי לזה (בבבא מציעא) באומרו וקשה בעיני שיתירו חכמים להנקם וכו'. ואמנם לפירוש רבינו שפירש יורד עמו לתייו דהיינו דמוקים עליה ריחיא בלאו הכי אין מקום לפליאת רש"י דהא דמוקים עליה ריחיא אין גמול רע כל כך והראיה לפסק הדין (הרי"ף והרא"ש וטוש"ע ת"מ סי' קנו) בר מבואה אבר מבואה חבריה אין רשאי לעכב אף דפסקיה לחיותי' וגם מה שמקשה רש"י מהא דכתובות לפי מה שפירש רש"י גופי' (בכתובות דף נ). לרדותו ברצועה ובחוסר לחם. הנה משפט אחד להם דגם יורד עמו לחייו הנשנית (בקידושין

ובב"מ) פירושו שעל ידי העמדתו ריחיא פוסקת לחם וחיותו של חבירו. ובכן דברי רש"י צריבין עיון. ודברי רבינו עולים במיטב הגיון. נרשם בקונטרס סי':

שם באות הנ"ל (פסחים דף פט). רבנן סברי מהיות משה מהיותו דשה. פי' כיון שנשחט נעקר שם שם ממנו רבי שמעון סבר מחיותו דשה מדבר שהוא חי ואיזה זה הדם שהוא הנפש עכ"ל. לפנינו איתא מהוייתו. ז"ל רש"י מהוויתי' קודם גמר עבודתו:

חך ב' (עירובין דף סח). כי היכי דלא ליהוו עילי דרבנן כחוכא ואיטלולא עכ"ל. פירש רש"י חוכא. שחוק. ואיטלולא. ליצנות:

חך ה' (נזיר דף נח) נזיר בחיכוך נזיר מהו לסוך עצמו. אגב כשיתחכך משיר השער עכ"ל. ע"ש דאיתא על נכון:

חכם (גיטין דף סז). רבי יהודה חכם לכשירצה. (וע"ש בפירוש רש"י) פירש לכשיפתח שפתיו הוא ראש המדברים עכ"ל. על דרך דאית' בשבת (ד' לג):

חכשרת (תענית דף י'). רבי אליעזר אומר מתמתקין הן בעבים מנא ליה דכי אתא רב יצחק בר יוסף אמר כתיב חשכת מים וכתיב חשרת מים שקיל כ"ף ושדי ארי"ש קרי בי' חכשרת כלומר נכשרין ומתמתקין עכ"ל. לפנינו כתיב הכשרת וכן ברש"י ותו':

חל א' (חולין דף י"ד): ומיחל ושותה מיד דברי רבי מאיר. ס"א מתחיל ושותה מיד פירוש הלוקח יין מבין הכותים אומר שני לוגין שאני עתיד להפריש הרי הן בתחתית הנוד והמעשר אחריהן וכו' ושאר היין שבנוד חולין. ורב האי פי' מוהל ושותה כמו סבאך מהול במים עכ"ל. וז"ל תוס' (בעירובין דף לז). ד"ה מיחל פי' הקונטרס מחלל על מעות ושותה מיד בלא הפרשה ואינו נראה וכו' אלא מיחל פי' מתחיל או כמו שפיר' ר"ת דמיחל כמו מוהל בה"א שפירושו מזוג כמו סבאך מהול במים וכו' ודע שמ"ש התוס' כאן בשם ר"ת וכ"כ (בגיטין דף כה). אמנם (ביומא דף נו). כתבו זאת בשם הר"ר משולם:

שם באות הנ"ל (מכות דף ב) המחלל אינו מתחלל הבא לחלל ולא חילל אינו דין שלא יתחלל. פי' כהן גדול שבא על אלמנה וחיללה הוא אינו מתחלל העד שבא לחלל והעיד עליו שהוא בן גרושה ונתכוון לחללו ולא חיללו אינו דין שלא יתחלל עכ"ל. ורש"י פי' בזה"ל כהן הנושא את הגרושה שמחלל את זרעו אין הוא עצמו מתחלל מן הכהונה:

חל זיי"ן (ברכות דף ל). כדי שתחולל דעתו עליו פי' כדי שתחונן דעתו עליו. כדי שתסור אימה מלבו כי בעת שעובר לפני התיבה מתבהל מפני הציבור וכשתחיל להתפלל ולכוון לבו להתחנן סרה אותה האימה מלבו דכתיב ואתחנן ואתנפל וחד אמר כשיעור שתסור האימה מלבו ויכוין לבו לחלות פני צורו שימחול על מה שפשע ומרד שזה שיעור יותר מן המתכוין לקבל פרס כי ענין ואתחנן כגון לקבל פרס הוא שהיה משה רבינו ע"ה

מתחנן אבל ענין ויחל הוא ענין מחילה וצריך בכי' בתחנה עכל. הכי איתא בגמ' כמה ישהא בין תפלה לתפלה רב הונא ורב חסדא חד אמר כדי שתתחונן דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחולל דעתו עליו וכו'. וז"ל רש"י שתתחונן שתהא דעתו מיושבת עליו לערוך דבריו בלשון תחנה. שתתחולל. לשון חילוי והיא היא אלא בלישנא בעלמא פליגי עכ"ל. ואמנם לפי' הערוך שפיר פליגו:

חל י"ח (בבא מציעא דף פג). חלא בר חמרא עכ"ל. לפנינו איתא חומץ בן יין:

שם (חולין דף קך). חלא דקריש עכ"ל. לפנינו איתא חלב דקריש ופי' רש"י לחה היוצא מן הבשר שקורין גלייר"א:

חלד א' (בבא קמא דף פ) רבי שמעון בן אלעזר אומר מגדלין כלבים כופריים וחתולות וקופים וחולדות הסנאים מפני שעשויין לנקר את הבית פי' מרטורי"לא בלע"ז עכ"ל. לפנינו איתא רבי ישמעאל. אכן שם (בסוגיא דף פ) איתא ר' שמעון ב"א אומר מגדלין כלבים וחידוש הוא שלא הרגישו בזה מפרשי הש"ס ודע כי גם בתוספתא (פרק א' דב"ק) איתא ר' שמעון בן אלעזר:

שם באותו אות (תענית ח). אמר ר' אמי בא וראה כמה גדולים בעלי אמנה מנא לן מחולדה ובור מה המאמין בחולדה ובור כך המאמין בהקב"ה על אחת כמה וכמה. פירוש מעשה בנערה שהיתה הולכת לבית אביה ותעתה בדרך והלכה בלא יישוב כיון שהגיע חצי היום צמאה ולא היה לה מים ראתה באר וחבל תלוי עליה של דלי אחזה בחבל ונשתלשלה וירדה לאחר ששתתה ביקשה לעלות ולא יכלה היתה בוכה וצועקת עבר עליה אדם אחד ושמע קולה ועמד על הבאר והציץ בה ולא היה יכול להבחין אמר לה מי את מבני אדם או מבני המזיקין אמרה לו מבני אדם אני אמר לה שמא מבני הרוחות את ומתנכרת עלי אמרה לו לאו אמר לה השבע לי שמבני אדם את ונשבעה לו אמר לה מה טיבך סיפרה לו כל המעשה אמר לה אם אני מעליך תנשאי לי אמרה לו הן העלה כיון שהעלה ביקש להיזקק לה מיד אמרה לו מאיזה עם אתה אמר לה מישראל אני וממקום פלוני אני וכהן אמרה לו אף אני ממשפחת פלוני בני אדם ידועים ונקובי שם אמרה לו עם קדוש כמותך שבחר בך הקב"ה וקידשך מכל ישראל אתה מבקש לעשות כבהמה בלא כתובה ובלא קידושין בוא אחרי אצל אבי ואמי ואני מתארסת לך כתבו ברית זה לזו וזו לזה אמר לה מי יהיה עד ביני וביניך והיתה חולדה אחת עוברת כנגדן אמרה לו השמים וחולדה זו ובאר זה יהיו עדים שאין אנו מכזבין זה בזה הלכו כל אחד לדרכו ואותה הנערה עמדה באמונתה וכל מי שהיה תובעה היתה ממאנת בו כיון שהחזיקו בה התחילה לנהוג עצמה נכפית ומקרעת בגדיה ובגדי כל מי שהיה נוגע בה

עד שנמנעו בני אדם ממנה והיא היתה משמרת בריתה לאותו האיש והוא כיון שעבר מכנגד פניה תקפו יצרו ושכח והלך לעירו ונפנה למלאכתו ונשא אשה אחרת ונתעברה וילדה בן זכר כשהגיע לג' חדשים חנקתו חולדה ועוד נתעברה וילדה זכר ונפל לבור אמרה לו אשתו אם כדרך כל האדם היו מתים בניך הייתי אומרת צידוק הדין עכשיו שמתו מיתה משונה אין זה בלא דבר אלא ספר לי מה מעשיך גילה לה כלהמעשה נתגרשה ממנו אמרה לו לך אצל חלקך שנתן לך הקב"ה הלך ושאל בעירה אמרו לו ניכפית היא כל מי שתבעה כך וכך היא עושה לו הלך אצל אביה פי' לו כל המעשה אמר לו אני מקבל כל מום שבה העמיד עליו עדים בא אצלה התחילה לעשות כמנהגה סיפר לה מעשה חולדה ובור אמרה לו אף אני בבריתי עמדתי מיד נתישבה דעתן ופרו ורבו בבנים ובנכסים ועליהם הכתוב אומר עיני בנאמני ארץ עכ"ל. עיין ברש"י הביא המעשה בקיצור אבל התוס' שם כתבו קצת יותר באריכות:

חלזון ג' (סנהד' דף צא) עלה להר וראה שהיום אין שם חלזון אפילו אחד ולמחר גשמים יורדין ומתמלא כל ההר כולו חלזונות עכ"ל. לפנינו איתא וראה שהיום אין בו אלא חלזון אחד. ופי' רש"י חלזון תולעת שיוצא מן הים אחד לשבעים שנה וצובעין בדמו תכלת ולכתחלה אין נראה בכל ההר אלא חלזון אחד ולמחר שהגשמים יורדין מתמלא כולו חלזונות. ונראה למורי שביצי חלזון ראשון משריצין כולן וכו'. וראיתי נדפס על צד הגיליון גירסת הערוך אין שם אפילו אחד עכ"ל. ולולי זה הוה אמינא דהערוך ורש"י לא פליגו במציאות אלא דטעות קצת איתרמי בהעתקת רבינו וכך צ"ל אין חלזון אלא אחד ונתחלף בין אלא לאפילו. וקצת ראיה לזה ממה דלא אמר וראה שהיום אין שם אפילו חלזון אחד כי כך משפט הלשון לכל מבין ומכיר. אבל לפי גרסתי שצ"ל אלא נכון הלשון למאוד:

חלי א' (ברכות דף ג). אין הבור מתמלא מחולייתו. פי' עפר שעל פי הבור איכא דאמרי מעפר שחופרין מן הבור אינו מתמלא עד שתוסיף בו עפר אחר עכ"ל. כפי' הזה כתבו התוס' (סנהדרין דף טו). ע"ש וכך פי' רש"י קצת (בברכות דף ג) ותוס' הקשו עליו ועיין היטיב פי' רש"י (בסנהדרין דף טז). (ובתוס' שם קצת צ"ע) ובמ"ש רבינו עד שתוסיף בו עפר אחר יתיישב קושית תוס':

חלי ב' (חולין דף נ). רבה ורבא דאמרי תרוייהו מקיפין בקנה אמר רב פפא לא אמרן אלא באות' חוליא אבל מחוליא לחוליא לא עכ"ל. לפנינו איתא אביי ורבא דאמרי וכו':

חלי ד' (מנחות דף לט) (ע"ש) צריך לקשור על כל חוליא וחוליא וכו' עכ"ל:

חלון א' שאלה לפני הגאונים כהן שלא התפלל ומצא ציבור מתפללין מותר לעלות לדוכן או לא והשיב לא מצינו דבר שמעכב בברכה אלא נטילת ידים דאמרינן כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנאמ' שאו ידיכם קודש וברכו את ה' אבל תפילה לא מצינו שמעכבת הלכך יעלה ויברך. כהן שעלה לדוכן מסייעו החזן שלא יטעה או לא גם בזו לא מצינו חילוק בין אחד לשנים אלא כדאמר אביי נקטינן לב' קורא כהנים לא' אין קורא כהנים ורב חסדא אמר אפילו לאחד קורא כהנים שאין קורא אלא לשבט אבל להקרותו מקרהו וכך מנהג פשוט בכל ישראל בין אחד ובין שנים החזן מקרא אותן דבר דבר והן עונין אחריו עכ"ל. כדאמר אביי (סוטה לח) ומ"ש ורב חסדא אמר וכו' (ירושלמי) ועיין לקמן ערך כהן ובמה שכתבתי בס"ד:

חלס (מגלה פ"ק) צדו אחת חולסית ומצולה. (בב"ב דף סז). מכר לו חולסית ומצולה החזיק בחולסית קנה מצולה במצולה לא קנה חולסית (ערכין דף לב) חולסית ומצולה ר"מ אומר כבתים ור"י אומר כשדות. פי' חלסית גובה דאיכא בארעא דומיא דתל מצולה דאיכא בארעא דלא מיזדרעא עם ארעא כולה. פ"א חולסית קרקע שעפרו חול שמוציאין ממנו זכוכית מצולה קרקעית הנהר שמוציאין ממנו כסף וזהב עכ"ל. (במגלה) לא מצאתי בנוסחאות שלפנינו. ודע דז"ל הרשב"ם (בב"ב דף סז). חולסאות. פי' ר"ח קרקע שעפרו חול שמוציאין ממנו זכוכית ובפרק קמא (דף טו) אמרינן בזכוכית שתחלת ברייתו מן החול. מצולה. קרקעית הנהר שמוציאין בו כסף וזהב כפי' ר"ח ויש מפרשים לדגים עכ"ל. וז"ל תוס' (בערכין דף לב) ד"ה חולסית פירש"י ליטול משם אבנים. ומצולה ליטול משם חול. ורשב"ם פירש (בב"ב) חולסית ליטול הימנה זכוכית. ומצולה מצולה של דגים (ברכות ט). ע"כ. פוק וחזי כי העתיקו התוס' את פי' ר"ח שכתב הרשב"ם בתכלית הקיצור ובדילוג קצת:

חלף ב' (סוטה דף מט). של קנים ושל חילף מותר עכ"ל. (לפנינו איתא חילת. פי' רש"י לישנא כמין גמא הגדל במים). (סוכה דף כ). של קנים ושל חילף גדולה מסככין בה ארוגה מסככין בה. פי' עשב הוא ועושין ממנו חבל ומחצלת ובלשון ישמעאל חלפ"א וי"א שהוא אותו שקורין בלע"ז קרטק"א. וי"א שהוא מין ערבה כההיא דגרסינן (בסוכה דף לד) כי תניא ההיא בחילפא גילא אמר אביי שמע מינה האי חילפא גילא כשרה להושענא. לפנינו (בסוכה דף כ) חילת. פירש"י לשקא והקלח שלה עב. (שבת דף עו) מ"ט קרנא דקמצי רכיכא דדיירי בחלפי (פירש"י ערבה) ואי קשיא נייד ומתעורא:

חלף ג' (ב"מ דף כג. ובחולין דף קי) יאוש בעלים הוו דקחזא דקדחי בי' חילפי (פי' רש"י אורטי"א בלע"ז. (ובחולין) פירש"י אורטינ"אש (סנהדרין דף מד) אסא ביני חילפא אסא

שמה ואסא קרו לה (פירש"י אורטיי"ש) (שבת דף קנב) אמרי אינשי ינקותא כלילא דורדא סיבותא כלילא דחילפא פי' מיני קמשונים עכ"ל. וז"ל רש"י אורטיי"ש (בע"ז דף כח) קרירי לחולפניתא וחמומא לסילוא עכ"ל ובמוסף (א"ב. חספניתא כתוב) עכ"ל. עיין מה שכתבתי לקמן בערכו:

חלץ (בב"ק דף יז) וכבוד עשו לו במותו זה חזקיהו מלך יהודה שיצאו לפניו אלף חלוצי כתף. פי' מוציא ידו מתחת הקרע ונמצאת כתפו חלוצה מן החלוק כשמוציאו מבית הצוואר עכ"ל. לפנינו איתא שלשים אלף וכו' וכתבו התוס' ל"ו בגמטריא הכי הוי:

חלק א' (ב"ב דף סט) קנים שמעמידים אותן תחת הגשמים פי' אותן קנים המעמידין בהן הגפנים קלופין הן הקליפות שעליהן כדי שלא יכנסו המים בין הקליפה ובין העץ ומתליע שלא יהו אותן תולעים יוצאין ומתליעין הכרם פ"א מעמידין וקושרין עליהן הזמורות של כרם כדי שיהו האשכולות של ענבים תלוים כמו בדלית ולא יהו מוטלין על הקרקע עכ"ל. וכן כתבו התוס' בשם הערוך:

חלק ג' (נדה דף סב). מי גריסין לעיסת גריסין של פול חלוקת נפש פי' ר"ח חלוקת נפש שלא טעמה מאכל מבערב. ורבינו גרשום ז"ל פי' גריס שבור כגון גרש כרמל וכו' חלוקת נפש כלומר מלעיס אותו פול שנתבשל כל כך שמאליו הוא נחלק לשנים וכו' ועוד פי' עוקת נפש שמתחלק מעצמו בתוך קליפתו דהיינו נפש שלו וכו' שכבר עומד ליבלע בתוך עוקת הגרון דהיינו נפש. ועוד פירוש אחר חלוקת נפש שכל כך נלעס יפה שכבר נחלק מן השיניים ועומד ליכנס בנפש הגרון עכ"ל. ועיין לקמן בערך לעס א' גרסתו עוקת נפש ע"ש:

חלק ו' (סנהדרין דף צח). אמר רב גידל אמר רב עתידין ישראל דאכלי שני משיח א"ל רב יוסף פשיטא מאן קאכיל להו חלק ובלק קאכיל להו בתמי' פי' רבינו גרשום דייני סדום ושמותן כך (עיין פי' רש"י שם באריכות וכתב עוד שם שיש גורסין הילק ובילק שני דייני סדום) (חולין דף יט) אמר ליה לא חילק ידענא ולא בילק ידענא. פירוש רב האי גאון אנשים של פחת הן ור"ח פי' כמו משל אמר לו זה שאתה שואלני כמי עשית לא כפלוני ולא כפלוני הללו שאתה מזכירם איני יודע טעמם אנא שמעתא ידענא. ור"ג פי' מה דאמרת לרבנן צריך לחלק הטבעת ואין השחיטה כשרה אי שחיט למעלה מן הטבעת ולרבי יוסי בר רבי יהודה דאמר אף על פי שמבלק הטבעת דשחט מקצת בטבעת ומקצת למענה היכי דמי ששחט ושייר על פני רובו ולא ידע בלק לשון המבולק דבר המתקלקל עכ"ל. עיין פי' רש"י:

חליקוסתא (שבת דף נ). אמר רב הונא האי חליקוסתא דצה שלפה והדר דצה שרי. ס"א סליקוסתא ופירושו במקומו. (בב"ק דף ל). רב אדא בר אהבה אפקר חליקוסתא עכ"ל. לפנינו איתא סליקוסתא ופירש"י סליקוסתא. פסולת עיצורי תמרים שעשו מהן שכר כו' ועיין מ"ש לקמן בערך סליקוסתא:

חלתא (שבת דף עד) מאן דע ביד חלתא וכו' חייב י"ג חטאות. פי' חתך קנים חייב שתים אחת משום קוצר וכיון דהדר קדחן חייב משום נוטע עכ"ל. עיין פי' רש"י באופן אחר. ודע דרש"י כתב דמשום בונה לא קמחייב ע"ש. ותוס' ד"ה חביתא וכו' השיגו על רש"י וכתבו דחייב משום בונה ע"ש וכתב הרש"ל (בס' חכמת שלמה) בזה"ל תוס' ד"ה חביתא וכו' ואין נראה וכו' נכתב בצדו וממילא מפיק חד מנהון וק"ל כוונת הרש"ל דלתוס' שכתבו דחייב משום בונה א"כ הוי חייב עוד אחד יתר על אותן י"א שכתב רש"י בפירושו. ולמה אמר הש"ס חייב י"א ולא אמר חייב י"ב לכך אסבריה רש"ל וממילא מפיק וכו'. מהא לא כתב על איזה מהן דאינו חייב לאפוקי מחשבון רש"י דהי מינייהו מפקת. אכן ברור דס"ל לתוס' כפי' רבינו הערוך ממש דקחשיב דחייב משום בונה אבל משום ממחק שתשיב רש"י נשמט בפי' הערוך והוי שפיר י"א דלדעת הערוך אינו חייב משום ממחק כלל בכי האי גוונא:

שם (ע"ז דף עה) חלתא דדיקולי דחייקי בחבלא עכ"ל. לפנינו איתא הני דקולי וחלתא וכו':

חם ה' (שבת דף קנג) אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא. דמחמי ליה וחיים. פירוש ענין נעימות קול וביסוס עכ"ל. וז"ל רש"י אחים בהספדאי. בשעת מיתתי התאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו רחמי העומדים ויבכו:

חם זיי"ן (ע"ז דף כח) חמא לחמא וסילקא לזיקא וחילופא סכנתא. פי' צנון הוא יפה לחמא תרדין הוא יפה לרוח שהוא בכריסו של אדם עכ"ל. לפנינו איתא לצינא. אבל בציוני דרש"י איתא לזיקא. ונראה שהיה גרסתו כגירסת הערוך:

שם (פסחים דף קיו) קפא דחסא חמא עכ"ל. פי' רש"י מי שאכל חזרת וחלה בשביל הקפא יאכל צנון וירפא:

חמר א' (חולין דף נו) נפלה לאור ונחמדו בני מיעיה. פי' נתחממו כמו לחם חמודות. יש ששונה ונחמרו כמו חמרמרו מעי. (וכ"ג רש"י והרמב"ם) (ובסנהדרין דף נב) וחומדת את בני מיעיו. ויש ששונה וחומרת עכ"ל. וכן גירסת רש"י והרמב"ם:

חמה (ברכות דף נט). תנו רבנן הרואה חמה בתקופתה ולבנה בתקופתה (לפנינו איתא לבנה בגבורתה) וכוכבים במסילותם אומר ברוך עושה מעשה בראשית. פי' חמה

בתקופתה בתחלת מחזור כ"ח שנופלת התקופה של ניסן בתחלת ליל ד' בכוכב שבתאי כתחלת ברייתה. פי' אחר חמה בתקופתה וכוכבים ומזלות כסדרן בימות הגשמים בעת שהיו ג' ימים מעוננין ולא נראית חמה בהן ולא כוכבים אותה העת לא לברך עליהם בעת שיתראו וזולתי זאת העת צריכין עכ"ל. הפי' הראשון הוא כפי' רש"י וכן קיימא לן בטור ש"ע א"ח (סי' רכט). אבל הפי' השני לא הזכירו כי אם הגהת מיימוני בשם הערוך והעתיקו הרב"י אבל בטור וש"ע לא נזכר כלל מזה (ועיין מג"א ועטרת זקנים). והנה לכאורה פי' האחר שכתב רבינו הערוך פליאה שהרי בגמרא (דף נט). איתא להדיא הרואה חמה בתקופתה וכו' ואימת הוי (אחמה בתקופתה קאי רש"י) אמר אביי כל כ"ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע ע"כ הרי בפירוש איתמר כלשון הראשון שכתב רבינו ובכן פי' אחר שכתב רבינו בגמ' והעתיקו ברבה צריך ביאור טובא דהיאך יחלוק על הגמרא. ודע דהא דאיתמר בירושלמי (שהביאו רבינו) אמר ר' הונא הדא דתימר בימות הגשמים ואחר שלשה ימים שנא' ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם עכ"ל. קאי על דאיתמר שם והרקיע בטהרתה על זה מפרש רב הונא (ולפנינו בירושלמי אמר ר' יונה הדא דתימר בימות הגשמים וכו' וכן פי' ר' אלי' פערקאן ז"ל) ואגב צריך טעם שהשמיטו כל הראשונים והאחרונים דצריך לברך כשרואה חמה אתר שהיו ג' ימי מעוננין כדאיתא בירושלמי להדיא באין חולק. ואולי משום דגמ' דילן (דף נט) מפרש אביי ענין רקיע בטהרתה באופן אחר:

חמט ג' (שבת דף נד) כי היכי דלא ליחמטן אליתייהו. פי' שלא יעלה כמין עיפוש באלי' עכ"ל. ורש"י פי' שלא ילקו בסלעים וטרשים:

חמץ ג' (יומא דף לט. קידושין דף נג. ובתוספתא דסוטה פ' יג) מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן עד יום מותו מאי קרא מכף מעול וחומץ. רבא אמר אשרו חמוץ ואל תאשרו חומץ ורועה זוללים יכלים אביו תרגומו ודמחבר לזולזולי מחמיץ אבוי עכ"ל. לפנינו (בגמ' דיומא) איתא כגירסת רבינו. אבל רש"י שם כתב בזה"ל ד"ה אשרו חמוץ. החזיקו הנגזל. ולא חומץ לא שייך הכא אלא בב"ק (דף מו). שלמדנו מכאן שנזקקין לתובע תחלה. וכ"כ רש"י בקידושין (דף נג). בזה"ל ולא אשרו חומץ לא גרסינן הכא אלא בב"ק (דף מו). גבי מניין שנזקקין לתובע תחלה עכ"ל. ולכאורה להמעיין (בב"ק דף מו) דשם איתא הענין מנין שאין נזקקין אלא לתובע תחלה שנא' מי בעל דברים יגש וכו' ע"ש אבל ילפותא דולא אשרו חומץ ליכא שם שום רמז מזה. ועמדתי משתומם. והנה מצאתי ראיתי בסנהדרין (דף לה). דיני ממונות וכו' מנה"מ

אמר ר"ח דאמר קרא מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים ורבא אמר מהכא אשרו חמוץ אשרו דיין שמחמץ את דינו ואידך אשרו חמוץ ולא חומץ וכו' וז"ל רש"י בד"ה אשרו חמוץ החזיקו את הנגזל ולא את הגוזל. עוד שם ברש"י לעיל בד"ה ואידך מבעיא ליה להך דרשה דאמר בב"ק (דף מו). מניין שנזקקין לתובע תחלה וכו' וכ"כ התוס' בד"ה אשרו חמוץ ולא חומץ פי' הקונטרס לכדרשינן בפרק שור שנגח את הפרה (דף מו) מניין שנזקקין לתובע תחלה וכו' ועל פי הקדמה זו יש ליישב דברי רש"י ביומא (דף לט). (ובקידושין דף נג). על צד הדחוק למאוד. ואמנם בהיות כי ביומא ובקידושין גם גרסת רבינו כתובים ומסורים תלתא זימני הויא חזקה שיש עמה טענה לקיים הגרסא ולא אשרו חומץ. עיין קונטרס:

חמץ צ"ל חמק (מ"ק דף יו). גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק מאי דרוש חמוקי ירכיך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר וכו' עכ"ל. זה שייך לקמן קודם ערך חמר ודברי המוסף בערך חמצא וחמצתא שייך לכאן. וטעות דמוכח הוא:

חמצא בר חמצא סתים תמצא לא סתים (במוסף עיין ערך המצא כי כן גרם בעל הערוך):

חמצתא נפיק בחמיצתא רומיתא עיין ערך המיצתא כי כן גרם בעל הערוך עכ"ל. המוסף שני אותיות אלו שייכים לעיל קודם ערך חמק:

חמר ב' (ב"ב דף יו) מרחיקים את הרחיים שלשה מן השכב שהן ארבע מן הרכב (גמ'). מאי טעמא משום טיריא אלא הא דתנן ושל חמור שלש מן האסטרוביל שהן ד' מן הקלת פי' רחים של חמור אין בהם טיריא שאין תמור טוען בה אלא נקראת רחים של חמור על שם העצים שנושאין אותם כי העצים שהן נושאין אותה נקראין חמור כמו העץ שהמטה מוטלת עליו נקרא חמור כדתנן בכלים (פ' יח) נקליטי המטה וחמור ותפוי טהורים וכן העץ אשר מפוח של נפחים סומך עליו נקרא חמור דתנן בכלים (פ' יד) בכלי מתכות תמור של נפחים טמא וכן העץ הסובל שידה או תיבה או מגדל דתנו רבנן חמור שתחת המלבן והספסלים שתתת הרגלים טהורין וכן חמרא דאוכפא ורך היא ועשויי' כמין כסא ועליו הרחים וזה אצטרובי"ל ואדם יושב כנגדה במקום גבוה ורגליו מתוחות למטה ומסבב הגלגל ברגליו וטוחן ולית ליה טיריא כלל ואין בה דבר אלא קול בלבד אבל רחים דמתני' אית בה נדנוד וזה דתנן (בפ"ד דזבים) ועל תמור של רחיים של יד וכל כלי שנסמך עליו דבר נקרא בטיית חמור עכ"ל. כל הפי' הזה הביא תוס' שם בשם רבינו חננאל:

חמר יו"ד (גיטין דף סט) לשחתא ליתי אקקיא וכו' עד חומרתא עכ"ל. לפנינו איתא לרושחתא:

עוד שם (שבת דף סב) מאי סוכלת א"ר יוסף חומרתא דפילון עכ"ל. לפנינו כובלת במשנה ובגמרא:

חמר י"א (עירובין דף סט) ההוא דנפיק בחומרתי' דמדושא. פי' טבעת כדגרסינן בפ"ק בגמרא (פרק מי שספך) (אמר המעתיק צריך לומר במ"ק) (דף יב) רבי יהודה נשואה נפק בחומרתא דמדושא וכו' שמע רב אמי איקפד אמר רב יוסף מ"ט איקפד וכו' עכ"ל. וז"ג רש"י שתוחמה ממין אחר וכו' ואומר אני חומרתא דמדושא קשר של בושם וכו' ועיין תוס' ד"ה כיון דחזי וכו'):

שם (זבחים דף כא) דמפקע ליה בחומרתא כי היכי דלישמעו ליתו עכ"ל. לפנינו איתא דמשקע:

חן ג' (יבמות דף לח) דלמא כתובת אשה שאני משום חינא. פי' מאי טעמא אמרי ב"ש נוטלות כתובתן דמשום הכי תקינו רבנן כתובה לאשה משום ספק משום חינא דכיון שיודעת שאפילו מספק נועלת כתובתה משמשת לבעלה ויעלת חן בעיני בעלה ואנן בעינן שתהא נושאת חן בעיני בעלה עכ"ל. אבל רש"י פי' בזה"ל משום חינא שיהיו חן נושאין הנשים ויתרצו להן לפיכך החזיקו אותן מספק:

שם באות הנ"ל (כתובות דף פד) ור"א אומר לכתובת אשה משום חינא. פי' כיון דידעא איתתא דמידחן בעלי חוב ויורשין מקמה לאחר מיתה. תהא משרתת לבעלה בכל כתה מחיים ומתוך כך תמצא חן לפניו ויהי' שלום בינו לבינה וכו' פי' מגנצא עכ"ל. ז"ל רש"י משום חינא שימצאו האנשים חן בעיני הנשים ויהיו נושאות להן שלא תדאגה להפסיד כתובתן. וז"ל תוס' לכתובת אשה משום חינא. פירוש רבינו חננאל חן בעיני האנשים ויהיו להן קופצין יותר וכן מפרש בערוך ובירושלמי וכן משמע (לקמן צ"ו) דפריך וכו' ע"ש. הנה מ"ש בשם ר"ח חן בעיני האנשים כתבו ג"כ לקמן בערך זה בשם ר"ח. אבל מ"ש בשם הערוך לא ידעתי למאי כוונו דהא הערוך כתב גם פי' מגנצא ולא הכריע בין הפירושים. ויש ליישב קצת:

עוד שם באות הנ"ל (כתובות דף סא) ובסוף גמרא דסוכה (צ"ל סוטה דף מט). הונא אשכח חומרתא דחינונותא חינונותא שמינה ויש בה ריח טוב ומין תמרים הוא לעצמן עכ"ל רש"י. (ובכתובות דף ס"א) ז"ל רש"י תמרי דהינוניתא תמרי שמינה כמו קריב לגבי דהינא ואידהן (שבועות דף מז). וצ"ע פירוש תמרים שיש להם ריח יפה כלומר לכן הן בעלי חן. ס"א דהינוניתא פירוש שם מקום. והתמרים שגדילות שם הן הרבה ולפיכך אין משהין אותן לפני שמש שיש להם צער עכ"ל. וכך כתב רש"י ועיין מה שכתבתי באות א'. ז"ל רש"י (בשבת דף נד) לחינגא לשוק למכור ותולין לו זוג להנאתו (ובביצה דף לג)

פרש"י חינגא מחול ועל שם שבני אדם סובבים והולכים בשוק כעין סובבות במחולות קרו לי' חינגא אמנם פי' ערוך לא ידעתי פירושו דאי משום חשש ע"ז נגעו בה קשה מאי איריא שבת ובסוגיא דביצה צ"ע יותר וז"ל רש"י (שבת דף נד) לחינגא לשוק למוכרם על שם שסובבין את השוק מחולות מחולות עגולות של בני אדם עכ"ל:

חנג א' (שבת דף נד ובביצה) דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא. פירוש חינגא מלשון חג איד חגיגת גוים עכ"ל. עיין קונטרס סימן:

חנך א' (תענית דף כ ובמגלה דף כח) ולא קראתי לחבירי בחניכתי. פי' חניכתי שלא כניתי לו שם. ולא בחניכתו שאפילו שם שכינו לו אחרים לא קראתיו עכ"ל. עיין קונטרס סימן:

שם (גיטין במשנה דף פז) כתב חניכתו וחניכת'. פירוש שם לווי ולא הזכיר שמו ממש עכ"ל. תוס' גיטין (דף לד). ד"ה והוא כתבו ג"כ הכי בשם הערוך ע"ש:

חנק (פסחים דף קיב) אם בקשת להיחנק היתלה באילן גדול. פי' אם רצית לשאול בדבר איסור כלומר שאתה צריך לדון דין חמור בדין נפשות שאול לחכם גדול ועשה כהוראתו עכ"ל. ורשב"ם פירש אם בקשת לומר דבר שישמע לבריות ויקבלו ממך למוד בפני רב ואמור שמועותיו משמו ומשום דנקיט לישנא דחניקה נקט היתלה באילן עכ"ד ויש לדקדק טובא דהיא גופה קשיא אמאי נקט לישנא דחניקה. מיהו רש"י פירש בזה"ל אם בקשת ליחנק. לומר דבר שיהא נשמע לבריות ויקבלו ממך. היתלה באילן גדול. אמור בשם אדם גדול. ולא הערה כלום אמאי דנקט לשון חניקה ולשון היתלה: אמנם בפירוש רבינו אם רצית לשאול וכו' לדון דין בדיני נפשות וכו' שפיר נקט להחנק אף שהוא מיתה קלה שבכל הד' מיתות דקיימא לן כרבנן דחנק קלה אפ"ה צריך לשאול לחכם גדול ומכ"ש בשארי מיתות שנמסרו לב"ד ומשום דנקט להיחנק נקט היתלה וכו' (כסברת הרשב"ם) ובפירוש הזה יש ליישב מ"ש המגן אברהם (סימן קנו סעיף קטן ב) בזה"ל אם שמע דין ונראה לו שהלכה כך מותר לאומרו בשם אדם גדול כי היכי דליקבלו מיניה (עירובין דף נא. פסחים דף קיב). (ובסוף מסכת כלה) איתא האומר דבר בשם חכם שלא גמרו ממנו גורם לשכינה שתסתלק מישראל. עיין קונטרס. (ולי המעתיק נראה פי' אגדה זאת אם בקשת ליחנק ע"ד הכתוב (שמואל ב יז פסוק כג) ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו ויחבוש את החמור ויקם וילך אל ביתו אל עירו ויצו אל ביתו ויחנק וימת וכו'. והנראה מזה כי כאשר ראה עצתו טובה מאוד כאשר הכתוב בעצמו מעיד טרם זה (בפסוק יד) וה' צוה להפראת עצת אחיתופל הטובה לבעבור הביא ה' אל אבשלום הרעה. הנה אם היתה עצת אחיתופל נעשית היתה בוודאי מצלחת ע"כ לבעבור כי נדחת

עצתו הטובה והמצלחת מפני עצה נפסדה ומכשלת היטב חרה לו ונכנס החרון תוך גרונו ויחנק. ע"כ אמר בעל האגדה הזאת אם נראה בעיניך עצה הוגנת מאוד או דין שנראה בעיניך שהלכה כך ואתה ירא שאם תאמרהו משמך לא ישמעו לך ולבסוף יחרה לך היטב ותבקש להחנק כמו שעשה אחיתופל היתלה. כלומר התחבר לאדם גדול וברר העצה או ההלכה לפניו ואז יאמרהו אותו אדם גדול משמו ויקבלוהו ממנו ולא תכסה עצתך או דעתך בההלכה בעבור כבודך שלא תקח עטרה עליה שלא יאמרוהו משמך):

חנות (ניטין דף סז) ר"ש חנות מזוינת (לפנינו איתא ר' ישמעאל חנות מזוינת ולר"ש נאמר מדה אחרת טוחן הרבה ומוציא קמעא וכו') פי' מהחנות מקושטת מכל מיני סחורה אף הוא היה מלא מכל מיני חכמה וכו' עכ"ל. (ועיין פי' רש"י וז"ל יינה מוכן בה תמיד שאין החנווני צריך לומר ללוקחין המתינו ואביא לכם כך נצרך אדם ללמוד מפיו מזומן לו ותלמודו ערוך בפיו עכ"ל). וז"ל תוס' ד"ה חנות מיוזנת לשון מזון ואית דגרסי מזוינת לשון זיון:

שם באות הנ"ל (ע"ז דף ח) בחניות למאי הילכתא וכו' עד אמרו מוטב ניקום וניגלי ממקום דכתיב ביה ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום מלמד שהמקום גורם. פי' מקום חוץ מלשכת הגזית הי' בהר הבית ושמו חניות וכו' עכ"ל. פי' רש"י מקום בהר הבית וחנות שמו:

עוד שם באות הנ"ל כדגרסינן בפרק י"ט של ראשו השנה וכו' (דף לא) וכנגדן גלתה סנהדרין מלשכת הגזית לחניות ומחניות לירושלם ומירושלם ליבנה עכ"ל. וז"ל רש"י חניות עשו להם בהר הבית וישבו שם. וקצת צ"ע דרש"י (בסנהדרין דף מא) כתב בזה"ל בחנות מקום היה בירושלם וכן שמו:

חסך (עירובין דף כח. חסוכי בנים לא יאכלו פי' ר' חיסור כמו לא חשכת את בנך עכ"ל. לפנינו איתא

חשוכי (אמנם בתעניות דף יא). איתא **חסוכי**:

שם באות הנ"ל (מנחות דף כט) עשר מנורות עשה שלמה וכל אחת הביא לה אלף ככר זהב והכניסוהו אלף פעמים לכור והעמידוהו על ככר אחד ומי חסיך כולי האי וכו' כמעט קט תרגומו חסוך הוה תוביך עכ"ל. בש"ס שלפנינו איתא ומי חסר כולי האי. אמנם גם רש"י (בתענית דף יא) כתב ראיה מהך דמנחות ומי חסיך בד"ה חסוכי בנים:

חסס (כלים פרק יג) המעצד והאיזמל והמפסלת והמקדח שנפגמו טמאין ניטל חיסומן טהורין. פי' בפי החרב ובפי הסכין ובפי הקרדום ובחודו של מקדח נותנין ברזל טוב ששמו צר בל' הקדש וחוסמין פיהם בו שיהא חד לחתוך יפה ובלע"ז נקרא אצר"ו ובלשון

ישמעאל טבר והוא איצטמא לפרזלא וכו' דגרסינן (בביצה) עכ"ל. יתכן דכצ"ל והא איסטמא לפרזלא דגרסינן (בברכות דף סב) וכן פי' רש"י שם אצייי"ר בלע"ז:

שם (ביצה דף לג). אין מלבנים את הרעפי' מאי קא עביד אמר רבה בר בר חנה הכא ברעפים חדשים עסקינן מפני שצריך לחסמן. פי' לסתום נקביהן עכ"ל. וז"ל רש"י שצריך לחסמן להקשותן בהיסק ראשון הם מתחזקים ומתקשים וכו':

חסן א' (שבת דף כ). ולא בחוסן ולא בכלך. פי' פשתן שאינו מתוקן ולכך נקרא חוסן שהוא קשה כמו חסון מלשון והיה החסון לנעורת עכ"ל. בגמ' שם אלא אמר אביי כיתנא דדייק ולא נפיץ ופירש"י דכיון דלא נפיץ אין שמן נמשך אחריו וכו' והכי קאמר קרא פשתן החזק יהיה לנעורת כלומר הגבור יהיה חלש:

חסס (פסחים דף מ). רב פפי שרא בי ריש גלותא למימח בחסיסי. היינו קימחא דאבשונא וי"מ מיני עדשים עכ"ל. ז"ל תוס' (בפסחים דף מ'. ד"ה דבא מחו ליה קידרא בחסיסי פ"ה קימחא דאבשונא וקשה הא לעיל אסרינן וליכא מאן דפליג ונראה כר"י כדפירש בערוך בחסיסי קמח של עדשים דאין דרכם לבא לידי חימוץ כל כך ע"כ. והנה עינינו רואות דגם הערוך מפרש בפירוש הראשון קמחא דאבשונא ולא השגיח במה שהקשה תוס' על פי' זה. דשפיר י"ל אע"ג דמר זוטרא (לעיל דף לט) אמר לא לימחי אינש קידרא בקמחא דאבשונא אבל רבא דהכא ללישנא דאיכא דאמרי רבא גופי' מחו ליה קידרא בחסיסי. ודאי דפליג אמר זוטרא והא דלא קאמר הש"ס לעיל (דף לט). אמילתא דמר זוטרא הא דרבא פליג שפיר י"ל משום דלישנא קמא דהכא גם רבא ס"ל הכי ואמר דליכא דשרי כי האי מלתא ואע"ג דסיים בדוכתא דשכיחי עבדי היינו להוסיף הפליאה דשרי רב פפי. ותדע דע"כ גם התוס' ס"ל דלהגדיל הפליאה אמר הכי דאל"כ הוה להו להתוס' ולהקשות במוקדם. ודי בזה לנבון:

שם באות הנ"ל במוסף (א"ב בנוסחאו' שלנו גרסי' שרא להו לבורדקאי דריש גלותא עכ"ל) ופירש"י נחתומין:

חסף (שבת דף קלג). אמר שמואל האי מאן דמשי אפיה ולא מנגיב נקטא לי' חספניתא פי' כעין קרום הצומח בעור הפנים ומתקלף עכ"ל. וז"ל רש"י פניו מתבקעות ואני אומר שהוא מין שחין וכו' חספניתא תרגום של חרס (דברים כח) עכ"ל. ודע דחפשתי בכל התרגומים ולא מצאתי כי אם התרגום של בגרב ובחרס הוא בחרס יבש (ובעבודה זרה דף כט). וקרירי לחספניתא. פירש"י סדקין שבפני האדם עכ"ל. וצ"ע:

חף ב' (סוטה דף כב). חפי גרדי עכ"ל. חפו גונדי איתא לפנינו. וכן העתיקו רבינו בערך זו חף ה':

חף ה' (ע"ז דף לט) רבי עקיבא איקלע לגינזק אייתי לקמיה ההוא מינא דהוה דמי לחיפושא חפיי' בדיקולי חזא בי' קילפי ושריי' עכ"ל. (בתענית דף יא) איתא מר עוקבא איקלע לגינזק בעו מיניה מתענין לשעות וכו' וז"ל רש"י מר עוקבא גרסינן דאילו ר' עקיבא לא היה מסתפק ליה הנך בעיי ועוד דבלשון ברייתא הוה משתמע ביה מעשה בר' עקיבא וכו' ולא בגמרא עכ"ל. (ובע"ז דף לט) איתא ר' עקיבא איקלע לגינזק בעי מינה מתענין לשעות וכו' ולא הגיה רש"י כלום. אכן תוס' בד"ה ר"ע כתבו בזה"ל פירש"י בתענית (דף יא). דגרסינן מר עוקבא דח"ו שר"ע לא היה מסתפק. ועוד כי היה לו לתלמודא להביא בלשון ברייתא מיהו הא לא קשיא דבהרבה מקומות מצינו שמזכיר מעשה בר"ע וכיוצא בו עכ"ל. והנה לדעת רש"י מסתברא דפשיטא דסוגיא דע"ז (דף לט). דאמר בגמ' ר"ע איקלע וכו' רב אשי איקלע וכו' דגרסינן מר עוקבא. ומפני להורות כדעת תוס' הנ"ל כתב והתחיל רבינו להעתיק סוגיא זו דע"ז מר' עקיבא איקלע (ולא היה מהצורך אלא להתחיל אלא איקלע לגינזק) אלא רצה רבינו להורות דהגירסא נכונה רבי עקיבא:

חפה (שבת דף צו). ודלמא גבי הדדי הוו יתבי ומטו הדדי כחיפה. פי' מגיעין זה לזה כמסרק שמכה בו על היריעה עכ"ל. לפנינו איתא ומטו אהדדי בחפת. פירש"י אי גבייהו הוו יתבי מגיעים ידו של זה בזה בשפת היריעה כשמותחים חוט הערב בחפת כמו חפת חלוקו (יומא דף עז):

חפת (יומא דף עו). ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו טפח עכ"ל. לפנינו איתא אהא דשאל רמי בר פפא מהו למיעבר הנהר למשאל שמעתתא א"ל רב יהודה רב ושמואל דאמרי תרוויהו עובר ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו (ומלת טפת לא נזכר וכן בהרא"ש וטור וש"ע סי' ש"א וסי' תרי"ג ובהרמב"ם פ"ג בהלכת שביתת עשור לא נזכר מלת טפח) ודע דרש"י כתב בזה"ל מתחת חפת. שפת חלוקו להגביה שולי חלוקו על זרועו דאינו נראה כמלבוש אלא כנושאו על כתיפו ואמר מר היוצא בטלית מקופלת על כתיפי בשבת חייב חטאת עכ"ל. הנה לכאורה מדברי רש"י משמע דאף יותר מטפת כל כמה שאינו מגביה שולי חלוקו על זרועו מותר להוציא ידו דוק ותשכח מעתה שפיר כתב הטור (בא"ת סי' תרי"ג) ולא קשה עליו השגת ב"י שם בזה"ל ההולך לביה"מ וכו' (בפרק בתרא דיומא) אמרינן דלפרקא או למשאל שמעתא עובר במים ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו. ופי' רש"י להגביה שולי חלוקו על זרועו וכו'. ורבינו שאינו מפרש כן אלא שטעם השינוי כדי שיזכור ולא יבא לידי סחיטה נראה שטעמו מפני שכתב הרא"ש והא דלא חיישינן לסחיטה כדאמרינן (באלו קשרים דף קיג) שאני הכא כיון

שנא התירו לו אלא כדרך שהוא לבוש כדאמר' לקמן ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו מינכרא מילתא ע"כ וסובר רבינו שהוא מפרש שטעם השינוי כדי שלא יבא לידי סחיטה ואעפ"י שאפשר לדחות ולומר רהרא"ש מפרש שהטעם השינוי מפני שנראה כמשוי וכדברי רש"י אלא שכתב דכיון דמשום דנראה כמשוי הצריכוהו לשנות ליכא למיחש לסחיטה משמע ליה לרבינו וכו' ע"ש ולפמ"ש מוכח שפיר דהרא"ש לא ס"ל לפי' רש"י דלפי' רש"י שרי להוציא ידו רק שלא יקפל חלוקו על זרועו וא"כ קושית הרא"ש דליגזור משום סחיטה במקומה עומדת אלא וודאי דהרא"ש ס"ל דעיקר הטעם משום שיזכור וכדאמרן ואפשר דדעת רש"י דלא חיישינן הכא לסחיטה כמו בפרק אלו קשרים (דף קיג). דהתם בשביל שהוא הולך לדבר הרשות וגם אפשר לדלג ע"ש משום הכי אסור לעבור. משא"כ הכא שהולך לדבר מצוה וגם אי אפשר לדלג כגון שאמת המים רחבה משום הכי לא גזרו לשמא יסחוט כלל ולכך כתב רש"י דטעם משום שהוא נושא על כתיפו וכו'. ובזה יתבאר דלעיל בברייתא קרני ההולך כו' עובר עד צוארו במים ואינו חושש ולא קתני התנאי דבלבד שלא יוציא ידו וכו' אדרבה מדקתני ואינו חושש משמע דשרי לגמרי כמו בחול ולכאורה קשה דהא לקמן רב ושמואל דאמרו עובר ובלבד שלא יוציא וכו' ואיכא דאמרי תנינא עובר ובלבד שלא יוציא ידו וכו' אמנם לפירש"י נוכל לומר דהא דקתני בברייתא ואינו חושש היינו לשמא יסחוט משום דהולך לדבר מצוה לא גזרו ביה רבנן וגם לא התנה בברייתא דלא יוציא ידו וכר דס"ל לברייתא כרפרם (ביומא דף סו. ובכריתות דף יד). דאין איסור הוצאה ליום הכפורים וא"כ אף כשהוא מקפלו על זרוע אין איסור ברם רב ושמואל וסייעתם ס"ל כמו שאמר הש"ס (בכריתות דף יד) דרפרם בדותא היא ואיכא איסור הוצאה ליום הכפורים ולכך התנו ובלבד שלא יוציא ידו וכו' מטעם היוצא בטלית מקופלת חייב חטאת וכפי' רש"י. למידין מעתה הערוך שגורס ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו טפח ע"כ ס"ל הטעם כהרא"ש והטור דהטעם הוא כדי שיזכור ולכן שפיר מצי לקיים הגירסא טפח וקים להו לרבנן דבשיעור זה של טפח מה שאינו רשאי להוציא ידו יותר מטפח עולה לו לזכרון:

חצב ה' (עבודה זרה דף יג). רבי מאיר אומר אף דקל טב חצב ונקלווס (לפנינו איתא ונקליבס) פי' (בגמרא דף יב). חצב קשבא פי' קנה שעוטין ממנה הסוכ"ר והוא מתוק עכ"ל. הביאו תוספות שם ד"ה חצב. אבל רש"י פירש מין תמרים ואית דאמרי שש' תיחם יהושע את הארץ:

חצדד (יומא דף עז). הוו קיימי אגודא דנהר פפא אמעברא דחצדד עכ"ל. עיין לעיל בערך גד גרים דנהר פרת. ובהרא"ש איתא אגודא דנהר פפא אמעברא דניהדר:

חצר א' (כלים פרק יז) אמר רבי יהודה לא הוזכרו רמוני בדן וחצירי גבע אלא שיהו מתעשרין ודאי בכל מקום פי' כרישין ממקום שנקרא גבע והן מקומות בין הכותים כדתניא לא הוזכרו רימוני בדן וחצירי גבע של בין הכותים אלא שמתעשרין וודאי בכ"מ הקונה אותם וכו' אם במקומם אם במקום אחר מעשר וודאי עשר ממאה שהכותים גרועים מעם הארץ שהם וודאי לא עישרו והלוקח מעם הארץ ספק הוא ומעשר דמאי אחד מכל מאה כמו תרומת מעשר וזה כמו ואת החציר ואת הבצלים עכ"ל. תוס' (בזבחים דף עב) בד"ה נתערבו וכו' המתחיל (דף עב) הביאו המשנה דכלים ומה שפירש הערוך. וכתב ברכת הזבח בספרים שלפנינו גריס התם ר' יוסי וא"כ אין הוכחת התוס' הוכחה ע"כ. אמנם שפיר כתבו התוס' עפ"י גרסת הערוך וכן נדפס במשניות שלפני ס"א רבי יהודה וכן גרסת הרע"ב וכן בתוספתא העתיקו הרש"ל (לבד הרמב"ם דגורס ר' יוסי עיין תוס' י"ט):

חצצרת (שבת דף לו. סוכה דף לד) בבל בולסיף. ואם בא גט אשה ממקום שקורין בולסיף אין צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם שהיא בבל (ובב"ר) בולסיף בלל שפת ס"א בורסיף בור מן הספר שהעומד באוירו של מגדל משכח את התלמוד עכ"ל. (בסנהדרין דף קט). איתא מאי בורסיף בור שאפי. ופי' רש"י שנתרוקן מימיו ע"ש. ורבינו לעיל בערך ברסיף הביא גמ' זו וגריס בור שפת מ"ש וצ"ע:

חצצתא (בבא בתרא דף קלג). דייני דחצצתי הכי דייני פי' בית הקברות. וקרא עליה בעתה אחישנה כלומר עדיין לא הגעת להוראה בעתה תמצאנה עכ"ל. ברשב"ם דייני דפשרה שאינן בקיאין בדין חוצצין מחצה לזה ומחצה לזה כדין ממון המועל בספק:

חק ב' (חולין דף מא) ובשוק לא יעשה כן שלא יחקה את המינים פי' שלא יעשה מעשה ע"ז מן ולא תלכו בחוקות הגוי עכ"ל. וכן פי' רש"י שם:

חקל (שבת דף יב). אבל דחקלייתא מידע ידיעי. פי' הדיוטות הדרים בשדה עכ"ל. במוסף (תרגום שדה העיר חקל קרתא עכ"ל). פסוק זה הוא (בבראשית מא). ולא ידעתי למה לא כתב במוקדם שיח השדה תרגום אילני חקלא (בראשית ב פסוק ה):

חר ב' (ביצה דף כא. ועדיות פרק ג) להיות אופין פתין גריצות וחרי (ירושלמי) אלא שמתוך שאתה מייגעו אף הוא אינו אופה אלא צרכו. וחרי רב אחא שמע לה מן הדא מה חרי האף הגדול הזה כלומר לעשות חררות גדולות אף הוא. פירוש אחר חררות אפויות גדולות רבבין שמעי לה מהדא והנה שלשה סלי חרי כלומר חררות גדולות הראויות למלך עכ"ל. ועיין (תוספות י"ט פ"ג משנה יו"ד דעדיות מה שכתב בשם הרב והרמב"ם) ואח"כ כתב דברי הערוך ולא הערה כלום מן הירושלמי שהביא רבינו וקצת צ"ע:

חרב ג' (סנהדרין דף עא). רבי יהודה אומר מקום היה בתחום עזה והיו קורין אותו חרבתא סגירתא. פי' חורבה של בית המנוגע עכ"ל. לפנינו איתא רבי אלעזר ב"ר צדוק:
חרגול (שבת דף סז) במשנה יוצאין בביצת החרגול (גמרא) דעבידי ליה לשיחלא. פי' כאב האוזן עכ"ל. הרי"ף והרא"ש (בשבת פרק ז) כתבו בזה"ל דעבידי לשיחנא פי' רפיון הירך כדתנן (בכורות דף מ) השחול והכסול איזהו שחול כל שנשמטה ירכו. ע"כ. וכ"כ הרמב"ם בפירושו בזה"ל חרגול מין חגב וזה יועיל לחולשת עצבות הירכים בסגולה עכ"ל. וקצת צ"ע שלא ראו פירוש הירושלמי שהביא רבינו הערוך הכא שכתב לשיחלא. טב לאודנא. ואולם רש"י במשנה פי' על נכון בזה"ל לשיחלא כאב האוזן ותולין באזנו עכ"ל:
שם באות הנ"ל וחרגול מין חגב הוא כדכתיב ואת החרגול למינהו עכ"ל. וע' עוד לקמן בערך שחלא:
חרך (יומא דף סח). אמר רבא דשויא חרוכא איכא בינייהו עכ"ל. לפנינו ליתא אלא כך איתא איכא בינייהו דשויא חרוכא:
חרם ג' (עירובין דף מז). תני רבי חייא חרם שבין תחומי שבת. פירוש חריץ עכ"ל. וכ"כ תוס' בשם ר"ח:
חרס ב' (מנחות דף קי) מאי עיר החרס כדמתרגם רב יוסף קרתא דבית שמשא מאי משמע דהאי חרס לישנא דשמשא הוא דכתיב האומר לחרס ולא יזרח עכ"ל. בקרא כתיב עיר הַהֶרֶס וכך איתא במנחות הרס וצ"ע דמשמע להדיא מדהעריכו רבינו בערך חרס מוכח דגרסתו היה חרס:
חרף ג' בהלכה קמא דחולין (פ' השוחט את הפרה) אמר רבא לפום חורפא שבשתא. פירוש לפי חידודו לא עיין שאלתו עכ"ל. לא בהלכה קמא דחולין ולא בכל המסכת ההיא (גם בפרק השוחט את הפרה לא נמצא פרק המכונה כך בכל הש"ס) לא נזכר מהא דאמר רבא לפום חורפא וכו'. ואולם מקומו מוזכר לו (בבא מציעא דף צו) וכן (נדה דף לג) איתא הא דאמר רבא עליה דרמי בר חמא לפום חורפא שבשתא. ודע עוד (דבעירובין דף צ). קאמר סתמא דהש"ס ורמי בר חמא אגב חורפי' לא עיין בה. וכן איתא עוד (בבא בתרא דף קטז):
חרץ ב' (גיטין דף נו). בחרוץ שבעין דוכתא דלדידן הוי מומא. (ובבכורות דף לט). חריץ של עין שניקב מאי חריץ אמר רב פפא תורא ברא בעיניה. פי' שורה שחוץ מן העין שמכסה את העין וזהו בת עין עכ"ל. לפנינו בדוקין שבעין:

חרק (פרה פרק יב משנה ח) רבי יוחנן בן נורי אומר אף החרוקות. פי' כמו חרק עלי שנימו. ויחרקו שן. ויש לומר שאותו היד של כלי הוא של פרקים ויכפול אותו לאחוריו כדגרסי' (בשבת דף מו) לענין מנורה של חוליות דאית בה חירקי עכ"ל. ובמוסף (א"ב בנוסחאות דידן כתוב דאית בה חידקי עכ"ל). ובעל הערוך גופיה לעיל בערך **חדק** גריס דאית בה חידקי. (וגם לפנינו כתוב (בפ' יב דפרה משנה ח) רבי יוחנן בן נורי אומר אף החדוקות):

חרש ב' (פסחים דף מז. מכות דף כא) יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין וכו' פי' חורש בשור ובחמור אחד שנאמר לא תחרוש בשור ובחמור יחדו ואלו שור וחמור מוקדשין חייב בשור א' ובחמור אחד כל אחד בפני עצמו כלאים בכרם שנים שביעית ויום טוב שנים כהן ונזיר בבית הטומאה שנים הרי שמונה לאוין עכ"ל. כלאים בכרם אחד כצ"ל. ופי' הערוך כפירוש רש"י ולא כתוס' (בפסחים ובמכות) דחייב משום כלאי' בכרם ומשו' כלאי זרעים:

חרתא (עירובין דף סג). חרתא דארגיז. עיר הסמוכה לבגדד כרחוק פרסה עכ"ל. חרתא שם העיר דארגיז שם האיש שבנאה והוה אמגושא כך ראיתי בתשובת הגאונים עכ"ל רש"י:

חש ג' (בסוף פ"ק דסוכה) מה הדם דחוש בעלים כך לאה אמנו דחושה בבנים. ס"א דחוסה וכבר כתבנו בערך דחס ומסתברא דהוא העיקר עכ"ל. לא מצאתי שם רק במדרש רבה (פרשת אמור):

חשאי (שבת דף קכח). קורנית חשאי. פי' בלע"ז סטורייא עכ"ל. לפנינו איתא חשי:

חשב ב' (שבת דף קנ). חשבונות של מילך. פי' מילך אורחים כדכתיב ויבא הלך כדתנן מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו (מה לך כתוב) חשבונות של מה בכך כגון חשבונות של חיילות של מלך כך וכך הוצאותיו של מלך אלף וכיוצא בו אמר לו מה לך הנאה בכך כלומר מה הנאה יש לך וזהו חשבונות שאינן צריכין. פי' אחר חשבונות של מילך כך וכך הוצאות המלך כך וכך שאמר אדם לחבירו מה הוצאת בכך כלומר בזה הבנין וכו' עכ"ל. בש"ס שלפנינו (דפוס פ"פ דמיין) איתא מלך וז"ל רש"י של מלך של עצה שאינה שלו ואין צריך בכך וכו' ול"נ כמה לך מה לך ולחשבונות הללו הרי אין צריך בהן וכו' ע"כ לשונו:

חשד (פסחים דף פה). הפגול והנותר מטמאין את הידים רב הונא ורב חסדא חד אמר משום חשדי כהונה וכו'. פי' שלא יחשדו הנוגע בו כי לאכלו נגע בו הלכך גזרו בו טומאה שלא יבא ליגע בו וחד מתני אנותר מפני שנתעצלו והניחוהו ליעשות נותר וכו'.

פי' אחר משום חשדי כהונ' שאם מטלטלין אותו אומרים הכל סוף שיהו אוכלים אותו ועצלות ליכא דפיגול לאו בעצלות הוי. מאן דמתני אנותר משום עצלי כהונה וליכא חשד כגבי פיגול דאי הוי להו למיכל לא היו ממתינים עד עכשיו אלא משום דנתעצלו הוי נותר משום הכי קנסינן בי' טומאה שלא ויבא להתעצל עכ"ל. ורש"י פי' חשדי כהונה שחשודים לפגל קרבן משום איבה וכו' והקשו בתוס' וא"ת כמו כן לא יחושו לעשות בטומאה יש לומר דאף לרשעים חמירא להו טומאה כדאמרינן (ביומא דף לג) ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים וכו' והנה תירוץ התוס' קצת צריך ביאור דאכתי לא מוכח מהתם דהוי טומאה דאורייתא משא"כ בטומאה שגזרו חכמים עליו מנ"ל דחמירא להו. אבל לפי' הערוך הכל ניחא ואין אנו צריכין לתירוץ של התוס':

חשך מרוח אשך כל שמראיו חשוכים. פירוש מי שיש לו מרוח לעולם פניו חשוכים עכ"ל. בקונטרס (סימן ה) כתבתי בס"ד שמועה נאה והסכימו אתי כמה גדולים קחנו משם:

חשל ב' (חולין דף צג). הני ביעי חשילתא שריין ואת לא תיכול. פי' ביעי בהמה שנתמסמסו כדכתיב (דניאל ב) מהדק וחשל עכ"ל. והטור והמחבר (בסי' סב) פירשו ביצי זכר שנתלשו ועדיין הם מעורין בכיסם עיין רש"י (ב"ב דף לח). פירוש חשילתא דבר מעוך והביא הא דחולין לראיה:

חשל ב' (כתובות דף עז). והמצרף נחושת אמר רב חשלי דודי. פירוש חרש שעושה יורות גדולות מכה אותן ומרדדן עכ"ל. לפנינו איתא רב אשי אמר אמנם ממה דפליג אחריו רבה בר בר חנה דהוי זמן רב קודם רב אשי סתמא יראה גירסת הערוך נכונה:

חשמל (חגיגה דף יג) מאי חשמל במתניתא תנא חיות עתים חשות ועתים ממללות. פי' חש מל שתי מילין הן כשהדיבור יוצא מפי הקב"ה הן חשות ועתים ממללות שיר בעוז שנאמר עוז וחדוה במקומו עכ"ל. עיין בגמ' שלפני' (חגיגה יג):

נשלם אות החית מהפלאה שבערכין

אות הטי"ת

טב (כריתות דף יג. משנה דף יב). אכל אוכלין טמאים ושתה רביעית יין ונכנס למקדש חייב רבי אליעזר אומר אם פסק בה או נתן בה מים כל שהוא פטור (גמ' יג). אמר רב יהודאי בר אחותאי הלכה כרבי אלעזר קרי רב עלי' דרבי אלעזר טובינא דחכימי. (גיטין משנה דף כו). הכותב טופסי גיטין צריך שיניח וכו' ומקום הזמן וכו' רבי אלעזר מכשיר בכולן אמר רבי זירא אמר רב אבא בר שילא אמר רב המנונא סבא אמר רב אדא

בר אהבה אמר רב הלכה כרבי אלעזר קרי רב עליה דר' אלעזר טובינא דחכימי עכ"ל. ועוד (בכתובות דף מ). במשנ' יתומה שנתארס' ונתגרשה רבי אלעזר אומר האונס חייב והמפתה פטור אמר ר' זירא אמר רבא בר שילא אמר רב המנונא סבא אמר רב אדא בר אהבה אמר רב הלכה כרבי אלעזר קרי רב עליה דרבי אלעזר טובינא דחכימי:

שם באות הנ"ל (בויקרא רבה פרשת אם בחקותי) ר' יצחק פתח טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם ר' מאיר אומר טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר ר' יהודה אומר טוב מזה ומזה נודר ומשלם עכ"ל. (וכן בגמרא דילן נדרים דף ט ובחולק דף ב):

טבאי (בבא בתרא דף קנג). אמר לי' טבאי (ליטבע) ארבי' אטעויי קא מטעית לי'. פי' קללתו יהי רצון שתטבע בספינה עכ"ל לפנינו אמרה לי' ליטבע ארבי':

שם (תענית דף י). עתידה בבל דחצדא בלא מיטרא. פי' שקוצרת בלא מטר כלומר שאינה צריכה למטר שיושבת בין ביצעי המים. ל"א דאצדא כלומר תשם נקיטינן טובעני ולא יובשני כלומר מוטב שיהיה מטר הרבה מהיות חורב בלא מטר עכ"ל. ורש"י ותוס' מפרשים קצת בענין אחר:

טבל א' (ביצה דף יח). ומי אית לי' לרב אחא הואיל (לפנינו **רבא**) והתנן (שבת דף קיא) החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ ורמינן לא יגמע ופולט אבל מגמע ובולע אמר אביי כי תנן נמי מתניתין מגמע ופולט תנן ורבא אמר אפילו תימא מגמע ובולע כאן קודם טיבול כאן לאחר טיבול פי' קודם שטבל פתו בחומץ מגמע ובולע דלא מיחזי כרפואה אלא כשותה אבל לאחר שהטביל פתו בחומץ לא יגמע ובולע דמיחזי כרפואה כיון דטבל ביה מאיס נשתיי' פי' אחר רבא אמר אפילו תימא מגמע ובולע הא דתניא לפני טיבול כלומר קודם אכילה שרי ומתניתין דאסור לגמוע ולבלוע לאחר טיבול והוא לאחר אכילה (פירוש הזה פירוש רש"י ז"ל) וממאי דטיבול לשון אכילה דתנן הביאו לפניו מטבל בחזרת ותוב אבל מטבל הוא במיני תרגומא וכו' עכ"ל. פי' ותוב ועוד ראי' מהא אבל מטבל במיני תרגומא:

טבלא ה' (ברכות דף יו"ד). גבי חזקיהו המלך אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בטבלאות של זהב עכ"ל. לפנינו ליתא כך אלא שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב:

שם (ברכות דף מה) אכל טבל ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו. פי' אכל תבואה שלא נתקנה פי' טבל כטבלא כעץ שאין אדם יכול לאכול ממנה והטבל עון מיתה וכו' עכ"ל. ולשון הרב מברטנורא (פרק שלשה שאכלו). אכל טבל דגן שלא נטלה ממנו תרומה ומעשרות קרוי טבל ופירושו טבל טב לא וכו':

טבריא במוסף (במדרש בראשית רבה פרשת קראו בשמותם עלי אדמות) טבריא על שם טבריוס וכן הוא האמת כי הוא היה קיסר שלישי ברומי. ומה שאמרו עוד שיושב' בטיבור' של א"י שטוב' ראיית' לכל דבר עכ"ל. (במגלה דף ו). א"ר יוחנן חמת זו טבריא ולמה נקרא שמה חמת על שם חמי טבריא וכו' ר' ירמיה אמר רקת שמה ולמה נקרא שמה טבריא שיושבת בטיבורה של ארץ ישראל רבא אמר רקת שמה ולמה נקרא שמה טבריא שטובה ראייתה. ע"ש. ולפי המדרש טבריוס קיסר קרא שם העיר טבריא קשה לישנא דאמרו ר' ירמיה ורבא למה נקרא שמה טבריא וכו' ומ"ש הרב במוסף זכר לדבר אי אפשׁ' להולמו. ובכן מהנראה פשטא דמלתא שזה השם שקרא הקיסר היא טבריא אחרת אשר בנאה הקיסר בימיו אבל לא בהחלט טבריא הנזכרת בסוגיא הנ"ל דמגילה כדי לפרש הפסוק דכתי' בנחלת ארץ ישראל (יהושע יט) וערי מבצר חמת ורקת וגו' היא המקום שהיה מוקף חומה ונבנה כבר מימות יהושע בארץ ישראל בשנת תפ"ט לאלף השלישי וטבריוס הקיסר השלישי הי' שנת תשע"ה לאלף הרביעי כנזכר בצמח דוד וא"כ על כורחך דטבריא שבנאה הקיסר ונקראת על שמו היא אחרת (ומסתברא דבחוצה לארץ היא). וז"ל הילקוט תהלים (סי' מ"ט רמז תשצ"ח) קראו בשמותם עלי אדמות טברי' על שם טבריוס אלכסנדריא לשם אלכסנדראוס אנטוכיא אנטיוכס. ודע דבצמח דוד הקיסר טבירוס בנה נירונבור"ג ורעגנשפור"ק וחידוש שלא כתב גם כן שבנה טבריא כדאמרן:

טגן (קידושין דף מד). אמר ליה רבי אבין דסמכא הוא א"ל אין כמימי לטיגני. פי' זכרון הוא דראוי לסמוך עליו אמר לו כמימי לטיגני הי' כששמע לאלתר אמרה לי ולא הי' רחוק זמן בין שמיעה לאמירה אלא כאדם השולה דג מן הים ומטגנו (פי' זה כתב ג"כ רש"י ז"ל) פי' אחר ימא וטיגני מקומות קרובין להדדי כלומר אין אדם משקר דסבר כיון דמקום קרוב הוא אתי אינש ומכחישו עכ"ל. תוס' כתבו פי' זה בשם רבינו חננאל:

טגרוס (חולין דף נט). טגרוס ארי' דבי עילאה. פי' ארי של אותו יער שנקרא עילאי. במוסף (א"ב בלשון יוני ורומי מין חיה רעה אכזרית וקלה לרוץ כמו חץ ובלשון מדי קורין לחץ טיגרוס וכן נקרא בלשון יוני נהר חדקל טיגרוס אשר מימיו חדים וקלים עכ"ל). כדאיתא בברכות (דף נט):

טוזיג (ע"ז דף יד). תירגמה רבי יצחק בריה דרב משרשיא בטוזיג. פי' משתה בעלמא שלא לשום נשואין ולא ע"ז. פי' אחר שגובין מכל איש מטבע חסר או יתר ואוכלין ושותין וקורין אותו טוזיג והיא סיבולת עכ"ל. לשון רש"י בטווזיג משתה של מריעות שעושין הנערים זה עם זה:

טווס (שבת דף קל ובחולין דף קט"ז). לוי איקלע לבי יוסף רישבא אייתו לקמי' רישא דטיוסא בחלבא ולא אכל עכ"ל. (בשבת דף קל) איתא כמ"ש רבינו. אבל בחולין (דף קטז). איתא ולא אמר להו ולא מידי. להכי הביא רבינו להורות הנוסח אמיתי:

טות (ברכות דף נה). כל חלום ולא טות. פי' כל חלום יש בו שום ממשות אבל חלום שהוא רואה כשהוא צם אין בו שום ממשות וממאי דטות לישנא דנם הוא דכתיב ובת טות (דניאל ו) עכ"ל. ז"ל רש"י כל חלום. כל הצומות יראה אדם ולא יראה אחד מאותן שהוא שרוי בתענית שאינו טוב:

טח א' (שבת דף קיט. ובחולין דף קיא) רבה בר רב הונא איקלע לבי רבא בר רב נחמן קריבו ליה תלת תלת סאוי טחיי. פי' ג' סאין פת שהיו פניו טחין מלמעלה דבר מעולה עכ"ל. (בשבת דף קיט). ז"ל רש"י טחיי' רקיקין טחין פניהם בשומן אליה או בשמן. ובחולין (דף קיא). ז"ל רש"י תלת סאי טחאי. שלש סאין פת נקי' פניה טוחין בשמן ודבש הנה לפי מה דאיתא בפסחים (דף ל. ודף לו). דאם לש הפת בחלב שאסורה מפני הרגל עבירה (שלא יאכל בשר עמה. עיין רש"י) יש לדקדק על פי' רש"י (בשבת) שפי' שהיו טחין פניהם בשומן אליה א"כ היו אסורים באכילה מפני הרגל עבירה. ואף דמסיק הש"ס בפסחים (דף לו) דכעין תורא שרי. הניחא לפירוש הרמב"ם שפי' כעין תורא ששינה צורת הפת שתהא ניכרת וכ"כ הרשב"א העתיקו הב"י (בי"ד סי' צ"ז) ע"ש. שפיר י"ל דהני תלת סחוי טחאי נעשו בשינוי צורה להיכר. אמנם לרש"י גופי' שפי' בזה"ל כעין תורא. מעט כעין של שור מותר ללוש. בחלב דאכיל ליה מיד בבת אחת ולא משהי ליה דלינשי שנילוש בחלב עכ"ל. צ"ע קצת איך לשו הרבה כל כך עד שעולה לתלת סאוי. וצריך אני לומר דגם רש"י מודה בזה שאם שינה צורת הפת שמותר ללוש פת הרבה בבשר או בחלב (ואפ"ה ניחא ליה לפרש דכיון הש"ס במה דנקיט כעין תורא דהיינו פת מועט משא"כ לפירוש הרשב"א שפירש שהכוון הוא שעשה סימן כעין תורא דחיקא לי' לרש"י דלא מצינו כזה ולמה נקיט הש"ס הך סימנא דוקא הלא כל אדם יכול לעשות כאשר לבו חפץ) אבל עכ"פ גם רש"י מודה לדינא דאם עושה סימן דמותר וכדקי"ל בטור וש"ע י"ד (סי' צז). וכתב הרב"י עוד בזה"ל כתב בהגהות ש"ד בשם מהרא"י ז"ל דהני תרי פירושי (דהיינו פירוש רש"י וגם פירוש הרשב"א) אליבא דהלכתא סליקו דתרוויהו סברו' יפות הן עכ"ל. אמנם לבעל הערוך גם זה דחיקא שעשו כל תלת סאין בסימנים להכיר (או דס"ל להערוך דדוקא מועט שרי ולא מהני סימן) ולכך אע"פ שפירש בסמוך מיד ההיא (דפסחים דף ל. וזבחים דף לה). ההוא תנורא דטחו ביה טחיי. פי' בשומן של בשר. אבל הכא בעובדא דתלת סאין ממאן בפי' זה אלא מפרש דבר מעולה וזהו

שדייק הערוך וכתב בזה"ל. פי' ג' סאין פת שהיו טחין פניהם דבר מעולה. דלכאורה הו"ל לכתוב פירוש טחיי פת שהיו פניו טחין וכו' אכן סובר מחמת ג' סאין אין לפרש בשומן כדלקמן. עיין בקונטרס (סימן יו"ד):

שם באות הנ"ל. (ובפסחים דף ל. ובזבחים דף ל"ה) ההוא תנורא דטחו ביה טיחייא. פי' טחו את התנור בשומן של בשר עכ"ל. הוכרח לפרש דטחי בשומן של בשר משום דאיתא עלה דההוא תנורא דטחו ביה טיחייא אסרה רבה בר אהילאי למיכלה להההיא ריפתא אפילו במינחא לעולם דלמא אתי למיכלה בכותחא ולא רצה הערוך לפרש כמו לעיל (בשבת דף קיט) דהיינו דבר מעולה. וכן לשון רש"י (בפסחים דף ל) דטחו ביה טיחייא שומן נתנו בקרקעיתו ונותן טעם בלחם. וז"ל רש"י (בזבחים דף ל"ה). דטחו ביה טיחייא. מין טיגון הוא שעושין מלחם וטשין את התנור באלי' ואופין את הלחם אחר שטחוהו (ובמסכת שבת דף קי"ט) נמי אמרינן תלת סאוי טחיי. עכ"ל:

עוד שם (מועד קטן דף יז) ומהנייא ביה כי טיחייא לתנורא. כלומר אינה יוצאת משם לעולם עכ"ל. וכ"כ רש"י (במועד קטן) בזה"ל ומהניא ביה כי טיחייא לתנורא. כשומן שטוחין את התנור ונבלע בתוכו שאין יוצא לעולם כלום (השמתא) מכה לכל מאן דמשמתינן ליה דלא נפקא מיניה לעולם עכ"ל. עיין בקונטרס (סימן ט):

טחר (שבת דף פב). לא ליטח' טפי. פי' לא יעצם עצמו מאוד לצאת עכ"ל. לפנינו איתא לא ליטרח טפי ופירש"י פדיימבר"א בלע"ז:

טט (סנהדרין דף ד) טט בגדפי שתים (לפנינו בכתפי) (מועד קטן דף יז) טוט אסר טוט שרי. פי' השופר הוא השמתא והקול המכריז בתקיעת השופר הוא האוסר הוא המתיר כלומר אין צריך ימים לחול עליו השמתא. זה פירוש רבינו חננאל ורבינו גרשום ז"ל עכ"ל. וכן פי' רש"י וגם התוס' (במנחות) דחו ליש מפרשים טוט אסר דהיינו שני תלמידי חכמים ושני תלמידי חכמים אחרים יכולין להתיר. ע"ש (דף לד). ד"ה טט בכתפי שתים (במנחות דף לד):

טייל (תענית דף כ) ומטייל על שפת הים והי' מטייל אחריו עכ"ל. פירש"י לנוח:

טייע (חולין דף לט) הנהו טייעי דאתו לצווקניא יהבו דיכרי לטבחי ישראל פי' גוים להביא אילים למקום פלוני עכ"ל. במועד קטן (דף כה) פירש"י סוחרי ישמעאלים. ובעבודה זרה (דף כח). פירש"י טייעא ישמעאל. וכן בשבת (דף קיב). פירוש רש"י הכי:

טכטך (כתובות דף עז). ר' שמעון בן יוחאי דהוה יתיב אתליסר טכטכי פיזא. פי' ספסלים של פז במוסף (א"ב בנוסחאות כתוב תכטכי) לפנינו כתוב תכטקי וז"ל רש"י תכטקי פלשטיי"ל:

טכס (שבת דף לא) טכסיסי מלכות. פי' אנשים בקיאים בעבודת המלך עכ"ל. רש"י פי' תיקוני צרכי המלך לפי הכבוד:

טל ב' (מעילה דף יח) שכן עומד וטולא. פי' ראוי אותו משהו בגד לאורגים שכשהוא מחליק את המטוה של אריגה בסובין או בכלום דבר כדי לחזקו כורך משהו בגד על האצבע ומחליק את הטווי ואותו סמרטוט שעל אצבעו משמר אצבעו שאינו מחתם החוט ואותו שכורך אצבעו נקרא טוליא וראוי נמי לקוצצי תאנים אותן שמבקעין את התאנים המולחין אותן כורכין משהו על אצבען שלא יגע בשומן התאנים עכ"ל. לפנינו איתא לנוולה ופירש"י לאריגה:

טלי א' (בבא מציעא דף עח) ההוא דאמר ליה אבזקת במילתא דמלכא א"ל במאי בטלי כסף או בטלי זהב. פי' טלי כסף בגדי פשתן כלומר טליתות לבנות ככסף שאין דרכן להרקב וקטלוה מפני שבפשיעה אירע לו ואיכא דאמר בטליתות של צמר דהן אדומות כזהב ודרכן להרקב ולא פשע ושבקוהו. פי' אחר אחד שהתנה עם חבירו אני אקלקל משי של מלך ותן לי כך וכך עשה כן ושאלוהו עבדי המלך. בכמה דמים אמרת זה הדבר אמר להן בטלי כסף שהן קערות כסף אמר הואיל ובדבר מועט זילזל משי של מלך חייב מיתה וקטלוה איכא דאמרי בטלי דדהב בקערות של זהב שהן דבר יקר ושבקוהו. ועיין לעיל ערך אבזקת:

טלי ב' (בבא בתרא דף קמב) אית חולק לטליא במקום בניא. פי' טליא תינוק גדול כדאמרינן בבא בתרא (דף צא) מטללו טליא וטליתא בשוקא כבר ט"ז וי"ז ולא חטאן עכ"ל. לפנינו איתא מטיילין טליא וטליתא וכו':

טלל א' (עירובין דף סח) כרוכא וטלולא עכ"ל. לפנינו איתא ואיטלולא. וברש"י איתא ואטלולא ליצנות:

טלע (יבמות דף לט). ואם לאו איטלע לך ריגלא דימינא ואיטלע ליה ריגלא דימינא. תרגום שלף איש נעלו טלע גבר ית נרתק ימיני וכו' עכ"ל. לפנינו איתא ואי לא איטלע לה רגליך דימינא ואיטלע לה ריגלא דימינא. ופי' רש"י איטלע לה הצדד לה רגל ימין:

טלפח (בבא בתרא דף סז). המוכר את בית הבד מכר את הים וכו' גמרא ים טלפחא. פי' מביאין טיט ומערבין בו תבן ונעורת של פשתן ועושין כמין רחים גדולה ונותנין על הזיתים בבית הבד כדי שיוכתשו ויצא שמנן ונקראת טלפחא מפני שתחלת בריאתה כעדשה ועדשה בל' ארמית טלפחא ומניחין על הזגין ואותו היין שיוצא מהן נקרא תמד והן העגולין דקאמר עיגולי הגת והן העדשין דקאמרינן הדפין והלולבין והעדשין מדיחן עכ"ל. תוס' בב"ב (ד"ה ים טלפחא) וכן בתוס' בנדה (דף סה). בד"ה הדפין וכו' כתבו פי'

זה בשם הערוך:
שם מדיחן ועיין תוס' בנד' הנזכ' וכ"כ הר"ש דהגירס' בתוספתא (פרק יא דטהרות) היא מנגבן עיין ר"ש (בפרק יו"ד דטהרות משנה ח) שהאריך בזה דלא כרש"י. אכן רש"י שהביא ג"כ התוספתא בעבודה זרה (דף עה) שם ד"ה ה"ג בתוספתא וכו' ע"כ דלפני רש"י היה כתוב בתוספתא מדיחן. ועיין עוד תוס' ב"ב (דף סז). בד"ה ים:
טם א' (ברכות דף ו). אגרא דבי טמיא שתיקותא פי' אבל ויוצא באטב"ח ובאלב"ם עכ"ל. רש"י לא פי' כלום. אמנם בצדו על הגליון נדפס בית אבל ויש אומרים בית עצמות של מתים עכ"ל. וז"ל רש"י בחומש בראשית (מ"א פסוק ח) חרטומי הנחרים בטימי מתים ששואלים בעצמות טימי הן עצמות בלשון ארמי ובלשון משנה בית שהוא מלא טימיא. עלא עצמות. (וכתבתי שם דלא מצאתי הך משנה ואולי צריך להיות החורש מלא טימיא. והיינו משנה באהלות (פרק יז משנה ג) וז"ל רש"י (ברכות דף נט) אובא טמיא בעל אוב של עצמות שעוש' כישוף בעצמות של מת טמיא עצמות ודומה לו במשנה (כלים) בית מלא טימיא ופי' רב האי מלא טימיא בית שהוא מלא עצמות הביא ראיה מבראשית רבה דקתני אדריאנוס שחיק טמיא דהיינו שחיק עצמות ואי' לפרש וכו'. וגם זה צריך תיקון. וכן כתב רש"י (במדבר ד פסוק ב) טמא לנפש דמסאב לטמי נפשא דאנשא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בב"ר אדריאנוס שחיק טמיא שחיק עצמות עכ"ל. והנה גם הערוך פי' בסמוך בערך טמיא שחיק טמיא פי' רש"י שחיק עצמות. אמנם הכא לא ניחא ליה לפרש בית עצמות של מתים (כמו שנדפס בגליון הש"ס בשם יש אומרים הנ"ל) דקשה מה זו שתיקה. לכך ניחא לי לפרש דטמיא היינו אבל ושפיר מקבל שכר על השתיקה דקיימא לן במועד קטן (דף כח). דאין מנחמין רשאין לומר דבר וכו' אחר כתבי זה מצאתי בחידושי אגדות שהביא פירוש הערוך והך דמועד קטן דאין מנחמין וכו' ושמחתי שכוונתי לדעת הגדול. עיין קונטרוס סימן לג:
טם ב' (בבא קמא דף נא). בטפחו וסלק אבנו פי' טמם אותו טפח בצרורות או באבנים עכ"ל. לפנינו איתא טם טפח וכו':
טמא (בסיפרא פרשת שמיני פרשתא ה') טומאת גוויות טומאת הקדשות טומאת הגוויות הן השרץ והנבלה והמת וזב וזבה ונדה וכיוצא בהן וטומאת הקדשות השורף את הפרה ואת הפרים והמשלח את השעיר וכו' עכ"ל. ועיין בקרבן אהרן פי' זה בשם רבינו ניסים וכתב עליו דפירושו לא שייך כלל ע"ש:
עוד שם באות הנ"ל (שבת דף סד) טומאת שרץ מרובה. פי' שהיא בשמנה שרצים. והיא קלה. פי' שהיא טומאת ערב. טומאת מת מועטת שאינה אלא במת בלבד והיא חמורה

שהיא טומאת שבעה עכ"ל. לפנינו איתא טומאת ערב מרובה. ופי' רש"י שכל המגעות טומאת ערב והן בין דשרץ ונבלה ושכבת זרע מגע הזב ומגע טמא מת עכ"ל:

טמיא (אהלות פרק יז) החורש מלא טמיא עכ"ל. לפנינו במשנה ובכל הפירושים הר"ש והרמב"ם והרב והתוי"ט איתא מלטמיא וכתבו שהיא מלה מורכבת. אבל לגירסת רבינו אין צורך לזה וכן נראה שהיא גרסת רש"י בחומש והעתקתי לעיל ערך טם א':

טמן (בבא מציעא דף סא. ובבא בתרא דף פט) שלא יטמין משקלותיו במלח תנא מפני שהן חסרין. כלומר כח המלח יונק ומכחיש כח המשקל ומוכר לאחרים עכ"ל. הך תנא מפני וכו' ליתא בש"ס שלפנינו. והנה רש"י בב"מ והרשב"ם בב"ב פירשו שלא יטמין במלח שלא יכביד המשקל והתוס' בב"ב כתבו דאין נראה לר"ת דמשמע דבמוכר אייריי דומיא דבמשורה שלא ירתיח ומפרש ר"ת לפי שהמלת מיקל המשקולות ושואב כדאמרינן בירושלמי שהמלח מיקל ושואב את המשקולות וכו'. ואפשר דהא דכתב הערוך תנא מפני שהן חסרין כיון אל הירושלמי הנזכר:

טמס (שבת דף קטו) נפל טומוס של ברכות (ובפסיקתא דזכור) נטל טומוסיהן של שבטים וכו' (ובריש ויקרא רבה פרשת והוא ישקיט) אף על פי שנתן אחר יותר ממך לך כתבנו בריש טומוס. פי' קלף שעושין מן קליפה של עץ ובלע"ז נקרא טום"ו. ובמוסף (א"ב פי' בלשון יוני ורומי ספר כולו או קצתו) עכ"ל. ורש"י פי' טומוס קבוצת קונטריסים:

טמש (סנהדרין דף קי) אייתי גבבא דעמרא וטמטי' במיא. וטבלת פתך בחומץ תרגומו וטמישי סעדיך בתבשילא דאיתבשיל בחלא עכ"ל. לפנינו איתא ואמשינה:

טן ה' (חולין דף קלב) אמר לו מטונך אהרן ובניו כתובים בפרשה. פי' מן הראיה שתביא משם תשובה עליך אהרן ובניו כתובין בפרשה עכ"ל. וז"ל רש"י שם ד"ה מטונך. הגעתיך משום הכי אמרינן גבי מנחת כהנת דנאכלת דאהרן ובניו כתובין בפרשה דכתיב הקרב אותה בני אהרן וגו' וכיון דכתיב בהדיא בני אהרן למעוטי בנות אהרן אבל מתנות לא כתיב בהו אלא כהן גרידא ומשמע כהן ואפילו כהנת עכ"ל. ובר"ה (דף ד) פי' רש"י מטונך. כלומר ממשאך שבאת להשיבני משם אני משיבך וכו'. ועיין תוס' זבחים (דף לב). ד"ה א"ל מטונך. ז"ל פי' ממשאך שבאת להכביד עלי אכביד עליך דאדרבא משם סייעתא לדברי שאני מצורע וכו':

טן ז' (סוטה דף מה). ומניחין השמיר בטני של אבר מלאה בסובין של שעורים עכ"ל. לפנינו איתא באיטני:

טנדו (בבא קמא דף קיא. יבמות דף קיח כתובות דף עה קידושין דף מא. וריש קידושין דף ז). טב למיתב טנדו מלמיתב ארמלו פי' ר"ח טוב לאשה לשבת באישות ואפילו

בעלה כעור ופעוט מלמיתב ארמלו פי' אחר טן גוף דו ב' עכ"ל. כפי' הב' הזה פירש"י בכל המקומות:

טנס א' (חולין דף כה) להטיח בטונס. פי' שטוחין אותו להיות אדום עכ"ל. ובמוסף (א"ב בנוסחאו' כתוב באטונס ופירש רש"י דג ושפין בעורו כלי עץ להחליקן כדאמרינן משישופם בעור הדג) עכ"ל. אמת שכן פירש"י אבל אפילו הכי בש"ס שלפנינו וברש"י איתא בטונס:

טסקא א' (מגלה דף ז) מלא טסקא קשבא מלא טסקא זנגבילא. (ובגיטין דף עח) לאתויי טסקא דאכלא בה תמרי פי' כלי כעין קלת ובלע"ז טסקא עכ"ל. (במגלה) פירש"י טסקא דקשבא. שק מלא תמרים: ועיין תוס' עבודה זרה (דף יד). ד"ה חצב וכו' כתבו פי' סל מלא תמרים:

טע (כתובות דף פד) מר סבר טעה ולא הזכיר של שבת וכו' עכ"ל. צ"ל מר סבר טעה בדבר משנה חוזר וכו' בברכות סוף פרק ג' שאכלו (דף מט'. טעה ולא הזכיר של שבת בברכת המזון אומר ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל וכו':

טען א' (בכורים פרק ב. חגיגה דף יח. ובבבא מציעא דף נג) התרומה והביכורים חייבין עליהן מיתה וחומש ואסורים לזרים והן גרסי כהן ועולין באחד ומאה וטעונין רחיצת ידים ורגלים עכ"ל. תיבת רגלים צריך תיקון. (כי לא מצינו שתיקנו חכמים רק רחיצת ידים ולא רגלים ולפנינו כתוב רק רחיצת ידים בכל מקום):

שם באות הנ"ל ואסורין לזרים. ירושלמי פתר לה פחות מכשיעור עכ"ל. עיין קונטרוס סי' ס"ז:

עוד שם טעונין רחיצת ידים הפירות של תרומת וביכורים כשבא לאכלן טעונין רחיצת ידים מה שאין כן במעשר וחולין דאמר רבי יוחנן הנוטל ידיו לפירות אינו אלא מגסי הרוח וכו' כדמפורש בזו ההלכה דאין דורשין עכ"ל. לפנינו בחגיגה (דף יח ובחולין דף קו). איתא רב נחמן:

עוד שם באות הנ"ל (מועד קטן דף יא). אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא ליטעון גופ' ולא ליטעון פוריא. פי' לאחר אכילתו מהלך קודם שישן ולא ישן לאלתר עכ"ל. וז"ל רש"י ליטעון גופא כלומר לאחר אכילתו מהלך הרבה קודם שישן ע"כ. לפי מה דאיתא בב"מ (דף קיג). כל מילי ידענא אסותייהו לבר מהני וכו' ואכיל נהמא ולא מסגי ארבעה גרמידי. אם כן אחר כל אכילה צריך להלוך ומה שכתוב הני דנקיט. להכי דייק רש"י הכא דהני דקחשיב טפי משאר אכילות (כוורא תחלא וחלבא) מהלך הרבה. כלומר לא סגי בארבעה גרמידי:

טף א' (כתובות דף ס) מניקה דאכלה מוניני הוו לה בני מטיפי עייני. פי' נוטפי עינים עכ"ל. לפנינו אית' מציצי. ופירש"י עיניו פורחות ונעות תמיד:

טף ד' (אבות פרק ב סוכה דף נג) על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון. פי' על שהצפת גולגולות אחרים בנהר הציפו אותך וסוף אותן שהציפוך יציפו אותן אחרים עכ"ל. ועיין לקמן ערך עטף ב':

טפח ב' (פאה פרק ה) אין מגלגלין בטופח. פי' רבי דניאל ז"ל שלא ירבץ אדם שדהו כל כך שתהא טופת על מנת להטפיח מפני שמזיק לעניים עכ"ל. גם הר"ש פי' כך:

טפי (כלים פב) וטפי שהתקינו לענבים (שם פ"ג) הפך והטפין. שיעורן בשמן. (נגעים פרק יב) על מה חסה התורה על כלי חרס ועל פכיו ועל טפיו. (פרה פרק ו) המקדש בשוקת והטפי בתוכה אע"פ שפיו צר כל שהוא המים שבתוכה מקודשין. פי' טפי דומה לפך אלא שהפך פיו רחב והטפי פיו צר וכו' ויש אומרים טפי וטפיח אחד הוא עכ"ל. ועיין לקמן ערך תפי:

טפס ד' (מנחות דף צד). משנה גבי שתי הלחם ובטפוס הי' עושה אותן ת"ר ושמת אותם בדפוס ג' דפסין הן נותנה בדפוס ועדיין היא בצק וכמין דפוס היה בתנור וכשהוא רודה נותנה לדפוס כדי שלא תתקלקל עכ"ל. לפנינו איתא ובדפוס אכן כתבו תוס' אית דגרסי טפוס והכל אחד כמו טופסי גיטין פורמ"א בלע"ז ובלתי ספק לאית דגרסי במשנה טפוס דגרסי גם ברייתא (שהביא רבינו) ושמת אותם וכו' גרסו הכל בטי"ת ולא בדלי"ת ולכן מה שנדפס הכא בברייתא בדפוס ג' דפסין הן נותנה לדפוס וכו' הכל טעות הדפוס הוא וצ"ל בטפוס ג' טפסין הן נותנה בטפוס וכו' ובזה אתי שפיר שלא הביא רבינו דברים אלו לעיל בערך דפס ומה שהובא שם בשם הירושלמי טפס בטי"ת אולי דצ"ל דפס בדלי"ת ושכך היה גרס רבינו ע"ש. וכן במשנה שבמשניות איתא ובטפוס היה עושה אותן וכשהוא רדן בטפוס וז"ל הרב מברטנורא ובטפוס כמו דפוס פורמ"א בלע"ז:

טפף (בבא בתרא דף עה) אמר ריש לקיש עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים אלף טפף גינאות וכו'. פי' אלף גנות טפופות שבנויות בנין משוה שאין תוספות ולא גירעון זה מזה כי כן לשון טפופה כמו הלוך וטפוף (ישעיה ג) ובדברי רבותינו המדה שאינה מחוקה ולא גדושה נקראת טפופה כמו קו המדה ביושר שאינו נכנס ולא יוצא אלף קפל עמודין הן חזקים עשוין למגדלות ולבנין גבוה וכו' עכ"ל. ככל הפי' הזה עד סופו איתא בתוס' ד"ה טפף וד"ה קפל וכו' ולא הזכיר שם הערוך:

טר ג' (גיטין דף ח). ר' יהודה אומר כל ששופע ויורד מטורי יסמנים ולפנים ארץ ישראל מטורי יסמנים ולחוץ חוצה לארץ. מהר ההר תתאו לבא חמת תרגום ירושלמי מטוורי

יסמנים עכ"ל. לפנינו איתא מורי אמנון. וכתבו עוד בתוס' ד"ה כל וכו' דתרגום אונקלוס איתא הר טורא. ובתרגום יונתן טווריס אענוס. ובתרגום ירושלמי איתא טווריס מנוס וכן בכל מקום שנזכר בתורה הר ההר מתרגמינן כך. ועיין לקמן בערך סמנים:

טר ו' (ערכין דף לג. ובמכות דף י). עיירות הללו אין עושין אותן לא טורין גדולים ולא כרכין קטנים אלא עיירות בינוניות. פי' כרכים קטנים וחזקים עכ"ל. לפנינו (בערכין איתא) ערים הללו אין עושין אותן לא כפרים קטנים ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינוניות. פי' רש"י ערים הללו הנתנים ללוים אין עושין ערים קטנים. לפי שהן ערי מקלט ובעינן שיהא שם יישוב לבית מנוס לרוצחי'. (ובמכות) איתא לא טירין קטנים ולא כרכים גדולים וכו' וכן איתא ברש"י ע"ש וצ"ע:

טרא (פסחים דף לט). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח וכו' רבי מאיר אומר אף מסווס וטורא ומר ירואר אמר לו רבי יוסי עסווס וטורא חד הוא ומר זה הוא ירואר עכ"ל. ברש"ל איתא אמר לו ר' יוסי עסווס וטורא אחד הוא ומר זה הוא ירואר תנא דבי בטו כצ"ל. נכתב בצדו כך הוא הגרסא ברוב הספרים וכן הביאו בערך טורא. אבל בספרים אחרים מצאתי וז"ל עסווס וטורא חד הוא ומר הוא וזהו מר ירואר ע"כ. וכן נדפס על הגליון בש"ס שלפני. והנה לפנינו בערוך גם בדקתי בערוך דפוס ווינעציא תי"ג לפ"ק בדפוס בסיליאה שנ"ט לא נמצא כמו שכתוב ברש"ל. ואולי הערוך שהיה לפני הרש"ל היה מדפוסים אחרי' שאינן כעת תחת ידי:

טרזיא (ברכות דף נו). גבי בר הדיא יתיב אפיתחא דריש טרזיא דמלכא. פי' שומר המעילים עכ"ל. לפנינו איתי' טורזינא ופירש"י שומר אוצר המלך:

טרח א' (בבא קמא דף פ). אמרי מאן נטרח נטרח שמואל ונטרח רב או רב אסי. ס"א מאן נתרה ופרשתי בערך תרה. לפנינו איתא נתרח:

טרח ב' (חולין דף נא). טרח טריח להההוא גברא. עניין טרחא הוא עכ"ל. לפנינו איתא טרייה. וז"ל רש"י טרח טרייה להאי גברא. כמה הטרחת לאותו האיש וכו' לישנא אחרינא טרח טרייה כמו דטרייה לרישיה דאמרן לעיל וכו'. המעיין יראה דללישנא קמא של רש"י צ"ל טריח (וטעו המדפיסים וכתבו טרייה) כמו גירסת הערוך:

טרטימר (סנהדרין דף ע). בן סורר ומורה אינו חייב עד שיאכל טרטימר בשר וכו' מפרש בגמרא חצי מנה עכ"ל. ובמוסף (א"ב פי' בלשון יוני חלק שלישי של מנה וחכמי הגמרא אמרו שהוא חצי מנה כי אולי שני מנים יונים היו שלשה של ארץ ישראל) עכ"ל. במשנה שלפנינו איתא תרטימר בתי"ו וכן בגמרא אמר רבי זירא תרטימר זה איני יודע מהו אלא מתוך שכופל ר' יוסי ביין כופל אף בבש' נמצא תרטימר חצי מנה. והנה לפי ט"ש הרב המוסיף דתרטימר

ידוע בלשון יוני שהוא שליש מנה יש לתמוה לכאורה למה זה אמר ר' זירא איני יודע מהו הלא לשון יוני הי' ידוע לכל בעלי הש"ס והשתמשו בו בהרבה מקומות. אמנם מבו' בשנדקדק עוד דאמר ר' זירא תרטימר זה איני יודע מהו לכאורה מלת זה מיותר. אלא דוודאי טרטימר בטי"ת הי' ידוע להם שהוא בלשון יוני שליש מנה אכן תרטימר בתי"ו לא נודע להם ולכך דייק ר' זירא תרטימר זה ר"ל בתי"ו איני יודע מהו וכו' ונמצא תרטימר חצי מנה. נמצא לפי הגרסא שלפנינו במשנה ובגמרא אתי הכל שפיר ואין אנו צריכין להדוחק שכתב הרב המוסף כי אולי שרי מנים וכו'. ודע במשנה שבמשניות ובפי' הרב איתא טרטימר וכן בפי' המשניות להרמב"ם וכתב התי"ט דבגמ' איתא בתי"ו אבל הערוך הביאו בערך טי"ת:

טרטן ב' (סוטה דף לד). א"ר יצחק טורטני וטורטרי דטורטני. פי' טורטני בלשון יון קנה של מאזנים וכיצד נשאוהו הביאו שנים עמודים של עצים וסירגום בחבלים ונתנו האשכול על גבי החבלים ונתנו המוטות בקצת העמודים המסורגים בחבלים מוט אחד מן הקצה מזה מן הראש וכיוצא בו בראש הקצה האחר נמצא שני מוטות בראשי העמודים המסורגים בחבלים והאשכול נתון על גבי החבלים ועל כל מוט ומוט מאלו המוטות ב' מוטות פחותים מהם מוט בראש זה ומוט בראש זה נמצאו ארבע מוטות בראש שני מוטות הנתונים בראשי העמודים וכל מוט מאלו שני המוטות היו סובלין אותן ב' אנשים נמצאו ח' סובלים האשכול וזה פי' טורטני וטורטני דטורטני כלומר מוטות ומוטות על המוטות עכ"ל. כל התי' שכתב רבינו כתבו תוס' בשם רבינו חננאל:

טרטות (שבת ד' לא). מפני מה עיניהם של תרמודיים טרוטות מפני שדרים בין החולות. (נדרים דף סו). שמא עיניה יפות טרוטות הן. (סנהד' דף קז). ובסוטה דף מז). (בגמ') זקני אותה העיר עינים טרוטות. (ובבכורות דף מד). טרוטות דמרמצן עיניה. פירוש שעפעפיו סגורות ואינן פתוחות אלא מעט עד כאן לשונו. ורש"י פי' תרוטות רכות. ובמקום אחר מפורש תרוטות ל' עגולות וכו'. ובנדרים פי' רש"י רכות והר"ן פי' ל' עגולות. וכן פי' הרא"ש. ונמצא עוד לשון טרוטות סוף משנה ה' (פרק ב דמדות) לא היו טרוטות אלא משוכות כחצי גורן עגולות פי' הרב טרוטות ארוכות ובעלי זוית וכו':

טרימא (בפ"ב בתוספתא דמעשר שני) אבל שוחקן ועושה אותן טרימא של תמרים לוקחין גופן של תמרים כמו שהן שאין טורפין אותן ומוציאין גרעיניהן ולשין בהן שומשומין וכיוצא בהן חשילתא עכ"ל. עיין לעיל בערך חלשתא. איברא לפנינו איתא חשילתא. ופי' רש"י דבר מעוך כמו ביעי חשילתא דחולק (דף צג):

טרסי א' וב' (שבת דף מז). המחזיר מטה של טרסיים. (סוכה דף נח) וטרסיים בפני עצמן (מגלה דף כו) בבית הכנסת של טרסיים. (חולין דף נז). מטלית של טרסיים. פי' מוציאי הנחשת מעיקרו יש להן מטלית של עור בפניהם בשביל הנחשת שלא ישחרו בגדיהם והיא בכל עת שם ופורשה על התרנגולת וחיימא מן המטלית וגדלה כנפים. (נזיר דף נב). מעשה שהביאו קופה מלאה עצמות לבית הכנסת של טרסיים ומסתבר הפי' שכתבנו מפני שמצרפי נחושת מזוהמין כבורסי על כן היה להם בית הכנסת לבדם. (ע"ז דף יז) רבן של טרסיים אני אייתו ליה תרי קיבורי הי דשיתא והי דערבא. עכשיו משמע הטורסי הוא גרדי. וקשיא לן אותו דפרק החליל עכ"ל. ועיין תוס' בחולין (דף נז) בד"ה מטלית של וכו' כתבו בזה"ל פי' בקונטרס טרסיים צורפי נחשת וכן פי' הערוך והביא ראיה דאמר במגילה (דף כו). מעשה בבית הכנסת של טרסיים. (בנזיר דף נב). מעשה שהביאו קופה מלאה עצמות לבית הכנסת של טרסיים ופי' בערוך מסתמא מפני שצורפי נחשת מזוהמין כבורסקי וע"כ היה להם בית הכנסת לבדם. ובפ"ק דע"ז (יז). חכם של טרסיים אני אייתו ליה תרי קיבורי וכו' משמע דטורסי וגרדי חדא היא. וקשה דבפ' החליל (דף נא). משמע דטרסיים בפני עצמן וגרדיים בפני עצמן ועוד דאמרינן במגלה (דף יג). בגתן ותרש שני טרסיים היו והיו מספרים בלשון טורסיים משמע שהיא אומה שיש לה שם בפני עצמה עכ"ל. והוי יודע דזהו שכתבו וקשה דבפ' החליל וכו'. היינו קושיא שמקשה הערוך בזה"ל וקשיא לן אותו דפ' החליל. והא דלא הקשה גם כן ממגילה מבגתן ותרש וכו' יש לומר דודאי תוספות לפי גרסתם שפיר מקשו אבל רבינו שכתב בסמוך בערך טרסי ב' הגירסא וז"ל שני טרסיים היו והיו מספרין בלשון טרסי עכ"ל. אפשר שהיו טרסיים באומנות שלהם והיו משנים את לשונם לדבר בל' טורסי שהיא לשון מאומה אחת הנקראים טורי אבל מלת טרסיים בלא וי"ו הוא על שם אומנות או גרדי או צורפי נחשת כמשמעות הש"ס בסוכ' או כמשמעו' הש"ס בע"ז הנ"ל:

טרף א' (סוכה דף לז). כל העם מטרפין בלולביהן עכ"ל. לפנינו איתא מנענין את לולביהן:

טרק א' (ב"ק דף קטו). לא שנו אלא שלא טרקו אבל טרקו אסור. פי' ערבו עכ"ל. וז"ל רש"י שלא טרקו שלא ערבו אדם:

טרק ד' (תענית דף כה). טרק ליה באסקוטלא. פי' הכהו מלאך באצבעו במצחו ואמר לו איגרן בך גיראי הכוך החצים שלי עכ"ל. לפנינו איתא מחיין באסקוטלא:

טרקנין (ברכות דף לז). א"ר יוחנן טרקונין חייבת בחלה מאי טרקונין א"ר יוסף כובא דארעא. פי' שהוא גובלה שאופין על הארץ לא בתנור עכ"ל. לפנינו איתא טרוקנין חייבין

בחלה וכי אתא רבין א"ר יוחנן טרוקנין פטורין מן החלה מאי טרוקנין אמר אביי כובא דארעא פי' רש"י עושה מקום חלל בכירה ונותן בתוכו מים וקמח כמו שעושין באלפס. ועיין לקמן בערך ככא. וצ"ע והוי יודע דהרא"ש הגיה מה דאיתא א"ר יוחנן טרוקנין פטורין והוכיח מן הירושלמי דצ"ל טרוקנין חייבין בחלה וכן כתבו כל הפוסקים דחייבין בחלה ואפ"ה אין מברכין עליו המוציא רק בורא מיני מזונות כדמסיק הש"ס שם (דף לח). דגובלא בעלמא היא. ובכן תבין מ"ש רבינו בזה"ל פי' הוא גובלה שאופין על הארץ וכו'. כוונתו על הך גובלא דקאמר הש"ס גובלא בעלמא הוא. ודע דתוס' בפסחים (דף לז). סוף ד"ה דכולי עלמא כתבי גובלא בעלמא שאינו סועד הלב:

טרקסין (מדות פ"ד יומא דף נא). אמה טרקסין ועשרים אמה בית קדש הקדשים (ובב"ב דף ג). במקדש שני מאי טעמא לא עביד אמה טרקסין. טרקסין לשון יון פנים וחוץ כלומר מספקא להו אי כלפנים אי כלחוץ וכך מפורש בירושלמי עכ"ל. ז"ל תוס' ביומא (דף נא). טרקסין פירוש רש"י פנים ויש מפורשים טרקסין מלשון טרוקו גלי (ברכות דף כח). שסגור היה לפנים הימנו הלוחות שנתנו בסיני עכ"ל. (ובב"ב דף ג). כתבו תוס' בזה"ל אומר ר"ת דטרק הוי כמו טרוקו גלי וסין הוי סיני כלו' שהיה מפסיק וסוגר את הלוחות שנתנו בסיני שהיו מונחות בארון שהיה בבית קודש הקדשים ומ"מ טרקסין פנים וחוץ שאותה אמה היתה ספק אם מקודשת פנים או חוץ ולכך היה שם שתי פרוכות כדאיתא ביומא (דף נא) עכ"ל. ומצאתי בגיטין (דף פא). כתב רש"י בזה"ל דרך טרקסמון דרך הכבושה מחוץ לפנים ודומה לי שהוא ל' יוני כמו טרקסון עכ"ל. והר' מברטנורא (פ"ד משנה ז דמדות) כתב על שם שסוגר על הארון והלוחות שנתנו בסיני טרק בלשון ארמי סגורה כמו טרוקו גלי וסין סיני ועובי של כותל זה אמה ולא הכריעו בו חכמים אי קדושתו כקדושת פנים וכו' וצע"ג שלא הזכירו כל המפורשים הנזכרים מה שמפורש בהדיא בירושלמי וגם תוספות ב"ב הנ"ל כתבוהו רק דרך יש מפרשים ודע דלדעתי מה דאיתא בתוס' דיומא הנ"ל בזה"ל טרקסין פירוש רש"י פנים. טעות סופר יש כי ברש"י לא נזכר כלום וגם אי אפשר לפרש אלא כך צריך להיות פירוש רש"י פנים וחוץ (והיינו כדמפרש בירושלמי):

טרש ב' (קידושין דף נט בריש גמרא דפ' האומר לחבירו) אמר ר' יצחק טרשין שאמרו בית ד' קבין. כלומר סלעים שאמרו גבוהין שלשה טפחים בית ד' קבין עכ"ל. לפנינו ליתא זה בקידושין כלל אלא מצאתי כך בב"ב (דף קג). ולהכי נראה דצ"ל ובריש גמרא דפ' האומר לחבירו בית כור בב"ב אמר רבי יצחק וכו':

טרתא (ברכות דף לז) אמר אביי טריתא פטורה מן החלה מאי טריתא איכא דאמרי מירתח גביל. והוא קמח שנותנין אותו לתוך מים רותחיו לאו עיסה היא ואין חייבת בחלה ואיכא דאמרי לחמא דהנדוקא יש מפרשים נלוטוני ולא סבירא לן איכא דאמרי לחם העשוי לכותח (שם דף לח) אם עשאו כעכין כמין חלות חייבין בחלה שכן קורין בערבי לחלה גדולה כעך. כלימודין. פירוש כעין עמודין ארוכין כדאמרינן בתנור (כלים פ"ה) עשה לו לימודי' להעמידו. גלי דעתי' כיון דעשאו כלימודין דלשוחקו בעי לי' ולאו לאכילה מיכוון הילכך פטור מן החלה. ויש מפרשים כעכין עגולות כחלות חייבות שהן כשאר פת. כלימודין. דלא קפיד אי עגול או ארוך כאדם הלמד עכשיו מלאכה פטור עכ"ל. לפנינו איתא כעבין. וכן ברש"י והרא"ש איתא כעבין. אבל בשולחן ערוך יורה דעה (סימן שכ"ט סימן ו') איתא כעכין.

טשטק (נדה דף סח) אטו עבדי חסרת טשטק' חסרת דודי חסרת כלומר והלא יש לך עבדים הרבה וקדרות ויורות הרבה שיכולין להביא מים עכשיו בלילה ולחמם לך המים ותחוף עכ"ל. לפנינו איתא דודי חסרת טשטקי חסרת עבדי חסרת. וז"ל רש"י דודי. קדרות להחם בהם מים. טשטקי. פלדושטו"ן לישב עליהן. והנה (בשמואל א' ב' פסוק יד) כתיב בדוד או בקלחת. פירש"י דוד. סיר. קלחת. יורה. ועיין לעיל ערך דוד. תרגום על סיר הבשר על דודי בישרא. מעתה צריך אני לומר דהערוך מפרש שלא על הסדר דהיינו קדרות פי' על דודו ויורות פי' על טשטקי ועיין תוס' (דף סו) ד"ה אם וכו' שפירשו עבדי חסרת להביא מים לרחוץ כל הגוף דאי חפיפת הראש לא בעי כולי האי ור"ת פי' עבדי חסרת להחם מים להטיל לתוך מי הטבילה הצוננין להחם וטשטקי הוא טשטקי דחיותא והוא כסא לישב עליו בבית המרחץ ורבינו סעדיה פי' טשטקי מסרקות היינו לחוף הראש ע"ש:

נשלם הפלאה אות הטי"ת

אות היו"ד

יאי תרגום נאוה תהלה יאי שבחתא עכ"ל. עפ"י תרגום הזה יתבאר במנחות (דף נג) אמרי ליה רבנן לר' פרידא ר' עזרא וכו' דהוא עשירי לעזרא קאי אבבא אמר מאי כולי האי אי בר אוריין הוא יאי אי בר אוריין ובר אבהן וכו'. וז"ל רש"י אם בן תורה הוא הרי הגון. ועפ"י התרגום הזה יהיה פירושו של יאי נאה ויפה ודע דלכאורה צריך ביאור במה דחזר ואמר אי בר אוריין ובר אבהן יאי הלא כבר אמר אי בר אוריין יאי ומה צריך שוב לומר אי בר אוריין ובר אבהן יאי פשיטא וכי תעלה על הדעת בשביל שהוא גם כן בר

אבהן יגרע כחו ולכך גרסת הילקוט (ברמז קס"ו) נכונ' דהכי איתא שם אי בר אוריין הוא יאי ואי בר אוריין ובר אבהן הוא יאי ויאי אי בר אבהן וכו'. וכן כתבתי בגליון הש"ס שלי וכן מצאתי בתשובת הריב"ש (סימן צד):

יבב (ראש השנה דף לג). שיעור תרועה שלש יבבות עכ"ל. ובגמרא (שם) איתא יום תרועה יהיה לכם לכם ומתרגמינן יום יבבא יהא לכון ובמוסף שם (א"ב תרגום הריעו והרעותם יביבו ותיבבון) עכ"ל. וכן כל תרועה הנזכרת בתורה תרגום אונקלוס ותרגו' יונתן יבבא ועל והרעותם בחצוצרת תרגום אונקלוס ותרגום יונתן ותיבבו בחצוצרתא. ודע דמ"ש הרב המוסיף הריעו אינו בתורה אלא בשופטים ובעזרא. ודבריו צ"ע:

יבל (חולין דף קה) כרך ריפתא איובלי עכ"ל. אובלי איתא בגמרא וברש"י פירש עשבים שבאפר:

יבם (ביבמות פרק החולץ דף לט) פי' רבינו חננאל השתא קיימא לן כרב דאוקמה למתניתין כרבנן דאמרי על איזה דרך שכונסה קיים מצות יבום ואף על פי שאין הלכה כאבא שאול עדיף לעשות כמותו כדגרסינן בפרק בית שמאי (שם דף קט) לעולם ידבק אדם בשלשה דברים וחד מינייהו בחליצה כאבא שאול עכ"ל. וז"ל תוס' יבמות (דף לט). סוף ד"ה אמר רב וכו' ור"ח פסק כאן דמצות יבום קודמת וחזר בו בפ' מצות חליצה ופסק דמצות חליצה קודמת עכ"ל. וצ"ע:

ידיד (שבת דף קלז). אשר קידש ידיד מבטן. פי' רב שרירא זה יעקב אבינו דכתיב ביה ואהב את יעקב והוא המקודש מן הבטן ועודנו במעי אמו שנא' ורב יעבוד צעיר כלומר שקדושת זרעו של אברהם אבינו בו תמצא וכבר הוזכר להכניסו בבריתו של אברהם אבינו וכשבאנו לברך על קדושת השאר וחתימת צאצאיו באות ברית קודש לא תמצא זה לא באברהם ולא ביצחק אלא ביעקב עכ"ל. ורש"י פירש יצחק קרוי ידיד על שם אשר אהבת. מבטן. דקודם שנולד נתקדש למצוה זו דכתיב אבל שרה אשתך וכו' והקימותי את בריתי אתו היינו מילה. אבל תוספ' כתבו בשם ר"ת שהוא אברהם אבינו שנקרא ידיד שנאמר מה לידידי בביתי וכו' ע"ש:

ידקרת (קידושין דף יו) אמר רב יוסף יו"ד קרת קא חזינא הכא פי' דבר שהוא מחזיק מקום מועט כמו יו"ד שהיא קטנה נעשה לעיר גדולה כגון קרתא הכא נמי מברייתא קטנה ריבה דברים שלא לצורך דלא איצטרך למיכתב ענק עבד עברי לעצמו לאביי איצטריך דהא מני תוטאי היא פי' גאון דידקרת שם חכם אמר לי' אביי הכי אמר רב ששת הא מני תוטאי היא. ובתענית (דף כג ודף כד). איכא רבי יוסי דמן ידקרת עכ"ל. וכן לשון רש"י יו"ד קרת. יו"ד שהיא קטנה עשאה עיר גדולה כלומר האריך משנתו חנם.

ובגליון הש"ס שלפני נדפס בזה"ל. פי' גאון יוד קרת שם עיר כההיא דפרק סדר תעניות אמר רבי יוסי דמן יודקרת. ונכון הדבר להגיה על פי עדות הגליון הנ"ל להגיה כאן לפנינו שנדפס פי' גאון דידקרת שם חכם דצריך להיות שם עיר הוא ולכן שפיר מסיים רבינו ובסדר תעניות האלו איכא רבי יוסי דמן ידקרת כדי להביא ראיה די דקרת שם עיר היא אבל אי אמרינן דידקרת שם חכם הוא אין מסדר תעניות האלו שום ראיה ואדרבא משם מוכח להדיא דלאו שם חכם הוא דהא שם איתא דמן ידקרת. ותו אי שם חכם אי אפשר להולמי דברי רבי יוסף דאמר יוד קרת קחזינא הכא. אלא ניכרין דברי אמת דצ"ל פי' גאון דידקרת שם עיר הוא ולא בא הגאון לחלוק על פירוש הראשון שכתב רבינו וגם רש"י. דעיקר הפי' נכון מיו"ד שהיא קטנה עשאה עיר גדולה אלא דעל זה בלחוד קצת קשה דהו"ל לרב יוסף למימר יו"ד קרתא וכו' דקרתא הוא פי' עיר בכל המקומות בגמרא ובתרגום לכך המציא הגאון משום דיודקרת בעצמה שם עיר הוא לכך נקיט רב יוסף לסימנא שפיר יוד קרת קא חזינא הכא ודע דלפנינו בתענית (דף כג. ודף כד). איתא רבי יוסי דמן יוקרת וז"ל רש"י דמן יוקרת מקום ולכך רש"י לפי גרסתו לא מצי להוסיף על פירושו כמו שפירש הגאון בהוספת נופך. ועיין בתענית (דף כא). דרוקרת עיר המוציאה וכו' וברש"י שם ד"ה כפר עכו דרוקרת נ"א דיוקרת עיר ששמה יו"ד והיא קטנה על שם שהיו"ד קטנה באותיות. ואין כאן מקום להאריך וגם בנדה (דף נח). אמר רב נחמן בר יצחק והא דרוקרת כעיר שיש בה וכו':

יי (שבת דף סג). יי מלמעלה קודש ל' מלמטה פי' כך היה נכתב קודש לה' כדי שיהא השם למעלה ונקרא כראוי עכ"ל. עיין מה שכתבו תוספת:

יהיר (סנהדרין דף צח). בענין משיח אי בטלי יהירי בטלי אמגושי. פי' יהירי גסי הרוח אמגושי מכשפין עכ"ל. עיין לעיל ערך גז ז' גרס גאזי דפאטי ומפרש סריסים ושוטרים השרים ע"ש וצע"ג. ורש"י פי' גזריפטי נוגשי שוטרי מלכות. ובסנהדרין פי' רש"י שופטי אומות העולם שרובטין את ישראל במקלות:

שם באות הנ"ל (סוכ' דף לז). מעשה ביהירי ירושלים עכ"ל. לפנינו איתא ביקירי ירושלים ופירש"י מנכבדי ירושלים העשירים:

יון (מגלה דף ט). אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית (גמרא) אמר קרא יפת אלהים ליפת מיפיותו של יפת כלומר ממבחר בניו והוא כתב יון שהיא מובחרת יהיו באהלי שם שהם בני ישראל עכ"ל. לפנינו איתא יפיותו של יפת וכו'. ופירש"י יפיותו של יפת הוא לשון יון לשונו יפה משל כל בני יפת:

יחיד (יומא דף כג). ויחידים מוציאין שתים. פירוש רבנן כדתנן בתענית (דף י). התחילו היחידים מתענין ואמרינן מאן יחידין אמר רב הונח רבנן ומה שאמרו כאן בבריא כאן בחולה חולים היינו רבנן דגרסינן בנדרים (דף מט). רבא אמר מאן חולים רבנן רבא לטעמיה דאמר כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי כי האי תנא קצירי קצירי ממש תריעי רבנן. ויש ששונים יהירים כדאמרינן מעשה ביהירי ירושלים ופי' אנשים בעלי גאות אינו טוב להם לעשות כמעשה אחרים שגנאי הוא להם וכו' עכ"ל. וז"ל רש"י בד"ה ויחידים בחולין שאין יושבין עם שאר בני אדם אלא שוכבין או יושבין לבדם עכ"ל. וקצת קשה לפירוש רש"י דהא כבר תנא בהך ברייתא בחולה דמוציא שתים ותו מאי שנא דמתחלה קרו להו חולה והדר קרו להו יחידים אבל לפירוש הערוך אתי שפיר:

ייכא (בבא בתרא דף קמו). תא שמע סבלונות מועטין שתשמש בהן והיא בבית אביה אין נגבין תרגומא רבא בייכא וסבתכא פי' בקישוריה ובכפה שעל ראשם דלאו דבר חשוב הוא ובמתנה יהיב לה עכ"ל. לפנינו איתא בייבא וסבכתא:

יילי (בבא בתרא דף ד). אהדר ליה כלילא דיילי ובשבת (דף נד). כי היכי דלא לימנוה יילי תרגום והאנקה והכח ויילא וכוחא ובלע"ז סגנ"י ובלשון ישמעאל עלקא עכ"ל ז"ל רש"י (בב"ב) והאנקה מתרגמינן וילא והוא שרץ שקורין הרצו"ן. ושערו קשה כמחטין ועשה לו עטרה מעורו סביבות עיניו עכ"ל. ובשבת פירש רש"י דלא למצוה יאלי שלא יינקוה עלוקה שקורין שנשיא"ש עכ"ל. ובתרגום אונקלוס שלפנינו איתא וילא בחד יו"ד כדברי רש"י ולפ"ז צ"ל בב"ב כלילא דילא בחד יו"ד ולא כמו דאיתא לפנינו בש"ס וברש"י דיילי ובין לרש"י ובין להערוך צריך להיות עכ"פ אלף בסופו. ודע דגם שדברי רש"י בתרי מסכתות הנ"ל אינם מתכוונין מתוך דבריו עכ"פ למדנו כוונת התרגום יונתן דעל והאנקה מתרגם ומניקת חיויא והיינו ילא דאיתא בתרגום אונקלוס והוא עלוקה דהביא רש"י בשבת דיונק מבהמות:

יינמיליין (שבת דף קלט) ועושין יינמלין בשבת פירוש יין מילי. ובגמרא מפרש יין דבש ופלפלין עכ"ל. הביאו ג"כ לעיל בערך אנומלין ע"ש וכן הוא לפנינו במשנה ובגמרא אנומלין:

ימי (עירובין דף יב). כי סליק רבי אבא מימי פירשה עכ"ל. לפנינו איתא רבי זירא:

יניבא (חולין דף כח). מאי לאו בעוף דקבעי לדמיה ליניבא לא בחיה דקבעי לדמיה ללכא. ושם (דף פה). רבי חייא נפל ליה יניבא בכיתנא. פי' דם העוף שעושין אותו להמית התולעת שגדל בפשתן ויש מפרשים התולעת הזה כשיריח דם העוף בורח מן הפשתן ודם החיה עושין אותו לצבע לכא סם שמו לכ"א ודם מחיה מחזק אותו הגוון

עכ"ל. לפנינו איתא. בחולין (דף כח). ליניכא. וז"ל רש"י מאי לאו בעוף קאי שהרי דמו ראוי ליניכא לתולעת הגדלה בבגדי צמר שקורין טיני"א כדכתיב כבגד אכלו עש כו' עכ"ל. ויש לדקדק קצת דאמאי לא אמר הש"ס ליניבא דמצינו לקמן בהדיא דדם העוף יפה לו בעובדא דרבי חייא דנפיל ליה יניבא בכיתנא (תולעת האוכלת פשתן טישא בלע"ז רש"י) דמורת דמא ושביק ליה (יריח התולעת ויברח ששונא הוא לדם העוף רש"י). ומה מאד טוב ויפה ורסת רבינו ע"פ האמת.

אכן מה שכתב רבינו פירוש דם העוף שעושין אותו להמית התולעת וכו' הלא לפי דאמר רבי שקיל עופא וכו' דמורח דמא ושביק ליה משמע להדיא כפירוש היש מפרשים התולעת הזה כשיריח דם העוף בורח מן הפשתן וכפירוש רש"י:

יעל (ר"ה דף כו) שופר של ר"ה של יעל פשוט. פירוש יעל כשבה נקבה ולעולם הוא פשוט. ובתענית בשל זכרים כפופין. פי' של אילים שהן גדולין וכפופין וכו' עכ"ל. (בתוס' דף כו) חולקים על הערוך והסכימו לרש"י דיעל הוא חיה שקורין שטיין בא"ק דכתיב הרים הגבוהים ליעלים וכו' ע"ש. ולדידי צ"ע עוד מהא דאיתא בתוספתא (דר"ה פ"ב) בר"ה תוקעין בשל זכרים וביובל בשל יעלים נתנו חכמים את המצוי למצוי ואת שאינו מצוי לשאינו מצוי. הכוונה דשל יעלים אינו מצוי לכך תוקעין בו ביובל שהוא ג"כ אינו מצוי. ואי כפי' הערוך דיעל הוא כבשה קשה דמצוי הוא למאור (ובחידושי לסוגיא דר"ה הארכתי בס"ד) שוב ראיתי בתי"ט כתב ראי' מירוש' נגד פי' רבינו הערוך דבשלמא לפי' רש"י אתי שפיר דבהמה מצויה וחיה אינה מצויה אבל לפי' הערוך מאי מצוי ואינו מצוי איכא בין זכר לנקבה ע"ש. וראיתי בתשובת חכם צבי כתב על התי"ט דנתעלם' ממנו הלכה דבכורות (דף מד). דסלקא אדעתיה רחל שיש לה קרנים הוי מום וא"כ אף שהכבשה מצויה קרניה אינם מצויים וכו' ע"ש. מיהו לפי מה שכתוב רבינו פירוש יעל הוא כבשה נקבה ולעולם הוא פשוט וכו' משמע דשכיח קרנים שהוא פשוט דבמלתא דלא שכיחי ואינו מצוי לא שייך לומר ולעולם הוא פשוט דהא כל עיקר קרנים לא שכיחי. ובפרט לפי מה שהעתיקו התוס' לדברי רבינו בזה"ל וקרן הכבשה רגיל להיות פשוט. משמע להדיא דכל הכבשים יש להן קרן ואולי אותן שאין להם קרן רחל מיקרי ולפיכך נקט רב חסדא בבכורות (דף מד) רחל שיש לה קרנים וכו' ולא נקט כבש וחלוקים כבש ורחל בענין הקרנים:

יפנה (תמורה דף יו). וכלב בן קנז והא כתב וכלב בן יפנה אמאי קרי ליה בן יפנה שפנה מעצת מרגלי' עכ"ל. לפנינו איתא קצת בנוסחא אחרת ע"ש:

יקב (ב"ב דף סז). המוכר בית הבד מכר את הנסרים ואת היקבים. פי' הנסרים הן הקרשים שמשכיבין על הזיתים לעצרן. היקבים הן הסלים שמביאים בהן הזיתים מן השדה לבית הבד עכ"ל. תוספת ב"ב ד"ה ים טלפחא. וכן תוס' בנדה (דף סה). כתבו פי' הערוך ע"ש:

יקמין (ב"ב דף סז). המוכר את המרחץ מכר את הנסרים ואת בית היקמין. פי' יקמין אלו בגדים שמעטפין ראשיהם במרחץ מפני החום שלא יזיק להם עכ"ל. עיין בפירוש הרשב"ם:

יקר (יומא דף סז). מיקירי ירושלים היו מלוין אותו. (סנהדרין דף מג). נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות. פי' נשים יקרות תרגום כבוד יקר. ובמוסף (א"ב לשון מקרא הוא וששון ויקר עכ"ל). הרב המוסף גורע בזה. דכבר איתא במגלה (דף ט). אהא דמקשה הש"ס אלא מגילה מאי תרגום שכתבו מקרא איכא ומשני וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן. הרי להדיא דיקר הוא לשון תרגום וגם לשטתו שגג דלא הביא הך דוכל הנשים דהוא מוקדם בקרא. ודע דאת יקר תפארת גדולתו אינו מלשון כבד כי אם כמו כל הון יקר נמצא (משלי א יג) וכמו כשהם יקר (איוב כח יט) ולכך לא מצי הש"ס להביאו אף שהוא מוקדם. ומתוך בירורי הדברים שכל מקום שלשון יקר מורה אל הכבוד הוא לשון תרגום. נזכה להבין מימרא (דסנהדרין דף לח). אדם הראשון בלשון ארמי סיפר שנא' ולי מה יקרו וכו' ולא ראיתי לאחד מן המפרשים הראשונים וגם האחרונים שום פירוש על זה ואם אמנם בעין יעקב ראיתי נדפס בזה"ל הגה"ה "מה "יקרו "רעיך "אל ר"ת למפרע ארמי עכ"ל. לדעתי אם בא לפרש שיהיה ר"ת שלא כסדרן הזה כוונת בעל המאמר אין דוחק גדול מזה. ואולם טוב הדבר לפרש משום שאמר יקרו ועיין ברש"י תהלים (קלט) שהוא לשון כבוד נשמע שספר בלשון ארמי שהוא לשון תרגום. עיין תוס' ב"ק (דף פג). ד"ה לשון סורסי וכו'. ותוס' בב"ב (דף צ). ד"ה סוריא וכו' (ועיין תוס' ע"ז דף סה). בנות מלכים ביקרותיך פי' רש"י ותוס' שהוא לשון כבוד ביקרותיך לכבוד לך לשון יקר וכו'. ודע מ"ש התוס' שם וכן וזה המזבח יהי' לי לבקר וכו' לא מצאתי בכל התנ"ך וכתבתי על הגליון דצ"ל המזבח הנחשת יהי' לי לבקר והוא במלכים ב' ט"ז. ודע עוד מ"ש תוס' שם עוד מנויה במסורות וכו' אכן בתהלים (מ"ה פסוק י) כתב זה בשם רבינו סעדי' ע"ש:

ירוד (שבת דף עח). כדי לכחול בו עין אחת שכך כוחלין לירוד. פי' שעלתה קרמית על גב עינו עכ"ל. וז"ל רש"י לירוד תבלול ובתוספת' ראיתי לחורור והן טיפות דקות של לובן הנולדות בעין כדתנן בבכורות גבי מומין וכתבו התוס' ואין נראה לר"י דהיינו תבלול דבתוספתא קתני בהך מלתא גופה שכן כוחלין לחורור ובבכורות גבי מומין קתני

תבלול וחורור אלמא תבלול לאו היינו חורור עכ"ל. ואפשר דלזה כיון רש"י ג"כ שכתב ובתוספתא ראיתי לחורור וכו' ובזה נדחה הפירוש הראשון שפי' תבלול:

ישע (ב"ק דף פ) איקלעו לבי ישוע הבן פי' פדיון הבן ישוע תרגום פורקן וכן תרגום פדיון עכ"ל. ועיין לקמן ערך שבע:

ישר ורגליהן רגל ישרה טלפי החיות מהלך תקט"ו שנה מנין ישרה עכ"ל. עיין בתוס' חגיגה (דף יג). ד"ה ורגלי:

יתר א' (חולין דף נ). דאיתרא איה א"ר מקמצין פי' קיבה של בהמה עגולה כמין קשת ומחבר בה חלב משני צדדיה חלב של מעלה שהוא מרובה שהוא על גב הקשת אסור מן התורה ונהגו בו איסור מן התורה וחלב שעל צד זה של קיבה שהוא על היתר אנחנו אוסרים וכהנים נהגו בו היתר ולמה נקרא שמו דייתרא שהוא על יתר הקיבה עכ"ל. רב אויא אמר רבי אמי מקמצין כן איתא לפנינו (בחולין דף נ): יתוש (שבת דף עז) אימת יתוש על הפיל. פי' רחש הוא שגדל במים נכנס לו בטיבורו ומפחידו עכ"ל. והנה בגיטין (דף נו). בעובד' דטיטוס ברי' קלה יש לי בעולמי ויתוש שמה וכו' עלה ליבשה ועשה עמה מלחמה עלה ליבשה בא יתוש וכו'. משמע קצת דיתוש הוא רחש דיבשה. ומצאתי בתשבי שכתב אדברי הערוך בזה"ל וממה שפירשו ובאפס יד ישבר (דניאל ח פסוק ה) על טיטוס שנכנס יתוש במוחו אינו משמע שהוא רחש שגדל במים עיין בפרק הניזקין עכ"ל:

נשלם הפלאה אות היוד

אות הכ"ף

כאור (כתובות דף נ"ד). לכאורא כשמואל ריהטא כי מעיינת בה הלכתא כוותיה דרב. פי' כשאתה פותח בה תעלה על דעתיך שהיא כשמואל וכאורה לשון ארמי הוא. עכ"ל וז"ל רש"י לכאורה פתאום מרוצת המשנה כשמואל:

כאור א' (סנהדרין ד' צ"ח). בענין משיח מי אית לך כאר הזר גונא. פי' יש מקום שקורין לחמור כאר וקורין לאלף הזר והכי אמר לי. יש לך חמור מאלף גוונים. עכ"ל הערוך. ובמוסף (א"ב בר חיור כתוב) עכ"ל. ופי' רש"י מאה:

כאור ב' (בב"ק דף ק') במשנה צבעו כאור. עכ"ל. וז"ל רש"י צבעו כאור כמו כעור. עכ"ל. ובגמ' מפרש שצבעו בשירי צבע ומזיק בכוונה הוא. ובגמ' איתא בזה"ל מאי כאור א"ר נחמן אמר רבה בר חנה כלבוס מאי כלבוס אמר רבה בר שמואל כפרא דודי קינח בו את היורה כלומר בשירי צבע שנשתיירו ביורה וכו' ובפי' המשניות להרמב"ם כתוב כאור

שמראהו רע וכו' והרב מברטנורא כתב כאור כמו כעור שצבעו בפסולת של צבע ומזיק בכוונה לפיכך ידו על התחתונה לדברי הכל וכו'. מכל הלין נשמע דעיקר הגרסא במשנה כאור באל"ף דאי אפשר לגרוס כעור בעי"ן דא"כ מה קבעו הש"ס מאי כאור הלא מלת כעור הוא ידוע. כמו כמה מכוער ביותר (תענית דף כ'). ובשאר דוכתי טובא ולפ"ז מה שכתב רבינו ספרים אחרים כעור פי' משונה. אינו קאי אלא אמאי דסים והיינו הסוגיא דערכין דללשון רש"י קצת קשה דלא פריך בערכין מאי כעור (ולא שייך שם לומר כלבוס וכפרא דודי) לכך כתב רבינו ס"א כעור ופירושו ידוע דהיינו משונה:

שם באות הנ"ל (ערכין דף י"ג) את הנאה שבעבדים ואת הכאור שבעבדים. ס"א כעור פי' משונה: עכ"ל. לפנינו איתא את הנאה שבישראל ואת הכעור שבישראל וכן מוכרח להיות ע"פ סוגית הש"ס ע"ש. וכן צריך אני להגיה דברי רבינו. ועיין לקמן בערך נו העתיק דבריו נווה שבישראל ואת הכעו' שבישראל:

כב (שבת ד' ס"ו) לכיבא לימא הכי. עכ"ל. לפנינו איתא **לכיפה**. וז"ל רש"י לכיפה אונפלו"ש אבעבועות כך לשון ר"י בר מנחם נ"ע ולשון רבותי לכיפה למי שכופהו שד עכ"ל. לכאורה אין לי מובן דלא מנינו שם אבעבועות בלשון כיפה. ותו דהכי הו"ל לרש"י למיכתב כך פי' ר"י ב"ר מנחם. ורבותי פירשו למי שכופיהו וכו' ועוד יש לדקדק הך לכיפה דכתב רש"י שנית אחר ולשון רבותי (לכיפה) הוא מיותר דהא עלה קאי וכבר הוא מציין לכיפה בתחלת הדבור לכן האמת יורה דרכו דהגרסא היא בגמרא **לכיבא** כמו שגורם רבינו הערוך ועל זה מציין רש"י לכיבה אבעבועות (כמו לעיל בשבת דף ס"ב). ז"ל רש"י כיבא ליחה כמו שיחנא וכיבא (בקידושין דף ס"א) וכן פי' רש"י כיבי ולנ"ץ המוציאין ליחה ומאוסין כך לשון ר"י ב"ר מנחם נ"ע ולשון רבותי לכיפה למי שכופהו שד. והשתא שפיר כתב רש"י החילוק בין הלשונות דלשון ר"י ב"ר מנחם הוא כיבה בבי"ת ולשון גירסת רבותי הוא כיפה בפ"א על שם כפייה ועיין לקמן ערך כס הוי"ו:

שם באות הנ"ל (ע"ז דף כח' דלא כייבי ליה טובא שפיר דמי אמרי דלמא תנא היכי דכייבי ליה טובא נמי חושש. פי' ענין מכאוב עכ"ל. ובמוסף (א"ב תרגום כאב כיב ויש כיבא כמו מכוה תרגום כי תתת יופי חלופי מכוה כיבא) עכ"ל (שבת דף סב) אמר רבה היינו דאמרי אינשי חלופי וכו':

כבד א' (ע"ז מ"ב) על המכובדין אסורין מפורש בגמ' (דף מ"ג). בחיצונה אלו הן המכובדין שעל שירין נזמים וטבעות עכ"ל. הוא זה דעת שמואל תניא כוותיה דשמואל מכובדין שעל השירין וכו' עיין שם. וזה שכתב רבינו בחיצונה כלומר בברייתא.

כבד ב' (ביצה ד' כב). מכבדין בין המטות עכ"ל. לפנינו איתא מכבדין בית המטות ופי' רש"י בית המסיבה שאוכלין שם שהיו מסובין ואוכלין על גבי המטות:

שם (בב"ק דף נ"ח). המכבד כרמו של חבירו סמדר פי' טיאט הכרם והשיר פריו עודנו סמדר עכ"ל. לפנינו איתא המכביר ופי' רש"י המכביר. שיחת וכלה:

כבינת (בב"ב דף קנ"ו. ובגיטין דף יד). מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תינתן כבינתי לבתי. והצניפות והרדידים תרגום וכתריא וכבינתיא עכ"ל. ועיין היטיב בתוספת שם בב"ב ד"ה כבינתי:

כבס ב' (בב"מ דף ק"א. שבועות דף מ"א). הא ליקטי' (לפנינו בב"מ דף ק"א אי' לנקטי') (ובשבועות דף מ"ח). איתא נקטי' לכובסאי דנישבקי' דגלימא הוא. פי' יחזיקנו במלבושיו כדי שיניח לו שלו אף כאן כשמרבה לו בדמים אין לך הוצאה גדולה מזו כלומר מלבוש המתכבס. במוסף (א"ב פי' בלשון יוני ילקוט כיס ופונדא) עכ"ל. ורש"י פי' הרי הוא כאוחז בבצים שלו עד שמניח לו טליתו וכו' כובסין על שם שתלויין כדאמרינן בשבת (דף ס"ז) כמאן תלינא כובסא בדיקלא תלאי של תמרים עכ"ל. (ובשבת דף ס"ז) אהא כמאן תלינן כובסי. פירש רש"י אשכול של תמרים וסימן הוא שמשיר פירותיו עכ"ל:

שם (סנהדרין דף ק"ד). אל מסלת שדה כובס. למה לא מנו את אחז מפני שהיה לו בושת פנים מישעיה שנאמר שדה כובס כובש כתיב דכבשינהו לאפיה עכ"ל בקרא כתיב כובס וקאמר בגמרא מאי כיבס איכא דאמרי דכבשינהו לאפיה וחלף ופירש רש"י כובס כמו כובש וצריכין אנו להגיה בדברי רבינו וכך צ"ל כובס כאלו כובש כתיב דכבשינהו וכו' ודע דבגמ' איתא עוד ואיכא דאמרי אוכלא דקצרי סחף ארישיה וכו' ורש"י בישעיה (סימן ז') כתב לשון זה האחרון ע"ש משום דלפירוש הזה יהיה מלת כובס כפשוטו משא"כ לפי' הראשון וידוע דזה דרך רש"י בכמה מקומות:

כבר ב' (נדה דף פ"ו). בורית כבריתא. פי' כבריתא גפרית עכ"ל. ובמוסף (א"ב תרגום ירושלמי אש וגפרית דאשתא ורובריתא עכ"ל. ז"ל תוספת כבריתא פי' רש"י גפרית וכן בערוך אש וגפרית תרגום אשתא כבריתא עכ"ל. (תהלים יא). והנה מה שלא כתבו תוספת גפרית ואש (בראשית יט פסוק כד) תרגום יונתן כבריתא ואשא. אולי בימי התוספת לא נתגלה עדיין התרגום יונתן (ועיין מ"ש בס"ד בקונטרס התרגום) אבל על הרב המוסף יש לתמוה):

כבש ד' (עירובין דף ל"ד). פוקו כבשו כבשי באגמא. פי' היה קרוב למקומם אגם שיש בו קנים צומחים אמר להם צאו וכופו הקנים בקרקע ושימו עליהן אבנים גדולות שכובשין אותו בקרקע ולמחר נשב עליהן עכ"ל. ורש"י פי' צאו וכפו הקנים זה על זה הרבה כמין

כסאות לישב עליהן:

שם באות הנ"ל (שבת דף קמ"א). מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין ושל כובסין לא יגע בו. פי' לא יכבשם שם בשבת כלומר לא יקפלם ויניחם שם ויקשרם וזה שמתיר להתיר המכבש של בעל הבית לצורך השבת אבל כובס שאין דרכו להחזיר הבגדים בשבת לא יגע בהם עכ"ל. אמנם רש"י פי' בזה"ל מכבש. פריש"א שני לוחים ארוכים וכבדים וסודרין בגדים על התחתון ומורידין העליון עליו וכובשין הבגדים על ידי יתדות וכו'. מתירין את המכבש שנוטל את היתד והוא ניתר דהיינו צורך שבת דהיינו את הכלים. אבל לא כובשין. דהיינו צורך חול. ושל כובס לא יגע בו. מפני שהוא עשוי לתקן הבגדים ותוחבו בחזקה ומיהדק והתרה שלו דומה לסתירה עכ"ל. (וז"ל הרמב"ם בפי' המשנה מכבש נקרא בערבי תכ"ת והם שני לוחות שמשימים ביניהם הבגדים המכובסים מקופלים ואח"כ קושרים הלוחות ומהדקים אותן כדי שיתישרו הבגדים ויהא הקפול נאה עכ"ל) והנה לפי פי' רש"י בדוחק גדול יש להבין פלוגתא דר' יהודה דאמר אם היה מותר מערב שבת מתיר את כולו ושומטו וכתב בפירוש המשניות וכ"כ הרב מברטנורה דהלכה כר' יהודה (חזינן להדיא דרבי יהודה פליג אתנא קמא) הלא וודאי דגם תנא קמא לא פליג בזה דהא כל האיסור של כובסין היינו משום דתוחבו בחזקה ואם היה מותר מערב שבת מעתה דאינו מהודק עדיפא ממכבש של בעלי בתים ובוודאי לכילי עלמא שרי (ודוחק גדול דרבי יהודה אריש קאי ולחומרא ר"ל דאף מכבש של בעלי בתים לא שרי כי אם באופן אם היה מותר מערב שבת דאין במשמעות הלשון) איברא לפירוש הערוך נימא בריוח כמו שאבאר בס"ד ועיין לקמן בערך מכבש. עיין קונטרס סימן ס"ט:

כד א' (חולין דף נח). הני תמרי דכדי בתר תריסר ירחי שתא פי' תמרים שהתליעו בכד בתר י"ב חודש משתלשן מן האילן שריין דאמרינן שאם התליעו קודם שתלשן כבר מתו בתוך י"ב חדש כדאמרינן כל שאין בו עצם אינו מתקיים י"ב חדש והני תולעים דהשתא לא השריצו על הארץ אלא מן הפירות רבותייהו עכ"ל. עיין קונטרס סימן ע':

שם ויש ששונין דכרה ברי"ש כמו כי כריא לשומשומי עכ"ל. (סוטה דף ג') ושם איתא לפנינו קריא ופירש רש"י תולעת של שומשמין:

כדי (בכורות דף ח) אמרו ליה אימא לן מילי דכדי אמר להו הוה לן כודניתא ואוליד' והוה תלי לה פיתקא כתיב בה דמסיק בה אבא מאה אלפא זוזי וכודניתא מי ילדה היינו נינהו מילי דכדי עכ"ל. ובמוסף (א"ב דבדאי כתוב בנוסחאות דידן) עכ"ל. אמת שכן הוא לפנינו אבל ז"ל רש"י ד"ה מילי דכדי דברי רוח. לישנא אחרינא מילי דכזיבא. דברי כזב

ובעין יעקב איתא דכדיבא. וז"ל רש"י מילי דכדי. דברי רוח לישנא אחרינא דכדיבא. דברי כזב:

כדכד (בפסקא דענייה סוערה) ושמתי כדכד שמשותיך ר' אבא אמר כדין וכדין עכ"ל. פסקא זו הביאו תוספת (בב"ב דף ע"ה):

כדם א' (נזיר ד' ל"ד). אף כל הפסולת פרי לאתויי מאי אמר רב כהנא לאיתויי עינבי דכדום. עכ"ל לפנינו איתא דיכרין ופי' רש"י ותוס' ענבים דיכרין. ענבים שהתליעו. אמנם תדע כי בחולין (דף נ"ח) ד"ה הני תמרי דכדא פי' רש"י שהתליעו וז"ל תוספת רבינו שמואל גרס דברום פי' שהתליעו כמו ענבי דברום ושדה שלקתה בעומרים (ב"מ דף ק"ו. ובנזיר דף לד). לאתויי עינבי דברום ובאמצע הפרק (דף לח) והא שייר ענבי דברום שהרי אין דרך פירות להניח בכד ועוד דהוה ליה למימר שהתליעו ור"ת פי' שדרך להניח כל דבר בכד כדאי' וכו' ע"ש. והוי יודע דבבבא מציעא (דף קו) איתא לפנינו ענבי דכדום ופי' רש"י ענבים שהתליעו. ואין ספק שזה הוא נוסחא אמיתית כי גם רבינו הביא כך. ואף דבהרא"ש איתא דכרום. ובב"י (סימן שכ"ג) ובר"מ איתא דברום ובריי"ף וברש"י שם איתא דקרום. כדאי הוא רבינו לסמוך עליו ולומר אחרי שבלאו הכי דברי זה לא כדברי זה על כורחך טעות נפל בדפוס וצריך להיות בכל המקומות דכדום כמו שגורס רבינו והכא אין לומר דטעות הוא דהא הביאו בערכו דשייך לו הוא ערך כדם. וכן ראיתי בחושן משפט (סימן שכ"ג) זה לשון המחבר ענבים והקריסו וז"ל הגה"ה פירוש הפיגו טעמם ונתחמצו וגירסת רש"י דכדום ופי' שהתליעו (ובנזיר דף לד) כתבתי כבר שלפנינו איתא דירין ובאמצע הפרק (דף לח). ליתא לפנינו אלא דבגליון נדפס נוסחא אחרינא והא שייר עינבי דיכרא מוכח משם וכו' עיין קונטרס סי' י"ט:

שם ובאמצע הפרק והא שייר עינבי דכדום עכ"ל. עיין בב"מ (דף לח). על הגליון הגרסא כך:

כה ג' (נגעים פרק ד' נדה דף י"ט. כתובות דף ע"ה. נזיר דף סה). מאי כהה אמר רבא כיהה וטהור דלמא כיהה וטמא כו'. ס"א קיהה פי' אם שער לבן קודם לבהרת שהיה זקן ושערו לבן פירוש כיהה וטיהר כאדם הממאן להחזיק וטיהר עכ"ל. עיין רש"י גרס כהה טהור פי' הרי היא ככהה הנגע ומשם רבי משה הדרשן כתב שגורם קיהה וטיהר כלומר קיהה כאדם שנקהו שיניו של אדם שאין משגיח לדבריו וכו' ע"ש. ועיין תוס' (ב"מ פ"ז ותוס' יבמות דף ק"י). כתבו זה בשם ר"ח:

כה ד' (יומא דף ס"ט. סנהדרין דף סד) כהיינתו לעיטניה ושם בסנהדרין (דף כ"ז). אמר ליה ריש גלותא לרבי אבא בר יעקב פוק עיין אי וודאי קטל ליכהיי'. פי' יכו אותו בממונו

וכן פירשו רוב הגאונים קונסין אותו ונוטלין את כוחו ואת רוחו ומקצת הגאונים פירשו יכו את עיניו ויש מפרשים מלשון ותכהין עיניו מראות עכ"ל. כל הפירושים האלו כתבם רש"י:

כהן (סוטה דף ל"ח). בפירוש ר"ח אמר אביי נקיטינן לשנים קורא החזן כהנים לאחד אינו קורא כהן שנאמר אמור להם לשנים ולא לאחד והלכתא כוותיה אבל הדאמר רב חסדא נקטינן כהן קורא כהנים ואין ישראל קורא כהנים שנאמר אמור להם אמירה להם תהא לית הלכתא כוותיה עכ"ל. עיין קונטרס סי' מ"ז:

שם באות הנ"ל (ברכות דף לד) רב נחמן בר יצחק אומר אם כהן אחד קורא כהן אם שנים קורא כהנים אמר רב חסדא אפילו לכהן אחד קורא כהנים שאינו קורא אלא לשבטו ובלבד שיהא חזן ישראל עכ"ל. בגמרא דילן לא מצאתי ולכן נראה דכך צריך להיות (ירושלמי בפרק אין עומדין להתפלל בברכות) רב נחמן בר יצחק אמר אם כהן אחד אומר כהן אם שנים אומר כהנים אמר רב חסדא אפילו וכו' ועיין קונטרס סימן מ"ז הנ"ל:

כו (שבת דף ל"ה). פנים המאדימין את המזרח וסימניך כוותא פי' אם יהיה נר דלוק בבית ובו חלון פתוח למערב מתראה אור הנר כנגד פתח החלון במזרח עכ"ל. וז"ל רש"י לערב חמה שוקעת במערב וזהרורי חמה מאדימין את המזרח כחלון דכשהחמה נכנסת בה מאדמת כותל שכנגדם. וסימניך כוותא. חלון כמו שפירשתי:

שם באות הנ"ל (מועד קטן דף י"א). אמר רבינא כמאן מדלינן האידנא כוותא דדשא בחולא דמועדא. פי' כשיוצאין המסמרות של עץ של קורה שעל הפתח בחולו של מועד לחוץ ונופלת הקורה מחזירין אותה ותוקעין המסמרים בחורין עכ"ל. לפנינו איתא קביותא ופי' רש"י קביותא דדשא כשיוצאין מסמר של עץ וכו':

כואנגר (כתובות דף ס"א). הוה חליף ואזיל כואנגר דמלכא. ס"א כונדקא דמלכא פי' תבשיל של מלך עכ"ל. לפנינו איתא אטורנגא דמלכא פי' רש"י מושיב המנות לפני המלך והשרים:

כוון א' (יומא דף כ"ח). ודלמא שאני כותלי בית המקדש משום דמכוונין. פי' בירושלמי (בפרק כיצד מעברין) אמר רבי יוסי מי שאינו יודע לכוון הרוחות יראה מקום שהחמה זורחת באחד בתקופת תמוז עד מקום שהיא זורחת באחד בתקופת טבת אלו פני מזרח עד כמה יגעו הנביאים הראשונים לעשות שער המזרחי שתהא החמה מצומצמת בו בתקופת תמוז ובתקופת טבת עכ"ל. לפנינו איתא משום דלא מכוונין טובא וע"ש פי' רש"י ותוס':

כווץ (חולין דף מז). בקרירי לא דכווצי. פירוש צומתין עכ"ל וכן איתא בדף מ"ו. אבל לפנינו איתא בשני המקומות בחמימי לא דמכווצי בקרירי לא דמיטרשי:

כוור (מועד קטן דף י"א). כוורא טורי' באחוה פירוש המלח והדג אחים שניהם נבראו מן הים ימלחנו הרבה ולאחר צלייתו יתננו במים צוננין שהוא אביו היינו אסקוה באביה אכליה בבריה מטבילו בציר היוצא ממנו ושותה עליו אביו דהיינו המים וזהו שכתוב בספרים כווּרי ותחלי וחלבא מיא ולא חמרא אמר הגאון רב שרירא אני לא כך למדוני רבותינו כוורא מיא ולא חמרא חמרא ולא שכרא וזהו קודם שיתעכל אבל לאחר שיתעכל טוב לשתות עליו מן היין ומן השכר וכל אדם ראוי לעשות כטוב לגופו. וזהו שאמר כוורא תחלי וחלבא לטעון גופא ולא ליטעון פוריא שהן יפין לגוף והוא סבלן אלא שמרבין הזרע לפיכך אין המצע סובלן מיכלי' בבריה פירוש מוריים של דגים מביאין דגים קטנים שאין בהן שמנונית ומולחין אותו כדי שייבשו ועושין מהן מורייס ומשלחין מהן מנות איש לרעהו וכשיאכל בו הדג מטיב את טעמו והוא לו כבן עכ"ל. ושם אית כוורא סמוך למיסרחיה מעלי. וז"ל תוספת ובזמן הזה תופסין סכנה למיכל סמוך למיסרחיה וגם משתא עליה אבוה ושמא נשתנו כמו הרפואות שבש"ס שאינן טובות בזמן הזה או שמא נהרות דבבל מעלי לו טפי ויש מפרשים דכוורא לא בכלל דגים מיירי ושם דג ששמו כוורא ומשונה בדברים אלו משאר דגים כדאמרינן בחולין (דף קט) אסר לן גירותא שרי לן לישנא דכוורא ואין נראה שיהא בכל הלשונות מן דגים טעם אחד עכ"ל. והנה הערוך דמפרש להדיא דכוורא היינו דג ואפשר לא ניחא ליה כסברת היש מפרשים משום מה דחזינן דעל דגי הים מתרגמינן כוורא דימא הרי דכל מיני דגים נקראים כוורי ואולי היש מפרשים סבירא להו לחלק בין כוורא באלף ובין כוורי ביו"ד ולכך הביא הערוך פי' רב שרירא גאון אהא דאמר בגמרא כוורא תחלא וחלבא על זה אמר הגאון לא כך למדוני רבותינו דהיינו שהם אינם גורסין תחלי וחלבא משום דמיא אחריו תופסין לסכנה אלא גורסין כוורא והא דאמר מיא ולא שיכרא היינו קודם שיתעכל והא דתופסין לסכנה היינו אחר שיתעכל:

כוורנק (תענית דף יד). איזהו נטיעה של שמחה זה הנוטע כוורנקי של מלכים. (מגילה דף ה') רבי נטיעה של שמחה נטע ואיזה וכו' זה הנוטע כוורנקי של מלכים (עירובין דף כ"ה) ההוא כוורניק דהוה ליה לריש גלותא בבוסתניה. פירוש אילן ששותלין כשנולד האדם לצרכו בבוסתנא עכ"ל. ובמוסף (א"ב בנוסחאות אכוורנקא כתוב) עכ"ל. לעיל בערך אכורנק כתב הערוך בעצמו הגירסא כך. אלא וודאי דדא ודא אחת היא:

כז (פסחים דף ע"ב). יבמתו כזיז מינה אשתו לא כזיז מינה. (יבמות דף כ"ו). לא מיבעיא אביו דכזיז בריה מיניה אבל בנו דלא כזיז אביו מיניה אימא לא קמ"ל. (שם דף קי"ב). אבל באשת אחיו מיכז מיניה פי' מתבייש ממנה לפשוט בה יד לאלתר (ובמוסף (א"ב בכולהו כתיב בנוסחאות דידן בזיז עכ"ל) עיין לעיל מ"ש רבינו בערך גז ט' ובמה שכתבתי שם בשם תוס' נדה (דף ט"ו) ד"ה אפילו וכו' שכתבו פי' הערוך בזיזא לשון בושת ולא כתבו דערוך גרס כזיזא והיא פליאה:

כח ב' (ב"ק דף ג') אלא אכיחו וניעו. כיחו רוק עבה שיוצא בכח וניעו רוק רך שיוצא בניענוע עכ"ל. וכן כתבו התוס' (בבבא קמא שם ובנדה ד' נ"ה). בשם ר"ת ועיין לקמן ערך נע א':

כי א' (מנחות דף ע"ד). כיצד מושחן כמין כי. (כלים פ"ב) מחצלת שעשה לה קנים לאורכה טהורה וחכמים אומרים עד שיעשה כמין כי (כריתות דף ה' ובב"ר) כיצד מושחין את המלכים כמין נזר והכהנים כמין כי מאי כמין כי אמר רב מנשיא בר גדא כמין כי יוני. פי' יצק שמן על ראש אהרן וירד אילך ואילך כמין שתי טפי מרגליות על זקנו עכ"ל. ובמוסף (א"ב אות יוני שנים ועשרים בסדר האותיות וצורתה שני קוים באלכסון בוקעים אחד לאחד בתוך עכ"ל) (ובדף ע"ה) מאי כמין כי אמר רב כהנא כמין כי יוונית וכתבו תוס' צייר בקונטרם כמין ט' ובפירושו (בחומש) פי' גימל ויש מפרשים כמין נו"ן או כמין כ' ובערוך פי' דתניא בכריתות המלכים נמשחין כו' והתי"ט העתיק כל דברי תוספת ואח"כ כתב בזה"ל ואני ראיתי שתי אלפא ביתא של יונית המרובע ושם אין גם אחד כמין ט' אך בקטנה האות העשרים כזה ט' ועיין עוד מ"ש התי"ט (בפ' כ' דכלים משנה ז') בביאור יותר ועיין מ"ש הרב המוסף:

כייר (ע"ז דף מ"ו). שלש אבנים הן וכו' סיידה וכיירה לשם ע"ז וחידש נוטל מה שחידש (בב"ק דף נ"א) בור של שני שותפין ובא אחד וסייד וכייר אחרון חייב. (ובב"ב דף נ"ג). המוצא פלטרין בנכסי הגר וסד בהן סיוד אחד או כיור אחד קנאו. פי" סיוד בסיד כיור שצייר בה ציור אחד בכותל מן הסיד או על שמי קורה כמו שעושין בפלטין. ואנכי יושב בבית ארזים תרגומו כיורו ארזים ספון בארז תרגומו ומטלל בכיורא ארזיא בבתים ספונים תרגומו בבתיא דמטללן בכיורי ארזיא בבתים עכ"ל. ובמוסף (א"ב בנוסחאות כתוב כייד). במשנה שבגמ' וכן בפירש הגמ' ורש"י איתא כייד. אכן במשנה שבמשניות ובפי' הר"ב איתא כייר בריש"ש וכתב בתוספת יו"ט דהוכיירה פי' הרב פתוח וציור לשון ארמית בבית ארזים בביתא דמטללא בכיורא דארזים ואחרים כן עיין שם ע"כ. (ובב"ק דף נ"א) איתא וכייד וכתב רש"י כייר עשה בו ציורים בכותלים בטיח הסיד שטח בו. (בב"ב דף

נ"ג). איתא ברי"ש וכתב הרשב"ם סיוד. שטח בסיד. כיור ציורין מחוקין על הקיר ע"כ. והנה בנוסחאות התרגום שהעתיק רבינו לא כן נוסחאות התי"ט ונוסחא אחרת בתרגום היה לפניו:

ככא א' (ברכות דף ל"ו) מאי טרוקנין א"ר יוסף כוכא דארעא פירוש עושה גומא בכירה כמו שפירשנו בענין יורות הערביין מערב קמח ומים בתוכה ומשליך באותה גומא עכ"ל. ועיין לעיל ערך טרקנין וצ"ע:

ככא ב' (מנחות דף נז ובשבת דף פט) חזי לככא דאקלידא עכ"ל. במנחות שם איתא וכן מוכרח עיין רש"י שם. וכן העתיק הערוך בערך קלד:

שם באות הנ"ל (בב"ב דף קס"ו) ההיא דהוה כתיב תולתא בפרדיסא אזיל איהו מחקיה לככיה דבי"ת ושויה ופרדיסא. פי' מחק השינים של בי"ת של מעלה ושלמטה עכ"ל. לפנינו כתוב **לנגיה** :

ככא ג' (תענית דף כב) לא נצרכא אלא לבי כוכא דאגמא (גיטין דף סח) מטא לכורא דההיא ארמלתא עכ"ל (פי' רש"י צריף קטן). עכ"ל לפנינו איתא א"ר פפא בכוכא דציידי ופי' רש"י כיך קטן של ציידין. ובגיטין (דף סח). איתא לפנינו מטא להאי כובא דארמלתא. ופי' רש"י כובא צריף קטן כמו כובא דציידי. והמדפיס הניח במראה מקום חלק ששם שני חצאי עיגולים פנוי מבלי הודע. אכן מפי רבינו אנו חיים וקיימים דגם לפני רש"י היתה הגירס' אמיתית כובא בכ"ף ועל זה פי' רש"י היטב צריף קטן כייו כוכא דציידי (תענית דף כב):

ככב א' (ברכות דף נ"ח). מאי זיקים אמר שמואל כוכבא דשביט. פי' הכוכב הנראה בשמים ינתר ממקום למקום כמו שובט בשבט ומוריד השבט על המקום שמכה בו לפיכך נקרא שביט וזה הכוכב שמו זיקים דגרסינן בתלמוד (ירושלמי) אמר שמואל אי עבר זיקא בכסלא מחריב את העולם והאי דמתחמי עבר לא עבר אלא לעיל מיניה או לרע מיניה. פ"א בערך זק עכ"ל. וכן מבואר בגמרא דילן:

ככב ב' (ב"מ דף פ"ז). בתי הניפי עלי במניפיך ואתן לך ככבין דנרד. פי' בלשון יון קורין לקדרה ככבו עכ"ל. (במוסף וכן בלשון רומי ובנוסחאת כתוב ככרין עכ"ל) ופי' רש"י ככרין דנרד אגודות של נרד והוא עשוי כשיבולין:

ככיא (סוכה דף נ"ב. סנהדרין דף צ"ט) א"ר אמי יג"ה דומה לחוט של כוכיא פי' הכלי שמשליך האורג בנפש המסכת עליו הערב כרוך נקרא כוכיא בלע"ז דרוגי"לא עכ"ל. לפנינו איתא כחוט של בוכיא ופירש"י עכביש שקורין אירינ"א:

ככר תניא בתוספתא (דבב"ב) פרוטה שאמרו אחד משמונה לאיסר איסר אחד מכ"ד לדינר שש מעה כסף דינר מעה שנו פונדיונין פונדיון שני איסרין וכו' עכ"ל. תוספתא זו הובאה בגמרא (קדושין דף י"ב):

ככליאר (שבת דף ס"ב) ולא בכוכלייר. פי' מכבנתא שדומה למכחול וראשו אחד דומה לסירה שאורגת בה התכשיטין שנותנת כנגד פניה וכמעשה דר"ע (שם דף קנ"ו) שקלתה למכבנתא ואיתרמיא בעינא וי"א תכשיט שמעגל על ראשה דגרסינן ביומא (ד' כ"ה). הכהנים מקיפין ועומדין כמין כוכליאר עכ"ל. ובמוסף (א"ב פי' בלשון יוני דבר עגול ומסובב כמו לול עכ"ל). עיין תוס' ב"ב (דף קנ"ו). ד"ה כבינתי וכו' שהקשו על פירושו של הרשב"ם והביאו פירוש הערוך בזה"ל ועל כן נראה לר"י כפירוש הערך שפירש בכוליאר והוא כעין עטרה ומ"מ יש בה שום דבר חד כדאמרינן בשבת (דף קנו) דשקלה למכבנתא וכו' וע"ש כי האריכו. ועיין עוד בהרא"ש פ' במה אשה (סי' י"א) ואין כאן מקום לקבל אריר והמעיין ימצא דברים של עיון. ודע עוד דגם רש"י בגיטין (דף ט"ו) ד"ה כבינתי פי' נושק"א בלע"ז וכן בשבת דף נ"ד) פירש"י ד"ה מכבנין וכו' כמו תנתן כבינתי פי' נושק"א בלע"ז וכן כתב רש"י עוד בשבת (דף ס"ב) ד"ה מכבנתא נושקא וכו' וכ"כ רש"י עוד שם (דף קנ"ו). ד"ה למכבנתא נושק"א של זהב. ומעתה יש לדקדק על תוס' בב"ב (דף קנ"ו) הנ"ל שנשאו פנים לרש"י (בשבת ובגיטין הנ"ל) ולא הוקשו במוקדם על פירוש רש"י את אשר הקשו על הרשב"ם ואקצר במקום שיש להאריך:

כוכיתא (ר"ה דף כ"ד) אימר כוכיתא בעלמא הוא דחזו. פי' חתיכה של ענן ראו שהיה דומה ללבנה עכ"ל. ובמוסף (א"ב פי' בלשון יון קיטור ואיד עולה מן הארץ ובנוסחאות גריס כוביתא עכ"ל). ופרש"י עיגול של עב לבן:

כל ב' (שבת דף נ"ז) ולא בכבול מאי איצטמא א"ר אבהו ביזייני מאי ביזייני אמר אביי כליא פרוחי ס"א כליא דידבי. פי' איצטמא היא ביזייני כלומר חוטין הרבה ממיני צבעונין ותולין אותו בפני הכלה שלא יצערוה הזבובין שמתביישת להסיר הזבובין מעליה ותולין זה בפניה ונקראת כליא דידבי עכ"ל. עיין עוד ערך פרח ב' פי' פירוש אחר:

שם באות הנ"ל והוא כגון אותה ששנינו אמה כליא עורב לפי שבמקדש ראשון שהיתה קדושתו בכל הקהל והיתה השכינה שרויה בו לא היו עופות פורחות עליו אבל במקדש שני פחדו שמא אין קדושתו כקדושת הראשון ושמא יפרחו העופות על המקדש וישליכו שם דבר טומאה ועשו צירה להפריח העופות מגג ההיכל וקראו אותו כלה עורב כלומר זו מונעות העורבים מלפרוח על ההיכל וזו צורה כדרך שעושין עכשיו שומרי הזרעים עכ"ל. הביאו תוס' בשבת (דף צ'). ומקשו עלה מגמ' דמ"ק (דף ט') דגם במקדש ראשון

היה אמה כליא עורב והניחו בקושיא. אמנם (במנחות דף ק"ז ובערכין דף ו') כתבו ישוב לכוונת הערוך ע"ש. וז"ל רש"י (בערכין דף ו'). להכי נקיט אמה (כליא עורב) דאמרינן במנחות (דף קז) הרי עלי ברזל לא יפחות מאמה על אמה כליא עורב שהיו מביאין טבלאות של ברזל ובהן מסמרות גבוהין אמה ומחפין בהן ראש הגג של היכל לגרש את העורבים שלא ישכנו שם וכולי שמגרש את העורבין כמו (נדה דף י"ד) כלייא דידבי כלייא פרוחי וכו' (ובמנחות דף קז) כתב רש"י בזה"ל על הא דאיתא בגמ' ברזל תניא אחרים אומרים לא יפחות מכליא עורב וכמה א"ר יוסף אמה על אמה כליא עורב. מסמרות חדין תוחבין בראש גגו של היכל לכלות העורבין שלא ישכנו שם (ובשבת דף צ). כתב רש"י בזה"ל לכליא עורב טבלאות של אמה היו עושין והן חדין כסכין סביבותיהם ומסמרין חדין בכולן ומחפין בהם גגו של היכל למנוע את העורבין מלישב עכ"ל. ובמ"ק (דף ט) פירש רש"י אמה כליא עורב. הגג כלה ומקצר למעלה עד אמה ומחפיו אותו שם בברזל ובמסמרים כדי שלא ישבו העורבים עליו עכ"ל. והנה לכאורה נראה לומר דלכוונה דייק הערוך וכתב וקראו אותה כלה עורב ולא כתב אמה כלה עורב משום דזו הצורה הנעשית כמו שעושין שומרי הזרעים לא היה לה שיעור מכוון והיה כל עיקר כוונת הצורה הזו להפחיד העופות שלא יפרחו על גבי ההיכל ולמעלה מאוירו וישליכו שם דבר טומאה ואולי במקדש ראשון שהיתה קדושתו גדולה לא היו העורבים הורחים בעוד שהדבר הטמא בפיהם אבל לא מפני קדושה גדולה נמנע דרך נס שלא ישכנו העופות על גג ההיכל בעוד שהעופות טהורים לגמרי (ודירתם של עופות טהורים עם הצדיקים כדדרשינן בסנהדרין דף קח). ושלמה המלך עליו השלום רצה מפני כבוד דההדור הבית שלא ישכון עליו שום עוף וכן פרש"י בערכין להכי נקט אמה וכו' שהיו מביאין טבלאות של ברזל וכו' אכן במקדש שני שהוצרכו לעשות צורה כדי שלא יפרחו העופות באויר ההיכל וישליכו שם טומאה אפ"ה עשו ג' אמות מעקה ואמה כלה עורב (לת"ק בפ"ד דמדות משנה ו') כמו שהיה בבית ראשון ועוד תקנו מה שאפשר לתקן שלא ישכנו העופות בלילה בשעה שהצורה אינה נראית להם ומעתה יסולק קושית התוס' כשנדקדק היטב בסוגיא דמ"ק משם בארה באר היטיב ע"פ פי' הערוך דלפי מה שאמר הש"ס שם איבעי ליה לשיורי באמה כליא עורב (שלא היה צורך הבנין כל כך ואע"פ שהיה מהבנין כדי שלא יביאו שם טומאה לא היה צורך כל כך וגם בשעת הבנין בזמן שלא היתה השכינה שורה בו לא היה צורך עכ"ל תוספת) מה זה דמקשה עלה בלי שום סברא מחודשת כליא עורב צורך בנין הוא (וז"ל הרשב"ם (בב"ב דף ק"י) ואין זו שטת גמ' שיכחיש המקשה סברת המתרץ בלא טענה אחרת) ותו דהכי הוה ליה למימר אמה

כליא עורב מהבנין הוא ומה צורך בנין דקאמר. אולם לפי' הערוך ניחא למאוד דדחי ליה אמה כליא עורב צורך בנין הוא רצה לומר דכל עיקר של כליא עורב היה רק לצורך הבנין דהיינו בעוד שלא נגמר הבנין כדי שלא יבא שום טומאה עליו משא"כ כשנגמר הבנין ושרתה השכינה בו לא היה צריך עוד לאמה כליא עורב מפני רוב קדושתו. וזה תורף קושיתו אמה כליא עורב דקאמרת אינו אלא צורך בנין אבל לא לאחר שנגמר ומפני כן הודו לו הש"ס ואמר דאמת כך אית' אלא הא דאין מערבין שמחה בשמחה נפקא לן מיתורא דקרא וכו'. והשתא דברי הערוך מיוסדים לפי סוגית הש"ס:

שם באות הנ"ל בסופו ונדה דף י"ז). אבייי כלי דידבר רב פפא כלי פרוחי פי' מגרש הזבובים מגתו העופות עכ"ל. ובמוסף (א"ב מלשון לא תכלא רחמיך ממני עכ"ל. כך כתב רש"י בערכין (דף ו):

כל ד' (ברכות דף ח). רב ביבי בר אביי סבר לאשלומינהו לכולהי פרשייתא במעלי יומא דכיפוריא. פי' הן ח' פרשיות שקורין בד' שבתות שבאלול ובד' שבתות שבאדר ומפני שהיה רב ביבי טריד בחדש הכלה במסכתא דכלה ולא מצא פנאי להשלים כל פרשה בשבתא סבר לאשלומינהו להני ח' פרשיות בערב יום הכפורים ואסיקנא תנינא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר עכ"ל. לפנינו כתוב לאשלומינהי לכלהו פרשייתא דכולי שתא במעלי וכו'. ועל פי' הערוך יש לדקדק קצת מאי טעמא המתין רב ביבי מאדר עד ערב יום הכפורים הלא מיד אחר ניסן היה יכול להשלים אותן ד' פרשיות שבאדר ויש ליישב. ועכ"פ אפריון נמטיי' לרבינו כי לפי הגירסא שלפנינו קשה הדבר לומר להשלים ביום א' שני פעמים מקרא דכל חמשה חומשי תורה וגם התרגום כולה מה שאין הפה יכול לדבר אף במרוצה גדולה ומכ"ש לכוון בהם פירוש המלות ולהתבונן בדרכים מקומות שהתרגום מוסיף ומפ' וצריך בהם עיון היטב:

שם באות הנ"ל (תענית דף י' קידושין דף מ"ט) על מנת שאני חכם אין אומרים לו כחכמי יבנה כגון ר"ע וחביריו אלא כל ששואלין אותו דבר חכמה בכל מקום ואומרה על מנת שאני תלמיד אין אומרים כשמעון בן עזאי וכשמעון בן זומא אלא כל ששואלין אותו דבר בתלמודו ואומרה ואפילו במסכת כלה פי' רבינו חננאל ז"ל בכל מקום בכלום מקום כלומר בכל מקום מן התלמוד ואפילו במסכת כלה שמתעסקין בה כל תלמידי חכמים שרוצין לדרוש בכלה של אלול או בכלה של אדר עכ"ל. הביאו התוספת בשבת (דף קי"ד):

כלב ב' אותן כולהו נמי בעי דבויי דבאות לכלובן לערב קאמרינן. ובעי לדבויי פי' שמדקדקין ומתחבאין עד שלוקחי. אותו ישנו על שני פנים בזמן שהן חוץ לכלובן כולהו

בעי דבויי אלא בזמן שנכנסין וכו' ויוני שובך ויוני עלייה בעו דבויי ולפיכך פטור וחייב עכ"ל לפנינו שם איתא בנוסחא אחרת לגמרי ועיין לעיל ערך דף ב'. ושם נסמן:

כלבוס ג' (בב"ק דף ק'). צבעו כעור מאי כעור אמר רבה בר אבוה כלבוס מאי כלבוס א"ר פפא בר שמואל כפרא דודי ופירושו דרכים דרכים דרך צבע אדום מראהו עמוק ודרך אדום אינו עמוק כל כך והוא כמו מטלניות שמקנחים בהם יורות של צבעים שהן עשויין כולן דרכים כמו שאמרנו עכ"ל. עיין מה שכתבתי לעיל ערך **כאור** ובכן צריך להיות כאן כאור מאי כאור וכו':

כלדאי (פסחים דף קיג) מניין שאין שואלין בכלדאין שנאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך פי' חוזים בכוכבים עכ"ל. ז"ל רש"י בכלדיים. בעלי אוב. וז"ל רשב"ם כלדיים. בעלי אוב כך פי' רבינו ולא נהירא דקרא כתיב בהדיא אל תפנו אל האובות ואני שמעתי חוזה בכוכבים וכן עיקר. ולזה כוון רבינו שהאריך לכתוב שנאמר תמים תהיה וכו' ולכאורה לא היה צריך לכתוב זה אלא לדחות פי' מי שאמר בעלי אוב. ודע דרש"י עצמו כתב בשבת (דף קנ"ו). כלדאי חוזים בכוכבים וכו' וכן ביבמות (דף כ"א). כתב רש"י כלדאי החוזים בכוכבים. וע"ש בתוס' בשבת (ד' קנ"ו). ד"ה כלדאי כתבו בכולה סוגיא משמע דכלדאי היינו חוזים בכוכבים. ובב"י בי"ד (סימן קע"ט) הביא כל דברי התוס' בשבת הנ"ל וסיים וכן כתב הערוך כלדיים החוזים בכוכבים וכן בתשובת הרמב"ן (סימן רמ"ב)כתב דשמעתא מוכחא כפי' הערוך:

כליא (ב"ב דף י"ז). ובתנור שלשה מן הכליא שהן ארבעה מן השפה. פי' כליא בלשון יון בטן והוא אמצעית של תנור שבולט ויוצא כבטנו של אדם כששבע עכ"ל. פי' זה כתבו תוספות בשם רבינו חננאל:

כליל ב' (כתובות דף ע"ו). גירדא דאשפה וכליל מלכא. פי' וורדא: ר"א בסיליקון עכ"ל. ועיין לעיל בערך גרד א':

כלך ב' אמר רב כלכא דחיטי בעיא שיתין כלכי ציבי (גיטין דף נ"ו. ושם איתא דא"ר חסדא) (ובב"מ דף ס"ג) דאמר לי חיטי באכלכי. (ובתענית דף כד). אזל זבין בי' חיטי ושדיי' בכלכא. פי' אוצר של חיטים עכ"ל. ובמוסף (א"ב בנוסחאות דידן בכלהו גריס אכלבא עיין שם) עכ"ל. בב"מ ובתענית פירש"י אוצר:

כלכה (מ"ק דף כ"ו). עשירים בדרגש ועניים בכליכה עכ"ל. הביאו תוס' שם וע"ש מה שכתבתי בחילופי גרסאות להעמיד דברי תוס' על מכונן והמאוחר בדבריהם צריכין להיות מוקדמין ע"ש ויערב לך:

כילכית (שבת דף ע"ז) אימת כילכית על לויתן פי' דג קטן טמא נכנס בפיו של לויתן עכ"ל. לפנינו כתיב **כילבית**. ודע דבחולין (דף צ"ז). איתא כילכית ופי' רש"י בשתי המקומות שוין ע"ש. אבל במשנה דע"ז (דף ל"ה) איתא בבי"ת:

כלכל (נדה דף נ"ב). בן שלקית אומר עד שתכלכל כשבאתי אצל רבי עקיבא אמר לי כלכול זה איני יודע בן שלקית איני מכיר עד מתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות (נזיר דף ב') הריני מכלכל (גמ' ד' ג'). ממאי דהדין כלכול לשנא דשערא הוא כדתנן שבת (ד' ע"ח). ר' יהודה אומר סיד כדי לעשות כלכול עיין מה שכתב רש"י לפרש על זה ואני מצאתי עד שתבלבל בבי"ת וכו' ישר בעיני עכ"ל. וכן הוכיח רש"י שם מהא דנזיר הריני מכלכל דעיקר הגירסא עד שתכלכל ע"ש. ולהכי אסמכי' רבינו להא דנזיר פה דמשם מוכח דהגירסא היא בכ"ף ולא בבי"ת:

כלם (ב"מ דף ק"ג) כללא דמלתא כל עיקר כלמי דבעל הבית. פי' סייג לסתום הפירצות עכ"ל. לפנינו איתא **כלמי** וכן איתא ברש"י. אבל בת ס' איתא בלומה פי' שמירה כמו פיו בלום (בכורות דף מ'). פי' סגור:

כלמי (ברכות ד' נ"א) ממהדורי מילי ומסמרטוטי כלמי. פי' רש"י מהמחזרים בעיירות ירבו הדברים ומבגדים הבלואים הכנים וכלמי הוא כמו קלמי בתרגום לשון רש"י כנים מתרגמינן כלמתא וכ"כ רש"י בנדה (ד' כ') ד"ה כלמי. אמנם בכל התרגום שלפנינו איתא קלמתא בקו"ף ואם מה שכתב הרב המוסף כלמי כמו קלמי בתרגום העוד שכך כתוב ברש"י שלפניו היה ניחא. ודע דרבינו בערך סרק ב' העתיק סוגיא דנדה (דף ך') סריקותא מקטלא קלמי. ואולי גם בברכות (דף נ"א) גרס כך ולפיכך לא כתב רבינו ערך כלמי:

כילון במשנה (בכורות דף ס"ג) הכילון והלפתן פי' במוסף בלשון רומי איש אשר לו ראש ארוך וצר משני צידיו עד שמצחו בולט לחוץ ובעל הערוך גרס בילון עכ"ל. הרב המוסף בחר לו דרך לעצמו נגד פי' רש"י והרב ברטנורא ונגד פי' הרמב"ם ועיין מה שכתבתי בס"ד לעיל בערך בלן ב':

כלם (בסוף תרומות ובריש עוקצין) עוקצי תאנים וגרוגרות הכליסין והחרובין. (חולין דף ס"ז). לרבות את היתושין שבכליסין. במוסף (א"ב פי' הכילוס בלשון יוני מין פרי ארז אשר הוא מאכל חזירים אך לפעמים האדם אוכל אותו עיין ערך אכלוס) עכ"ל. עיין פי' הרמב"ם והר"ש ואריכות בתי"ט (בריש עוקצים. ובחולין) פי' רש"י כליסין מין קטניות צידרוא"ש בלע"ז:

כלפי אליה שבת (דף צ"ג). כלפי אליה אלא אימא חייבין ור' שמעון פוטר (פסחים דף ה'). כלפי אליה אמר אביי איפוך. פי' דברים מהופכין הן כמו שהאלי' היפוך מן הראש כי המהלך כסדר ראשו לפנים והמהופך הולך זנבו לפנים עכ"ל. לפנינו איתא כלפי לייא

ופי' רש"י בפסחים היכן וחברו בברכות (דף נ"ח) חצבי לנהרא כגני לייא חרסים שבורים להיכן הולכים עכ"ל. ועיין לעיל ערך כגני וכן פי' רש"י (בב"מ דף נ"ח. ובסוטה דף מ"ד) ד"ה כלפי. ובפי' של מלת כלפי כתב רש"י בסוטה (דף ג') ד"ה כלפי כמו אחרי וכו' ודע שבדיבור הסמוכה שם המתחיל יכול אף זה כן סיים רש"י כלפי לשון כנגד ע"כ. וקצת צריך ביאור ועיין עוד רש"י בשבת (דף קכ"ז):

כמה (בב"מ דף ק"ו) עד דאתי אריסי מדברא וקימא כימה להדי רישא באמצע הרקיע דהיינו בניסן דעד ההוא זמנא הוי זמן רביעה עכ"ל. עיין רש"י תוספת:

כמן א' (דמאי פ"ב) האורז והכמון. (תרומות פרק י') תנור שהסיקוה בכמון של תרומה שאינו טעם כמון אלא ריח כמון (ע"ז דף כח) אמר אביי ניתי כרווא וכמונא. ואופן עגלה על כמון יוסב (ישעיהו כ"ח:כ"ז) עכ"ל. וראיתי בפי' בלשון אשכנז כמין טונק"ל:

כמר א' (בב"מ דף פ"ט) לא יהבהב באור ויאכל ולא יכמר באדמה ויאכל. פי' טומן הזיתים באדמה כדי שיתחממו ויתבשלו עכ"ל. ובמוסף (א"ב אולי מלה זו נגזרה מלשון מקרא כי נכמרו רחמיו אל אחיו) עכ"ל. וכן לשון רש"י (בפ' מקץ מג פסוק ל') נכמרו נתחממו ובלשון המשנה על הכומר של זיתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא עכ"ל:

כן ג' (שבת דף ק"י) ליתי כונא דכמונא וכונא דמוריקא וכונא דשבלוליתא (גיטין דף סט) ליתי שבעה כוני פירמא דסילקא וכו' פי' כונא חופן (עירובין דף כ"ט) אמר אביי תרין כיני דפומבדיתא (כתובות דף צ"ט. מעילה דף כ"א). באתרא דכיילי בכני כנא כנא בפרוטה פי' מדה עכ"ל. במוסף (א"ב בונא כתוב בנוסחאות עכ"ל. (בגיטין) שבעה כוני ונדפס על הגליון ס"א בוני. וז"ל רש"י כוני מלא אגרוף. (ובעירובין) אמר אביי תרי בוני דפומבדיתא וז"ל רש"י בוני מדות. (בכתובות) וכני לא פירש"י כלום. אכן במעילה פי' רש"י כני מדות ומעתה מ"ש הרב המוסיף בונא כתוב בנוסחאות קאי אדלעיל בעירובין תרין בוני דפומבדיתא ואפשר גם אגיטין אם היה לפניו הגירסא כמו הגירסא שבגליון. אמנם הערוך דגרסתו בכל המקומות בכ"ף פי' כל חד וחד לפי ענייננו בשבת ובגיטין לענין רפואה אי אפשר לשון מדה משום דלא גילה הש"ס באיזה מדה שצריך להיות לכך מפרש שפיר חופן והיינו מלא אגרוף והוי השיעור ידוע איברא בעירובין ממה דאמר דפומבדיתא אי אפשר לפרש באופן אחר אלא כוני היינו מדה דפומבדיתא וכן בכתובות ובמעילה דאמר באתרא דכיילי והיינו מודדין צריך לפרש כנא כנא מדות. ולפ"ז גם פירש"י יבואר על מקומם וצריכין להגיה בעירובין מה דאיתא לפנינו בוני בגמרא וברש"י צריך להיות כוני בכ"ף. וכן בשבת ובגיטין (דף ע'). בונא דשתיתא ובונא דחמרא עתיקא ופי' רש"י בונא דשתיתא מלא אגרוף וכו' ויש לדקדק גבי חמרא עתיקא מאי מלא אגרוף שייך כאן ויש ליישב בדוחק):

כנס (בבא מציעא דף ק"ה). במשנה המקבל שדה מחבירו ולא עשתה אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב לטפל בה (גמ') וכמה כדי להעמיד כרי א"ר יוסי בר חנינא כדי

שתעמוד בו הרחת איבעיא להו רחת היוצא מהאי גיסא להאי גיסא מאי תא שמע דאמר רבי אבהו לדידי מיפרשא לי מיניה דר' יוסי בר חנינא כל שאין כונס שלו ריאה פני החמה פי' כונס שלו אמרי' כדי שתעמוד בו הרחת והוא כעין נעיצת חנית בארץ כך זה כשנועץ הרחת בכרי של תבואה אם הוא גדוש ועולה עומדת הרחת ואם הוא מעט נופלת לפיכך באנו לדקדק איזה צד של הרחת נועץ בכרי הצד של יד של רחת והוא הדק או הצד הרחב שיש בה מסגרת קטנה משני צדדיה שזורה בה תבואה וקיבול הרחת של גרנות נקרא בית כינוס כדתנן בכלים (פרק י"ח) זה הכלל העשוי לקבלה טמאה לכינוס טהור עכ"ל. ע"ש בתוס' ר"ח גריס מהאי גיסא או מהאי גיסא פי' וכו' ובכלל דבריהם דברי רבינו דהכא:

שם באות הנ"ל (דף פנ). אמר ריש לקיש פועל בכניסתו משלו ביציאתו משל בעל הבית. פי' פועל של תורה משיזרח השמש עד הערב כדכתיב תזרח השמש יאספון ואל מעונותם ירבצון יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב וזה הפועל שמשכים בבוקר ועושה מלאכת בעל הבית קודם זריחת השמש חסד עושה עמו ומוסיף משלו לבעל הבית וזה שמניח בעל הבית הפועל מבעוד יום קודם הערב חסד עושה עמו ומניח משלו עכ"ל. ועיין פי' אחר בערך פעל:

כנר (פסחים דף קי"א). חמשה טולי קשי אההוא טולא דדיקלא יחידאה וטולא דכינרא עכ"ל. לפנינו איתא דכנדה:

שם (מגלה דף ו') כינרת זו גינוסר ולמה נקרא שמה כינרת דמתיקו פירי ככינרא. פי' כפירות של כנרת. פ"א כי קלא דכינרא דמיהני למאן דשמע קליה עכ"ל. לפנינו איתא כי קלא דכינרא:

כנש (בב"מ דף כא) הכא במכנשתא דבי דרי עסקינן דאבידה מדעת היא. פירוש בכיבוד הגרנות כשמכבדין הגורן בשעה שמפנין כתבואה מן הגורן עכ"ל. לפנינו איתא הכא במכנשתא דביזרי עסקינן ורש"י לא פי' כלום.

כס ד' (ברכות דף כח) יומא בכסא דמנקרא ותיתבר. פי' מי שנשתמש יום אחד בכלי מעולה ונשבר לא איכפת ליה. ושם (דף לא) אייתי כסא דמנקרא בת ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו ואיעציבו פ"א דמנקרא מלשון בנקרת הצור כלומר כוס זכוכית חקוקות צורות שהוא יקר מאד עכ"ל. לפנינו איתא דמוקרא ופי' רש"י כוס זכוכית יקרה וכו' (ובדף ל"א). פי' רש"י כוס זכוכית לבנה:

כס ו' (שבת דף ט"ז) לכיסא לימא הכי. פי' בלע"ז אונפולא עכ"ל. בשבת (דף ס"ז) איתא לכיפה לימא הכי וכו' וז"ל רש"י לכיפה אנפול"ש אבעבועות וכו" וכתבתי לעיל בערך

כב הג' דגירסת רבינו וגם רש"י היה לכובא ע"ש היטב אמנם מלת לכיסא לימא הכי לא מצאתי לפנינו וגם הלע"ז שכתב רבינו עם הלע"ז שכתב רש"י עולין בקנה אחד ואם ניחוש ללע"ז קצת צ"ע חלופי הגרסאות שבין רבינו ורש"י ובין הגירסא שכתב רבינו לעיל לכיבא:

כס ט' (בב"מ דף מב) רב אשי אמר בכיסי ומשלם ליה דמי כיסי. פי' רב שר שלום כיסי כשות שאינה מנוקה ויש בה עשבים רעים כשמטילין אותם בתמרים ועושין ממנו שכר אותו השכר נפסד פ"א כשות שאינה מתוקנת שעדיין צריכה ריכוך ותיקון עכ"ל הפי' השני כתבו התוס' בשם רבינו חננאל. ועיין שם מה שהקשו על פירוש רש"י והוא כפי' הראשון שכתב רבינו:

כסכס (שבת דף קמ"ז) מאי מרזב א"ר זירא כגון כיסי בבליותא דמיתחזי כמנתב עכ"ל. ועיין לקמן ערך מרזב:

כסן א' (ברכות דף מ"א) פת הבאה בכיסנין. פי' רב האי גאון הם כעכי והיא פת בין מתובלת ובין שאינה מתובלת ועושין אותו כעכין יבשין וכוססין אותה בבית המשתה ושלא בבית המשתה ומנהג בני אדם שאוכלין ממנו קמעא וכשאכל רב הונא (שם דף מ"ב) הרבה א"ר נחמן עדי כפנא זה רעב ולרעבונו אכל לשבוע ממנה ולא בתורת כיסנין וצריך לברך אחריה עכ"ל. וכן פירש"י בשם רב האי גאון (ועיין לקמן בערך כעך פי' בענין אחר):

שם באות הנ"ל ורבינו חננאל פי' זה הפת עשויה כמין כסנין מלאים סוכ"ר ושקדים ואגוזים כמין כעכין ולועסין אותו בבתי משתאות תני (בתוספתא) הביאו לפניו מיני תרגימא מברך עליהן בורא מיני כיסנין. וראיה לדברי רב האי גאון וכל לחם צידם יבש היה נקודים תרגום וכל לחם זוודיהון יביש הוה כיסנין עכ"ל. כל אלו הפירושים שכתב הערוך הובא בא"ח (סימן קס"ט סעיף ז') להלכה עיין שם:

כסן ב' (כתובות דף י"ז). ארמלתא לית לה כיסנין פי' עושין לבתולה (עיין קונטרוס סי' ג') בשעת נשואין ולא לאלמנה רגילין לבשל חיטין ופולין ולעשות אותן ולתת בהן צימוקים וקרויין כיסני והן שאמר רב חסדא הני כיסני מעלי לליבא עכ"ל. (עירובין דף כט) ושם איתא אמר אביי אמרה לי אם הני כיסאני מעלו לליבא וז"ל רש"י כיסני קליות:

כסף א' (פסחים דף לט) ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין פי' פני הירק מכסיף מחמת המרירות עכ"ל. ופירוש רש"י מכסיפין אינו ירוק מאוד ככרתי אלא פלד"ש:

שם באות הנ"ל (שבת דף ל"ד). הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון זהו בין השמשות עכ"ל. פי' רש"י הכסיף השחיר:

כסף ג' (כתובות דף צ"ד) הכא בחיישינן שמא תכסיף קמיפלגי. פי' אפילו לבן ננס מה שגבה לא גבה ואמאי נשבעת דסברה כיון דבלא שבועה יהבין לי משום הכי דדעתייהו לאפוקי מינאי אם תמצא אחת שלהן גזולה ותכסיף השדה דלא סמכא דעתה עלה אבל חי נותנין בשבועה סמכא דעתה ולא תכסיף ותנא קמא סבר לא חיישינן שמא תכסיף ולא משבעינן לה עכ"ל. ועיין תוס' שם ד"ה שנמצאת וכו' על כן נראה כפי' ר"ח דאפילו בלא נמצאת פליגי ע"ש:

כספן (שבת דף נ') כוספא דיסמין שרי. פי' פסולת שומשמין שכובשין אותן בוורד של יסמין ומייבשין אותן ושוחקין אותן ורוחצין בהם ידים מזוהמות כדאמרי' בע"ז (דף לח). הכוספן של גוים שהוחמו חמין עכ"ל. וז"ל רש"י כוספא דיסמין פסולת שומשמין עכ"ל. קיצר למאוד ולא פי' על מלת יסמין כלום:

שם באות הנ"ל ויסמי"ן והוא סימלק שאמרו חכמים בכיצד מברכין (בברכות דף מג) פי' אחר כוספא דיסמין גפת של שומשמין והיינו הפסולת שבפירוש' של מעלה עכ"ל. וז"ל (בברכות) סימלק יסמי"ן קורין לו בלשון ישמעאל והוא מין עשב שיש לו שלשה שורות של עלין זו למעלה מזו שלשה עלין לכל שורה עכ"ל והוי יודע דהנך תיבות "יסמין "קורין "לו "בלשון "ישמעאל גליון הוא על כורח' ואינ' מפי' רש"י וכן בא ברש"י שבאלפסי וליתא כי ז"ל הטור (בא"ח סי' רט"ז) סימליק פי' רש"י עשב שיש לו שלשה שורות של עלין זו למעלה מזו ולכל שורה שלש עלין ועיין בבית יוסף שכתב בזה הלשון רבינו ירוחם כתב דסמלק הוא הנקרא יאסמין בלשון ישמעאל. וכ"כ בש"ע סעיף ז' סימליק יש מפרשים ראסמרין (היא דעת רבינו יונה) ויש מפרשים יאסמי"ן ויש מפרשים שהוא עשב שיש לו שלש שורות של עלין ולכל שורה שלש עלין (והיא דעת רש"י) וחדוש שלא הביאו הפוסקים דדעת הערוך מסכים לדעת רבינו ירוחם. ואפשר דרש"י ורבינו יונה נאדו מפי' הערוך ורבינו ירוחם דקשיא להו למה הזכירו הש"ס בשם סימלק ולא בלשון יסמין אחרי שכבר השתמשו בו בלשון זה (בשבת דף נ') כוספא דיסמין וכו':

כסת ב' (בכורות דף מ"ה) תנא בעל הפיקן ושיפנר אמר רבי יוחנן בעל הפיקון יש לו כסתות והשופנר אין לו כסתות כל עיקר. פירוש מי שעקיבו ופיסת רגלו בולטין לחוץ כעין כסתות וביניהן עמוק הרבה והוא בעל הפיקן ומי שאין לו כל עיקר ורגלו שוה מלמטה זהו שופנר עיקר פירוש הפיקן מן וצא השדה תרגום פוק לחקלא ועיקר השופנר מן שפיר עכ"ל. ז"ל תוס' ד"ה בעל הפיקון שיש לו כסתות הרבה פי' בקונטרס שאיסתווירא שלו שקורין קביל"א גדולה ובעל הערוך פירש שפרסתו גבוהה ויש בשר

הרבה לצד ראש הרגל ובעקב אמצעית שלו כמין כפה ולשון כסתות משמע כפירושו דאיירי בבשר ולא בעצם כי ההוא דבראשית רבה וכו':

כעך (ברכות דף מ"ב) רב הונא אכיל תליסר ריפי כעכי בני תלתא לקבא ולא ברוך פי' שלא היה שבע דסבר אין מברכין ברכת המזון אלא על השובע דכתיב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך עכ"ל. הפי' הזה כתב רש"י בשם רבותיו בשם רב יהודאי. (נאון) בעל הלכות גדולות וכתב על זה ואינו נ"ל דלית ליה לרב הונא והם החמירו על עצמן עד כזית ועד כביצה (לעיל דף כ'). ודלא כר"מ ודלא כרבי יהודה (לקמן דף מ"ט) עכ"ל. ועיין מה שפירוש הערוך לעיל בערך כסן ששם פירוש כפירוש הראשון שכתב רש"י:

כף ב' (שבת דף ס"ה. נדרים דף מ'. בכורות דף נ"ה) דאמר שמואל נהרא מכיפיה מיברך. פי' הנהר מסלע היוצא ממנו משם ברכות מליאתו ולא ממימי המטר אבוה דשמואל עביד לבנתיה מקואות ביומי ניסן ומפצי ביומי תשרי. שהיה מסתירם מבני אדם שעל הנהר וטובלת בפרת כי דברי הכל בתשרי זוחלין הן ולמה הוא במפצי דלית להו טהרה במקוה אבל בניסן הוה עביד להו מקואות דסבר פרת לא סליק ביה טבילה דרוביה שאובין נינהו וכו' עכ"ל. הביאו תוספת דברי הערוך בנדה ס"ו. ד"ה אשה לא תטבול:

כף ג' (סנהדרין דף כה) חד גנב כפא ופסלי'. פי' אלומה קטנה כמו אבנא דאכפה האבנים המוכני' לתת על האלומות עכ"ל. לפנינו איתא קבא דשערי ופסליה:

כף ה' (תענית דף כג) גלימא על חד כפי' פירוש כתף עכ"ל. לפנינו איתא בחד כתפיה:

כף ו' (בכורות דף מד). נכפה אפילו אחת לימים הרבה עיין רש"י (יבמות דף סד) לא ישא אדם אשה לא ממשפחת נכפין ולא ממשפחת מצורעין (עיין רש"י) כתובות דף ס'. דמשמשי בי ריחיא הוו להו בני נכפי. פי' שגעון שנופל לארץ עכ"ל. (עיין רש"י):

כף ז' א' (שבת דף קו. מנחות דף לה). מחוי כפוף מחוי פשוט. פי' כפוף מעיקר גודל עד ראש אצבע כשהן דבוקות זו בזו. פי' פשוט מראש גודל עד ראש אצבע כשהן פשוטות. פי' אחר כמו שיכול לפשוט אצבע שהוא זרת גודל מאמה פשיט כמו שיכול להרחיק אצבע מגודל שהוא טפי ולהכי קרי לי' פשוט עכ"ל. לפנינו איתא בשבת מחוי כפול ופי' רש"י האי הסיט כפול דמתניתין כפול ממש בריוח קצר שבין אצבע לאמה מעשר שני פעמים. מחוי פשוט בריוח שבין גודל לאצבע פעם אחד הוא כפול דמתניתין שיש בה כפלים כאותו שבין אמה לאצבע עכ"ל. ועיין לקמן בערך **סט** :

שם ב' מחוי כפוף מחוי פשוט עכ"ל (במנחות דף ל"ה) ז"ל רש"י מחוי כפוף. כמה שיכול לפשוט מאצבע עד אמה. מחוי פשוט. כמה שיכול לפשוט מגודל ועד אצבע וכו' לפי שמאצבע ועד אגודל מתפשט יותר הרבה מבין אצבע לאמה וכו' (וקצת יש לדקדק שלא

כתב רש"י שמאצבע לאגודל הוא כפל מבין אצבע לאמה והיא כמדה שכתב רש"י בעצמו (בשבת דף קו) הנזכר לעיל אות קטן א' ולמה כתב רש"י מתפשט יותר הרבה ולא נתן שיעור) ותוס' ד"ה וכמה וכו' האריכו וכתבו בשם הערוך שפי' בערך כף דכפיף היינו מעיקר גודל עד ראש אצבע כשהן דבוקות זו בזו ופשוט מראש אצבע עד ראש אגודל כשהן פשוטות אבל מפי' אחר שכתב רבינו לא העתיק תוס' כלום ולא ידעתי למה. ועיין לקמן בערך צרדה א':

כף י"א (כריתות דף ו'). טב גילדנא סריא למיכל מכותתא דרמי כיפי עכ"ל. וכן איתא בהוריות (דף י"ב):

כפה (גיטין ד' כ'). אבל לא בכתב שעל כיפה ואנדוכתרי. פי' כיפה של צמר ארוגה אם רקם בארוגה גט אשה או גט חירות אינו גט עכ"ל. ורש"י פי' בענין אחר:

שם באות הנ"ל (חולין דף קל"ח) כיפה של צמר מונח בראש כהן גדול ועליו ציץ שנא' ושמת אותו על פתיל תכלת וכו' וכיצד היה מונח ומצנפת בראשו ובתחלת פדחתו סמוכה לשערו מניח הציץ ואמרו חכמים שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין עכ"ל. פירש"י כיפה. כובע קטן פלטרי"י:

כפח (בכורות דף מה). הכפח והננס. הוא גבח וכבר פירשנו במקומו עכ"ל. לפנינו איתא הקפח ועיין ערך גבח א' וערך שמט ב':

כפי (נדרים דף מ"ח). ההוא גברא דהוה ליה ברא דהוה שמיט כיפי דכינתא. פירשו תלמידי חכמים ממגנצ"א שהיה כל עסק שלו לקנות פשתן והיה שומט ומוציא ממנו מקצת ומוכר הנשאר בקרן שלו והיה עוסק בכך ולא היה עוסק בתורה. לשון אחר אמר לן רבי שהיה גוזל וחוטף פשתן מבני אדם ומוכרם וקמייתא עיקר עכ"ל. פירושים אלו עיין רש"י ור"ן. אבל הרא"ש פי' גוזל תכשיטי נשים ששמן כיפי והם של פשתן:

כפר ז' (בב"מ דף ד') מה להצד השוה שבהן (פיו ועד אחד) שכן לא הוחזק כפרן שנ' לא יקום עד אחד באיש וכו' וכן אם כפר והודה לא הוחזק כפרן כדרבא דאמר רבא אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע. כתב רבינו זה לפרש פיו שלא הוחזק כפרן כלומר אף אם בתחלה ככר ואח"כ הודה אפילו הכי לא הוחזק כפרן כדרבא דאין אדם משים עצמו רשע ומלתא דרבא בסנהדרין (דף ט') ובשאר דוכתי:

כפר י' תניא (בתוספתא דתמורה בפ' הנרבע) נתן לה זהב ר' יוסי ברבי יהודה אומר אין עושין ריקועין אפילו אחורי בית הכפורת עכ"ל. ובגמרא דילן הובאה תוספתא זו (דף ל'):

כיצד (במוסף פי' כאיזה צד כלומר באיזה אופן) עכ"ל. מצינו ג"כ במשנה סוטה (דף ל"ב). כיצד וכו' כמה פעמים ופירושם מנלן וכן פי' רש"י שם כיצד כמו מניין. ודע דמצינו בבכורות (דף נח) באיזה צד מעשרין וכו' גם בברייתא שם באיזה צד מעשרין וכו' ברם במשנה שבמשניות שם איתא כיצד מעשרין:

כר א' (בסוף כלאים) הכרים והכסתות אין בהן משום כלאים (במגלה דף י"ב) כרפס א"ר יוסי בר חנינא כרים של פסים. פי' כסת הוא קטן שמשים תחת מראשותיו כר הוא ששוכב עליו כדאמרינן בגיטין (דף מז) אמרה ליה ברתיה לא בעית מידי למזגא עלה אמר לה בתי כרסי כרי עכ"ל. (סוף פ' ד' דשבת) פי' הרב מברטנורא הכר שמשימו תחת מראשותיו והכסת גדול ממנו וכן פי' הרמב"ם ומקומות שפירשו בהיפוך וכו'. (ובמשנה ב' פ' י' דמקואות) הביא התי"ט משניות הרבה דתנן בהו הכרים והכסתות ומה שפי' הרב והר"ש גם הביא פי' הערוך. והנה לכאורה פי' רבינו הערוך מוכח מהראיה שהביא מגיטין לכאורה אין עליה תשובה וגם ממשנה (דסוף פ' כ' וסוף פ' כ"ג דשבת) מוכח דכר הוא שתחת גוף האדם ותיובתא למאן דלא פי' הכי. ובחבורי יש סדר למשנה (כלאים פ' ט' משנה ב') כתבתי דצריך עיון שלא פי' הרב כלום והיא משנה מוקדמת לכל השאר וגם שתיקת התי"ט ולא הערה כמו שהערה בשבת (סוף פ' ד' ובשאר מקומות) לעיין במה שכתב בפ' י' דמקואות.

כר י"ג (חולין דף סב) א"ר יהודה הני כראזי דבי חילי שרי דבי כירי אסירי. א"ד דבי חילפי פי' שרצים שהן מתגדלין באגמים מקום שיש סוף וגו'. דבי כירי פי' תילי עפר. חמרים חמרים תרגום ירושלמי כרוון כרוון ובמוסף (א"ב דבי כרבי כתוב) עכ"ל. לפנינו איתא הני כרזי דבי חילפי שרו דבי כרבי אסירי. פי' רש"י חגבים דבי כרבי כרוב:

כרביז (חולין דף נט). ההוא עיזא דכרביז פירוש מקום עכ"ל. לפנינו איתא כרכוז וכן ברש"י ותוספת שם:

כרבל (ברכות דף כ') כרבלתא בשוקא. פי' בגד אדום כגון כרבלתא דתרנגולת שאיו דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לידי עבירה עכ"ד. ורש"י פי' שם לבוש חשוב כמו פטשיהון וכרבלתהון (דניאל ג') ועיין מהרי"ק (שרש פ"ח ענף ג) מיישב דברי רב אלפסי ע"פ פ' הערוך דבגד אדום פריצותא הוא:

כרדו (בב"ב דף צא). א"ר חנן בר רבא אמר רב עשרה שנים נחבש אברהם אבינו ג' בכותא ושבע בכרדו עכ"ל. לפנינו איתא בקרדי בקו"ף:

כרה (שבת דף כ"א). ובענפוהי נייחין כל כריחי דמערבא תרגום ירושלמי והסיר ה' ממך כל חולי כל כרהא. רוח איש יכלכל מחלהו תרגומו רוחא דגברא תסובר כורהניה עכ"ל.

ובמוסף (א"ב עיין ערך כר שלישי בגירסאות כתוב בתרגום כרח באות חי"ת וכו' עכ"ל) לפנינו איתא ובענפוהי נייחן כל בריחי דמערבא. ולפי גרסת הערוך שצריכין אנו להגיה כל כריהי ולדעת מוסף הערוך צריכין אנו להגיה כל כריחי. לכן מה דאיתא בשבת (דף קמ"ה). שאילו מיניה כל בריחי דמערבא צריכין אנו ג"כ להגיה כנ"ל:

שם באות הנ"ל במוסף וכן הביא המתורגמן עכ"ל. וז"ל בתרגום ירושלמי לא מצאתי אבל במשלי י"ח רוח איש יכלכל מחלהו רוחא דגברא **תְּסָבַר כִּירְחָה** אולי נקרא כל חולי כריחה לפי שבא לאדם בעל כרחו. ולקחתי בחזקה. יסובין **מִינְךְ בְּעַל כָּרְחָךְ**

כרזל (בב"ק דף כ"ו) אמר רבא מאי מסרה לרועה בכורזליה דארחיה דרועה למימסר לכורזליה. פי' הרועה הגדול המקבל מבני אדם ויש לו אחרים תחת ידו שמוסר להם הבהמות ויוצאין ומרעין אותן ביער וכרזלא לרועה כמו ריש דוכנא למלמדי תינוקת עכ"ל. לפנינו איתא בגמ' לברזילי':

כרך א' (שבת דף י"ט. ודף קנ"ו). הני כרכי דזוזי רב אסר ושמואל שרי. (כלים פ' כ"ד) תכריך נבלי בני לוי. פי' עור שמכריכין בו כלי השיר של לוים ושל תכריך הכלים פי' לשמור בו את הכלים כגון הסכין והמספרים והמחט. (בב"ב דף י"ד) דכריך מיניה פורתא וכריך מלעיל. פי' לאחר שהיה כריך כולו חוזר וכורך מסופו לבדו כורך מעט כשיעור סיכנס וישב בריוח באותן שני טפחים. (בב"מ דף כ"א). כריכות ברשות הרבים. פי' כריכות הן אלומות קטנות (ושם כ"ב) והאלומות נוטל ומכריז. וי' הן גדולות (שם דף כ"ב). כרכתא מאי אמר ליה אסירן. פי' כגון שאם בעל התמרים עושה גידור פסיפים ברשות הרבים תחת דקלין הנוטין כדי שיפלו התמרים שמשיר הרוח בתוכו מאי אע"פ שברשות הרבים הוא כיון דהקיפו מחיצה בשביל תמרים שיפלו הנושרין לתוכו אסור דגלי דעתיה דלא הפקירן ולא מחל. פ"א אם היו דקלים מוחזקים ליתמי דלאו בני יאוש נינהו או דקלים בכרכין דלא שכיחי בהו שקצים אסירי. פ"א דקלים הרבה שמוקפות גדר. הדורות וכרוכות וחדוקית כבר פירשנו בערך הדר. (מה שפי' רבינו הערוך בפי' השני אם היו דקלים מוחזקים ליתמי וכו'. כן הוא איבעיא בגמ' יתמי דלא בני מחילה נינהו מאי אמר ליה באגא בארעא דיתמי לא מחזקינן היה מוחזק ועומד מאי כרכתא מאי אמר ליה אסירן. ופרש"י כרכתא מאי. כפי' השלישי שכתב רבינו ע"ש). (סנהדרין דף ס"ז). א"ר אשי חזינא ליה לאבוה דקרנא דנפיץ שדי כריכי דשיראי מנחירי'. והנה אנחנו מאלמים אלומים תרגום ירוש' מכרכין כריכין עכ"ל. לפנינו איתא מפרכינן פירוכין וצריך אני לומר דטעות נפל בדפוס ושמו פ"א תמור' כ"ף. וכן רש"י בב"מ (דף כ"א) כתב כריכית וכז' כמו מאלמים אלומים ומתרגמינן בירושלמי מכרכין כריכן. וכן מצאתי

במתורגמן. וז"ל תוס' במנחות (דף ע"ב) ד"ה כריכות. פי' בקונטרס אלומות ואי אפשר לומר כן כדמוכח פרק אלו מציאות (דף כב) ע"כ. הנה כוונתם לפי מה דאיתא בב"מ (דף כב) כריכות ברשות הרבים הרי אלו שלו ברה"י נוטל ומכריז והאלומות בין ברה"ר בין ברשות היחיד נוטל ומכריז ע"כ. הרי דקחשיב כריכות לבד ואלומות לבד בהפרש שביניהם לדינא. אמנם לכאורה לא ידענא מה קשיא להו הלא רש"י בפירושו במנחות (במשנה ד' ע"א) כתב בזה"ל כריכות. אלומים קשורים. אבל מניחן צבתים בלא קישור ע"כ. גם בב"מ (דף כ"א) פי' רש"י כריכות עומרים קטנים כמו מאלמים אלומים וכו'. ושם (דף כ"ב) ד"ה והאלומות. כתב רש"י עומרים גדולים. והשתא דברי רש"י ברורין כשמלה. עוד יש לדקדק אחרי שסתרו תוס' פרש"י הוו להו לגלות פ"א לכוון מלת כריכות. ולפי מ"ש התי"ט ע"ש היטיב אפשר לכוון קצת:

כרכב (זבחים דף ס"ב). איזהו כרכב רבי מאיר אומר זה כיור (לפנינו ליתא ר"מ אומר אלא רבי אומר) זה כיור ופי' רש"י כיור (ציורים למעלה מאמצעו):

כרכד (שבת דף פ"א) זכוכית כדי לגרור בה ראש הכרכד (ובספרא פ' חטאת חלב של יחיד). ב' אוחזין בכרכד ושובטין פי' כרכד יש לאורגים עץ או עצם שראשו חד ונקרא כרכד ודומה למחט של סקאין וכך שמו בלשון יון כורכידי מעבירו על השתי כשהוא מתוח לפניו ושובט בו החוטין ומקרב המבדילין בין ב' חוטין העליונים והתחתונים ונפתחת נפש המסכת לירות בתוכה חוט הערב ואין זה ארג הוא בכלל מסיך ומדקדק הוא המדקדק על חוט הערב כדי להידבק ולהלחץ עם חבירו וזהו בכלל אריגה. עכ"ל. לפנינו איתא בכרכר:

כרכום (כלים פ' ט"ו) סירקן או כרכמן טמאות (פ' כ"ב) כיפה שסירקו וכרכמו. (שבת דף ק"י) ומתקל זוזא כירכמא רישקא. (בב"מ דף ק"ז) דכל פורתא חזי לכורכמא רישקא. פי' כרכום ששוה משקלו שקל כסף רישקא אוריינט"ל. כפרים עם נרדים תרגומו כופרין עם רשקין נרד וכרכום תרגומו רישקא ומוריקא. (חולין דף כ"ה): כל שעתיד לשבץ ולגדר ולכרכם ולהטיח עכ"ל. לפנינו איתא לגרר ולכרכר:

כרם ב' (בב"ב דף קל"א. כתובות דף מ"ט) זה מדרש דרש ר"א בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה. (יבמות דף מ"ב). אי הדר ביה ממתניתא דכרמא הדר ביה דתניא א"ר ישמעאל בנו של רבי ייחנן בן ברוקה שמעתי מפי חכמים בכרם ביבנה כולן צריכות להמתין שלשה חדשים. פי' משום מתניתא דכרמא הדר ביה ואמר אין הלכה כרבי יהודה עכ"ל. המעיין בסוגיא דיבמות (דף מב) יראה דצריך להיות רבי יוסי וכן איתא בגמרא ורש"י וכן כתבו תוס' דמוכח דצ"ל כר' יוסי ע"ש ד"ה הלכה כרבי יוסי. וכן

בשאלתות פ' וירא (סימן י"ח) איתא הכי. ודע עוד דזה שכתב רבינו הערוך וז"ל וכן פי' רב אחא דמן שבחא בשאילתות (בוירא אליו) עכ"ל. לא ידעתי כוונתו שהרי כך נתברר בהדיא בסוגיא דמהך ברייתא דכרמא חזר בו והרואה בשאילתות לפנינו יראה דלא הוסיף כלום אלא כתב רק כפי דאיתא בסוגיא וצריך מובן:

כרם ג' (יבמות דף קכ"א) ההוא גברא דטבע בכרמא ואסקוה אבי חיורו. פי' אילו שני מקומות של שפת נהר אחד עכ"ל. לפנינו איתא אבי הדיא:

כרמל (מנחות דף ס"ו. ושבת דף ק"ה). כרמל רך ומל דבי רבי ישמעאל תנא כרמל כר מלא. פי' שמלא הדגן בראש השיבולת ככר שהוא מלא נוצה כלומר שנתגדל כולו עכ"ל. ז"ל רש"י רך ומל ונמלל ביד. ובגמרא אומר על זה וכן הוא אומר ואיש בא מבעל שלישה וכו' פירש"י וכן הוא אומר דדריש נוטריקון. דבי רבי ישמעאל תנא כרמל כר מלא ז"ל רש"י האי כר לשון כרים וכסתות שיהא הזוג של קליה מלא בגרעין שיהא הגרעין מבושל כל צרכו. ובשבת (דף ק"ה) ז"ל רש"י כרמל. גבי מנחת העומר כתיב גרש כרמל שמביאה כשהיא לחם בעוד שהזרע נפיח והכר של קש מלא הימנו. (כן לשון רש"י (בחומש ויקרא ב' פסוק י"ד) גרש כרמל גרוסה בעודה לחה וכו' כרמל כר מלא בעוד הכר מלא שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראים המלילות כרמל וכן וכרמל בצקלונו: וע"פ הדברים האלה אשר הצבתי פה תראה דלעיל במנחות (דף ס"ד) דאמר מצות העומר להביא מן הקרוב וכו' מאי טעמא איבעית אימא משום כרמל וז"ל רש"י כרמל תקריב רך ומלא שתהא תבואה רכה ונמללת ביד. ואי מייתי מרחוק נשיב לה זיקא ומתקשה בדרך. וכן לשון תוס' ד"ה משום כרמל. תקריב רך ומלא ואין זה גורעין ומוסיפין ודורשין באמצע תיבה דהוי כמו שמלה שלמה. מאי דאיתא ברש"י ותוס' רך ומלא טעות הדפוס הוא וצריך להיות רך ומל (ומה שיש לדקדק קצת בדברי התוספת דמאי גורעין ומוסיפין ודורשין שייך הכא אלא בברייתא דלקמן מנוטריקון דרש והוי הרי"ש ראש התיבה מן רך אין כאן מקום להאריך) וכמו כן אירע הטעות בשבת (דף ו'). בתוס' ד"ה כרמלית:

כרמלית ומקום פטור (שבת דף ו' ירושלמי בריש שבת) תני ר' חייא כרמל רך מל לא לח ולא יבש אלא בינוני הכא אינה לא רשות היחיד ולא רשות הרבים אלא כרמלית עכ"ל. (בירושלמי ריש שבת) תני ר' חייא כרמל רך ומלא וכו'. הן אמת דראיתי גם בירושלמי גופא נדפס רך ומלא אבל מפירושים שזכרתי לעיל צריך להיות רך ומל כמו שכתב והעתיק רבינו הך דירושלמי וכ"כ בהגהת ש"ע א"ח (סימן שמ"ה סעיף א') כרמלית רך מל לא לח ולא יבש אלא בינוני וכו' ומצאתי לי און וששתי כעל כל הון שכוונתי לדעת הגאון בעל קרבן העדה שהגיה הירושלמי ע"פ דברי הערוך דהכא ע"ש. והרמב"ם (בפי'

המשניות בשבת משנה א') כתב ומפני זה נקרא כרמלית לדמותו כאשה אלמנה שאינה בתולה ולא בעולת בעל כמו כן אלו הרשיות אינם רשות הרבים ולא נשלמו בהם תנאי רה"י ויהא אמיתת השם כארמלית. וכ"כ הרב מברטנורא (פרק י"א משנה א' דשבת) ע"ש. וצריך ישוב שלא כתבו הא דירושלמי שהביא רבינו וגם תוספת שעל שם כרמל הנזכר בתורה נקרא כרמלית. ואפשר לומר דהירושלמי סבירא ליה כתנא קמא דדריש רך ומל לכך פי' שפיר אבל הרמב"ם רצה ליתן פי' כללי אפילו לתנא דבי רבי ישמעאל דס"ל כר מלא וכפי' רש"י שמביאה כשהיא לחה וכו' (וסתמא דש"ס דשבת שלא הביא הא דרך ומל אלא כרמל משמע דס"ל הכי) לכך כתוב דהפירוש כארמלית לכוון פי' המלות:

כרפס (סוכה דף ל"ט. שביעית פרק ט') כרפס שבנהרות. (ירושלמי) מאי כרפס שבנהרות ר' חנינא אומר פוטרוסילינון. (כתובות דף ס"א) דאכלא כרפסא הוו לה בני זיותני. וי"א כרפס בלשון לע"ז אפי"ו ובלשון ישמעאל כרפס עכ"ל. לפנינו איתא כרפסא ופירש"י אפי"א:

כרקום (כתובות דף כ"ז) עיר שכבשה כרקום כל כהנות שבתוכה פסולות. (גיטין דף כ"ח). על עיר שהקיפוה כרקום (ירושלמי שם) איזהו כרקום כגון זוגין ושלשלאות וכלבים ואווזין תרנגולין ואסטריטאית. ויבא המעגלה תרגום ואיתא לכרקומא וכן תרגום ושאול שוכב במעגל עכ"ל. ובמוסף (א"ב פירוש בלשון יוני מצור שבונין על העיר ללכדה וכן מעגל שבונין אנשי המלחמה שלא יפול עליה האויב פתאום עכ"ל. (ובכתובות דף י"ז) איתא כרכים. ופרש"י מצור מתרגמינן כרכומא (דברים כ) וקצת יש להפליא הלא רש"י בעצמו (בגיטין דף כ"ח. ובע"ז דף ע"א). כתב כרקום. מצור מתרגמינן כרקומין (בקו"ף). ודע בתרגום אונקלוס שלפנינו (דברים ב' פסוק כ') איתא כרכימין. ועיין במתורגמן שורש כרכם וסוף שורש כרקם וצריך עיון קצת).

כרש א' (כלאים פ' א' משנה א' ובפסחים דף ל"ט) כרישים וכרישי שדה כסבר וכסבר שדה (שביעית פרק ז') העולשין והכרישין עכ"ל. פירוש רש"י בפסחים (דף לט). כרישים כרתי. כרישים של גינה. כרישי שדה. שלווייש"ש. ז"ל התי"ט בכלאים (פ' א' משנה ב') כרישי' פי' הרב פורו"ש ובאו"ה ריש שער ל"א כתב שקורין לאוו"ך וכתב בגליון ובלע"ז פאר"י והם דומים קצת לבצלים ושומים בהיותם ירוקים עדיין ושם לאווך ידוע בלשון אשכנז עכ"ל:

כרשן א' (תרומות סוף פרק י"א) כרשיני תרומה מאכילין אותן לבהמה וכו' וישראל ששכר פרה מכהן מאכילה כרשיני תרומה ובו' (שבת דף י"ז) בית שמאי אומרים אין שורין דיו וסממנים וכרשינין אלא כדי שישורו מבעוד יום. (חולין ד' ו') כרשינין לעשות מהן טחינן פירוש בלע"ז ביצ"א עכ"ל. וז"ל רש"י כרשינין למאכל בהמה בינ"א בלע"ז:

כרשתינא (שבת דף ע"ח). ומאי ניהו דמא דכרושתינא. פי' עטלף פירוש אחר תרנגולא דביתא שמנוי ביישוב וכוחלין ממנו ליארוד חולי שבעין שאינו בולט וסימניך גוא לגוא עכ"ל. כפירוש הראשון עטלף פי' רש"י:

כרת א' (ברכות דף ע'). רבי אליעזר אומר בין תכלת לכרתי ויש ששונין בין תכלת לכרתה (סוכה דף לד). והירוק ככרתן. פירוש מין צבע ירקרק תרגום כרישין כרתי בשביל שהן ירוקין ובלע"ז פור"ו עכ"ל. וז"ל תוספות בחולין (דף מז) ד"ה אלא ירוק וכו' וכתב בערוך דהוא צבע ירוק ותרגום של חציר הוא כרתי נראה דהוא צבע אינדי"ש בלע"ז וכו' ע"ש. ועיין עוד בתוס' סוכה (ד' ל"א) ד"ה הירוק:

שם באות הנ"ל. (ע"ז דף י). שדר ליה גרגירא. פי' גרגירא בלע"ז אורוג"א רמז לו דבתו היתה שמה גירא שזינתה ומשום הכי שדר ליה גרגירא כלומר דבתו נגררת אחר הזנות שדר ליה איהו כוסברתא כלומר כסה עליה הוא סבר שאמר לו לשוחטה לשון תכוסו שדר ליה כרתי כלומר בתמיהא. מצוה אתה להכריתה שלח ליה לא אלא חסא חפה עליה. פי' אחר שדר ליה כוסברתא כלומר הרוג בתך שדר ליה כרתי כלומר אם יהרגנה יכרת זרעי שדר ליה חסא כלומר חוס עליה עכ"ל כפירוש אחר שכתב הערוך כן פי' רש"י ותוס' השיגו עליו וכתבו דנראה לו כפירוש ר"ח והערוך שדר ליה גרגירא כלמר נאפה גירא תרגום ירושלמי (נואף ונואפת) גיירא וגיירתה שדר ליה כוסברתא כסה על קלונה והוכיחנה בסתר ואנטונינוס לא הבין וסבר ששלח לו שחוט הבת ושדר ליה כרתי כלומר וכי תתן לי עצה שיכרת זרעי שדר ליה חסא כלומר לא שלחתי לך אלא שתחוס עליה כלומר וכסה אותה אמרתי לך עכ"ל. לפי מה שכתב הערוך פירוש אחר שדר ליה כוסברתא כלומר וכו' הרי דלא השגיח ולא משום קושית התוספת על רש"י כתב פירוש הראשון אלא גם לפירוש אחרון כתב. והוא הפירוש שגם רש"י כוון לו. ואין כאן מקום לקבל אריך:

כרת ב' (יבמות דף ק"ח) מימינו בכסף שתינו. פי' התורה נמשלה כמים. בכסף שתינו אותה מאי היא בשעת הסכנה נשאלת שאלה זו וכו' עד זו לא צריכה לאיסור כרת (פירוש אשת איש שהיא בכרת התרתה לאיסור לאו מחזיר גרושתו משנשאת) לא כל שכן עכ"ל. כן פירש רש"י והסכימו תוספת ודלא כפירוש ריב"ן ע"ש:

כש ג' (שבת דף קכ"ב) את הכוש ואת הכרכר לתחוב בו (כלים פרק ט') כוש שבלע את הצינורא. פי' כוש שטוות בו הנשים פשתן או צמר והוא הפלך אם נשקע הברזל בתוך העץ ובלשון ישמעאל שמה צינורא ובלע"ז מוסקו"לא וכו' עכ"ל. עיין תוספות סנהדרין (דף י"ד) ד"ה צינורא:

כש ה' (בבא מציעא דף פ"ה). בלב חכמים תנוח חכמה זה תלמיד חכם בן תלמיד חכם ובקרב כסילים תוודע זה תלמיד חכם בן עם הארץ אמר עולא היינו דאמרי אינשי איסתירא בלגינא כיש כיש קריא. פירוש בלשון ערבי לדבר שמשמיע קול קורין אותו כיש כיש עכ"ל. לפנינו איתא קיש קיש קריא וכן ברש"י ותוס'. ופירושו על שהוא מקשקש:

כשף (שבת פרק במה מדליקין דף כג) ושרף כשף יפה מכולם. שמעני ששמו בלע"ז פורינג"ם עכ"ל. לפנינו בפרק במה מדליקין (דף כג) (ולא כמו שמציין על הגליון בצדו) איתא שרף קטף. ופרש"י שרף גומא קטף פרויינ"ל של יער כמו שאנו עושין משל שרף עכ"ל:

כשר א' (ברכות דף מ"ג) האי כשרתא מברכינן עליה בורא עצי בשמים. פ' עיקרי שמן ומערבין בו כמה מיני בשמים שמכשירין אותו מעשה רוקח מפוטם כגון זה מברכין עליו בורא עצי בשמים. משחא כבישא פירשו רבותינו שכובשין שומשמין וורד ועצי בשמים זמן הרבה וקולט השומשמין הריח של בשמים וטוחניו אותו ויש בו ריח של בשמים. משחא טחינא קרוב לטחינתן נתן עליהן עצי בשמים מהו דתימא כיון דקרוב לטחינתן נתן עליהן לא קלטן קמשמע לן דבין כשרתא ובין משחא כבישא ובין משתא טחינא כולהו מברכינן עלייהו בורא עצי בשמים עכ"ל. ז"ל תוס' משחא כבישא פירוש ר"ח שמענו מרבותינו כובשין שומשייק וורד ועצי בשמים זמן מרובה וקולטין השומשמין הריח של בשמים וסוחטין וטוחנין אותן ויש בו ריח של בשמים משחא טחינא קרוב לטחינתן נותנין עליהם עצי בשמים ואינו קולט כל כך ריח עכ"ל. הנה כל דברי הערוך כתבו תוס' בשם ר"ח ואפשר שחסר כאן בערוך והיא טעות הדפוס וגם מה דסיים כאן הערוך מהו דתימא כיון דקרוב וכו' קמ"ל וכו' נעלם ממני כוונתו לפי סוגית הש"ס רב אדא בר אהבה אמר האי כשרתא וכו' אבל משחא כבישא לא ורב כהנא אמר אפילו משחא כבישא אבל משתא טחינא לא נהרדעי אמרי אפילו משחא טחינא ע"כ. הרי דפליגי בזה. ובהכרח לומר דגירסא אחרת היה לבעל הערוך.

כשות (מקואות פרק ט') כשות של קטן לא מיטמא ולא מטמא. (עוקצין פרק ב') כשות של קישות והנץ שלה טהור. פי' כשות שיש לקישות כשות שהן הקשואין קטנים יש להן כמו שער קטן כך יש לקטן והוא הכשות. כישות של קישות זגב בלשון ישמעאל זגב אלנואר פי' זגב הוא כמו ציצין שהן על צלעות הקישות כשהן קטנים דומין לשער אלנואר הוא פרח הקישות כמו ויוצא פרח עכ"ל. הראב"ד בהשגות (פרק א' מהל' טומאת מת דין ד') כתב אמת שכן פי' הערוך וכו' וקשיא לי וכו' והכסף משנה מיישב על נכון ע"ש:

שם באות הנ"ל (שבת דף ק"ז) האי מאן דתליש כשותא מהיזמי והיגי חייב משום עוקר דבר מגידולו. פי' שכן מפורש בעירובין (דף כ"ח) דחזינן דקטלין היזמתא ויבשה כשותא. והגאון רב האי אמר כמו כן נקרא בלשון ישמעאל כשות כמין חוטין ירקרוקין כגון של יברקת שעקרן בארץ ופרחין על הקוצין הנקראין היזמי ועוד פי' צמח כדמות זהב נמשך בחוטין למעלה מהקוצים עכ"ל. וז"ל רש"י כשותא. הומלון גדל מחוך ההיזמא מריח הקרקע שההיזמא גדל ממנו.

עוד שם באות הנ"ל (שבת דף קל"ט) כשותא בכרמא עירבובא עכ"ל. ז"ל רש"י כשותא. הומלון שגדל על ההגא:

כתא (עירובין דף ס"ה). אמר אביי אי אמרה לי אם קריב לי כיתא וכו'. במוסף (א"ב כותח כתוב) (שבת דף קמ"ה). רבי יוחנן דייק מכותא דבבלאי. פי' היינו כותח עכ"ל. לפנינו איתא מכותח:

כתב (אבות פרק ה' פסחים דף נ"ד) עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות וכו' עד והכתב והמכתב והלוחות. פי' כתב צורות האותיות. מכתב צירוף האותיות להיות תיבה להיקרא במלה דבר אחר כתב אלו כ"ב אותיות כתב הקידש שאנו כותבין ומשתמשין בו מכתב הוא הנקרא זו טטרגונא שנראה ונקרא מכל צד מד' צדדים והוא הכתב על הלוחות והוא שפירש הכתוב והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות עכ"ל. ז"ל הרב מברטנורא (באבות פרק ה') הכתב. צורות האותיות שהיו חקוקים בלוחות. והמכתב שהיו נקראים מארבע צדדים וכתב התי"ט על זה והקרוב אלי שהיה הדבר נסיי ומעשה אלהים המה והרבה נתלבטו בזה מפרשי מאמר ירושלמי (פרק ו' דשקלים וכו') ע"ש. אמנם רש"י בפסחים כתב בזה"ל כתב קריאת שם האותיות. המכתב חקיקתן בצורתן כך שמעתי. ולי נראה כתב זו חקיקת צורתן והמכתב היא עט וחרט שנכתב בו חקיקת הלוחות בההיא דקדושין (דף כא) מניין לרבות הכול והסורה והמכתב ונראין דברי דקרייה לא קרו ליה כתב עכ"ל (ובקדושין ד' כא) ז"ל רש"י מכתב גרייפ"א שחוקקין בפנקסיהון (ובשביעית דף ד') פי' רש"י מכתב חרט שקורין גרייפ"א (ובבכורות ד' לו) פי' רש"י מכתב עט ברזל. ושם (דף נ"א) פי' רש"י מכתב עט:

כתבת (יומא ד' עג. ובכלים פרק יז) האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה פי' רבינו נסים זצ"ל כמה שנים קא קשיא לי והוה מצערנא עלה דאי נקטת פשטא דמתניתין וקא מצרכת כותבת הגסה כמוה וכגרעונתה הא בכולי גמ' לא מדכר אלא ככותבת הגסה ביום הכפורים ולענין שיעורי (בברכות דף מא) ובשארי דוכתי אמרינן דבש ככותבת ביום הכפורים ולא מדכר גרעינתה ונמי אי לתרי שיעורי קא בעי

נימא כביצה אי נמי נצטרך למיתלי מילתא בתרי שיעורי וכמה קושיי קשו לי עלה עד דאשכחנא פירוקא (בגמרא) דבני מערבא והכי גרסינן התם א"ר יוסי זאת אומרת שהוא צריך למעך את חללה דלהכי לא מיתנא כמוה וכגרעינתה וכחללה והכין בירורה דמילתא כי הכותבת הגסה אינה דבוקה בגרעינתה אלא יש בין גופה ובין גרעינתה חלל ולהכי איצטריך למיתני כמוה וגרעינתה לחומרא דלא תיטעי ותשער כמו השלמה דנפיש שיעורה דהוי לקולא ולא מחייבת ליה עד דאכיל כהאי שיעורא אלא מכי אכיל כמוה וכגרעינתה לחוד בלא חללה מיחייב והיינו דאמר ר' יוסי זאת אומרת צריך למעך חללה כדי שידבק גופה של כותבת בגרעינתה ולא ישאר בה חלל ובתר הכי משערינן בה אכילה של יום הכפורים ולהכי איצטרך למיתנא כמוה וכגרעינתה למעוטי חללה עכ"ל. (עיין קונטרס סי' מד):

כתח (עירובין דף סב. ובכתובות דף ס') אפילו ביעתא בכותחא לא לישרי אינש במקום רבו. פי' לא איצטרך מביצה שנולדה אלא אפילו אותה שמוצא במעי אמה כדאמרינן בביצה (דף ו') השוחט את התרנגולת ומצא בה בצים גמורות מותרות לאכלן בחלב דלאו כגופה דתרנגולת דמיין ורב חסדא לא אורי בשני דרב הונא רבי' כיון שיש בכותח חלב וביצת שחוטה נראית כבשר אע"פ שמותר בבירור לא רצה להתיר עכ"ל. הביאו התוספת (בעירובין ובכתובות) בזה"ל מפרש בערוך דלאו בסתם ביצים איירי דאותן אינן צריכין היתר דאין לך עם הארץ שלא ידע דמותרת בחלב אלא כששוחט את התרנגולת ומצא בה ביצים גמורות וכו' וע"ש מה שמקשו על פי' הערוך ותירצו באופן אחר ועיין עוד תוספות בחולין (דף נ"ח). ד"ה ושוין. ובעירובין ז"ל רש"י ביעתא ביצה לאכלה בכותח שיש בו נסיובי דחלבא דמילתא דפשיטא הוא. בעי מיניה מרב חסדא. אם מותר אם אסור ולנסותו היה מתכוון וכו' משמע דרב יוסף בעצמו שאל לרב חסדא בעי (ולא כמו בגמרא שלפנינו בעו) ולנסותו היה מתכוון וכו'. משמע דרב יוסף בעצמו שאל לרב חסדא הך שאלה דביעתא בכותחא. וא"כ גם אם נימא כתירוץ הערוך (ותירוץ התוס') עדיין וודאי דרב יוסף בעצמי בלא שאלה היה יודע מברייתא דביצה (דף ו') ולכן מהכרח לומר דגם שהיה יודע הדין רק לנסותו בא אם יורה במקום רבו והשתא יתורץ גם קושית הערוך שהקשה דאי בסתם ביצים איירי אינן צריכין היתר וכו'. דאפשר גם דההיתר פשוט הוא אך כל עיקר השאלה של רב יוסף לרב חסדא היה לנסותו והוכרח כדי לבוא על הנסיון לשאול דבר פשוט דאם היתה השאלה במידי דלאו פשוט הוא לא תתברר הבחינה דדלמא מה שלא הורה רב חסדא משום דמסופק הוא. ולפ"ז יבוארו דברי רש"י על נכון ודעת לנבון נקל. ועיין בקונטרס סימן י"ב:

כתף (ב"מ דף ס"ח). תנו רבנן מקום שנהגו להעלות שכר כתף למעות מעלין. פירוש אם היו פירות בעל המעות נתונין בחצר המקבל אותן בתורת עיסקא מעלה לו הפירות כשער שבשוק ומעלה עליהן שכר כתף שהיה מביאן מביתו של בעל המעות לביתו של זה עכ"ל. כל הפירוש הזה כתבו התוספת בשם ר"ח לפי גרסתו. אבל לרש"י וכמה ספרים הגירסא היא מקום שנהגו להעלות שכר כתף למעות לבהמ' וכו' ע"ש בתוס' שהוסיפו כדתניא היו פירות מופקדין וכו':

כתר (עירובין דף נ"ג). נתייעץ במכתיר והנגיב למפיבושת. פירוש רבי יוחנן שהיה סומך לתלמידים ומכתירם והנגיב למפיבושת הלך אצל חכמים שבדרום ללמוד תורה. על שם מפיבושת בן שאול שהיה חכם קורא לכל תלמידי' חכמים מפיבושת שהיה מבייש פני רבו בהלכה עכ"ל. בברכות (דף ד') איתא שהיה מבייש פני דוד בהלכה. ואמנם לשון רש"י בעירובין כך היא למפיבושת לפני זקני דרום שהן חכמים מאוד על שם מפיבושת שהיה אדם גדול קרי להו הכי עכ"ל:

כתש ב' (שבועות דף ל'). בצורבא דרבנן מכתשינן בעם הארץ לא מכתשינן עכ"ל. הש"ס דילן אינו כך. אמנם ברש"י (חולין דף ז') ד"ה מכתש משמע דגרסתו היה כך אלא דגרס בבי"ת ולא בכ"ף:

נשלם אות הכ"ף

אות הלמ"ד

לא מגילה דף ג': גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה. פירוש כגון זקן שאין כבודו להנהיג בהמה אם ראה בהמת חבירו נדחה אינו חייב להשיבה נמצא כבוד זקן דוחה לא תוכל להתעלם עכ"ל. וכפי' רש"י שבת דף פ"ו: ובמגילה דף ג': אכן בשבת דף צ"ד: ובעירובין דף מ"א: פי' רש"י בלאו דלא תסור:

שם באות הנ"ל. בשאילתא דאלה תולדות נח (סוף סימן ד') מפורש בריש גמרא דפרק איזהו נשך בב"מ דף ס"א: לא תגנוב דכתב רחמנא למה לי. פירוש אחר שכתיב לא תגזול גזילה היינו גניבה. לכדתניא לא תגנוב על מנת למיקט וכו' עכ"ל. לפנינו איתא לא תגנובו (ויקרא י"ט) למה לי [וז"ל רש"י לילף מרבית ואונאה שהרי מחסרי ממון לא תגנוב דעשרת הדברות לא קמבעי לי' דאזהרה לגונב נפשות הוא כדאמרינן בסנהד' (דף פ"ו.)] לכדתניא לא תגנוב על מנת למיקט וכו'. הנה הטעות נגלה דהא אקשי לי' מלא תגנובו ואהדר לי' מלא תגנוב אלא צריך להיות לכדתניא לא תגנובו על מנת למיקט וכו' וגם בתוספתא איתא כך וכתבתי הגה"ה זו בגליון הש"ס שלי והמדפיסים טעו בתרתי

שציינו שמות כ' והוא לא תגנוב הנאמר בעשרת הדברות וזה אינו כמו שכתב רש"י ז"ל דאתיא לגונב נפשות כדאיתא להדיא בסנהדרין דף פ"ו. ולכך גם כאן בערוך ולקמן בערך **קט** צ"ל לא תגנובו וכו' לכדתניא לא תגנובו על מנת למיקט:

ודע דרש"י פירש לא תגנובו למה לי לילף מרבית ואונאה ע"ש. אמנם פירוש הערוך משום דכתיב לא תגזול גזילה היינו גניבה וכו' איכא למידק דשפיר איצטרך לא תגנובו דמלא תגזול ליכא למילף דכבר מסיק דקאי אכובש שכר שכיר ומהך לא ידעינן דשכיר שאני משום דטרח כדמסיק הש"ס לקמן דף קי"א: הביאו תוס' כאן בסוגיא זו ד"ה לעבור עליו וכו' סוגיא זו. ותדע דמהאי טעמא לא אמר לאו בגזל למה לי לילף מכובש שכר שכיר ודחיק אנפשי' לילף במה הצד מרבית ואונאה ותו דלדבריו לולא דכתיב לא תגזול איצטריך קרא דלא תגזול לגופי' ולא ידעינן אסור דעל מנת למיקט אם כן מאי פריך רבא לעיל לאו דכתב רחמנא בגזל למה לי הא איצטרך כדי שנדע אסור דעל מנת למיקט בשלמא לפירש רש"י ניחא דמלא תגנובו לבד דהוא מיותר דידעינן מרבית ואונאה נדע אסור דע"מ למיקט. ובחדושי כתבתי לפי מה דמסיק הש"ס לעיל בב"מ דף ל"ב. אהא דמקשה למה לי למיכתב טעינה ופריקה ולמה לי למיכתב אבדה [פירש"י ליכתוב או הא או הא וליגמרי מיני' דהא כולהו אזהרת ממון ישראל הוא] צריכי וכו' ואי אשמועינן אבדה וכו' ע"ש. א"כ בלא דתיתי גזל מרבית ואונאה הוי מצי רבא להקשות לאו דכתב רחמנא בגזל למה לי דודאי שפיר נילף מלאו דאבדה ואין לומר דגבי אבדה לא לחי משום דהוי לאו שאין בו מעשה הלא גם גבי גזל אין בו מלקות מצד הניתק כמו שכתבו תוס' ד"ה אמרי הכי נמי וכו' מש"ס דחולין ע"ש. ואפשר לומר דרבא חדא מתרתי נקט דתיתי מרבית ואונאה וה"ה דהוה מצי למימר דתיתי מאבדה ולהכי מוקי לה בכובש שכר שכיר:

שם באות הנ"ל ערכין דף ט"ו: לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי. פירוש כשהייתי אומר דבר על שום אדם לא הוצרכתי לחזור ראשי לאחור ולראות שלא יהא שם בעל הדבר שאפילו יהיה לא הייתי חושש שאני משקר ואיני אומרו בלשון הרע עכ"ל. וברש"י שם כתב פירוש זה וכתב עוד לישנא אחרינא ע"ש. ועיין עוד בפי' רש"י בשבת דף קי"ח:

עוד שם בסוף האות לא הלך זרזיר אצל עורב אלא שהוא מינו בבראשית רבה פרשה ס"ו ויהי עשו עכ"ל. וכן בש"ס דילן איתא ג"כ בבא קמא דף צ"ב: ובחולין דף ס"ה. ושם איתא רבי אליעזר אומר לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו:

לאיי שבת דף ס"ד. לאיי אפנויי מפני. ובכריתות דף י"ב: לאיי הכי נמי מתרין דבוריה לא עמדתי בטומאתי אלא טבלתי. פירוש לאיי לא בני. יי בלשון יון בן עכ"ל. לפנינו בשבת

איתא לאי. ופירש"י באמת ובכריתות דף י"ב: ע"ש דלפנינו ליתא. ובנידה דף ל"ז. איתא לאיי ופי' רש"י לאיי באמת. וכן בחגיגה דף ט'. בגמרא ובפירש"י:

לב ד' בכורות דף ה': אין לך כל אחד מישראל שלא היו לו תשעים חמורי' לובים עכ"ל. ז"ל רש"י לובים מעולים. ועיין מה שכתבתי לקמן ערך לבדקס:

לבדקס שבת דף נ"א: במשנה במה בהמה יוצאה ולא את הלבדקס בפרומביא. גמרא חמרא לובא בפגא דפרזלא ירושלמי אית דתני ניבדקוס מאן דאמר לבדקס על שם ולובים וכושים במצעדיו ומאן דאמר ניבדקוס אבהנוס מהו אבהנוס חמר סלק. רבי יונה אמר רבי אושעיא בעי גרים הבאים מליבוי מהו להמתין להן שלשה דורות אמר רבי יונה בן נריה מה דאנן חמן ההן פולא מצריי כד הוא רטיב אינון צווחין לוביי כד הוא נגיב אינון צווחין פול מצריי הדה אמרה גר מלובי צריך להמתין שלשה דורות הוא לובי הוא מצרים. ועיירי' עשרה תרגום ירושלמים לבדקין עשרה עכ"ל. לפנינו במשנה במה בהמה יוצאה וכו' ולובדקים בפרומביא ובגמרא אמר רב הונא חמרא לובא. וז"ל רש"י חמור הבא ממדינת לוב כמו הכושים והלובים (בדברי הימים ב' ט"ז). וז"ל תוס' חמרא לובא אומר רבינו תם דלובא היינו מצרים דכתיב בנחום ג' פוט ולובים [צ"ל ולוב] היו בעזרתך ואמרינן בירושלמי גרים הבאים מלוב מהו להמתין להם שלשה דורות ומייתי עלה דהדה עלם מצראה דצווחין לי' לובי. ובבכורות דף ה': ז"ל תוס' תשעים חמרים לובים על שם (פוטים ולובין) [צ"ל פוט ולובים] היו בעזרתך לובים וכושי' (במצעדין) [צ"ל במצעדיו] (דניאל י"א). חמרא לובאה ריש פרק במה מדליקין דף כ"א: פירש בערוך חמור מצרי. בירושלמי גרס גרים הבאים מפוט ולוב מהו להמתין שלשה דורות:

לבלר שבת דף צ"ב: באמת אמרו האשה החוגרת בסינר בין מלפניה ובין מלאחריה חייבת שכן ראוי להיות חוזר רבי יהודה אומר אף מקבלי פתקין תנא שכן לבלרי מלכות עושין כן. פירוש לבלרי מלכות חוגרין בסינר ותולין פיתקין במתניהן פעמים שבאין לפנים ופעמים שבאין לאחור ואין איכפת להן עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** תרגום בפסוק ויקראו סופרי המלך ואיתקריאו לבלרין דמלכא) עכ"ל. במשנה איתא רבי יהודה אומר אף מקבלי פיתקין פי' רש"י של מלך למוסרם לרצים אף הם חייבים בהוצאתם אפילו לא נתקיימה מחשבתן כגון הוציאן על מנת ליתנן לרץ זה ונתנן לרץ זה כך לשון רבותי ולבי מגמגם עכ"ל. ובגמרא רבי יהודה אומר אף מקבלי פתקין תנא שכן לבלרי מלכו' עושין כן וז"ל רש"י בדעתו למסרם לזה ואינו מוצאו ודבר המלך נחוץ ומצא אחר ומוסרו לו עכ"ל. ותוס' כתבו בד"ה ר"א אף מקבלי פתקין אדם ממונה למלך נשא פיתקין של מלך לידע מניי גבוריו וחייליו ונשאין אותן בכיסיהן התלוין באזוריהן ואותן כיסין חוזרין פעמים

לפניהן ופעמים לאחוריהן וכו' והא דמייתי בגמרא תנא שכן לבלרי מלכות עושין כן כלומר שחוזר וכו' ע"ש. ובפירוש המשניות להרמב"ם וכן הרב מברטנורה כתבו דמקבלי פתקין הן הלוקחין הכתבי' והאגרות כלומר הרצים נותנין אלו הפתקין בעצים חלולין ותולין אותן בצואריהן והאגרות כלומר הרצים נותנין אנו הפתקין בעצים חלולין ותולין אותן בצואריהן וכו' ע"ש. הנה לדברי המפורשים כולם הך דתנא שכן לבלרי מלכות וכו' עולה בדוחק גדול עד שרש"י כתב שלבו מגמגם. ותו מה נתינת טעם לבלר אל הרצים ותו דשם לבלר אינו סובל כי אם פירושו של סופר [כמו שכתב בעל המוסף ז"ל] אמנם זכינו לפי פירש הערוך דהך דתנא שכן לבלרי מלכות היינו שהברייתא מפרש היטיב הכוונה של מקבלי פתקין הן הנה סופרי המלך שתולין הפתקין במתניהן ויתבאר הסוגיא היטיב:

לבן א' יומא דף ל"ט: (ובמדרש רבה פרשת ויקרא) ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל הדא הוא דכתיב אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו רב טוביומי אומר על שם שכל הלבבות שמחין בו שנאמר יפה נוף משוש כל הארץ רבנן אמרי על שם והיו עיני ולבי שם כל הימים. ובריש ויקרא רבה כמו כן יער הלבנון מה יער מלבלב וכו' עכ"ל. כן איתא בש"ס דילן יומא דף ל"ט:

לגטון במוסף סנהדרין דף צ"א. אב שכתב לגטון לבנו. פירוש בלשון רומיי מתנת שכיב מרע ובעל הערוך הביא זה הערך חוץ למקומו בערך גט ופרשו כהוגן עכ"ל. ועיין מ"ש לעיל על הגליון בערך גט:

לגין א' תרומות פרק ט' מאה לגנה של תרומה ואחת של חולין. שבת דף קל"ט: ביום טוב בלגין. עבודה זרה דף ס"ב. אע"פ שהניח לגינו עליה שכרה מותר. בסוף כלים לגינין גדולים פירוש כדים גדולים עכ"ל. פירוש רבינו הביאו הר"ש כלומר שזרע שיעור מאה כדין של תרומה. אכן הרמב"ם והרב פירשו לגנה לשון ערוגה ועיין תוס' י"ט שהאריך קצת על איזה צד נקראת ערוגה בשם לגינה ולא עלתה בידו:

לגש שבת דף כ': במשנה במה מדליקין וכו' ולא בלגש. פירוש קליפה של עץ ארז דבר רך כעין צמר רך עכ"ל. לפנינו איתא בלכש:

להט א' בהגדת ילמדנו אמר רבי יוחנן בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים לפי שאין השד יכול לעשות פחות מכשעורה עכ"ל. עיין לקמן ערך **לט** ג' ומה שאכתוב שם בסיעתא דשמיא:

לו ב' כתובות דף ע"ב. דלוואי ילווניה פירוש מי שמלוה המת אחרים ילוו אותו עכ"ל. וכן איתא במועד קטן דף כ"ח:

לו ג' נגעים פרק י"ד. ובפרה פרק י"א כל אזוב שיש לו שם לווי פסול. פירוש שם לווי כדאמרינן בנדרים דף נ"ג. הנודר מן היין מותר ביין תפוחים ואמרינן בסיפא הנודר מן הירקות מותר בירקות שדה מפני שהוא שם לווי כלומר שאין זה סתם וכשאתה מוסיף תפוחים (אושדה) הוא לווי וכך אזוב סתם הוא כשר אזוב רומיי הוא שם לווי שנלוה רומי על אזוב עכ"ל. וז"ל התוס' י"ט נדרים פרק ו' משנה ט' לווי פירש הרב חבור כמו הפעם ילוה אישי אלי בראשית כ"ט פסוק ל"ד:

לולב ב' עבודה זרה דף ע"ה. נדה דף ס"ה. הדפין והלולבין והעדשים פירש רבינו גרשם ז"ל הדפין שמניחין על גבי הענבים. העדשים היינו הגת עצמו והים שבו דורכין הענבים והלולבין הן שתי קורות המתאימות שם שעומדין מכאן ומכאן לקורה הגדולה ובהן נועלין אותה הקורה הגדולה כל אלו מדיחן במים והן טהורין בלא טבילה משום דהוו פשוטי כלי עץ הדפין והלולבין והעדשים והים אע"פ שהם כלי כיון דהוו מחובר לקרקע לא צריך טבילה. והעקלים של נצרים היינו לאחר שמילאו כל הגת מן הענבים או מן הזתים מפנין סביב ועושין שביל ליין שילך לבור ויפול לתוכו ולפי שלא יתפזרו הענבים ויפלו אל השביל מביאין נצרים של דקל וכורכין סביב לענבים כמין סייג קטן כדי שלא יתפזרו ולהכי נקראין עקלים שעוקלין ועוקמין אותן וכורכין אותן סביב. כשעקל בית הבד כרוך עליה פי' הבד שנסדקה קשורה ומהודקת כמין אריגה בזמורות שהן כגון חבלים לבלתי הפרד שבריה ואמר לן רבי דרב האי גאון אמר מביאין כמין קופה גדולה נמוכה ונקוב' ומשימין סביב והיינו עקלין של נצרי' ואח"כ משימין הדפין עליהן וטוענין הקורה ויש שעושין אותן עקלים של בצבוץ מן נצרי' של פשתן ארוך שקורין קנב"ץ ואותן צריך לנגבן כדאמרי' במסכת ע"ז דף ע"ה באפר ומים ואפר לפי שהן בולעין היין אבל אם הן הנצרין של שיפה ושל גמי גם צריך לישנן לפי שהן בולעין היין הרבה ואין מתבטל מהן היין לא על ידי הדחה ולא ע"י ניגוב עכ"ל. עמ"ש בערך טלפת:

לח ב' שבת דף י"ח. בלחי וקוקרי. פירוש הללו לחי וקוקרי אינם כלים אלא חופרין בקרקע ונותנין בה חטים ונותנין על פי החפירה לוח נוטה על החפירה וסומך הלוח ההוא בקיסם דק נשען על החטים וכשיכנס העוף בחפירה וימשך החטה שהקיסם נשען עליו מיד נופל הקיסם והלוח אחריו על שפת החפירה ונשאר העוף בחפירה וכיוצא בזה קוקרי עכ"ל. עיין בערך קקרי לקמן:

לחמניות ברכות דף מ"ב. לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא לחם מן הארץ פירוש הן כגון פת הבאה בכיסנין עכ"ל. אהא דאמר רב יהודה אמר שמואל דעל פת הבאה בכיסנין אין מברכין המוציא מקשה הש"ס ממה דאמר ר"י אמר שמואל לחמניות

מברכין עליהן המוציא וכו' ע"ש לכן פירש הערוך דעל כורחך דלחמניות הן כגון פת הבאה בכיסנין. ודע דרש"י פירש לחמניות אובליא"ש לשיטתו אזיל דלעיל דף מ"א: בד"ה פת הבאה בכיסנין פירש"י פת שנילושה עם תבלין כעין אובליא"ש שלו ויש שעושין וכו'. איברא תוס' כתבו בד"ה לחמניות דפי' רש"י אינו נראה אלא דהיינו נילו"ש וכו' על כרחך דפירוש אחר יש להן בפת הבאה בכיסנין ועיין לעיל בערך כסן:

לחש ב' פסחים דף נ"ז. אוי לי מלחישתן. פירוש שהיו רכילין עכ"ל. ורש"י פירש לחישתן. יועצי רע:

שם באות הנ"ל חגיגה דף י"ד. נבון לחש זה שמוסרין לו דברי תורה שניתנו בלחש. פירוש שהתורה ניתנה בחשאי מפני השטן עכ"ל. כן איתא בסנהדרין דף ק"ז: ופירש"י מפני השטן שהי' מקטרג ואמר תסתפק מעליונים ולא ימסרו הלוחות ביד משה:

לחת א' יבמות דף ק"ג. אמר אמימר האי מאן דמסגי אלוחתא דכרעא לא ליחלוץ. פירוש רגליהן הפוכות גביהן למטה ותחתיהן למעלה ולא יכיל למידחסיה לכולי כרעיה אארעא עכ"ל. פירוש זה כתבו התוס' בשם רבנו חננאל ד"ה מאן דמסגי וכו' וגאון אחד כתב כפירוש רש"י ע"ש:

לט ג' סנהדרין דף ל"ז: לטיהם אלו מעשה כשפים להטיהם אלו מעשה שדים וכן הוא אומר ואת להט החרב המתהפכת פירוש סימנא בעלמא שהשד מתהפך לכמה גוונים כדאית' ביומא דף ע"ה. והכי מסתבר אף על גב דכתיב בספרים להפך ובילמדנו כדאמרינן בערך להט עכ"ל. בגמרא כך איתא בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים וכן הוא אומר ואת להט החרב המתהפכת. ז"ל רש"י בלטיהם. כמו ותבא בלט בסתר. זה מעשה שדים. שנסתרים ולא נראים בכל מקום שנאמר בלטיהם הן החרטומים העושין בלחשיהם ע"י שדים. כשפים אינן נעשים ע"י שדים אלא מעצמן. להט החרב המתהפכת וגומר מתהפכת מאילי' ודומה לכשפים שלא על ידי שדים היתה מתהפכת אלא מאליה וקרי לה להט עכ"ל [כך איתא בפי רש"י שבעין יעקב ובפי' רש"י שבגמרא איתא כך במקצת נוסחות שונות] וז"ל המהרש"א בחידושי אגדות בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים הכי גריס בפירוש רש"י בחומש ובהרמב"ן ובהרא"ם אבל בערוך הגירסא בהפך לטיהם אלו מעשה כשפים וכו'. והכתובים בפרשת וארא מוכיחים כגרסת רש"י דגבי בלהטיהם אומר ויקרא וגומר ולמכשפים וגבי בלטיהם לא הזכיר רק החרטומים ולא המכשפים ודו"ק. ולכאורה יש ליישב השגת מהרש"א על הערוך ואדרבה יש קצת ראי' משם כי זה לשון הפסוק בפרשת וארא סימן ג' פסוק י"א ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלהטיהם כן

ע"כ והיה די באם יאמר הכתוב ויעשו בלהטיהם כן אחרי שכבר הזכיר ולמכשפים. אמנם לסברת הערוך דמה דכתיב בלהטיהם היינו מעשה שדים ולכך אי לא כתב חרטמי מצרים הוה אמינא דמכשפים עשו זה על ידי מעשה כשפים לפיכך הוצרך לומר ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלהטיהם כן דהיינו על ידי מעשה שדים אבל המכשפים אשר קרא לא עשו כלום וכאשר יתבאר לקמן בסמוך. **עוד** כתב המהרש"א [אהא דאמר בגמרא אצבע אלקים היא מכאן שאין השד יכול לבראות ברי' פחות מכשעורה רב פפא אמר אפילו כגמלא לא מצי ברי אלא האי מכניף לי' והאי לא מכניף לי'] מכאן ראי' לגרסת רש"י ולא לגרסת הערוך דהא גבי כנים בלטיהם כתיב וקאמר עלה שאין השד יכול וכו'. גם השגה זו אפשר לישב ממה שכתב המהרש"א עוד ויש לדקדק למאי דמסיק האי מכניף והאי לא מכניף משמע משום דהשד אינו עושה מעשה אבל ע"י כישוף היו יכולין לברוא כנה וכו' א"כ מאי קאמר ולא יכלו להוציא כנים הלא יכלו להוציא כנים על ידי כשוף וכו' ויש לומר דאף על גב דעל ידי כישוף היו יכולין לעשות מעשה גמור מ"מ לאו בכל הדברים היו יכולים לעשות דא"כ היו יכולין לברוא עולם חדש ומשום הכי לא הוזכר בלהטיהם ומכשפים אלא בנם מטה ושוב אח"כ לא הוזכר כישוף אלא בלטיהם והיינו מעשה שדים לגרסת רש"י לפי שלא היו יכולין לעשות כישוף בשאר הדברי' אבל ע"י שד יכלו בכל הדברים דמכנפי' עכ"ל נמצא למידין דבכשוף אינם יכולים לעשות בכל דבר וא"כ אין גוף התמי' מה שלא יכלו להוציא בלטיהם [היינו כישוף לגרסת הערוך] את הכנים רק התמי' היא למה לא הוציאו הכנים בלהטיהם דהיינו מעשה שדים [כמו שעשו את התנין בנס מטה לגרסת הערוך] על זה אמר הש"ס מכאן שאין השד יכול לבראות ברי' פחותה מכשעורה ורב פפא אמר אפי' כגמלא לא מצי ברי והאי מכניף לי' והאי לא מכניף לי' ר"ל התנינים היו מכנפי לי' במעשה שדים ותו לא קשה מידי לגרסת הערוך. עיין בקונטריס סימן י"ג:

לטש א' פסחים דף מ"ח: תפח תלטוש בצונן. רב האי גאון פירש תפח כמו בשר שתפח מלשון לצבות בטן תרגומו לאפחא מיעין כלומר אם נשתנה כמו שדרך הבצק לתפוח תלטוש בו צונן ופירוש תלטוש תוריק בו מים. פירוש אחר אם מתנפחת היא בתוך התנור מכה בידו כשהיא שרויה על העוגה לפי שהעוגה כשמתנפחת עולה למעלה מן המצה ולכלל חמץ לא באה לפיכך חייבונו ללוטשה בצונן כדי להמעיט כח הנפיחה וחוזרת כמה שהיתה. עכ"ל. עיין קונטריס סימן מ"ג:

למד א' סנהדרין דף י"ז: הלמידין לפני חכמים לוי מרבי עכ"ל. עיין קונטריס סימן מ"ה:

למן עירובין דף מ"א: פעם אחת לא נכנסו ללמן עד שחשיכה. למן הוא נמל הוא מחוז [ובמוסף **א"ב** פי' בלשון יוני הוא חוף הים ומושב הספינות עכ"ל]. לפנינו איתא נמל:
לנך גיטין דף ע'. אמר שמואל האי מאן דמחו לי' בלונכא דפרסאי. סנהדרין דף י"ד. ובעבודה זרה ד"ח: לא זזו משם עד שנעצו בו שלש מאות לונכיות של ברזל. בבא בתרא דף ע"ד. ובסנהדרין דק"י. שקל גבבא דעמרא ואמשיתיה במיא וכרכתיה עלוי לינכא ס"א עלוי רומחא. פירוש לשון לע"ז לנצ"א רומח [ובמוסף **א"ב** בנוסחאות שלנו כתוב לולניאות והוא טעות ופירוש לונכי בלשון יוני רומח עכ"ל] כך איתא בע"ז ד"ח: לולניאות ופי' רש"י חניתות. אבל בסנהדרין די"ד. איתא **לונביאות** ופירש רש"י חניתות ובכן הטעות דמוכח הוא. ובגיטין דף ע'. איתא באלונכי דפרסאי ונדפס בגליון רש"י פירש רומח:
לעס א' נדה דף ס"ב. מי לעיסת גריסין של עוקת נפש. פי' כשילעוס אדם גריסין יפה יפה ולא ישאר מהן כלום אלא הם בעוקת נפשו פי' כשילעוס בהכנסת בית הבליעה שדומה לעוקת בית הבד ולעוקת המי' ומערה מים על אותן גריסין יפים להוציא הכתם עכ"ל. לפנינו איתא חלוקת נפש וכן גרס רבינו לעיל בערך חלק ג' וע"ש היטב:
לף א' שבת דף ס"ו: לפופי ינוקא בשבתא שפיר דמי. פירוש תינוק מבן חדש ועד בן שנה אמו מרחצתו בחמין וסכתו בשמן ומולחתו בהדס יבש שחוק ומלפפתו בפסיקיא מכריסו ועד רגליו וזהו לפופי ינוקא שמחברין איבריו כמו ויחבר דתרגומו ולפיף עכ"ל. בכמה מקומות ומבואר היטיב ביותר בשבת דף קכ"ט: דמיד כשנולד התינוק צריך לחמין ולשאר כל הדברים הנזכרים כאן וע"כ נראה דטעות נפל בדפוס וכך צ"ל פירוש תינוק עד בן שנה [ועיין מה שכתבתי בערך אסובי]:
שם באות הנ"ל ועיקר זו המימרא דרבי יוחנן עכ"ל. לכאורה אין מובן מאי בעי בזה ואפשר משום דהכא בדף ס"ו: איתא דהאי מתני לה ברבה בר בר חנה דאמר רבב"ח לפופי ינוקא בשבתא שפיר דמי ובאמת לקמן בשבת דף קמ"ז: איתא אמר רבב"ח אמר ר' יוחנן לפופי וכו' אמנם דרך הש"ס לקצר בכך ולזה כיון הערוך באמרו עיקר זו המימרא דר' יוחנן ר"ל דרבב"ח אמר זה משום ר' יוחנן לקמן דף קמ"ז:
עוד שם בסוף האות הנ"ל בבא מציעא דף ק': כדאמר רב פפא בדלייפי הכא נמי בדלייפי פירוש מחוברין כמו על שני קצותיו חובר תרגום מלפף עכ"ל. וכן בשבועות דף מ"ג. איתא בדלייפי וע"ש ברש"י. אבל לפנינו בבב"מ איתא בדיילפי וברש"י איתא בדילפי.
לפי שבת דף כ"א. מה טעם אין מדליקין לפי שאין מדליקין ובגיטין דף ס'. אמר לי' אין כותבין ומה טעם לפי שאין כותבין. פירוש בעא מיני' טעם ולא נתן לו אלא אמר לו כי

אין כותבין כלומר קבלה היה לבני אדם לכתוב הכי עכ"ל. וז"ל רש"י בשבת דף כ"א. לפי שאין מדליקין בעיניהו וגזרינן הא אטו הא עכ"ל. ובגיטין דף ס'. ז"ל רש"י לפי שאין כותבין ואפילו ל"ד מגילה ניתנה כיון דאידבק אידבק עכ"ל:

לפסן כלאים פרק א' החרדל והלפסן. פירוש עשב הוא ונקרא בלשון ישמעאל לכסאן ובלע"ז מרובי"ו וסבירא [לן] זה שכתוב בעוקצים בפרק אחרון רבי יוסי אומר חוץ מן הבולוסין לפסן הוא כמו זה עכ"ל. מענין זה עיין לעיל בערך בלפסין:

לפת כלאים פרק א' שבת דף נ': הטומן לפת וצנון תחת הגפן אם היו מקצת עליו מגולין אינו חושש משום כלאים ולא משום שביעית ולא משום מעשר וניטלין בשבת. פירש רב האי טעות הוא זה שאם האמהות טמונין והעלין מגולין הרי זו זריעה מעולה אלא דוקא אם היו מקצתן מגולין אינו חושש משום כלאים דלאו ירק באילן הוא ולא משום שביעית דלאו זריעה נינהו ולא משום מעשר דאי איכא התם דראשי לפתות לא מצטרפי הני לחיובינהו להנך במעשר וניטלין בשבת נמצא תיובתא דשמואל ורב הונא דלא קמצריך למישלפינהן ומדצינן עכ"ל. כל זה הביאו תוס' בד"ה מקצת וכו' ובערוך משמע דמשום כולהו נקט דפירש בשם רב האי גאון דגרס בשם רב האי גאון אם היו מקצתן מגולים וכו' ע"ש שפלפלו בחכמה בדברי הערוך:

לקן שבת דף י"ב. שדי להו ללקונא דמיא וכו' מלא הספל מים תרגום לקונא עכ"ל. לפנינו איתא לקנא דמיא פירש"י ספל:

לקוס סוכה דף נ"ו: ליקוס ליקוס עד מתי מכלה ממונן של ישראל פירוש זאב בלשון יוני ליקוס עכ"ל. לפנינו איתא לוקוס ופי' רש"י זאב בלשון יוני:

לשלשת זבחים דף צ"ד. ועור בר כיבוס הוא והתנן (שבת דף קמ"ב:) היתה עליו לשלשת מקנחה בסמרטוט היתה של עור נותנין עלי' מים עד שתכלה אלמא לאו בר כיבוס הוא. פירוש לשלשת צואת תרנגולין עכ"ל. הביאו תוס' בזבחים ובשבת שהוא עיקר מקומה לא כתבו שום פירוש:

לשון א' שבת דף ט"ו. ועדיות פרק א' משנה א' הלל אומר מלא הין מים שאובין פוסלין את המקוה שחייב אדם לומר בלשון רבו. פי' לא אמר שיעור קבין ולא שיעור לוגין אלא מלא הין מים כמו שהתורה משערת בהין וחצי ההין ורבו היינו משה רבינו עליו השלום. פירוש אחר כמו שקבל מרבו ממש עכ"ל. ז"ל רש"י שחייב אדם וכו' כלומר הין אינו לשון משנה אלא לשון תורה אלא כך שמעה מפי שמעי' ואבטליון. ורבותי מפרשים בלשון משה רבנו ולבי מגמגם שהרי בכמה מקומות לא הקפיד על כך עכ"ל. ובברכות דף מ"ז. אמר רב יהודה ברי' דרב שמואל בר שילת משמי' דרב אין המסובין רשאין

לאכול עד שיטעם הבוצע יתיב רב ספרא וקאמר לטעום איתמר למאי נפקא מינה שחייב אדם לומר בלשון רבו לכאורה צריך ישוב דהא דחייב אדם לומר בלשון רבו כבר שנוי להדיא במשנה פרק א' דעדיות משנה ג'. וא"כ מאי קאמר למאי נפקא מיני' שחייב וכו' הלא גם לזה לא צרכינן דכבר נודע מהמשנ' הנ"ל. לכן מהנראה דבמשנה ה"א דהפירוש הוא בלשון רבו משה רבנו וכמו שפירש"י בשם רבותיו וכפירוש רבנו הערוך אבל אכתי לא ידעינן שחייב לומר בלשון רבו שלומד ממנו [ושאני משה דרב גובריי עבודה זרה דף ח'. והוא רבן של כל ישראל] והשתא אמר הש"ס שפיר שחייב לומר כלשון רבו בכל רב ורב שלומד ממנו חייב לומר כלשונו. ולפ"ז יש ליישב פירוש עיין קונטריס סימן כ"ז:

שם באות הנ"ל בכורות דף מ'. ושנטל רוב המדבר של לשונו. פירוש היינו רוב הלשון שנפרד מן החיך התחתון שיכול לכפוף למעלה עכ"ל. ע"ש מה שכתבתי על הגליון ובקידושין דף כ"ה:

לתת פסחים דף ל"ו. אי הכי מילתת נמי נילתות פירוש לשון שריי עכ"ל. וז"ל רש"י פירוש לתיתה שורן במים מעט ולותשן במכתשת להסיר מורסני כדי שתהא סולתן נקיי' ע"כ. ובסנהדרין דף ה': כתב רש"י ד"ה מותר ללתות לשרות מעט במים ולכותשן במכתשת ולא חיישינן לחימוץ הואיל וכותשן מיד ע"כ. וחידוש קצת דבפסחים בכל הסוגיא דף ל"ו. וכן בדף מ'. לא נזכר דצריך לכתשן מיד אלא הואיל וחטין קשין אינן מחמיצין משמע התם וצריך ביאור. ולשון הרמב"ם פירוש לתיתה שבוללין החיטים במים:

נשלם אות הלמ"ד ונתחיל אות המ"ם.

אות המ"ם

מאה א' מנחות דף מ"ג: חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך אל תקרי מה אלא מאה עכ"ל. ברש"י פירוש כך וז"ל קרי בי' מאה ועין לעיל בערך **אספרמק**.

שם באות הנ"ל ויש אומרים שכל הפסוק הזה עולה למנין מאה אותיות. עכ"ל. תוס' שם בשם ר"ת דהוי שואל מלא בוי"ו ואז הם מאה אותיות דוק ותשכח ע"ש עוד כתבו תוס' דיש מפרשים דמה עולה בא"ת ב"ש מאה וכ"כ הסמ"ג עשין י"ט ובתיקון רבינו יעקב כתוב שואל מלא אמנם בכל ספרי תורה שלפנינו ובכל החומשי' שאל חסר כתיב ודע דמה שמורגל בפי רבים וכן שלמי' עד שג"כ שלחו ידם והדפיסו בנוסח מעמדות לשבת אל תיקרי מה אלא מאה לאו קושטא ענתה בם כי לדעת ר"ת וגם לרש"י ולפי פירוש היש מפרשים שהביאו התוס' הך אל תיקרי מה אלא מאה לא היה ולא נברא ואיננו נזכר

בגמרא. ובמה שכתבתי למעלה דבספר תורה של ר"ת היה כתוב שואל מלא בוי"ו אף דבספר תורה שלפנינו הוא חסר אל תתמה על זה ובשביל כך אעתיק מה שכתבתי על הלוח בראש החומש שלי בזה הלשון: יהיו לאחדים דברים אחדים. המבוארים להבא אולי נפקא מיני' טובא. באם נמצא בספר תורה כנוסחא שהיה לפני אחד מהגדולי' אם צריך להוציא אחרת אחרי דכבר קיימא לן דלא כוותי' וכל ספרי תורה נכתבין שלא כאותה נוסחא או נימא דזה הוי כשעת הדחק לחוש לכבודו של אותו הגדול ואין צריכין להוציא אחרת. ועל כן רשמתי למשמרת. כתבו התוס' בשבת דף נ"ה: הש"ס שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפט את ישראל ארבעים שנה וכו' ובכל הספרים שלנו כתוב עשרים שנה. עוד כתבו התוס' בנדה דף ל"ג. ד"ה והנשא כתיב ויקרא ט"ו פסוק יו"ד חסר וי"ו תימא דבמסורת הוא מלא מיהו מצינו שהמסורת חולק על הש"ס במסכת שבת (דף נ"ה:) גבי בני עלי מעבירם כתוב ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא עכ"ל. עוד בסנהדרין דף ד': לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ארבע. וכתב רש"י בפרשת שמע ובפרשת כי יביאך כתיב חסר אבל בפרשת והיה אם שמוע כתיב מלא. אמנם תוס' במנחות דף ל"ד: כתבו דבפרשת והיה אם שמוע כתיב חסר ע"ש. אכן לפנינו רק בפרשת שמע חסר. עוד כתבו התוס' בערכין דף ל"ב. ד"ה אשר לוא חומה פירש"י לוא כתיב משמע לו ומשמע לא וכו' ואינו כן בחומשים מדויקים (ויקרא כ"ה פסוק למ"ד) כתיב בוי"ו ולא קרינן באל"ף עכ"ל והנה אנכי הרואה בחומשין ובתקונים מדויקים היטיב כתיב לא באל"ף והקרי בוי"ו וכן איתא במסורה ט"ו בכתוב לא וקרי לו וכן איתא במס' סופרים ואולי נפל טעות בדפוס בתוס' וצריך להיות בתוס' ואינו כן בחומשין מדיוקות כתיב באל"ף ולו קרינן בוי"ו. ברש"י בפרשת תרומה בפסוק כ"ב ואת כל אשר אצוה אותך הרי וי"ו וכה תפתר וכו' וכתבו כל המפרשים דבס"ת של רש"י היה כתוב ואת אמנם בכל ספרי תורות שלפנינו כתוב את כל אשר אצוה בלא וי"ו. בראשית כ"ה פסוק ו' כתב רש"י הפילגשם חסר כתיב שלא היה וכו'. אבל בספר תורה שלפנינו הפילגשים מלא דלמא וכן הוא במסרה. בראשית מ"ה פסוק י"ד נראה להדיא מפי' המזרחי שהיה כתוב בס"ת שלו ובנימן בכה על צוארו בלי יו"ד אחר הדי"ש וכתב עליו המהרש"א בחידושי אגדות במגילה דף ט"ז: בזה הלשון אבל בכל הספרי תורות ובחומשין כתיב צואריו. ויקרא י"ח פסוק כ"ג ואת זכר ראיתי בתיקונים ישנים נדפס בצדו נוסחא אחרינא את זכר. בראשית י"ד פסוק י"ד וירק את חניכיו ז"ל רש"י חנכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר וכו' הנה כפי הגירסא הראשונה נראה להדיא שבס"ת של רש"י היה כתוב חנכו (ולגם לגירסא השניי' ע"כ שלא היה מנוקד

כך) וכן בדברים א' פסוק י"ג כתב רש"י ואשמם בראשיכם. ואשמם חסר יו"ד וכו' אמנם בכל ספרי תורות שלפנינו ואשימם מלא יו"ד. ועל הדרך הזה נלך בסוגיא דסנהדרין דף ק"ג אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מאי דכתיב וישמע אליו ויחתר לו ויעתר לו מבעי' לי' מלמד וכו' הרואה תמה יקרא דבכתוב שלפנינו כתוב ויעתר לו ועל כרחין צריך אני לומר כדעת התוס' הנ"ל דהש"ס שלנו חולק על הספרים שלנו. ועוד בתלמוד ירושלמי הביאו התוס' כתובות דף ז'. במקהלת חסר כתיב. אבל בכל ספרי תהלים וגם בקונקרדאנציוס איתא תהלים סימן ס"ח במקהלות מלא וי"ו. ובברכת הזבח בערכין דף ל"ג. ברש"י ד"ה קציר קצין דנו"ן וכו' כתב בשם התי"ט על התרגום במשלי בפסוק לך אל נמלה עצל וכו' אשר אין לה קצין ומתרגם דלית לה חצדא דגרסת התרגום היה בקרא אשר אין לה קציר ונהי דהרב בעל ברכת הזבח מיישב התרגום דרי"ש ונו"ן מתחלפין כדעת רש"י שם מ"מ בעיקר הסברא דנוכל לומר שינוי נוסחאות מודה להרב תוס' י"ט. ומעתה לא נפלאת ולא רחוקה היא מה שמצינו בשבת דף כ"ח. ובעבודה זרה דף ח'. ובחולין דף ס'. מקרין תרתי משמע אמר רב נחמן בר יצחק מקרן כתיב. ביומא דף ע"ה: מחוספס טובא משמע אמר רב נחמן בר יצחק מחספס כתיב. במגילה דף ט"ו: ורוב בניו וכו' אמר רנב"י ורב כתיב. וכן צריך אני לומר בבבא בתרא דף ט'. בודקין למזונות הלא פרוש לרעב לחמך בש"ין כתיב וכו' אמנם לפנינו בכל התקונים פרס כתיב בסמ"ך. ובשבת דף נ"ה אשר ישכבון ומשני ישכבן כתיב. וביבמות דף ס"ה. וכבשוה תרתי משמע אמר ר"נ ב"י וכבשה כתיב. דאפשר לומר דבכל המקומות האלו היה לפני השואל כנוסחא שהביא ור"נ ב"י וסתמא דהש"ס דהנוסחא אמיתית היא כך ולא כנוסחא שהיא לפני השואל. ואמנם עוד יש לומר דהשואל והמתרץ פליגי בה דהמקשן ס"ל יש אם למקרא ולכך שואל כפי המנוקד שלפנינו והמתרץ השיב לו דלא אזלינן בתרי' אלא אחר המסורו' אמנם דחיקא מילתא טובא לומר דאיפלגו במה שכמה וכמה תנאים איפלגו בה כדאיתא בסנהדרין דף ד'. סוגיא ארוכה. ועוד וכי הניקוד יצרף לחשבון בשלמא אי אמרינן שהיה לפני השואל במגילה דף ט"ו: כתיב ורוב בניו שפיר מקשה ורוב בגימטריא מאתן וארביסר הוו וכן אם היה כתוב בספר של השואל ביומא דף ע"ה: מחוספס מלא בוי"ו שפיר מקשה מחוספס טובא הוו ולמה אמר ר' יוחנן דהוא בגימטריא רמ"ח. אבל אי אמרינן דגם לפני המקשן היה הנוסחא כלפנינו מחספס חסר וגם ורב חסר מה עלה על דעתו להקשות הלא עיני כל רואה מחספס חסר שהגימטריא שלו רמ"ח וכן ורב חסר הגימטריא שלו ר"ח וכי בשביל שהוא מנוקד בשורק ובחילם עולה הגימטריא יותר במספר ששה אלא וודאי כדאמרן שהנוסחא בפני המקשן היה

כתוב מלא בוי"ו. ודע בכתובות דף ה'. השיב בבלי אחד ור' חייא שמו ויבשת ידיו יצרו [ומשני הש"ס] ידו כתיב אמנם בספרי' שלפנינו ידיו כתיב (תהילים צ"ה:ה') מלא יו"ד וצריך אני לומר דהש"ס חולק כמ"ש תוס' שבת דף נ"ה: עוד ביומא דף ל"ח: חסידיו טובא אמר רב נחמן בר יצחק חסידו כתיב ולפנינו חסידו כתיב וקרינן חסידיו. עוד בעבודה זרה דף כ"ד: ויעלהו זכר משמע אמר רנב"י ויעלה כתיב ולפנינו ויעלה כתיב וקרינן ויעלהו ועין מה שאכתוב לקמן בערך עגן. ועל פי דברי תוס' בשבת דף נ"ה: ושארי ראיות שכתבתי יש ליישב פי' רש"י בברכות דף ד'. ובסנהדרין דף ט"ז. בניהו בן יהוידע זה סנהדרין וכו' וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי וכתבו התוס' וקשה לגרסתו דאין זה פסוק לכך גריס ר"ת יהוידע בן בניהו [כי פסוק זה הוא כך בדברי הימים] וא"ת היכי פשיט יהוידע בן בניהו מבניהו בן יהוידע ויש לומר דמסתמא ממלא מקום אבותיו הוה ע"ש בברכות ובסנהדרין. והנה כדי דלא לשווי' לרש"י כטועה בקרא חס ושלום יש לומר דגם רש"י היה יודע דבפסוק שלפנינו כתיב יהוידע בן בניהו. אכן ס"ל לרש"י דנוסחת הש"ס בפסוק זה חולק אספרים שלנו. ועדיפא לי' לרש"י לומר דהש"ס חולק ממה שיגרוס ויהיה מגיהה דצ"ל יהוידע בן בניהו משום דאז קשה פליאה עצומה דהיכי פשיט יהוידע מבניהו ומנ"ל להש"ס דממלא מקום אביו היה וגם אם נימא דהיה לו להש"ס בקבלה דממלא מקום אביו היה יהיה עכ"פ העיקר חסר מן הספר. ולהאי טעמא הניח רש"י הגירסא כמו שמצא לפניו בניהו בן יהוידע ולומר דנוסחת הש"ס כך היא בפסוק כמו שמבואר למעלה כבר שזהו בנמצא דהש"ס חולק:

מבגאי א' בבראשית רבה פרשת וישמעו אל חמור שכם נסיב ומבגאי קטע. ובמכות פרק אלו הן הגולין דף י"א. התם אמרי שכם נסיב ומבגאי גזר כלומר בשביל שכם שביקש לישא דינה העיר כולה נמולים. מבגאי מלשון בגא כלומר עובדי אדמה כמשל כן זה הדבר כלומר זה הרג וכהן גדול מתחייב עכ"ל. ובאות שאחר זה אות **מבגאי** ב' עירובין דף ס"ד: מבגאי קח גלוסקין מאילעי וכו' שם אדם. וז"ל רש"י במכות דף י"א. שכם נסיב מבגאי גזר. שכם בן חמור נשא את דינה וההנאה שלו ושאר בני העיר שלא נהנו מלו עצמן ונצטערו. מבגאי שם האיש מבני העיר עכ"ל. הנה לפי' רש"י קשה למה נקט דוקא מבגאי ולא כל אנשי העיר. אמנם לפירוש הערוך ניחא ומהאי טעמא לא רצה הערוך לפרש הכא מבגאי שם האיש כמו שמפרש בסמוך גבי מבגאי הנזכר בעירובין. וניחא נמי דאין אנו צריכין לדוחק שכתבו התוס' בעירובין דף ס"ד: ד"ה שכיוון רבן גמליאל ברוח הקודש אע"פי שהיה שם זה רגיל באומות כדאמרינן במכות (דף י"א.) שכם נסיב

ומבגאי גזר מכל מקום חשיב לי' כוונה ברוח הקודש ע"כ. אבל לפירוש הערוך לא היה שם זה רגיל באומות ושפיר מוכח שכיוון רבן גמליאל ברוח הקודש:

מגג ב' ערבי פסחים דף ק"ז. לוי שדר לי' לרבי שיכרא בר תליסר מגגי. ס"א מגנאי. פירוש בתשובות במקומות כך עושין שכר יש להן שלשה גיגיות ביום אחד נותנין באחת תמרים וכשות ומים ולמחר נותנין תמרים וכשות בגיגית אחרת ומטילין אותן המים שהטילו ביום ראשון עליהם ונותנין על הראשונה מים אחרים יום שלישי נותנין תמרים וכשות בגיגית שלשה ומטילין אותן מים שהטילו שני פעמים בגיגית ג' ובר י"ג מגגי שכר שמוטל י"ג פעמים מגיגית לגיגית. פירוש אחר שכר מסונן בי"ג מסננות (ובמוסף **א"ב** מגני כתוב עכ"ל) כן כתוב לפנינו מגני ופי' רשב"ם שהוא מלשון אשר מגן צריך בידיך ומתרגמינן מסר וכו':

מגד ב' פסחים דף כ"ו: ובבבא מציעא דף ל'. לא ישטחנה לא על גבי מטה ולא על גבי מגוד לצורכו. פירוש דבר שמזומן לשטוח עליו כלי כביסה פירוש אחר גודא ממש עכ"ל. וז"ל תוס' מגוד פירש ר"ח כמו נגוד לי' גלימא (ערובין דף ס"ד) עכ"ל. וכתבתי על הגליון דמה שציינו עירובין טעות וצ"ל בכורות דף מ"ד:

מגדל א' חגיגה דף ט"ו: ובסנהדרין דף ק"ו: תלת מאה בעיי בעו דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר. פירוש משנה ידועה היא בפרק ד' באהלות מגדל שהוא עומד באויר ופי' תיבה ארוכה כמגדל תלוי' בחבלים. פירוש אחר ראשו של למ"ד כלומר עליון של למ"ד גבוה מכל האותיות עכ"ל. פירושים האלו כתבם רש"י בשם מ"ר ועל הפירוש הראשון כתב שכן (דכן) נראה לרבי:

מגל ג' מגילה דף ה'. אמר רב מגילה בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד כלומר בי"ד. שלא בזמנה שמקדימין ליום הכניסה אין קורין אותה אלא בעשרה. פירוש רבינו חננאל הלכתה כרב דהא רבי יוחנן אמר לקמן בפ' הקורא הקורא במגלה הכתובה בין הכתובים לא יצא לא אמרו אלא בצבור מכלל דס"ל שקורין אותה ביחיד ואף על גב דחש לה רב להא דרב אסי קיימא לן הלכת' כרב עכ"ל. וכן כתבו התוספות שם:

שם באות הנ"ל רב צמח גאון כתב בשליח ציבור הקורא את המגלה שקורא וכורך כספר תורה לא חזי לנא עכ"ל. ז"ל הטור באורח חיים סימן תר"צ כתב רב האי ז"ל מנהג דחזי לן מאן דקרי לה למגלה פושט וקורא כאגרת אבל כספר תורה לא חזי לן וכו' ע"ש ובבית יוסף ובמגן אברהם ובטורי זהב:

מגמגם מגילה דף ל"א: מגמגם וקרא בארורי עכ"ל. פירש במוסף בלשון ישמעאל מי שאינו מבטא המלה בפעם אחד אלא הוא עמוס בלשונו ואולי נאמר כן מאות גמא יונית

כי העלגים חוזרים ואומרים אות גימ"ל פעם אחר פעם עכ"ל. וז"ל רש"י מגמגם קרא אותן במרוצה ובקושי. וכן פי' רש"י בברכות דף כ"ב: מגמגם במרוצה:

עוד שם עיין ערך גמגום עכ"ל. לא מצאתי ערך גמגום ולעיל כתב המוסף בעצמו גמגם עיין ערך מגמגם:

מגסתא בבא קמא דף קי"ד. לא אמרן אלא בדינא דמגוסתא. בבא מציעא דף ל': אטו דינא דמגוסתא. פירוש דין של אומות העולם של הדיוטות שדנין בגסות כדאמרינן בגמרא (בבא קמא דף קי"ד. נטלו מוכסין לא שני אלא בליסטים גוים דדייני בגיתי פירוש כותים שדנין בשמא ובשוחד ובאונס ובגאוה ולא מיאש אבל בליסטים ישראל כיון דכי מייתי לי' לבית דין אומר בית דין מי יימר דהאי ליסטים הוא ומי יאמר שזה חמורך איאושי מייאש דאמר מי יימר דמחייבי לי' בי דינא וכיון דמייאש מותר ליקח מלסטים גוים עכ"ל. וע"ש ברש"י:

מגפיים שבת דף ס'. אמר רב בר בר חנה פוזמקי. פירש רב שר שלום מסאנא דליבדא דנמטא דעמרא או דעיזי עכ"ל. לפנינו איתא רבה בב"ח אסר פוזמקי:

שם באותו האות כלים פרק י"א הכידון והניקון והמגפיים. פירוש כולן מנעלים של נחושת או של ברזל שנותנין אנשי המלחמה לפני שוקיהן שכירוצו לא יחפו כדכתיב ומצחת נחשת על רגליו ומתרגמינן וטרקלילין עכ"ל. בספר חסידים סוף סימן ס"ד פירש מגפיים ספירני בלע"ז:

מגוש שבת דף ע"ה. הלומד דבר מן המגוש חייב מיתה פירש רב האי אמגושתא היא הנודעה בלשון ישמעאל זמזמה שהמגשין בשעת סעודתן שותקין ואין מוציאין דבר בפיהם אלא מוציאין קול שאינו מחותך בנעימות והנעימות בלבן. פירוש אחר מלשון בלשון יון מכשף גידופי כופר בעיקר ראטין מגושא פירשתי בערך רטן עכ"ל. פירוש של רב האי וגם פירש אחר מגוש וכו' לא עלה דהך מילתא דהלומד דבר אחר מן המגוש וכו' קאי דהא מסיק הש"ס דע"כ הך דמגוש דאיתמר דהלומד ממנו חייב מיתה הוא גדופי בהכרח ע"ש. וצריך אני לומר דשני הפירושים קאי אאמגושא דפליגי רב ושמואל בשבת:

מד א' בבא מציעא דף ל"ג. ת"ר העוסקין מדה שאינו מדה. פי' העוסק במקרא לבד מדה שאינה מדה שהרי לא נתעסק בפתרון המצות במשנה מדה שנוטלין ממנה שכר. פירוש המתעסק בפתרון המשנה שיש בה הרבה מן המצות שהן קבלה והן תלויות במשניות החיצונות וכשהוא מתעסק במשנה צריך לעיין באותן הברייתות כולן ופתרוני החכמים יש לו בזה שכר מצוה אבל המתעסק בתלמוד ומורה ומבאר המצות כתקנן ומגיד הלכה למעש' אין לך מדה גדולה מזו כי בתלמוד פתרון התורה והמשנה והמצות שהן בקבלה

הלכה למשה מסיני עכ"ל. לפנינו איתא מדה ואינה מדה ופירש"י מדה היא קצת ואינה מדה שהמשנה וגמרא יפים ממנה מפני שתלוין בגירסא ומשתכחין שבימיהם לא היתה הגמרא בכתב וגם לא היה ניתן ליכתב אלא לפי שנתמעטו הלבבות התחילו דורותינו לכתבו עכ"ל:

שם באות הנ"ל סנהדרין דף צ"ח. אין משיח בן דוד בא עד שיהיו כל המדות שוות. פירוש מרוב אמת כל בני אדם מוכרין במדה שוה עכ"ל. לא מצאתי אלא כך איתא ושמואל אמר עד שיהיו כל השערים כולן שקולין וע"ש בפי' רש"י ואולי גרסת רבינו היה כך כמו שכתב:

מד ב' בבא בתרא דף ע"ד: ונחית בר אמודאי לאיתויי. פירוש אדם שיודע לשוט במים עכ"ל. (לפנינו איתא בר אמוראי) עיין קונטריס סימן י"ד:

מד ג' ברכות דף כ"ח. מאן דלביש מדא ילבש מדא פירוש מלך שלובש הכתר מזה בן מזה פירוש כהן בן כהן עכ"ל. (ובמוסף **א"ב** אולי מדא הוא כהן שהיה לבוש מדו בד והענין כפול עכ"ל) וז"ל רש"י דלביש מדא הרגיל ללבוש המעיל ילבוש כלומר הרגיל בנשיאות יהיה נשיא:

מדך שבת דף פ"א. ואם לאו בהכרע מדוכה קטנה של בשמים. פירוש ראשו של בוכנא שדכין בו והוא מקום שמעבירין בתוך המדוכה לשחוק בו. ובירושלמי מקום רגל מדוכה קטנה של בשם עכ"ל. רש"י פירש באופן אחר וז"ל תוס' נראה לר"ת כגרסת רבינו חננאל כהכרע מדוכה קטנה והכרע פירוש רגל כמו כרעי המטה וכן מפרש בירושלמי כמו רגל מדוכה קטנה של בשמים וכו' ע"ש:

מדן א' שבת דף ל"ג: חזי ההוא סבא דהוה נקיט תרין מדני אסא עכ"ל. לפנינו איתא מדאני פירש"י חבילות של הדסים מדאני כמו מעדנות כימה (איוב ל"ח):

שם סוכה דף י"ג: הני צריפי דאורבני כיון שהותרו ראשי מדנין שלהן כשרים. פירוש מדן ע' מובלע והוא מעדן כדכתיב (איוב ל"ח:ל"א) התקשר מעדנות כימה ואלו הקשרים אינן עשויין להטלטל בהן עכ"ל. לפנינו איתא מעדנים ופירש רש"י קשר כמו התקשר מעדנות כימה וכו'. ומעתה נראה דיש לגרוס בשבת דף ל"ג: [דהובא לעיל בסמוך] תרי מעדני אסא וכן יש לגרוס ברש"י שם:

מדעית חגיגה דף כ"ה: מן המודעית ולפנים נאמנין על כלי חרס. פסחים דף צ"ג: איזו היא דרך רחוקה מן המודעית ולחוץ. גמרא אמר עולא מן המודעית לירושלים ט"ו מילין הוי. פירוש שם מקום עכ"ל. לפנינו בחגיגה ובפסחים איתא מן המודיעים (וכן איתא בקידושין דף ס"ו. גבי ינאי המלך אמו נשבית במודיעים):

מדר א' עירובין דף ק"א. ובביצה דף ל"ג. אמר רב יהודה האי מדורתא מלמעלה למטה שרי. פירוש דרך בנין אסור כגון שנתן עצים בארץ ואחרים על גבן. אבל אם אחז עץ למעלה ונתן אחר תחתיו ועוד אחר תחתיו עד שמגיע בקרקע למטה כיון שאינו דרך בנין מותר. וכן אם מבקש לצלות ביצים כענין הזה הוא עושה אוחז העליונה ונותן אחרים תחתיה וכן פוריא אוחז הקרשים ומניח הרגלים וכן חביתא כדים של יין שמשימין שורות שורות אוחז העליונה ומניח אחרת תחתיה עכ"ל. ז"ל רש"י בעירובין וכן ביעתא לסדר ביצים על גחלים על כלי ברזל או על גבי שני עצים שמקיפין צריך לאחוז ביצים בידו על האור וחבירו יתן העצים תחתיהן וכתבו התוס' ואין נראה לר"י דרך בנין בכך שהרי כל המחיצות וכו' ונראה לר"י לפרש שמסדר עצים או ביצים ומניח ביצה על גביהן וכו' ע"כ. ולא ידעתי מה חידש ר"י בזה הלא זה הדבר כתב רש"י ג"כ או על גבי שני עצים וכו' ורק מה שנראה לר"י לדחות דברי רש"י הראשונות הו"ל לתוס' לכתבו ולא משום מה שהוסיף או ביצים כדאי להאריך דמ"ש עצים או ביצים וצ"ע קצת. ובביצה כתב רש"י בזה הלשון וכן ביעתא. ביצים גסות הניתנות ע"פי כלי חלול כעין טרפי"דא או על האסכלא אין משיבין את הכלי תחלה [דוק ותשכח ששינה בכמה בפירושו כאן נגד הפירוש שכתב בעירובין]. וכתבו תוס' תימא דאמר בשבת דף ל"ו: מחזירים קדירה על גבי כירה וכו' וי"ל דכל הנך אינן אסורין אלא היכא שמתקן האהל והמחיצות אבל אם עשה האהל בלא מחיצות שרי והתם גבי כירה המחיצות היו עשויות מתחלה וכן פירש רבינו חננאל גבי ביצים שיש ביצים מכאן וביצים מכאן ואחת על גביהן והאור תחת אוירן וכו' ועיין היטיב:

מהה א' נדה דף ד'. וכן מטלית המהוהא פירש רבינו חננאל שחרכה האש ונשארה כגון קורי עכביש. ויש מפרשים בגד בלה עכ"ל. כפירוש ר"ח כתבו הרמב"ם והרב בפרק ט' משנה ט' דטהרות וכפירוש יש מפרשים כתב רש"י בנדה דף ד'. ודף נ"ו:

מהט שבת דף צ'. צינורא קטנה של נחושת למאי חזיא אמר אביי שמוהטין בה את הפתילות עכ"ל. לפנינו איתא שמחטטין. וז"ל רש"י שמוחטין ומנקבין ראשיהן לעדויי חושכין:

שם באות הנ"ל ביצה דף ל"ב: מוהטין הפתילה מאי מוהטין עדויי חושכא. פירוש המתעבה בקצה הפתילה כמין גחלת ומעכב האורה מותר לחותכה עכ"ל. לפנינו איתא מוחטין:

מהרק עירובין דף ס"ב. בריאה במוהרקי ואבריגני. פירש רבינו חננאל כגון בנין ורבינו גרשם ז"ל פירש כלי הבית. ורבינו נסים פירש אבריגני שלוחים מוהרקי כתיבה וחתימה

כדאמרינן בסוף איזהו נשך בבבא מציעא דף ע"ג: מוהרקייהו דהני בספטא דמלכא מונח והוא הכתב שיש בו כרגא שעל כל אחד ואחד. ויש בפרק החולץ ביבמות דף מ"ו. מוהרקייהו דהני בספטא דמלכא מנח ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא לישתעבד למאן דיהיב כרגא כלומר כאלו מכורין הן וצריכין גט חירות עכ"ל. בעירובין פי' רש"י בריאה במוהרקי ואבריגני. למלאות החצר ספסלים וקתדראות אם ירצה וביבמות פי' רש"י מוהרקייהו דהני חותמן: ובב"מ פי' רש"י מוהרקייהו חותם עבודות שלהן. וז"ל תוספות בעירובין מוהרקי כתיבה וחותמת כמו מוהרקייה דהני וכו' ואברגני שלוחין. ורבינו חננאל פירש מוהרקי ואברגני כמו בנין עכ"ל. והרא"ש בעירובין כתבו בשם הערוך. ודע דמה שכתב רבנו הכא בשם רבנו נסים אכן לעיל בערך אברוגני כתב זו בשם רב האי גאון ע"ש:

מזא קידושין דף נ"ב: ההיא גנאה דשקיל מוזא דירקא מוזא דשמכי. פירש ראשי בצלים שהיו בשותפות בלא חלוקה וקידש בהן ואמרו אינה מקודשת עכ"ל. ופי' רש"י מוזא דשמכי. מלא יד של בצלים. ודע דמוזא דירקא עדיין לא מצאתי איה מקומו לפנינו ורבנו הביאו עוד פעם אחת לקמן בערך מצה ג':

מזבלי סוכה דף כ'. מאי חוצלות מזבלי. פירוש עושין כמין יריעות ואח"כ תופרין אותן ועושין מהן כפיפות וכסויין עכ"ל. וז"ל רש"י מזבלי בו"לס ועשוי לרועה להניחן תחת ראשו ולשכב:

מח ג' מגילה דף כ"ה. ומחינא לי' באזרפתא (לפנינו איתא בארזפתא) שם דף י"ט: ומחו לה אמוחא. פי' גמרא שמכה שמועה זו על קדקדה כלומר מפני שלא תקרע היריעה ולא משום קדושה עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** לשון מקרא זה נהרות ימחאו כף ועיין גרסת הגמרא כי היא אחרת) עכ"ל. כפי מה שעשיתי ציון דהך דמחייא לי' באזרפתא היינו במגילה דף כ"ה. ובברכות דף ל"ד. [ופי' רש"י מרזפתא מרטיי"ל בלע"ז ותשם את המקבת תרגום מרזפתא (שופטים ד':כ"א) ובברכות ז"ל רש"י מרזפתא קורנס וכו'] ושם בשני מקומות הללו וודאי דאי אפשר לפרש בשום אופן כי אם דמחינן להאי גברא על שלא כוין דעתי' בשעה שאמר שמע. ובתר הכי מייתי רבינו מימרא ומחו לה אמוחא והוא במגילה י"ט: דאמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן שיור התפר הלכה למשה מסיני ומחו לה אמוחא ולא אמרו אלא כדי שלא יקרע על זה כתב רבנו פירוש שמכה שמועה זו על קדקדה וכן פי"רשי ע"ש. ובזה אתי דברי רבינו שפיר:

מח ז' שבת דף ל"ז: כל דאית בי' מוחא מצטמק ויפה לו עכ"ל. לפנינו איתא מיחא ופי' רש"י קמח:

שם באות הנ"ל ברכות דף ל"ז: האי ריהטא דחקלאי דמפשי בה מוחא בורא מיני מזונות. פירוש קמחא עכ"ל. לפנינו איתא קמחא:

עוד שם בסוף האות פסחים דף מ': למימח בחסיסי עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** בנוסחאות כתוב למימח קימחא בחסיסי) עכ"ל. לפנינו איתא **קדירה בחסיסי** פי' רש"י בחסיסי קמחא דאבשונא:

מחלץ מועד קטן דף י"א. אבל לא במחלציים. פירוש בלע"ז קצו"לה עכ"ל. ועיין לקמן בערך **מחצל**:

מחפז שבת דף כ"ה. יבמות דף ע"ג. מה לתרומה שכך מחפז. **מ**חתה **ח**ומש. אין לה **פ**דיון ואסורה לזרים עכ"ל. לפנינו בשבת וביבמות איתא כך להדיא מיתה חומש וכו'. ואפשר דלא היה בגירסת הערוך כך להדיא וכתב מה שחידש:

מחצל מועד קטן דף כ"ה: אשתעו כל צלמניא והוו למחצליא. פירוש נמחו כל הפרצופין והוו חלקים כמחצליים עכ"ל. לפנינו איתא למחלצייא וז"ל והוו למחלצה כמו שהוחלקה במעגל ובמחלציים שבה טחין הכותל עכ"ל. וכן כתבו תוספות בפסחים דף ק"ד.:

שם באות הנ"ל מכות דף ט': עד שישמט מחצלו מידו. ס"א מחלצו כמו מחלצים שלמעלה דמשקין וי"מ מחלציים אגפיים של מעגילה וכך מפרש שפין את הסדקים במעגילה בלא מחלציים אבל על המחלציים אסור עכ"ל. עיין לעיל בערך **מחלץ**:

מחצלת סוכה דף י"ט. מחצלת קנים גדולה. ובכתובות דף ס"ד: ונותן לה מטה ומפץ ואם אין לו מפץ נותן מחצלת. אהלות פרק ח' סדין ומפץ ומחצלת עכ"ל. עיין קונטריס סימן מ"ח:

מחק מגילה דף י"ט. גנייר מחקא והוא חיפא עכ"ל. פי' רש"י מין עשבים עשוי על ידי דבק:

שם באות הנ"ל שבת דף קי"ג: תניא רבי אליעזר אומר בו ביום גדשו סאה. פירוש בו ביום שהושיבו את רבי אלעזר בן עזריה בראש גדשו סאה כלומר מדת סאה ששה קבים והיא מחוקה והוסיפו מדבריהם רבותינו כמה דברים כגון הגדישה שהיא יתירה על העיקר והדברים שהוסיפו מהן להיתר ומהן לאיסור והכל להיות העיקור שמור ומוזהר והוא כגון זה ששנינו נותן כיסו לנכרי התירו לו לתתו לנכרי שלא יביאהו בעצמו ויחלל שבת זה וכיוצא בו להיתר ולאסור. כל גזירות שגזרו מקצת מן המותר לעשות גדר לנשאר שהוא אסור מן התורה. ורבי יהושע אומר בו ביום מחקו סאה. פירוש העמידו כל דבר על עיקרו לא פחתו ולא הוסיפו אלא התירו העיקר המותר מן התורה ואסרו העיקר שהוא

אסור מן התורה שאלו באו להוסיף חששו פן יפסידו גם דברי תורה שהן העיקר שיבא אדם להרהר ולומר כשם שזה אינו מן התורה אלא מדרבנן כך זולתי זה יש מן המצות האחרות מדרבנן כמותן ובאו לנדור ונמצאו פורצין. ירושלמי בריש שבת רבי אליעזר אומר בו ביום גדשו סאה לחבית שמליאה אגוזים כל מה שאתה נותן בהן שומשמין מחזקת פירוש הוסיפו גזירות לגדור גדירות רבי יהושע אומר בו ביום מחקו סאה לא הוסיפו ולא גרעו אלא התירו המותר ואסרו האסור לחבית מליאה שמן אם יתן לתוכה מים מקיאה השמן עכ"ל. עיין פירוש רש"י ותוספות:

מחרש בבא מציעא דף קי"ג: אלא מחרישה למאי חזיא אמר רבה ברי' דרבא מחרישה דכספא. פירוש כמין מסרק היא ומחכך בה בשרו במרחץ עכ"ל. פשטא דהשמועה פירושו דמחרישה היינו הכלי שהוא חורש בה וכן משמעות כל הפוסקים שכתבו מחזיר את המחרשה לעשות בו מלאכתו ומימי הייתי תמה אהא דאוקמה הש"ס במחרישה דכספא אטו בשופטני עסקינן ודבר שאינו מצוי הוא שיעשה אדם מה שצורך לו לחרוש בו מן הכסף ומי שמע וראה תחת הברזל יביא כסף. ותו קושית הרב המגיד בפרק ג' מהלכות מלוה ולוה דין ה' בזה הלשון ואת המחרישה ביום והקשו המפורשים ז"ל והלא כלי שעושין בו אוכל נפש הוא ואין ממשכנין אותו ותירצו כשמשכן בלילה שאין זמן מלאכת המחרישה ולא אסרה תורה אלא שלא למשכנו בשעה שהוא ראוי לעשות מלאכה וכן אמרו בירושלמי וכו' וגם הנימוקי יוסף כתב דמיירי שעבר ומשכן אי נמי שמשכנם שלא בשעת מלאכה. ועיין עוד בבעל המאור ובהרמב"ן שהפילגו והאריכו ביישוב קושיא זו. איברא כפי שפירש רבינו הערוך אתי הכל שפיר. וכן כתבו התוס' דף קי"ג. ד"ה ואת המחרישה וכו' ועוד נראה לר"ת וכו' דמוקי בגמרא במחרישה דכספא ואין דרך לחרוש בשל כסף אלא נראה דהיינו אגרדתא שמגרדין בו בני אדם בבית המרחץ כדאמר בשבת דף קמ"ז: עבדא לי' אימי' אגרדתא דכספא וכו' [ודע לפנינו בשבת איתא מגרדתא דכספא] ועיין מה שכתב מהרש"א בשם הפוסקים:

מטמטם איסורי קא מטמטם. פירוש לא עביד לוותורי נפשי' טעם עבירות בעי למיטעם עכ"ל. לא ידעתי את מקומו. ואולי בעבודה זרה דף כ"ו: ובהוריות דף י"א. הי' גרסתו כך. ולפנינו איתא בעי למיטעם טעמא דאיסורא. ובהוריות איתא דאמר אטעום טעמא דאיסורא:

מטרפלין מגילה דף ו'. עקרון תעקר זו קיסרי בת אדום שהיא היתה מטרפולין של מלכים וכו' פירוש אם של עיירות אם בלע"ז מטר"י פו"לין בלשון יון עיר עכ"ל (במוסף **א"ב** בלשון יון מטריפולין שרתי במדינות עכ"ל) וז"ל רש"י מטרופולין לשון יון אימא של

מלכות מטרא אם פולין לשון שררה כדאמר מר עד שבאו דיופלי העיר [תענית דף י"ח] שני שרים עכ"ל:

מטרקא יומא דף כ"ג. מטרקא קטילא דטייעי דפסיק רישי'. פירוש פקיע מדוורתא והיא מטרקא והיא חבל מפתיל תלוי במקל כגון הרצועה שמכין בה בית דין ופירשנו בערך דרא עכ"ל. מלת קטילא ליתא לפנינו וז"ל רש"י מטרקא דטייעי. רצועות ישמעאלים העשויות שוט לסוסים:

שם באות הנ"ל יומא דף ע"ז. ודלמא יחף מסוסיא ומטרקא עכ"ל. לפנינו איתא מרטקא. פי' רש"י שוט הסוסים:

מטרתא כתובות דף ק"י. הפוכי מטרתא למה לי פירוש מטרתא הן שליפין של שק שנושאין בהם תבואה וכל מיני קטניות על גבי שוורים זה מחזיק עשרה סאין וזה מחזיק עשרה סאין למה לנו להפך משאוי של זה לזה ומשאוי של זה לזה יעמוד כל אחד במשאו עכ"ל. וראיתי בפירוש הרמב"ן על פסוק ויפתח האחד את שקו [מקץ מ"ב פסוק כ"ז] כתב מתראתא:

מכחל בבא קמא דף קי"ז. הוו דלו לי במכחלא דכספא עכ"ל. לפנינו איתא במכחלתא:

מכן א' שבת דף מ"ז. ובכלים פרק י"ח פרק השידה מוכני שלה בזמן שהיא נשמטת וכו' פירוש גלגל היא כגון גלגל של עגלה (זהו כפירש"י דף מ"ד:) אי נמי גלגל של בור שתולין אותו על פיו ומעלין בו דלי כדכתיב ונרוץ הגלגל אל הבור (זהו כפירוש הראב"ד הביאו התוס' י"ט) ויש אומרים מוכני מלשון ואת כנו עכ"ל. ר"ת הקשה על פי רש"י דאין דרך להניח מעות על האופן ולכך פירש דמוכני היינו כן של שידה מלשון את הכיור ואת כנו עיין תוספות דף מ"ד: ד"ה ואין מצלת:

מל ד' שבת דף כ"ט. לענין טומאה וכן בכלים פרק כ"ח שלש שאמרו חוץ מן המלל. פירוש מלל מה שמשייר האורג בראש הבגד ובסוף הבגד שיעור שתי אצבעות והוא ענף של בגד וכיון ששתי לבדו הוא ואין בו ערב אינו מצטרף ושמו מלל. ובלשון רבנן שמו כרכשתא והוא כרוספדין בלשון יון ובלע"ז ציד"י עכ"ל. הביאו הר"ש ותמה עליו ורש"י פירש בענין אחר והרב מברטנורה הביא שני הפירושים ע"ש גם הר"ש מסיק בפרק כ"ז דכלים משנה ה' דדרך תופרי בגדים למלול מן הבגדים וכופלן מעט סביב התפירה והיינו כמו שפירש רש"י:

מל ה' סנהדרן דף ס"ו. לא תקלל חרש במיללין שבעמך הכתוב מדבר פירוש שפלים והדיוטות עכ"ל. לפנינו איתא באומללין ופי' רש"י באומללים שפלים כמו היהודים האומללים (נחמי' ד'):

מל וי"ו שבת דף כ"ד: לבדו ולא מילה שלא בזמנה דאתיא בקל וחומר. פירוש ומה אוכל נפש שאף על פי שהוא באזהרת שמחה (אינה) דוחה יום טוב מילה שאף על פי שלא בזמנה היא מצוה שנכרתו עלי' שלש עשרה בריתות וחייב עליה כרת אם לא ימול אינו דין שידחה יום טוב. תלמוד לומר וכוונת פירוש זה עיין בתוס' שם ד"ה זהב הרי הוא כשויו מה שכתבו בשם רבינו חננאל:

שם אות הנ"ל רב אשי אמר במללא. פירוש זהב ממלא זהב הנלקט מן הארץ ממוצאו הנקרא בלשון ישמעאל אלתבר עכ"ל. לפנינו איתא בממלא וז"ל רש"י בממלא. דק דק של זהב שקורין פלא"לא. וז"ל תוס' ממלא זהב הניטל מן הארץ ממוצאו ורבינו דלא מייתי סוגיא זו בערך ממל מוכח דגרסתו הי' **במללא**. פירוש זהב מללא וכך צריך להגיה:

מל י"ד קידושין דף כ"א: אמר רבי אלעזר יודן ברבי הי' דורש כשהן רוצעין אין רוצעין אלא במילת. פירוש הרך שבאוזן אותו שלמטה עכ"ל. לפנינו איתא במלתא וע"ש פי' רש"י מיהו בבכורות דף ל"ז: איתא במילת בלתי סיומא האלף:

מלבז יומא דף ל"ז. מולבז המלך עשה כל ידות הכלים של זהב. פירוש מולבז המלך בלע"ז מונבז תנא בגמרא עכ"ל. במוסף (**א"ב** שמו מונבז הי' וכן כתוב בספר יוסיפון לרומיים והוא הי' מלך הדייב) עכ"ל המוסף. וכן איתא לפנינו ביומא ובבבא בתרא דף י"א. מעשה במונבז המלך:

מלגא כתובות דף פ"ה. ההיא איתתא דאפקידו גבה מלוגא דשטרי אתו יורשים וקתבעו לה אמרה להו מחיים תפיסנא להו. ובבבא בתרא דף קנ"א. אימי' דרב עמרם חסידא הוה לה מלוגא דשטרי אמרה ליהוו לעמרם ברי. במוסף (**א"ב** פירוש בלשון יון שק של עור) עכ"ל. בכתובות פי' רש"י מלוגא דשטרי. תיק מלא שטרות. ובב"ב פירש רשב"ם כרך של שטרות אי נמי נרתק מלא שטרות:

מלגז שבת דף קכ"ב: את הרחת ואת המלגז ובספרא בפרשת חטאת חלב של יחיד שנים אוחזין במלגז ולוגזין. פירש כלי עשוי כשיני מסרק לטלטל תבן עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** עיין ערך לגז פירוש מזלג בחילוף אותיות על דרך כבש כשב שמלה שלמה) עכ"ל. הך סוגיא דספרא איתא נמי בשבת דף צ"ב: ופי' רש"י מלגז פור"קא בת ג' שיניים ומהפכין בה תבואה וכו' וכ"כ רש"י שבת קכ"ב: שם כאן בדף קכ"ב ז"ל רש"י מלגז כמין עתר שקורין פורקא ולו ג' שיניים ומהפכין בו קש בגורן. גם במשנה שבגמרא דף קכ"ב: איתא כי האי לישנא את הרחת ואת המלגז כמו שהביא רבינו הערוך וכתוב על הגליון בצידו פירוש מזלג. אך במשנה שבמשניות איתא להדיא את הרחת ואת המזלג):

מלגמה שביעית פרק ח' כלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא וכו' סוכה דף מ'. בבא קמא דף ק"ב. ומוציא אני את המלוגמא שאינו שוה בכל אדם. פירוש מלוגמא רפואה עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** פירוש בלשון יוני ורומיי רטיה ומזור) עכ"ל. לשון הרב מברטנורה בריש פרק ח' דשביעית מלוגמא תחבושת ורטיה ופירש מלוגמא מלא לוגמיו שדרך אדם ללעוס מלא לוגמיו חטים או תאינים ונותן על מכתו ע"כ. וכן פירש במשנה פרק כ"ח דכלים מלוגמא תחבושת עשוי' מקמח ותאנים וכיוצא בהן שאדם לועס ונותן ע"ג המכה ופי' מלוגמא מלא לוגמיו ע"כ. ורש"י כ' בבב"ק מלוגמא אלנפ"שטר. ובסוכה כתב רש"י מלוגמא רפואה [ועיין מ"ש בס"ד בערך אספלנית. וע"מש כאן החכם המוסף שפירשו בלשון יוני וכו'] מכל הלין נרא' דדוקא כגון רטיי' ותחבושת אסוראבל דרך אכילה אע"ג שמתכוון לרפואה הואיל והוא דרך אכילה נהנה ממנו ושרי גבי שביעית. והארכתי קצת לפי שראיתי בספר שבט מוסר פרק ו' כתב הבעל הגה"ה מלוגמא הוא איזה דבר שאוכלין לרפואה:

מלזמה ברכות דף נ"ג: כדי שיכיר בין מלוזמה של טבריה למלוזמא של ציפורי. פירוש מטבע וכו' עכ"ל. ורש"י פירש מלוזמא. משקל:

מלח א' קידושין דף ס"ו. אבותינו היו אוכלין מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש אף אנו נאכל מלוחים והעלו מלוחים וכו'. פירוש ינאי המלך הי' מבני חשמונאי וכשחזר מן המדבר הביא עמו ירקות ושמם מלוחים והן חרולין כדמתרגמינן ממשק חרול ומכרה מלח משמט חרול ומחפרין דמלח אמר לחכמים אבותינו כשעשו המשכן היו במדבר אוכלין מלוחים ועושין המשכן פירוש מלוח כדכתיב הקוטפים מלוח עלי שיח עכ"ל. ורש"י שם כתב שבלשון ארמי שמן קקו"לי:

מלטס בבא קמא דף ס"ז. צלעות הבית אלו המלטוסין והעובין אלו המרישות. פירוש המלטוסין הנדבך של עץ שמניחין על הקיר הניח עליו ראשי הקורות המרישות אלו הקורות שמשימין על המלטוסין וכו' עכ"ל. לפנינו איתא המלטטין. וז"ל רש"י המלטטים. המלטה כדאמרינן בהשותפין (דף ו'.) שנותנין נסרים סביב פתחי חלונות ופותחין ובמקום חורי קיבוע החלונו' ולעיל בערך המלטאה פירש רבינו ג' פירושים שונים ע"ש:

מלך בברייתא דשנו חכמים בשלשים מעלות המלכות. פירוש מפורשת במשנה דסנהדרין דף י"ח. א' לא דן. ב' ולא דנין אותו. ג' לא מעיד. ד' ולא מעידין אותן. ה' לא חולץ. ו' ולא חולצין לאשתו. ז' לא מייבם ח' ולא מייבמין אשתו. ט ולא נושאין אלמנתו וכו' עכ"ל. אהא דאיתא בברייתא בפרק שנו חכמים גדולה תורה מן הכהונה ומן

המלכות שהמלכות בשלשים מעלות וכו' בא רבינו לפרש פרטן לידע כל אותן שלשים מעלות הנהוגין במלך וראיתי בפירוש מדרש שמואל נדפס מצד אחד רש"י בזה הלשון שהמלכות בשלשים מעלות אותן שכתובין בשמואל כשבקשו ישראל מלך ואמר להם דעו כי כך וכך משפט המלך וכשתחקור הם שלשים דברים עם אותן ששנויות בסנהדרין מלך לא דן ולא דנין אותו עכ"ל:

מלען עוקצין פרק א' משנה ג' חולין דף קי"ט: מלעין של שבלים מיטמאין ומטמאין ומצטרפין ס"א מלאין פירש הוא שיער השיבולת שהוא זקן השיבולת כמו והלחיים דמתרגמינן ולועא לפיכך יש ששונין מלעין והוא כמו שיער עבה דומה לססא כדאמרינן (חולין דף י"ז:) סכינא חריפא דמיא לססא כשירה וכו' הביאו התי"ט שם במשנה דעוקצין דברי הערוך:

מלפפון סנהדר' דף ק"י. בגמרא עדת קרח כי מלפפנא עכ"ל. לפנינו איתא ומיטלל לכו ככפותא [וז"ל רש"י ככפותא רעי כמו בטולא דכפותא דאמרן לעיל (דצ"ח:) כגלל זה אתם חשובי' בעיניו] עינא יהיב במזייכו ע"ש וכל הרואה גירסת רבינו יכיר ויבין הכוונה במה דהתחילה אשת [קרח] ועוד דגייז לכו למזייכו וסיומא עינא יהיב במזייכו. עיין:

מלקות סמכו רבנן שהן ל"ט הכאות דכתיב ונקלה אחיך לעיניך אחיך בגימטריא הכי הוו עכ"ל. במשנה דמכות דף כ"ב. כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת שנאמר במספר ארבעים מניין שהוא סמוך לארבעים ובגמ' שם מאי טעמא איכתיב וכו' ועפ"ז דברי בעל הערוך צריך עיון גדול דקאמר סמכו רבנן וכו' אחיך בגימטריא הכי הוו. ומהנראה דמיישב בזה קושיא חזקה במה דמסיק הש"ס לקמן דף כ"ג: חלוקין עליו חביריו על רבי חנינא בן גמליאל דס"ל לרבי חנינא בן גמליאל כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתן שנאמר ונקלה אחיך לעיניך כיון שלקה הרי הוא כאחיך ורבנן חולקין עליו וסבירא להו דלא נפטרו. ויש להקשות טובא דהא ר"ח בן גמליאל וודאי מיתורא דאחיך דמיותר לגמרי דהוי סגי לומר ונקלה לעיניך דריש דלהכי כתיב אחיך להורות דחייבי כריתות שלקו וכו' וא"כ לרבנן דפליגי עלי' אחיך למה לי [ואין לומר דצריכא להא דאיתא בסנהדרין דף יו"ד. דצריכא אומדנא דכי מחית אגבא דחיי מחית אך כל זה אינו אלא לר' ישמעאל דס"ל מלקות בעשרים ושלשה משום דמלקות במקום מיתה עומדת משא"כ לרבנן דפליגי במשנה וס"ל דמלקות בשלשה ע"כ דלא ס"ל מלקות במקום מיתה עומדת א"כ בלאו הכי ידעינן דבעי אומדנא ע"ש היטיב] אלא וודאי דהנך רבנן סבירא להו בזה כר' יהודא במשנה דלא דריש להך דבמספר ארבעים. אמנם מפקו דלהכי כתיב אחיך יתירא לרמוז עלל"ט מלקות איברא אכתי יש לומר דרבנן דפליגי אר"ח ב"ג ס"ל כר' ישמעאל דמלקות

במקום מיתה עומדת אכן עדיין שפיר קאמרי לשיטת אביי דאמר דר' ישמעאל אתיא דמלקות בכ"ג מגזירה שוה דרשע רשע ולא ס"ל דמלקות במקום מיתה עומדת א"כ אחיך יתירא הוא אלא דאתי להורות על ל"ט מלקות ובזה נבין מה דאמר רב יוסף לקמן במכות דף כ"ג: אהא דאמר רב הלכה כר"ח בן גמליאל מאן סליק לעילא ואתי ואמר א"ל אביי וכו' הכי נמי קראי קא דרשינן דוודאי גם רב יוסף ידע דר"ח ב"ג קרא קדריש דהא כך אמר בהדיא ונקלה אחיך אלא דרב יוסף ס"ל כתירוץ דרבא מלקות במקום מיתה עומדת [וגם חכמים דס"ל דמכות בשלשה מודו לזה אלא מטעם דכתיב ושפטו שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד ס"ל דמכות בשלשה ע"ש] וא"כ צריך אחיך להורות דבעינן אומדנא והשתא דליכא יתירא דקרא וודאי דהלכה כחכמים כדין יחיד ורבים ולכך רמז יוסף באמרו מאן סליק לעילא דבשמים יכולין לפסוק כיחיד משא"כ לדידן אחר שכבר ניתנה התורה אחרי רבים להטות כדאיתא להדיא בבבא מציעא דף נ' ט: אמנם אביי לשיטתי' דאתיא מג"ש דרשע רשע ולא ס"ל הך סברא דמלקות במקום מיתה עומדת דמה"ת לחדש סברא כזו [דלהכי הוכרח לומר טעמא דג"ז] וא"כ קרא דאחיך יתורא כפי מה דקיי"ל כרבים במשנה דמלקות ל"ט מדכתיב במספר ארבעים [ולא כר' יהודה] וע"כ דקרא דייקי כר"ח ב"ג ולהכי שפיר הלכה כוותי':

מם פסחים דף קי"ג: וכי ימיין בחייהן דרבנן קדישי ארעא עכ"ל. לפנינו איתא ומומתייהו הכי בחייהן רבנן קדישא דבארעא דישראל:

ממחה א' וב' שבת דף ס'. במשנה ולא בקמיע בזמן שאינו מן המומחה בכורות דף כ"ח: כל המומחה לבית דין פטור מלשלם. פירוש מומחה בקי ומדקדק. עירובין דף נ"ח: אין מודדין אלא מן המומחה וכו' פירוש מקום מיושר מלשון ומחה על כתף ים כנרת עכ"ל. במוסף (**א"ב** זה פירוש הביא התוספות בשם רבינו חננאל ורש"י גריס אלא מומחה ופירש בקי ולא נהירא דאם כן היה לומר אין מודד אלא מומחה) עכ"ל. ורש"י וברטנורה ורמב"ם פירשו בקי. והתוס' י"ט הניח דברי רבינו ר' חננאל בתימא מהירושלמי אמתניתין דאמר ההדיוט שריבה אין שומעין לו. וראיתי בתשבי בערך מומחה כתב על בעל הערוך בזה הלשון ואני לא ידעתי לכוון דמיונו זה וכו' ע"ש במחילה מכבודו לא עיין היטיב ובמה שהקשה החכם המוסף על פירוש רש"י בארתי בסייעתא דשמיא בחבורי יש סדר למשנה:

ממלא בבראשית רבה פרשה כ"ט רבי מאיר אזל לממלא ראה אותן כולן שחורי הראש אמר להן מאיזה משפחה אתם שמא מעלי אתם וכו'. פירוש ממלא שם עיר ומסתברא

איקרי דבית עלי ממלאי על שם ממלא עכ"ל. עיין לעיל ערך מל זיי"ן שפירש רבינו בענין ואופן אחרת.

ממש שבת דף קנ"ב: גשיי' חזיי' דאית בי' ממשא עכ"ל. לפנינו איתא גששי' חזיי' דאית בי' מששא:

מן וי"ו ראש השנה דף י"ז. אבל המינים והמסורות. גיטין דף מ"ה: ספר תורה שכתבו מין פירוש עובד אלילים עכ"ל. עיין בעבודה זרה דף כ"ו: דפליגי רב אחא ורבינא בזה ופסקו הרמב"ם וסמ"ג וטור וש"ע חשן המשפט סימן רס"ו וסימן תכ"ה דאוכל נבילות להכעיס הוי מין לכל דבר:

שם במוסף באות הנ"ל (**א"ב** נראה לי שטעם מלה זו שהנוטים מן הדת היו קוראים לעצמם מאמינים וח"זל קטעו המלה וקראום מינים כי יש ביניהם מינים ממינים שונים) עכ"ל. אמנם התשבי כתב בזה"ל מין קראו רז"ל למי שאין לו דת מין. וכתב הרמב"ם ז"ל כי השם הזה אינו נופל רק על צדוקי ובייתו'. ותמי' אני כי נמצא בספרי היוונים שהיה אדם אחד שהי' שמו מאני ולא הי' בעל הדת ועל שמו נקראים כל הנמשכים אחריו מינים וכו'. וגם הצמח דוד כתב כן על שמו וכל מעשה מאני ותלמידיו הלא המה כתובים בצמח דוד שנת פ"ה לאלף החמישי:

מן ט' תוספתא דמעשר שני פרק ד' הניח מאתים ומצא מנה מנה מונח ומנה מוטל דברי רבי וכו' עכ"ל. ובביצה דף יו"ד: מייתי הש"ס להך ברייתא. (גם בפסחים דף יו"ד בסוגיא דתשע חנויות מייתי לה הש"ס הניח עשר ומצא תשע והיינו סיפא הניח מאתים ומצא מנה מנה מונח ומנה מוטל דברי רבי וחכ"א הכל חולין):

מן י"א בילמדנו אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא ישב עולמך בשוה העניים והעשירים אמר לו הקדוש ברוך הוא אם כן חסד ואמת מן ינצרוהו. פירוש אחר בערך ישב עכ"ל. לעיל בערך ישב מייתי סוגיא דעירובין דף פ"ו. כדדריש רבה בר מרי אימתי ישב עולם לפני אלקים בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו כלומר בזמן שנותנים צדקה וגומלים חסד העולם מתישב והואיל וכך יש להם כבוד לפני הקב"ה אנו מכבדין אותן. פירוש אחר לולי חסד ואמת שהן עושין לא הי' עשרם נצור לפיכך ראוי לכבדן עכ"ל. וז"ל רש"י אימתי ישב עולם. בזמן שיש עשירים שנותנין צדקה וגומלין חסד ומזמנים מזונות לעניים והם ינצרוהו. מן. מזונות:

מנהרותא נדרים דף ל"ח: עבדיו ושפחותיו למנהרותא עבידן. פירוש לצורך עבדות עשויין ולא להתפטם ולאו הנאה היא לו עכ"ל. לפנינו איתא למנחרותא ופי' רש"י לצורך עבודה עשויין. וגרסת הר"ן למנקרותא כלומר לנקר הבית. ובהרא"ש איתא בזה הלשון

למנחרותא כלומר למראית העין. ובכן נראה לכאורה דטעות נפל והחליפו חי"ת תחת הה"א וצריך להיות גם לפירוש הרא"ש למנהרותא ואז שייך שפיר לפרש למראית העין:
מנח תמורה דף י"ד. מנחתם ונסכיהם בלילה ואף למחר אמר רב פפא נזדמנו לו נסכים הבאין בפני עצמן מקדישן ומקריבן בלילה רבי יהושע בן לוי אמר מניין לנסכים הבאין מן הזבח שאין קריבין אלא ביום תלמוד לומר לנסכיכם ולשלמיכם מקיש נסכים לשלמים וכו' עכ"ל. הך מלתא אמר רב פפא נזדמנו לו עד בלילה ליתא לפנינו בגמרא:
מנמנמי הוא דתן ואבירם קרואי העדה תרגום מנמנמי כנשתא עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** פירוש בלשון יוני פרנסים) עכ"ל. בכל התרגומים שלפנינו לא מצאתי:
מנוני שבת דף ק"י: מוניני דחמצי פירוש ציר של ארבה (וכן פי' רש"י ציר של חגבים) מוניני דנקירי. פירוש שאין בציר שום ארבה כלומר מנוקרים עכ"ל. ורש"י פירש מין עופות קטנים וכן פי' רש"י בחולין דף נ"ז. גבי צנא דאינקורי. אבל דברי הערוך לפמ"ש לקמן בערך נקד מוניני נקידי צריכין עיון קצת:
מנשתפא בבא מציעא דף כ"ג. כריכות ברשות הרבים הרי אלו שלו משום דמנשתפא. פירוש מתגלגלין ועקרו מן נשפת ברוחך כלומר הרוח מנשבת בהן ומתגלגלין עכ"ל. ועל דרך חילוף כבש כשב שמלה שלמה כן יאמר מן נשפת מנשתפא:
מסא בכורות דף כ"ז. ואי ליכא כהן קטן שקלא לי' בריש מסא ושדיא לי' בתנורא. פירוש מסא היינו מרדה שרודה את הפת מן התנור עכ"ל. וכן פירשו תוס' דלא כרש"י ע"ש:
מסבלין בבא בתרא דף פ"ו. במסובלי דתומי פירוש מחרוזות של שומין שאין נותנין בכלי עכ"ל. לפנינו איתא במתאכלי דתומי ופירש הרשב"ם חבילות שומים:
מסחתא שבועות דף מ"ב. אתורי יהבת לי ואתית (יהבית) אמסחתא וקבילת זוזי עכ"ל. לפנינו איתא ואתיבת אמסחתא:
מסכסכת חולין דף י"ז: מסוכסכת מצד אחד (במוסף **א"ב** מלשון וסכסכתי מצרים לשון בלבול וכן הפגימה שהיא מצד אחד מקלקלת הנוגע בה כי מצד האחר אינו מרגשה) עכ"ל. וכן כתב רש"י להדיא:
מסכתא תעניות דף יו"ד תלמיד כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה ואפילו במסכת כלה. ובקידושין דף מ"ט: על מנת שאני תלמיד אין אומרים כשמעון בן עזאי וכשמעון בן זומא אלא כל ששואלין אותו דבר הלכה בכ"מ ואומרה ואפי' במס' כלה. (ובשבת דף קי"ד. אמר רבי יוחנן איזהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הציבור כל ששואלין אותו דבר הלכה בכ"מ ואומרה ואפילו במסכת כלה). פירוש מסכת שמועה מלשון הסכת ושמע כי דברי תורה שבעל פה היו מקובלין משמועה אל שמועה וזה ענין

שמעתא. עירובין דף י"ג. דוד גלי מסכתא שאול לא גלי מסכתא. (פירוש אומר שמועות ומורה הוראות) עכ"ל המוסף. ובהקדמת התי"ט על המשניות כתב מסכת נראה בעיני שהוא מלשון מסכה יינה כי כן כל מסכתא מזוגה ומעורבה בדינים שונים וכו' אבל בספר חסידים סימן תתקכ"ט מצאתי תורה שבע"פ וכו' לכך נקראת מסכת לשון אריגה וכו' ע"ש כי האריך:

מסיפס עירובין דף ע"ב. אמר רב נחמן מחלוקת במסיפס וכו'. בבא בתרא דף ב': מאי לאו כותל לא במסיפס בעלמא. עבודה זרה דף ע': חצר שחלקו במסיפס טהורותיו טמאין. פירוש הגאון מסיפס כותל חלול שיש בו חלונות חלונות עכ"ל. (הביאו התוס' ב"ב דף ב': בד"ה הוה אמינא במסיפס בעלמא. ורש"י פירש מחיצה נמוכה של חתיכת עצים (והתוס' הנ"ל הקשו עליו בסוף הדיבור ועוד דהא במתניתין קתני גויל וגזית ע"ש):

מסר ב' בבא קמא דף ה'. ובכריתות דף ב': למעוטי מפגל ומסור. פירוש המוסר חבירו לגוים ונענש ממון על ידו או מסר ממון חבירו לגוים אם יש עדים חייב לשלם עכ"ל. עיין קונטריס סימן ס"ח. בב"ק איתא למעטי מוסרי ומפגל. ובכריתות איתא מסור ומפגל ועמ"ש התוי"ט במשנה ג' פרק יו"ד דנדרים טעם נכון דנקרא מסור ובדין היה לקראו מוסר שהוא מוסר אחרים וכתב עוד בשם הגאון מוהר"ר ליווא דנקרא מסור לפי שאף על פי שלשעתו הוא הפועל ומוסר אחרים אבל קראוהו מסור להורות כי בא יבא יומו ולא יאחר והרי הוא נמסר. וכן בשם ארוס ורכוב עיין שם מלתא בטעמא:

מסת ב' חגיגה דף ח'. מאי משמע דהאי מסת לישנא דחולין אמר רב משרשיא דאמר קרא וישם המלך אחשרש מס עכ"ל. לפנינו מלות אלו אמר רב משרשיא ליתא אלא סתמא דגמרא קאמר לה:

מסותא בבא מציעא דף מ"א. אמר רבי יוחנן האי מאן דמתרגם לי חבית אליבא דחד תנא מובילנא מאניה בתרי' לבי מסותא. מסותא מסחותא ח' מובלעת והוא המרחץ עכ"ל. כהאי לישנא אמר ר' יוחנן גם כן בעירובין דף כ"ז: מאן דמתרגם לי בבקר אליבא דבן בג בג מובלינא וכו'.

מסתק ביצה דף נ"ז: כי תניא ההיא במוסתק. פירוש קציעות מהודקין בתוך החבית. פירוש אחר חבית רעועה דהוי כמו שנשברה מערב י"ט עכ"ל. עיין פירוש רש"י ותוספות:

מע ב' תעניות דף י': י"א. המהלך בדרך אל יאכל יותר משני רעבון מאי טעמא הכא תרגימו משום מעיינא וכוw. פירוש אם יאכלהרבה יתכבד ממעיו ואינו יכול להלך. פירוש אחר אם יאכל הרבה יקחהו שלשול ויבא להתאחר מן השייירא (ובמוסף **א"ב** נקרא חולי השלשול מעיין בלשון חז"ל וזה אמרם ברדס אין מזכירין ואין מבקרין אותו

מאי טעמא מפני שהוא כמעין הנובע עיין ערך ברדס) עכ"ל. עי' רש"י כתב שני פירושים א' שלא יתחלחלו מעיו ברוב אכילתו וי"מ שיהיו מיעיו שופכין זה לזה כמעיין ותוס' כתבו משום שהבני מעיין הוה קשה להו:

מעבר חולין דף צ"ה. רב בדק במעברא. פירוש היה מנחש אם ימצא בשפת הנהר מעברתא כגון בוצית ודוגית שהן ספינות קטנות שעיברין בהם בני אדם בנהר ונקראות מעברות אם יעבירוהו מיד ואין צריך להמתין ידע שמצליח עכ"ל. לפנינו איתא במברא. וז"ל רש"י בדק במברא. אם מזומנת לו אזיל ואם בקושי מצאה לא אזיל:

שם באות הנ"ל מנחות דף ל"ה. אמר אביי האי מעברתא דתפילי הלכה למשה מסיני. פירוש מעברתא דתפילין היא תיתורא וכן גשריא נקראין מעברתא ונקראין תיתורא ובתפילין הוא מקום שמכניסין בו הרצועה ונקרא מעברתא דתפילין עכ"ל. ע"ש בתוס' ד"ה מעברתא שהביאו דברים אלו וכתבו פירוש נכון בדברי הערוך אמנם דע כי יש שם חסרון מבפנים בהעתקת דברי הערוך ושמי' חסרון בהבנת ולידע כוונת התוס' ולכך כתבתי על הגליון הנוסחא הישרה כמו שהיא לפנינו כאן:

מעד פסחים דף יו"ד: במשנה רבי יהודה אומר בודקין אור ארבעה עשר ובארבעה עשר שחרית ובשעת הביעור וחכמים אומרים לא בדק באור י"ד יבדוק ביום י"ד לא בדק ביום י"ד יבדוק בתוך המועד לא בדק בתוך יבדוק לאחר המועד ומה שמשייר יניחנו בצנעה כדי שלא יהא צריך בדיקה אחריו. פירוש רבי יהודה סבר אם לא בדק באור י"ד יבדוק בשחרית ואם לא בדק בשחרית יבדוק בשעת הביעור אבל מכאן ואילך לא יבדוק ורבנן סברי אם לא בדק בי"ד יבדוק בתוך המועד וישבית מפני שהוא אסור בהנאה ואם לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד שחמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה ובהא פליגי דרבי יהודה סבר לאחר הביעור לא יבדוק גזרינן דלמא אתי למיכל מני' ורבנן סברי לא גזרינן הוא עצמו מחזר עליו לשורפו לא מיכל קאכיל מיני' והא דתנן בסיפא מה שמשייר יניחנו בצנעא לא אהדר אתוך המועד ולאחר המועד שהוא תוך הפסח ולאחר הפסח אלא סליקא לי' פלוגתא דר' יהודה וחכמים והדרא לה מימרא לסתם מתניתין דאור י"ד וקתני מה שמשייר אחר שבדק באור י"ד יניחנו בצנעא. ודבר זה (דתוך המועד ואחר המועד) אפשר כגון שהיה במדינת הים וחזר בתוך המועד או לאחר המועד. ירושלמי שעת הביעור שעה ה' עכ"ל. וכן פירשו התוס' דתוך המועד היינו מתחלת שבע עד סוף הפסח ולאחר המועד יבדוק כדי שלא יתערב לו חמץ של איסור בשל היתר ויאכלנו. ויש לדקדק דלמא נקטו דהחשש משום תערובות ומשום איסור אכילה מוטב היה להם לחוש משום חמץ שעבר עליו הפסח ואסור בהנאה וכמו שכתב הרמב"ם פרק ג' מהל'

חמץ הלכה ג' לא בדק וכו' יבדוק אחר הרגל כדי שיבער מה שימצא מחמץ שעבר עליו הפסח משום שהוא אסור בהנייה וגם הטור בסימן תל"ה כתב בזה הלשון יבדוק לאחר הפסח כדי שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח שהוא אסור בהנאה ע"כ. וכן לשון הערוך לפנינו ולמה הפליגו התוס' דוקא בדרך התערובות ובאיסור אכילה דוקא וצ"ע:

מעזב בבא מציעא דף קי"ז. התחתון נותן את התקרה והעליון נותן את המעזיבה. גמרא מאי מעזיבה רבי יוסי בר חנינא אמר קנים וסנאין וטינא (וסטיני כתוב) אמר ריש לקיש לוחאי ולא פליגי מר כי אתרי' ומר כי אתרי'. מנהגם לשום על הקורות קנים וקוצים וחרסית וצרורות ושמו מליטה בלשון ארמית מן וטמנתם במלט במלבן ושמו מעזיבה מן ויעזבו את ירושלים ובאתרי' דמר משימין לוחות על הקירות ונקראין מעזיבה עכ"ל. לפנינו איתא מאי תקרא ר"י בר חנינא אמר קינים וסנאים. וסטיני אמר רבי שמעון בן לקיש לווחים ולא פליגי מר כי אתרי' ומר כי אתרי' וז"ל רש"י קינים וסנאים מעשה תקרה כעין מחצלות שקורין קלי"ד"ש. וסטיני אמר ר"ל. שם חכם תלמידו של ריש לקיש. לווחין. פלנק"ש בלע"ז מנסרין של ארז עכ"ל. וז"ל הר"ן בסוכה דף רל"ז. מחלוקות בנסרים שיש בהן ארבעה שרוב תקרות הבית עשויין מהן וכו' כך פי' רש"י ז"ל והקשו עליו היכי אמרי' שרוב תקרות הבית עשויות מנסרים שיש בהן ארבעה והא אמרי' בפרק הבית והעלי' מאי תקרה ר"י ב"ח אמר קנים וסנאין ויסטינו אמר ריש לקיש לווחין ולא פליגי מר כי אתרי' ומר כי אתרי' אלמא אין רוב תקרות מנסרים שיש בהן ד' אלא אף מקנים ואין זו קושיא אצלי שהנוהגים בקנים מחברין וקושרין אותן עד שעושין מהן לוח מחובר יותר על ארבעה עכ"ל. הנה לפי הגירסא שלפנינו מאי תקרה דחיק הר"ן טובא בנפשיה כדי לפרוק ולתרוצי סוגיא. אבל לפי גירסת הערוך מאי מעזיבה אין מקום לקושיא כלל. ומסתבר מהשאלה מאי מעזיבה ואי הגירסא מאי תקרה קצת קשה אטו אכתי לא ידע דהתקרה היא בנסרים [אחר כתבי מצאתי בערוך ערך **קר** יו"ד פירוש אחר ע"ש ובמוסף ערוך שהסכים לגירסת מאי מעזיבה ע"ש] ועיין עוד בערך הן ד':

מעל ב' יבמות דף ק"ד: שני דברים המתירין מעלין זה בלא זה. פירוש חליצה ורקיקה שני דברים המתירין את היבמה מעלין זה בלא זה שאם רקקה ולא חלצה נפסלה מן האחין עכ"ל. לפנינו איתא אין מעלין וכו' אמנם רבינו כתב כך אליבא דרבי דס"ל הכי דמעלין וכו' ע"ש:

שם באות הנ"ל פסחים דף י"ג: שני דברים המתירין מעלין זה בלא זה. פירוש שחיטה וזריקה שמתירין חלבים למזבח והבשר לאכילה מעלין זה בלא זה כלומר מקדש האחד

בלא חבירו והנהנה ממנו נהנה מן ההקדש שחייב קרבן מעילה עכ"ל. וה"ה שקדוש גופו שלא לפדות עוד וכ"כ רש"י אלא דרבינו לא חש להזכיר כלם:

מעל ג' סנהדרין דף כ"ו: אמר עולה מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה. פירוש מחשבה שאדם מחשב לכל דבר מועלת לבטל תורתו אפילו אם מחשב כל זה אני שונה היום שנאמר מפר מחשבות ערומים עכ"ל. ע"ש פי' רש"י ותוס' בשני דרכים ופירושים:

מעון בבא בתרא דף קס"ו. ובכריתות דף ח'. אמר רבן שמעון בן גמליאל המעון הזה לא אלין הלילה. פירוש נשבע שבועה במקדש עכ"ל. וז"ל הרשב"ם בבבא בתרא דף קס"ו. המעון הזה. בבית המקדש נשבע. ורש"י בכריתות דף ח'. כתב המעון הזה שבועה. וכן בכתובות דף ק"ז: כתב רש"י בזה הלשון המעון הזה שבועה היא. אמנם בכריתות דף כ"ה. לא פירש רש"י כלום. וראיתי בתוס' י"ט בכתובות פרק ב' משנה ט' כתב בזה"ל המעון הזה פירש הרב שבועה ור"ל המקדש וכך כתב הערוך ובספר יוחסין אות ז' כתב רב צמח גאון פירש בעבור שראה החורבן נשבע המעון הזה מלשון מעון אתה וכו' ואין זה אמת כי בבא בן בוטא בסוף כריתות נשבע כן וכן רבן גמליאל בתחלת כריתות (נ"ל שטעות נפל בספר יוחסין וצ"ל רבן שמעון בן גמליאל) וזה מנהג בישראל עד כאן וכן מצינו לר' יוחנן שנשבע היכלה בפרק עשרה יוחסין דף ע"א. ונראה לי שאין זו שבועה לפי האמת כלל וכמ"ש הב"י בי"ד סימן רל"ז לענין נשבע בשולחן המקדש או בשאר כלי הקודש שאינה שבועה והכא נמי דכוותי' ואף ר' זכרי' וכו' ואף שפירש הר"ב שבועה ר"ל בדרך שבועה אבל לא שהיא שבועה עכ"ל. ומצאתי עוד בחידושי אגדות למהרש"א בכתובות הנ"ל כתב בזה הלשון דף כ"ז במתני' המעון הזה וכו' בערוך פירש נשבע שבועה במקדש עכ"ל. ועוד נ"ל שנשבע בשמים כדאיתא בחגיגה פרק אין דורשין בשבעה רקיעים רקיע החמישי נקרא מעון שבו כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בלילה וכו' ע"ש עכ"ל המהרש"א. ולכאורה הא דלא פירש רבינו וגם רב צמח גאון וכן הרשב"ם ושאר גדולים כפירוש המהרש"א משום דקשיא להו דאם נימא דבשמים נשבע למה בחר לו דוקא לישבע ברקיע החמישי ולא נשבע בוילון שהיא הראשונה ולא בערבות שהיא השביעי [עיין חגיגה דף י"ב:] ותו הניחא לר"ל דאמר שבעה רקיעין הן אבל לרב יהודא [שהוא אמורא] דאמר שם שני רקיעין הן מאי איכא למימרא. ועוד דמלת הזה אין לו מובן לפירוש המהרש"א. אבל לפירוש הערוך ורשב"ם אתי שפיר דרבן גמליאל ובבא בן בוטא אמרו זה על המקדש שהיה קיים לפניהם אבל ר' זכריה שאמר משעה שנכנסו נכרים להיכל ועד שיצאו ונחרב אז בית המקדש לכך ביאר רב צמח גאון בעבור שראה החורבן נשבע המעין הזה:

מפגיע שבת דף ע"ז: אימת מפגיע על ארי. פירוש חיה קטנה שהיא מהלכת בין רגלי הארי וצועקת בקול גדול וכשומע הארי את קולה מתפחד עכ"ל. וז"ל מפגיע חיה קטנה וקולה גדול ושומע וירא שתהא בריה גדולה ובורח:

מפוחא תענית דף י"ב. למפוחא דמלי זיקא. פירוש נוד מלא רוח. וז"ל רש"י למפוחה הוא המפוח שנופחין המפחין את האור המתמלא ברוח אף זה נתמלא רוח שלא אכל בחנם:

מפלם ביצה דף כ"ד: נכרי שהביא דורון לישראל אפי' דגים המפולמים חגיגה דף י"ב. בוהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום. זבחים דף נ"ד. מביא חלקי אבנים מפולמות גדולות וקטנות. פירוש בריאים לחים וחזקים עכ"ל. וז"ל רש"י בביצה דף כ"ד: דגים המפולמים. לחים א"מי בלע"ז:

מפלצת עבודה זרה דף מ"ד. מאי מפלצתה אמר רב יהודה מפליא ליצנות תני רב יוסף כמין זכרות עשתה לו והיתה נבעלת לו בכל יום עכ"ל. לפנינו איתא דהוה מפליא ליצנותא כדתני רב יוסף כמין זכרות וכו' וז"ל תוס' מפליא ליצנות פי' בקונטרי' ליצנות מופלא. ובבראשי' רבה סוף פרש' תולדות יצחק מה אתה מפליא בי' כלומר למה אתה מלעיג עלי וכן פירש בערוך עכ"ל. תוס' אולי היה כך כתוב בערוך שלפני התוס'. או אפשר דכוונו דמפני שלא גרס הערוך כדתני רב יוסף וכו' אלח גריס תני דב יוסף וכו' ואי כפרש"י מוכרח לגרוס כדתני רב יוסף וכו' שבא לראי' על ליצנות מופלא אלא וודאי הפירוש כמו בבראשית רבה:

מפיס א' שבת דף ג'. (ודף ק"ז:) המפיס מורסא בשבת אם לעשות לה פה וכו'. פסחים דף ק"ז. בלילה צערוה אמר מיסרן ומפייס. פירוש מסיר הדעת כמו המסית שבא בדברים רכים והוא מתוק ומפתה בני אדם לשתותו ואח"כ מצערו מלשון המפיס מורסא עכ"ל. (במוסף מפייס כתוב עכ"ל.) ועיין פירוש רש"י ופירוש רשב"ם דלענין קידוש אמרהו:

מפיס ב' שבת דף ל"ג. שמואל חש בי' אמר רבש"ע מי מפיס. שם דף נ"ד. אבל מי מפיס שזו ליבש וזו לחלב עכ"ל. ובמוסף (**א**"**ב** לשון פייס שהוא גורל עכ"ל) עיין ערך פס ב' בשם ר"ח לא משמע הכי:

מפת חולין דף ק"ג: אמר לי' מופת הדור כלומר אדם חשוב עכ"ל. ורש"י פירש גדול הדור כמו כי אנשי מופת המה (זכריה ג':ח'):

מץ כתובות דף ס': בני מציצי עיני. פירוש קטני עינים עכ"ל. ורש"י פירש עינים פורחים ונעים תמיד:

מצביתא סוכה דף כ"ט. וקא מבלבל מצוביתא. פירשתי בערך קרס א'. לפנינו איתא וקא מייתא ציבותא פי' רש"י קסמין וכו':

מצה ג' כלים פרק ט' מגופת החבית שניקבה שיעורה מלא מוצא שניי' של שיפון. פירוש קשר שני של קנה שהוא דק ואינו עבה כראשון. פירוש אחר הקש שעל גבי שיפון שדומה לירק ובתלמוד מוזא כדגרסינן בקידושין דף נ"ב: מוזא דירקא והוא פסולת של ירק ועיקר הדבר פירושו וכל חסדו כציץ השדה כמוצא דחקלא עכ"ל. עיין מה שכתבתי לעיל בערך מזא:

מצוי חולין דף נ"ג. הוא מצוי ואינהו קא מקרקרן עכ"ל. לפנינו איתא קא מעואי פי' רש"י נוהס:

מצליף יומא דף ט"ו. ודף י"ג: ובזבחים דף ל"ח. אחת למעלה ושבע למטה כמצליף מאי כמצליף מחוי רב יהודה כמיגדנא. פירוש המכה שמרים ידו ואינו מכה עד שיורד. ירושלמי כמצליף כמטבריר. פירוש שמטה ידו עד טיבורו עכ"ל. כתבו התוס' ביומא דברים אלו בשם רבינו. ובזבחים כתבו התוס' דברי רבינו בשמו גם מה שפירש על הירושלמי. ורש"י כתב לשון כמצליף לא נודע לי. ודע דבירושלמי שלפנינו איתא מהו כמצליף כמטוורד. וז"ל בעל קרבן העדה כמטוורד כמין חבל בפתיל התלוי במקל כגון הרצועה שמכין בה בית דין ועיין בערוך ערך מרטקא עכ"ל. ופליאה על הגאון המפרש שלא ראה מה שכתב הערוך כאן ובתוס בזבחים להדיא וגם מערך מרטקא אין שום ראי' לכאן ועיין לקמן בערך נגד ב':

מצר ב' בבא בתרא דף ו': ובע"ז דף ע': אימצורי קא ממצירנא (וע"ש ברש"י בב"ב משמע דלא גרסי') פירוש כדכתיב ויזורר הנער והוא פשוט עצמות ואם הם הגגות משוות זו לזו יכול למימר הכי אבל אם יש ביניהם מעקה אפילו גבוה עשרה טפחים לא יכול למימר הכי אלא נתפס עליו כגנב עכ"ל. ועיין מהרש"א בע"ז שכתב מפירוש הערוך נראה דהוה גריס בהנך ברייתות בהיפוך:

מק ג' יבמות דף ק"ב: במוק ובסמיכת הרגלים. פירוש אלמוק בלשון ישמעאל ועץ למטה ובלע"ז פיינולי עכ"ל. וז"ל רש"י במוק קילצו"ן של לבד קשה ומגין:

מקפה חולין דף י"ד: שברי עריבה לצוק לתוכן מקפה. פירוש מרק של פולין והוא גריס עכ"ל. ובשבת דף קכ"ד: איתא ג"כ במשנה:

מקר א' ברכות דף נ"ו. חזאי מוחאי דאדים ונטל מוקרי' עכ"ל לפנינו איתא בענין אחר:

מקורזלות שבת דף מ"ג. באבנים מקורזלות דחזיין לבית הכסא. פירוש מתוקנות ואין בהן חידודין פירוש שראשיהן חד. פירוש אחר אבנים רכות עכ"ל. ז"ל רש"י מקורזלות ראשן חד וראויות לכך וז"ל תוס' בפסחים דף מ"ז: באבנים מקורזלות פירוש רכות שהן ראויות לזה מיהו לא חזי לכיסוי עד שיכתוש וגבי בית הכסא נמי לפי שהן רכות ראויות יותר

לקינוח מכשהן קשין ולא כמו שפירש התם הקונטריס בפרק כירה (דף מ"ג.) מקרזלות חדות דהכא לא אתי שפיר ורש"י מוחקו כאן מן הספרים עכ"ל. [והנה רבינו שפירש בלשון ראשון שראשיהן חד והיינו כפי' רש"י ע"כ דגם הוא לא היה גרס בפסחים דף מ"ז: מקורזלות אלא כגירסת רש"י באבנים דלא חזו לכיסוי הדם] ובסוכה דף ל"ז: כתבו התוס' להשיג על פי' רש"י וכתבו בשם ר"ת באבנים מקורזלות היינו רכות דחזו לחרישה ולזריעה. ודע דבשבת דף פ"א. ז"ל רש"י מקורזלות ביקוע שיהיו ראויות לקינוח:

מקשה שבת דף צ': מקשה של חזיר אחת. פירוש נימין הקשות בצואר החזיר שבין כתפיו שהן קשות ומשונות מכל שערו שבהן תופרי הרצעינין עכ"ל. וז"ל רש"י נימין קשין שבשדרה של חזיר:

מר ב' בפסחים דף כ"ה: אמר לי מרי דוראי. פירוש שלטון של כפר שלי עכ"ל. ורש"י פירש מושל עירי:

שם באות הנ"ל (שבת דף כ"ב.) אמר אביי כל מילי דמר עביד כרב. פירוש מר רבה בר נחמני רביה. שבת דף ל"ז: ורב נחמן בר יצחק מרי דעובדא הוה (חולין דף ק"י.) ורב יצחק נפחא מרי דעובדא הוה וכו' עכ"ל. בשבת דף ל"ז: פירש רש"י מרי דעובדא. מדקדק במעשיו. ובחולין דף ק"י. פי' רש"י מדקדק במעשיו. זהיר במעשיו טובא. עוד בביצה דף כ"ט: ורמי בר חמא מרא דעובדא הוה. ופי' רש"י מדקדק במעשיו:

מר ד' סנהדרין דף כ"ה: מפריחי יונים אלו שממרין את היונים. פירוש לשון מורה כלומר מלמדין אותן לפרוח להקדים ליונים אחרים עכ"ל. וז"ל שממרים את היונים מרגיזים אותם זה על זה להלחם:

מר יו"ד חולין דף צ"ד. טרפה הואי ויהבה ניהלי' במר דשחוטה. ובבכורות דף למ"ד. ההיא טבחא דהוה חשיד לזבוני תרבא דאטמא במר דכנתא. פירוש בתמורת' וחלוף עכ"ל. וז"ל תוס' תרבא דאטמא במר דכנתא. פירוש מר בחילוף דכנתא כמו במר דשחוטה:

מראנה חולין דף מ"ט. פליגי בה אבא יוסי בן דוסאי ורבנן. פירוש מראנה תולעת של בהמה שנמצאת חיה במעיה עכ"ל. לפנינו איתא מורנא. פיר' רש"י תולעת היוצאת מן הריאה ונקבה:

שם באות הנ"ל חולין דף ס"ז: מראנה דבישרא אסירן דכוורי שריין. פירוש תולעים שהתליעו הבשר או הדגים שרו עכ"ל. לפנינו איתא תולעים דרנא דבישרא אסירי דכוורי שריין. פי' רש"י דרני תולעים הנמצאים בין עור לבשר כשמפשיטין הבהמה ובלע"ז גרביליי"ש [ודע דתולעים הנדפס בגמרא לכאורה טעות הדפוס וגם אדלעיל מניה לא קאי

להמעיין ברש"י ד"ה מינם ניים וכו'] איברא ברי"ף והרא"ש איתא מורנא דבשרא כגירסת רבינו אכן מה שכתב רבינו תולעים שהתליעו הבשר או הדגים שרו לא זכיתי להבין דהא מבשרא אסירי טעמא מפרש בסוגיא בגמרא משום דבהמה בשחיטה הוא דמישתריא הלכך התולעים שגדלו בבהמה עד שלא נשחטה באו מן אבר מן החי ושחיטת הבהמה לא מהניא להנך תולעים שיש להם חיות לעצמן. אבל דגים באסיפה בעלמא סגי הלכך התולעים בהיתירא קא גבלו עיין רש"י ותוס'. [הן אמת בשר ודומה שהתליע אפילו בבשר בהמה אחר שחיטה שריין כמבואר בהרא"ש ובכל הפוסקים ובשולחן ערוך יורה דעה סימן פ"ד סעיף ט"ז. אבל מה שכתב פירוש וכו' צריך עיון מה ענינו לכאן דאיתמר דבישרא אסירי]:

מרביינת קידושין דף ל"א: והאמר אביי אמרה לי אם ההוא מרבייתא הואי עכ"ל: לפנינו איתא ההיא מרבינתיה הואי:

שם באות הנ"ל מינקת רבקה תרגום ירושלמי מרבנייתא דרבקה עכ"ל. בתרגום ירושלמי שלפנינו איתא מרבייתא:

מרג ב' תמורה דף י"ח. תשא ובאת שמה אפילו ממוריגייהו. פירוש אמר לך תשא ובאת להכי אתא דכיון דהגיע הרגל אי אתה רשאי לעכב מלהביא קדשיך ונדריך מיד אלא תטול אותם אפילו מן מוריגייהו כלומר שאפי' נכנסו מעצמן על הגורן ועל התבואה ועל המוריגים ודשים תקח אותם משם ותביאם לבית הבחירה וכו' עכ"ל. בהא שפירש רבינו שאפילו נכנסו מעצמן כיון לתרץ קושית תוספות בתמורה דף י"ח. ד"ה אפילו וכו' וז"ל לישנא אחרינא אפילו ממוריגייהו כלומר אפי' הן דשין את התבואה במוריגה ולא נהירא שהרי אסור הוא בעבודה וכו' ע"ש לכך כתב הערוך שאפילו נכנסו מעצמן וכו':

מרד א' שבת דף מ': לוקה מכת מרדות דרבנן. פירוש מלקות דאורייתא הוא על חייבי לאוין באומד ובהתראה ובעינן מכה משולשת כדכתיב ארבעים יכנו ואמרו חכמים מנין הסמוך לארבעים אבל מי שעובר על מצות עשה שאמר לו עשה סוכה עשה לולב ואינו עושה (כתובות דף פ"ו.) (חולין דף קל"ב:) מכין אותו עד שתצא נשמתו בלי אומד ולא מכה משולשת. וכן מי שעובר על דברי חכמים מכין אותו בלא מספר ובלא מנין ובלא אומד ולמה קורין אותו מכת מרדות שמרד בדברי תורה ובדברי סופרים עכ"ל. (במוסף **א"ב** תרגום ובנגעי בני אדם ובמרדות בני אנשא. פירוש מוסר תרגום ואני איסר ואנא ארדה) עכ"ל המוסף. וכן לשון התוספתא סוף פרק ג' דמכות מכת תורה ארבעים חסר אחת אומדין אותו אם יש לו ללקות לוקה ואם לאו אינו לוקה מכת מרדות אינו כן אלא עד שיקבל עליו או עד שתצא נפשו. וכן כתב רש"י בחולין דף קמ"א: ד"ה מכת מרדות.

רידוי בתוכחות שלא ירגיל ואין לה קצבה אלא עד שיקבל עליו עכ"ל. וז"ל המגן אברהם סימן תצ"ו סעיף קטן ב' מלקין אותו פירוש מכת מרדות כתב מהרא"י בביאורי רש"י סוף פרשת תצא שהוא י"ג מכות ע"ש ובהרמב"ם לא משמע כן עכ"ל. וחידוש שלא זכרו התוספתא הנזכרת וגם מה שכתב הערוך. וז"ל הר"ן בפרק נערה שנתפתתא בסוגיא דמוציא שם רע [באלפסי דף פ'.] אהא דקאמר מכות מרדות דרבנן פירש הערוך מלקות דאורייתא הוא על חייבי לאוין באומד וכו' ולמה קורין אותו מכת מרדת מפני שמרד בדברי תורה ובדברי סופרים עכ"ל. נראה מדבריו דמכת מרדות הוא עד שתצא נפשו אף הרמב"ם ז"ל כתב בפרק ששי מהל' חמץ ומצה אסרו חכמים לאכול מצה בערב פסח וכו' ומי שאכל מצה בערב פסח מכין אותו עד שתצה נפשו ולפי דבריהם יש בזה חומר בדברי סופרים מבדברי תורה אבל ר"מ הלוי כתב שמכין אותו באומד ולהקל ממלקות של תורה ונראין דבריו ומיהו וודאי מכת מרדות שהיא על עבירה נמשכה מכין אותו עד שתצא נפשו או עד שיקבל עליו דברי חכמים אבל כל שאינו אלא כדי לענשו על מה שעשה נראין הדברים שמכין אותו כפי אומד ב"ד ולהקל ממלקות של תורה ומכל מקום אין מדקדקין במכות מרדות ברצועה של מלקות האמורה במסכת מכות (דף כ"ב) עכ"ל הר"ן. וראיתי בתשובת הריב"ש סימן צ' שנשאל על מ"ש הערוך בפירוש מכת מרדות וכו' איך אפשר שיחמירו וילקו העובר על דברי חכמים עד שתצא נפשו והעובר על דברי תורה באיסור כרת מכין אותו באומד נמצא שיותר יענוש על דבר קל מדבר חמור וכו' תשובה שמלקות של תורה היא על בשרו ממש והשליש מן המכות על לבו והרצועה מעור עגל כפולה לשנים ושנים לארבעה ושתי רצועות של חמור עולות ויורדות בו ורוחב הרצועה טפח והמכה מכה בכל כוחו ולפי שקרוב שימות המוכה מחמת המכות החזקות ההם צריך אומד מתחלה שהב"ד יראו באומד הדעת אם יכול המוכה לסבול המכות מבלי סכנת מיתה ואם יראו שאין יכול לסבול יפחתו לו מן המכות וכו' אבל מכות מרדות אינו בדרך זה אלא שמכין אותו בדרך תוכחת מוסר ואף אם יכול לסבול יותר אין מכין אותו אלא לפי חומר הדבר שעבר בו והתוס' אמרו שאף במכת מרדות הן כמספר של תורה אלא שאינו חזקים כמותן וזה לפי שאמרו רז"ל בקידושין (דף כ"ח). הקורא לחבירו ממזר סופג את הארבעים וזה אינו אלא מלקות מדרבנן ואמרו בו סופג את הארבעים ואין בשום עובר על דברי חכמים מכין אותו עד שתצא נפשו אלא במצות עשה של תורה שיש לה זמן לקיימו וב"ד מתרין בו והוא מעיז וכו' וזה משום דכל שעתא בקום עשה קאי ואי עבר זמן מצוה לא מלקינן לי' כלל למי שעבר על מ"ע ובעל הערוך ז"ל בסוכה ולולב הוא שהזכיר מכין אותו עד שתצא נפשו ובעובר על דברי חכמים הזכיר

בלא אומד ובלא מספר ולא אמר עד שתצא נפשו עכ"ל הריב"ש. ודע דתוס' בקידושין דף כ"ח. כתבו הטעם יפה דבשביל מדה כנגד שקרא לחבירו ממזר ואומר שחבירו עבר בלאו לפיכך סופג ארבעים כדין עובר בלאו:

מרדיא בב"מ דף פ"ז. צריכה וי"ו כי מורדיא דלברות. פירוש לברות שם הנהר והוא אגם כלומר צריכה ו' כמו המשוט של מלחים שמנהיגים הדוגית בנהר הנקרא לברות עכ"ל. גם במגלה דף ט"ז: וי"ו דויזתא צריכה למימתה בזקיפא כי מורדיא דלברות ולא פירש רש"י כלום אמנם בב"מ דף פ"ז. פי' רש"י. גם על רבינו יש לדקדק קצת שלא כתב פירושו בהקודם על הנאמר במגלה ואולי לא היה גרסתם שם כך:

מרזב א' שבת דף קמ"ז. אסור לעשות מרזב בשבת. פירוש כשיעטוף אדם טליתו ויקבל (נ"ל שצ"ל ויקפל) שני קצותיה כמין כרך קפול ויניחנה על כתף השמאלית ויחזור ויקפל שאר הטלית המשלשל בצדו הימין ויניחנה בכתיפו הימין נמצאת טליתו מקופלות מהנה ומהנה ומופשלת על כתיפו וחלל כנגד השדרה ונראה כמין מרזב וכזה הוא קשר כישי בבלייתא שהיו קושרין שתי כריכות וקורין אותו כישא וכסכוסי מאני עכ"ל. הביאו תוס' בשבת וע"ש מה שהקשו עליו דא"כ מאי קאמר בתר הכי מאי מרזב כיסו בבלייתא הלא אינו עשוי כעין כיסא עכ"ל. ועיין לעיל ערך **כסכס**:

מרזבני מגלה דף ו': ותלת מאה ושתין ושתא מרזבני איכא ברומי. פירוש אדונים עכ"ל. לפנינו איתא **בבבל** וז"ל רש"י מרזבני דוכסים:

מרזמא חולין דף ס"ג. שיקטנאי (לפנינו איתא שקוטנא) אריכא שקי וסומקי שריין וסימן מורזמא. פירוש לשון פרסי הוא שכל דבר שהוא ארוך ואדום נקרא מורזמא ואם שוקי' ננסין נקראין קיזי ואית דאמר גוצי עכ"ל. ורש"י פירש מורזמאי שם עוף שהיה מוחזק להם בטהור ושוקיו ארוכין וגופו אדום:

מרט ב' חולין דף צ"ב: רבא ממרטט לי' כלומר מחטט אחריו וחותכו יפה עכ"ל. לפנינו איתא רבה וכן גירסת הרא"ש ולהכי פסקו כאביי דאמר כוותי' דרב אסי מסתברא. אמנם הר"ן גורס רבא:

מריא ג' גיטין דף ס"א: מוריא ואמרה בר בי רב ליכול חמימא ואנא איכול קרירא. פירוש מורה הוראה לעצמה כאלו לזכות מתכוונת ואומרת אחליפנו לחבר החמה שלי בצוננת שלו כדי שיאכל הוא הטוב עכ"ל. וכן פי' רש"י בגיטין שם ובחולין דף ו': ותוס' הקשה על פי' רש"י דמוריא משמע שמורה היתר לעכב משלו. ולכן פירשו בשם רבי מנחם דבתמיהה קאמרה ע"ש:

מרכנתא בכורות דף כ"ט: ההוא טבחא דהוה חשיד לזבוני תרבא דאטמא במר כנתא. פירוש מחכמי מגנצא היה מוכר חלב של ירך והיה אומר שהוא טהור של הדורא דכנתא טהור כמו דכי ואמר לו רבי משמי' דרבי יצחק האורליני ז"ל דהוא אמר דאקשתא ואיתרא דאמרינן בחולין (דף נ'.) בחלב של קיבה הוו אבל הדורא דכנתא כולי' טהור ולדבריהם מדכנתא בדלי"ת עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** בנוסחאות כתובות שתי תיבות מר כנתא כלומר תמורת דכנתא.) עכ"ל. זהו גרסת ופירוש של רבינו תם שכתבו התוס' שם בבכורות שם דף ל'. ד"ה תרבא. (וכן משמע לשון רש"י שם בבכורות ובחולין דף צ"ד. גבי במר דשחוטה):

מרן ב' בבא מציעא דף פ"ד: שדרינהו רבנן לבני מרוון ואסקוה עכ"ל. לפנינו איתא לבני בירי:

מרוס חולין דף ס': אמר ריש לקיש הרבה מקראות יש שראוין לישרף כספרי מרוס (לפנינו ליתא). פירוש ספרי הכופרים בבוראם ומפורש בשבת פרק כל כתבי דף קט"ז. פ"א מין היה ושמו מרוס. פ"א ספרים החיצונים של חכמת יונית שמם בלשונם המירוס עכ"ל. לפנינו בשבת איתא ספרי מינים:

מורסן חלה פרק ב' הן ושאורן וסובן ומורסנן. פירוש פסולת דק של קמח נקרא סובין ופסולת הגס מורסן עכ"ל עיין מה שכתבתי בקונטריס סימן ז':

מרק א' יומא דף ל"ב: חולין דף כ"ט: קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו למה לי למרק מצוה למרק. פירוש מצוה להשלים בשחיטה מיעוט סימנים שנשארו שלא ישאר כלום עכ"ל. ז"ל תוס' בחולין דף כ"ט. ד"ה ומירק אחר שחיטה וכו' מירק לשון גמר כדאמרינן במדרש מי שהתחיל במצוה אומרים לו מרוק עכ"ל. ודע כי עד שעה זו לא מצאתי דבר בהמדרש רבה והנה גם רבינו הערוך שכתב לקמן בסמוך בזה הלשון כמו מלשון המתחיל במצוה אומרים לו מרוק וכו' אמנם לא הראה מקומו איה:

מרקא א' ממאי הוי דאפילו אימי' בטיהרא ושתיא חמרא מרקא. פירוש מזוג במים. פירוש אחר השוקט אל שמריו כדכתיב ולא הורק מכלי אל מכלי. פ"א יין המורק וצלול עכ"ל. וז"ל רש"י שכרא מרקא שכר מזוג. פירוש אחר שכר חזק:

מרקא ב' בבא מציעא דף מ"ז: קונין במוריקא (לפנינו איתא במרוקה) פירוש גרעינה של תמרה שמחליקין בה תפר הנייר עכ"ל. וז"ל רש"י מרוקא כלי העשוי מגללי בקר. וז"ל תוס' מרוקא פירוש גרעיני תמרה שמחליקין בהן את הקלף:

מרקוליס סנהדרין דף ס' הזורק אבן למרקוליס זו היא עבודתו ובבבא מציעא דף כ"ה: ואילו חייב להכריז מצא מעות וכו' כאבני בית קוליס חייב להכריז. פירוש בית ע"א

שמה מרקוליס עבודתו רגימת אבנים ועיקרה במסכת עבודה זרה דף נ'. אילו הן אבני בית מרקוליס אחת מיכן ואחת מיכן ואחת על גביהן ע"כ. ונ"ל כרש"י בסנהדר' ד"ה מרקוליס מצדדין וכו' וקורין אותה מרקוליס ועובדין אותה בזריקת אבנים. מיהו תוס' בב"מ דף כ"ה: ד"ה כאבני בית קוליס כתבו בזה"ל מכאן אומר ר"ת דאין שם ע"ז מרקוליס אלא קוליס כדאמר הכא והא דקרי לי' בעלמא מרקוליס היינו חילוף קילוס שהן קורין אותו קילוס לשון שבח וחכמי' החליפו לגנאי לשון לעג וקלס (תהלים ע"ט) ומר הוא חילוף כמו מר דשחוטה בחולין דף צ"ד. עכ"ל. וכן כתבו בסנהדרין וכ"כ בע"ז דף נ'. ד"ה אבני בית קוליס הקשה ר"ת היאך מזכירין שמה כיון שאינה כתובה בתורה דבפרק ארבע מיתות (דף ס"ג) משמע דעבר אושם אלקים אחרים לא תזכירו ואומר ר"ת דקילוס לשון שבח שמה וחכמים כינו אותה קוליס לשון לעג וקלס וזה מרקוליס חילוף קילוס לשון מר דשחוטה עכ"ל. וכ"כ הרב מברטנורה פ"ו משנה ז' בזה"ל הזורק אבן למרקוליס שעובדין אותה בזריקת אבנים והמסלק אבן מלפניו נמי חייב מרקוליס חילוף השבח מר לשון חילוף הוא כמו במר דכנתא. במר דשחוטה קילוס שבח עכ"ל. ועל פי' זה יש לדקדק טובא חדא דעל פי דקדוק הלשון לא נמצא שום חילוק והעיקר והשורש קלס לו שני פנים שבח או בזיון כמבואר לפנינו בקונקרדנסיוס ובפסוק והוא במלכים יתקלס [חבקוק א' פסוק י'] פי' רש"י מתלוצץ בהם וכל לשון קלסה לשון דבור הנדברים בו יש לטוב ויש לרע עכ"ל. ורד"ק פירשו לשון שבח. וכן [ביחזקאל ט"ז פסוק ל"א] לקלס אתנן ז"ל רש"י לדבר ולהתהלל אתנן יפה שנותנין לה וכן כל לשון קלס לשון דבור ורד"ק פירש לשון בזיון הרי מבואר להדיא דמלת קלס פירושו לפי הענין. ואם היה קבלה ביד ר"ת לחלק בין קילוס ובין קוליס נקבל ממנו אבל עדיין קשה דהוי לחכמים להזכיר מר קילוס והיה מכוון חילוף קילוס פירוש חילוף השבח ועולה זכרונה לגנאי. אמנם בכל מקום נזכר מרקוליס והנה קוליס שפירושו גנאי ובצרוף מר יהיה הפירוש חילוף הגנאי ותו קשה דהי' סגי בכך אם הזכירו אותה הע"ז בשם קוליס לבדו ולמה זה הוסיפו על שמו [ואדרבא יש מכשול חלילה דמלת מר כמעט בכל המקומות אדנות וכבוד]. אמנם לפי פירוש רש"י והערוך דשם הע"ז בעצמה היה מרקוליס שפיר גרסינן בכל המקומות היכי דתני העובד למרקוליס דחייב משום עבודה זרה דהסברא ודיעה ישרה נותנת דהיכי אמרינן דעובר על ושם אלקים אחרים לא תזכירו היינו באופי המזכיר באותה ברייתא בסנהדרין דף ז"ג: שלא יאמר שמור לי בצד ע"ז פלונית הרי שמזכיר שמה לסימן וקצת לחשיבות נוטה ועל כל פנים אינו מבזה ולהכי נקט' הברייתא אופן האסור כגון שיאמר שמור לי וכו' אבל בלתי ספק כשיאמר אם תעשה כך וכך לע"ז תהיה חייב מיתה שאין

בזוי גדול מזה שמזכיר שמה בפירוש לידע שחייב מיתה עליה וודאי דאפילו מצוה היא לידע הדין בהחלט. ומעתה ניחא הכל דבכל המקומות ובמשנה דסנהדרין דף ס"ג: דתני מרקוליס לענין העובדה באבנים שחייב מיתה עלי' שפיר מזכירה לגנאי אמנם בהך איבעי דהש"ס בב"מ דף כ"ה: באם מצא מטבעות אחת מכאן ואחת מכאן אם חייב להכריז ונקיט לסימנא כאבני וכו' הוכרח לצייר בסימנא כאבני בית קוליס ולא הזכיר בית מרקוליס ומשום ושם אלקים אחרים ולכך שינה ואמר קוליס. אמנם בברייתא דתני ואלו הן אבני בית קוליס אחת מכאן וכו' והך ברייתא הביא הש"ס בע"ז דף נ'. ותירץ רבא כי תניא ההיא בעיקר מרקוליס לחייב עלי' ע"ש הנה הערוך גורס באותה ברייתא ואלו הן אבני בית מרקוליס מעתה ראה בעין השכל דקדוק לשון הערוך כאבני בית קוליס מהו פירוש בית ע"ז שמה מרקוליס עבודתה וכו' [והא דנקיט הש"ס קוליס כדי שלא להזכיר שמה ועל זה סיים הערוך] ועיקרה כדתניא בפרק רבי ישמעאל [דשם מיירי לענין האיסור לכך] קתני ואלו הן אבני בית מרקוליס וכו' וניחא לפ"ז גם לשון רבא דאמר עלה דהך ברייתא כי תניא ההיא בעיקר מרקוליס עולה יפה גם בברכות דף נ"ז: דמברך ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו מזכיר שפיר שם מרקוליס. עיין קונטריס סימן **נ**"ז:

משה בקידושין דף ל"ח. תנו רבנן בז' באדר מת משה וכו' עכ"ל. לפנינו איתא תניא אידך בז' באדר וכו' ונחזיק טובה לרבינו דגריס תנו רבנן בז' באדר וכו' כי היא יותר נכונה על פי הסוגיא דשם ובזה תבין מה שחידש רבינו להביא דוקא הך דקידושין:

משח א' מגלה דף ט': אין בין כהן המשוח בשמן המשחה למרובה בגדים. פירוש כהן גדול שהי' בבית ראשון היה משוח שהיה להם שמן המשחה בבית שני שלא היה להם שמן היה מתמנה כהן גדול בלבישת שמנה בגדים שכל זמן שהיה הדיוט היה משמש בארבעה נתרבה בשמנה נעשה כהן גדול עכ"ל. וז"ל רש"י ד"ה מרובה בגדים. כהנים גדולים ששמשו בבית שני ואף בבית ראשון מימות יאשיהו ואילך שנגנזה צלוחית של שמן המשחה:

שם הוריות דף י"ב: משוח שעבר כגון שאירע פסול לכהן גדול ונתמנה אחר תחתיו ואח"כ חוזר ראשון לעבודתו אותו ששימש כשאירע פסול לכהן גדול נקרא משוח שעבר עכ"ל. גם במגלה שם איתא כן:

עוד שם באות הנ"ל עבודה זרה דף ל"ח: האי משחה שליקא דארמאי שרי למאי ניחוש לה אי משום בישולי גוים נאכל כמות שהוא חי ואי משום גיעולי גוים נותן טעם לפגם מותר אי משים תערובות מיסר אסירי עכ"ל צ"ל מיסרח סרי. פירוש מבאיש ומסריח ונפסד:

משח ג' סוכה דף ל"ו. רבי מאיר אומר אפילו בחוט ובמשיחה כלים פרק כ"א הנוגע בחוט ובמשיחה גיטין דף ע"ח: גט בידה ומשיחה בידו שבת דף נ'. בזמן שצבען בשמן וכרכן במשיחה. פירוש משיחה יתר עכ"ל. תיבת בשמן ליתא לפנינו בגמרא דשבת וכ"כ הרב"י בסוף סימן ש"א דנראה מדברי הרמב"ם שלא היה גורם בשמן. אמנם רש"י ותו' וכן הטור והרב"י גרסו בשמן ע"ש:

משך יומא דף נ"ט. זבחים דף נ"ג. תנא דבי ר' ישמעאל בדבי ר שמעון בן יוחאי זה וזה יסוד דרומי ומשכוה גברי לגברא. ובזבחים דף קי"ט: אל המנוחה ואל הנחלה וכו' תנא דבי ר' ישמעאל זו וזו שילה ור' שמעון בן יוחאי אומר זו וזו ירושלים וכו' עד תנא דבי ר' ישמעאל בדבי ר' שמעון בי יוחאי זו וזו ירושלים ומשכוה גברי לגברא עכ"ל. ביומא נ"ט. ובזבחים דף קי"ט: כתבו תוס' דנראה להם כגרסת הערוך גברי לגברא ע"ש:

שם שבועות דף י"ב: זבחים דף ו': קרבנות ציבור סכין משכתן למה שהן. פירוש מה שהן אם תמידין ואם מוספין סכין מושכתן להיות כן טרם ימשכו לסכין אין לומר איזה תמיד ואיזה מוסף אלא תלויין ועומדין בתנאי לב בית דין שכן מתנה עליהן לב בית דין אף על פי שאמרו עליהן שהן תמידין אם ירצו להקריבן לשום זבח אחר רשאין לפי שבזמן שמשך זה הסכין של תמיד הרי הוא תמיד ובזמן שמשך זה לסכין של מוסף הרי הוא מוסף וזה סיוע לרבי יוחנן שאם לא הוצרכו להם נפדין תמימין שלא משכתן סכין לעולם עכ"ל. כל דברי הערוך העתיקו התוספות בשבועות ובזבחים:

משמהיג יומא דף ע"ז. והבו לי' עשרין וחד מלכי ופרוותא דמשמהיג עכ"ל. בנוסח הגמרא שלפנינו ליתא. אמנם בנוסחא שבעין יעקב איתא:

משמש שבת דף פ"א. אסור למשמש בצרור בשבת. פירוש משמוש להחליק מקום חידודו שלא יסרט בשרו שנמצא בא לידי כתישה או לידי טחינה עכ"ל. וז"ל הרא"ש אסור למשמש בצרור בשבת כדרך שהוא ממשמש בחול מתקיף לה מר זוטרא ליסתכן אלא כלאחר יד. פי' רש"י הוצרך ליפנות ואינו יכול אסור למשמש משום השרת נימין כלאחר יד אוחז בשתי אצבעות. ורבינו חננאל פירוש אסור למשמש בצרור כדי להחליקו שלא ישרט בשרו ומשום כתישה עכ"ל. וכ"כ הטור שני פירושים אלו בשם רש"י ור"ח ובב"י בא"ח סי' שי"ב ובשולחן ערוך לא הזכיר המחבר וגם רמ"א הך דינא דאפילו להחליק הצרור מותר כלאחר יד ולא חיישינן לכתישה או לטחינה וצ"ע אמנם מצאתי במגן אברהם שהזכירו בס"ק ז' ולכאורה ראי' גדולה יש לפירוש הערוך ור"ח וקצת צריך עיון לפירוש רש"י שפירש בזה הלשון הנצרך לפנות אמרינן לקמן בפרקין דממשמש בצרור בנקב והוא נפתח וקס"ר דקאמר ובשבת אסור למשמש כלל כדרך

שממשמש בחול ליסתכן. דאמר מר עמוד החוזר וכו' ע"ש והנה למאי דאמרינן לקמן דף פ"ב. הנצרך ליפנות ואינו יכול ליפנות אמר רב חסדא יעמוד וישב ויעמוד וישב ר"ב חנן מנהרדעא אמר יסתלק לצדדין רב המנונא אמר ימשמש בצרור באותו מקום ורבנן אמרי יסיח דעתו וכו' מדברים אחרים אמר רב ירמי' לדידי חזי לו ההוא טייעא דקם ויתיב וקם ויתיב עד דשפיך כקדרה ע"ש. הרי כמה וכמה תקנות יש ומשמע דלא פליגי הנך אמוראי אהדדי אלא דכל אחד הוסיף בתיקון זה ור' ירמי' העיד ממעשה רב וא"כ מאי אתקפתי' דמר זוטרא ליסתכן דהא איפשר לו לעשו' כרב חסדא או כשארי אמוראי ולכך קאמר רבא דבשבת אסור בתקנה דלמשמש כי אם בשאר אופנים אבל לפירוש הערוך ור"ח שפיר קאמר מר זוטרא ליסתכן דהיינו באם שאינו מחליקו ישרט בשרו. וז"ל תוס' אסור למשמש בצרור פי' בקונטריס הנצרך ליפנות ואינו יכול אסור משום השרת נימין וא"ת והא רבא בדבר שאינו מתכוון סבר כר"ש וכו' וי"ל דהכא במשמוש צרור הוי פסיק רישי' עכ"ל. והנה עיקר כוונתם לכאורה כמו שכתב בהגהת הרא"ש וז"ל וחשיב פסיק רישי' אבל קנוח בעלמא אפילו בחרס לא הוי פסיק רישי' ושרי ע"ש וכן פירש המהרש"א כוונת התוס'. ולולא דבריו של הגאון מהרש"א ז"ל שלכאורה הוא דחוק מאוד שהמשמוש שהוא רק באותו מקום [כדאיתא דף פ"ב] וגם הוא ע"י צרור יהיה חשש יותר להשרת נימין ממה דמקנח לנקות את עצמו מכל דבר רע שיהיה ראוי לעבוד ולברך להבורא יתברך והוא בחרס שהוא חדוד ואפילו הכי שרי ולא חיישינן למסקנת להשרת נימין ותדע דלפי מאי דסליק אדעתין דף פ': דטעמא דרבי יוחנן דאמר דאסור לקנח בחרס בשבת דטעם משום השרת נימין קשה דא"כ הוה לי' למיסר נמי קינוח בצרור אלא וודאי דרק בחרס שייך האי טעמא וכמשמעות רש"י שם השרת נימין שמשיר את השיער מפני שהוא חדוד. ועוד דרב המנונא דאמר בדף פ"ב. ימשמש בצרור באותו מקום ולא התנה שיהיה כלאחר יד צריך אני לומר דלא מיירי רב המנונא בתקנה זו רק בחול דאי בשבת אסורה וודאי משום פסיק רישי' וזה דחוק גדול וכיצד יעשה בחול ישמיע וכיצד יעשה בשבת לא השמיע ומה גם סתמא נקיט ומשמע בין בחול ובין בשבת [והאמורא צריך לפרש דבריו עיין בתוס' בשבועות דף כ"ו: ד"ה אלא] ודחיקא טפי אם נאמר דרבא ורב המנונא פליגי אי הוה פסיק רישי' או לאו נמיהו בזה עיין תוס' בשבת דף צ"ה. ד"ה המכבד] ותו יש לדקדק דרבא דאמר אסור למשמש בצרור בשבת ורב המנונא הוסיף באותו מקום הרי זה מקצר וזה מאריך וזה וודאי לא לחנם. ויותר קשה למאי דסליק אדעתי' דמר זוטרא לא היה מבין סיומא דרבא כדרך שהוא ממשמש בחול [ובשלמא למסקנא כלאחד יד שפיר מסיים כדרך שהוא וכו'] מכל הלין קושיות

ודקדוקים הוה אמינא במה דכתבו תוס' בלשונם דהכא במשמש צרור [ולא כתבו בצרור] עולה כוונתם במשמוש צרור כפירוש ר"ח והערוך לתקן הצרור בעצמו להחליקו והוי פסיק רישא בהחלט וכדאמרן משום כתישה או טחינה ולכך מסקנת רבא דדוקא כלאחר יד שרי משא"כ רב המנונא דמיירי בהוצרך ליפנות ולמשמש באותו מקום שרי לגמרי ובזה יבוארו בס"ד כל הגמגומים על נכון ובאה לי שם ישכון. ודע דרב אלפס ז"ל לא הזכיר דינא דרבא דאסור למשמש בצרור ולכאורה פליאה הוא ואולי יש לומר דס"ל להרי"ף בהא דרבא כפירוש רש"י ז"ל [וס"ל לרי"ף דבצרור גופי' להחליקו אסור משום כתישה או טחינה] ודלא כר"ח והערוך ולכך דחייה הרי"ף להא דרבא מקמי מימרא דרב המנונא דאמר בהוצרך ליפנות דימשמש בצרור [והביאו הרי"ף בהלכות] מוכח דרב המנונא חולק ארבא או מטעם דלא חייש בצרור להשרת נימין או מטעם דלא הוי פסיק רישי' וכמבואר למעלה. ודע עוד דגם בהרמב"ם לא מצאתי מימרא זו דרבא וצריך אני לומר דס"ל להרמב"ם כשיטת הרי"ף רבו וכדאמרן:

שם באות הנ"ל שבת דף קמ"ז. סכין ומשתמשין בבני מעים עכ"ל. לפנינו איתא ממשמשין:

משניתא עירובין דף ק'. רמו במשוניתא הנך דסלקין לעילאי אסירן עכ"ל. (לפנינו איתא דדמו כמשוניתא) פירוש שאם יצאו מן האילן שרשין הרבה שהן מושלכין על הארץ כגשר זו על זו מה שעולה למעלה מג' הוא כאילן ואסור למטה מג' מותר יש גורסין דמו בד' ויש גורסין רמו ברי"ש עכ"ל. וז"ל רש"י דדמו כי משוניתא כשן סלע כהר זה שמשופע לצדדין כך יוצאין שרשים קטנים מתוך הגדולים לצדדין וכפופין לארץ מכאן ומכאן והגדולים הולכים ומגביהן באלכסון יותר משלש כזה:

משק כתובות דף ע"ה. זיעה גבי כהנים אפשר לעבורי' במקוה דחמרא ומורה ומושקן עכ"ל. לפנינו איתא בקיוהא דחמרא. פירש"י ביין קהה. והנך שתי תיבות ומורה ומושקון ליתא לפנינו:

משקר עבודה זרה דף כ"ח: ואי לא לייתי משקרי חלזוני נחות. פירוש צפרדעין שהן נסדקין וצפרדע יוצא מהן עכ"ל. לפנינו איתא חלזוני משקדי:

מת ב' יבמות דף נ"ה: שכבת זרע דאשת איש פרט למשמש מת וכו'. פירוש גיד בלא קושי נקרא מת וכן מפורש בשבועות דף י"ח. נועץ צפרניו בקרקע עד שימות הגיד עכ"ל. עיין לעיל ערך וטוב:

שם באות הנ"ל כתובות דף ל"ז: לפי שמצינו למומתנן בידי שמים שנותנין ממון ומתכפר להן שנאמר וגם בעליו יומת אם כופר יושת עליו יכול אף בידי אדם כן ת"ל כל חרם אשר

יחרם מן האדם לא יפדה אין לי אלא מיתות חמורות שלא ניתנה שגגתן לכפרה. פירוש דרך עליי' לא נתנה שגגתה לכפרה שפטור מגלות דלא סגי לי' מיתות קלות היכא דהרגו דרך ירידה דנתנה שגגתה לכפרה וחייב גלות וגלות מכפרת עליו עכ"ל. עיין קונטריס סימן **נ"ח**:

מתה יבמות דף מ"ג. התקינה לנר או למיתוח טעמא. יש ספרים שכתב בהן מיתה ויש מתוח ויש מיתוי ויש מיתון והעיקר מן וימתחם כאוהל לשבת (ישעי' מ"ו) וכך מנהג האורגים יש להם עץ ארוך ברוחב היריעה ובראשם שני מחטין שבורים ונועצים ברוחב היריעה מכאן ומכאן כדי למושכה ולמותחה ומכלי אורגים הוא ע"כ. ורש"י פירוש למתוח. לפרוס בגדים או חוט זו מזו:

מתחל כתובות דף ע"ז. כליל מלכא ומתחלי דערלה סומקא עכ"ל. לפנינו איתא דדיקלא ופי שומר שיש להם לתמרים בקטנותן כעין שיש לאגוזים קטנים:

מתי ברכות דף ב'. מתי קורין את שמע בערבין. פירש ר' מצליח הא"לף אינו עיקר והוא כמו מתי אבא ואראה פני אלקים (תהילים מ"ב:ג') מתי אעשה גם אנכי לביתי (בראשית ל':ל') ויש ששונין מאמתי ואל ף תוספת כמו א' דאזרוע זרוע ותרגום מתי אימתי והשונה **מֵאַמָתַי** אינו משובח שהוא כמו וכאמתים על פני הארץ במדבר י"ב) עכ"ל. בדפוסין אחרים נוסחת הערוך בזה"ל ממתי קורין את שמע בערבין פירש רבי מצליח הראשון אינו עיקר והוא כמו מתי וכו'. ויש ליתן טעם למה לא פתח התנה מתי קורין וכו' כלישנא דקרא ואולי תוספת המ"ם כנגד ארבעים יום שעמד משה בהר לקבל התורה והאל"ף נגד עשרת הדברות שפתח באנכי כנודע. ודע בסמיכות חכמים ריש מסכת ברכות כתב בשם ספר שדה יהושע פירוש על דברי הגאון שכתב מ"ם ראשונה אינה עיקר וכו' ע"ש:

מתכלתא שבת דף ע"ז: מתכלתא אימתי תכליתא דדא. פירוש מאחר שתכלה הליפתן מה אוכל פירוש אחר סולם. פירוש אחר שפירוש רב האי כישור כלי מטוה וכן מנהג בני אדם כשמתחילין לעשות מלאכה לומר מתי תכלה זו המלאכה עכ"ל. לפנינו איתא מתי תכלה דא פי' רש"י לכשיכלה מה נאכל ונראה לי מתי תכלה דא לפי שאינו כלה עד זמן ארוך שאינו נאכל אלא מעט מעט עכ"ל:

מתן ה' בבא מציעא דף מ"ט. האומר לחבירו מתנה אני נותן לך ואפילו מתנה מועטת אם חזר בו אין לו עליו אלא תרעומות עכ"ל. עיין שם היטיב:

נשלם אות המ"ם נתחיל אות הנו"ן

אות הנו"ן

נאלא א' בכורות דף מ"ד: קצרית באה עליו גמרא מאי ניהו נאלא. פירוש רוח שטות מערך ידוע נואלו שרי צוען עכ"ל. לפנינו איתא רוח קצרית באה עליו מאי ניהו תנא רוח בן נפלים באם עליו. וז"ל רש"י נאלא רוח שטות ע"י שד שמו בן נפלים נויי"טון בלע"ז עכ"ל. וראיתי בפירוש הרמב"ם בזה הלשון ורוח קצרית מקרה מחמת מרה השחורה שגברה עליו המרה השחורה כל כך עד שנפסדו פעולות הגוף וכוחותיו עכ"ל. וכ"כ הרב מברטנורה שרוחו קצרה מחמת מרה השחורה הגוברת עליו לפרקים ונשאר בלא הרגשה עכ"ל. ולכאורה צ"ע שלא פירשו כדאיתא בגמרא רוח בן נפלים וכפירוש רש"י. אכן בלאו הכי יש לדקדק דקאמר מאי ניהו תנא רוח בן נפלים וכו' ואין זה מדרכי הש"ס אלא הכי הוה לי' לומר רוח קצרית באה עליו תנה רוח בן נפלים וכו' כי כך דרך הש"ס בכל המקומות [וכן הכא בסוגיא זו המאושבן ובעל גבר תנא משובן בביצים וכו'] לכך נראה בעליל דחסר לפנינו וכך צריך להיות מאי ניהו נאלא [כמו שגורס רבינו ופירשו רוח שטות] והיינו מרה שחורה כפירוש הרמב"ם והרב. ובזה תבין ג"כ מה שציין רש"י נאלח וצ"ל נאלו על זה פיר"שי רוח שטות [והיינו כפירוש רבינו מלשון נאלו שרי צוען] ואח"כ מתחיל הדבור בן נפלים זהו ע"י שד נוייט"ון. ומאן דמתרגם פירש"י זו בלתי הגה"ה כהלכה מה' ישא ברכה. [ועיין רש"י סנהדרין דף נ"ט ד"ה יארוד נאלא תנין שיטה]:

נאמן שבת דף ק"ד. נאמן כפוף נאמן פשוט. פירוש תלמיד עניו ושאינו עניו עכ"ל. ורש"י פירוש אדם כשר צריך להיות כפוף ועניו וסופו להיות פשוט וזקוף לעולם הבא:

נב א' עירובין דף ע"ט. וכן אתה אומר בניב של תבן. פירוש תבן מעובה כמו חבילות שבין שני תחומי שבת דין ניב זה ודין מתבן שבין שני חצרות אחד הוא עכ"ל. לפנינו איתא בגוב של תבן וז"ל תוס' פירש בקונטריס בגוב בור ולא שייך בור גבי תבן ויש מפרשים מלשון קש וגבבא עכ"ל:

נב ג' עבודה זרה דף מ"ח: אמר רבי יוסי אף לא ירקות בימות הגשמים מפני שהנביי' נושרת עלי' והוות להון זבל עכ"ל. במשנה ח' פרק ג' דעבודה זרה איתא מפני שהנמיי' וכו' אבל במשנה שבגמ' איתא מפני שהנבייי' וז"ל רש"י שהנבייא עליו נושרין בימות הגשמים ובמעילה סוף משנה ח' סוף פרק ג' איתא ולא בנוי' אבל במשנה שבגמרא דף י"ד. איתא ולא בנבייא וז"ל ונבייא היינו עלין שלהן ודע דהתי"ט הרבה לדבר בשינוי הנוסחאות ועיין שם כי האריך. ולא אזדמני' לבעל הערוך כי בניסחתו ובפירושו יש בהן צרוך:

נבל ג' פסחים דף קי"א: שרא דעניותא נבל שמיה. פירוש מי שמנבל ומזלזל הפת ומשליכוה פירורין לארץ ונדרסין ברגלי בני אדם משתרר עליו שר של עניות ומי שמנקר אותם ויצניעם משתררת עליו שר של מזונות עכ"ל. בגמרא איתא איסרה. ופי' רש"י מלאך הממונה:

נבר ב' שבת דף ל': כלי מילת נברא בר קורא. פירוש דקל בראש ענף שלו יש בו חריות סביביו בין חריות לחריות יש לו סביב כמו בגד עבה ודומה לארג וקרוב לשתי וערב ועושין מהן מוסרות לשורים למעלה מהן כל נברא שקרב ללבו של דקל מתעלה יותר מחבירו עד שמגיע לקורא כדאמרינן (ברכות דף ל"ו). קורא רב יהודה אומר בורא פרי האדמה. ונברא הוא קליפתו של קורא וכריך עליו והעליונים שבהם רכים כקורא משום הכי קרו לי' בר קורא ודומיא דילי' כלי מילת זה פירוש בתשובות עכ"ל. נ"ל רש"י נברא בר קורא סיב כמין לבוש מצויר תגדל סביבות הקור של דקל כשהוא רך קור ענף האילן כשהוא רך יוצא בכל שנה קודם שיתקשה קרי קור עכ"ל:

שם שבת דף צ: צפורת כרמים ומשתכחא בדקלא ע"כל ז"ל רש"י בדקלא דחד נבארא. בדקל בחור שלא נכרך עדיין אלא בסיף אחד שגדול סביבותיו וכורכו עכ"ל. עירובין דף נח: מאי נבוילא אמר רבי יעקב דיקלא דחד נברא יש מפרשים דקל שאין לו אלא ענף אחד עכ"ל. ז"ל רש"י נברא שגדל ומתגלגל סביב הדקל כעין וויגי"לא של גפנים עכ"ל. בחולין דף נ"א. נברא חיישינן פירש ר"ח ז"ל עיקר הדקל עכ"ל. ורש"י פירש נברא סיב הגדל סביב הדקלים ומייבשין אותו ונחלק לרצועות ומפשילין ממנו חבלים וכל זמן שלא נעשה רצועות הוא קשה עכ"ל:

נגאן בבא קמא דף ס"א. אבל מי גשמים לא מפסקי הנהו נגאני דארעא מיקרו עכ"ל. לפנינו באגני פי' רש"י כמו באגנות (שמות כ"ד):

נגד א' בבא בתרא דף י': שאלו את שלמה איזהו בן העולם הבא אמר להם כל שכנגד זקניו כבוד כי הא דר' יהושע בן לוי חלש ואינגיד. פירוש נראה כאלו פרחה נשמתו וחזרה ואמר לאביו ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה בעלי העושר והשררה שהיו עליונים בעולם הזה מושפלים למטה והשפלים ראיתי שם עליונים עליהם אמר לו אביו מה שראית הוא הברור כי שם העיקר עכ"ל. לפנינו איתא חלש אינגיד אמר לי' אבוה מאי חזית א"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה וכו'. ובפסחים דף נ'. איתא חלש ואיתנגיד כי הדר א"ל אבוה וכו' וכו' פירש"י איתנגיד גוע ופרחה רוחו.

שם והגאונים פירשו כי קבלה בידם עולם הפוך ראיתי שמואל ראה דהוה יתיב קמי'

דרב יהודה תלמידו משום דמיחה בו ואמר לו אוטם אזנו מזעקת כמפורש בשבת בפרק בהמה דף נ"ה. עכ"ל. כך כתבו התוס' בב"ב בשם רבינו חננאל דאמרו הגאונים:

נגד ב'. פסחים דף נ"ב. אמתיה אמר לי' ניגדיניה מר נגודי אמר דעדיפא מינה עבדי לי' כלומר השמתא עדיפא מן המלקות דבמערבא מימנו אנגדא דבי רב ולא מימנו אשמתא. פירוש מתקבצין אצל הרב ואין מלקין אותו עד שיסכימו בהכאתו ולא מימנו אשמתא למה שלא תהי' השמתא אלא על דבר החמור ובדבר החמור אין חולקין כבוד לרב לפיכך השמתא עדיפא איכא נגדי' וכו' אמר לי' דטבא לי' עבדי לי' המלקות קלה היא מן השמתא עכ"ל. ורש"י ממינן אנגדא דבי רב תלמיד שסרח היו נמנין להלקותו ולא לנדותו משום דשמתא חמורה וחוששין כבוד התורה עכ"ל ולפי' רש"י יש לדקדק קצת כיצד נמצא שמתא לבר בי רב אחרי שלא היו נמנין עליו אבל לפירוש הערוך ניחא:

נגה פסחים דף ב'. רב הונא נגהי פירשו כינוי הוא כמו שקורין לסומא סגי נהור והעיקר גה ולא יגה שביב אשו עכ"ל. בריש גמרא כו' וציינו בצדו דף ב'. לכאורה אין זה המכוון דהא בתחלת הסוגיא הפירוש של נגהי הוא משיאור השחר והוא יום באמת ולכך נ"ל דכוונת הערוך על דף ג'. והוא המסקנא דלכ"ע אור אורתא וא"כ נגהי דקאמר הוא כינוי והיינו באתרי' דרב הונא שהיו קורין ללילה נגהי היה על דרך סגי נהור:

נגסטר מועד קטן דף י"ח. אמר רב ובנגוסטרי אסור. פירש גאון מלקט ורהיטני מספרים זוג ומגוסטר מלקט ידוע היא וצורתו חתיכת ברזל אורכה כארבע או חמש אצבעות ורחבה כחצי אצבע וראשה חד מניחין אותה על נימת השיער והגודל מצד אחד ומורטין רהיטני צוציפתא בלשון ארמי ובלשון ישמעאל מנקאיש שני שוקים יש לה פעמים שעשויה כלי אחד מחובר מעיקרו ופעמים נעשית של פרקים שמפרקין ומחברין אותה זוג שעשוי לכסימת שיער ונקרא בלשון ישמעאל אל גלם והוא שני שוקים של פרקים באחד נקבות בא' זכרות ומכניסין זה בזה ונוטלין שיער נקוסטר שקיל טופרי בלשון ארמי ופירוש ניטל ציפרנים כן שמו בלשון ארמי ולשון ישמעאל קורין אלמקץ ואלמקראץ וגם לחייטים יש נגיסטר אבל תער ומספרנים משונים מעט זה מזה ויש שינוי בין לשון תורה ובין לשון חכמים כי תער של תורה בלשון חכמים מספרים וכן מתרגמינן אותו והוא אלמיס שעשוי לגילוח ולהשחתה ואשר אינו משחית לגמרי קרא בלשון חכמים תער. עכ"ל. הביאו תוס' בד"ה. ובגנוסתרי אסור פירש בערוך שהוא כלי המתוקן ליטול צפרנים וכך שמו ומלשון ובגנוסטרא אסור משמע שהיה מתיר בין בתער ובין במספרים ולא דוקא בשינים וכו' עכ"ל ונראה בעליל דטעות הדפוס בד"ה של תוס' וצ"ל ובנגיסטרי וע"ז כתבו תוס' שפיר פירש בערך שהוא וכו' ודע דרש"י בד"ה גינוסטרי

פירש מספרים:
שם וקשיא לפירש הגאון הא דגרסינן בנזיר פרק שני נזירים דף נ"ח: אמר רב מיקל אדם כל גופו בתער מיתיבי המעביר בית השחי הרי זה לוקה הא בתער הא במספרים הא רב נמי בתער קאמר כעין תער עכ"ל. עדיין מה שכתב הרמב"ן בספר תורת האדם דף ס"ג עמוד ג' תשובה על קושיא זו:
נגר ג' פסחים דף ק"ח. כי תניא ההיא בשוליא דנגרי עכ"ל. פי' רש"י תלמידו של נגר המלמד אומנות:
נגר ד' שבת דף קנ"ב: אובא טמיא היכי אסקי' לשמואל בנגירא. עכ"ל. לפנינו איתא בנגידא עכ"ל. לפינינו איתא בנגידא ופי' רש"י כן קורא למכשפות אוב בלשון ארמי:
שם גיטין דף נ"ו: אסקי' לבלעם בנגירא אסקי' לטיטוס בנגירא פירוש בכישוף עכ"ל לפנינו איתא בנגידא פי' רש"י אוב:
נדר ה' פסחים דף קי"ג. לא תשוור נגרא. ב"מ דף ק"ז: ארבע גרמידי. דאניקרא דבי ניגרי. בבא בתרא דף י"ב: תרי ארעתא אתרי נגרין פירוש נחל כדכתיב פרץ נחל מעם גר נהרא נהר נובע ממעין עכ"ל. לפנינו בבבא מציעא דף ק"ז: איתא ארבע אמות דאניגדא וכו'.
נד פסחים דף נ': ובכל מקום שיש נדינוד לעבירה פי' אפילו דומה לדומה לעבירה עכ"ל. לפנינו איתא נידנוד עבירה ופי' רש"י רמז עבירה:
נהר ד' שבת דף קנ"ו. נהיר וחכים פירש זכרן וחכם. בבא בתרא דף קנ"ו. נהירנא כד הוו קיימין ארבע סאין בסלע עכ"ל. בתענית דף י"ט: אמר ר' יוחנן נהירנא כד הוו קיימו ד' סאין בסלע וכו' וז"ל רש"י נהירנא אני זוכר עכ"ל. ואמנם לפרש על סדר המלה לא דק דהא נהיר פירוש זכרן נא הוא קיצור ממלת אנא ולזה כיוונו התוס' שם וכתב נהירא זוכר אני עכ"ל באו לפרש על סדר המלה. ודע דהכא בשבת כתובו לפנינו בגמרא חכים ונהיר ופי' רש"י נהיר זיותן ולכאורה קצת קשה דהא בסמוך במילתה דרבי חנינא איתמר זיותן האי מאן דבחמה וכו' ואמר נמי האי מאן דבכוכב יהא גבר נהיר וחכים. אבל לפירוש רבינו הערוך אתי שפיר:
נהר בלאי סנהדרין דף י"ז. נהרבלאי מתנו רמי בר ברוכי. עכ"ל. לפנינו איתא רמי בר ברבי:
נו ערכין דף י"ג: אחד שהעריך את נווה שבישראל ואת הכעור שבישאל עיין לעיל בערך כאור:
נוול ב' בבא בתרא דף י"ג: וחדא נוולא ביסתרקי עכ"ל לפנינו איתא וחדא ידעה פילכא ונוולא. וז"ל רש"י לטוות ולארוג ל"א תכשיטי ספסלים שקורין טפי"ר.

נוולא בבא מציעא דף ס"ז. אמר ליה את ונוולה אחי. פירוש אתה והקונה בעלת המעות שאני שלוחה קריבות אחוה ביניכם אס תביא המעות תחזירנה לך עכ"ל. וז"ל רש"י נוולא בלשון ארמי בין בזכר בין בנקיבה כשרוצה לומר אתם והוא או אתה והיא וכך ראיתי בתשובת הגאונים ואני אומר שזה שמה עכ"ל:

נוות שבת (דף יח) אזל אבימי ניותאה והרגו נוותי אחר. פירוש שם מקום כדכתיב ניות ברמה ובזה הענין נוותי שבראש זה הפרק עכ"ל. בגמרא דילן לא מצאתי. ומה ששמו בצדו דף י"ח לציון בכלל דבעי' דרישה וחקירה וגם שם ליתא. לבד ראה זה מצאתי בשבת דף קכ"א: פעם אחת נפל אחת (פי' נחש או עקרב) בבית המדרש ועמד ניותי אחד והרגו וכו' וז"ל רש"י ניותי על שם מקומו וישראל הי':

נזה סנהדרין דף מ"א: מנזיותי' דמר לא אמרינן ביה ולא חדא. פירוש מגרעתו עכ"ל. וז"ל רש"י אם היית רוצה להתריס ולהקשות וכו' נזיהות לשון המדבר בקושי ובחזקה לשון נזהא דאריא (פסחים דף קי"ב) עכ"ל. וקצת צ"ע דבפסחים שם פי' רש"י נזהא לחש. ואולי מטעם זה כתב שם הרשב"ם על פי' רש"י ונראה בעיני שאינו לחש אלא געה שגוער בו וכו':

נזייתא פסחים דף כ'. וסימניך נזייתא. פירות כשעושין שכר בתחלה מביאין כלי שעושין השכר ואח"כ השעורים שהן אוכלין ואח"כ המים שהן משקין. פסחים קי"ג. תמרים בהילוזך לבי נזייתא רהיט (לפנינו איתא תמרים בחלוזח לבי סודנא רהיט סוכה דף כ': חזו לנזייתא. פי' כיסוי קנקנים של יין. בבבא קמא דף ל"ה. על ופתקיה ולנזייתא ושתי שיכרא ואיתסי. פירוש פתח הקנקן. נזייתא כד וחבית וקנקן אחד הם עכ"ל. וז"ל רש"י בסוכה דף כ': לנזייתא. של גיגית שעושין בהם שכר: ובמועד קטן דף י"ב: כתב רבינו חננאל לנזייתא כמו נזייתא דשיכרא (סוכה דף כ') וכו' משמע דגריס בסוכה לנזייתא דשיכרא. ועדיין דברי רש"י צריכין ביאור. אבל לפירוש רבינו לעיל בסמוך אתי שפיר:

נחש א' עירובין דף כ"ט: תנו רבנן לא יאכל אדם בצל מפני נחש שבו פירש רב שרירא גאון זכרונו לברכה שמענו שזה הנחש הוא הקנה כגון המקל שישנו באמצע הבצל כשיגדל ויטה ליבש והוא הגבעול שלו ויש לאותו קנה ראש כראשו של נחש וחם הוא מאוד מפני שממנו יוצא הזרע וכל זרע חם הוא כך שמענו שזה הוא הנחש שלא יאכלנו ואף לא יאכל את הבצל ששייר בארץ להוציא ממנו זרע ועמוד בו הנחש הזה מפני שיצא מתורת מאכל ונהיה כמין סם אבל שאר בצלים שלא נשתהו בקרקע להוציא מהן זרע או שנשתהו אלא שלא נתקשו והגיעו לזאת אין נמנעין מהם עכ"ל. וז"ל תוס' מפני נחש

שבו. פי בקונטרס ארס של שרף בצלור"ת פירש העמוד שבתוכו שמתעגל כמין גבעול ומתקבץ בו זרע הבצל אותו העמוד נקרא נחש של בצל:

נחשרכן תרגום איש יודע ציד גבר נחשירכן יש גורסים נחשדכן באות דל"ת וחולקים לשתי תיבות נח שדכן וכן דעת המתורגמן ופירוש אדם שקט עכ"ל. בב"ק דף צ"ב: בתוס' ד"ה דשרכי כתבו התוספות בשם הערוך נח שידכן לשון שקט ותשקוט הארץ תרגומו ושידכת ארעא ע"ש ועיין גם כן מה שכתבתי לקמן בערך שדך שם הוכחתי דס"ל לתוס' לגירסת הערוך גרס בתרגום נחשדכן בדלי"ת [וכדעת המתורגמן] ע"ש היטיב:

נחת יבמות דף ק"ג: סנדל של נחת של עבודת אלילים לא תחלוץ. פירוש דבר שינוח ולא יזוז ממקומו עכ"ל. ועיין מה שכתב לקמן בערך סנדל פירוש על סנדל של נחת כלומר שהעבודה זרה נחה עליו עכ"ל שם:

נטש א' סנהדרין דף צ"ה. בענין סנחריב אמר לו הקב"ה לגבריאל גבריאל כלום מגלך נטושה אמר לפניו רבונו של עולם כבר נטושה ועומדת משמת ימי בראשית שנאמר מפני חרבות נדדו מפני חרב נטשה עכ"ל. עיקר תשובה של השאלה מגלך נטושה והשיב גבריאל כבר נטישה וכו' שנאמר וכו' אבל בגמרא שלפנינו ליתא אלא שנאמר מפני חרבות נדדו. והעיקר חסר מן הספר ויפה גירסת רבינו.

נכס יבמות דף ל"ח. בענין שומרת יבם שמתה. וכן בבא בתרא קנ"ח: לענין נפל הבית עליו ועל אשתו נחלקו בית שמאי ובית הלל בית שמאי אומרים יחלוקו וכו' ובית הלל אומרים נכסים בחזקתן וכתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים היוצאין והיוצאין עמה (שהן נכסי מלוג) בחזקת יורשי האשה ואמרינן בגמרא האדאמרי ב"ה נכסים בחזקתן בחזקת מי נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש וכו' עכ"ל. לפנינו בבבא בתרא דף קנ"ח. איתא ר' אלעזר:

נם א' זבחים דף מ"ה: ומי רבי שמעון בדבר שדרכו להיאכל עכ"ל. וע"ש רש"י ד"ה ה"ג נומא ר"ל וכו' ועיין עוד תוס' מנחות דף ק"ט: ד"ה בתחלה מה שכתבו בשם רבינו קלונימוס.

נם ב' קידושין דף ע"ב. כי הוה קא מנמנם רבי. פירוש כי שכיב להיפטר מן העולם עכ"ל לפנינו איתא כי הוא ניחא דרבי:

נם ד' עבודה זרה דף י': מי שעשתה לו נמי ברגליו יקטענה ויחיה עכ"ל. לפנינו איתא מי שעלה לו נימא ברגלו. ורש"י מציין בזה הלשון מי שיש לו נימא ברגליו בשר מת ומצערו עכ"ל. ובקידושין דף ל': ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה נומי. פי' רש"י נומי צמחים ולפי' רש"י צריך אני לומר דנימא ונומי שני עניינים הם:

נמיה בבא בתרא דף כ"ב. כדי שלא תקפוץ הנמיה. חולין דף נ"ב: דרוסת נמיה וחתול בגדיים ושאלים. בבראשית רבה פרשה מ"ו חמסה פגיה כנמיה. פירוש חיה קטנה כגון חתול וכיוצא בו עכ"ל. בהגהת ש"ע חושן המשפט סימן קנ"ה סעיף ט"ז כתב בזה"ל והר"ן פרק אלו טרפות כתב מרטינה בלע"ז עכ"ל. אולם בהר"ן לא מצאתי. וברש"י בחולין דף נ"ב. נמיה חיה היא ויש אומרים שהיא מרטרינ"א בלע"ז:

נמס ב' מגלה דף י"ב: מרדכי מוכתר בנימוסו הוה כעדי. פירוש מצויין בדתי כל התורה היה כעדי שהיה ידוע בדורו וזהיר במצות ורבה בר רב הונא עדיף מיניה בענוותנות דהא אמר רבא ג' מילי בעאי מן שמיא חכמתי' דרב הונא וכו' ועותריה דרב חסדא יהבי ליה ענוותנותיה דרבה בר רב הונא לא יהבי ליה עכ"ל. ורבה בר רב הונא וכו' צריך מובן. ונראה עפ"י שינוי גרסאות שבגמרא מגלה דף י"ב ע"ש גם בעין יעקב ובפירוש רש"י שם שכתב בזה הלשון מרדכי מוכתר בנימוסו שמות נאים נימוס שם בלשון יוני בעד לא גרסינן והכי גרסינן אמר רבה בב"ח אמר ר' יהושע בן לוי אביו מבנימין וכו' ואית דגרסי כעדי רבב"ח שהוא מוכתר בנימוסו שהיו קורין אותו בר בר משום יקרות כעדי כמו כהדי כמו עדא אמרה הדא אמרה וכו' והנה ברור דגירסת הערוך היה אמר רב נחמן מרדכי מוכתר בנימוסו הוה כעדי ורבה בר רב הונא ורבב"ח משמי' דריב"ל אמר אביו מבנימין וכו' [וכן הגרסא בע"י מתחלה רבה בר רב הונא ואח"כ רבב"ח] ולכך פירוש רבינו כעדי שהיה ידוע בדורו וזהיר במצות ורבה בר רב הונא עדיף מיניה בענוותנות וכו' ומטעם זה קאמר רב נחמן מוכתר בנימוסו כעדי ורבה בר רב הונא שהיו שניהם מפורסמים כל אחד במעלה שלו. לפי פירוש רבינו הערוך שוב אין הכרח להדוחק הגדול שכתב רש"י כעדי כמו כהדוי כמו עדא.

נמק עירובין דף י"ד: מאי טעמא קא הדר בי' משום דרבי יוסי נמוקו עמו. גיטין דף ס"ז. רבי יוסי נמוקו עמו. פירוש כל תורתו סדורה בפיו כלומר כל תורתו ברורה גמרא מסודרת בידו עכ"ל. ובמוסף (**א**"**ב** פירוש נימוקין בלשון יוני חכמת הדיינים) עכ"ל. וז"ל רש"י נימוקו עמו פירושו עמו לתת טעם לכל דבריו שהיה מיישב את דבריו עכ"ל. ובעירובין דף נ"א. ז"ל רש"י נימוקו עמו טעמו במסכתא גיטין שמונה שבחן של חכמים ואמר רבי יוסי נימוקו עמו נים קו דבר ישר בקו המשקולת:

ננג עבודה זרה דף ד'. אבקש בנינגי שלהם. פירוש בספר זכיותם ואיכא דאמר בספר הזכרונות עכ"ל ובמוסף (**א**"**ב** פירוש נונקי"א בלשון רומיי שמועות וזכרונות) עכ"ל. וז"ל רש"י בספר זכרון מעשיהם:

נע ב' סוכה דף ל"ז. והיכן היו מנענעין פירוש ניענוע זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד ששנינו במנחות בענין שתי הלחם וכבשי עצרת (דף ס"א.) דאמר רבה התם וכן ללולב אלמא צריך לנענע בהולכה ובהבאה שלשה פעמים זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד ועיקר דבר זה מתלמוד ארץ ישראל דגרסינן התם רב חייא בר אשי אמר רב המשכים לצאת לדרך נוטל לולב ומנענע שופר ותוקע וכשמגיע זמן קריאת שמע קורא ומתפלל תניא צריך נענע ג' פעמים על כל דבר ודבר בעי רבי זירא הכין חד והכין חד או הכין והכין חד פירוש כבר אמר צריך לנענע ג' פעמים בעי רבי זירא ההולכה תחשב פעם אחת וההבאה פעם אחרת או ההלכה וההבאה פעם אחת נחשבים וצריך להוליך ולהביא ג' פעמים לכל אחד ואחד. תמן תנינן בנדה דף ס"ב. שבעה סמנין מעבירין על הכתם וצריך לכסכס ג' פעמים על כל אחת ואחת ר' זעירא בעי הכין חד והכין חד או הכין והכין חד ולא איפשוט וכיון דלא איפשוט עבדינן לחומרא שלשה פעמים על כל אחד ואחד עכ"ל. כל דברים האלו עד וכיון דלא אפשוט וכו' על כל אחד ואחד כתבו התוס' במנחות דף ס"ב. ד"ה כדי וכו' בשם רבינו הערוך בקצת שינויים ע"ש וכן כתבו התוס' בשמו בסוכה דף מ"ז: ד"ה כדי:

שם ברכות דף כ"ח: רבי נחוניא אומר כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך ס"א כיון שהרכין פי' כיון שהרכין ראשו ומתראה ככורע דיו והלכתא כוותיה מיהו מאן דטרח וכרע טובא טפי עדיף דהא רב חסדא כרע כחיזרא שהוא דק ונכפף הרבה וכי זקיף כחיויא שזוקף הראש תחלה עכ"ל. לפנינו בברכות דף י"ב: איתא רב ששת ועיין לעיל בערך חזר ב':

נעו עבודה זרה דף ע"ד דרש רבא נעוה ארתחו. והשיקו היקבים תירוש ויצהר תרגום ויטפון נעוויא עכ"ל. וכן בתרגום אונקלוס בפרשת ויחי פסוק י"ב אקרא חכלילי עינים מיין יטופון נעווהי בחמר ועיין בפירוש רש"י שם. ודע דרש"י (בשמואל א'. ך' פסוק למ"ד) וכן בעבודה זרה דף ע"ד: כתב כמו יטופון נעווהי בחמר ובלתי ספק כיון אל התרגום אונקלוס שכתבתי כי בפסוק לא מצאתי. וקצת צריך עיון שלא זכרו רבינו לתרגום אונקלוס:

נף יבמות דף ס"ג. אי במנפה תתנפפי הפוכי בעסקא טב מינך. פירוש חזא לשיבולים דהוו קא נייפי כלומר היה הרוח מנשבת בשיבולים והי מתנופפין והולכין ובאין אמר להו רבא תניפא איתנופפי הפוכי בסחורה יתר הנאה ממך ויש ששונין אי במנפה תתנופפי וכו' עכ"ל. לפנינו איתא רב:

נפס יבמות דף קי"ח: כתובות דף ע"ה. דנפסא גברא תקריי' בסיפי בבא ותיתיב דקלסא גברא טלפחי לקידרא לא בעיא. פירוש שומרי ירקות כגון נפוס וכרוב כלומר אפילו

בעלים שלהן מבוזין. יותר כבוד יש להן מלישב באלמנות. ור"ח פירש קולסא בדי תרדין ובדי כרוב שמהן יוצאין עליהן ונקראי נפוס קולסי כרוב וקולסי תרדין אפילו בעלה של אשה קולסא היה ממתק את הקדרה ולא היתה צריכה למתק אותה בעדשים כל אלה להראות כי אפילו איש פחות אשה רוצה בו. נפסא כגון נפיא שמנפין בה את התבואה וכל דבר ארוך ורחב ויש לו ציצין ופרחין קורין אותו נפיסא וכאשר שנינו הצנון והנפוס והוא שמרובן עליו וכן הוא אומר אפי' נפוסה בעלה של אשה היתה יכולה לתלות על פתחה כאלמתרא ומועיל לה יותר מלישב בדד. פי' אחר לדבר מאוס קורין בלשון יון נפס וקולסא כעין לעג וקלס כלומ' מי שבעלה מאוס ונבזה מאוד עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** פי' בלשון רומיי מין לפת ודומה לו בפרח וזרע ואינו כלאים בלפת ודומה לצנון בעלים ושרש והוא כלאים עם הצנון כי בכלאים הולכין אחר הזרע ונראה לי פירושו דנפסא גברא שהאבר שלו עב כלפת וקצר ואינו נכנס באותו מקום ונשאר כמו תקרא בסף הבית דקלסא גברא שהאבר שלו דק וארוך כמו קולס שהוא בד הירקות ועשבים אומרת האשה שאינה מבקשת דף ומכסה לקדרה כי אם דבר שיכנס בה וטלפחא הוא דף ונסר של גת והאמרות כן מזנות תחת בעליהם ובנסחאות כתוב דנפצא ופי' רש"י מנפץ צמר) עכ"ל. ועיין בשתי מקומות בפירושי רש"י ותוס':

נפש ב' בבא בתרא דף קכ"א. ובנדריס דף ע"ח. רב אסי בר נתן קשיא ליה הא מתניתא אתא לקמי' דרב ששת לנהרדעא נפיש הוה אתי בתרי' למחוזא. פירוש לא מצאו בביתו אלא מצא הבית ריקם ונתנחש לומר לא מצאתיו בביתו ואמ' מלא היה בביתו הלך למחוזא ומצאו ושאלו עכ"ל. לפנינו ליתא כך אלא כך איתא לנהדרדעא ולא אשכחי':

נפש ג' עירובין דף נ"ג. גשרים ונפשות. שקלים דף ג' בונין לו נפש על קברו. פירוש בנין כעין שבונין על הקבר ובלשון מקרא שמו ציון. ירושלמי תניא אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הם זכרונן עכ"ל הביאו תוס' פירוש זה בשם הערוך ד"ה וגשרים:

נץ ד' חולין דף מ"ב. דרוסת הנץ בלע"ז אשטור"י עכ"ל. וז"ל תוס' דרוסת הנץ גרסינן בתוספתא ובערוך וכן יסד הפייט בסליחות וכו'. ודע מה שכתב רבינו בלע"ז אשטור"י. אכן רש"י פירש הנץ אשפרוויי"ר וכ"כ הרב מברטנורה הנץ אשפוי"ר בלע"ז. ועל מה דאיתא במשנה ודרוסת הגס פי' רש"י אסטוייי"ר ובהרב מברטנורה איתא הגס אשטו"ר וז"ל הרב"י בי"ד סימן נ"ז ומ"ש רבינו וכו' ופי' רש"י הנץ אשברוי"ר דרוסת הגס אסטור וכו' וכבר הארכתי בס"ד לעיל בערך גז א':

נצר ב' תענית דף כ"ז: בראשון לא היו מתענין. פירוש יום טוב שלהם הוא עכ"ל. לפנינו בגמרא באחד בשבת מאי טעמא לא [פירוש למה לא היו אנשי מעמד מתענין בראשון

בשבת] ר' שמואל בר נחמני אמר מפני שהוא שלישי ליצירה וריש לקיש אמר מפני נשמה יתירה שניטלה ממנו דאמר ריש לקיש נשמה יתירה וכו'. לפי גרסא זו אין מובן לפירוש שכתב רבינו וצריך אני להודיע דהמדפיסים השמיטו העיקר מיראה. אמנם חפץ אני להצדיק את הצדיק ולהודיע כוונת רבינו. ובפרט שעיני כל משכיל יביט כי אין בזה חס ושלום שום דופי ומקצת התנגדות אל האומות שאנחנו יושבים בשלוה תחת צל צלם ופחדו פחד חנם המדפיסים מפני שלא הסתכלו במאמר האמיתי ודע כי בזו הנוסחא איתא בעין יעקב באחד בשבת מ"ט לא אמר ר' יוחנן מפני האומות ר' שמואל בר נחמני אומר מפני שהוא שלישי ליצירה אי נימא מפני נשמה יתירה דאמר ר"ש בן לקיש נשמה יתירה וכו' וז"ל פי' ר"י ן' חביב מפני האומות שעושין אותו יום חגם וכי חזו דמתענים ביום חגם אתו לידי סכנה כך פי' רש"י ז"ל. ובחידושין הקשה עליו דהא וודאי בימי דוד ושלמה תקנו אותן מעמדות ואז וודאי ידי ישראל היתה תקיפה על אומות העולם ומה סכנה איכא התם דלא היו מתענין אלא הכי גרסינן מפני הנוצרין כלומר מפני הנבראים שהוא ג' ליצירה והא דר"ש בר נחמני פירוש לדברי רבי יוחנן ע"כ. ומהרש"א פירוש שאנשי משמר לא היו עושין מלאכה ביום תעניתם ויאמרו האומות שאנשי משמר מחזיקים אותו ג"כ כיום טוב שלא לעשות בו מלאכה. והנה מלשון חידושין שהקשה אפירוש רש"י דהא וודאי בימי דוד וכו' ואז וודאי ידי ישראל תקיפא וכו' משמע דאי היתה ידי או"ה תקיפה לא הוה קשיא להו וא"כ גם עכשיו לא מקשי מידי ומי הגיד להם לחידושין דבר זה דלמא באמת בימי דוד ושלמה היו מתענין גם באחד בשבת. אמנם הך ברייתא דתניא [כי במתניתין מוחקו התי"ט] רק ד' תעניות ובאחד בשבת לא היו מתענין מדבר בזמן בית שני שהיו נכנעים לפרסיים ואח"כ לרומיים והיתה יד האומות תקיפה ואמת יורה דרכו שרבינו שהביא מאמר זה בערך נצר מודיע גרסתו מפני הנוצרים פי' מפני שי"ט שלהם הוא או כפירוש רש"י או כמהרש"א ואודיע פליאה שלא ראו החידושין וגם המהרש"א במסכת סופרים פרק י"ז הלכה ה' מפני הנכרים שלא יאמרו על כי אנו שמחין בראשון הם מתענים בו אבל אמרו חכמים בזמן המעמדות לא היו חוששין לאיבת הנכרים אלא משום דכתיב וינפש ווי על נפש ע"כ:

נקד ב' שבת דף ק"י. ניתי מוניני דנקידי פירוש בערך מנוני עכ"ל. בערך מנוני גורס מוניני דנקירי ופירש רבינו שם שאין בציר שום ארבה כלומר מנוקרים ע"ש וצ"ע:

נקה שבת דף נ"א: נקה בחוטם. כלים פרק כ"ג אבל אכוף של נקה טמא במגלת איכה אית קומינן חדא נקה והיא סמיא. ס"א גמלא. לגמל ג' שמות בלשון ערבי כשנולד קורין לו אלקעו"ט כשגדל קורין לזכר בכיר ולנקבה בכרה כשראוי למשאוי קורין לזכר גמל

ולנקבה נאקה ופירוש נאקה חיורתא גמלא חיורא בחורה עכ"ל. הביאו התי"ט שבת ריש פרק ה':

נקר א' ברכות דף נ'. והנקרנין תופסין אותו על כך. פירוש המדקדק שלא בדבר צורך ובלשון ערבי קורין אותו אלמנקאר כגון תרנגול המנקר באשפה עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** נקדנין כתוב בנוסחאות דידן ופי' רש"י דווקנין) עכ"ל. וכן בתוספתא איתא נקדנין. ומלת דווקנין מצאתי ג"כ ביבמות דף מ"ג. דמסיימו בה דווקני זו דברי וכו':

נקר ב' שבת דף קל"ד: שמע מינה האי ניקרא מסי. פירוש כתותין והן סמרטוטין עכ"ל. לפנינו הני כתיתין שייך לאות נקר א':

שם באות הנ"ל חולין דף נ"ז. ההוא צנא דאינקורי. פירוש חתוכים רגלים בדקי' בצומות הגידים מקום שהגידים צומתים ומצא הגידים שלימים קיימים ואכשר עכ"ל. לפנינו איתא ההוא צנא דאינקורי וכו' וז"ל רש"י דאינקורי עופות שנשתברו רגליהם למטה או למעלה מארכובה ואין העצם יוצא לחוץ ובתשובת הגאונים מצאתי עוף שחור הוא ושל מים הוא ובמצחו חברבורות לבנות ועל שם כך נקרא אינקורי שהוא מנומר עכ"ל. ועיין ברש"י בשבת דף ק"י: ד"ה מוניני דנקירי מין עופות קטנים:

נר א' שאלה נר של זכוכית מטילין בו מים (יין) ושמן וכיון שכלה השמן בשבת מגיע אש אצל המים ונכבה שאלתם בו גרם כיבוי או לא תשובה דבר זה היתר גמור הוא שאין גרם כיבוי אלא כמו ששנינו בשבת (דף מ"ו:) נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות ולא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה וכי דקתני שם (דף ק"כ.) ר' יוסי אוסר בכלי חרס חדשים מלאים מים והן מתבקעין ומכבין את הדליקה אבל נרות של זכוכית מותר להדליק בהן ופניסין שמן ואין לערער בהן ואין לחוש כלום וכך אנו נוהגין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובבית רבינו שבבבל ובבתי ישיבות עכ"ל. מלת יין שבתחלת השאלה נראה דטעות הוא נפל בדפוס. וז"ל תוס' בשבת דף מ"ז: ד"ה מפני שמקרב וכו' ומה שרגילים לתת מים בזכוכית שקורין לאמפ"א ונותנין עליה שמן אין זה קרוי קירוב כיבוי כיון דאין מתכוון לכיבוי כלל אלא להגביה את השמן לא שייך למיגזר מידי שמא יעשה בשבת ושרי אפילו לרבי יוסי וכ"ש לרבנן דאם לא כן אפילו בלא מים אסור שהניצוצית נופלות בשמן עכ"ל:

שם באות הנ"ל ערוכין דף י': נר ישראל ששכינה שרוי' בישראל כך היה עכ"ל. לפנינו איתא נר ישראל כך היה ופירש"י נר ישראל אתה מאיר עיני חכמים וכן בברכות דף כ"ח: ובמנחות דף פ"ח: איתא גם כן נר ישראל לא פירש רש"י כלום:

נר ב' נדרים דף ס"ב: עבדא דנורא אנא. פירש באותו מקום שעובדין לאש וכל העובדין אין נותנין מס יכול לומר אף הוא עבדו של אש אני. ורש"י פי' נורא שם עבודה זרה ורשאי לומר עבד של ע"ז פלונית אני ואיני רוצה ליתן מס. וז"ל הר"ן שרי ליה לצורבא מרבנן למימר עבדא דנורא אנא עבד לאש שהוא כהן לעובדי האש וכו' אפילו לצורבא מרבנן שרי ליה למימר הכי דהן סבורים לע"ז והוא לבו לשמים כדכתיב ה' אלקיך אש אוכלה הוא. ולכאורה מוכח כפירוש הערוך והר"ן דלפירוש רש"י קשה דהא לשיטתו בכל מיני ע"ז שרי לי' למימר עבדא דע"ז פלונית אנא. וא"כ למה נקט הש"ס עבדא דנורא סתמא הוה למימר שרי לי' למימר עבדא דע"ז אנא. ובפרט לפי מה דקיי"ל דאסור להזכיר ע"ז בשמה [סנהדרין דף ס"ג. דכתיב ושם אלקים אחרים לא תזכירו] איך נקטו הש"ס בלשונם השם מע"ז וביותר היכי שרו לצורבא מרבנן לעבור על הלאו דושם אלקים אחרים וגו'. אמנם לפירוש הערוך והר"ן ניחא למאוד ומשום דלבו לשמים כדכתיב אש אכלה הוא הותר לו בהך דנורא במקום שעובדין לאש. ובחידושי בס"ד כתבתי קושיא עצומה לפירוש הרא"ש שם וגם הלכתא רבתא:

נר ד' גיטין דף י"ט: אמר שמואל נתן לה נייר חלק ואמר לה הרי זה גיטך הרי זו מגורשת חיישינן שמא במי מילין שהוא מי עפצים כתבו וכו' עד דבדקינן לה במיא דנרא. והיא מי קליפת רימון כן פי' ר"ח. (הביאו תוס' שם). אי פליט פליט ואי לא פליט לאו כלום הוא. מגיהין את הכתב בעפץ. ירושלמי גברא דבעי מכתב כתב מסטוריקין לחבריה (עיין לעיל ערך מסטירין שהוא פירוש דבר סתר) כתיב ליה במי מילין והדין דמקבל לי' שפיך עליה דיו שאין בו עפצא והוא קולט מקום הכתב ומתראה. ועוד פירש מעברין עליו מי רמונים ואם כתב עליו במי מילין מראה בו כתב במיא דנרא ואי פליט כגון דיו אמרינן כתב הוה בי' וכי פליט מנא לן דגט הוה דלמא עניינא אחרינא הוה בי' והוא הוה דפליט ופרקינן שמואל נמי חיישינן קאמר. פירוש ואם הי' אסורה לו עכ"ל. (ורש"י פירש עוד דאם מת חולצת ולא מתייבמת) (מלשון זה שמשמע דכך היה הגירסא לפני הר"ח דלמא עניינא אחרינא הוה בי' ומשמע מגירסא זו דלאו כתב ממש פליט אלא כמו כתב מחוק ואין ידוע מה היה כתוב בו. אבל לפנינו איתא בגמרא וכי פליט מאי הוה השתא הוא דפליט משמע שכתב הגט ממש הוא פליט להדיא ואפילו הכי אינו גט משום דבשעת נתינה ליכא כתב וכן פירוש רש"י השתא הוא דפליט. וכשהיו בלועות לא הוי כתב חיישינן קאמר שמא לא נבלעו יפה וכו'):

נרגל סנהדרין דף ס"ג: עשו את נרגול ומאי ניהו תרגולא ברא עכ"ל. לפנינו איתא תרנגול:

נרמק יבמות דף ק"ב: רב יהודא נפיק בה' זוזי נרמקי לשוקא. פירוש מנעלים ועורותיהן רכים והן כמו מוקי עכ"ל. במוסף (**א"ב** בניסחאות כתוב מוקי) עכ"ל. ופירוש רש"י קלשונ"ש קשים הם וכן בלשון ערבי קורין למנעלים אלמוק.

נרקם ברכות דף מ"ג: האי נרקם דגינתא בורא עצי בשמים דדברא בורא עשבי בשמים. פירוש חבצלת השרון אני חבצלת השרון תרגום ואנא מתילא לנרקם רטוב דמן גינתא דעדן עכ"ל. רש"י פי' כך בשם בה"ג:

נריתא חולין נ"ח: עיקרא דנוריתא עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות אינו כתוב כך אך פירשו בלשון יוני שם כללי לגידים) עכ"ל. לפנינו דף נ"ח: מאי תיעה אמר רב יהודה עיקרא דמרידתא. ואולי הי' גירסת רבינו עיקרא דנוריתא וקצת ראיה לזה שלא מצאתי דבר מדדיתא בשום ערך. והנה תוס' דה"מ עיקרא דמרדיתא כתבו פי הקונטריס תור"א בלע"ז ובפרק כל שעה (דף ל"ט.) פירש אמרופיי"ל בלע"ז עכ"ל. אכן הרואה שם בפסחים איתא ברש"י מורירייתא אמירפוויי"ל בלע"ז ובלתי ספק. שחילוק גדול בין עיקרא דמוריתא ובין מורירייתא. וע"כ היה לתוס' גירסא אחרת דהיינו גם בפסחים היה לפניהם כמו הכא בחולין ועל כן שפיר תמהו על שינוי הפירושים של רש"י:

נשא בבא בתרא דף י"ב: ההוא גברא דזבן ארעא אמיצרא דבי נשא. פירוש סמוך לשדה של חמיו ולא היה לחמיו בנים כי אם בנות עכ"ל. ז"ל תוס' שם אית דגרס בתר הכי אמר אחוותא אם כן בי נשי' היינו חמיו ולא היה לחמיו בנים כי אם בנות ואית דגרס אמר אחי ואם כן בי נשא היינו אביו עכ"ל. והשתא ע"כ דגם הערוך גרס אחוותא. והתימא שלא הביאו התוס'. ועיין בביצה דף כ"ט: הא דידן ברתי' דרמי בר חמא וכו' ואי לאו דחזיית מבי נשא וכו' וכן בחולין דף ק"י ואי לאו דשמיע ליה מבי נשא וכו' מוכח דבי נשא היינו חמיו:

נשט פסחים דף קי"ג. ובבא בתרא דף ק"י. נטוש נבלתא בשוקא ושקיל אגרא. סנהדרין דף ק': לא תנשקט גילדנא מאוניה כבר פירשנו בערך גילדן עכ"ל. במוסף (**א"ב** בעל הערוך בערך גילדנא גרס לא תשלח גילדנא ובנסחאות כתוב לא תנטוש ובמסכת פסחים כתוב בנוסחאות פשוט נבלתא. ובמסכת בתרא נשוט נבלתא. ועיין מה שכתבו שם בעלי התוספות) עכ"ל. בפסחים איתא פשוט נבלתא פי' רש"י הפשט עורה ובבא בתרא איתא נטוש נבלתא וכו' ופירש רשב"ם נטוש הפשט וז"ל תוס' נשוט נבלתא גרסינן בערוך והוי כמו פשוט כי ההיא דחלק לא תינטש גילדנא מאוני' פירוש דג ששמו גילדנא לא תתחיל לפושטו מאזנו ואע"ג דהתם נטוש והכא נשוט רוב פעמים מתחלפין האותיות בענין זה כמו אין טשין את התנור באליה (פסחים דף ל'.) דהוה כמו אין שטין כמו וטח

את הבית ומתרגם בירושלמי ושוטין ית ביתא עכ"ל. הנה כפי מה דאיתא לפנינו בערך לא תינשוט גילדנא אין צורך לכל הדוחק שאותיות מתחלפין. אכן וודאי בערוך שלפני התוס' היה כתוב לא תינטוש וכו'. ואפילו הכי כתבו הערוך בערך נשט מפני שהאותיות מתחלפין. ועיין מה שכתבתי לעיל בערך גילדנא. והוי יודע בתרגום ירושלמי שלפנינו וכן במתורגמן איתא ויטושון ית ביתא. וע"כ גם בתרגום ירושלמי היה נוסחת וישוטון לפני התוס':

נשתק יומא דף מ"ד: תנא בכל יום לא היה לה נושתק והיום היה לה נשתק. פירוש כסוי דאמרינן בפרשה ששה בבראשית רבה לעתיד לבא הקב"ה מערטלו מנושתקו עכ"ל. כסוי דהיינו נרתק עיין לעיל בערכו. ולפנינו איתא ניאשתיק וז"ל רש"י נאשתיק טבעת בראשיה שמקשקש ומשמיע קול משום ונשמע קולו וגומר. וז"ל תוס' ובירושלמי גרסינן נרתק שלא יכוה ונראה לריב"א כעין נרתק של עור היה עשוי סביב ידה של מחתה לאחוז בה שלא יכוה וכו'. וראיתי בתוספות ישנים כתוב בזה"ל נשתק פי' רש"י כמין טבעת וריב"א פירש כמו נרתק וכן פירוש רבינו חננאל והביא ראיה מבראשית רבה פרשה וי"ו שחמה יש לה נשתק שנאמר לשמש שם אוהל בהם ואמרינן נמי הקב"ה מערטל החמה מנשתקה ובירושלמי פריך והלא חוצץ ומשני ע"י מסמרים היה נקבע הנרתק לבת הידים:

נתן א' שבת דף נ"ו: והיינו נתן דצוציתא. פירוש על שם מלאך דהוי נצוצין דנור. דפשיט ידיה וקבליה בתשובה. פירוש אחר למה קורין אותו נתן דצוציתא שהיה לו חלוק של שיער של עזים ששורטין את בשרו שיהא לו כפרה שהיה בעל תשובה עכ"ל. כפירוש הראשון כך פירש רש"י וסיים לישנא אחרינא על שאחזו המלאך בציצית ראשו. ותוס' כתבו אומר ר"ת דאמר במדרש שהיה נר דלוק על ראשו עכ"ל:

נתר א' עבודה זרה דף ל"ג: מאי כלי נתר אמר רבי יוסי בר אבין כלי מחפורת של צריף. אמר רב שר שלום יש חכמים ששמעו מפי הראשונים יורות של אבנים שנפסלים מההר שאין להם טהרה עד שנכנסין לכבשן ויש חכמים ששמעו כלים הבאים מן הזרניך. ופירוש מחפורת כמו למלח נתנו תרגומו למחפורין דמלחא יהון. פירוש אחר כלים המדובקים במגביא והוא כמו אבנים ושורין אותם במים ונימוח ובלע"ז אלומ"ו. וי"א כלי עשוי מן מגביא עצמה ויש מפרשים נתר בלשון ישמעאל אנטרו"ך והוא כמו אבן מתלחלח במים חמין ורוחצין בו במרחץ ראשן בארץ מערב. ירושלמי שבת פרק ט' נתר ניטרין וכו' עכ"ל. ועיין פירוש הרמב"ם ריש פרק שני דכלים שדוחה פירוש אלו"ם בשתי ידים אבל הר"ש והרב כתבו פירוש אלו"ם:

נשלם אות חנו"ן ונתחיל אות הסמך

אות הסמ"ך

סא א' עבודה זרה דף כ"ט: הסיאו לדבר אחר. עירובין דף פ"ו. שכבר הסיאה בלבו. פירוש הסיעה כמו העתיקה עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** בנוסחאות כתוב הסיע) עכ"ל. ז"ל תוס' משיאו לשון משיא עצה ואית דגרסו השיאו (בשי"ן ימנית) כמו הנחש השיאני ע"כ ונעלם ממני מ"ט שבקו ולא כתבו ג"כ גירסת הערוך. גם התו' י"ט הביא לשון התוס' ולא הערה כלום מדברי הערוך ודע דבמשנה שבגמרא ובמשניות איתא השיאו. ואמנם ידוע כי כמו שהאל"ף והעי"ן מתחלפים כמו כן השי"ן והסמ"ך מתחלפים בהרבה מקומות. והעדות של החכם המוסף שלפנינו כתוב הסיע. לפנינו לא מצאתי:

סב ב' פסחים דף קט"ו: כרכן בסיב ובלען אף ידי מצה נמי לא יצא וכו'. פירוש כאותה ששנינו בריש עוקצין שורש צנון גדול מצטרף והסיב שלו אינו מצטרף. פירוש יש לצגון כמו חוטין בראשו שהוא נטוע בארץ ושמו סיב. כדאמר בתוספתא בסיב ובשער טהור עכ"ל. עיין קונטרס:

סב ג' עבודה זרה דף ע': ההיא מסוביתא שם דף ע"א. אמר רב להנהו סבואתא (בגמ' סבויותא) כי זבניתו חמר פירוש מוכר יין. וכן מסוביתא עכ"ל. וז"ל רש"י מסוביתא מוכרת יין בחנות כמו זולל וסובא סבאך מהול במים:

סב ד' ברכות דף מ"ב. ישבו כל אחד ואחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולם. פירוש היו יושבין כגון שכל אחד ואחד יושב לעצמו הסבו ישבו סביבות הפת. פירוש אחר היו יושבין לעסק אחר ונזדמן להם לאכול כל אחד מברך לעצמו אבל הסיבו כלומר ישבו לאכול ולא לעסק אחר א' מברך לכולם עכ"ל. ז"ל הרא"ש היו יושבין וכו' הלכך מתניתין איירי בין בברכה ראשונה [בין בברכת המזון] ובין בברכה אחרונה ובשלשה אחד מברך לכלם אם הסיבו על המטות וכו' ורבינו חננאל פירש היו יושבין לעסק אחר ונזדמן להם לאכול כל אחד מברך לעצמו אבל הסבו לאכול ולא לעסק אחר אחד מברך לכלם ויש מפרשים היו יושבין זה כאן וזה כאן שלא כסדר האכילה היסבו שישבו סיביבות השולחן כמו וישבו לאכול לחם ואסתחרו למיכל לחמא. ופירוש רש"י [שכתב בזה הלשון היו יושבין. בלא הסבה מטות שמוטין על צדיהן השמאלית ואוכלין ושותין בהסיבה. כל אחד ואחד מברך לעצמו דאין קבע סעודה בלא הסיבה] עיקר דלכולהו קשה מתלמידי דרב עכ"ל. עיין בקונטרס סי' ט"ו.

סיבטא סנהדרין דף קי"ב. דתלי בסיבטא. פירוש ביתד כמו בסיכתא ואולי בנוסחאות של בעל הערוך היה כתוב סיכתא ולכן לא הביאו עכ"ל הרבהמוסיף. אמת שכך איתא בגמרא וגם ברש"י איתא בסיבטא ופירוש יתד. אמנם בערכין דף ז': דמייתא הש"ס סוגיא זו איתא בסיכתא ונכרין דברי אמת שגם בסנהדרין צריך להיות בסיכתא שהוא תרגום של ויתד תהי' לך [תצא כ"ג] עיין לקמן בערך סך.

סבכא שבת דף פ"ט: כדי לצבוע בהן בגר קטן כסכבה עכ"ל. לפנינו איתא פי סבכה:

שם בסוף האות הנ"ל עירובין דף ע"ב: אמר רבי יהודה הסבך. פירוש גדיל סבכות השביסים והשהרונים תרגום שביסיא וסיבכיא עכ"ל. לפנינו איתא רבי יהודה הסבר וז"ל רש"י על שם חורפי' קרו לי' הכי וז"ל תוס' ר' יהודה הסבר רבינו חננאל גריס הסבך פירוש גדיל לסבכה כעין מצנפת וכובע כמו השובכים מעשה השבכה (מלכים א ז':י"ז) אי נמי על שם עירו דבספר יהושע (ט"ו) כמו כן כתיב מדין וסבכה ע"כ:

סבלונות בבא בתרא דף קמ"ו. השולח סבלונות לבית חמיו גמרא מהו שישלש בסבלונות. פירוש אם שלח סבלונות במאה מנה ואכל בבית חמיו בחצי דינר מי אמרינן אלו אכל בדינר זכה בבית חמיו בכל הסבלונות השתא דאכל בחצי דינר יזכו בחצי הסבלונות והוא הדין בשליש וברביע עכ"ל גירסא זו ליתא לפנינו אבל הרשב"ם כתב שמצא בפירוש ר"ח גירסא זו ותוס' שם שציינו מהו שתשלשו וכו' ולא כתבו שרבינו חננאל פירוש כך קצת צריך עיין.

סבן גיטין דף נ"ט. שיגר לו בן ננס לרבי סובני וחומס סובני סלסלה ומלמלא וכו' לפנינו איתא (בוניים בן נוניים) אמר הגאון הכי לשנא דגמרא (בעירובין דף פ"ה:) בן ננס איקלע לקמיה דרבי ואמר דהאי לשון אחרת הוא ולאו לשון חכמים הוא (לפנינו איתא בונייס בן בונייס ובעין יעקב איתא בוניוס בן בוניוס). ופירוש סובני בגד דק מאוד שמקפלין אותו ומכניסין אותו בקליפת אגוז וחומס סובני בגד שמקפלין אותו ומכניסין אותו בחצי קליפת אגוז ודומה כי סובני שם האגוז בלשון זה וחומס חצי בלשון זה וכן סלסלה שמו של פיסתקא והוא בלשון ערבי פיסתקא וכן שיגר לו קליפת אגוז שיש בה בגד וחצי קליפת אגוז שיש בה בגד ופיסתקא שיש בה בגד ומלמלה הוא מלשון מלתחה שאם נמלל יהא קטן ואם נמתחיהם גדול. ורבינו חננאל פירש סובני הוא לשון יון כגון סבוניתא שמתעטף בה כשיוצא מבית המרחץ כל אדם לפי כבודו וזה שאמר סלסלה ומלמלה כי אמגוזא ופלגן אמגוזא כי פיסתקא ופלגן פיסתקא יתכן שיהו בגדים דקים נתונים בקליפת אגוז הבאים מהינדיא שהן גדולים מאוד. ורבינו גרשום פי' לשנא דגמ' שיגר לו בוניס בן בונייס לרבי סיבני וחומס סלסלה ומלמלה פירוש סדינים דקים הרבה לצורך מלבושים

וקורין הכא לשמות אותן סדיני' סבני כל כך דק שמקופל הוא שיעור אגוז ממלבוש ששמו חומס הי' דק ממנו שקיפולו אינו אלא חצי אגוז סלסלה ומלמלה היו כמו כן תכשיטים דקים שקיפול סלסלה כשיעור פיסתקא גרעיני פירי שקורין גלנד"ש ומלמלה מחזיק קיפולו חצי פיסתקא דבר הנמלל ונמתח שהיו מפשתן טוב ודק וכשטווה אותו נמתח החוט כמו מאליו עכ"ל. וז"ל רש"י סיבני וחומס סלסלה ומלמלה ארבעה מינים של בגדי פשתן דק וטוב. כי אמגוזא ופלגא אמגוזא. טלית גדולה למדתו וכשהוא מקפלה לא היתה יותר מאגוז וחצי: פיסתקא גלנ"ש שאוכלין חזירים עכ"ל:

שם באות הנ"ל שבת דף קמ"ז: סבניתא אמר רבי יוחנן צריך לקשור שני ראשיה למטה. פירוש סדין שמתעטפין בה צריך לקשור שני ראשיה למטה שמא תפול ואתי לאתוייה. למטה מכתפים צריך להתעטף לקשור דאי לא מיחזי כמשאוי ובלע"ז סנדני עכ"ל. לפנינו איתא סוכניתא. וז"ל רש"י סוכניתא. סודר גדול שתלוי לו בין כתיפיו וראשו עטוף בו צריך לקשור שני ראשיה זה בזה שלא תפול מראשו וז"ל תוספות צריך לקשור וכו' בגיטין (דף נ"ט) מפרש דסכניתא הוא בגד דק דאמרינן סוכני וחומר כי אמגוזא ופלגי אמגוזא ומשום הכי צריך לקשר שני ראשיה למטה שלא יפריחנו מעליו הרוח ואתי לאתויי או משום דנראה כעין משוי לפי שהוא דק מאוד ואינו נראה מלבוש אלא אם כן נראה קשור. עיין קונטרוס סימן ט"ז:

סבר ד' פסחים דף קי"ב. האי מאן דמסובר ולא משי ידי' פירוש המקיז דם ולא נטל ידיו מפחד ז' ימים. עבודה זרה דף כ"ט. חלא לסיבורי פירוש חומץ יפה להקזת דם ומוניני לתעניתא ומי דגים קטנים מלוחים ליושב בתענית אם טובל בהם פתו יפה לו יבמות דף ע"ב. האי יומא דעיבא ויומא דשותא לא מהלינן ביה ולא מסוברינן ביה והאדינא דרשו (לפנינו דדשו) בה רבים שומר פתאים ה'. נדרים דף נ"ד: מעילה דף כ': סבר ואכיל ציפרי פרח לבי' כציפרא עכ"ל. (במוסף **א"ב** מלות אלו בנוסחאות כתובות באות כ"ף ולא באות בי"ת עכ"ל. אמנם בעבודה זרה דף כ"ט. איתא באות בית:

סבר ה' שבת דף קי"א. כתובות דף ו'. בכורות דף כ"ה. והאמר רב שימי בר חייא משמי' דרב האי מסובררייא דנזייתא אסור להדוקי' ביומא טבא. פירוש הגאון בשבת נזייתא כד של יין או של שכר ומסובררייא הוא הנקב שעשוי להוציא בו יין בזמן שהיין יוצא משם אם בא להדקו ולסותמו ואמר למנוע שפיכת יין אני מתכוון ובא לסתום הפתח קאמר רב דבהא מודה רבי שמעון וכן פירוש רבינו חננאל וכו'. ובכתובות דף ו'. פי' מגופת החבית העשוי' ממטלית או ממוך וכיוצא בו אמר רב אסור לאמץ סתימתו דאתי לידי סחיטה והכא אע"פ שאינו מתכוין לסחיטה אלא למיגף פי החבית בלבד כיון שסחט אסור דלא

כרבי שמעון. ולדברי שניהן האי נקב למעלה מן הכד הוא. ועל כן אסרו חכמים להדוקי' אלא לשומו רפה למאן דאסר משום סתימת הפתח גגון שמהדקו נראה כמחבר למאן דאסר משום סחיטה ניחא ליה שיזוב היין בתוך הכד הלכך אסור אבל בנקב מן הצד כמו שיש לחביות שלנו לא אסרו להדוקי' ביומא טבא ליאבד היין ואפילו אם יסחוט כיון שילך לאיבוד לא ניחא לי' ובערך פסיק מפורש לענין דבר שאין מתכוון בגמרא (שבת דף ק"ג.) דעביד בארעא דלאו דידי' דכיון דלא מטי ליה הנאה שרי עכ"ל. לפנינו איתא מסוכריא בכ"ף ובדין פסיק רישי' דלא ניחא ליה ולא מטי לי' הנאה ממנו שהתיר רבינו לכתחלה. עיין מה שכתבו על זה תוס' בשבת דף ק"ג. ומ"ש הרא"ש שם ותוס' כתובות דף ו'. ותוס' ביומא דף לד: סוף ד"ה הני מילי ודע דבתוס' כתובות דף ו'. וביומא דף ל"ד: תמצא דברי רבינו הערוך ופירושו בביאור וכתבו תוס' על זה בכתובות ועיקר ראייתו מפרק כל התדיר דף צ"א: אילבא דרבי שמעון מזלפין יין וכו' וראיות הערוך אינן ראיות דההיא דמתיר ר"ש לזלף יין וכו'. אכן לפנינו ליתא ראיה זו מפרק כל התדיר בדברי רבינו לא הכא ולא לקמן בערך פסק. שוב מצאתי שגם הרא"ש בפרק הבונה בשבת סימן א' כתב דהערוך מביא ראיה בפרק כל התדיר ומזלפין יין וכו' ובכן צריך אני לומר דבהערוך שהיה לפני התוס' והרא"ש היתה כתובה ראיה זו. אבל דע דמתוס' שבת דף ק"ג. ד"ה לא צריכא וכן בתוס' יומא דף ל"ד: ד"ה הני מילי וכו' בסוף דבריהם יראה ראי' זו מפ' כל התדיר ליתא בערוך כלל ע"ש. וע"ע בהרא"ש פרק שמנה שרצים סימן ט' שכתב דהא דהאמר הערוך דר"ש לא אמר פסיק רישי' אלא היכא דניחא ליה היינו דוקא לענין שבת דבעינן מלאכת מחשבת אבל בשאר איסורים לא בעינן דניחא ליה מדפריך הש"ס בפרק כל התדיר דף צ"א: גבי המתנדב יין וכו'. ועיין בברכת הזבח ובצאן קדשים בזבחים מה שכתבו בדברי הרא"ש אלו:

סגל א' ברכות דף מ"ג. סיגילי מברכין עליהו בורא עשבי בשמים (פירוש רש"י עשב שקורין ויול"ש בלע"ז) שבת דף נ': תילתא סגילי (פי' רש"י עשב שקורין ויאו"ל ויש בו שלשה עלין) סנהדרין דף צ"ט: מאי דודאים לוי אמר סגילי עכ"ל (ז"ל רש"י סיגלי עיקרי עשבים והוא ממיני בשמים ואמהות של אותן עשבים קרי סגל):

סגן סנהדרין דף ק"ו. מסגני ושליטי אייזן לגברי נגרי. פירוש זונה שהיתה לסגנים ולבסוף לנגרים כך בלעם בתחלה נביא ולבסוף קוסם נגרים חרשים. וי"א נגדים מושכי הספינה עכ"ל. וז"ל רש"י אייזן לגבר (נגר) וצ"ל נגדי זינתה למושכי חבל ספינה לשנא אחרינא נגרי חרשים:

סגף תענית דף כ"ב: אין היחיד רשאי לסגף עצמו עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** לענות נפש תרגום לסגפא נפש) עכ"ל. וכן פי' רש"י תענית שם וכן בבא מציעא דף צ"ג: סגפה וכו':

סוד א' כתובות דף קי"א מפני מה נקרא סוד העיבור מפני שב"ד אין מגלין אותו אלא למזומנין לעיין בדבר עכ"ל. עיין שם ברש"י ותוס' ד"ה שלא יגלו סוד העיבור:

סד ג' שבת דף קכ"ד: רב מרי הוה ליה הנהו ביסדוותא בשמשא עכ"ל. לפנינו איתא סדיותא פי' רש"י כרים של לבד שקורין פלטיר"א:

שם אות הנ"ל ברכות דף נ"ו. פטר חמור דקאי אאיסדן עכ"ל. פירוש כסת שתחת מראשותיו כן פירוש רבינו בערך אסד. לפנינו איתא בר חמרא דקאי וכו':

סדה ברכות דף כ"ח: היה ישב בספינה או בסדה פירוש משיבין עצים שתי וערב על המים עד שיעשו מגדל ויעלו עליו בעלי המלחמה. וי"א כשיש להם עצים גדולים ולא יחזיקום הספינות יאסרו אותם חבילות גדולות וישימו נס עליהם ויוליכום ברוח עד המחוז כמו דובר ורפסד. ירושלמי היא אסדה היא אכסדיא היא רפסודות ונביאם לך רפסודות עד ים יפו וכו' עכ"ל. לפנינו איתא באסדא. וז"ל באסדא כמו ותשם בסד רגלי בית הסהר שקורין ציפ"ש בלע"ז לשון אחר עצים הקשורים זה עם זה הרבה יחד ובלשון מקרא קורא אותה רפסודות ובלע"ז רדיי"ל ובלשון אשכנז ולו"ס ומשיטין בנהר להוליכן ממקום למקום ויכולין להלך עליהן כמו בספינה. ובת"יט פ"ד משנה ו' דברכות כתב והיה נראה לי לגרוס בריי"ש באסרא וכו' ע"ש וחידוש גדול שלא הערה מדברי וגרסת רבינו הערוך כלום. ודע דמ"ש התוס' י"ט שם פירוש אחר וכו' אף לפי פירוש הראשון וכו' צריך תיקון והגהה:

סדום בבא בתרא דף י"ב: תרתי ארעתי אחד ניגרא אמר רב יוסף כגון זה כופין על מדת סדום והלכתא כרב יוסף בסדום קנין ומחצה סדום הא דאמרן קנין בבא בתרא דף קי"ד. עד מתי חוזר רבה אמר כל זמן שיושבין רב יוסף אמר כל זמן שעסוקין באותו ענין מחצה שם דף קמ"ג. ההוא דאמר לדבתיהו נכסי ליך ולבניך אמר רב יוסף קנתה מחצה עכ"ל לפנינו בב"ב דף קי"ד: ודף קמ"ג. איתא והלכתא כתב יוסף בשדה ענין ומחצה. ודע דבפרישה ח"מ סימן קע"ד כתב דבדפוס תוגרמא מצא והלכתא כרב יוסף בסדום ופירושו כתב ג"כ בעל הערוך בערך סדום וז"ל סדום בפרק השותפין תרתי ארעתא אחד ניגרא אמר רב יוסף כגון זה כופין על מדת סדום והלכתא כרב יוסף בסדום קנין ומחצה פירוש סדום הא דאמרן וכו' ועיין עוד שם מה שהקשה על רבינו הערוך:

סדן א' בבא קמא דף י"ב: התם סדנא דארעא חד הוא הכא מפסקא עכ"ל. מלת הכא מפסקא ליתא לפנינו:

סדן ג' חולין דף ט"ז. הא בסדנא דמיא הא בסדנא דפחרא עכ"ל. לפנינו איתא בסדנא.
סדן ד' פסחים דף קי"ג. תמרי בהילוזך לבי סודנא רהוטי פירוש בכליך תמרים רוץ ושים אותן בכלים שעושין בהם שכר כלומר עשה מהן שכר עכ"ל. לפנינו איתא בחלוזך:
שם שם מאי סדנא סודנא וגמילות חסדים. פירוש סוד נאה כלומר ריוח יפה ויכול ליתן מהם לעניים לשתות. פירוש אחר סועדנא עזר יעשה לבעליו להתעשר עכ"ל. לפנינו איתא מאי סודנא סוד נאה פי' רש"י למה נקרא שם השכר סודנא סוד נאה עצה טובה שהרי מתעשרין ממנה וגמילות חסדים יכול לעשות לתת מתנה לעניים לעשות צדקה וחסד:
סדן ה' ברכות דף מ"ד: אמר ליה אביי לרב פפא סודני אנן תברינן ליה בחמרא ובבשרא. מנחות דף ע"א. א"ל סודני בשדה כתיב נדה דף י"ב: א"ל סודני לא מיגניא באפי'. פירוש ירא שמים כדכתיב סוד ה' ליראיו עכ"ל. לפנינו איתא א"ל רבא לר"פ סודני ופירוש רש"י סודני בעל שכר תמרים ורב פפא מוכר שכר היה כדאמר באיזהו נשך (דף ס"ה.) טרשא דרב פפא שכראי לא פסיד ואמר רב פפא אי לאו דרמאי שיכרא לא איעתרי והוא הנקרא סודני כדאמרינן (פסחים דף קי"ג.) תמרים בחלוזך לבי סודני רהוט ודע [שבגמרא שלפני איתא סורני וכן ברש"י סורני אבל הוא בטעות וכתבתי על הגליון סודני וכן הגהתי ברש"י]. במנחות דף ע"א. ז"ל רש"י סודני תלמיד חכם על שם סוד ה' ליראיו לישנא אחרינא רב פפא רמי שיכרא כדאמר בפסחים (דף קי"ג.) אי לאו דרמאי שיכרא לא איעתרי וסודנא מיקרי כדאמר התם תמרים בחלוזך לבי סודני רהוט [ודע דבפירוש רש"י שלפנינו איתא סודני תלמידי חכמים וטעות הוא וצ"ל חכם] בנדה דף י"ב כתב רש"י סודיני תלמיד חכם על שם סוד ה' ליראיו ואח"כ בד"ה לא בעיא בדיקה כתב רש"י לישנא אחרינא מהו למיעבד וכו' אמר ליה סודני רב פפא מטיל שכר (הוא וצ"ל) הוה כדאמר באיזהו נשך דף ס"ה. שכראי לא פסיד ומטיל שכר מיקרי סודני כדאמר בערבי פסחים (דף קי"ג.) תמרי בחלוזך לבי סודני רהוט עכ"ל. וכתבתי בתקוני כלי שרת דדברי רש"י הללו בנדה תמוהים במקצת דלא כתב ג"כ לראיה דרב פפא מטיל שכר הוה מהא דפסחים דף קי"ג. אמר רב פפא אי לאו דרמאי שיכרא לא איעתרי והיינו אותה סוגיא שהביא רש"י בסיפא דמילתא לראיה דמטיל שכר נקרא סודני. ולמה כתב לראיה מן המאוחר כדאמר באיזהו נשך וכתבתי מזה ג"כ בקונטרס שטרי המאוחרין:
סדר ב' שבת דף מ"ח. חזיי' דפריס דסתודר עכ"ל פירוש רש"י סודר של ראש:
סוור ביצה דף ל"א. אין מבקעין עצים מן הסוור של קורות. פירוש מוכרי העצים והקורות מתקנין אותן אחד על אחד סדורים שלא יתעקמו. ספר אחר צבר של קורות. פירוש

קורות צבורות זו על זו עכ"ל ובמוסף (**א"ב** בנוסחאות כתב סואר) עכ"ל. וז"ל רש"י סואר של קורות. המושכבות לארץ של בנין:

סח א' סוכה דף כ"ח. שיחת דקלים. פירוש בתשובת יום שאין בו נשיבת רוח במקום שבני אדם בקיאים פורסין סדן בין הדקלים ואין מתנענע ועומדין בין שני דקלים הקרובים זה לזה ורואין איך ינועו חריותיה זה אצל זה יש בו סימנים שמכירים בו הבקיאים כמה דברים ואמרו ממר אברהם גאון שהיה בשנת אלף ק"מ לשטרות שהיה מכיר בשיחת דקלים עכ"ל. וכתב רש"י שיחת דקלים. לא ידענא מה הוא. ובבא בתרא דף קל"ד כתב הרשב"ם שבני אדם רגילין לדבר על הדקלים כדכתיב וידבר על העצים (מלכים א ד):

סחף א' שבת דף ס"ו: סחופי כסא אטיבורא שפיר דמי. פירוש מי שבלט טיבורו חוץ למעיו או ניקב מניחין כוס קטן על טבורו כדי שלא יבלוט ויתבקע ומניחין אותו עד שיתרפא. פי' אחר כופין כי הכוס על טיבורו למי שחש במעיו עכ"ל. ביבמות דף מ"ז. תנו רבנן גר שבא להתגייר וכו' אתה יודע וכו' סחופים וכו' ז"ל רש"י ד"ה ומסוחפין שפלים וכפויין כמו סחופי כסא (שבת דף ס"ו:) כפיית הכלי עכ"ל:

סט א' חולין דף קכ"ד. שני חצאי זתים שהן תחובין בקיסם והסיטן בבא בתרא דף ט': הסיט נבלה יוכיח דמטמא בגדים ואין מטמא אדם זבים פרק ה' המסיט את הזב או שהזב מסיטו והנושא תרגום ירושלמי דייסיט. פירוש הסיט כדאמר ריש לקיש נדה דף מ"ג. קנה בקומטו של זב ונגע בו הזב עכ"ל. צ"ל והסיט בו את הזב:

סט ב' שבת דף ק"ו. הצובע והטוה כמלא רוחב הסט כפול גמרא רב יוסף מחוי כפוף רב חייא בר אמי מחוי פשוט וכבר פירשנו בערך כף פי' אחר סיט פשוט שני חלקים של זרת סיט כפוף ארבע אצבעות בגודל והוא אוליינא שית בזוטרתי עכ"ל. עיין בקונטרוס סימן י"א:

סטיו שבת דף קמ"ב: שיכחו דיסקיא מלאה מעות בסטיו עכ"ל. לפנינו שכחו דיסקיא מלאה מעות בסרטיא:

סטבת שבת דף פ': פסחים דף מ"ג. מגילה דף י"ג. מועד קטן דף ט': מנחות פ"ו: מאי שמן המור רבי הונא אמר סטכת. פי' מירא דכיא עכ"ל. בשבת איתא רב הונא בר חייא אמר סטכת רבי ירמיה בר אבא אמר שמן זית שלא הביא שליש. בפסחים איתא רב הונא בר אבא אמר סטכת [לא אתפרש רש"י] ר' ירמי' בר אבא אמר שמן זית וכו'. מועד קטן דף ט': רב הונא בר חייא אמר סטבת [וע"ש בתוס'] רבי ירמי' בר אמי וכו'. מגילה דף י"ג. רבי חייא בר אבא אמר סטבת רב הונא אמר שמן וכו' מנחות דף פ"ו. רב הונא בר חייא אמר סטכתא [סטבתא שקורין בלשמ"א רש"י] רבי ירמי' בר אבא אמר שמן זית וכו':

סטן דמאי פרק ב' משנה ד' כגון הסיטונות ומוכרי תבואה שם פרק ה' משנה ו' הלוקח מן הסיטון בבא בתרא דף פ"ח הסיטון מקנח מדותיו אחת לשלשים יום. כלים פרק י"ב שלשלת של סיטונות בבא מציעא דף מ"ח. נתנה לסיטון מעל פירוש סיטונות מוכרי קטניות. פירוש אחר בעלי חנויות פירוש אחר המוכר חטים וכך בלשון יון סיטון. כפירוש הזה האחרון כן כתב הרשב"ם בב"ב דף פ"ח. בזה"ל הסיטון הוא חניני גדול שקונה הרבה ביחד ומוכר לחנוונים קטנים: סיטון. חיטין בלשון יון ומשום שקונה הרבה חטין ביחד קורא לו סיטון עכ"ל. אמנם תוס' בב"מ דף מ"ח. ד"ה נתנה לסיטון מעל כתבו וא"ת ולוקמא בסיטון נכרי וי"ל דסיטון הוא מוכר דבר לח יין ושמן וכו' משמע מדבריהם דלא מקרי סיטון אלא כשהוא מוכר דבר לח נגד פירוש הרשב"ם והערוך ורש"י שפירש ג"כ בב"מ במקומו סיטון חנווני גדול ומוכר פירות הרבה וכו' וצ"ע דלרש"י והערוך והרשב"ם קושית תוס' במקומה עומדת וז"ל התוס' י"ט פ"ב משנה ד' בדמאי הסיטונות כתב הרשב"ם פ"ה דב"ב סיטון חיטין בלשון יון ומשום שקונה הרבה חיטין ביחד קורא לו סיטון והוסיף הר"ן [וצ"ל הנימוקי יוסף ועל] ועל זה נקרא כל תגר גדול בין מלח ובין מיבש סיטון שהוא שם יוני למוכר סחורות הרבה אבל התוס' בב"מ דף מ"ח. כתבו דלא מיקרי סיטון אלא למוכר בלח ונ"ל ראיה לדבריהם מרתנן הכא הסיטונות ומוכר תבואה דש"מ דסיטונות לאו מוכרי תבואה הן שהוא ביבש וכו' ולשון הר"ש הסיטונות דרכן לקנות פירות מרובין ומוכרין לחנוונים וגם זה הפירוש דוחק דא"כ תרתי ביבש למה לי וכו' ע"ש:

סטיני בבא מציעא דף קי"ז. אמר וסטיני אמר רבי שמעון בן לקיש. לא נהירא לי גרסא זו עיין ערך קר עכ"ל. אכן רש"י גריס לה ופירש וסטיני שם חכם תלמידו של ריש לקיש:

סטר א' בילמדנו פרשת ואלה המשפטים תנו רבנן לא תשנא את אחיך בלבבך יכול לא תסטרנו ולא תקללנו תלמוד לומר בלבבך. פירוש הכאה ביד על הלחי עכ"ל. כן איתא גם בש"ס דילן בערכין דף ט"ז: ת"ר לא תשנא וכו' יכול לא יכנו (פירוש רש"י על דבר תוכחה ולא יסטרנו (פירוש רש"י כל אחר יד) ולא יקללנו ת"ל בלבבך ע"כ וצ"ע:

סטר ב' שבת דף קל"ד. אמר אביי האי חלוק דינוקא נהפכינהו לסיטריה אבראי. פירוש שפת חתיכה של בגד עכ"ל. לפנינו איתא לפניה לסיטריה לעילאי. וז"ל רש"י לפניה לסטרי' לעילאי לאימרא שבשפת פיה יהפך ויקפל למעלה שלא תהא סמוכה לבשרו מפני שראש מקום חתך הבגד שם שהוא ויוצאין ממנו גרדין וכו' ע"ש וכל הרואה יבחין שלגרסת הערוך הפירוש מרובה יותר:

סטרנליא עבודה זרה דף ח'. קלנדא וסטרנליא פירושו בירושלמי שנאה טמונה שונא נוקם נוטר היך מה דאת אמר וישטום עשו וכו' עכ"ל. לפנינו איתא וסטרנורא:
סייבא נדה דף כ'. עולא אמר כלבושא סייבא ס"א סיוהא. פירוש כל אותו מקום שהוא כחרת עכ"ל. לפנינו איתא סיואה:
סייט יומא דף כ"ב: חזא רב נחמן סיוטא בחלמיה (פירוש רש"י מלאכי פחד מבהילים אותו) בבא קמא דף ל"ז: מהו דתימא האי שופר קמא סיוטא בעלמא הוא דנקיט לי'. פירוש פחד עכ"ל. וז"ל רש"י סיוטא ביעותא שנבעת מקול השופר:
סיין שבת דף קי"ט. זבנינהו לכולהו ניכסיה וזבן בהו מרגיניתא אותבי' בסיינא עכ"ל. רש"י כתב פירוש כובע בשם רבינו יצחק בר יהודא ושרבינו הלוי גרס בסדיני' והפירוש הראשון נראה לרש"י עיקר:
שם שבת דף קל"ח: רב ששת בריה דרב אידי סיינא שרי והתניא אסור (לפנינו והאיתמר אסור) לא קשיא הא אית בה טפח הא דלית בה טפח. פירוש סיינא כובע שמשימין בני אדם על ראשיהן יוצא כמין פסל מן הראש כשיעור טפח הן חסר הן יתיר ומאהיל על הפנים שלא יכם השמש ומסיק אלא קשיא הא דמיהדק והא דלא מהדק. וכשהוא מהודק ביותר ואינו נכפף בבגד חשוב הוא כאהל ואסור עכ"ל. אהא דמשני הש"ס אלא לא קשיא הא דמיהדק וכו' על זה כתב רבינו הערוך דהפירוש של מיהדק היינו שאינו נכפף. וכ"כ התוס' בזה הלשון פירש רבינו חננאל הא דמיהדק שאינו נכפף דאז נראה כעין אהל דלא מיהדק שהוא נכפוף ואז אין נראה כעין אהל עכ"ל. אבל רש"י פירש אלא וכו' דאינו אסור משום אהל אלא משום שלא יגביהנו הרוח מראשו ואתי לאתויי ארבע אמות הילכך מיהדק בראשו שפיר שרי לא מיהדק אסור:
עוד שם אפיק בגלימי' טפח שנתעטף בטליתו והוציא מראשו על פניו טפח עכ"ל. אהא דאמר סיאני שרי ומקשה דתני' אסור ומשני לא קשיא הא דאית ביה טפח הא דלית ביה טפח מקשה אלא מעתה שרביב בגלימי' טפח הכי נמי דמחייב וכו' היה גרסת הערוך אלא מעתה אפיק בגלימי' טפח וכו' וכן הוא בר"ף וברש"י שם כתב בזה"ל אפיק בגילמא טפח הניח טילתו על ראשו כדרך שמתעטף בה והרחיקה להלן מראשו טפח עכ"ל. וכן גרסת הרא"ש אלא מעתה אפיק בגילמא טפח הכי נמי דאסור [ולדעתי במה שגרס הכי נמי דאסור הוא נוסחה אמיתית ולא כמו שכתוב לפנינו הכי נמי דמיחייב וכן איתא בהרי"ף ובהרב המגיד ובבית יוסף סימן ש"א דמיחייב דמאי חיובא שייך כיון דוודאי מדאורייתא כיון דלא הוי אהל קבע שרי רק משום אהל עראי. אסרוהו חכמים וכן משמע מכל הפוסקים וגם בסיינא לא אמרו פטור וחייב אלא שרי ואסור נשנית ועל כן מהנראה

נוסחא הישרה הכי נמי דאסורה] וכך איתא בהרב המגיד פרק כ"ב הלכה ל"א: **והוי** יודע דהר"ן כתב פירוש רש"י וגם פירושו של ר"ח [שזכרתי באות קטן א' שהוא הפירוש שכתב הערוך] וכתב על פירוש ר"ח דלא נהירא דא"כ לא הוה ליה להש"ס לומר אלא והכי הוה לי' למימר לא קשיא הא דמיהדק והא דלא מיהדק ע"כ והרא"ש כתב ורבינו תם לא גרס אלא והכי גרס לא קשיא הא דמיהדק והא דלא מיהדק כלומר הא דפרכת מאפיק גלימא טפח לא קשיא דגלימא לא מיהדק אלא נכפף למטה ולא הוי אהל אבל סיינא מיהדק שהוא קשה ובולט חוץ לראשו טפח והוי אהל ואסור וכן פירוש ר"ח ז"ל עכ"ל. מעתה אין מקום לקושית הר"ן. אמנם גם לפי הגירסא שהיה לפני הר"ן אלא לא קשיא וכו' נוכל לקיים פירוש ר"ח. דמתחילה משני הש"ס דהך דסייני שרי היינו דוקא פחות מטפח אבל אסור היכא דאית ביה טפח [ובהך מיירי הא דתניא אסור] ועל זה מקשה דאי בשיעור טפח תליא מילתא א"כ אפיק בגלימא טפח יהיה אסור ומסיק הש"ס אלא כלומר לעולם באית טפח נמי שרי ורב ששת דשרי סייני אפילו באית ביה טפח נמי התיר והא דתניא אסור לא קשיא הא דמיהדק ר"ל דברייתא דאוסר היינו שהוא קשה ואינו נכפף למטה והוי אהל והא דרב שישא מתיר דלא מיהדק ונכפף למטה ואינו אוהל. וניחא להו לר"ח והערוך לפרש כך דהש"ס מחלק בין סייני שהוא רך ונכפף ובין סייני שהוא קשה [וזה פשוט דוודאי נמצאו סייני שהם רכים וסייני שהם קשים כמו שנראה עדיין בכובעים וכמו שחלק הש"ס בתחלה בין סייני דאית ביה טפח ובין סייני דלית ביה טפח הרי דחלוקים בכמותם כך וודאי חלוקים באיכותם ר"ל יש מהן קשים ויש מהם רכים] ונאדו מפירוש רש"י שפירש דהא דקאמר הש"ס אלא וכו' הכוונה דלאו מטעם אהל נגעו בה וכו' ומותר משום אהל וטעמא בעי איסור אהל להיכן אזיל וכבר עמד על חקירה זו הרב בעל ט"ז בא"ח סימן שט"ו סעיף קטן ז' והטעם שכתב הט"ז דחיקא להו ומשום כך פירשו דאיסור אהל במקומו עומד. ומה שהתירו בלית בה טפח ולא חששו לחששא דרש"י דשמא יגביהנו הרוח ואתי לאתויי ארבע אמות ברשות הרבים. יש לומר על פי סברת ספר התרומה שאין דרכם של בני אדם לילך בגלוי הראש הביאו בית יוסף בסוף סימן ש"א ולכוונה זו דקדוק בעל הערוך פי' סיינו כובע וכו' בראשיהן וכו' ולא כתב על ראשיהן אלא דכוונתו בראשיהן ממש שאין להם שום דבר אחר המכסה את הראש אלא רק סייני בלבד ולכך אין לחוש דאתי לאתויי ארבע אמות וזה קרוב אל האמת:

סד ה' סוכה דף מ"ה: שמא תאמר אבד סברן ובטל סכויין וכו' ראה פניך לא פללתי תרגום ירושלמי סכיית למחמי. לישועתך קויתי ה' סכיית הבט דרך ים ויעל ויבט וסליק וסכא. בריש ויקרא רבה אבי סוכו זה היה אבי של כל הנביאים שסוכין ברוח הקודש

בערביא צווחין לנביא סכיא עכ"ל. ז"ל סיכויים תוחלתם ומבטם כדמתרגמינן הבט נא השמימה (בראשית ט"ו:ה') אסתכי כען לשמיא:

סד ט' בסוף גמרא דביצה (ומצוין בצדו דף ל"ו) לא צריכא דנקט בסיכי. פירוש תפיס ביתדות עכ"ל. אולי צריך להיות בסוף גמרא דסנהדרין דף קי"ב. ואע"ג דשם איתא דתלי בסיבטא כתבתי על הגליון דצ"ל בסיכתא וכך איתא בערכין דף ז': ע"ש.

סד יו"ד יבמות דף פ': רב נחמן סיכי דדיקנה הוי ליה עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** פירוש יתדות הזקן כלומר שהיה לו שיער בזקן אם כן טעם שני הערכים אחד הוא) עכ"ל. לקוח מפירוש רש"י שכתב סיכי דיקנא יתדות הזקן כלומר בכמה מקומות הוה ליה שער בזקנו עכ"ל:

סכין א' שבת דף קכ"ג: אמר אביי חרבא דאישכפי וסכינא דאשכבתא וחצינא דנגרי כיתד של מחרישה דמו. ובב"מ דף קט"ז. ההוא גברא דחבל סכינא דאשכבתא מחבריה פירוש סכין המיוחדת לשחיטה והיא החלפה. ספרים אחרי' סכינה דאשכפתא. פי' סכין של אשכף שמקצע בה העורות ומסתברא דהיא החלפה דאמרינן כיון דמיפגמא ואין הפגימה פוסלת אלא בשחיטה ועוד (דסכין של אשכף שבמקצע בה העורות) היא נקראת חרבא עכ"ל. וז"ל רש"י סכינא דאשכפתא. של בית המטבחיים שמקבצים בה בשר. אמנם רבינו הכריע שהוא סכין ששוחטין בו ונקרא חליף או החלפה ממה דמסיים בסוגיא אמר לך רבא כיון דמיפגמא קפדי אינשי ולא מושלי ואין הפגימה פוסלת אלא בסכין של שחיטה. ועוד הכלי שמקצע בה העורות היא נקראת חרבא וכן וודאי הכלי שמקצבין בו בשר:

סכן ברכות דף י' אמר רבי טרפון וכו' הטיתי לקרות וכו' וסיכנתי בעצמי וכו' בבא בתרא דף קמ"ז רב ששת אמר רב שמעון שזורי היא דתנן גיטין דף ס"ה: רבי שמעון שזורי אומר אף המסוכן כבר פירשנו בערך חזר פירוש מסוכן חולה הקרוב למיתה כדתנן בחולין דף ל"ז. השוחט את המסוכנת רבן גמליאל אומר עד שתפרכס ביד וברגל עכ"ל. עיין קונטרוס סימן ס"ו:

סכר א' שבת דף ס"ז. ושבעה עפרי מן שבעה סוכרי. פירוש קברים ס"א סוכרי דבבא פירוש מקום שהציר סובב ויש בו עפר. פירוש אחר נקב שנוקובין בכותל מקום שמנעול של דלת נכנס לתוכו ושמו של אותו נקב סיכרא וקא שקיל עפרא מז' נקבים של ז' מנעולים של ז' דלתות עכ"ל לפנינו איתא סינרי. ופירוש רש"י חור האסקופה שהדלת סובב בו ועיין תוס' מנחות דף ס"ד: ד"ה אסיכרא וע"ש היטיב:

סל א' סנהדרין דף פ"ב: זמרי בן סלוא על שהסליא עונות משפחתו. פירוש שהגביה כמו לא תסולה בכתם אופיר עכ"ל. וברש"י פירוש שני פירושים ע"ש:

סל ד' סנהדרין דף פ"ד: רב פפא לא שביח ליה לבריה למשקל ליה סילוא (פי' קוץ) עכ"ל. לפנינו איתא רב לא שביק וכו':

שם יומא דף צ"ה: רשעים דומה להם כסלוים (פי' רש"י קוצים בלשון ארמי יבמות דף ע"ה: דאמרי אינשי מחיי' בחברתה ולא בסילתא עכ"ל פי' רש"י קוץ. אכן בנדה דף ס"ו: פירוש רש"י בד"ה סילתא בקעת עבה כמו בחברתה ולא בסילתא:

סלמנדרא חגיגה דף כ"ז. ומה סלמנדרא שתולדת האש היא הסוך מדמה אין האור שולטת בו תלמידי חכמים שכל גופן אש אחת כמה וכמה וכו'. סנהדרין דף ס"ג אף חזקיהו מלך יהודה ביקש אביו להעבירו באש אלא שסיכתו אמו סלמנדרא. חולין דף קכ"ז. ת"ר הצב זה הצב למינהו להביא ערוד ובן הנפילים וסלמנדרא וכו' עד יש לך בריות שגדילות באור וגדילות באויר. תרגום ירושלמי החלד והעכבר ית כרכושתא וית סלמנדרא. פירוש כשמבערין אש שבע שנים במקום אחד נבראת מתוכו דמות עכבר ונקראת סלמנדרא עכ"ל. ז"ל תוס' בחגיגה ד"ה סלמנדרא החלד והעכבר תרגום יונתן כרכושתא וסלמנדרא ערוך עכ"ל. וכבר מוכח כמה פעמים דלתרגום יונתן קראו הערוך תרגום ירושלמי עיין ערך אשן. והוי יודע בתרגום יונתן שלפנינו אין הנוסחא כך אלא על החולד והעכבר מתרגם כרכושתא ועכברא אמנם על **הַתִּנְשָׁמֶת** דכתיב בשרצים (ויקרא י"א פסוק למ"ד) מתרגם סלמנדרא ודע דמלת ברכושתא דאיתא בתרגום יונתן הנ"ל צ"ל כרכושתא שהעתיקו הערוך והתוס' וכן איתא מגילה דף י"ד:

סלעם א' יומא דף ע"ז: מעיין היוצא מבית קודש הקדשים בתחלה דומה כמין קרני סלעם פי' חגב עכ"ל. לפנינו איתא חגבים:

סלקנדית עבודה זרה דף ל"ה: ומלח סלקנדית גמרא מאי מלח סלקנדית מלח שכל סלוקתי רומי אוכלין בה. בפירוש רבינו גרשם כתיב כל שליקי רומי. פירוש כל מה ששולקין ברומי אוכלין באותו מלח עכ"ל. לפנינו איתא סלקונדרי ופירוש רש"י סלקונדרי נחתומין שברומי:

סלקוסתא ספרים אחרים חליקוסתא כדאמרינן בכיצד מברכין דף מ"ב בברכות. שורין טיט עבה וקובעין האגודה בטיט כדי שלא תיבש וכשרוצה להריח בה בשבת אם נעצה ושלפה ונעצה בערב שבת האי כמונחת בכלי או בגומא ואי לא נעשית כמחוברת בטיט ואסור לעוקרה עכ"ל. בברכות לא נמצא שום דבר ולדעתי כך צריך להיות סליקותא ס"א חליקוסתא בשבת פרק במה טומנין דף נ': פירוש אגודה של נרקום כדאמרינן בכיצד

מברכין דף מ"ג: [והיינו מה דאיתא התם בברכות לענין ברכת הריח נרקום דגנוניתא מברכין בורא עצי בשמים] שורין טיט עבה וכו' [חוזר אדלעיל לפרש במה דאמר בשבת דף נ': דצה ושלפה והדר דצה שריא ואי לא אסור וכן פירוש רש"י סליקותא עשב שהוא נאה למראה ולהריח וממלאין כר עפר לח ותוחבין אותו לתוכו ונותנו לפני שרים וכו' ע"ש] ועיין לעיל בערך חליקוסתא:

סלת א' שבת דף ע"ד: האי מאן דסלית סילתא חייב משום טוחן. פי' אלו עצי דקלים שהן עומדין שיכי שיכי כעין נימין וכשמפרק הנימין הללו יוצא מביניהן כמין קמח דק לפיכך המנפצים חייב משום טוחן ואי קפיד אמשחתא כגון שהוא צריך עץ שעבה פחות מטפח והוא ממעטו כדי להתכוון לצורכו חייב גם משום מחתך פירוש אחר דסלית סילתי שמבקע עצים ואי קפיד אמשחתא שיהיו כלל החתיכות במדה אחת בפירוש הראשון השווהו לסלת חמין. ובפירוש השני השווהו להאי דגרסינן בב"ק דף קי"ג: רבינא זבין דיקלא לסולתי וכו' עכ"ל. כפירוש השני כן פירוש רש"י:

שם באות הנ"ל ביצה דף י"ט: השתא סלותי מסלתינן בחולו של מועד נדרים ונדבות מיבעיא. פירוש סלותי מסלתינן מחתכינן חתיכות העצים ור"ח ז"ל פירוש כלומר עושה אדם מלאכה כנון סלין וכיוצא בה. ואני אומר שאסור לעשות מלאכה בחולו של מועד אבל לבקע עצים לצורך אכילה שרי. פירוש בתשובת ואפכינן סילתי תחיכות עצים ובארץ משך קורין להו סילתין עכ"ל. עיין קונטרוס סימן י"ז:

סלתא ב' ברכות דף ו'. ליתי סילתא דשונרתא אוכמתא. שבת דף קל"ד. ליתי לסילתא דאימי'. פירוש שליא עכ"ל לפנינו בברכות איתא שלייתא:

סמד פסחים דף ע"ד: בסמידה דמיפרר. פירוש ר"ח ז"ל מלשון פירורין ואנו שונין דאיפרד מלשון ויפרדו עכ"ל. ופירוש של סמידא כתב רש"י סולת וכן בגיטין דף נ"ו.

סמד א' שבת דף ס"ו. במשנה הקיטע יוצא בקב שלו וכו' סמוכות שלו טמאין מדרס ויוצאין בהן בשבת ונכנסין בהן לעזרה כסא וסמוכות שלו טמאין מדרס ואין יוצאין בהן בשבת ואין נכנסין בהן בעזרה פי' סמוכות של קב טמאין מדרס שהוא כמנעל שהולכין עליו כך הולך על זה ויוצאין בהן בשבת דאין יכול להלוך אלא בהן ולא הוי כמשוי ונכנסין בהן לעזרה דאינו מנעל כסא וסמוכות שלו פירוש מי שנקטעו שתי רגליו עושין לו כעין כסא שמהלך עליו ועושין לו סמוכות שמגינים על השוקים שלא יגרר לארץ והני נמי טמאין מדרס לפי שסמוך עליהן ואין יוצאין בהן בשבת לפי שיכול להלך בלא אותן סמוכין ואין נכנסין בהן לעזרה דהואיל ומגינים על הרגל כמנעל הרי הן כמנעל ואסור ליכנס בהן לעזרה ועכ"ל. וז"ל רש"י ואין יוצאין בהן בשבת. רבותינו אומרים מפני שאין

צריך לו כל כך ולא נהירא לי טעמא ואיכא למימר דאיידי דתלי ולא מנחו אארעא זימנין דמשתלפי עכ"ל:

שם ביצה דף כ"א. חולין דף קנ"ד: אני היום סמכוניי באשישות. פירוש אותו היום סמכוהו בישיבה והושיבוהו בראש עכ"ל. וז"ל רש"י בביצה אני היום סמכוני באשישות יום טוב הוא ודרשתי לרבים וחליתי מטורח הדרשה וקורא אני עלי סמכוני באשישות הביאו לי סעודה ואסעוד. ובחולין כתב רש"י בזה הלשון. סמכוני באשישות כלומר צריכני חיזוק לפי שסר כחי מכח הדרשה שדרשתי היום ברבים דשבת הרגל היתה עכ"ל:

סממית סנהדרין דף ק"ג: אמון העלה סממית ע"ג המזבח. יש מפרשים דטיינלא כלומר ביטל העבודה והיה חרב ועלו עליו שממיות ויש מפרשים לוצירטא ולטאה תרגום סממיתא עכ"ל. לפנינו איתא שממית:

סמנים גיטין דף ח'. כל ששופע ויורד מטורי סמנים ולפנים ארץ ישראל. פירוש הם טורי אמונים כדתנן בפ"ד דחלה מגזיב (לפנינו מכזיב) ועד הנהר ועד אמונים שתי חלות עכ"ל. עיין מ"ש לעיל ערך טר ג':

סמתר בבא מציעא דף ק"ז: התם נמי אי לאו זיקא הוו עבדי ליה סמתרי וחיי. בבא בתרא דף ע"ד: הנך עשבים סמתרי הוו עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב עבדי לה סם וחיי ורש"י בפירוש הנך עשבים סמתרי הוו מביא ראיה מההיא דהמקבל א"כ גרס סמתר ותרגום את תמרוקיה ית סמתר רבותהא) עכ"ל. מה שכתב החכם המוסף בשם רש"י צ"ל רשב"ם ודע דהרשב"ם כתב עוד ראיה מחולין דף נ"ד. ולפנינו בחולין אינו:

סן מועד קטן דף י"ז. ההוא צורבא מרבנן דהוי סנו שומעני' פירוש השותה בד' מיני זמר דעבד כרבי אלעי דתניא רבי אילעי הזקן אומר אם רואה שיצרו מתגבר עליו פירוש מבקש לשתות במיני זמר ולשמוח בשמחה המרגילה לידי עבירה כגון זה ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה מה שלבו חפץ לא התיר אלא אכילה ושתייה במיני זמר וכיוצא בהן. אבל דבר עבירה שיש בה דין אדם או דין שמים ואפילו חייבין לאוין או חייבי עשה וכל שכן למעלה שאיסורן איסור עולם חס ושלום שהתיר רבי אילעי ואפילו בסתר אלא כגון הדרך שפירשנו הוא שאמר לעשות ואפילו דברים הללו לא התירן אלא כמשיא עצה לעשות כך כדי להבטיח את יצרו להשלים תאוותו וכיון שיראה את עצמו לבוש שחורים ועטוף שחורים משתבר יצרו ונמנע ואינו עושה וזה צורבא מרבנן עשה כרבי אילעאי ולבש שחורים ונתעטף שחורים ואחר זה כולו חזר לשתות במיני זמר כמו שהיה עושה ולכך שמתיה רב יהודה. פי' ד' מיני זמר כנור ונבל ותוף וחליל עכ"ל. ז"ל רש"י מה שלבו חפץ. עבירה והואיל ואין מכירין אותו

שם ליכא חילול השם. ואמר לן רבי משום רב האי גאון ויעשה מה שלבו חפץ רוצה לומר דוודאי כיון שלובש שחורים וכו' אני ערב בדבר שאינו חפץ מכאן ואילך בעבירה ע"כ. וז"ל תוס' אם רואה אדם וכו' וכתב רבינו חננאל חס ושלום לא הותר לו לעשות עבירות אלא ע"י כך יכנע לבו ובפרק קמא דקידושין פירשתי. ובקידושין דף מ'. ז"ל רש"י ילבש שחורים שלא יראה עצמו בכבודו אולי ירך לבבו בכך וגם אם יחטא אין אדם נותן לב לפי שאינו חשוב בעיניהם לכן ילבש שחורים עכ"ל [ודברי רש"י במה שמסיים לכן ילבש שחורים צריכין עיון קצת דהא כבר נתן טעם שלא יראה עצמו בכבודו וכו'. ותו מאי בעי רש"י בזה הא עלה קאי. ומהנראה דבלתי ספק מה דקאמר ילבש שחורים ויתכסה שחורים הם עניינים נפרדים רצוני לומר דגם מלבושיו שהוא לבוש בהן בביתו בשכבו ובקומו יהיו שחורים שלא יראה עצמו בכבודו לולי ירך לבבו בכך] עוד יהיה זהיר דגם במה שיכסה בו והיינו כשיוצא לשוק בין הבריות [וכן בכל המקומות שבש"ס לשון מתכסה קאי אבגד העליון שמכסה בו ואחת מהנה בנדרים דף מ"ט: כד נפיק לשוקה מיכסיא ביה וכד נפיק רבי יהודה לצלוייה הוה מיכסי ומצלי וכד מכסי ביה וכו'] ועל זה הוא הטעם שאם יחטא אין אדם נותן לב לפי שאינו חשוב בעיניהם לכן יתכסה שחורים [ובמ"ק ובחגיגה איתא יתעטף שחורים] דהיינו גם בגד עליון שלובש כשיוצא לשוק יהיו שחורים [וצ"ל ברש"י לכן יתכסה שחורים ויתבאר בזה דברי רש"י על נכון]. וז"ל תוס' ויעשה מה שלבו חפץ פירוש ר"ח ח"ו שהותר לו לעשות ולעבור עבירה אלא כך אמר רבי אילעאי יגיעות דרכים והאכסנאות ולבישת שחורים משברים יצר הרע ומונעים האדם מן העבירה עכ"ל. עיין קונטרס סימן **י"ח**:

שם סוף אות הנ"ל חולין דף נ': סניא דיבי. פירוש ששונאין אותו הזאבין ולא יוכלו למיכל מיניה פירוש אחד סניא לשון מסננת דיבי לשון זיבה עכ"ל. עיין פירוש רש"י:

סן ג' ברכות דף ס"ד. הוריות דף י"ד. סיני ועוקר הרים איזה מהן קודם. פירוש סיני בידו גמר התלמוד בהלכה למשה מסיני קידושין דף כ': דרשינה רב נחמן בר יצחק להנהו קראי כי סיני. פירוש כהלכה למשה מסיני עכ"ל. עיין קונטרוס סימן **ס"ח**:

סנוארתא שבת דף ס"ב. ולא בקסדא גמרא אמר סנוארתא פירוש כובע של ברזל עכ"ל. וז"ל רש"י כובע עור תחת כובע המתכות:

סנדל בכורות (פרק ה' ונכתב בצדו דף מ') אני חפשתי שם ובכל הפרק ולא מצאתי וצ"ל פרק ח' דף מ"ו.) כריתות דף ז': נדה דף כ"ד: המפלת סנדל או שליא. פירוש חתיכה של בשר כצורת סנדל עכ"ל. ועיין לקמן בערך **רצם**:

סנדלכין סנהדרין דף נ"ט: ואחד משגרו לדרום להביא לו סנדלכין טובים. פירוש מרגליות. ראמות וגביש תרגום סנדלכין ובירוצין עכ"ל. לפנינו איתא סנדלבונים ופירוש רש"י סנדלבונים שם אבן טוב:

סנדיקוס הביא מילה זו בעל הילקוט במזמור רבה ה' את יריבי אני עושה סנדיקוס בשעת מילה ופריעה. (פי' בל' יוני ורומיי פטרון ופרקליט עכ"ל המוסיף) וכן קוראים עד היום למי שיושב ומחזיק את התינוק שיהא נימול וכ"כ הרמ"א בי"ד סימן רס"ה ונוהגין להדר אחר מצוה זו להיות סנדק לתפוס התינוק למוהלו ויפה כח הסנדק וכו' מהתשבי ערך סנדק נעלם הילקוט הזה עיין שם ומה שכתבתי שם על הגליון:

סנף תענית דף כ"ה. ויש אומרים סניפין עשאום. פי' פלימו אמר כל כך נתארכו עד שהותירו אמה מכאן ואמה מכאן ויש אומרים כל כך נתארכו שחתכו ועשו מן החתיכות סניפין בין הקורות העליונות להקורות התחתונות פירוש אחר שהיו הקורות מסונפין זה עם זה ונתחברו עכ"ל: וכך נוטה פירוש רש"י:

שם סוף אות הנ"ל בבא בתרא דף ד': סניפי דיכן לבר. מוציא ראשי הקנים ודפנא שהוא הקנים העומדים לחיזוק המחיצה לחוץ. פירוש אחר דלכי גדיל להוציא ליכוון דליהוו רישייהו דהוציא כייפי לבר לאותו צד של חבירו עכ"ל. לפנינו איתא ירכי ועיין ברש"י איתא הג"ה יריכי וכו' ור"ח פירוש מוציא ראשי הקנים ודפנא וכו' ע"ש:

סגון שבת דף כ"א. היינו דמתרגמין סגונא שסס בגוונים הרבה (לפנינו איתא ששש ופי' רש"י ששמח בפיו בגוונין) פי' שמצוייר בגוונים הרבה ודומה לו הא דגרסינן ביבמות דף ס"ד: רב אחא בר הונא אחדתי' סגוניתא פירוש שנצטייר בשרו גוונים מן החולי פירוש אחר סגונא שמח משה רבינו שהיו לה גוונים הרבה עכ"ל. שלפנינו ביבמות איתא אחדתי סוסכינתא פי' רש"י חולי מעוצר השתן:

סעד א' אבות פרק ג' והכל מתוקן לסעודה אלו משניות פירוש רבי משולם ברבי קלומוס ז"ל ויהיו עניים בני ביתך שיהיו בני ביתך עושין מלאכתך ולא אחר מאי ניהו כדאמרינן בבא מציעא דף ס': ההוא עניא סבא דאזל צבעיה לרישיה ולדקנייי' באוכמא אתא לקמיה דרב אמר ליה זבנן אמר ליה ויהיו עניים בני ביתך (עיין פי' רש"י טוב לי לפרנס עניי ישראל) אזל קמי' דרב פפא בר שמואל זבני' וכו' הכל צפוי ואית דאמר הכל צפון מלמד שכל מעשיהם של בני אדם צפונין הם אצל הקדוש ברוך הוא כדכתיב הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי והרשות נתונה מלמד שניתנה רשות לבני אדם לטוב ולרע ועוד כתיב ובחרת בחיים אין אומרים לאדם בחור אלא בדבר שיש לו רשות לבחור אלמא הרשות בידו. בטוב העולם נידון מלמד שהקדוש ברוך הוא מפרנס וזן עולמו בטובו

אבל לא לפי מעשיהן מניין אנו למידין מברייתו של עולם עד שניתנה התורה כדאמרינן (פסחים דף קי"ח.) הני כ"ו חסדו בהודו בתהלים כנגד מי כנגד כ"ו דורות מאדם עד שניתנה התורה שלא היה להם מעשיס טובים וזן אותם בחסדו הוא היה אומר הכל נתון בערבון מלמד שהאדם על ידי ערב משנולד שנאמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך וכתיב והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו ללמדך ששני מלאכים מהלכים עמו ביום ושני מלאכים אחרים מהלכים עמו בלילה אותן שמהלכים עמו ביום כותבין בלילה מה שהוא עושה ביום ואותן שמהלכין עמו בלילה כותבים ביום מה שהוא עושה בלילה ובאין ומעידין לפני הקב"ה עכ"ל. עיין חגיגה דף ט"ז. ובתענית דף י"א:

סער ג' ברכות דף כ"ד. אמר ליה רב מרי לרב פפא שער יוצא לו בבגדו מהו קרי עליה שער שער. פירוש השיער שיער הוא ולא בשר כשבשרה מכוסה ושערה יוצא מתוך בגדה. כיוצא בו חולין דף י"ט: קרי עלי' גוי גוי (לפנינו איתא נכרי נכרי) עכ"ל. וז"ל רש"י בברכות דף כ"ד. שער שער כלומר מה בכך:

סף ד' בבא בתרא דף ה': שאני הת ם דכל ספא וספא זמניה. פירוש כל נדבך ונדבך זמנים הוא עכ"ל. לפנינו איתא שפא ושפא ובדף ו'. שם איתא שפה ושפה:

ספג שבת דף קמ"ה. לסופגם במלח לא הוכשר. פירוש לסופגם לשואבם וכן סופג את הארבעים שואב את הארבעים ויש מפרש סופג כמו סופק כמו ויספוק את כפיו ג' וק' מתחלפין עכ"ל. לפנינו בש"ס שבת דף קמ"ה. איתא **לסופתן** במלח. ופי' רש"י לסופתן במלח. שמתוך שהם קשים [ר"ל הזתים] אין המלח נדבק בהן ומפצעת לרככה מבחוץ לא הוכשר. דלא מיכווין למשקה דידהו דילעקר עכ"ל:

ספח פסחים דף נ"א. רבה בר בר חנה אכל דאייתרא וכו' אמר רבב"ח לברי' אתה לא תאכל לא בפני ולא שלא בפני אני שראיתי את רבי יוחנן שאכל כדי הוא לסמוך עליו בפניו ושלא בפיו אתה לא ראית אותו לא תאכל לא בפני ולא שלא בפני. ופליגא דידדה אדידי' דאמר רבב"ח סח לי רבי יוחנן בן אלעזר ראיתי את ר' שמעון בן יוסי בן לקוניא שנטל ספיחי כרוב ואכל ונטל ונתן לי ואמר אני שראיתי את ר' שמעון בן יוחאי שאכל ספיחי כרוב בשביעית כדאי הוא לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו אתה בפני אכול ושלא בפני לא תאכל. פירוש ופליגא דידיה אדידה דלענין אייתרא אמר לא תאכל בין בפני ובין שלא בפני מכלל שהבא ממקום אחר שיראה מי שעשה מעשה אע"פ שהוא עושה מעשה כמותו אחרים אין סומכין עליו בפניו וכל שכן שלא בפניו ולענין ספיח אמר בפני אכול אע"ג שבא מכח אחר עכ"ל עיין בקונטרוס סימן י"ח:

שם מאי ר' שמעון דתנן ר' שמעון אומר כל הספיחין אסורין חוץ מספיחי כרוב שאין

כיוצא בו בירקות שדה וכו' ובמשנה שבועות פ"ט ר"ש אומר כל הספיחין מותרין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בו בירקות שדה מכלל שאסור מפני שאין כיוצא בהם עכ"ל. ועיין מה שכתבו תוספות בפסחים דף נ"א. ד"ה כל הספיחים ליישב סתירה זו:

עוד שם ותו גרסינן רבי שמעון בן יוחי הוה עבר בשמיטתא חמא חד מלקט שביעית אמר לי' אסור א"ל ספיחי אינון ולית את דשרי א"ל ולאו חבירי חולקים עלי' קרי עליה ופורץ גדר ישכנו נחש ואע"ג דאיכא לשנוי כי הספיחים הללו שהיה מלקט ספיחי כרוב הוו וכו' עכ"ל. בתוס' הנ"ל ד"ה אני ראיתי וכו' הביאו בשם ירושלמי ר' שמעון חמא להאי גברא מלקט ספיחי כרוב בשביעית א"ל מאי האי א"ל ולאו את הוא דשרית א"ל ולאו חבראי פליגו עליה קרי עלי' פורץ וכו':

ספט בבא מציעא דף ע"ג: מוהרקייהו דהני בספטא דמלכא מנח. פי' ספטא קמטרא בלשון משנה ובלשון ישמעאל ספט עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב בטפסא דמלכא. פירוש ארגז) עכ"ל. אמת דבב"מ דף ע"ג: איתא בטיפסא דמלכא וכו' ברם ראיה לנוסחת רבינו הערוך מתענית דף כ"א. ובסנהדרן דף ק"ט. שקלי' לסיפטא ונזכר שם איזה פעמים מלת סיפטא:

ספל בבא בתרא דף קס"ו: כתוב בו ספל מלמעלה וקפל מלמטה. פירוש שמות של כלים פירוש אחר ספל סאה ופלגא קפל קב ופלגא פירוש אחר קפל דבר המקופל וכפול כמו מקטורן שהוא מכוסה מן הבגד מבחוץ או שאר בגד קפול עכ"ל. עיין רשב"ם ותוס' בשם ר"ח ספל סאה ופלגא וכו':

שם באות הנ"ל ברכות דף מ"ד. ספלי טרית פירוש ספלים מלאים טרית והוא המליח שאוכלין אחר שאכלו בפירות גינוסר הרבה למרק האכילה שבמעיו אי נמי דניגרריה לליבא עכ"ל. וז"ל רש"י ספלים מלאים חתיכות דג חתוך:

ספן ב' כתובות דף ע"ב. המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל יוציא ויתן כתובה אמאי ומשני למחר היא מתה ואין כל בריה סופדה איכא דאמרי ואין כל בריה סופנה פירוש אין קוברה בעפר עכ"ל. וכן פירוש רש"י בזה"ל סופנה קוברה כשם שלא גמלה חסד כך לא יגמלו עמה:

ספן ג' מועד קטן דף כ"ח. מאן ספין מאן חשיב מאן רקיע. פירוש כיון שנמסר אדם ביד מלאך המית אין שם חשיבות בילמדו קח את המטה ולא ספנן הקדוש ברוך הוא לצרכן שאינן ולא כלום שנאמר כל הגוים כאין נגדו ובהן עם לבדד ישכון אתון אמרין דלית אומא ספינא כלום שנאמר כל הגוים כאין נגדו וברישׁ ואתחנן התחיל מבקש על עצמו ולא נספן ובכי תאמר בלבבך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל אין הגוים ספונים לפני

כלום שאין להם לא ברית עכ"ל. הביאו תוס' שם בזה"ל ספין חשיב למחר הוא והיא מתה ואין כל בריה ספונה [וכתבתי שם דכך צ"ל ספין חשוב למחר היא מתה (בכתובות דף ע"ב) ואין כל בריה סופנה] פירוש חשובה ובמדרש ילמדנו אין הגוים ספונים כלום שנאמר כל הגוים כאין נגדו וכן פי' בערוך והביא עדיין ראיות אחרות עכ"ל ודבריהם קצת צריכין עיון דהא הערוך גופא פירוש אהא דאין כל בריה סופנה פירוש אין קוברה בעפר [עיין בערך ספן הסמוך למעלה] ואפשר דהתוס' הביאו דברי רבינו הערוך רק לדוגמא ולראי' דספין היינו חשיבות אבל בזה לא סבירא להו כוותיה דהערוך ופירוש רש"י דאין כל בריה סופנה יהיה הפירוש קבורה משום דקשיא ממה נפשך אם בעלה קיים והוא עודנו בחיים מחויב בעלה לקוברה ואם בעלה מת כבר טרם שתמות היא הלא אז כולי עלמא מחויבים לקברה כמו שאר מתי מצוה [וקושיא זו לפירוש רבינו ורש"י צריך ישוב] והוי יודע דמה שכתבו התוס' במועד קטן והעתיקו הגמרא דכתובות למחר הוא והיא מתה אף שלפנינו בש"ס דכתובות איתא למחר היא מתה לכאורה הנוסחא אמיתית כמו שגרסו תוס' לפי מה דקיימא לן דהלכה כר' יהודה דאמר בכתובות דף מ"ו: אפילו עני שבישראל לא יפחות משני חלילין ומקוננות להספד וכן פסק באבן העזר סימן פ"ט אם כן בהא דהמדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל שיוציא ויתן כתובה מפרש הש"ס תנא למחר היא מתה ואין כל בריה סופדה ואיכא דאמרי אין כל בריה סופנה קשה ללשנא קמא אמאי יוציא ויתן כתובה הלא בעלה מחויב לשכור חלילין ומקוננות להספידה. אבל לפי הגרסא תנא למחר הוא והיא מתה אתי שפיר:

ספן ד' בבבא קמא דף צ"ג: יכול להעבירו ע"י ספין. נדה דף ס"ב. ספון מעבר ליה ס"א צפון פי' בלע"ז ספוני ובל' ישמעאל צבאין עכ"ל. במוסף (**א"ב** פירוש בלשון יוני ורומיי בורית) עכ"ל ע"ש:

ספק א' ביצה דף ל'. ודף ל"ו. אין מטפחין ואין מספקין ואין מרקדין. פירוש מספקין סיפוק כדכתיב ויחר אף בלק אל בלעם ויספוק את כפיו שבא מחמתו טיפוח לרצונו ירושלמי במשילין ריקוד עוקר רגלו אחת ומניח אחת קיפוץ שתי רגליו כאחד עכ"ל. ורש"י פירוש טיפוח מטפח ידיו זו לזו מספקין כף על ירך וע"ל בערך טפח ד':

ספקלר יבמות דף מ"ט: כל הנביאים נסתכלו בספקלריא שאינה מאירה משה רבינו נסתכל בספקלריא המאירה פירוש כיון דאמר לי' משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת וארא את ה' חילוף דבריו אמר ידענא ביה דלא מקבל. הוה בעי למימר ליה והלא אותן העומדין עם משה נאמר בהן ויראו את אלקי ישראל וגומר וכתיב כי לא יראני האדם וחי וכתיב כי לא ראיתם כל תמונה אלא כבודו ראו גם כבודו ראיתי אני ויש כבוד

למעלה מכבוד והכבוד שהוא ההוד הגדול הקרוב לשכינה לא ראהו אדם ועליו נאמר כי יראני האדם וחי ומקצת ממנו בקש משה רבינו שנאמר הראני נא את כבודך והשיב לו כי יראני האדם וחי וזהו שאמרו בשמועה זו מכל מקום קשי קראי אהדדי ופרוש בענין זה הפירוש ואמרו תנאי היא. ויש ספרים שאין כתוב בהן תנאי היא אלא מכל מקום קשי קראי אהדדי כדתניא כל הנביאים נסתכלו בספקלריא שאינה מאירה ומשה רבינו נסתכל בספקלריא המאירה. פירוש כי לא יראני האדם וחי על הוד שכינה נאמר שהוא הוד בוהק ואין כל בריה יכולה להסתכל בו וכל המסתכל וכל הנביאים ראו כבודו מתוך ספקלריא שאינה מאירה כאור כחוש ונדמה להם שראהו מראה וזהו כאדם זקן שאורו כחוש ורואה הנמוך כאלו גבוה והאחד כשנים וכיוצא בהן ואינו כך וזהו שאמר הכתוב וביד הנביאים אדמה כלומר מראה שרואין דמיון ולא עיקר ומשה רבינו נסתכל בכבוד והוד השכינה בספקלריא המאירה מאחורי הוד השכינה וביקש יותר מראה מן ההוד ולא נתן לו. וכענין הזה מפורש בריש ויקרא רבה מה בין משה רבינו לכל הנביאים רבי יהודה ברבי אילעי אומר כל הנביאים ראו מתוך אספקלריות מראה וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבא לשחת העיר ולראות כמראה אשר ראיתי על נהר כבר ואראה ומשה רבינו ראה מתוך ספקלריא אחת שנאמר במראה ולא בחידות. רבנן אמרי כל הנביאים מתוך ספקלריא מלוכלכת חדא היא דכתיב וביד הנביאים אדמה ומשה רבינו ראה מתוך ספקלריא מצוחצחת שנאמר ותמונת ה' יביט הרי רבי יהודא בר אילעי ורבנן כולין שוין שראה משה רבינו שלא כראיית כל הנביאים הנה בין למאן דגריס תנאי היא והוא רבי יהודה בר אילעי ורבנן ובין למאן דגרס בלא תנאי נתברר פירוש שמועה זו מכ"מ אין שם דבר מבורר ראיית דמות ידועה שהרי יחזקאל שפירוש שבמרכבה ולא הזכיר אלא רוח גדולה וענן גדול ואש מתקלחת ומתוכה כעין החשמל מתוך האש אבל דברי הכל ההוד והכבוד הגדול הוא השכינה לא ניתנה רשות להסתכל בו לכל בריה וכל שהוא חכם מבין מדעתו אבל לפרש יותר מזה ההוד השכינה לא ניתנה רשות עכ"ל. בגמרא איתא ידענא ביה דלא מקבל מנאי מאי דאימא ליה ואי אימא ליה לישוויה מזיד וז"ל תו' ד"ה לשווי' מזיד פירוש רבינו חננאל שרצה להשיבו דבמשה כתיב ויראו את אלקי ישראל עכ"ל. ובמיני תרגימא שחברתי בס"ד כתבתי דברים של טעם תמצא שמות פרשה ך"ד פסוק יו"ד:

ספר ב' עבודה זרה דף ט'. וסימן תנא תוספאה ספרא בצירא. פירוש מנהג הכותב מקרא לכתוב בחיסור משה בלא ו' לאמר בלא ו' אבל התנא מנהגו לכתוב התיבה מלא בלא חיסור עכ"ל. ז"ל רש"י תנא תוספאה קורא מקרא שלם בתוספאה אותיות לשנא אחרינא

קרי תוספאה וזה נראה עיקר דלענין קריאה דקרא לא שייך תנא כלל אלא קרא. ולפירוש רבינו שפיר גריס תנא תוספאה.

ספרק שבת דף ק"כ. מעופרת ושני ספרקין ויש שגורסים סובריקון והן בלשון יון המכנסים והגאון פירוש כלים שמלבשין בהן הידים עד האציל ויש בהן בתי אצבעות עכ"ל. ועיין עוד לעיל ערך סוורק פירש רבינו לגרסת סובריקין עדילדין:

ספת שבת דף קכ"ד: ולא יספות ממנה שבר לכסות בה את הכלי פירוש לא יספות לא יחתוך כדתנן סופת באדמה פירוש אחר לא יחבר שני שברים לכסות עכ"ל. וז"ל רש"י לא יוספות יתקן (להתיר) צ"ל להסיר בליטותיו ועקציו בשבת דעביד לה כלי והוי מכה בפטיש וז"ל הרב אלפסי פרק כל הכלים [דף נ"ג. דפוס זולצבאך] פירוש לא יספות לא יחתוך כדתנן באבטיח עכ"ל. ולכאורה זה שסיים כדתנן באבטיח משולל ההבנה. אולם ברור ראיתי כי כוונת הרב אלפס להביא דוגמא דספות יש לפרש על דרך חיתוך ממשנה דמעשרות פרק שני משנה ו' דתנן התם באבטיח שאבור לי סופת ואוכל [ואע"ג דהר"ש גרס שם כופף ואוכל וכן בפירוש הר"אש דשם מ"מ הרמב"ם והרב מברטנורה גרסי כדאתי לפנינו במשנה שבמשניות] וז"ל הרב ד"ה ואבטיח סופת ואוכל גרסינן כלומר חותך חתיכות דקות ואוכל עכ"ל. ומעתה כוונת הרב אלפס כדתנן כלומר דמלת סופת תנן באבטיח ופירושו חותך ואוכל. והנה רבינו הערוך שכתב כדתנן סופת באדמה ואני לפי שעה לא ידעתי מקומו גם המרשים לא רשם שום מסכת ופרק ודף ובכן בדרך אולי אני אומר דצריך להיות גם בדברי רבינו כמו שכתב הרב אלפס כדתנן סופת באבטיח. ובחפזי נא יערב שיח:

סק ג' יבמות דף ק"ו: אמר אביי האי מאן דמקרי גט חליצה לא לקרי לדידה לא לחודי' ואבה יבמי לחודי' וכו' ולא ליקרי לידידי' ולא לחודי' וחפצתי לקחתה לחודי' אלא לדידה לא אבה יבמי (בבת אחת) ולדידי' לא חפצתי לקחתה (בבת אחת) ורבא אמר אסוקי מילתא היא ולית לן בה עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב אפסוקי מילתא וכו') וכן איתא הנוסחא בסוכה דף ל"ט. כנוסחת רבינו אסוקי מילתא והניח רבינו המוקדם בסוכה וכתב המאוחר ביבמות לאפוקי מנוסחאות שלפנינו שכתוב אפסוקי מילתא לכך העתיקו רבינו להורות הדרך הנכון דצ"ל אסוקי מילתא גם ביבמות [כמו דאיתא בסוכה. וכן בתוס' דסוכה דף ל"ח: בד"ה אמר רבא וכו' דבסוף מצות חליצה דף ק"ו: אמר אביי וכו' (אמר רבא וכו') צ"ל רבא אמר אסוקי מילתא וכו' וכן כתבתי בגליון הש"ס שלי דצ"ל [ע"פי עדות הערוך ותוס' בסוכה] אסוקי מילתא וכו'.

סקב קידושין דף פ"א. אמר אביי (לפנינו איתא אבין) סקבא דשתא ריגלא. פירוש חבורה של כל השנה רגל כלומר כיון שאוכלין ושותין ובטילין ממלאכתן מתייחדין ובאין לידי עבירה עכ"ל. ורש"י ותוס' מפר' בענין אחר ריעוע של כל ימות השנה רגל ליחוד ולעבירה שיש קבוצות אנשים ונשים לשמוע הדרשה ונושאים ונותנים זה עם זה כן לשון רש"י. ולשון תו' ונותנים עין זה על זה. בתמים דעים להראב"ד סי' קע"ד כתב שמעתי מפי בקי כי סקבא ענין קלקול וכו' ואני ראיתי כי סקבא הוא ענין עלילה מלשון התרגום עלילות דברים תסקופי מילין ואם זה בבי"ת וזה בפ"א אין בכך כלום וכו' ואומרים בן פקוע במקום בן בקוע וכו' וירצה לומר סקבא דשתא ריגלה עלילה של כל השנה רגל כלומר האדם עלול וקרב להמשך אחר תאוות לבו בימי הרגל וכו':

שם באות הנ"ל סנהדרין בחלק דף פ"ח: בענין משיח ויתיב בין סקבי דרומי. פירוש בעלי חבורות עכ"ל. ע"ש דאיתא לפנינו בענין אחר:

סקווסתן יומא דף י'. סקווסתן גווייתא וסקווסתן ברייתא עכ"ל. לפנינו איתא סקיסתן גווייתא וסקיסתן ברייתא:

סקל ג' בבא מציעא דף פ"ד. ניתי כסא דכספא מבי סיקלי פירוש מבית האומן עכ"ל. לפנינו איתא מבי סלקא. וז"ל רש"י מבי סילקי כשיוצא מבית האומן שהוא צהוב ממראה להב האש בי סילקי בעלותו מן האש:

סקורטיא כלים פרק י"ו תיק טבלא וסקורטיא. ובפרק כ"ז שם עור סקורטיא ועור קטבליא פירוש סקורטיא עור שלובשין אותו העבדנין בשעת מלאכתן וכו' עכ"ל: ז"ל התי"ט משנה ח פרק ט"ז דכלים תיק טבלא וסקורטיא בערוך מפרש כמו סקורטיא דלעיל משנה ד' וכתב בעל כף נחת וז"ל ואי אפשר לפרש כן לפי שהתיק נעשה לבל יפסד או יתלכלך הכלי החשוב שבתוכו ולא שייך תיק לדבר מאוס וכו' ואני מביא סעד לפירושו ע"ש:

סר ב' שבת דף י"ב: מניין שהקב"ה סר את החולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי קרי ביה יסערנו פי' וכו' עכ"ל. לפנינו איתא שאני חולה שכינה עמו דאמר רב ענן אמר רב מניין שהשכינה סועד את החולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי וז"ל סועד סומך בתשות כחו משום רבינו יעקב סוער תרגומו של פוקד כלומר מבקר כמו ואת אחיך תפקוד לשלום [שמואל א' י"ז] ומתרגמינן ואת אחיך תסער לשלם ולהך לשנא גרסינן אל תיקרי יסעדנו אלא יסערנו עכ"ל. ואין ספק משום דהיה קשה לפירוש הראשון מה חידש ומה הוסיף רב ענן על מקרא מלא ה' יסעדנו ורב ענן נמי אמר שסועד לכך הביא רש"י הפירוש של רבינו יעקב דרב ענן אשמועינן שהשכינה סוער דהיינו מבקר את החולה שנאמר ה'

יסעדנו על ערש דוי אל תיקרי יסעדנו אלא יסערנו ולהכי שפיר אמר ר' אליעזר המקום ידכרינך לשלם מפני שהשכינה שם דבר בלשון תרגום. והנה עתה מבואר כי הפירוש של רבינו הערוך כפירוש של רבינו יעקב אלא שהחילוק ביניהם קצת בגירסא שרבינו יעקב גורס סוער ורבינו הערוך גרס סר בהבלעת העי"ן. עיין קונטרוס סימן **ל"ד**:

שם באות הנ"ל פירוש סר סער בהבלעת העי"ן תרגום פוקד מסער וכן דרך לשון ארמי להבליע ח' וע' כגון שודא דדיינו שהוא שוחד וכו' עכ"ל. בב"י ח"מ סימן י"ב ובירושלמי אל תיקרי שודא דדיינו אלא שוחדא דדייני:

סר ג' סנהדרין דף צ"ב: ת"ר ששה נסים נעשו באותו היום צף הכבשן ונימוק סורו ונפרץ הכבשן. פירוש רב שר שלום שלהביות שהיו סרות נמוקו ודועכו. ספר אחר הומרק סירו יש מפרשים רבות וגבוהות של אש ושלהביות כעין סררות של אדם נימוקו ודועכו. פירוש צף הכבשן שהיה משוקע בארץ ועלה למעלה שיראוהו כל האומות נפרץ הכבשן שפירוש הכיסוי מן הקרקע וגצטנן ולפי הספר הומרק סירו שנימק הסיר עכ"ל. בגמרא שלפנינו איתא והומק סודו ועיין רש"י שם שהאריך בזה בחילוף גרסאות:

סר ד' קידושין דף פ"ב. כל שעסקו עם הנשים סורו רע. פירוש ענין שאור כלומר חמוצו רע כדאמרינן חזר לסורו עכ"ל. וז"ל רש"י סורו רע. מנהגו רעקרבתו רעה לישתדל עמו שיהא סר אליו ובא לביתו עכ"ל. ובהוריות דף י"ג. פירוש רש"י מפני שסורו רע. שיצר לבם רע הוא יותר מדאי סורם שר שלהם כדאמר בבבא מציעא דף נ"ט: בגר שסורו רע דהיינו יצר הרע ששר שלו רע הוא עכ"ל ובב"מ לא פי' רש"י כלום:

סר ז' בבא מציעא דף צ"ג: אשכחיה ואמר ליה גנבא סריא בדוכתא פלן שרינן וכך וכך גברא איכא בהדן. פירוש אשכחיה רועה לגנב ואמר ליה גנב רשע בדוכתא פלן כך וכך גברי וכו' עכ"ל. וז"ל רש"י מוסרח ויבאש מתרגמינן וסרי ובתשובת הגאונים ראיתי סריא פושע:

סרב ברכות דף ל"ד. במשנה העובר לפני התיבה יעמוד אחר תחתיו ולא יהא סרבן באותה שעה. פירוש ממאן ולא יצריך שיפצירו בו חבירו מאוד. תרגום וימאן וסריב ואמר רבי שלשה רובן רע ומיעוטן יפה השאור והמלח והסירוב עכ"ל. שם (בברכות) ת"ר ג' רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור ומלח וסרבנות ודע דבניטין דף ע'. איתא שמונה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן דרך וכו' וצ"ע דלא קחשיב התם הנך שלשה דתנא הכא ותו דהכא (תנא) וחשיב שלשה והא איכא טובא דקחשיב בגיטין. אמנם לפי גרסת שלשה רובן רע אפשר לומר דהנך שלשה דתניא הכא בברכות רובן רע דהיינו שנתקלקלו עד שמגיעין לגדר הרע בריבוי השאור ובריבוי המלח וכן הסרבנות שהמשילו

הש"ס לעיל בסמוך אם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח. אבל שמונה אלה דקחשיב בגיטין רובן קשה אבל לסוג הרע אין לכנותם כי הדבר בעצמו איננו רע רק שהוא קשה למילתא אחריתא המסתעף על ידי ריבוי ע"ש וברש"י ד"ה עושר מיעוטו יפה ורובו קשה שמבטלו מתלמוד תורה ומגביה לבבו עכ"ל. ועל פי יושר דברי אמת תשכיל במה שרמז רבינו וכתב בזה הלשון ואמר רבי שלשה רובן רע וכו' הכוונה בזה לא כמו דאיתא שלשה רובן קשה וכו' אלא צריך להיות רובן רע וכו' לתרוצי סוגיא דהכא שפירושו כן ואיננו מעכשיו רומיא מגמרא דגיטין:

סרג א' מגלה דף י"ז. קראה סירוגין ומתנמנם יצא סירוסין לא יצא פי' סירוגין פסקי פסקי כגון שקרא ומסיק ביני וביני וחוזר ומתחיל מקום שפסק. סירוסין לא פירוש בתלמודינו אבל בירושלמי סירוסין קטועין סירוגין חדא חדא פירוש אחר זולתי אחד כגון שקורא פסוק ומניח פסוק וקורא פסוק ג' וחוזר וקורא פסוק שני שהניח עכ"ל. וז"ל סירוסין למפרע כמו סרס את המקרא ודרשהו:

סרג ג' ברכות דף נ"ז. לא קשיא הא דמסורג הא דלא מסורג. פירוש שיש עליו הכסא עכ"ל. זה לשון רש"י דמסרג שיש לו אוכף על גבו יפה עכ"ל:

סרד א' כלים פרק ח' סרידה שהיא נתונה על פי התנור שוקעת לתוכו ואין לה גפיים. פירוש עריבה שהיא לתשמיש הנחתום כדכתיב ואת בגדי השרד מתרגמינן ית לבושי שמושא פירוש אחר תרגום ועשית לו מכבר ותעביד ליה סרדתא. שוקעת לתוכו אם תהיה הסרידה לתוך התנור מלשון אשתקעו כאברא עכ"ל. ז"ל הרב מברטנורא משנה ג' פרק ח' דכלים סרידא כמין עריבה קטנה שהנחתום משתמש ללוש בה ואין לה בית קיבול ורמב"ם אומר שהוא לוח של חרס נקובה עשוי כעין סבכה מעשה רשת מתרגמינן עובד סרדתא. וז"ל התוס' י"ט כמין עריבה וכו' מלשון את בגדי השרד. וראיתי בלשון הרמב"ם בפירוש המשנה כתב סרידה סבכה. תרגום מעשה רשת נחושת עובד סרדתא דנחשא. וז"ל הר"ש סרידא מלשון את בגדי השרד וכו' ובערוך פירוש דסרידא כמין עריבה שהיא לשתמיש הנחתום ללוש בה וגפיים פירוש בערוך וכו': במשנה ב' פרק ט"ו דכלים כתב הרב מברטנורה סרוד היא סרידה דתנן לעיל בכמה דוכתי והיא עריבה קטנה שהנחתום משתמש בה כדמתרגמינן את בגדי השרד ית לבושי שימושא וכו' וז"ל התי"ט סרוד של נחתום כתב הרב היא סרידא וכ"כ הר"ש מיהו להרמב"ם סדירא דהכא לא זו היא סרידא דלעיל דאיהו מפרש בסרידה שהיא לוח נקוב מלשון מעשה רשת דמתרגמינן עובד סרדתא כמו שכתב הרב בשמו במשנה ג' פרק ח' דלעיל ואלו הכא מפרש שהיא כלי שמשתמשין בה בעת הלישה לרחוץ את הידים ויטחו ממנה פני זהו

ממה שיצטרך אליהן ותרגום בגדי שרד לבושי שימושא ע"כ. ועיין עוד משנה ו' פרק ה' דאהלות בפירוש הרב והתוס' י"ט וכן משנה ז' פרק ט' דכלים ובמשנה ב' פרק י"ב דאהלות ז"ל הרב סרידה כמין סבכא של חרס תרגום מעשה רשת עובד סרדתא. והנה בכל החומשין שלפנינו תרגום אונקלוס מעשה רשת עובד **מְצַרְתָּא** ולכן בהחלט טעות נפל בדפוס בפירוש הרמב"ם ובפירוש הר"ב והתוס' יום טוב וצ"ל תרגום ועשית לו מכבר ותעביד ליה **סָרָדָא** [שמות ך"ז פסוק ד' וכן הוא ל"ח פסוק ד' ועוד שם ל"ט פסוק ל"ט תרגום מכבר סְרָדָא] וכן האמת כמו שכתב ג"כ רבינו [ועיין במיני תרגומא שחברתי בסייעתא דשמיא:

שם גפיים הם אזניים ויש אומרים לולאות עכ"ל. כתב הר"ש וגפיים פירוש בערוך אזנים וי"א לולאות ולקמן בתוספתא משמע בהדיא דגפיים הם אזני הכלים:

סרד ד' יומא דף פ"ה. לוי הסרד. פירוש גאון יש אומרים שהיה עושה בגדי סרד לפיכך נקרא סרד או שהיה עושה כלי שרד כגון המצודות עכ"ל. לפנינו איתא הסדר וכתב רש"י לא פירש לי מהו. אמנם לגרסת רבינו ופירושו של הגאון מפורש היטיב:

סרך א' שבת דף נ"ג. ובלבד שלא יקשור לו מסרכו. פירוש בלע"ז פיטור"ל ויש מפרשים חגורו עכ"ל. לפנינו איתא מסריכין פי' רש"י פיטר"אל דמחזי כמי שרוצה להטעינה משא:

סרס א' זבין פרק ב' סריס אדם וסריס חמה. פירוש סריס אדם חתוך בידי אדם סריס חמה פירוש שנסתרס על ידי קדחת עכ"ל. לכאורה תמוה דע"י קדחת היינו חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומעבירו [עיין רש"י פרשת בחקתי כ"ו פסק ט"ז וא"כ היה לו שעת הכושר והרי להדיא תנן במשנה דיבמות דף ע"ט: דסריס חמה לא חולץ וכו' מפני שלא היה לו שעת הכושר. ואולם ראיתי בשולחן ערוך אבן העזר ריש סימן קע"ב בזה הלשון סריס חמה (פירוש שנסתרס ע"י קדחת ערוך) וכתב על זה בבאר הגולה אות ק"ב בזה הלשון פירוש רש"י במעי אמו וכדמפרש שם בגמרא ריש דף פ'. דהואי ע"י שנתחממה אמו בחום התנור וחום הצהרים ושתתה משקה חזקה עכ"ל ואם כן זה שכתב רבינו שנסתרס ע"י קדחת אין המובן על הסריס בעצמו אלא על אמו שילדתו בקדחת מחמת חום התנור וכו' והעיקר חסר בדברי רבינו או בהעתקה או בשגגת הדפוס:

שם אות הנ"ל סנהדרין דף צ"ג: והיו סריסים בהיכל מלך בבל רב אמר סריסיס ממש ורבי יוחנן אמר שנסתרסה עבודה זרה בימיהם פירוש ידעו הכל שאין בה ממש עכ"ל. לפנינו איתא ר' חנינא אמר שנסתרסה וכו':

סראפיס עבודה זרה דף מ"ג. רבי יהודה מוסיף אף דמות מניקה וסראפיס. אמרו הכותבים כי המצריים לאחד ממלכיהם אשר שמו סרפים עשו לאליל ואנחנו רואים עד היום צורת מניקה הנכבדת אשר חשובוהו לאלוה) עכ"ל המוסף. ברש"י והתוספות שם פירושו סראפיס איוסף ע"ש:

סרק א' תענית דף כ"א. סרקינהו לספטי ומלנהו עפרא עכ"ל. לפנינו איתא ושקלינהו:

סרק ב' קידושין דף פ"ב. ת"ר כל שעסקו עם הנשים סרו רע כגון הצרובין והסרוקין והנקורת והרוכלין והגרדיים והספרים וכו'. פירוש צרובין היינו נפחים שעושין מלאכת זהב וכסף דשכיחי נשים גבייהו לצורך תכשיטיהן. סרוקין שסורקין פשתן דשכיחו נשים גבייהו לסרוק פשתן והנקורות שמנקרין ברחיים דאתו לטחון והגרדים דשכיחי נשים גבייהו לארוג בגדיהן והספרים לגלח בניהן עכ"ל. לפנינו איתא הצורפים והסריקין פי' רש"י הצורפין צורפי זהב העושין לנשים שירים נזמים וטבעות: הסריקין סורק בגדים לנשים: הנקורות מנקרי ריחיים של יד שהנשים טוחנות בהן וכו':

שם במועד קטן דף י': רבא שרא לסרוקי סוסיא פירוש להסריק את הסוס במסרק של ברזל עכ"ל. בערך אקרפטא גרס רב וכן איתא בהרא"ש וכן צריך להיות להמעיין בגמרא:

סרק ד' חגיגה דף י"ו: תניא נמי הכי יצא מנחם ויצאו עמו שמונים זוגות תלמידים לובשי סיריקין. פירוש של זהב קידושין דף ל"א. פעם אחת היה לובש סיריקין של זהב. פירוש גם זה מלבוש מצוייר של זהב עכ"ל. בקידושין פירוש רש"י לבוש שקורין צינדי"ר. ובחגיגה דף ט"ז: פי' רש"י לבוש בגדי מלכות:

סתו תרומות פרק י"א דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סתוניות וכו' פירוש ענבים שמניחין בגפנים עד הסתיו ומשקה היוצא מהן הוי חומץ עכ"ל. כן הוא במשנה אבל בברכות איתא ספוניות ופי' רש"י סופי ענבים שאינן מתבשלות עולמית ועושין מהן חומץ:

סתם סנהדרין דף פ"ו. סתם מתניתין רבי מאיר סתם תוספתא רבי נחמי' סתם ספרא רבי יהודא סתם ספרי רבי שמעון וכולהו אליבא דרבי עקיבא. במגילה דף ב'. זו דברי ר' עקיבא סתומתאה שם דף כ"ז. זו דברי רבי מנחם בר יוסי סתומתאה פירוש פלוני סתימתאה זו המשנה אף על פי שהיא סתם משנה אינה לרבי מאיר אלא כדקיימא לן סתם משנה רבי מאיר אלא לרבי עקיבא או לרבי מנחם בר יוסי היא זו המשנה והיא שנויה סתם ולא כל דברי החכמים הללו סתומין הן אלא המשניות שהזכירום בלבד עכ"ל. ז"ל רש"י זו דברי ר' עקיבא. הכי גמיר לה ר' יוחנן מרבי דמתניתין ר' עקיבא אמרה: סתומתאה הרבה סתם משנה סתם רבי שהן דברי ר"ע ויש מפרשים סתימתאה

כל הסתומין תלמידיו היו כדאמר בסנהדרין (דף פ"ו.) סתם משנה רבי מאיר סתם תוספתא רבי נחמיה סתם סיפרא רבי יהודא וכולהו סתימתאי אליבא דר"ע אך קשה בעיני לפרש כן שמצינו בכמה מקומות בשם ר' מנחם בר יוסי סתימתאה לקמן בפרק בני העיר ר' אליעזר בר יוסי סתומתאה [הנה ר' מנחם בר יוסי סתימתאה מצאתי לקמן במגלה בפרק בני העיר דף ך"ו. וז"ל רש"י בהדיא בתוספתא פ"ב דמגלה דהוא אמרה. אבל ר' אליעזר ב"ר יוסי סתימתאה לא מצאתי עדיין וגם רש"י לא הראה את מקומו וגם רבינו לא הזכירו. אולם ר"א בר שמעון סתומתאה מצאתי בחולין דף כ"ט: ובמה שכתב רש"י אך קשה בעיני וכו' איכא למידק נימא איהו לנפשיה דהא גם ללשון ראשון שפי' רש"י בעצמו קשה דהא לא מצינו שסתם רבי הרבה משניות אליבא דר"א בר יוסי ואליבא דר' מנחם בר יוסי אלא רק במקומות מיעוטי דמיעוטא ואיך קראם סתימתאה איברא למאי דאסברה לן רבינו פירוש פלוני סתימתאה זו המשנה וכו' ולא כל דברי חכמים הללו סתומין הן וכו' אתי הכל שפיר. וכן בבכורות דף נ"א: זו דברי רבי יוסי בר יהודה סתימתאה ואמרי לה זו דברי רבי אליעזר בר שמעון סתימתאה וכו' רש"י שם לא פי' כלום מכתובות דף ק"א: תני תנא קמי' דרב נחמן זינתה וכו' זו דברי רבי מנחם סתימתאה אבל חכמים אומרים וכו' וז"ל רש"י זו דברי ר' מנחם הא סתמא דתניא תנא קמיה דרבי נחמן ר' מנחם אמרה דסתימתא הוא והרבה משמעותיו נשנו סתם במשנה ובברייתא. אמנם לפירוש רבינו גם שם בכתובות פירושו כמו במגלה:

סתר בבא קמא דף צ"ז. ובבא מציעא דף ס"ה. ניחא ליה דלא ניסתרי עבדי'. פירוש ניחא להו לבעלים שלא ישב העבד בטל ויסיח עצמו מן המלאכה ולא ישוב לעשות כבתחלה והעקר מן עת לסתור עכ"ל: בבבא קמא פי' רש"י דלא נסתרי. שלא ילמד דרכי הבטלה. ובבבא מציעא פי' רש"י דלא נסתרי עבדי' שלא ירגיל להיות בטל נסתרי התי"ו משמשת בדרך המתפעלים וכו' וז"ל התוס' פירוש בערוך לשון סתירה וקלקול הנה רש"י שפירש שלא ירגיל וכו' והוי העיקר כמו סורו [רע דקידושין דף פ"ב. שפירוש רש"י שם מנהגו] ולכך מסיים רש"י התי"ו משתמשת בדרך המתפעל ולמנוע דוחק זה כתבו התוס' לשון סתירה והוי גם התי"ו מן העיקר. אכן במה שכתב הערוך והעיקר מן עת לסתור בנותי בכל תנ"ך ולא מצאתי. ודע דלסתור או סתירה וסותר שיהיה פרושו בלשון הריסה ונתיצה איננו בלשון הקודש כי אם בלשון ארמי נמצא פעם אחת בעזרא ה' פסוק י"ב וביתא דנא סתהר:

נשלם אות הסמ"ך נתחיל אות העי"ן

אות העי"ן

עבד ב' שבת דף ל"ד. עבד מאי דעבד כל היכא דהוה קמיט טהריה. פירוש הביא סדינין ושראן במים כמעשה דמסכת נדה שפירשנו בערך סדן. ספר אחר כאן ריצץ בן עזאי תורמוסי תרומה אזיל איהו ועבד הכי נמי אייתי תורמוסין רציץ. פירוש הביא טורמוסין ונעץ בכל מקום שהיה שם קבר היה רפה והיה יורד ובמקום שלא היה שם קבר הי' חזק והיה יודע שלא הי' שם קבר עכ"ל. לפנינו איתא כאן קיצץ בן זכאי תורמוסי תרומה ופי' רש"י ע"ש שהביא ראיה שרבן יוחנן בן זכאי היה כהן [ועיין מה שכתבתי שם על הגליון] והנה ממה דאמר כאן קיצץ בן זכאי תורמסי תרומה הוכיח רש"י לפרש דהי' ר"י בן זכאי כהן. אמנם ממה דאמר רבן יוחנן בן זכאי בשקלים דף ב. אלא שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן הוכיחו התוס' במנחות דף כ"א: ד"ה שהכהנים וכו' דר"י בן זכאי לאו כהן היה ע"ש ואם כן קשה סוגיא דהכא בשבת דאם בן זכאי זר היה תרומה מאי בעי גבי' אולם לנוסחת רבינו דגרס בן עזאי אתי שפיר. ובעינן הפירוש שכתב רבינו עיין פירוש רש"י ותוס' שפירושו כל אחד באופן אחר ולא הזכירו כלום מפירושו:

עבט א' בבא קמא דף קט"ו. זיל (שדי) עביטך. פירוש אמר ליה רב הונא להההיא שגנב לו תן הדמים ופדה המשכון שלך מכלל דסבר עשו בו תקנת השוק מן לעבוט עבוטו עכ"ל. שדי צ"ל שרי פירוש רש"י התר משכונך כלומר פדה משכונך שבידו:

עבר ב' יומא דף ל"ג: עבורי דרעא אטוטפתא אסיר פירוש להעביר תפילין של יד קודם תפילין של ראש אסור למה כי כשיבא להוציאן יעלה בידו של ראש ואסור להניחן קודם תפילין של יד כמפורש במנחות דף ל"ו. תנא כשהוא מניח מניח של יד ואחר כך של ראש וכשהוא חולץ חולץ של ראש ואח"כ של יד ומפרש שם מאי טעמא והיה לטוטפות בין עיניך כל זמן שבין עיניך יהיו שתים הלכך חולץ תחלה של ראש כמצותה ומניח בכיס של תפילין למטה ואח"כ חולץ של ראש ומניח בכיס למעלה וכשיבא ללבוש לוקח תפלה של זרוע שהיא למעלה ומניחה לאלתר ואינו עובר על המצות ואח"כ נוטל הטוטפות שהיא למטה בכיס ומקיים כל זמן שבין עיניך יהיו שתים עכ"ל. כל הפירוש הזה הביאו התוס' דאומר ר"ת בשם רב האי גאון ועל פירוש רש"י להניח תפילין בראש וכו' הקשו עליו ע"ש ובשם רבינו אליהו פירשו שימשמש בשל יד תחלה ואחר כך בשל ראש:

עג א' תענית דף י"ט. עג עוגה ועמד בתוכה. פירוש השים הקפה בארץ עכ"ל. עיין פירוש רש"י ברות אקרא הלהן תעגנה וכו' (וז"ל רש"י שם תעגנה לשון איסור כלא לשון עג עוגה וכו'):

עגל א' קידושין דף ח'. עגול זה בחמש סלעים לפדיון בני בנו פדוי עכ"ל לפנינו איתא עגל וכן בתוספתא פרק ו' דבכורות איתא עגל:
עגל ח' שוחט הוא לתוך עוגל של מים. ספר אחר לתוך אוגן וכבר פירשנו בערך אגן עכ"ל. חולין דף מ"א. ועיין לעיל ערך אגן ב':
עגל ט' פסחים דף צ"ד: עגלה בצפון ועקרב בדרום עכ"ל. לפנינו איתא מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון אבל המכוון היא (דאפכא מצינו עגלה בצפון ועקרב בדרום):
עגל י"א סנהדרין דף נ"ב. אי לאו גזירה שוה הוה אמינא שריפת נשמה וגוף קיים לאו שריפה היא כלל ואי משום דרב נחמן (ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה) הוה אמינא לפיש ליה חבילי זמורות כי היכי דלישרף לעגל. פירוש הוא עגל הוא הייא הוא מהרה כי רננת רשעים מקרוב תרגום ארום בזעת רשיעא שצייא בעגל עכ"ל. דלעגל קאתית ברכות י"ח: וכן אנו מתפללין בעגלא ובזמן קריב:
ענן בבא בתרא דף ע"ג. מכר את הנס ואת העוגין תני רבי חייא אלו העגינין שלה וכן הוא אומר הלהן תעגנה: פירוש הן הברזלים הגדולים שקושרין אותן בחבלים ומשליכין אותם אלהים להעמיד הספינה וסגרו על מסגר תרגום ויעגנון על עגנא ובבתי כלאים החבאו תרגום ובבתי יסורין עגנהון ולאשר בחשך הגלו תרגום ולדעגינין עכ"ל. וז"ל הרשב"ם עיגונא. אנקר"ש של ברז"ל ומשליכין במים להעמיד הספינה במקום אחד עכ"ל. וברות א' פסוק יו"ד כתב רש"י בזה הלשון תעגנה לשון איסור כמו עג עוגה ועמד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקוד הנו"ן או ליכתוב שני נוני"ן עכ"ל. וצריך עיון גדול מה שכתב ויש פותרין לשון עיגון הלא פירוש זה הוא דתני רבי חייא וכן הוא אומר הלהן תעגנה ומעתה יותר תמוה איך כתב רש"י דלא יתכן. ואולי דודאי צריך אני לומר דבספרים שהיה לפני בעלי הש"ס ולפני רבי חייא היה הנו"ן נקד [ועיין מה שכתבתי לעיל בערך מאה] אמנם לפי המסורות שלנו דפליג כתב רש"י [ויש פותרין בלשון עיגון גם כפי מה שכתוב לפנינו] דלא יתכן שא"כ הי' לו לינקד הנו"ן [גם הגימל היה לו לנקד לפי זה בסגו"ל ולא בציר"י שהיא תנועה ולא יתכן אחריו דגש חזק כנודע] ועדיין צ"ע:
עד ג' בבא קמא דף ע"ב וסנהדרין דף כ"ז. עד זומם אביי אמר למפרע הוא נפסל. פי' ראובן שהוציא שטר על שמעון בניסן בשנת תשצ"ח שלוה ממנו כן וכן ממון וזמן השטר בא' בניסן שנת תשצ"ז ועדים הכתובים בשטר לוי ויהודה ובאו בניסן שנת תשצ"ח וקיימו חתימתן ובאו עדים באלול שנת תשצ"ח והזימום נפסלין למפרע משעה שהעידו בב"ד ולא מזמן כתיבת השטר (שאי אפשר) (צ"ל שאפשר) שבו ביום שהעידו נכתב הזיוף

וקודם כשרין היו. זה פי' ר"ח ז"ל עכ"ל. לא היה צריך להאריך בפירוש הזהוהיה מצי לפרש כפירוש רש"י בב"ק בזה"ל למפרע הוא נפסל העיד בניסן והוזמם על עדות זו באייר כל עדיות שהעיד בנתיים פסולות דמשעה שהעיד עדות זו נפסל. ובסנהדרין דף כ"ז ז"ל רש"י עד זומם. העיד בניסן והוזם בתשרי על עדות זו לפרע כל עדיות שהעיד מניסן ואילך פסולין שהרי משהעיד עדות זו הוא רשע אלא דרבינו חננאל השמיענו חידוש נאה דאף דקיימא לן כאביי למפרע הוא נפסל אפילו הכי כל כמה דאפשר להפוך בזכות תלינן דכשרים היו באותה שעה ולא אמרינן הוכיח סופו על תחלתו אלא אמרינן שבאותו היום שהעידו (לפני ב"ד) נכתב הזיוף (אלא שהקדימו הזמן לכתבו על תשצ"ז) ונעשו רשעים אבל עד אותו הזמן מוקמינן להו בחזקת כשרות:

עד ד' פסחים דף נ"ג: עדא תהא. פי' חדא כדגרסינן בגיטין פ' השולח דף מ"ה. עדי גוברין ונהרדעי גוברין כלומר אלה אנשים ואלה אנשים וכו' עכ"ל. וז"ל רש"י עדא תהא. זאת תהיה וכו:

עד ה' חולין דף ק"ו: אמר רב עד כאן לחולין עד כאן לתרומה. פירוש היה מראה רב לתלמידיו עד הפרק לחולין והן האצבעות זולתי הכף עד כאן לתרומה הכף של יד והאצבעות מקום הזרוע המחובר בכף היד עכ"ל. ע"ש ברש"י ותוס' מה שהקשו על פירוש זה שכתבו בשם ה"ר רבי אברהם:

שם באות הנ"ל ברכות דף י"ג: עד על לבבך בעמידה. פירוש בירושלמי צריך לקבל מלכות מעומד כיצד היה מהלך בדרך והגיע זמן קריאת שמע לא יקרא כשהוא מהלך אלא יעמוד ויכוון לבו כהוגן ויקבל עליו עול מלכות ואח"כ יחזור לדרך אבל האומר שאם היו יושב יעמוד טעות הוא בידו עכ"ל. ירושלמי זה הביאו תוס' וסיימו בשם התנחומא יעמוד ויקרא וכשיגיע לואהבת ילך לדרכו:

עדי מנחות דף ס"ט: כדעדי טייעא נחתא דוסנין קב חיטי בתלתא פרס ס"א רוזינקא וחיטי (עיין לקמן בערך רזניקא ובערך רסן) בפירוש מגנצא כתיב רוסינרא חיטי (רום כיזבא) פי' טפח גובה על הארץ בערך ג' פרסאות שם אדם עכ"ל הנך שני תיבות רום כיזבא ששמו בין שני חצאי עיגולים הוספה הן משום דהכי איתא בגמרא שלפנינו לפיכך הוסיף הרב המוסף כדרכו. אמנם בגרסת הערוך עצמו ליתא אלא הנך שכתב הכא וכן בשארי דפוסי הערוך [בלתי מוסף הערוך ובלתי מראה מקומות] לא נזכרו כלל רום כיזבא בענין דהכא אלא איתא בזה"ל במנחות פרק רבי ישמעאל וכו' כד עדי טייעא ניחתא ליה רוסנין קב חיטי בתלתא פרסי ס"א רוזינקא וחיטי בפירוש מגנצא כתוב רוסינכא חיטי פירוש טפח גובה על הארץ בארך ג' פרסאות עד כאן העתקתי כל זה למען תדע

כי גם סיומא דהכא שם אדם הם הוספה מהמוסף וכונתו עדי הוא שם אדם אבל הערוך עצמו לא כתבו ודע דבסוגיא שלפנינו במנחות דף ס"ט: כדעדי טייעא נחיתא ליה רום כיזבא חיטי בתלתא פרסי וז"ל רש"י ד"ה רום כיזבא בתלתא פרסי. שהיה אורך קרקעו ג' פרסאות רום כיזבא שני טפח בזקיפת גודל עכ"ל וכתבתי בתיקוני כלי שרת דתיבת טפח צריך להיות טפחים לדסמיך לי תיבת שני ובכן מהראוי להיות שני טפחים בזקיפת גודל וראיתי בצאן קדשים שמוחק תיבת שני וכתב דצ"ל רום כיזבא טפח וכו' כצ"ל וכן הוא בערוך עכ"ל. ואולם לא ידעתי אנה מצא בערוך נך וכאשר בררתי והעתקתי לעיל דלא פירוש טפח גובה אלא לפי נסחאות שלו אבל על ענין כיזבא לא כתב כלום ותדע שהרי מ"ש רש"י בזקיפת גודל ודאי לא נזכר בערוך ובעל כרחיך דהיה מקובל ביד רש"י פירושו של כיזבא דהכי הוא וא"כ מנ"ל לצאן קדשים למחוק תיבת שני עדיפא לקיים את הכתוב שני טפחים. ודע עוד דבערך רזינקא ובערך רסן הראה הערוך לעיין מקומם שכבר פירוש בערך עדי אמנם ממלת כיזבא ולא זכר שום ערך בערכו:

עדן ב' חולין דף קל"ג. ולפרוס ידי' אנסא ליה עידני'. פירוש לא היו מניחין אותו לעמוד מפני שהיה לומדם עכ"ל. ועיין לעיל ערך אנס פירש הערוך בענין אחר וצ"ע.

עדש א' שבת דף ס'. בעדשה הלך אחר שלשלתיו. פי' בלע"ז אישתדר"א ובסוף תוספתא עירובין אין ממלאין בעדשה בשבת עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב בערסה) וז"ל רש"י בערסה אישתרייי"א בלע"ז והן מאזנים גדולות לשקול צמר ושעוה ונחשה והן של עץ:

עדש ד' בבראשית רבה פרשה ס"ב ונזיד עדשים מה עדשה זו עשוי' כגלגל כך העולם עשו כגלגל עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה אסור לדבר עכ"ל כן הוא ג"כ בגמרא דילן בבבא בתרא דף ט"ז: וצריך עיון קצת:

עדית את כל נאות יעקב תרגום ית כל עידית דבית יעקב נאות אלקים תרגום עדית אלהים עכ"ל. בש"ע חושן משפט סימן ק"א סעיף ה' כתב בהג"הה עידית פירוש המשובח שבקרקע שראוי לקבוע עליו דירה תרגום נאות יעקב עידית דבית יעקב עכ"ל:

עוים חולין דף ס': והעקרונים והעוים מתימן באו ולמה נקרא שמו עוים שעיוו את מקומם דבר אחר שעיוו לאלוהות הרבה דבר אחר שכל הרואה אותן אוחזתו עוית עכ"ל. לפנינו כתוב שאיוו לאלוהות וכו':

שם באות הנ"ל גיטין דף ע'. ת"ר המשמש מטתו מעומד אוחזתו עוית עכ"ל פירוש רש"י קרנפ"א בלע"ז וכן כתב רש"י עוד בחולין דף ס': עוית קראנפ"א:

עויק גיטין דף ע"ח. דעויק ליה בחרציה (ושלקתי) (צ"ל ושקלתי) פי' שעקר מתניו ומצלה ליתן לה הגט והיא שולפתו ממתניו דכיון דמדעתי' הוא ונתן קרינא ביה בפירוש רבינו חננאל כתוב דאדיק לי' חרציה ופירוש כגון שהיה הגט דבוק במתניו בחוזק וצמצם מתניו ונתחלחלו כאלו הוא נותנו לה לפיכך הרי זה גט עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** דעדיק כתוב בנוסחאות דידן) עכ"ל. ועיין לקמן בערך שלף ב' איתא דעייק:

עז א' בבא קמא דף כ"ג: הנהו עיזי דשוקא פירוש העומדים לטביחה עכ"ל. וע"ש פי' רש"י:

עז ג' שבת דף ל': שתצילני מעזי פנים ומעזות פנים פירוש עזי פנים שלא יקניטני אדם שיש בו עזות פנים ומעזות פנים שלא יהא בי עזות פנים עכ"ל. בברכות דף ט"ז: רבי בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' או"א שתצילני מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע וכו' פירוש רש"י מעזי פנים. שלא יתגרו בי. ומעזות פנים שלא יוציאו עלי לעז ממזרות ע"כ. ובגמרא דשבת ל': ההוא דאתא לקמיה דרבי חייא אמר ליה אמך אשתי ואתה בני אמר ליה רצונך שתשתה וכו' אמר ר' חייא אהני ליה צלותיה לרבי דלא לשווי' (בני) ממזרא דרבי כי הוה מצלי אמר יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו שתצילני היום מעזי פנים ומעזות פנים פירוש רש"י מעזי פנים שלא יזיקוני: ומעזות פנים. שלא יצא עלי שם ממזרות דהוא עז פנים ע"כ לכאורה ממה דאמר ר' חייא אהניא ליה צלותיה לרבי דלא לשווי' ממזרא דהוה מצלי וכו' דתפלת רבי הוה מעזות פנים שלא יצא עליו שם ממזרות וכן פירוש רש"י אבל לפירוש הערוך אין התחברות צלותיה דרבי לחשב ממזרות. אולם גם הערוך לפירוש זה נתכוון דהאי וודאי גם פסול ממזרות הוא בכלל עזי פנים כדמשמע בקידושין דף ע': והיה קשה לו על פירוש רש"י כפל המאמר ומעזות פנים אחר שכבר בקש שלא יתגרו בו הרי בכללו שלא יוציאו עליו שום לעז אבל לפי' הערוך אתי שפיר דהן הנה שני ענינים נפרדים שלא יקטינהו שום מיי אדם בשום מין קטטה ושגם הוא לא יקניט לאדם אחר. וזה לשון המהרש"א בחידושי אגדות ההוא דאתא לקמי' דר' חייא וכו' בעין יעקב גרס בההוא עובדא נמי רבי וכן משמע קצת מדאמר ר' חייא אהניא ליה צלותיה דרבי דלא לישווי' ממזרא ויש לקיים כאן גרסת כל הספרים ולקמן גרס דלא לשוויה בני ממזרא ר"ל דסמוך אמאי דאמרו בבא מציעא דף פ"ה: גדולים מעשי חייא ודו"ק עכ"ל. והנה בש"ס שלפנינו דאיתא לקמי' דר' חייא וכו' וגם תיבת (בני) שמוהו בין שני חצאי עגולה להורות שאינו מן הגרסא לכאורה טעו לפי דברי מהרש"א הנ"ל. איברא גם לגרסת המהרש"א דגרס בני עדיין קשה למה לא אמר רבי חייא אהניא ליה צלותיה מיד בעובדא הראשונה ויותר תמוה דעל רבי אמר אהניא לי' צלותיה ועל עצמו

שנעשה לו ג"כ כזה לא תלה בשום דבר והעיקר חסר שגדולים מעשיו ובפרט דר' חייא יתלה בזכות עצמו ועל רבי בזכות רבי לא יתלה וודאי פליאה כזו עצומה להכי נראה דהגרסא דאתא לקמיה דרבי חייא כמו שכתובה בכל הספרים היא עיקר רק דההבדל דזה דאתא לקמי' דר' חייא החציף פניו לומר אמך אשתי ואתה [בני] ועשאו לו בעצמו לממזר אמנם הך דקמיה דרבי דאמר אשתך אשתי לא החציף פניו ברבי עצמו והניח לו בחזקת כשרות על זה הטיב אשר דבר ר' חייא על רבי דאהניא לי' צלותיה דלא לשוויי' ממזרא ר"ל דתפלתו של רבי הועילה לו דלא היה מצי האי גברא להחציף פניו בפסולו של רבו עצמו כמו שהחציף האי גברא בר' חייא לפוסלו לו לעצמו. ולפ"ז יפה עשה ויישר כחו על שלא גרס תיבת בני בש"ס שלפנינו:

עזב נדרים דף כ"ב. אי לא חמת בה מילין דעזיבה. פירוש דבר זמה עכ"ל. ז"ל רש"י מילין דעזיבה דברים שיפין להניחן כלומר דבר זמה עכ"ל. ואפשר דעיקר כוונת הערוך ג"כ כך הוא:

עזק א' מנחות דף פ"ה. הלך בשדה ומצאו יושב ועוזק תחת הזיתים. פירוש חופר משליך האבנים עכ"ל. עיין תוספות הוכיחו כפירוש הערוך:

שם באות הנ"ל ראש השנה דף כ"ג: ובית יעזק היתה נקראת איבעי להו בית יעזק תנן לשנא מעליא דכתיב ויעזקהו ויסקלהו וכו' אהלות פרק י"ח אף העוזק בית הפרס טהור פירוש משליך האבנים ויש מפרשים שעשה לו גדר מן האבנים מן ויעזקהו ויסקלהו ומפרש ויעזקהו הסביב וגדר כטבעת תרגום טבעת עיזקא עכ"ל. וז"ל רש"י שחופר סביב הזית כעין טבעת כמו עזקתא:

עזר תענית דף י"ד. תנאי היא דתנן בפרק סדר תענית אלו דף י"ט. על אלו מתריעון בשבת וכו' רבי יוסי אומר לעזרה ולא לצעקה. פירוש לעזרה כל אחד מתפלל לפני עצמו אבל אין עושין כינופיא פירוש אחר לצעקה אין אומרים עניני כל הציבור ביחד בקול. פירוש אחר לעזרה מתפללין לפני הקדוש ברוך הוא כדי לעזרן ולהצילן אבל אין מתפללין להקדוש ברוך הוא שלא להראותן צרה כמו שראו אנשי אותה ספינה פירוש אחר לעזרה מתריעין שיבא להן עזרה עכ"ל. ורש"י פירוש לעזרה צועקין לבני אדם שיבאו לעזרם ולא לצעקה תפלה שאין אנו בטוחים כל כך שתועיל תפלתנו לצעוק עליהן בשבת ועיין לקמן ערך **תרע** א':

עזרד א' דמאי פרק א' עוזרדים. כלאים פרק א' הפרישים והעוזרדים. שבת דף קמ"ד. סוחטין בפגעין ובעוזרדין פי' רש"י קורמ"ש בלע"ז ברכות דף מ': עוזרדין טו"לשי פירות אילן ובלשון ערבי גונרי ואדומין הן וי"א אלזערוד ובלע"ז שורב"א וי"א אלביסרי עכ"ל.

וז"ל רש"י טולשי קולמס"י:
ועוד שם באות הנ"ל שבת דף ל"ח. בצום מצומקות כעוזרדין עכ"ל. פירוש רש"י שנעשו דקות כעוזרדין קורמ"ש בלע"ז:
עזרד ב' עירובין דף ל"ד: כאן בעזרדין כאן כשאינן עזרדין. פי' מתניתא בקנים עזרדין שהן חזקים והן מין אילן ואם יבא להשתמש בהן כיון שהן חזקים ואין יכול לנטותן וליטול העירוב שעל ראשו גזירה שמא יקטום כי קאמינה בקנים שאינן עזרדין דקים שהן כמין ירק ונוחין להרכיבם ולנטותן ולא אתי לקטמן דהני לאו מין אילן הוא ולא גזרי בהו רבנן עכ"ל. וז"ל רש"י. עוזרדין שהוקשו כבר הרי הן כאילן וכי שרינן כשאינן עוזרדין בעוד הקנים רכין דהוו כירק ובירק לא הזכירו חכמים שבות עכ"ל:
עזרה עזרת הכהנים יש מפרשים בשביל כן נקראת עזרה מן עזרה בצרות כלומר ששם מתפללין לאל ושומען ועוזרן עכ"ל. והתי"ט בפרק ב' דמדות כתב בשם ירושלמי שמשם עזרה באה לעולם שנאמר ישלח עזרך מקודש. ובמוסף (**א"ב** לשון פסוק העזרה התחתונה) עכ"ל.
עט בשבת דף נ"ה: ובבבא בתרא דף י"ז. ארבעה מתו בעוטיו של נחש פירוש קולמסו שנכתב בו המות כמו עט סופר. פירוש אחר בעצתו כמו עטה וטעם עכ"ל (דניאל ב') פירוש הזה כתב רש"י ז"ל.
עטף ב' אבות פרק ב' על דעטפת עטפוך כבר פירשנו בערך טף עכ"ל. עיין לעיל ערך טף ד' גריס אטפת אטפוך (וכן הוא בגמרא שלפנינו):
עטף ג' מועד קטן דף כ"ח: עטוף וכסו טורי דבר רברבי ובר רמי הוה. פירוש כאדם האומר להרים התעטפו והתכסו במלבושים הנאים כי זה האיש הבא להקבר אצליכם בן לגדולים הוא ויש אומרים לבני אדם אמר התעטפו והתכסו במלבושיכם הנאים ועמדו על ההרים וכסו אותם בשעת קבורתו כי בן גדולים ורמים הוא. פירוש אחר טורי הם השרים עכ"ל. ורש"י פירוש עיטוף חושך:
עטר א' סוטה דף מ"ט. בפלומוס של אספיאנוס גזרו על עטרות של חתנים אמר רב לא שנו אלא של מלח ושל גפרית. פירוש רבינו גרשם ז"ל מזהב היתה אותה העטרה ורחצו אותה במלח וגפרית שתהא יפה אבל של וורד ושל הדס מותר פי' שהעטרה עצמה של וורד ושל הדס. ור"ח ז"ל פירוש בין מלח ובין גפרית ובין וורד ובין הדס ובין קנים ובין חילת אסור והני מילי דגברי אבל דנשי שרי חדא דבהדיא אמרו רבותינו שבת דף נ"ט: הלכתא כלילא שרי ותו זו דגרסינן בגיטין דף ז' רבינא אשכחי' למר בר רב אשי דגדיל כלילא לברתיה וכו' עד דומיא דכהן גדול בגברי אבל בנשי שרי וקיימא לי בכולה הש"ס

הלכתא כמר בר רב אשי בר ממיפך שבועה. וחיורא תניא בסוטה דף מ"ט. איזו היא עטרות כלות עיר של זהב אבל עושה הוא כיפה של מלח פירוש לא אמרן אלא לכלות אבל לשאר נשים לא דהא אמרינן בנדרים דף נ'. ר"ע עבד לדביתהו עיר של זהב עכ"ל. ועיין תוס' גיטין דף ז'. ד"ה עטרות:

עטר ג' בבא מציעא דף ל"ט: ובבא בתרא דף כ"ט: הני מילי דלא עביד עיטרא אבל עביד עיטרא קלא אית לה. פירוש עטרא שטרא. (וכן פירוש הרשב"ם בב"ב עיטרא שטר חלוקא ובב"מ לפנינו כתוב עטדא ופי' רש"י ג"כ שטר חלוקה רק הבמות לא סרו (מלכים ב י"ב:ד') מתרגמינן לא עטדו) ולא הפליגו מהם עכ"ל. ועיין קונטרוס:

עטר ב' נדרים דף ל"ז: עיטור סופרים פירוש לשון עטירה הוא תרגום לא סרו (מלכים א' פסוק מ"ד) לא עטרו עכ"ל. עיין מה שכתבתי בסמוך בשם רש"י בבבא מציעא דף ל"ט:

עטש נדה דף ס"ג. אלו הן הווסתות מפהקת ומעטשת מלמטה. כגון זה דגרסינן בברכות פרק הרואה דף ס"ב. ובבקעה כל זמן שמתעטש ואין חבירו שומעו עכ"ל. לפנינו ליתא מלת מלמטה ונראה דהערוך הוסיף זה כדי לפרש הכוונה של מתעטשת דהיינו עיטוש מלמטה. אמנם לא ידעתי מי הכריחו לכך דוודאי גם בעיטוש למעלה מיקרי וסתות דגופא וצ"ע ועמ"ש לקמן בס"ד. ואפשר לומר דגרסת הערוך במשנה היה כך ומעטשת מלמטה. והא דדייקא המשנה ליתנו מלמטה ולא קני סתמא. יש לומר לפי מה שאמר שמואל שם דף ס"ג: לוסתות אחת [פירוש רש"י לוסתות דגופא כגון הני דמתניתין משקבעתן פעם אחת הוי וסת] למה שלא מנו חכמים שלשה ע"ש והשתא אי הוה תני סתמא ומעטשת אזי הויין תרווייהו דהיינו עיטוש למעלה ולמטה בכלל מה שמנו חכמים לכך הוכרח למיתני ומעטשת מלמטה וא"כ עיטוש מלמעלה הוא בכלל מה שלא מנו חכמים [והא דשאל שמואל לאתויי מאי ולא ניחא ליה דאתי לאתויי עיטוש מלמעלה אפשר משום דהרי אמרו למה שלא מנו ולא אמרו למה שלא מנהו על כרחיך דאתי לאתויי יותר מאחת ויש עוד דרכים אחרים בישובו של זה ואין כאן מקום להאריך] והוי יודע בטור יורה דעה ובש"ע סי' קפ"ט סעיף ל"ט וכתב יש קובעת וסת וכו' וכן אם מתעטשת דרך מטה וכתב הש"ך ס"ק נ"ג מתעטשת דרך מטה ומדברי הרמב"ם בפירוש המשנה דמתעטש היינו מלעלה וכ"כ התוספות אשטני"ר והיינו מלמעלה כמ"ש [הערוך] בערך [עטש] עטישותיו תהל אור מחוטמו ובפיו אשטורינט"ר ע"כ. ונראה דלענין דינא שניהם אמת עכ"ל הש"ך. ולפי מה שכתבתי אפשר דגם הטור היתה גרסתו כגרסת הערוך ולכך כתב מלמטה משום שיגרת לשון המשנה. אמנם מה שנסתייע הש"ך מהערוך קצת קשה שלא הערה הש"ך דעת הערוך גופי' דס"ל דהך דנדה מיירי בעיטוש

מלמטה. וכן מה שהביא הש"ך מהרמב"ם לא אתברר לי כי ז"ל הר"מ בפירוש המשנה מפהקת פיהוק: ומעטשת עיטוש עכ"ל:

עכבר א' בבא מציעא דף פ"ד: לא שבקו בני עכבריא. בויקרא רבה בפרשת זאת תהיה על להה"א עכבריא והוה מכרז מאן בעי למיזבן סמא דחיי פירוש שכונה עכ"ל. ורש"י פי' עכבוריא שם מקום:

עכל א' בבא בתרא דף צ'. מפרש כמה עוכלא אחד מחמשה ברובע הקב והקב חמשה ביצים והוא ביצה וחומש ביצה עכ"ל. וכ"כ הרשב"ם בשם רבינו חננאל בזה"ל ועוכלא אחד מחמשה ברובע הקב כלומר אחד מחמשה בלוג היינו ביצה וחומש ביצה שהלוג ו' ביצים ע"כ וע"ש. ודברי רבינו הערוך בזה צריכין תיקון והגה"ה:

עכן סנהדרין דף מ"ד: וחד אמר זמרי שמו ולמה נקרא שמו עכן שעיכן עוונותיהם של ישראל. כעכנא שמסבבת ומעקמת שהיו כל ישראל בכלל החטא עכ"ל. במוסף (**א"ב** פירוש בלשון יוני נחש ואפעה אך לי נראה כאן בלשון יוני ורומיי מין חיה אשר שמה קיפוד ולפעמים מסבבת עצמה ככידור ויורה קוציה לחוץ כמו חצים עכ"ל. ואולי שלזה כיוון רש"י בסנהדרין דף מ"ד. שכתב בזה"ל עיכן גילגל עליהם פקידות עוונותיהם כעכנא זו שמתגלגלת בהיקף עגול:

עבר ב' בבא בתרא דף ס"ז: לא מכר את העכירין ולא את הגלגל. פי' בתשובות עכירין בנו"ן תנן והן כבשי שכובשין את הזתים בבית הבד והיא קורה. פירוש אחר עכירין הן העגילין דתנן בכלים פרק י"ב משנה ח' הכירים ופירוש כבשי והן גלגלי אבנים נקובות באמצע וטוחנין וכובשין בהן הזתים עכ"ל. לפנינו איתא העבירין אבל במשנה שבמשניות העכירין וז"ל תוס' י"ט העכירים הכי גרסינן וכן גרסת הרי"ף בכ"ף עכ"ל.

עכשיו משנת אבות פרק קמא ואם לא עכשיו אימתי פירוש עתה עכ"ל. בתשבי שורש עכשיו כתב בזה"ל ויש כותבין עכשיו ביו"ד ואינו צריך עכ"ל. וכתבתי על צידו ובכל המקומות שלפנינו נדפס עכשיו מלא יו"ד לבד ראה זה מצאתי בברכות דף ס"ג: ובסנהדרין דף צ"א. נדפס [בש"ס שלפני דפוס פ"פ דמיין] עכשיו בלא יו"ד:

על א' יבמות דף ד': ואי כתב רחמנא לא יעלה הוה אמינא כל העלאה קא אסור רחמנא (ואפילו מוכרי כסות) פירוש שנושאין הכלאים בידיהן להראותן קמשמע לן לא תלבש. שם דף פ"א. אני שונה עגול בעגולין עולה פירוש מעלה אחד ממאה והשאר מותרין ולולי שהתרומה בזמן הזה דרבנן לא היה התנא שונה עולה אלא מדמע הכל עכ"ל. ע"ש פי' רש"י שמוסיף בה דברים כיון שהוא דאורייתא לא היה עגול בעגולין בטל כיון דדבר חשוב הוא ובאלף לא בטיל:

שם באות הנ"ל כתובות דף ק' איכא דניחא ליה באשה דשקלא על יד על יד עכ"ל. לפנינו ליתא אלא בריש פרק שום היתומים בערכין דף כ"א: איתא.

עוד שם באות הנ"ל תענית דף יו"ד. וסימניך עילאי בעו מיא תתאי לא בעו מיא. פירוש שמואל בנהרדעא ורב בסורא ותרוייהו על פרת שמואל ונהרדעא הם עלאי בעו מיא ורב וסוראי תתאי לא בעו מיא דכיון שהם תחתים נקוים המים אליהן ומתקיימים אצלם והלכך יום ששים כלאחר ששים עכ"ל. בגמרא שלפנינו איבעי' להו יום ששים כלפני ששים או כל אחר ששים ת"ש רב אמר יום ס' כלאחר ס' ושמואל אמר יום ס' כלפני ס' אמר ר"נ ב"י וסימנך עלאי בעו מיא תתאי לא בעו מיא אמר רב פפא הלכתא יום ס' כלאחר ס' וז"ל רש"י כלפני ס' ולא מדכרינן. כלאחר ס' ומדכרינן. עלאי בעו מיא העומדין בהרים צריכין יותר מים מפני שהגשמים מתגלגלין ויורדין למטה. תתאי לא במו מיא. שמתכנסין כל מימי ההרים לבקעה ה"נ רב שהיה מארץ ישראל וכו' וארץ ישראל גבוה מכל הארצות ובבל בגולה מתוך שאינן צריכין לגשמים אין שואלין עד (ס') [צ"ל ס"א] לתקופת תשרי וכן אנו נוהגים שכל מנהגינו אחר בני בבל עכ"ל רש"י [ולפי הג"הה שלי דצ"ל ס"א לתקופת תשרי לא זכיתי להבין מה שסיים רש"י וכן אנו נוהגים וכו' וכי יהיה המנהג נגד פסק הלכה מרב פפא] ברם מפירוש רבינו נראה שגירסא היה לו רב אמר יום ס' כלפני ס' ושמואל אמר יום ס' כלאחר ס' ולכך אי אפשר לו כפירוש רש"י אלא מפרש דשמואל שהיה יושב בנהרדעא ובעו מיא אמר יום ס' כלאחר ס' ורב ישיבתו בסורא לא בעו מיא ואמר יום ס' כלפני ס' וזה שסיים רבינו והלכך יום ס' כלאחר ס' קאי אדשמואל דעסיק ביה מתחלה או אולי צריך תיקון וצ"ל והלכך יום ס' כלפני ס' וקאי שפיר במה דמסיים. ועל פי גירסת ופירוש רבינו יבואר מה שיש לדקדק לכאורה דאמר הש"ס ת"ש רב אמר וכו' ושמואל וכו' ומה פעל בזה דאכתי לא נפשוט הספק ששאל [ואין לומר דפשיט דהלכה לגבי שמואל זה אינו חדא דכשם דהלכה כרב באיסורי כן הלכה כשמואל בדינא והכא אינו לא איסורא ולא דינא ותו דהוה ליה להש"ס שרוצה לפשוט האיבעי' להביא רק דעת מי שהלכה כמותו] ועוד מאי בעי ר"נ ב"י בהך סימנא הלא פלוגתא דרב ושמאל נשנית לאין מספר ולא אתנח בה סימנא ולמה דוקא הכא נותן בהן סימן ותו בהא דאמר רב פפא הלכתא יום ס' כלאחר ס' כאילו חידש דבר חדתא ולא אמר הלכה כרב [לגירסת רש"י] אמנם רבינו האיר עינינו בתורתו דתכלית הפשיטות הוא מר"נ ב"י דאמר וסימנך כו' כלומר דרב ושמואל לא פליגי אלא דמר כי אתרי' ומר כי אתרי' דהיינו במקומו של רב היא סורא דלא בעו מיא נהגו שלא להזכיר ביום ס' והוי כלפני ס' אבל במקומו של שמואל נהרדעא דהיא עלאה ובעו מיא היו מקדמין במים

להזכיר ביום ס' והוי יום ס' כלאחר ס' והשתא שפיר נפשטה האיבעיא דתלוי בבבל במנהג המקומות [ועין בהרא"ש בסוגיא זו ובתשובתו שהביא הב"י סי' קי"ז שתמה למה אנו נוהגים וכו' ומסכים למנהג פרובינצא וכו'] אכן רב פפא לא ס"ל כך ופסק הלכתא יום ס' כלאחר ס וכל המקומות שבבל שוין ולכך הוכרח לומר כל הפסק דיום ס' כלאחר ס' לאפוקי אף מדשמואל [לגירסת רבינו] ג"כ [דגם שמואל מודה למנהג רב בסורא דלא בעו מיא דיום ס' כלפני ס'] ורב פפא חולק וכדאי רבינו לסמוך:

על ב' שבת דף ק"ט. אמר שמואל עלין אין בהן משום רפואה פירוש עלי ירק לצנן בהם העין אין בהן משום רפואה ושרי עכ"ל. וז"ל [רש"י] עלין. כך שם העשב: אין בהן משום רפואה באכילתו להאיר העינים דלא מסו:

עלם ברכות דף י"ז. עולמך תראה בחייך. פירוש מעין אותן הטובות שעתיד הקדוש ברוך הוא לשלם לך לעולם הבא תראה כשאתה בחיים עכ"ל. וז"ל רש"י עולמך תראה בחייך. כל צרכך תמצא.

עלס מנחות דף ס"ו: ובכורות דף נ"ז: כנף רננים נעלסה נושא עולה ונתחטא עכ"ל. ע"ש ובפירוש רש"י:

עלף חולין דף ג': אבל לא שחט לפנינו ב' וג' פעמים לא ישחוט שמא יתעלף (פי' רש"י לשון עייפות וחלישות הלב שאינו יכול לראות מכת חרב אפי' בבהמה לשון ותתעלפנה הבתולות) שבת דף ט': לא יכנס סמוך למנחה למרחץ להזיע שמא יתעלף פירוש לשון עייפות כמו על ראש יונה ויתעלף עכ"ל. לפנינו איתא יתעלפה פי' רש"י פשמי"ם בלע"ז:

עלץ עירובין דף נ"ג: אמרי לי' לרבי אבהו הצפיננו היכן רבי אלעאי צפון אמר להן עלץ בנער' אהרונית אחרונית עירנית והנעירתו. פי' הצפיננו הראה לנו ענין צופה ורואה צפון עניין צפנת פענח כלומר היכן טמון עלץ בנערה יש מי שאומר אשה שמא שנשא אשה כהנת מזרע אהרן והיא אחרונית עירנית מבנות הכפרים כדגרסינן בביצה דף ל"ב. אלפסין חירניות מאי חירניות אמר רב יהודה עירניות מאי עירניות אמר אביי צעי חקלייתא. אחרונית היא אשתו אחרונה שכבר נשא אחרת ויש אומרים שמש ששנה מסכתא מתורת כהנים כגון שחיטת קדשים וכיוצא בהן. עירנית כלומר משנה חיצונה. אחרונית שגרסה באחרית ימיו עכ"ל: ורש"י פירוש עירנית בעלת חן וחריפה כאדם ער:

עלת שבת דף קי"ט. אשכח ביה מרגניתא זבנה בי"ב עליתא דדינרי עכ"ל. לפנינו איתא בתליסר וע"ש ברש"י וז"ל תריסר עיליתא דינרי עליות מלאות דינרי זהב וגוזמא בעלמא הוא כלומר הון עתק מאוד וכו'. ורבינו פי' עילתדדינרי פירוש כלי קטן כמו אנטל:

עמד א' כתובות דף כ"ח. מעמד ומושב היה לפלוני במקום הזה עכ"ל. לפנינו איתא מעמד ומספד ועיין פירוש רש"י מקום היה לו כאן להספיד מתיו כשמוליכין לבית הקברות שלו לעשות שם מעמדות ומושבות שהיו עושין שבעה למת:

שם באות הנ"ל יבמות דף ק"ו. ישיבתה זו היא עמידתה פירוש ישיבתה בלא יבום זו היא עמידתה וכן תתקיים יפה אמר לה והא ידעה כלום יודעת זו כלום שאינו מתכווין לשם יבום עכ"ל. לפנינו איתא אמר לה ידעתי לי' אמרה ליה אין ממונא הוא דחזי לה וכו' וע"ש פירוש רש"י וכאן דברי רבינו צריך תיקון קצת:

עוד שם באות הנ"ל ברכות דף כ"ח. נר ישראל עמוד הימיני. פירוש שני עמודים היו במקדש ועליהם כל הבנין עכ"ל. וז"ל רש"י שני עמודים העמיד שלמה באולם שם הימיני יכין ושם השמאלי בועז (מלכים א' ז') והימיני לעולם חשוב:

עמץ סנהדרין דף ק"י. כל דחמי לה דהוא שלחה ערטיל עמיץ עינוי ואזיל פירוש כמו עוצם עיניו עכ"ל. לפנינו איתא נוסחא אחרת והתחלתו בדף ק"ט: און בן פלת אשתו הצילתו וכו' אותבה על בבא וסתרתי' למזיה כל דאתא חזייה הדר וכו':

עמר א' שבת דף כ'. עמרניתא דביני ביני. פירוש לשון צמר שיש בין קליפה ובין האילן רך כעין צמר בארז שמו לכש עמרניתא דערבא שמו פתילת האידן עכ"ל. לפנינו איתא בעמרניתא דאית ביה:

שם באות הנ"ל חגיגה דף ט"ו: שאל נימוס הגרדי את רבי מאיר כל עמרי' דנחית ליורה סליקי פירוש כל אותו הצמר שנותנין ליורה גדולה לצבוע עולה בכולה הצבע יפה אמר ליה כל דהוה נקי על גב אמו סליק דלא הוה נקי אגב אמו לא סליק כלומר כל אותן הצמר שהוא נקי ואינו מלוכלך בטיט קולט הצבע יפה כך רבי עקיבא בתחילה היה יפה עלה בשלום וירד בשלום אחר שמתחלה לא הי' הגון לא ירד בשלום עכ"ל. עיין שם בפי' רש"י ותוספות:

עמר ג' סנהדרין דף פ"ה: הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו ברשותו וישתמש בו שנאמר והתעמר בו ומכרו. פירוש ענין שמוש עכ"ל. ז"ל רש"י פרשת תצא כ"א פסוק י"ד לא תתעמר בה לא תשמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימראה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן:

ען א' סנהדרין דף כ"ו: ואמר רב נחמן החשוד כשר לעדות אמר לי' רב ששת עני מרי ארבעים בכתפי' וכשר ובמנחות דף פ"א. איהך דקיימא תודה היא הא לחמה והא תיהוי תמורה אמר ליה רב נחמן עני מרי ארבעים בכתפיה וכשר. פירוש עניי אדוני הוא חייב

מלקות. אף על גב דלא ידעיה אי בעל וודאי נקיטינן מלקין על לא טובה השמועה עכ"ל. הך אע"ג וכו' קאי אדלעיל היינו בסנהדרין וכן כתבו רש"י ותוס' שם ע"ש:

ען ב' שבת ל"ג. על עינוי הדין פירוש הדיינין שמענין את הדין לאחר שיודעין הדין מאחרין אותו. עיוות הדין הדיינין שמעוותין את הדין. קלקול הדין בעלי הדין שמקלקלין את הדין עכ"ל. וז"ל רש"י עינוי הדין שמאחרין הדיינין לדונו ולא לשם שמים אלא לאחר שהוברר הדין משהין אותו. עיוות הדין. שמעוותין אותו מזידין: קלקול הדין שלא היו מתונים בדין לעיין בו כל צרכן ונתקלקל מאליו:

ען וי"ו יבמות דף מ"ד. ארבעה אחין נשואין ד' נשים ומתו אם רוצה הגדול שבאחין ליבם את כלן הרשות בידו גמרא אימא ארבעה מאחין הרשות בידו ושבקינן ליה והתניא ודברו אליו מלמד שמשיאין לו עצה הוגנת וכו' לא צריכא דאפשר לי' אי הכי אפילו טובא נמי עצה טובה קמשמע לן ד' אין טפי לא כי היכי דנימטינהו עונה בחדש. פירוש רבינו חננאל ז"ל אדם הראשון בערב שבת שימש תחלה. בכתובות דף ס"ב עונה של תלמידי חכמים אימת מערב שבת לערב שבת. אשר פריו יתן בעתו זה המשמש מטתו מערב שבת לערב שבת. וגם על זה פירוש שבו נברא אדם הראשון וקשיא הא דתנן בסוף פרק אע"פ ואוכלת עמו מערב שבת לע"ש ומפרש רבי יוסי ברבי חנינא (לפינו איתא רב אשי) אמר תשמיש עכ"ל. לא איתברר מה קא קשיא לי' אמנם דע שטעות נפל וצ"ל מלילי שבת כי כך נשנית המשנה שם דף ס"ד: ואוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת מאי אוכלת רב נחמן אמר אוכלת ממש רב אשי אמר תשמיש תנן אוכלת עמו לילי שבת בשלמא וכו' והנה לפירוש ר"ח שקבעו זמן בע"ש על סמך שאדם הראשון שימש תחלה ושבו נברא [כדאיתא בסנהדרין דף ל"ח: שמינית עלו למטה שנים וכו'] ומשום דנקט בע"ש ס"ל לר"ח דע"ש ממש קאמר ולפיכך כתב רבינו הערוך וקשיא הא דתנן בסוף פרק אע"פ בכתובות ואוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת ומפרש רב אשי תשמיש הרי דמוכח דחיוב עונה דנקיט בכל מקום היינו בליל שבת דוקא וכן פירוש רש"י דף ס"ב בזה"ל מערב שבת וכו' שהוא ליל תענוג ושביתה והנאת הגוף עכ"ל. עי' קונטרס:

ענג ב' בבא קמא דף פ' ובלבד שלא ישהא את הענוגה שבהן שלשים יום. פירוש אחרונה כמו הלהן תעגנה כלומר תתאחרנה עכ"ל. לפנינו איתא העגונה וז"ל רש"י העגונה מאוחרת כמו הלהן תעגנה (רות א') תאחרנה מלהנשא: וגירסת רבינו צ"ע שמביא ראיה מן תעגנה על ענג ולולא דמסתפינא הייתי אומר דערך זה צריך להיות לעיל בערך עגן וטעות נפל בספרים:

ענוה פאה פרק א' אע"פ שאמרו אין פותחין לפאה מששים הכל לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי הענוה. פירוש קמה כדפרשינן לעיל בענב. פירוש אחר קשירת הדבר הפרוד בלשון הקודש קרוי עניבה תרגום לולאות ענובין וכמו עניבה בקשירה ותנא שאמר ענוה בוי"ו אפשר שהוא במקום בי"ת וי"א לפי ענותו של בעל השדה מן וענותך תרבינו פירוש לפי גודל השדה ולפי רוב העניים שדהו מרובה ועניים מועטין נותן לפי שדהו שדהו מועטת ועניים מרובין נותן לפי עניים עכ"ל. עיין מה שכתבתי בסייעתא דשמיא בגליון המשניות:

ענקוקלות ערלה סוף פרק א' ענקוקלות והחרצנים והזגין וכו' אסורים בערלה וכו'. פירוש ענקוקלות הרכים שבראשי הגפנים כמו שפירוש רב אחא משבחא בשאילתות והי נינהו קנוקנתא כדאמר קנוקנות גפנים עכ"ל. כמו שפירוש רב אחא משבחא בשאילתות ריש פרשת וישלח סימן כ"ד שאילתא וכו לא אסרה תורה קנוקנית שבו [חולין דף צ"ב.] וכו' כי היכי דאמרינן קנוקנות גפנים עכ"ל. (אמר המעתיק עיין בפירושי הרמב"ם והר"ש במשניות שבגמרא ובפירוש הרב מברטנורה לפירוש המשנה שבמשניות וכולם פירשו שהן ענבים שלקו קודם גמר בשולן ונפלאתי על הגאון מהר"י בערלין שלא הערה בהם ומפירושם כלום וגם במשניות לא הערה מפירוש הערוך כלל והמה רחוקים מאוד לפענ"ד כי רבינו הערוך לא הזכיר בהם לקותה כלל רק רכים שבראשי הגפנים וצע"ק):

עשר (רבינו כתב כאן ערך עשר כאילו היא כתובה בסמ"ך באשר שהיא נקראת בשמאלי אבל עשר בשי"ן הימני כתב רבינו במקומו הראוי) ברכות דף נ"א: עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה וכו' הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ בחי כרב אשי דאמר על הארץ. ובברכת על הארץ מוזגין עליו מים מפני כי הוא יין חי דקיימא לן בברכת הארץ נותנין עליו מים אם הוא חי דהא אמרינן בברכות דף נ': מודים חכמים לרבי אליעזר בכוס של ברכת המזון שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים עכ"ל. לפנינו איתא אמר רב ששת ובברכת הארץ ועיין תוס' בפסחים דף ק"ח: ד"ה שתאן וכו' כתבו זה בשם הערוך:

שם באות הנ"ל מקבלו בשתי ידיו ואוחזו בימינו ורבי יוחנן אפילו לסייע בשמאלו עכ"ל. לפנינו איתא אמר רבי יוחנן ראשונים שאלו שמאל מהו שתסייע לימין אמר רב אשי הואיל וראשונים שאלו ולא איפשיטא להו אנן נעביד לחומרא:

עוד שם באות הנ"ל תענית דף ה'. (כי שתים רעות עשה עמי) עשרין ותרתי שביקא להו. פירוש הלא הם מפורשים מהדין קרא ולקמי' כ"ד ואמאי חשיב ב' ושביק כ"ב ואלו הן א' אותי עזבו ב' לחצוב להם ג' עזבך את ה' אלקיך ד' רעתך ה' ומשובותיך ו' ולא פחדתי ז' ולא אעבור ח' צועה ט' זונה י' נהפכת י"א נכתם עוונך י"ב לא נטמאתי י"ג דרכך בגיא

י"ד כי אהבתי זרים ט"ו ואחריהם אלך י"ו הובישו י"ז מלכיהם י"ח שריהם י"ט כהניהם כ' נביאהם כ"א אומרים אבי אתה כ"ב ולאבן את ילדתני כ"ג כי פנו אלי עורף כ"ד כי מספר עריך היו אלקיך יהודה ואמרינן נמי דהני דאמרן הכא כ"ד רעות דכתיבי בענין התשפוט ודמי דהכי הוא בוודאי ואלו הן א' עיר שופכת דם ב' ועשתה גלולים ג' טמאת השם ד' רבת המהומה ה' איש לזרועו היו בך למען שפך דם ו' ז' אב ואם הקלו בך ח' לגר עשו בעשק ט' יתום י' ואלמנה י"א את קדשי בזית י"ב ואת שבתותי חללת י"ג אנשי רכיל י"ד אל ההרים אכלו בך ט"ו זמה עשו בתוכך י"ו ערות אב גלו בך י"ז טמאת הנדה ענו בך י"ח ואיש את אשת רעהו י"ט ואיש את כלתו כ' ואיש את אחותו כ"א שוחד לקחו בך כ"ב נשך ותרבית כ"ג ותבצעי כ"ד ואותי שכחת בספר אחד כתוב תרתי הווין והא כ"ד הווין. ס"א תרתי הוא דעבוד כ"ד שביקא אמר לי' הכי אמר ר' יוחנן כל אחת ואחת שקולה כשתים שנאמר כי שתים רעות וגומר ובתרה שמעתא אחריתי כי עברו וגומר ותו לא וגומר זאת אגדה היא ויש שאומרים בפירושא דהני כ"ד דקאמר לאו דווקא האי מניינא אלא לרעות נפשי' קא מיכוין ודקאמר כ"ד ובלשון הבאי וגוזמא כדכתיב מהכות כסיל מאה כי שבע יפול צדיק וקם כי שבע תועבות בלבו ולמך שבעים ושבעה וכיוצא בהם ואי אמרת היכי כ"ד אמרי רגילי רבנן במאי דנפישי למימר כ"ד כי ההיא דב"מ פרק הפועלים דף פ"ד. אמר לי' דין כבר לקישא דאי הוה בר לקישא הוה מקשי לי כ"ד קושיי ומפריקנא לי' כ"ד פירוקי וממילא רווחא שמעתא וכן אמרי בסוף המדיר בכתובות דף ע"ז: כ"ד מוכי שחין היו בירושלים. כל אלו פירושים מן רב האיי גאון. ומניין של יחזקאל הוא העיקר בעניינו שכן מצינו מפורש בויקרא רבה אל תונו פרשת מות וחיים ר' יודן בשם ר' יוחנן כ"ד חטאות סדר יחזקאל ומכולן לא חתם אלא על הגזל עכ"ל. וז"ל רש"י בתענית שם עשרים (וארבע וצ"ל) ותרתי שביקא להו בתמי' בפרשת התשפוט כ"ד עבירות שעברו לישנא אחרינא על כ"ד ספרים:

עוד שם באות הנ"ל כלים פרק א' עשר קדושות הן ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות שאלו את רב האיי עשר קדושות ששנינו בריש כלים כשתחשוב אותן יבוא י"א והשיב כך ארץ ישראל אינה חשובה מן הקדושות לפי שבשאר הקדושות יש בהן כבוד למקום שמונעין ממנו מקצת טומאה או שמונעין מקצת בני אדם להיכנס אליו ואין בסתם ארץ ישראל קדושה זו והבאת ביכורים ועומר ושתי הלחם ולחם הפנים אינן בקדושות הללו וי' קדושות בארץ ישראל הן וסדר אחד הן כל אחת כתורתה עכ"ל. הרב מברטנורה כתב כן בשם הגאונים ואית דמפרשי דתנא קמא דחשיב עשר קדושות רבי יוסי היא וכו' ע"ש וכ"כ הר"ש:

עוף א' סוטה דף מ"ה. עפו עמריו לתוך שדה חבירו. פירוש כמו ויעף אלי שהפריחם הרוח ונתלו באילן עכ"ל. לפנינו איתא שצפו:

עף ג' כתובות דף ס"ז:אמר מפיק כולי האי עייפינהו ניהליה ושדר לי' עכ"ל. בגמרא כך איתא מר עוקבא הוה עניא בשבבותי' דהוה רגיל לשדורי לי' ארבע מאה זוזי וכו' יומא חד שדרינהו ניהלי' ביד ברי' אתא אמר לי' לא צריך א"ל מאי חזית א"ל חזאי דקא מזלפי לי' יין ישן אמר מפנק כולי האי עייפינהו ושדרינהו ניהלי' וז"ל המהרש"א בד"ה ד' מאה זוזי וכו' ואע"ג דבשני מאות זוז לא מיקרי שוב עני ואסור לקבל צדקה מ"מ ד' מאה זוזי בפעם אחת שרי לעני לקבל כדתנן במתני' דפאה [אפילו אלף נותנין לו כאחת הרי זה יטול] ומיהו כי עייפינהו ושדרינהו ניהלי' בו ביום קשה האיך קבל הכפל והלא כבר קבל ד' מאות זוז ונעשה עשיר ודוחק לומר שכבר הוציא בו ביום יותר מב' מאות זוז עד שלא נשארו לו ב' מאות זוז עכ"ל. והנה עוד יש לדקדק למה אמר עייפינהו ושדרינהו הכי הוה לי' למימר הדר שדר לי' עוד ד' מאות זוז ותו כי חזא דקא מזלפי לי' יין ישן ועלה בדעתו שאין צריך [כמו שהגיד אח"כ לאביו] מה ראה לדבר זה שנתן לו ד' מאות זוז ששלח לו אביו כזאת לפי שהוא סבור שהוא עני אבל לפי מה דחזי השליח דקמזלפי לי' והחזיק להאי גברא דקמזלפי לי' לעשיר ואסור לקבל צדקה וא"כ למה הפסיד מעות אביו שלא על מנת כן שלח לו. ולכך נראה וודאי דהאמת כן דמר עוקבא שלח ביד פיקח וברי' דמר עוקבא כד הוי חזי מעשה דקמזלפי לי' יין ישן לא נתן לו כלום וחזר אל אביו בצרור כספו להשיבו אל אביו וא"ל לא צריך אמנם מר עוקבא השיב לבנו מפנק כולי האי עייפינהו [ופירש"י כפליהו וכן לפי התרגום שהביא רבינו וכן גלימא עיף קמיעף שפירושו הדבר בעצמו כפולה] דהיינו לאותן ת' זוזי שהחזיר לו הניח עוד ת' זוזי וזהו עייפינהו ושדרינהו ניהלי' והשתא שפיר הי' מותר לקבלן דאפילו אלף נותנין לו כאחת [ולא אכחד כי מצאתי בילקוט פרשת וישב תוך רמז קמ"ה העתיק מר עוקבא וכו' דהוה רגיל וכו' לשדורי לי' מאה זוזי וכו' ולגירסת הילקוט ליכא להקשות מידי]:

שם באות הנ"ל חולין דף נ"א: גלימא עיף מיעף עכ"ל. לפנינו איתא עוף ומעופף ופירש"י כפולה הטלית וכו' [וקצת יש לדקדק דלא נקט גלימא כמו דאמר בגמרא]:

עפר א' שבת דף נ'. עפר לבונתא שרי. פירש עפרורית שללבונה תרגום לבונה זכה לבונתא דכיתה ורגילין להטיל עפר זה באהלא לרחוץ ידים מזוהמות ואהילא גופי' כדאמרינן בתינוקות בנדה דף ס"ו: דרש רבא אשה לא תחוף לא בנתר ולא באהל וכו' עכ"ל. לפנינו איתא בחול ורש"י לא פירש כלום:

עצב א' שבת דף קמ"ז. אין מעצבין את הקטן. פירוש מיישבין איבריו של קטן ומיישב בידו חוליות של שדרה אחת על חברתה וזה עיצוב מלשון עצבון עכ"ל. וז"ל רש"י אין מעצבין לשון ידיך עצבוני (איוב י') וכו'.

עקל א' שבת דף קמ"ד. מוחל היוצא מעקל בית הבד טמא. פירוש עקל שם הכפיפה שעוצרין בה הזיתים והיא עשוי' כמין קופה ואינה כולה גדולה אלא מסורגה כמעשה מצודה ושבכא ואחר שעוצרין הזיתים ונשאר הגפת שהן הגרעינים של זיתים מכניסין אותן באותו עקל ונסחט מן הגפת כל שמן שנשאר בו ונותנין על העקל ממל שהיא מפרכתא ועוד מפורש בערך לולב עכ"ל. ורש"י כתב פירש זה בשם רב האיי בע"ז דף ע"ה ד"ה גורגי:

עקס א' ברכות דף נ"ח: וגמירי דאי לאו עקוסא דאקרבא דמוניח בנהר דינור. פירוש נראין הדברים שעוקץ עקרב מכוכבי כימה שהן ממונין בצנה עש הוא זנב טלה עירובין דף ק': הא דאית לי' עיקסא. פירוש יש למנעל לסופו עוקץ חד ושובר את העשבים עכ"ל. לפנינו איתא עוקצא (וכ"כ במוסף אהה"א דהביא רבינו הא דעירובין):

עקץ ב' סנהדרין דף מ"א. כגון שעקץ תאנה בשבת דעלה קא מיקטיל פירוש עקר עכ"ל. וז"ל רש"י ד"ה שעקץ. דקץ וחתכה מעוקצה. ועי' היטיב רש"י ב"ק ע'. ד"ה עקוץ לך תאנה וכו' וצ"ע:

ער א' עירובין דף ח'. רב ור' חייא ור' יוחנן אמרי מותר להשתמש תחת הקורה וכו' שם דף ט'. אמר אביי מסתברא מילתא דר' יוחנן תחת הקורה אבל בין לחיין אסור ורבא אמר בין לחיין נמי מותר אמר אביי מנא אמינא לה דאמר רב חמא בר גוריא אמר רב תוך הפתח וכו' אע"פ שאין בו ד' על ד' נריך לחי אחר להתירו ורבא התם דפתוח לכרמלית אבל לר"ה מאי שרי יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא אין מצא מין את מינו וניעור וכן איתא עוד הא לישנא בסוף הסוגיא שם גבי מבוי שרצפו בלחיין ע"ש. פירוש פתוח לכרמלית שהיא דומה לו נתערב בין הלחיין עם הכרמלית ונשתתף לו ונעשו רשות אחת כמו מין שמצא את מינו והקיצו להשתתף עמו ואסור לשמש בין הלחיין עד שיעשה לחי שחוצץ בינו לבינה ומפליגו ממנה וכו' פתוח לרשות הרבים שאינה ממינה אינה מתעבת עמה. ובבכורות דף כ"ב. כ"ג. מצא מין את מינו וניעור עכ"ל. בעירובין ובבכורות לא פירש"י על מלת וניעור. אכן בעבודה זרה דף ע"ג. האריך בזה הלשון ד"ה מצא מין את מינו וניעור וכו' ולשון ניעור כאיש אשר יעור משנתו (זכריה ד':א') כמו הניעור משנתו [אבות פרק ג'] וכל היכא דתנן מצא מין את מינו וניעור היינו פירושה ויש מפרשים וניעור נוער מתורתו ונדבק בחבירו ונתחזק וא"כ נוער מיבעיא לי' עכ"ל רש"י.

ער יו"ד בבא קמא דף קי"ט. ת"ר אין לוקחין מן הגרדי לא עירין וכו' עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** פירוש בלשון יוני צמר עיין ערך ארא) עכ"ל. לפנינו איתא אירין:

ער י"ג תרגום ואת הפרס ואת העזניה וער ועזיא עכ"ל המוסף. וכן איתא במתורגמן **עד** לאפוקי ממה שראיתי בקצת חומשין נדפס **ועד**:

ערב א' ראש השנה דף י"ו: אמר רבי יצחק וכו' למה תוקעין בר"ה וכו' אלא למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן. פירוש כמו שמצינו שיש מלאך מליץ פודה כך יש מלאך משטין ומכונין ישראל ואומרין בכל לבם שאם יעמוד משטין עליהם לדקדק במצות ומאחר שרואה המשטין שמחבבין המצות מיושב ומעומד כאילו מתעכב מלהסטין עכ"ל. וז"ל רש"י כדי לערבב שלא ישטין כשישמע ישראל מחבבין את המצות מסתתמין דבריו עכ"ל:

שם באות הנ"ל פירוש אחר כתוב בירושלמי בלע מות לנצח וכתיב והי' ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' וכי שמע שטן קל שופרא זימנא חדא בהיל ולא בהיל וכד תניין לי' אמר ודאי ההוא שופר דיתקע בשופר הגדול מטא זימנא למיתבלע ומרתיע ומתבלבל ולית לי' פנאי למיעבד קטיגוריא עכ"ל. ז"ל תוס' ד"ה כדי לערבב פירש בערוך דכתיב בירושלמי בלע המות לנצח וכתיב והי' ביום ההוא יתקע בשופר גדול כד שמע קל שיפורא וכו':

עוד שם באות הנ"ל ומכאן אנו למידין דבעינן ל בעמידה כמו ל' בישיבה והני דמחמרי ועבדי ל' כדיתבי ול' בלחש ול' על הסדר כנגד מאה פועיות דפעיא אימי' דסיסרא ואלו י' אינון כשגומרין כל התפלה קל תקועיא דיחידאי מתבעי למיהוי י' תשר"ת תש"ת תר"ת והן ק' עכ"ל. הביאו תוס' בר"ה דף ל"ג: בד"ה שיעור תרועה.

עוד שם באות הנ"ל ביצה דף י"ב. מר סבר עירוב הוצאה לשבת עירוב הוצאה לי"ט. פירש י"ט לדברים שאינן צורך אוכל כשבת מה שבת אין מוציאין מרשות לרשות בלא עירוב כך ביום טוב עכ"ל. ע"ש פירש"י ותוס':

ערב ב' כל מקום ששנה רבן שמעון בן גמליאל במשנתינו הלכה כמותו חוץ מערב וצידון וראי אחרונה ערב. בבא בתרא דף קע"ג: המלוה את חבירו על ידי ערב וכו' רשב"ג אומר בן כך ובין כך לא יפרע מן הערב. צידן. גיטין פרק מי שאחזו דף ע"ד. אמר רשב"ג מעשה בצידן באחד שאמר לאשתו הרי זה גיטיך על מנת שתתני לי איסטלית ואבדה איסטליתו ואמרו חכמים תתן לו את דמי' וכו' עכ"ל, לפנינו איתא שתתני לי אצטליתי ואבדה איצטליתו:

ערב ד' עבודה זרה דף כ"ז. יבמות דף ע"א. ערבי מהול וגבעוני מהול עכ"ל צ"ל וגבנוני עין לעיל ערך גבן:

ערן שבת דף פ'. כי תניא ההיא בעירניות. פירוש בנות כפר שאינן רגילים לצאת לשוק שאין שוק לצאת בו ויש אומרים בנות כפר שאינן צנועות עכ"ל. וז"ל רש"י בנות כפרים אינן צריכות צניעות כל כך שאין שחוק וקלות ראש מצוי שם ועמה מועטין ואינן מכסין פניהם וכוחלות שתי עיניהן:

ערס ג' יומא דף מ"ז. אמרו עליו על ר' ישמעאל בן קמחית שהי' חופן ארבעת קבין במלא חפניו ואומר כל הנשים זרדו וזרד אימא עלה לגג איכא דאמרי בערסן וכדרבה בר יונתן דאמר רבה בר יונתן אמר רבי יחיאל ערסן יפה לחולה ואיכא דאמרי בשכבת זרע וכו'. הא דרבה ב"ר יונתן בנדרי' דף מ"א ערסן יפה לחולה לרפאותו מאי ערסן אמר ר' יונתן חושלא דשערי עתיקתא רב יוסף אמר סמידא דשערי עתיקתא דריש נפיא אמר אביי ובעיין בישולא כי בשרא דתורא. פירוש מפני שהיו בניה של קמחית בעלי כח שגדלם בערסן שמאמץ כח החולים וכל שכן הבריאים ויש אומרים בשכבת זרע כמו שהיתה עושה בת שבע אם שלמה כמפורש בערך בר בטני וכדכתיב ותזרני חיל למלחמה וכתיב ותאזרני חיל למלחמה אמר דוד וכו' זירתני וזרזתני. זריתני כדכתיב הנה הוא זורה את גורן השעורים וזירזתני אימצתני כל העולם כולו נוצרין מברור של טפה ואני מן הברור שבברור עכ"ל. ז"ל רש"י ביומא דף מ"ז. איכא דאמרי האי זורד בערסן קאמר ויפה הוא לחולה וסתם נשים מעוברות חולו נינהו ואוכלי זריד וערסן שהן מיני מאכל חיטין כדאמרינן במס' ברכות (דף י"ז) חילקא חיטי דמתברי באסותא לתרי תרי טרגוס לתלת תלת זריד לארבע ארבע ערסן לחמש חמש והכי קאמר כל הנשים תקנו להם זריד וערסן להברות אותן מעוברים וכו' אזכה ואגמר' לדברי רש"י על בור יין חדא במ"ש דמין זה מיתברי לב' ב' ומין זה לג' ג' אינה בברכות ולא בשום דוכתא כי אם במועד קטן דף י"ג: [ורש"י בעצמו בברכות מביא הך דמועד קטן ושם לא נזכר כי אם חילקא וטרגיס וטיסני לארבע ארבע אבל זריד לא נזכר וגם ערסן לא נזכר כלל וגם לא נזכר שום מין דמיתבר לה' ה' שם במ"ק. תו במ"ש רש"י דזריד הוא יפה לחולה הלא על זה לא מייתי הש"ס ראיה עלה שזריד הוא יפה לחולה כמו דאייתי ראיה על ערסן שיפה הוא דאמר רבה בר יונתן אמר רב יחיאל ערסן יפה הוא לחולה. ועוד דהא אהך דערסן יפה לחולה קאמר הש"ס בנדרים דף מ"א: מאי ערסן ומפרש ר' יונתן חושלא דשערי ופירוש רש"י קלופות פשיטא לסברת רב יוסף דאמר סמידא דשערי עתיקתא מבואר להדיא דערסן אינו בגדר המינים דמיתברי וגם מבואר להדיא דערסן הוא משעורים ואיך אמר רש"י דערסן מיתבר לה' ה' וגם אמר שהוא מאכל חיטין וחס ושלום לומר דלרש"י אישתמיטתי' גמרא ערוכה. עיין מה שכתבתי לעיל ערך זרד:

ערס בבא בתרא דף מ"ו: בעריסי בתי אבות. פי' עריס ידוע לאותה משפחה ומנהיגם להשלים הכל בידו והוא הנותן לבעל השדה חלקו וכל מי שהוא בענין זה ואפילו נתן חלק שאר העריסין ולקח הוא חלקו של בעל הבית אין לו חזקה אמרי הרמנא שווי' פירוש מורשה עכ"ל לפנינו איתא באריסי וכו' וכן בכל מקום איתא אריס באל"ף:

ערס ה' גיטין דף ו'. רבה בר אבוה מצריך מערסא לערסא ורב ששת משכונה לשכונה ורבה באותה שכונה עכ"ל. צריך להיות רבא עיין שם בסוגיא:

ערקא א' עבודה זרה דף י"ב: לא ישתה אדם מים מן הנהרות לא בפיו ולא בידו מפני סכנת ערקא מאי סכנת ערקא מסייא לי' לר' חנינא דאמר הבולע נימא של מים מותר להחם לו חמין בשבת. תולעת ארוכה ומצוי' במים וכשנופלת על הבשר נתלית בו ומוצצת את הדם וכל זמן שהיא מוצצת מתמלאת מן הליחה שמוצצת ומתנפחת עד שתהיה כמו חבית וכשאדם בולעה בתוך המים מוצצת ליחה שבמעיו ומתגדלת במעיו ונמצאת כריסו צבה ומקשינן עלה בפרק מומין אלו בבכורות דף מ"ד: בגמרא כריסו צבה ותיפוק ליה משום סכנת ערקא אהא קיממא דתניא מעשה באדם אחד שביקש להשתין מים ולא השתין ונמצאת כריסו צבה ומקשינן עלה מפני מה אמרו שזה שכריסו צבה מפני שלא השתין דלמא עקרא בלע וצבתה כריסו ופרקינין שהיה אותו האיש שותת והבולע ערקא כל לחלוחית שבמעיו מוצצת ערקא מכאן ידעינן מפני שביקש להשתין ולא השתין נמצאת כריסו צבה. ס"א עלקא כרום זלות תרגומו כעלקא דמצצא דמהון דבני אנשא עכ"ל. ובגמרא איתא **עלוקא** ותוס' ד"ה הבולע נימא וכו' הביאו כל הנזכר כאן עד דמהון דבני אינשי ככתבו וכלשונו בשם הערוך:

שם שבת דף ק"ט: במשנה אבל אוכל הוא את יועזר וכו' מאי יועזר פוטנג למאי אכלי ליה לעקרתא. פירוש גם זה תולעת שבכבד כמו אותו שפירשנו אבל זה נברא מאותו מאכל שמפרש בגמרא עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב ארקתא וערקא נקרא בלשון מקרא עלוקה וכן בלשון ישמעאל עכ"ל לפנינו איתא מאי יועזר פותנק:

ערקא ב' סנהדרין דף ע"ד: מאי מצוה קלה אמר רבה בר יצחק אמר רב אפילו לשינוי ערקתא דמסאנא. פירוש ישראל קושרין שחורה משום דמיאבלי על ירושלים כדאמרינן בבבא קמא דף נ"ט. מאי טעמא סיימת מסאני אוכמי אמר דמאבלנא אירושלם וגזרו הגוים לשוויה לבנה עכ"ל. ועיין תשובת הרשב"א סימן תי"ט מה שהקשה על פירוש הערוך מסוגייא דתענית דף ך"ב. מ"ט לית לך חוטי ורמית מסאני אוכמי אמר כי היכי דלא לידעי דיהודה אנא ע"ש ועיין תוספות ב"ק דף נ"ט: ד"ה דהוה ותוס' סנהדרין דף ע"ד: ד"ה אפילו:

ערקמא יומא דף ע"ח. מגלה דף כ"ח: ריש לקיש הוה אזיל באורחא מטא ערקומא דמיא אתא ההוא גברא ארכביה אכתפי' עכ"ל. פירוש רש"י שלולית של מים המכונסין ע"כ. אבל ביומא ובקידושין לא פי' כלום וכן במגילה דף ט"ו. לא פירוש רש"י כלום:

עש ב' פסחים דף קי"ב. עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. פירוש עשה שבתך במאכל ומשתה ומלבושי' כמו ימי' החול ולא תצטרך לבריות עכ"ל. וכן איתא סוגיא זו בשבת דף קי"ח.

עשק א' בבא מציעא דף קי"א. אמר אביי לא שכרתיך מעולם זהו עשק יש לך בידי ואיני נותן לר זהו גזל רבא אמר היינו גזל להכי אפקי' רחמנא בתרי לשני לעבור עליו בשני לאווין עכ"ל לפנינו איתא נתתיו לך זה גזל וכך צריך להיות וגרסת רבינו צע"ג וצריכין אנו להגיה':

עשר כתובות דף מ"ח. רבי יהודה אומר האומר אם מת לא תקברוהו מנכסי אין שומעין לו לאכל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הציבור עכ"ל לפנינו איתא רב **מתנה**:

עששית ברכות דף נ"ג. עששית שהיתה דולקת כל היום למוצאי שבת מכבה ומדליקה עכ"ל לפנינו איתא למוצאי שבת מברכין עלי' ופירוש רש"י עששית לנטירנ"א שהיתה דולקת והולכת מע"ש ובבית ישראל למוצאי שבת מברכין עלי' לפי שלא נעבדה בה עבירה שלא הודלקה בשבת עכ"ל. הן אמת שהוכרח רש"י לפרש כך ממה דאמר תניא נמי הכי עלמה דאמר דאור של חי' ושל חולה מברכין מפני ששבת ממלאכת עבירה וא"כ ע"כ דהך ברייתא דמייתי הש"ס לתניא נמי הכי עששית שהיתה דולקת על כורחיך מיירי שהודלקה מע"ש והואיל ושבת ממלאכת עבירה לכך למ"ש מברכין עלי'. אמנם כל הרואה יראה דהעיקר חסר מהברייתא ופשטה דברייתא משמע שהודלקה בשבת דהברייתא לא הזכירה כלום מע"ש. ותו מאי אולמא דהך ברייתא מברייתא שהביא הש"ס כבר דשל חיה ושל חולה מברכין עליה. איברא לגרסת הערוך אתי שפיר וקאמר תניא נמי הכי על מה דאמר לעיל דעל אור שלא שבת ממלאכת עבירה אין מברכין עליה ממה דתניא עששית וכו' למ"ש מכבה ומדליקה דוקא. וז"ל הרב אלפסי תנו רבנן אור ששבת מברכין עליו ושלא שבת אין מברכין עליו מאי לא שבת שלא שבת ממלאכת עבירה תניא נמי הכי עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו מביאין ממנו אור להבדלה עכ"ל והנה לפי גרסת הרב אלפסי נמי צריכין אנו לומר מדלא קתני מברכין עליה משמע דאסור אלא דשרי רק להביא ממנה אור להבדלה דהיינו שידליק במ"ש מאותה עששית כמו דשרי ישראל שהדליק מכותי וקמ"ל דלא גזרינן אטו עמוד ראשון [עיין בסוגיא דברכות שם] הכי נמי לא גזרינן אטו עששית גופה וא"כ התניא נמי סובב

והולך לסיוע מה דאסור אור שלא שבת ממלאכת עבירה כמו שפירוש רבינו והוי יודע שהרא"ש העתיק תניא נמי הכי עששית וכו' למ"ש מברכין עליו ובתחלה הביא הסוגיא ככתבה וכלשונה של הרב אלפסי ונפלאה ממני שלא הביא גרסת הרב אלפס בסוף:
עוד שם באות הנ"ל דף קנ"ד: היתה בהמתו טעונה טבלא ועששיות מתיר החבלים והשקים נופלים מאיליהן וכו' פירוש רש"י עששיות מש"ש בלע"ז אבל לעיל מ"ג. (וצ"ל מ"ד.) פירוש רש"י כוס גדול של זכוכית שקורין לנפ"א. בר"ה דף כ"ד ראינוהו בעבים ראינוהו בעששית פי' רש"י קנדיל"א בלע"ז:
עתר סוכה דף י"ד. הואיל וראויות להופכן בעתר. וביבמות דף ס"ד. ובסוכה י"ד. מפני מה נמשלה תפלת צדיקים כעתר לומר לך מה עתר מהפך וכו' עכ"ל. ודע דבימות פירוש רש"י עתר פל"א בלע"ז אבל בסוכה פי' רש"י פורקא בלע"ז והסכימו תוספות בסוכה לפי' רש"י והוקשו על פירושו שכתב ביבמות:
נשלם אות עי"ן ונתחיל אות פה

אות הפ"א

פאה א' נזיר דף כ"ח. נזרק עליה אחד מן הדמים (על האשה שנדרה בנזיר) אינו יכול להפר ר' אומר יפר שהוא יכול לומר אי אפשי באשה מגולחת. גמ' דף כ"ח: ות"ק אפשר בפאה נכרית ורבי סבר איידי דזהמא ליה פאה נכרית לא ניחא ליה וכו'. פירוש פאה נכרית אשה שאין לה רוב שער לוקחת שיער אנשים אחרות ומשימה על ראשה שנראה כמו שהיא שערה עכ"ל. לפנינו איתא ורבי מאיר. אכן במשנה שם דף כ"ח. איתא ס"א ל"ג ר"מ אלא רבי ונראה שזהו גירסת רבינו:
שם באות הנ"ל ערכין דף ז'. אמר רבא בפאה נכרית טעמא דאמרה תנו הא לא אמרה תנו גופה הוא ומיתסר והא מיבעא בעי לה רבי יוסי בר חנינא בסוף חלק בסנהדרין דף קי"ב. בגמרא הכא שיער נשים צדקניות מהו וכו' עד לא צריכא דתלי בסיכתא וכו' עכ"ל. ע"ש בסנהדרין דאיתא בעי רב יוסף שער וכו' עד לא צריכה דתלי בסיבטא ועיין פירש"י שם. אכן בעירובין איתא בסיכתא:
פאה ב' עירובין דף י"א. מעשה שנעץ ארבעה קונדסין בד' פאות השדה ומתח זמורה על גביהן והתירו לו לענין כלאים אבל לא לשבת עכ"ל. בד' **פנות** השדה כתוב לפנינו:
פג ה' פסחים דף קי"ב. ידא לפגא דרגא לפחדא. פירוש מנהג בני אדם כשיש להם פחד לשום ידו על לחייו ודרך בני אדם כשישן ידו על פדחתו. שבת דף נ"א: חמרא לובא בפגי דפרזלא. בבא מציעא דף ט'. זה קנה חמור ובי פגיה. רצועות של מוסרה הנתונות

על לחייה ועל פדחתה עכ"ל. במוסף (**א"ב** בלשון יוני רסן ומתג ובנוסחאות כתוב ידה לאוסיא דרגא לפחדא) עכ"ל. ופירש"י ורשב"ם ידיו לאוסיא שרגיל להניח ידיו אצל נחיריו על שפתי דרגא לפחדא דרך הוא להביא לו פחד רוח רעה:

פגי חומת בית פאגי שם מקום חוץ לירושלים. פ"א פירשתי בערך בית פאגי עכ"ל. ועין מה שכתבתי שם בס"ד:

פגה מי קרמיון ומי פיגה. (פרה פרק ח' משנה יו"ד). פירוש קרמיון ופיגה וירמוך פנייס שם נהרות הם דקאמר בבבא בתרא דף ע"ד: מאי דכתיב כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה אלו ד' נהרות וז' ימים שמקיפין ארץ ישראל וכו' עיין ערך בץ עכ"ל. עיין לקמן ערך קרמיין:

פגל פסחים דף ס"א: דלא מיקבע פגול אלא בזריקה. פירוש מי ששוחט את הזבח ובשעת השחיטה או בשעת קבלת הדם או בשעת הולכת הדם או חשב בזריקה לאכול הבשר למחר או אפילו כזית מבשר או מעור האליה למחר או חשב לזרוק מקצת מן הדם למחר או להקטיר מקצת אימורין למחר פגול הוא וזה חוץ לזמנו ואסור להקריבו על גבי המזבח ואם עבר והקריבו ולא עירב בו מחשבת חוץ למקומו ואם אכל ממנו חייב עליו כרת וזהו שקרב המתיר כמצותו שלא עירב בו מחשבת חוץ למקומו ואם חשב לזרוק מן הדם בחוץ או להקטיר אימורין בחוץ או לאכול בשר בחוץ על גבי המזבח ואם עבר והקריבו ואכל ממנו אחר כן זהו חוץ למקומו ואין חייבין עליו כרת והכל מפורש בזבחים בפרק שני במשנה ובגמרא דף כ"ז: ודף כ"ח עכ"ל. ע"ש פירש"י:

שם באות הנ"ל פסחים דף פ"ב: פגול טעון צורה כלומר אינו נשרף אלא עוד שתעובר צורתו עכ"ל. ועוד איתא האי לישנא שם דף ל"ג: ודף ע"ג:

פגם ב' עירובין דף נ"א: בית נכנס בית יוצא פגום נכנס פגום יוצא. פירוש העיקר פוגם והוא כגון שובך העשוי לעופות ואינו אלא בקנים עכ"ל. פירוש זה כתבו תוס' בשם רבינו חננאל וסיימו ומיהו שובך ממש אין מתעבר עם העיר:

שם באות הנ"ל כדגרסינן בפרק דיני ממונות בסנהדרין דף כ"ה: מפריחי יונים אימתי חזרתן משישברו את פיגמן והם כלים שצדין בהם עכ"ל. פירש"י פיגמייהו אלו דפין שמזרזין בהם:

פגר שבת דף קכ"ט: יומא דמפגרי ביה רבנן אמרי האידנא יומא דשפמי. פירוש יום שהיו מתחלשין יגיעין ועייפים ולא יכלו למיגרס. כדכתיב אשר פגרו היו קוראים אותו יומא דשפמי כלומר יום ביטול בלא ריוח דהכי אמר מכריז רב ק' רישא בזוזא ק' קרנא בזוזא ק' שפמי ולא כלום. פירוש הי' מנהג המגלח מאה רישי כלומר מאה בני אדם נוטל שכרו

זוז וכן המשים ק' קרני של זכוכית על בני אדם להקיז נוטל זוז והוא ריבדא דכסוליתא (לפנינו איתא מאה קרי בזוזא. ופירש"י דלועין) ובלשון ישמעאל אל מגומה אבל לתקן הזקן וליטול השפה לא הי' מנהג האומן ליקח כלום אלא אותן בני אדם שמגלח ראשם או עושה להם ריבדא דכסוליתא נוטל שכרו כאשר אמר תתקן שפמם בחנם וכן הי' הדין ויום שהי' עושה האומן השפמות לא הי' נוטל שכר והיה הולך לביתו ריקן ועל כן הי' למשל כל מי שהי' יגע ולא הי' עולה בידו שכר הי' קורא אותו יומא דשפמי עכ"ל. וכן פירשו תוס' ד"ה מפגרי תשש כחם וכו' כדכתיב (שמואל א' למ"ד) וירדוף דוד וארבע מאות איש עמו ויעמדו מאתים איש אשר פגרו מעבור את נחל הבשור ע"כ. ומצוה להבין דעל מה ולמה האריכו התוס' להעתיק כל הפסוק מתחלתו עד סופו. ודע עוד דמלת עמו טעות הוא דבפסוק ליתא:

פדא בבא קמא דף כ"ז: לפדא דמרא ולקופינא דמרא מאי פירוש פדא קתא שהוא עץ המרא שחופר בה קופינא היינו הברזל ולא מחודו אלא מגבו ששם החור ששמו קופינא כדאמרינן קופא דמחטא עכ"ל. לפנינו איתא **לפנדא** ופי' רש"י בית יד של פושיי"ר:

פהק נדה דף ס"ג. מפהקת ומעטשת וכו'. פירוש פותח בכל כחו ובלע"ז ארל"י אשטרינקלר"י עכ"ל. וז"ל תוס' מפהקת פירוש בקונטרוס אישטלייר"ר בלע"ז ואין נראה אלא כמו שפירוש בשבת דף קל"ו. פיהק ומת באלייר"ר כדאיתא בברכות דף כ"ד: גבי רבי שהיה מפהק ומניח ידו תחת סנטרו עכ"ל. ז"ל הרא"ש מפהקת פירוש רש"י אשטדילייר"ר והוא אדם שפושט איבריו ובשבת דף קל"ו גבי פיהק ומת פירוש באייליר"ר בלע"ז והוא אדם הפותח פיו וכן נראה מהא דברכות דף כ"ד. גבי רבי כשהיה מפהק היה מניח ידו על סנטרו. ובערוך פירוש קול היוצא מן הגרון מתוך שאכל מאכל וכולן דברי אלקים חיים וכו' עכ"ל. עוד כתבו תוס' ד"ה מעטשת וכו' וגוסה פי' רש"י בגמרא באנייר ואין נראה [והיינו לפי מה שכתבו תוס' לעיל מפקהת פירוש באלייר א"כ ע"כ גוסה דאמר בגמרא שלא נישנית במשנה ע"כ אינו באלייר ולכך שפיר כתבו התוס' ואין נראה] אלא פירוש רוטיר וכן גיה"ק בתפלה רוטיר ובערוך פירוש קול היוצא מן הגרון מתוך מאכל כבד וזהו רוטייר עכ"ל. ולדעתי טעות נפל בהרא"ש שכתב בשם הערוך [פירוש זה על מפהקת] ולפנינו בערוך פירוש פותח בכל כחו ובלע"ז ארל"י וכו' ולכן נראה דצ"ל ור"ח פירש וכן איתא סימן קפ"ט מפהקת פירש רש"י כאדם שפושט זרועתיו ויש מפרשים כאדם שפותח פיו מחמת כובד ורבינו חננאל פירש כאדם שמוציא קול דרך הגרון וכו' ועיין בערך גס היטב מה שפירש הערוך שם אהא דוגוסה:

שם במוסף (**א"ב** פירוש רש"י פותח חיך מלקוחיו להוציא רוח הפה) עכ"ל. וז"ל רש"י

בברכות דף כ"ד. פיהק. באלייר"ז בלע"ז חיך מלקוחיו פותח להוציא רוח הפה מלא כאדם שרוצה לישן או שעמד משינה:

פול כלאים פרק א' משנה א' הפול והספיר הפרקדן והטופח ירושלמי פול פולא ספיר פישונא פורקדן גילבונא ובטיית ציצירקל"י טופח מיליתא פול הלבן ספרוו"א שעועית פסילתא אמר רבי יונה למה נקרא שמה שעועית שהיא משעשעת את הלב ומהלכת את בני מעיים וכו' עכ"ל. וכן איתא בהר"ש בשם ירושלמי אכן בירושלמי שלפני איתא **ומשלשלת**.

פז ב' שבת דף נ"ה: פזתה חבתה. פירוש פזתה שכבת זרע כמו ויפוזו זרועי ידיו עכ"ל. ורש"י פירש פזתה מיהרת בעצמך. והביא ראיה משבת (לקמן דף פ"ח.) עמא פזיזא. אמנם הערוך שפירוש בסמוך על הך פזיזא בענין אחר לכך לשיטתו פי' גם כאן דלא כרש"י:

פזז שבת דף פ"ח. ובכתובות דף קי"ב. עמא פזיזא דקדים פומי' לאדוני' אכתי בפיזותייכי קיימיתו כלומר עם קשה וסכל עכ"ל. ורש"י פירש פזיזא נמהר:

פוזמק שבת דף י'. נקיט פזמקי ומצלי עכ"ל. לפנינו איתא רמי פזמקי:

פז"ר קש"ב ראש השנה דף ד'. יומא דף ג'. סוכה דף מ"ה. אימור דאמרי' שמיני רגל בפני עצמו הוא לענין פז"ר קש"ב: פי' פ' פייס כדתנן בשמיני חוזרין לפייס כברגלים ז' זמן לברך שהחיינו ר' רגל לחשוב אותו ז' ימים לענין אבילות כמפורש בפרק אחרון דמועד קטן אמר רבינא הלכך יום א' לפני החג והחג ושמיני שלו הרי כאן כ"א לענין שלשים (פי' זה הביאו תוס' בשם רבינו חננאל) ק' קרבן בכל הימים פרים ובשמיני פר אחד ש שיר בפני עצמו. ב' ברכת המזון ותפלה עכ"ל. כך פירש תוספות בשם ר"ת:

פח ב' ביצה דף ז'. דההוא דאמר להו ביעי דפחיא למאן. פירוש חייא כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב' פסוק ז') ופחי בהרוגים האלה (יחזקאל ל"ז:ט') עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** פירוש פעיא שהתרנגולת בהוליד הביצים פועה וצועקת) עכ"ל המוסף וכן פי' רש"י:

פח ה' נדרים דף נ"א שקל דיקולא רבה פחיי' כופרא פי' כמו וכפרת אותה מבית ומחוץ ענין חיפוי עכ"ל. לפנינו איתא חפייה:

פחה מגלה דף כ"ד. פוחה קורא את שמע. פירוש לבוש בגר קרוע ואין בבגדיו בתי ידים אלא ידיו ערומות כדמתרגמינן כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף כמה דהליך עבדי ישעיה פחה ויחף עכ"ל. לפנינו איתא פוחח וכן בתרגום איתא פיחת ויחף וכ"כ רש"י

בפסוק ערום ויחף תרגום יונתן פיחח. ודע דרש"י במשנה כתב דתרגום על ערום ויחף ערטילאי ופחח ותוס' הקשו עליו דליתא כן בתרגום:

פחז ב' סנהדרין דף נ"ז. ואידך אפחזייהו הואדקא מגלי. פירוש אורחייהו דקא מגלי דהכי והכי עבוד וליכא למישמע שאסר להם כלום עכ"ל. לפנינו איתא אורחייהו דקא מגלי וכו' (ופי' רש"י אורחייהו דקמגלי להודיעך על מה נענשו):

פחם ברכות דף כ"ח. מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה. פירש ר"ח ז"ל עושה מעשה מחט שמלאכתן בפחמין עכ"ל. וז"ל רש"י שפחמי אתה עושה פחמים ויש אומרים נפח.

פוטאלוס מכות דף כ"ד. ושמעו קול המונה של רומי מפלטיה. שם עיר קרובה לרומי פוטאולוס ובתחומה נובעים מים חמים כמו חמי טבריא ובסוף מדרש איכא כתיב פטלילוס וטעות זה וזה שהגירסא נכונה פוטאלוס) עכ"ל. עיין שם במכות:

פטם א' עירובין דף ק"א. מעשה בשוק של פטמים. פירוש מוכרי עופות כדאמרינן בסוף פרק אין צדין בביצה דף כ"ד: אצל פטם הרגיל אצלו ואמר לו תן לי תור אחד או גוזל אחד פירוש כולן לשון משמן המה עכ"ל. ורש"י בעירובין פירוש פטמין. קצבים: ובביצה כתב פטם. המפטם עופות לשון משמן: וצריך קצת ישוב פירושו דעירובין ודע דגם הרב אלפסי פירוש פטם מוכרי עופות:

פטם ב' פיטמא בסוף לולב הגזול דף ל"ד: בסוכה ניטלה פיטמתו פירוש ר"ח ז"ל נראין הדברים שהוא החוטם כפטימא של דד כדתנן פיטמא של רימון אבל הא דאמר רבי יצחק שם דף ל"ה: נטלה בוכנתו הוא קצה העץ הנתון באתרוג כאותו דשחיטת חולין (דף מ"ב: ודף נ"ד:) האי בוכנא דשף מדוכתי' טריפה (לפנינו איתא האי בוקא דאטמא וכו') ושם המדוך עוד בוכנא ואסיתא ובאתרוג עץ שהוא תלוי בו באילן כמין בוכנא ובעיקר האתרוג חקוק כמו אסיתא והעץ נתון בה וקיימא לן שאם נעקרה הבוכנא מן האסיתא חיישינן שמא ניטל מגוף האתרוג עמה וחסר האתרוג ופסול אבל אם הבוכנא באתרוג קיימת בתוך האסיתא ונחתך מן העץ למעלה ממנה כשר שהרי העיקר קיים וזהו ניטל עוקצו כשר רבינו גרשם ז"ל פירוש בוכנתי שהפיטמא נכנסת באתרוג כהאי בוכנא באסיתא ואם ניטלה הפיטמא כולה שנשתרשה מן האתרוג היינו ניטלה פיטמתו דתנן במתניתין וזה הפירוש סבירא לן שזה הפיטמא לא יקשה על שאר הפיטמא עכ"ל. כל הפירושים האלו הביאו תוס' בסוכה בשם הערוך ע"ש דף ל"ו. דף ל"ה ד"ה נטלה:

פטנג שבת דף ק"ט: מאי יועזר פוטנג. ירושלמי פוליטריכון בלע"ז פולייי"ו עכ"ל. לפנינו איתא פותנק וזה לשונו רש"י פותנק. בלע"ז פואל"ל:

פטס בבא בתרא צ"ג: קנקנים בשרון מקבל עליו עשר פיטסאות למאה. פירוש פטסאות בלשון יוני כדים וחביות וקנקנים דשחלי. והן השואבות היין ומזיעות אותו בחוץ ונראות מגויירות. נאות ומגופרות. פירוש כשמבשלן נותן בהן גופרית ומלאכתן האור בגפרית מבושלות נאות עכ"ל. עיין פירוש רשב"ם דף צ"ז: בד"ה תנא פיטסות וכו' ופירוש כתוב בספרים וכו':

שם הנ"ל בריש גמרא די"ט דף ט"ו: הללו בעלי פטסין פירוש פטסין הם דני ודומין לקנקים אלא שהקנקנים ארוכין ואינן עגולין כמה שאמר בראש השנה דף כ"ז: התוקע לתוך הבור או לתוך הפיטס בעלי פיטסין הם בעלי חביות גדולות כלומר יש להם יין הרבה ומשכימין לשתייה בעלי כדים פחות מהן לגינים פחות מן הכדים כוס פחות מן הלגין כת שישית בעלי מאירה אין להם כלום לא קיימו שמחת יו"ט ולא מצות בית המדרש שכבר יצא עכ"ל. ורש"י פי' שהיה בית המדרש מתרוקן מאוד וגנאי הדבר וקשה בעיניו:

פטר ג' שבת דף ק"ח. האי מאן דתליש פיטרא מאונא דחצבא חייב משום עוקר דבר מגידולו. פירוש פיטרא מאונא דחצבא כעשב בעציץ שאינו נקוב דמי עכ"ל. ומסיק בגמרא דאף על גב דבעציץ שאינו נקוב פטור דלאו היינו רביתיהו אבל פיטרא מאונא דחצבא דהיינו רבתייהו חייב:

פטרוזא בריש גמרא דפרק איזהו נשך בבבא מציעא מה ודאו פטרוזא בר דנקא אף ספקו פטרוזא בר דנקא פירוש כבש ששוה שתות דינר כדאמרינן חטאת בר דנקא עכ"ל לא ידעתי מקומו בש"ס דילן וע' בכורות דף י"א:

פטיפר סוטה דף י"ג: ויקנהו פוטיפר אמר רב שקונהו לעצמו בא גבריאל וסרסו בא גבריאל ופירעו מעיקרא כתוב פוטיפר ולבסוף כתיב פוטיפרע. פי' שקונהו לעצמו למשכב זכור וסירסו לביצים ופירעו לגיד עכ"ל. רש"י מחק בא גבריאל וסירסו דפירעו היינו סירוס יתירא ע"ש:

פטתא ב' עירובין דף כ"ח: פסחים דף כ"ד. מכות דף י"ז: אכל פוטיתא לוקה ארבה וכו' פירוש פוטיתא דג טמא והוא גוריתא עכ"ל. פי' רש"י פוטיתא שרץ המים קטן שאין בו כזית:

פטיש א' בסוף מסכת מעשר שני ובסוף סוטה מ"ז: ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים פירוש היו עושין מלאכה בחולו של מועד הנפחין המכין בפטיש על הסדן. ותנן במועד קטן דף י"א הציר והצנור והקורה והמנעול והמפתח שנשתברו מתקנן במועד על ידי פטיש עמד יוחנן כהן גדול וביטלו עכ"ל. בגמרא דמועד קטן אמשנה דקתני הציר וכו'

שנשברו מתקנן במועד ורמינהו עד ימיו היה פטיש מכה בירושלים עד ימיו אין מכאן ואילך לא לא קשיא כאן בדנפחי כאן בדנגרי מתקיף לה רב חסדא וכו' רב פפא אמר כאן קודם גזרה כאן לאחר גזרה רב אשי אמר הא ר' יהודה הא ר' יוסי ע"ש. ועל תוקף שני תירוצים רב פפא ורב אשי כתב רבינו דעל פי תקנת יוחנן כהן גדול ביטל הוא הלכתא דמשנה דמועד קטן דקתני דמותר. וז"ל הר"ש במשנה דסוף מעשר שני ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים בבית הנפחים בחולו של מועד לעשות מלאכת דבר האבד שמותרת במועד ועמד הוא וגזר על הנפחים ואפילו בדבר האבד [משום דאוושא מלתא ואיכא זלזול מועד] והכי אמרינן במ"ק עכ"ל. והנה הר"ש דייק דגזר על נפחים משמע כתירון הראשון כאן דנפחי כאן דנגרי וצריך עיון דהא אדחיא לה מכח אתקפתא דרב חסדא יאמרו קלא רבה אסור קלא זוטא שרי אלא אמר רב חסדא לא קשיא הא במגלא הא בחצינה ובפרט לפי תירוצם של רב פפא ורב אשי דאינון בתראי גזר יוחנן כ"ג על כל מלאכת דבר האבד יהיה מאיזה מין שיהי' ולמה זה כתב בהגה"ה משום דאוושא מילתא ואיכא זלזול מועד. וכן קשה על רש"י בסוטה דף מ"ז: שכתב בבית הנפחים ע"ש וכן בפי' הר"ב במשנה דמעשר שני וכן במשנה דסוטה צ"ע כזה ובחיבורי יש סדר למשנה הארכתי קצת בסייעתא דשמיא:

פי ה' שבת דף ע"ח. ע"ט. פ': טיט כדי לעשות פי כוש פירוש פי כוש קורין אותו בלשון ארמי ריש פילכא שעושין על פי הכוש כמו כדור אצל הצינורא כדי שיכבד הכוש ויסוב ועושין אותו מן העצם ויש שעושין אותו מן העץ ויש שעושין אותו מן הטיט עכ"ל. לפנינו איתא טיט כדי לעשות פי כור של צורפי זהב. ופירוש רש"י דף ע"ח. פי כור. נקב שנותנין בו המפוח:

פייט בויקרא רבא אמור אל הכהנים פרשת קחו מוסרי ובפסקא דסוכה מהו אבקת רוכל דהוה קרי ותני קרוב ופייטס עכ"ל. (ובמוסף **א"ב** פירוש בלשון רומיי משורר ופייטן) עכ"ל. עיין מה שאכתוב לקמן בערך קרוב. ומשם בארה תמצא דברים נכונים בסייעתא דשמיא

פייס סנהדרין דף ס"ד. שקל פיסא שדא ביה אמר ליה מרקוליס הוא מכות דף ח. האי מאן דשדא פיסא ואתר תמרי. שבת דף פ"א. מאי פייס אמר רבי כרשיני בבלייתא. פירוש פייס חתיכי אדמה שמשתברות מן הכותל ומטיט של נהר ומכריית בור ובלשון ארמי כרשיני ושיעורין כתפוח כרמון. פירוש גאון אחר פייס האמור כאן בשבת דף פ"א. צרורות הן והן קלא דאמרינן בפסחים דף ס"ב: שקל קלא פתק ביה והן הן כרשיני בבלייתא ולמה בבלייתא מפני שכרשיני בבלייתא רכות הן ונוחות הן לפיכך הטבעת

נמשך בהן. פירוש אחר טיט שיבש ונעשה כאבן עכ"ל. במשנה ב' פרק כ' דכלים ועריכת פיסונות פירוש הר"ב עריבה שמביאין בה אבנים קטנות ורגבי אדמה וכו' ופיסונות לשון שקל פיסא שדא בי' והראה התוי"ט מקומו בסנהדרין דף ס"ד. וקצת צ"ע על רבינו הערוך דלא מייתי משנה זו:

פיף בסוף כלאים פיף של צמר בשל פשתן אסור. פירוש צלצול של צמר עכ"ל. כך איתא במשנה שבגמרא וכן בירושלמי וכן בפי' הרמב"ם והר"ש כתב ג"כ פירוש רבינו הערוך ע"ש. ואודיע חידוש שבכל דפוסי המשניות וכן בפירוש הר"ב איתא פיו והתוי"ט לא הערה כלום:

פד א' בבא קמא דף כ"ה: ומה פכין קטנים שטהורין בזב וטמאין במת פירוש כלי חרס עגולין שאין בהן לא ישיבה ולא שכיבה. פירוש אחר לפי שהנקב שלהן מאוד צר ולא יכול הזב להכניס אצבעו לשם לטמאו לפי שאין מטמא אלא באויר. טמא מת דכל כלי חרס שאין צמיד פתיל עליו טמא במת עכ"ל. זהו כפי' רש"י ע"ש שהאריך:

פד ב' הפכי לך בשמעתא בפסחים דף קי"ג. (כך אמר לי' רב לאיבו בריה) לפנינו איתא טרחי בך:

פוך בבא בתרא דף י"ו. מאי קרן הפוך כוחלא רישקא. פירוש שמור הרבה והוא מבהיק מאוד והוא משובח במינו ככורכ"ם רישקא שקורין אותו קרוקו אוריינטל"ו מה אותו צבע יפה הרבה במינו כך היתה יפה משאר הנשים עכ"ל. עיין שם תוס' דלא כפירוש רש"י:

פכח מגלה דף י"ב: נימא ליה קטלה למחר מפכח ליה חמרי'. ס"א אזיל ליה חמריה עכ"ל. פסיק איתא לפנינו:

פל ב' נדה דף ך'. פלי קורטא דדיותא. ס"א פלי קורטא דגרגושתא. פירוש היה מגלה ומשבר חתיכא מאותה אדמה בלא מים עכ"ל. בסוגיא דנדה דף כ'. חרת שאמרו דיו וכו' אבעיה להו בלחה או ביבשתה ת"ש דרבי אמי פלי קורטא דדיותא ובדיק בה וכו' עוד שם וכמימי אדמה תנו רבנן וכמימי אדמה וכו' ר' חנניא פלי קורטא דגרגשתא ובדק בי' וכו' ולפיכך רמ"ש כאן ס"א טעות נפל בדפוס וצריך להיות ר"ח פלי קורטא דגרגושתא פירוש היה וכו':

פלא א' סנהדרין דף פ"ז. ת"ר כי יפלא במופלא שבב"ד שנעשה זקן ממרא הכתוב מדבר עכ"ל. במומחה לבית דין למעוטי תלמיד לשון רש"י וכתבו תוס' ואין זה כשאר מופלא דבכל דוכתין:

פלג א' יומא דף פ"ג: אהדרוהו פלוגי וצעי. פירוש חתיכות של פת עכ"ל. לפנינו איתא בלגי. וז"ל רש"י בלגי וצעי סבבוהו בני העיר בלגינין של דבש ומתיקה וקערות של תבשילין:

פלז בבא קמא דף קי"ג. שמואל זבן לקנא דדהבא במר דפליזה. פירוש ספסל של זהב בכלל של נחושת מוצהב ואבלע לי' חד זוזא ונתן לו ה' בד' להראות שטעה וימהר הגוי לילך עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנסחאות כתוב במר דפרזילא ואולי פלזא הוא לשון רומיי דבר מזויף) עכ"ל. וכן העתיקו התו' בבכורות דף ל'. ד"ה תרבא במר דפרזילא:

פליוס פרק כ"ט בכלים נומי הסדין והסודרין והטרטין והפליוס של ראש עכ"ל. בריש פרק כ"ט דכלים איתא לפנינו והפיליון ועיין בפי' הר"ב ומה שכתב עליו התי"ט. ובסוף משנה א' פרק ח' דנדה איתא וכן בפליום והרב העתיק בפוליון ועיין מ"ש התי"ט. אכן במשנה שבגמרא דף נ"ז: ובפי' רש"י איתא בפיליוס בסמ"ך:

פלך א' בבא בתרא דף י"ג: וחדא ידעה ועבדא בסתרקי עכ"ל. עיין רש"י:

פלך ב' בתרא דף כ"א. התקינו שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל בכל פלך ופלך. וכו' פירוש ה' או ו' עיירות מקובצות במקום אחד נקראים פלך עכ"ל. במוסף (**א"ב** לשון מקרא זה שר פלך בית הכרם עכ"ל.) בב"ב דף כ"א. ז"ל רש"י פלך. הרבה מדינות בפלך אחד והוא לשון אפרכייא. במכות דף ז'. בשעריך אתה מושיב בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אבל בחוץ לארץ בכל פלך ופלך אתה מושיב ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר ז"ל רש"י בד"ה אתה מושיב וכו' פלך. הפרכיא. עוד במכות דף י"ב: ובזבחים דף קי"ז. בן לוי שהרג גולה מפלך לפלך ואם גלה לפלכו פלכו קולטתו. במכות י"ב: ז"ל רש"י פלך מדינה. בזבחים דף קי"ז: לא פירוש רש"י כלום בנחמיה ג' פסוק ט' שר חצי פלך ז"ל רש"י פלך לשון דוכסות ומלכות [ועל חכם המוסף שכתב לשון מקרא זה שר פלך בית הכרם מן המוקדם ה"מ לאתויי] (ולי המעתיק פליאה יותר גדולה על רבינו הערוך שהביאו מן התרגום יהושע י"א פסוק ב' ובנפות דור מים תרגום ובפלכי דור מערבא התעו את מצרים פנת שבטיה רבני פילכהא. ולא הביא מתרגום תורה דברים ג' פסוק ה' ששים עיר כל חבל ארגוב ממלאכת עוג בבשן ומתרגם אונקלוס וכן יונתן כל בית פלך טרכונא (וביונתן טרגונא) וכן בפסוק י"ז י"ד ע"ש ועיין רש"י שם בפסוק ה' מ"ש וא"כ הרי מפורש כי חבל נקרא פלך וחידוש על הגאון מהרי"ב שלא הערה כלום מזה):

פלס אין יורדין לפילומא בקעה ויש בו מים ותחתיו טיט כמו טפל ואם יבקע ויטבע בו אינו יכול לעלות אלא עד שמתקבצין בני אדם הרבה ומעלין אותו משם ויש ומי שאומר הרוחץ באותה בקעה מצטנן ואותן המים משלשלין מיעיו וזה פירוש ביקה. פירוש

אחר אין יורדין בפילומא משום ביקה לשון לע"ז ממש הנהר פלומ"י. ביקה בקעה עי"ן מובלעת שמא יבקע הטיט שבתוך המים ויטבע לשם ואינו יכול לעלות משם אלא אם כן מעלין אותו אחרים בטורח. ס"א אין יורדין לקורימא גמרא אין יורדין לקורימא משום ביקה. וכן פירוש קורימא נהר כמו קרמיון ופיגה. פירוש אחר קורימא קרמי דאגמא אין יורדין לתוכן בשבת שמא יטבע בטיט שבאגם וכולן טעם אחד עכ"ל. לפנינו איתא אין יורדין לקורדימיא פי' רש"י שם הנהר ובגמרא מאי טעמא משום פיקה פירוש אחר טיט של אותו הנהר מחליק ובגדי האדם נשורין במים כשהוא נופל ואתי לידי סחיטה:

פלן א' יומא דף ס"ו: שאלו את ר' אליעזר פלוני מהו לעולם הבא פירוש אבשלום שבא על פלגשי אביו מהו לעולם הבא מי סבירא הא דאמר רב בסנהדרין דף כ"א. נשים בקידושין וכתובה ופילגשים בלא קידושין ובלא כתובה אמר להם לא שאלתוני אלא על פלוני פירוש על שלמה ושלמה מהו לעולם הבא כלומר עוד שאלוהו על שלמה מי סבירא לן כרבי יונתן דאמר כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה וכו' כדכתיב בשבת דף נ"ז: מהו להציל הרועה מיד הארי. פירוש להציל אורי' מיד דוד מי סבירא לן חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב. פירוש ליואב במקום דוד ומפני שאמר ואדוני יואב אינו מורד במלכות וניתן להצילו או דלמא אין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב ומורד במלכות הוא אמר להם דומה שלא שאלתוני אלא על הכבשה אמרו ואת הכבשה מהו להציל. פירוש בת שבע מיד דוד מי סבירא הא דאמר ר' יונתן שבת דף נ"ו. כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו ואורי' נתן גט לבת שבע זה בריש תוספות יבמות עכ"ל. כל זה כתבו התוספות בשם רבינו חננאל:

פלס ד' יומא דף ע"ז. הוציאוהו לגבריאל מאחורי הפרגוד ומחיוהו שיתין פולסי דנורא פירוש פולסי כגון השוטין שמכין בהן השילטונין עכ"ל. בגמרא שלפנינו לא נדפס. אכן בעין יעקב איתא מאמר ארוך:

שם פירוש הגאון חס ושלום שיש עליו דין למט"ט אלא להראות לאלישע שיש לו אדון שהוא עליו עכ"ל. עיין חגיגה דף ט"ו. ותוס' ד"ה ומחיוהו וכו' וע"כ דחסר כאן בערוך מימרא דחגיגה דאל"כ לא שייך פירוש הגאון חס ושלום שיש עליו דין למט"ט לכאן בשום שייכות:

פלוסופה שבת דף קי"ו. ההוא פלוסופה דהוה בשיבבותיה דרבן גמליאל. פירוש חוזה בכוכבים עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** פי' בלשון יוני ורומיי איש אוהב החכמה וחוקר סבות הדברים והמפרשים בנו פעל התפלסף) עכ"ל. ז"ל תוס' פלוסופא מין כדפירש בקונטרוס ורבינו שמע דבלשון יון פלוסופיא הוא דוד החכמה ואית דגרסי פילא סבא והוא לשון

לצון ושחוק וכו' ודע דרש"י בעבודה זרה דף נ"ד: ד"ה שאלו הפילוסופין וכו' כתב חכמי האומות:

פלסתר [צריך להיות **פלסטר**] עבודה זרה דף י"א: סך קירי פלסטר וכו' עכ"ל. במוסף (**א"ב** פירוש פלסטון בלשון יון דבר שקר ומזויף) עכ"ל. ברכות דף ל"א: במעשה דחנה ואי אתה עושה תורתך פלסטר סוכה דף כ"ט. על כותבי פלסטר בויקרא רבה בפרשה זאת תהיה פרשה ראשונה יו"ד שבירכה עלה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו רבונו של עולם עקרני שלמה ועשאני פלסטר. בילמדנו ריש ויקח קרח יודעין אנו שחנון ורחום שמא יתמלא רחמים על הללו ויאמרו כל באי עולם פלסטון הוא תורתו של משה עכ"ל. לפנינו איתא בכל המקומות פלסתר בתי"ו:

פלש א' סנהדרין דף פ"ט. בית המפולש לחבירו פסול. פי' אי מתחלה עביד ה' בתי ופליש חד בית לחברי' דהיינו ד' בתי כיון דשלא כהלכתא עבדינהו לאו תפילין דכתיבי באורייתא נינהו כלל והאי לא איגרע שהוסיף עליו אלא גורע ועומד מעיקרא דהא פסול הוא כדר' זירא דאמר בית המפולש לחבירו פסול עכ"ל בסנהדרין ובשאר דוכתי לא מצאתי אלא הכי אתי ריש ד' פ"ט אי הכי תפילין נמי וכו' האמר ר' זירא בית החיצון שאינו רואה את האויר פסול וכן כתב הרמב"ם פ"ד מהלכות ממרים דין בזה"ל שבבית החיצוי שאנו רואה את האור תמיד פסול ע"כ. ובקונטרוס אומר השכחה כתבתי דצריך חיפוש בגדולי הפוסקים וגם בטור וש"ע אם הזכיר ענין זה לדינא דאם בית חיצון אינו רואה את האויר דפסולה ולפירוש רש"י [ותוס' סוף ד"ה אי וכו' דף פ"ח]: אף אם מונח דבר אחר יהיה מה שיהיה אצל בית החיצון פסול ע"ש. ופשיטא דלא מצאתי באחד מהם בית המפולש לחבירו כפי נוסחת רבינו הערוך דפסולה ומצוה ליגע ולמצוא או ליתן טעם על השמטה:

פמבי בבא בתרא דף קמ"ה: ת"ר עשה בפומבי ובקש לעשות עמו בצנעה בעבודה זרה דף נ"ד: אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שהן עושין סלע שלי פומבי. פירוש שחוטאין בפרהסיא שאני צריך לפרסם חטאת שהן חוטאין וביחוד על הערוה ואני מפרסס שאני צר את הולד במעיה אלא שמטריחין אותי בעל כרחי להטיל בו נשמה לפי שהעולם כמנהגו נוהג שהנשים מתעברות מן האנשים אף על פי שהשוטים עושין שלא כהוגן. פירוש אחר כגון שמערבין כסף בנחשת לעשות סלע גדולה כדגרסינן בבא בתרא דף קמ"ה: עתיר נכסין עתיר פומבי דבר הנראה גדול אלא שמטריחין אותי שנאמר הוגעתם ה' בדבריכם. בילמדנו בסוף כי תשא ובוהיה עקב תשמעון פסל לך לוחות הראשונות על ידי שנתנו בפומבי שלטה בהן עין. מוציא אסירים בכושרות. תרגום דאפיק בית ישראל

דהוו אסירין במצרים על עובדי אבהתהון דכשרין בפומבי עכ"ל. (ובמוסף **א"ב** פירוש בלשון יוני תיקון ועסק גדול בפני קהל עכ"ל.) ועיין תשבי שורש פומבי דבלשון לע"ז קורין לשמחה גדולה ומפורסמת פומפ"א:

פנח יבמות דף קט"ו: אי נמי לפנחיה שבקיה פירוש בתשובות לכן הניח סימן ת' של תרומה על הכלי ולא מחקו לשמירה שאם יבא אדם ליטול ממנה ויראה אותו הסימן ויאמר תרומה היא ומתרחק הימנה עכ"ל. ז"ל רש"י פנחיא לשון שימור באדם שתולה ממנו באדם חשוב כדי שלא יגזלוהו הימנו ודומה בהגוזל עצים דף ק"ג. הלוקח שדה בשם ריש גלותא וכו' ופנחיא בעלמא הוא קבעינן ובב"ק שם ז"ל רש"י ופנחיא בעלמא הוא דבעינא להצלה נתכוונתי פנחיא לשון חוזק וחבירו ביבמות דף קט"ו: לפנחיא שבקי' וכו':

פנם בבא מציעא דף ט"ז. זו אינה צריכה לפנים עכ"ל. ז"ל אינה צריכה פנים אינה צריכה כדי לתרצה להכניסה לפני בני ישיבה שאין בהם יודע לפרקה ותשובת הגאונים פירשו לגנאי דליכא קושיא מעליא לא תעלה לגיו עכ"ל:

שם רבא אמר אינה צריכה לפנים ולא לפני פנים הכא סמכא דעתי' וכו'. פירוש אין צריך לדקדק יותר עכ"ל. לפנינו איתא רבא אמר זו צריכה לפנים ולפני ולפנים הכא סמכא דעתי' וכו'. לכאורה לפירוש הגאונים שכתב רש"י דמאן דאמר זו אינה צריכה לפנים לגנאי. א"כ משמע הא דרבא פליג' ואמר זו צריכה ולפני לפנים דהיינו שהיא קושיא חזקה איברא משני טעמי ליכא לפרושי הכי חדא דהא הוא בעצמו מסיים הכא סמכא דעתי' וכו' ותו דהא רבא בעצמו אמר לעיל בסמוך גברא קא חזינא ותיובתא לא קחזינא משמע דרבא לא החזיק לקושיא זו כלל [ובזה אפשר לומר לפי מה שכתב הרשב"ם בבא בתרא וכל בעלי סוגיא דבמקום שאומר תיובתא נתבטל הדבר לגמרי וכשאומר קשיא לא נתבטל הדבר אלא אפשר למצוא פירוקא דמלתא ע"ש לכן שפיר קאמר תיובתא לא קחזינא אבל מ"מ קושיא אלימתא היא ונצטרך למצוא פירוקא הכא סמכא דעתיה וכו'] ולכן מסתברא לפירוש הגאונים היתה הגירסא אמר רבא זו אינה צריכה ולא פליג מידי אלא דגם רבא קאמר דאינה צריכה ומטעם שמסיים עיין קונטרס סימן כ':

פנס סוכה דף כ"ט. אמר לעבדו טול פנס מפניהם והושיבן בחשך (פי' רש"י לטירנ"א.) (כלים פרק ב' משנה ד') פנס שיש בו בית קבול שמן טמא ושאין בו טהור. פירוש שנותנין בו הנר מפני הרוח שלא תכבה עכ"ל. (שם בכלים הביא הר"ש פי' זה בשם הערוך):

פנקס כלים פרק כ"ד משנה ז' שלש פנקסיות הן האפיפורין טמאה מדרס. פירוש לוח עשוי על אבק של עפר וכותבין בו חשבונות עכ"ל. וכן הביא הר"ש פירוש זה שכתב

רבינו הערוך וכ"כ הרב מברטנורה ועיין מה שתמה עליהם והתי"ט שהר"ש והר"ב מפרשים בריש פרק ט"ז דכלים כפי הערוך בערך אפיפורן וע"ש:

פונתק שבת דף ק"ט: מאי יועזר פונתק כך כתוב בנוסחאות ובעל הערוך גריס פוטנג עיין שם עכ"ל המוסף לפנינו שם איתא פונתק וכן ברש"י ופירש בלע"ז פולא"ל:

פס ב' שבת דף קי"ח: מפיס אדם עם בניו ועם בני ביתו על השלחן פי' לשון פייס שמסיפין למי יבא חלק זה ובלבד שיהיו החלקים שוין אבל מנה גדולה כנגר מנה קטנה כלומר למי שיבא הפייס יטול הגדול אסור משום קוביא והיינו דומיא דמשחקין בקוביא דהוי אסמכתא ולא קניא עכ"ל. וז"ל התי"ט בשבת פרק כ"ג משנה ב' ומפיס כתב הרב מטיל גורל שכן הוא בתרגום משלי א' גורלך תפיל בתוכינו פייסך ארמא בינתנא ונ"ל שענינו כלשון להתחנן לו דאסתר ד' שתרגמו לפייסא ליה שעל ידי הגורל מתפייסין ומתרצין זה לזה לפי שהושוו המדות ואין קנאה ומחלוקות עכ"ל. וחידוש שעשה עצמו כלא ידע מפירוש רבינו ופי' ר"ח חננאל:

שם ורבינו חננאל ז"ל פירוש מלשון פיס כההיא שבת דף ל"ג. מי מפיס וכמו שאמרנו על השכר פסחים דף ק"ז. מייסרן ומפיס וכבר פירשנו בערך מפיס עכ"ל. ועיין לעיל בערך מפיס:

פסג מועד קטן דף ג' אין מזרדין ואין מפסגין. יש מפרשים מפסגין זה סומכין האילן שהוא רענן יותר מדאי עכ"ל. וכן לשון רש"י:

פסל ב' שבת דף פ'. ובבבא בתרא דף נ"ה: אבל פיסלא לא רבא אמר אכילו פיסלא דרשות שבת כרשות גיטין דמיא גיטין דף ע"ז: אזל גיטא הכי הוצרכו לבזבז כל הממון שלא יתעפש הלחם הפנים ונפסלת מאכילה רק לתת טעם וחילוק שהללו פתן מתעפשת והללו אין פתן מתעפשת לכך אמרו חכמים המקרא דכל הנקרא בשמי וגומר:

פץ א' שבת דף ע"ג: תנא הדש והמנפץ והמנפס כולן מלאכה אחת הן. פירוש גאון המנפץ את האוכל מן עפרוריתו חייב משום דש וכן המולל שבולים עכ"ל. לפנינו איתא והמנפט פי' רש"י צמר גפן בקשת כדרך האומנין וצמר גפן גידולי קרקע הוא להכי קרי ניפוט דיליה תולדה דדש שמפרק גרעינין ממנו ולא קרי לי' תולדת מנפץ דצמר עכ"ל:

פץ ב' פסחים דף קי"א. ואי פצע מאי תקנתי' נפתח בלא עכ"ל. לפנינו איתא ואי ממצעין:

פצל עירובין דף כ"ט: ולא אמרן אלא דלא אפצול זרתא זרתא פירוש אם הוציא עליו דמיפצלי זרת זרת עכ"ל. לפנינו איתא אבציל פי' רש"י גדלו:

פצע א' יבמות דף ע"ה: אמר רבא היינו דקרינן פצוע. ולא קרינן פציע פי' פציע בידי שמים אבל פצוע כמו פרוע כדכתיב כי פרעה אהרן והוא דבר שנעשה בידי אדם זה

פירוש רבינו חננאל. ויבקע עצי עולה ת"י ופצע קיצין לעלתא עכ"ל. לפנינו איתא אמר רב יהודה אמר שמואל פצוע דכא בידי שמים כשר אמר רבא היינו דקרינן פצוע ולא קרינן הפצוע [וז"ל רש"י אי הוה כתיב הפצוע הוה משמע הפצוע מעיקרא כגון ממעי אמו] במתניתא תנא נאמר לא יבא פצוע ונאמר לא יבא ממזר מה להלן בידי אדם אף כאן בידי אדם לכאורה יש לדקדק טובא דקאמר ולא קרינן הפצוע איך אפשר לקרות ולשנות מה דכתיב פצוע. ואם עיקר הכונה דה"ל לכתוב בקרא הפצוע קשה למה הניח רבא את העיקר ואחז את הטפל והכי הוה לי' לרבא למימר היינו דכתיב פצוע ולא כתיב הפצוע [וגם דברי רש"י שלא ציין כדרכו בכל המקומות אלא התחיל הדבור בפני עצמו תמוהא ולולי דמיסתפינא הייתי אומר דגיליון הוא שכתב תלמידא לפרש כוונת רבא] איברא עפ"י פירוש רבינו אתי שפיר היינו דקרינן וכו' [וממה דכתיב בוי"ו ליכא למידק שכבר מצינו הרבה דכתיב בוי"ו וקרינן בחירק כמו **הוא** דקרינן **היא** וכן במדבר כ"ו פסוק ט' **קרואי** בויו וקרינן בחירק אבל ממה דקרינן פצוע ולא פציע שפיר מוכח] ועיין תוס' בד"ה שאין לו אלא וכו' כדאיתא בסמוך גבי פצוע וכו' ה"ה כרות וכו' ואין כאן מקום להאריך:

פק ב' ברכות דף כ"ח: שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. פירוש פיקפוק זולתי פיקוק דקיימא לן פיקוק סתימא כדגרסינן בשבת דף קכ"ה: פקק החלון. ופקפוק פתיחה כדרגסינן בפרק קמא דסוכא דף ט"ו. מפקפק ונוטל אחת מבינתים וכשכורע אדם וכפוף קומתו מתמתחות חוליותיו ונראות כי מתפתחות החוליות מבחוץ מאחוריו ומסתתמות מבפנים ודוגמא לדבר קשרי אצבעות עכ"ל. בפנים בערוך כתוב פירוש פיקוק וכך צריך להיות פי' פיקפוק ר"ל דמה דאמר עד שיתפקקו פירושו שיתפקפקו וכן בשאר מקומות פירושו כן רק בשבת דף קכ"ה: פקק החלון יצא מכלל זה ושם פירושו סתימה וזהו שכתב רבינו זולתי פיקוק. או אפשר לומר דזה שאמר הש"ס עד שיתפקקו משום דסובל לשון סתימא. ולשון פתיחה וכן הוא הענין כשכורע נראות מתפתחות החוליות מבחוץ מאחוריו ומסתתמות מבפנים כדמסיק רבינו. אבל אפשר קצת שלזה כיון רבינו. וז"ל רש"י שיתפקקו שיראו הפקקים הם הקשרים כמו ששנינו (בבבא בתרא דף פ':) בקנים ובגפנים מן הפקק שלמעלה והוא הקשר שחלל הקנה פקוק וסתום שם עכ"ל:

פק ד' עירובין דף ס"ה. כל המפיק מגן בשעת גאוה סוגרין וחותמין צרות בעדו. פירוש כל המעביר ומכסה יצרו בשעת גאוה כלומר בעת שמתגבר עליו טומן אותו שלא יתגבר סוגרין וחותמין צרות בעדו. ולשון מפיק כאפיק נחלים יעברו. ורבי יוחנן אמר כל שאין מפיק אתמר כלומר כל שאינו מעביר ומכסהו אלא מגלהו ומפיק מגן לנגדו להלחם כנגדו

לכבשו וזו הגאוה היא עת שכרותו של אדם. רבי חנינא סבר לכבשו בשינה ולהפיגו טפי עדיף ורבי יוחנן אמר חיישינן ישתקע בשינה וימנע מן התפילה אלא לגלותו כדי להתעסק בדרך וכיוצא בו כדי להפיגו ואח"כ יתפלל טפי עדיף עכ"ל. כל הפירוש הזה כתבו תוס' בשם רבינו חננאל:

פקל ב' נדה דף י"ז. מאן בעי פקולי דנהמא. פירוש פקולין פשתן נקי כלומר מי רוצה לקנות פקולין לצורך בדיקת תשמיש נהמא היינו תשמיש בלשון נקיה כדכתיב כי אם הלחם אשר הוא אוכל עכ"ל. רש"י פירש פקולין קוטו"ן וכן כתב בברכות שמעון הפקולי מוכר צמר גפן שקורין קוטו"ן:

פקס ב' שבת דף צ"ד: וכן הגודלת וכן הפוקסת בגמרא גודלת ופוקסת משום בונה. בפרק במה אשה שבת דף ס"ד: והדוה בנדתה זקנים הראשונים אמרו שלא תכחול ולא תפקוס. בפרק קמא דמועד קטן במשקין דף ט': בגמרא ועושה אשה תכשיטיה במועד ת"ר אלו הן תכשיטי נשי' כוחלת ופוקסת וכו' בפרק ואלו מגלחין במועד קטן בגמרא הקובר את מתו דף כ': ובהלכה קמא דכתובות דף ד': מי שמת חמיו או חמותו אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ופוקסת. פירוש פוקסת מחלקת שערה לכאן ולכאן עכ"ל. בשבת דף ס"ד: ז"ל רש"י שלא תפקוס שרק על פניה טינפאנ"א בלע"ז והוא אדום. בדף צ"ד: ז"ל רש"י וכן הפוקסת. יש מרבותי אומרים מתקנת שערה במסרק או בידים ויש שמפרשים טחה כמין בצק על פניה וכשנוטלו מאדים הבשר עכ"ל. וז"ל תוספות פוקסת ממה שפי' רש"י פוקסת היינו סורקת ביד או במסרק אין נראה דבגמרא משמע דהוי כעין טוויה וסריקה אינה כעין טוויה כלל ועוד דא"כ היה שונה סורקת כדתנן נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק עכ"ל. ובמ"ק פירש רש"י פוקסת מחלקת שערה לכאן ולכאן ועל ומעברת סרק על פניה פירש רש"י סם אחד כדי שתראה אדומה וז"ל תוס' פי' בקונטרוס מתקנת שערה שלא יתפזר וקשה דפרק המצניע (דף צ"ד ושם) דאמר מתחייב בשבת משום טווה ועוד דסורקת הוה ליה למתני כמו גבי גזיר ובפרק קמא דכתובות (דף ד' ושם) פי' רש"י קלייעת שיער וקשה דבפרק המצניע (דף צ"ד:) שונה גודלת ופוקסת ואין לפרש מעברת סרק על פניה דהכא וגם בפ"ק דכתובות תני תרווייהו ויש לפרש דמתקנת שערה בידיה חוץ לצעיף וריב"א מפרש שנותנת חוטין דקין של בצק על פניה להאדים הבשר והיינו טווי' והאי דקורא ליה בירושלמי צובע שהוא מאדים הבשר ובניין נמי שייך בתיקון האשה למאי דמפרש סוף המצניע (דף צ"ה.) משום בונה ומייתא קרא דויבן את הצלע עכ"ל. (וברש"י שבאלפס בשבת בפרק המצניע מצאתי מתקנת שערה במסרק ובידיה וכן מצאתי בנוסחא בבית יוסף סימן ש"ג) ועפ"י דברי ריב"א אלו יובן כוונת רש"י בשבת

דף צ"ד: שמפרש אהא דאמר הש"ס דמחייב אפוקסת משום טווה בפיסלא לא אמר רב יוסף אי הוה ד' אמות על ד' אמות פלג ליה רשותא פי' פיסלא עמוד שהוא גבוה עשר ורחב ארבעה או כגון זיז היוצא למעלה מי' טפחים מן הכותל רחב ד' אמות ופירוש פיסלא כגון פסל היוצא מן הסוכה עכ"ל עיין בגמרא דגיטין וכן כתבו תוס' להדיא שם. ובשבת פירשו דפיסלא הוא ד' על ד' ואינו גבוה יו"ד אי נמי גבוהה עשרה ואינו רחב ארבעה. וצע"ג בכתובות דף ע"ט:

פסים בסוף גמרא דפרק מי שמת דף קנ"ד: ובריש גמרא דפרק האשה שנפלו לה נכסים שטר פסים הוא זה פירוש שפייסתנו בשעה שהיית רוצה לישא אשה שאכתוב לך שטר ששדה זו מכורה לך בעבור שיראו אותך ויהיו סבורים שאתה עשיר קונה נכסים ומעולם לא החזרתה לי ולא שלך היא השדה או שטר אמנה שמכרתי לך שדה זו על מנת שאאמין לך הדמים עד זמן שקבענו ומעולם לא נתת לי הדמים עכ"ל. שטר פסים הוא זה כן הוא הלשון בבבא בתרא דף קנ"ד: אבל בכתובות דף ע"ט. איתא כותבת שטר פייס לאחרים וז"ל רש"י שטר פסים שטר פיוסים שמפייסתו לקבל מתנה זו להפקיע זכות בעלה קודם נישואין ולא שיזכה מקבל זה בהם:

פסע א' בבא קמא דף כ"ג: רב אשי אמר דפסעי פסועי. פי' כגון בצע מקום שנתחככה בהן שברה האבנים ושחקתן והפירות בדריסה טינפתן ודרסתן וכילתן כגון בצע אמרתו לשון כלי' והוא תמימות והשלמות עכ"ל. בסוגיא דאי אמרת פיפרה כחצר המזיק דמי שן דחייב רחמנא היכי משכחת לה אמר מר בריה דרב כהנא כגון שנתחככה בכותל להנאתה וטינפה פירות להנאתה מתקיף לה מר זיטרא והא בעינא כאשר יבער הגלל עד תומו וליכא רבינא אמר דשף צלמי רב אשי אמר דפסעי פסועי. וז"ל רש"י והא בעינא עד תומו. דמכליא קרנא דהא ובער זה השן מכאשר יבער הגלל עד תומו נפקא לן בפרק קמא והכא ליכא תומו שעדיין האבנים והפירות בעין. דשף צלמי. כשנתחככה בכותל מחקה צורה שעליו דאיכא תומו: דפסעי פסועי. כשנתגלגלה על הפירות תחבתן בטיט ואי אפשר ללקטן. לישנא אחרינא דפסאה פסואי כמו פסו אמונים (תהלים י"ב) כלומר ששפכה משקים בגלגולה דכליא ופסיא קרנא. הנה לפי רש"י רבינא מתרץ חדא ורב אשי מתרץ חדא ר"ל אהא דאמר שנתחככה בכותל מתרץ רבינא דשף צלמי ואהא דאמר שטינפה פירות מתרץ רב אשי דפסעה פסועי אמנם לדברי רבינו בא רב אשי לתרץ תרווייהו כלומר בזה דקאמר רב אשי דפסעי פסועי [והיינו שהפ"א והצד"י מתחלפין בבי"ת וסמ"ך והוי כמו בצע אמרתו לשון כלי'] פי' ששברה האבנים ע"י שנתחככה

וכן טינפ' פירות ע"י דריסה להנאתה. ותו ללשנא אחרינא שכתב רש"י הוי האל"ף של דפסאי מיותר והכי הוה ליה למימר דפסו פסואי. אבל לפירוש רבינו אתי שפיר:

פסק א' כתובות דף ס"ג. איטרוד לא מר איפסוק ולא מר איפסוק פירוש לא רב יוסף ולא (רבה בר אבוה) אכלו ערב יום הכפורים סעודה המפסקת עכ"ל. צ"ל רבא [שהיה אבוה דרב יוסף ע"ש בגמרא].

שם באות הנ"ל. סוכה ל"ג: ובכתובות דף ו'. ובשבת דף מ"ה. ודף ק"כ. ובדף קי"ז. ודף קל"ג. ודף קמ"ג. ובבכורות דף כ"ה. מודה רבי שמעון בפסיק רישי' ולא ימות. פירוש מי שחתך ראשו של חי הכל יודעין כי בחתיכת ראשו ימות ואם אמר איני מתכוון למיתתו אלא להוציא ממנו דם לדבר צורך אין ממש בדבריו אלא הרי הוא כמתכוון להמיתו ורוצח הוא והיכא פליג ר' שמעון כגון גרירא דאפשר דלא עביד חריץ ואי עביד אפשר דלא ניחא ליה וכן בשבת פרק כל כתבי דף קי"ז דשקיל ליה בברזי דלא ניחא ליה. וכן בפרק ר' אליעזר בשבת דף קל"ג. ואי איכא ליעבד אחר ולא אבי הבן וכן בלולב הגזול בסוכה דף ל"ג: והוא דאית ליה הושענא אחריתי אבל פסיק רישיה ליכא לספוקי דלא ימות ובוודאי דניחא ליה דאי לא הוה ניחא לי' היכי הוה פסיק רישיה עכ"ל עיין מה שכתב לעיל בערך סבר ה' ומה שכתבתי שם בסייעתא דשמיא:

פסקטר עירובין דף ק"ד: ושאר כל המקומות כופין עליו פסקטר. ועשית סירותיו תרגום ותעביד פסקטרוותי' פירוש כמין כפיפות של נחשת עכ"ל לפנינו איתא **פסכטר**. וכן בתרגום שלפנינו שמות כ"ז ול"ח והמתורגמן כתב דביש נוסחאות כתוב פסקתר:

פע א' סוטה דף י"א: פועה זה מרים ולמה נקרא שמה פועה שפועה לולד. פירוש לוחשת לאשה ויוצא הולד כמו אלו עכשיו שקורין באזני האשה עכ"ל פי' זה כתבו תוס' בשם רבינו חננאל:

פע ב' שבת דף ק"ט. פיעפוע ביעי אסור פירוש לטרוף ביצים ביין עכ"ל. ורש"י לא פירש כן ועיין מה שכתבתי לקמן ערך **שרק** ג':

פעל א' יומא דף ל"ח. כל פעל ה' למענהו. פירוש פעל ה' ונתן חכמה לזה יותר מזה למענהו כדי שלא תהא המלאכה אלא במי שהוא חפץ פירוש זה של רבינו חננאל ז"ל עכ"ל. בגמרא ת"ר בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לאפות כמותן וכו' הללו פתן מתעפשות והללו אין פתן מתעפשות וכששמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שברא הקב"ה בעולמו לכבודו בראו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי וכו' ת"ר בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטרת ולא רצו ללמד שלחו חכמים וכו' ולא היו יודעין להעלות

עשן כמותן של הללו מתמר ועולה כמקל ושל הללו מפציע לכאן ולכאן וכששמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שברא הקב"ה בעולמו למענהו בראו שנאמר כל פעל ה' למענהו וכו'. הא דהביאו על כל עובדא פסוק אחר ולא סגי להו בקרא אחד מצאתי במהרש"א כתב בזה הלשון ונראה לפי ענינו דלעיל בלחם הפנים שבית גרמו הם בעצמם ידעו לרדות ושלא יתעפש על ידי מעשיהם מייתי קרא כל הנקרא בשמי דהיינו האדם הנקרא בשם ה' שנברא בצלם אלקים וההוא קרא לא שייך גבי קטרת שבית אבטינס לא ידעו לעשות כלום אלא על ידי העשב מעלה עשן ושייך לאתויי ההוא קרא דכל פעל ה' למענהו דההוא עשב לתכלית זה נברא לעלות העשן הקטורת לשמים עכ"ל. לכאורה לפירוש ר"ח דנתן חכמה לזה יותר מזה וכו' מכ"ש בבית גרמו שייך קרא דכל פעל וא"כ הקושיא על דוכתה [וגם לפירוש המהרש"א קצת קשה דעל כל פנים קרא דכל פעל וכו' הוו מצו לאתויי בעובדא דבית גרמו] וז"ל התוספות ישנים שנאמר כל פעל ה' למענהו הכא לא מייתי קרא דלכבודי בראתיו שאין כל כך גנאי אם היה מפצע ואין זה אלא מעלה בעלמא משום דכתיב כל פעל עכ"ל. הנה כנראה שלא ראה מהרש"א את דברי התוס' ישינים ומדבריהם למדנו לזאת הכונה מה שהפריזו חכמים ממעות הקדש גם שהיה די להם במלאכת אלכסנדריא דאף אם מפציע לכאן ולכאן אין גנאי כל כך ואפ"ה כפלו לבית אבטינס שכרם אמרו כל פעל ה' למענהו דמצינו [עיין שבת דף קט"ז:] דבשביל הך דכל פעל התירו חכמים לפשוט את הפסח כשחל ארבעה עשר בשבת מכל שכן דגבי ממונא אמרינן הכי. אבל לעיל בבית גרמו דבלאו בזה הלשון טווה שמתקנת שערה בין אצבעותיה ופושטתו כשהוא נכרך ולשון השני עושה מאותו בצק כמין חוט עכ"ל. לא שכיון רש"י דבשעה שהיא פוקסת עושה מאותו בצק כמין חוט דאם כן חייבת משום לש אלא עיקר כוונתו דהחוטין נעשו כבר בימות החול והיא נותנת עכשיו בשבת חוטין הדקין על פניה ודע עוד דמה שכתב רש"י טווה שמתקנת שערה בין אצבעותיה ופושטו כשהוא נכרך. בזה הסיר מעליו תלונות תוס' שכתבו על לשון הראשון דפוקסת היינו סורקת אינו נראה דבגמרא משמע דהיינו כעין טווי' וכו' אמנם רש"י שפירש כאן טווה שמתקנת שערה וכו' היינו לשון ראשון והוי כעין טווי' במה שמתקנת שערה בין אצבעותיה אחר הסריקה. ואולי דניחא גם בזה קושיא השני' שלתוס' דאמאי לא תני סורקת כדתנן בנזיר אבל לא סורק וכו' משום דהתם עיקר האיסור בסריקה בלחוד והכא באשה בשבת עיקר אסורא גם במאי שמתקנת אח"כ תלוי. בכתובות דף ד': פירש רש"י פוקסת מעברת שרק על פניה וכתבו תוס' עליו ואין נראה דלקמן דף י"ז. אמרי' לא שרק ולא פירכוס משמע דתרי מילי נינהו דפוסקת דהכא היינו פירכוס כדאמרינן

בסמוך כי קתני אכיחול ואפירכוס ובשלהי המצניע [נ"ל דנ"ל משקין דף ט': כי שם תנא שניהם בהדדי ממש] קתני פוסקת והעברת שרק על פניה ולקמן בפרק ב' דף י"ז. פירש הקונטרוס פירכוס קליעת שער קשה דבשלהי המצניע דף צ"ד: ושם) קתני גודלת ופוקסת אלא נראה דאחד מתיקוני הנשים הוא עכ"ל. ובפירוש המשניות הרמב"ם כתב ופוקסת הוא הנותנת שער על הצדעים והיא ממין גדילת השער והרב ברטנורה פי' ביה"ל הפוקסת מחלקת שער שבאמצע הראש מכאן ומכאן אצל הצדעים עכ"ל. מצינו למידין דרש"י בשבת דף צ"ד. בשם יש מרבותי וכו' ופי' רש"י במועד קטן והרב מברטנורה מטין לפי' הערוך אולם פי' רש"י בשבת דף ס"ד: ופי' רש"י בכתובות דף ד': שפי' דפוקסת מעברת שרק על פניה לא לבד משום קושית התוס' הוא תמוה' דהא דהמצייע דף צ"ד. קחשיב ר' שמעון בן אלעזר פוקסת ואח"כ תנא וכן לא תעבור שרק על פניה ועוד במ"ק קחשיב פוקסת ושרק. אלא דקשה עוד לפי' רש"י מה דאמר הש"ס בשבת דף צ"ד. כוחלת משים צובע גודלת ופוקסת משום בונה הוה ליה להש"ס לומר כוחלת ופוקסת משום צובעת וצריכין אנו לומר דלרש"י וגם לתוספות שלא הקשו עליו קושיא זו דהיה לפניהם הגירסא כוחלת משום כותבת [כמו גירסת הערוך לעיל בערך גדל ועיין מה שכתבתי שם דגם הרמב"ם וסמ"ג והברטנורה היה גירסתם כך] והשתא ניחא ליה להש"ס למינקט חדא טעמא בגודלת ופוקסת דמשום בונה

פקע ג' יומא דף כ"ג. ולא עוד אלא שלוקה מן הממונה בפקיע מאי פקיע אמר רב יהודה מדוורתא. פירוש פקיע מדוורתא והיא מטרקא והיא כמין חבל מפושל תלוי במקל כגון הרצועה שבית דין מכין בה וכו' עכ"ל. לפנינו איתא אמר רב מדרא מאי מדרא אמר רב פפא מטרקא:

פקע ה' שבת דף ל"ח: ולא יפקיענה בסודרין. פירוש מביאין סודר או מטלית ומניחין אותם בשמש עד שמתחממות יפה וכורכין הביצה בהם ושונין ומשלשין עד שתגלגל עכ"ל. ז"ל התיו"ט משנה ג' פרק ג' דשבת ולא יפקיענה כן הנוסחא ופירושו לא ישברנה ובערוך ערך (בקע) צ"ל פקע מפרש שמביאים סודר או מטלית וכו' ונ"ל שכוונתו שהפקיעה היא הגלגול שבביצה שעל ידי גלגולה של הביצה ר"ל שמתגלגל בתוך קליפתה וכו' פקיעה על שמבקעת וכו' (והכא פ' צ"ל) והפ"א דיפקיענה במקום בי"ת דביקוע ששניהם ממוצא השפה וע"ש:

פקע וי"ו עבודה זרה דף כ"ח: רבי יעקב חש בפיקעא. פירוש מלשון פקיעא והיא פיקא כלומר מקום שנבקע בתחתוניות של אדם פירוש אחר בין טבעת לטבעת של גרגרת

ונינח פיקעא להדי פיקעה פירוש יניח סדק של גרעינה נגד חבירתה פיקעא עילאה מה שיש לו בחוץ פקיעא תתאה מה שיש לו בפנים עכ"ל ופי' רש"י כלשון ראשון.
פקועות שבת דף כ"ד: בשמן פקועות. כלים בסוף פרק י"ז רבי שמעון אומר אף של פקועות כיוצא בהן וכן בסוף עוקצין. פירות הן כגון אבטיחים קטנים והם מרים ועושין מהן שמן ויש מפרשים דילועים מדבריות עכ"ל. כך פי' רש"י:
פקר ב' מגלה דף כ"ח: מתוך תשובתו שהשיב אהרן למשה פקרו האפיקורסים עכ"ל. לפנינו איתא המערערים וז"ל רש"י פקרו המומרים העיזו פניהם וכו' ובעבודה זרה איתא פקרו המינים:
פקתא ברכות דף ל"ד: אמר רב אשי חציף עלי מאן דמצלי בפקתא. פירוש כמו שדה או רחוב עכ"ל. לפנינו איתא אמר רב כהנא וכו' מאן דמצלי בבקתא. ופירש רש"י ותוספות בבקעה שרגילין שם בני אדם לעבור:
שם באות הנ"ל נזיר דף מ"ג: קאזיל בפקתא דערבות ופסקוה דנבי לרישי' עכ"ל לפנינו איתא **גנבי** :
פר ב' יבמות דף ל"ו: לא יבטל אדם מפריה ורביה וכולי עכ"ל. עיין בפי' רש"י שם:
פר ג' מנחות דף מ"ה. וביום החדש פר בן בקר תמים וששה כבשים ואיל תמים ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם קשי קראי אהדדי עכ"ל. לפנינו ליתא איברא להמעיין בסוגיא היטיב יראה כי נוסחת רבינו עולה יפה למאוד:
פרדכש מגלה דף י"ב: אפילו קרחא בביתיה פרדכשא ליהוי. שבת דף צ"ד. ההוא פרדכשא דרתח עליה מלכא ורהיט תלתא פרסי בכרעי'. פירוש פקיד של מלך. בפירוש הגאון כתיב פרדכשאה עכ"ל. לפנינו איתא פרדשכא ופירש רש"י במגלה פקיד ונגיד ובשבת פי' רש"י סרדיוט:
פרדס בבא מציעא דף ע"ג. פרדיסא רב אסר. פירוש לקנות פרדס לפירותיו של אותה שנה וקנאם קודם חנטה בזול ואחר גידול פירי שוים יותר על כן ושמואל שרי כיון דמקבל תיוהא. פירוש שבר כעין ברד או קרח לא מיחזי כי אגר נטר לי דשדי זוזי בספיקא. ומודי רב בתורי אם פרדס הוא שרגילין לנער ולחבוט ולטעון הפירות בשוורין מפני שמפסידין את הפירות בכמה עכ"ל. ע"ש בתוס' ד"ה בתורי וכו' רבינו חננאל גריס בתוורא וכו' ע"ש:
פרדשן עבודה זרה דף ע"א. תדע דמשדרי פרדשני ולא אהדרי בהו. פירוש משלחין דורונות ואין חוזרין ושואלין אותו להחזירן להם לפי שקנו במשיכה. בסנהדרין דף צ"ד: האי דשינא להאי פרדשנא. אם היינו מוצאין ספר שכתוב בו האי פרדשנא להאי דשנא

הוה ניחא לן פרדשנא מנחה דשנא אדם גדול כדכתיב כל איש שמן וכל איש חיל עכ"ל. ועיין במהרש"א בחידושי אגדות פרק חלק דף צ"ד: אחר שהביא דברי הערוך כתב בזה הלשון ונ"ל לפום גירסא דילן נמי יש לפרש כן וכי האי דישנה ואדם חשוב ראוי להאי פרדישנא ומנחה וק"ל ע"כ:

פרהגבן בבא מציעא דף פ"ג: רבי אלעזר ברבי שמעון אשכחיה להההוא פרהגבנא דקא תפיס גנבי. פירוש ממונה מן המלך להרוג הגנבים וכיוצא בהן עכ"ל. בגמרא איתא פרהגונא פי' רש"י ממונה של מלך:

שם באות הנ"ל בבא קמא דף קי"ז. קם חד מינייהו מסרה לפרהגבנא דמלכא ס"א פרהגמנא עכ"ל. לפנינו איתא פרהגנא ורש"י לא פי' כלום:

פרוה יומא דף ל"ד: הביאוהו לבית הפרוה גמרא דף ל"ה. מאי פרוה אמר רב יוסף פרוה אמגושא. פירוש פרוה שם אדם מגוש ויש מן החכמים שאומרים כי חפר מחילה תחת הקרקע (הביאו תוס' שם) בקודש עד שיראה עבודת כהן גדול ביום הכפורים והרגישו חכמים (בתוספות שם העתיקו והרגישו **הכהנים**) באותה חפירה שבאותו מקום שחפור ומצאוהו ואותה הלשכה קרוי על שמו עכ"ל. על פי פירוש זה יש ליישב מה שלכאורה צריך עיון גדול הא דהמתין הש"ס לפרש מאי פרוה עד כה על המשנה דף ל"ד: מדוע שתיק לפרש כזה על המשנה לעיל דף ל'. דתנן בה וכולן בקודש על בית הפרוה וכו' אמנם לא בא הש"ס לדרוש את השמות שכבר אפשר לומר על שם הבונה נקראת כך. איברי דבמשנה דף ל"ד: דקתני הביאוהו לבית הפרוה ובקודש היתה אטו עד השתא לא ידעי' דהיתה בקודש וכבר נשנית במשנה לעיל דף ל'. וא"כ שתי תיבות אלו ובקודש היתה הוא מיותר. לכך דייק הש"ס פרוה אמגושי דהיינו בשביל שהיתה בקודש מסר פרוה אמגושי נפשו עליה לראות עבודת כה"ג ביום הכפורים [כדרך אמגושי שחוקרין הנסתרות מרוב בני אדם] וקרוב לאמת דהנך חכמים שאמרו כי חפר מחילה תחת הקרקע וכו' ולא רצו בפי' רש"י שפירש מכשף אחד בנאה ושמו פרוה. משום דקשיא להו למה אמר אמגושי יהיה הבונה מי שיהיה רק שהיה שמו פרוה צריכין אנו לידע דלכך נקרא בית הפרוה אבל שהיה אמגושי אין לנו שום תועלת נמצא. ותו שהיה שם הבונה פרוה נודע מעיקרא גם בלא זה וכדכתיבנא ולכך סידר הש"ס מאי פרוה וכו' על המשנה דהכא:

פרוור כתובות דף נ"ד. בבל וכל פרווהא נהוג כרב נהרדעא וכל פרווהא נהוג כשמואל. גיטין דף ח': רבי מאיר אומר הקונה שדה בסוריא כקונה בפרווריי שבירושלים. ושדה מגרש עריהם (ויקרא כ"ה פסוק ל"ד) תרגום ירושלמי פרווריי קרויהון וכו' עכ"ל. בכתובות דף נ"ד. איתא לפנינו בבל וכל פרוודהא נהרדעא וכל פרוודהא וז"ל רש"י

פרוודהא כרכים הסמוכים לה עכ"ל. בגיטין דף ח': כקונה בפרווארי שבירושלים. ז"ל רש"י בפרוורי. בהיפרכיא רוקיי"ש בלע"ז אכן במשנה י"א פרק ד' דחלה גירסת הרמב"ם והר"ש בפרווד וכן במשנה עצמה איתא בפרווד וכתב הרמב"ם מגרשיה תרגום פרוודהא (וכן על פסוק ושדה מגרש עריהם תרגום ירושלמי פרוורי קרויהון איתא במתורגמן לר' אלי' בחור **פַּרְוַדֵי**) אבל במשנה שבמשניות איתא כקונה בפרוור. וכתב הרב מברטנורה תרגום מגרשיה פרווהא ודע שלפנינו בתרגום ירושלמי על פסוק ושדה מגרש עריהם ויקרא כ"ה פסוק ל"ד איתא פרוולי. וכן ביונתן במדבר ל"ה פסוק ב'. ג'. ד'. ה'. ז'. ע"ש. וברש"י בגיטין דף ח': כתב בפרוורי. בהיפרכיא רוקייש בלע"ז עוד שם ברש"י על הפיסקא והקונה שדה בסוריא כקונה בפרוואר כתב רש"י בפרוורי בפילכי רוקריי"ש בלע"ז:

פרוזדאות תענית דף ל: ובבבא בתרא דף קכ"א: יום שביטל הושע בן אלה פרוזדאות שהושיב ירבעם על הדרכי' שלא יעלו ישראל לרגל גיטין דף פ"ח. כתוב בי' בהושע בן אלה ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל וכתיב עליו עלה שלמנאסר אמר לי' אותן פרוזדאות שהושיב ירבעם על הדרכים ובא הוא וביטלן אף על פי כן לא עלו ישראל לרגל אמר הקדוש ברוך הוא אותן שנים שלא עלו ישראל לרגל ילכו בשבי פי' פרוזדאות שומרים עכ"ל. לפנינו בתענית דף ל': איתא פרוסדיות וברש"י שם איתא פרוסדאות בב"ב דף קכ"א: איתא פרדסאות וברשב"ם איתא פרדסייאות. בגיטין פ"ח. איתא פרדסיאות ופירש רש"י שומרים. ומצאתי בתענית דף כ"ח. ת"ר מה היו בני גונבי עלי וכו' והושיבו פרוזדאות על הדרכים וכו' וכיון שהגיע אצל הפרוזדאות וכו' שלא יביאו עצים למערכה והושיבו פרוזודאות וכו' והפי' שומרים מעתה צא ולמד כי ע"י שגגות הדפוס נעשה שינוי נוסחאות במלה אחת ואמנם העיקר כעדות רבינו וצריך להיות בכל המקומות פרוזדאות או לאיכא דאמרי שכתב רבינו בסמוך בערך פרוזדור וכו' וצריך להיות בכל המקמות פרסדאות:

פרוזדור נדה דף י"ז: החדר והעליי' והפרוזדור. פירוש עליי' מקום השתנת מי רגלי. באבות פרק ג' התקן עצמך בפרוזדרור כדי שתכנס לטרקלין. פירוש פרוזדור לשון יון הוא והוא בין השער לחצר המלך קודם שיכנס לפני המלך ושל אשה במקום ערוה בשפתות ערוה שמו פרוזדור. פרוזבול איכא דאמרי פרוסבול פרוזדאות איכא דאמרי פרסדאות (עיין מ"ש לעיל בערוך פרזדאות) פרוזדור איכא דאמרי פרסדור עכ"ל. ז"ל תו' בנדה פרוזדור פרוז בלשון יון הוא לפני דור לשון דירה אית דגריס פרוזדור בדלי"ת וע"פי העדות של רבינו שפרוזדור הוא לשון יון והוא בין השער וכו' דברי התוספות הנ"ל

צריכים עיון גדול. ודע דהרב מברטנורה משנה ט"ז פרק ד' דאבות כתב בית שער תרגום אולם פרוזדורא:

פרזומא ב' פסחים דף ק"ז. ומה פרזומא בעאי מיני' דרב. פירוש שכר התאנים ואסני עכ"ל. בגמרא בעא מיניה וכו' מהו לקדושי אשיכרא אמר ומה פרזומא מתאיני ואסני דבעיא מיניה דרב וכו' ולא פשיט לי שיכרא מיבעיא וז"ל רש"י וזה לשונו אפורזמא. שכר שעורים בלשון לע"ז ברוי"ש ותאיני. שכר תאנים: ואסני שכר תותים: וז"ל הרשב"ם פרזומא שכר שעורים: ותאיני. שכר תאינים: ואסני שכר שעושין מפרי סנה כגון תותים והללו חשובין יותר מסתם שכר שלהם שהיה של תמרים והנה רבינו שפירש פרזומא שכר התאינים ואסני לא היה גרסתו כמו שהוא לפנינו ורש"י ורשב"ם אלא הכי גריס ומה פרזימא תאיני ואסני [וקצת ראי' לפירוש רבינו לפי מאי דאמר הש"ס בפסחים דף מ"ב: שכר המדי דרמו ביה מי שערי ופי' רש"י דרמו בי' מי שערי שמטילין לתוכו מי שעורין כגון שכר שלנו ועושין אותו במדי: שכר המדי לפי שבאותן הימים אין נוהגין לעשות שכר אלא מתמרים ובמדי עושין שכר ממי שעורין כעין אותן שלנו קרי ליה שכר המדי עכ"ל ואי הפירוש פרזומא כפירוש רש"י והרשב"ם שכר שעורין אם כן שכר המדי הוה לי' לקרותו]:

שם קידושין דף נ"ב: ההוא גברא דשקיל פירזומא דשיכרא ויהיב לה להך איתא ואמר לה התקדשי לי בהא פירוש כלי מלא שכר עכ"ל. לפנינו איתא בנוסחא אחרינא וזה הלשון ההוא סרסיא דקדיש בפרזומא דשיכרא אתא מרי' דשיכרא אשכחי' וכו' וז"ל רש"י בפרוזמא דשיכרא לאחר שהוציא ממנו המשקה וכו' ועיין פירש רש"י בפסחים שהעתקתי לעיל בסמוך וקצת צ"ע. עכ"פ נראה דצריכין להגיה בקדושין דאיתא בפרומא וצ"ל לפי פי' רש"י בפרוזמא וכן הוא בהרא"ש אכן בהרי"ף ורש"י ור"ן איתא בפרומא ולשון הרי"ף כנוסחת רבינו ההוא גברא דקדיש בפרומא דשיכרא וכו' וכתב פרומא דשיכרא כלי קטן ועדיין קורין בבבל לכלי קטן פרמא ויש מי שפי' שכר מתוק [והיינו הפירוש שכתב רבינו לקמן בערך פרומא ע"ש] ומסתברא כפירוש גאון מדאמרינן פרומא דשיכרא ולא אמר שיכרא פרומא עכ"ל הרי"ף וצ"ע קצת דרבינו כתב על פרומא פי' כלי ולדברי הרב אלפסי שם הכלי פרומא נקרא:

פרזק בבא מציעא דף מ"ט: שמע דקא בעי למינסבי' דבי פרזק רופילא פירוש גוי אנס עכ"ל. ורש"י פירש פרזק. שם השר: רופליא משנה למלך:

פרח ב' ברכות דף מ"ז: אמר רבי יוחנן קטן פורח מזמנין עליו. פירש ר"ח זה שנראה עליו צמח שער נקרא פורח וזהו שאמר רב נחמן מי שהוא נכנס בכלל שנת י"ג ולא הביא שתי

שערות ידועות שהוא חשוב כקטן אף על פי שהוא גדול אין יודע למי מברכין והוא בן י"ג שנה מזמנין עליו פחות מזה לא והא דשבחו לאביי דנפק לברא ואחוי כלפי שמיא (וגם לרבא דאחוי לשמי טללא) לאו דוקא לאזמוני עלייהו אלא שבחוהו שיש לו בינה והוא קטן ושלשה שאכלו ירק וז' דגן דהוו להו רובא דמינכר מצטרפין לנברך לאלקינו ובלבד שיברך מי שאכל דגן. ורב האי גאון ז"ל פירש הא דאמרינן דלית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו ועל הא סמכינן וכיון דאמר קטן אפילו בן ח' ובן ט' בדקינן לי' וחזינן שהוא יודע למי מברכין עכ"ל פירוש ר"ח מבואר היטיב בתוספות דף מ"ז: ד"ה קטן פורח ע"ש:

פרח ה' כתובות דף נ"ח הרוצה שילבין בתו יאכילנה פרחין וישקנה חלב סמוך לפירקה. פירוש פרחים אפרוחים כגון תורים ובני יונה עכ"ל. לפנינו איתא אפרוחים:

פרט ד' בבא מציעא דף מ"ו. דלמא אידי ואידי בפרוטות שנינו. פירוש כגון אסימון שאין בו מטבע שקונין כדתנן מעות הרעות קונות את היפות (ובמוסף **א"ב** פרוטטות כתוב) עכ"ל. לפנינו איתא בפרוטטות ופירש רש"י מעות של נחושת שהן עדיין בלא צורה כעין אסימון של כסף:

פרך ב' שבת דף נ"ג: סכין ומפרכין לאדם. פירוש מגרדין עכ"ל. לפנינו איתא ומפרכסין ופירש רש"י גלדי מכה:

פרס שבת דף ע"ד: אמר רב פפא האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן. פירוש פרום סיקלא שהוא כעין כתישה ואינו כעין חיתוך חייב משום טוחן ויש מי שאומרים דפרים כמו הלא פרוס לרעב לחמך עכ"ל. ז"ל רש"י דפרים סילקא במ"ם גרסינן ולא בסמ"ך כדפי' בהעור והרוטב דף ק"כ. מאי קיפה פורמ"א מינצייר בלע"ז מחתכו הדק עכ"ל. ובביצה דף י"ז: כתב רש"י שרסק מינצר בלע"ז:

פרמא א' קידושין דף נ"ב: ההוא גברא דשקיל פירמא דשיכרא פירוש שכר למתוק לקח מבית חבירו בלא רשותו וקדש בו ס"א פרזומא וכבר כתבנוהו בזה הפרק עכ"ל. לפנינו איתא דקדיש בפרומא. וז"ל בפרזומא וכו'. ועיין מה שכתבתי לעיל בערך פרזומא בשם רב אלפסי:

פרמא ב' חולין דף ק"כ. והקופה מאי קופא אמר רבא פירמא. פירוש בשר מצומק שנמחה בקדירה ושייך לענין ראשון עכ"ל. לפנינו איתא אמר רבה:

פרנדסין עירובין דף מ"א: מעשה שבאו מפרנדסין והפליגה ספינתו בים. פירוש שם מקום עכ"ל. לפנינו איתא מפלנדרסין:

פרנקא שבת דף קל"ט: אמר רבא האי פרנקא אפלגא דכובא שרי עכ"ל. לפנינו איתא **רב**:
שם עבודה זרה דף ל': פש לי' חמרא בכובא צריי' בפרנקא. פירוש נשאר לו יין בכלי קושר פי הכלי בסמרטוט עכ"ל עיין לקמן ערך צארי ב':
פרס א' עדיות פרק ג' חולין דף קל"ה. חמש רחלות גוזזות מנה ופרס חייבות בראשית הגז. פירוש ק"נ דינר שהן ק"נ זוזין עכ"ל. במשנה שבגמרא איתא גוזזות מנה מנה ופרס. ונסחת רבינו עיקר לכל בעלי מדע וכן ראיתי במשצה שבמשניות איתא ס"א מנה ופרס:
פרס ד' אבות פרק א' משנה ג' אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס. ברכות דף ל"ד. אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו. בבא בתרא דף כ"ה. ואימא כעבד שנוטל פרס מרבו וחוזר לאחריו פירוש פרס מתנה עכ"ל. לפי מה שפירש הערוך דמתנה יקרא פרס א"כ כיון התנא באמרו אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס דהיינו על דרך מתנה [רמז כל האומר הקב"ה וותרן הוא. וותרו חייו שנאמר ב"ק דף נ'.] אבל העובד על מנת לקבל שכרו כפי יעודי התורה הרי זה צדיק גמור אמנם רק על זה הזהיר שלא יעבוד ע"מ שישולם לו יותר משכרו דרך מתנה ועל הנתיב והמדרגה זה סובב והולך לשון הרמב"ם בפירוש המשניות פרס יקרא הגמול אשר יגמל האדם מי שאין לו טובה עליו אבל יעשה זה על דרך הטובה והחנינה כמו וכו' זה הוא אשר בין פרס לשכר כי השכר הוא שינתן בדין וכו' ועיין תוס' י"ט:
פרס ז' מגלה דף כ"ו: האי פריסה תשמיש דתשמיש הוא. פירוש וילון שפורסין לפני התיבה הוא תשמיש לתיבה ותיבה הוא תשמיש לספר תורה פירוש אחר מטפחת שמכסין בו ספר תורה הוא תשמיש לאותו בגד התחתון שמגללין בו ספר תורה עכ"ל. ורש"י פירש פריסאי יריעות הארון:
שם סוכה דף כ': חזיין לפרסי ונפוותא. פירוש כמו נפה וכברה עכ"ל. ורש"י פירש לפרסי לוילון נגד הפתח כדמתרגמינן מסך הפתח פרסא דתרעא.
פרס ח' מגלה דף כ"ג: אין פורסין על שמע ואין עוברין לפני התיבה וכו' עד פחות מעשרה. שם דף כ"ד. רבי יהודא כל שלא ראה מאורות מימיו לא יפרוס על שמע מיהא שמעינן לא יפרוס על שמע לא יברך בברכת יוצר אור. כי הוא יברך הזבח (שמואל ט' פסוק י"ג) יפריס נכסתא. ועיקר הדבר על כן אין פורסין על שמע פחות מי' ופרקינן לכן צריכא כהדא דתניא [בירושלמי הביאו תוספות דף כ"ג: ד"ה אין פורסין] אין פורסין על שמע פחות מי' התחילו בי' והלכו מקצתן גומרין וכן כולם השנויין במשנתינו כיוצא בהן ועל כולן הוא אומר ועוזבי ה' יכלו עכ"ל. דברים הללו משוללי הבנה בטרם תדע כי בירושלמי פרק ד' דמגלה איתא בזה"ל מכיון דתנינן אין פורסין על שמע ליידא מילה

תנינן אין עוברין לפני התיבה פחות מעשרה לכן צריכא כהדא דתני אין פורסין על שמע פחות מעשרה התחילו בעשרה והלכו להן מקצתן גומר אין קורין בתורה פחות מעשרה התחילו בעשרה ויצאו להן מקצתן גומר אין מפטירין בנביא פחות מעשרה התחילו בעשרה ויצא להם מקצתן גומר ועל כולן הוא אומר ועוזבי ה' יכלו. וע"ש בפירוש של קרבן העדה אמור מעתה כי חסרון בפנים שמי' חסרון ע"י הדפוס וכך צ"ל ועיקר הדבר בירושלמי על כן [כלומר מכיון] מכיון דתנינן אין פורסין על שמע פחות מי' ליידא מילה [פירוש לאיזה צורך] תנינן אין עוברין לפני התיבה פחות מי' ופרקינן [פירוש בירושלמי שם תירץ] לכן צריכא דתני אין פורסין וכו':

פרסבוטיס מגלה דף ט"ו. זה בא פרסבולי וזה בא בפרסבוטי. פירוש בלשון יוני שר חשוב עכ"ל. לפנינו איתא זה בא בפרוזבולי וזה בפרוזבוטי ופירוש רש"י בולי לשון עושר בוטי לשון עניות וכן הוא להדיא בגיטין דף ל"ז:

פרסישמנג גיטין דף כ"ח: כי מקבלי שוחדא מקמי דליחתום פורסי שמנג לבתר דליחתום פרסישמנג לא מקבלי שוחד פירוש פרסי שמנג הדיין הגדול עכ"ל במוסף (**א**"**ב** בכוסחאות כתוב פורסי שנמג ופירש רש"י פסק דין ואולי לשון רומי זה פרסיש דין מנג גדול) עכ"ל. לפנינו איתא ברש"י בזה הלשון פורסי שמנג לשון פרסי הוא פסק דין:

פרסתק מגלה דף ז'. ודלמא פרסתקי שדור. בבא מציעא דף פ"ו. פרוסתקא דמלכא. גיטין דק נ"ו: פרוסתקא דרומאי פירוש כתב עכ"ל. ופירש רש"י שליח. וכמו כן פי' רש"י בב"מ דף פ"ו. (וכן במגלה דף ז'. פירש רש"י פריסתקי שלוחים שלחו למרדכי ואסתר שלא נגעו בביזה: ועוד א' מצאתי בכתובות דף ס"ב. היכי דמי טיילין וכו' דאמר רב כגון רב שמואל בר שילת דאכיל מדילי' ושתי מדילי' וגני בטולא דאפדני' ולא חליף פריסתקא דמלכא אבבי' פירש רש"י שליח מלך פרס לשאול עבודת המלך וכו':

פרפל שבת דף קמ"א. אמר רב יהודה האי פרפלא מידק דייק חדא בקתא דסכינא שרי. פירוש ביום טוב רבא אמר כיון דמשני אפילו טובא והלכתא כרבא ביום טוב ויש מי שמתיר אפי' בשבת עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** בנוסחאות כתוב פלפלין עכ"ל. כן כתבו תוספות בשם ר"ח דמיירי בי"ט ור"י חולק דמיירי אפילו בשבת אבל בי"ט אפי' בלא שינוי שרי והנה הערוך שכתב ויש מי שמתיר כי האי גונא אפילו בשבת משמע דס"ל דגם בעי שינוי. נוטה לדעת רבי שהביא תוס' ע"ש:

פרפרת דף מ"ב. בירך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון על הפת פטר את הפרפרת. פירש ר"ח פרפרת פת צנומא בקערה שאין בה תורה נהמא דבורא מיני מזונות וכן הלכה דבירך על הפת המוציא פטר את הפרפרת וכל מיני מאכל

אבל בירך על הפרפרת לא פטר את הפת אבל מעשה קדרה כולהו פטר עכ"ל. ז"ל תוס' רש"י פירש פרפרת מיני דגים ופרגיות וקצת קשה א"כ מאי קמשמע לן ונראה כפי' ר"ח דפירש דפרפרת פת הצנומא בקערה וכו':

פרץ א' שבת דף י"ג. בוא וראה כמה פרצה טהרה בישראל. פירוש גדולה כמו ויפרץ האיש עכ"ל. וז"ל רש"י פרצה. גברה כמו ופרצה ימה וקדמה:

פרץ ב' ברכות דף י"ז: אין פרץ שלא תהא סיעתינו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג שפרץ בנוב עיר הכהנים ואין יוצאת כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחית ופל. פירוש שהיה יועץ רע וביועץ רע כתיב ביה יציאה שנאמר ממך יצא (דובר) צ"ל חושב על ה' רעה (נחום א':י"א) ואין צוחה ברחבותינו זה גחזי שהיה מצורע וצווח כדכתיב וטמא טמא יקרא עכ"ל. לפנינו בגמרא איתא אין פרץ שלא תהא סיעתינו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי ואין צווחה וכו' גחזי וכו' ורש"י לא פי' כלום אכן תוס' כתבו בזה"ל פרץ זה אחיתופל שפרץ פרצה במלכות בית דוד יוצא זה דואג שיצאת לתרבות רעה כדמפרש בסנהדרין פרק חלק (דף ק"ו.) גבי ווי יצא זה צווחה זה גחזי שיהיה מצורע וכתיב וטמא טמא יקרא עכ"ל. מדבריהם של תוס' למדנו שלא ראו מה שכתב הערוך. ותו לגרסא שלפנינו קשה למה שינה הקרא סדר הדורות והוה ליה להקדים אין יוצאת דנדרש אדורו של שאול ואח"כ אין פרץ דנדרש אסיעתו של דוד אכן לפי גירסת הערוך ופירושי מסודר על פי סדר כל דור. והנה ראיתי בעין יעקב כתב על נכון אין פרץ שלא תהא וכו' של שאול שיצא ממנו דואג ואין יוצאת שלא תהא וכו' של דוד שיצא ממנו אחיתופל וכתב המהרש"א על זה זו גרסת כל הספרים והתוס' כתבו בהיפך אין פרץ זה אחיתופל שפרץ וכו' ואין יוצאת זה דואג וכו' ע"ש אבל לפי זה הוה לי' לאקדומי לדואג כדאמרי' פרק חלק דואג בימי שאול ואחיתופל בימי דוד ועל כן נראה לקיים גרסת כל הספרים אין פרץ זה דואג שפרץ פירצה בכהני נוב עיר הכהנים כדכתיב וכו' ואין יוצאת זה אחיתופל שיצא מן העולם להתחייב בנפשו שחנק את עצמו עכ"ל. הנה הגאון מהרש"א שהרבה פעמים תורתו של הערוך ארוכה מאר"ש מדה בידו. והכא העלים עיניו וקיים מקצת לכווין דברי הערוך ובמקצת בחר לו לעצמו דרך. ומדברי מהרש"א שכתב שהתוס' גרסו בהיפך וכו' משמע דכל הגירסא כמו שהיא בכל הספרים היה לפני התוס' רק שהוא להיפוך דהיינו אין פרץ וכו' כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל אין יוצאת וכו' כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג א"כ היה יכול המהרש"א לכתוב על זה אבל לפי סדר הנ"ל לאקדומי

לשאול שהיה קודם דוד זו דיו ולמה ליה למהרש"א אטרוחי בהבאת עצתו מרחוק מפרק חלק דואג בימי שאול וצ"ע קצת:

פרצום בבא בתרא דף צ"ה: מודה רב יהודה בפרצומא דמזבן אקרנתא. פירוש יין דקתני הכא הוא יין שהקרים. בפרצומא שהוא כגון חומץ תקיף דאחמיץ בפורצני' שאינו נמכר אלא בחניות בני קרנות שהן יושבי כפרים כדאמר בכל דוכתא יושבי קרנות עכ"ל. והרשב"ם כתב דגרסת רבינו חננאל בפרצופא ע"ש:

פרצוף עירובין דף י"ח. ויבן ה' אלקים את הצלע חד אמר פרצוף פי'. גוף עכ"ל. גם בברכות דף ס"א:

פרק ב' שבת דף קנ"ו: מהו לפרק. פירש ליקח מלפני בהמה זו להניח לפני בהמה אחרת פירש אחר לפרק טעינה בשבת כמו מפרק עול מלכות שמים. פ"א לפרק להתיר פקיעים עכ"ל. פירוש הראשון זהו כפירש רש"י ותוס' הקשו עליו והביאו בשם הערוך ע"ש:

פרקד א' ברכות דף י"ג: ובנדה דף י"ד. פרקדן לא יקרא קרית שמע. פירוש השוכב על שדרו ופניו כלפי מעלה וכן פירש רב האי ז"ל ויש מפרשים הישן על פניו משום דאתי לאיחמומי ובנדה דף י"ד. מפורש שגזירת חימום הוא ודייקי אפורקדן אפו בקודה ורבי משה בר יעקב בר משה בר אבון מן נרבונא היה מפרש אפוריא קדי עכ"ל. ורש"י פירש בברכות פרקדן שוכב על גביו ופניו למעלה. וז"ל תוס' בנדה דף י"ד. אפרקד פי' הקונטרס פניו למעלה וכן מצינו בבבא בתרא בהמוכר את הספינה (דף ע"ד.) גבי מתי מדבר דגנו אפרקיד וחליף טייעא תותי בירכייה ורומחי בידי' ולשון אפרקד אפורייי קדל קדקדו ולא כפירוש הערוך דפירש פניו מטה ולשון אפרקיד אפו קיד ועוד קשה רי"ש דאפרקיד למה לי עכ"ל. וז"ל הרש"ל תוספות ד"ה אפרקיד וכו' ולשון אפרקיה אפוריא קדל ולא וכו' כצ"ל ונ"ב פירוש מ"ם ונ"ון מתחלפים ודו"ק בא"ד ולשון אפרקיד אפוי קיד נ"ב כי פניו בקידה למטה ודו"ק עכ"ל הרש"ל. וז"ל המהרש"א נראה מדברי הרש"ל כי מחק מלת קדקדו והנראה לקיים כל הנוסחאות ולהגיה מלת או וכן צריך להיות קדל או קדקדו וכן מפורש בפירוש רש"י בפרק היה קורא דמלת קדל מפורש שהוא שוכב על הקדל או שהוא שוכב על קדקדו והכל עולה על דבר אחד ע"ש גם לפירוש אחד בערוך אפוריא קדי והוא מלשון קדקדו וק"ל עכ"ל המהרש"א. ובבבא בתרא דף ע"ד. פירש רשב"ם אפרקיד פניו למעלה ותוס' כתבו מכאן אומר ר"ת דאפרקיד פניו למעלה ולא כמו שפירש ר"ח בנדה (דף י"ד ושם) ובברכות (דף י"ג:) פניו למטה דא"כ לא היה יכול טייעא לרכוב תותי בירכיה עכ"ל:

פרקלוס בן פלסלוס בפרק כל הצלמים בעבודה זרה דף מ"ד: עכ"ל. לפנינו איתא בן פלוספוס:

פרוש ג' ברכות דף ט"ו: בפרש שדי מלכים בה תשלג. פירוש כשאתה מפרש ומדקדק אותן אותיות ותיבות שיש בהן מלכות שמים דהיינו קריאת שמע מלכים בה אותו ג'יהנם מקום מלכי אומות העולם בה תשלג תצנן עכ"ל. ורש"י פירש מלכים בה התורה אשר בה מלכים ימלוכו תשלג ותצנן לך את צל המות:

פשח שביעית פרק ד' אילן שנפשח ובו בריכה. בסוף עוקצין פרק ג' יחור של תאנה תאנה שנפשח ומעורה בקליפה: מועד קטן י': אמר רבא האי מאן דפשח דיקלא אדעתא דחיותא דשקיל מחד גיסא שרי אדעתא דדיקלא כגון דשקיל מהאי גיסא ומהאי גיסא אסיר. ובבבא בתרא דף נ"ד. אמר שמואל האי מאן דפשח דיקלא אדעתא דדיקלא קני והכי דמי כגון דשקיל מהאי גיסא ומהאי גיסא מחד גיסא אדעתא דדיקלא לא קני פי' שזימר הדקל מן הענפים עכ"ל. בפרק ד' דשביעית משנה ו' איתא אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית וכו' אבל בערלה פרק א' משנה ה' אילן שנעקר ובו בריכה. ובכן על אחד מהם שכיון רבינו צריך הג"הה ותיקון עכ"פ ודע דבסוף עוקצין כתב התיו"ט בשם הרשב"ם שנפשח תרגום וישסף ופשח. אמנם הרשב"ם בבבא בתרא דף נ"ד. כתב כמו ויפשחני איכה ג' וכן הרב במשנה ו' פרק ד' דשביעית כתב שנפשח נסדק כמו ויפשחני:

פשט א' כתובות דף ק"ח: הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל. כלומר שאמר לו טול רגלי שאין לו המעות שאמר ליתן לו לשון בני אדם הוא עכ"ל. וז"ל רש"י ופשט לו את הרגל בזיון הוא ואמר נואש שאינו חש לדבריו טול טיט שע"ג רגלי (צ"ל של) ואני שמעתי תלה אותי על עץ ואין לי מה ליתן לך. וז"ל הרב מברטנורה ופשט לו את הרגל לשון בזיון כלומר טול טיט ואבק שתחת רגלי פי' אחר תלה אותי ברגלי על עץ שאין לי מה ליתן לך ורמב"ם פירש ופשט לו את הרגל שהלך בדרך מרחוק:

פשפש א' עירובין דף י"ג: נמנו וגמרו נוח לו לאד' שלא נברא יותר משנברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו ואמרי לה ימשמש במעשיו. פי' ימשמש מעיקרא שיהא זהיר מהחטא או אם חטא יפשפש במעשיו ויחזור בתשובה לפני בוראו שיזכה לחיי עד וימשש לבן תרגום ופשפש לבן וכן ויחפש בגדול החל עכ"ל. ז"ל רש"י יפשפש במעשיו שעשה כבר ויתוודה וישוב: ימשמש במעשיו כגון אם בא מצוה לידו יחשוב הפסד מצוה כנגד שכרה ולא יניח לעשותה בשביל ההפסד שהרי שכרה עתיד לבא ואם בא לידו עבירה יחשוב שכרה שמשתכר בה עכשיו כנגד הפסדה העתיד ליפרע ממנו:

פשקצא בבא בתרא דף ע"ג: אתא פשקצא ובלעיה לתנינא. פירוש עורב נקבה עכ"ל. לפנינו איתא פושקנצא ופירש הרשב"ם פושקנצא עורב נקבה:

פשישנא שבת דף ק"י: ליתי פשישנא עכ"ל. (במוסף **א"ב** בנוסחאות כתוב וז"ל רש"י פשטינאק) עשב שאינו גדול בקומה אלא הולך ופשט על גבי קרקע:

שם ולישטרא לפנינו איתא ולישלוק:

פשתיכנא נדה דף כ"ה: פשתיכנא דפומבדיתא קאי ליה לאדא דיילא עד חריצה עכ"ל. לפנינו איתא עד פלגיה:

שם פי' אדם בעל קומה ששמו כך עכ"ל. לפנינו איתא פרשתבינה דפומבדיתא וז"ל תוס' פי' הקונטרס שם איש וכן בערוך ואינו כן דא"כ הו"ל למימר מפומדיתא אלא פי' רשב"ם לשון פרנסות וממשלה עכ"ל תוס':

פת א' יומא דף י"ח: (ודף ע"ד: כתובות דף ס"ב:) אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. פירוש מי שיש לו פת אינו תאב למאכל כל כך דמי שאין לו רעב לעולם. בבא קמא דף י"ט אי בעית אימא לעולם בבהמה ופתיתה פירוש פתיתא תוך המרק עכ"ל. לפנינו איתא ובפתורא פירש רש"י ובפתורא שעל השולחן אכלו שאין דרכו בכך:

פתח א' כתובות דף ל"ו: אי דקא טעין טענת פתח פתוח הכי לא צריכא דקא טעין טענת דמים. פי' טענת בתולין תרין אפין טענת דמים וטענת פתח פתוח יש דמין שהן מועטין באשה וכשבגרה מימעטי טובא ואיכא דיבישין לגמרי והאי דתנא הבוגרת אין לה טענת בתילין לענין דמין קאמרינן אבל לענין פתח פתוח אעפ"י שבגרה ראוי הפתח להיות סתום כתיקנו ואינו נפתח בבגר כדרך שהדמין צומקין בבגר לפיכך לעולם יש טענת פתח פתוח וכיון דאית בוגרות דיבישין דמיהן לגמרי ואיכא דלא יבשין אמר רב כגון האי נותנין לה לילה אחת עכ"ל. לפנינו איתא אי דקא טעין טענת דמים הכא נמי הכא במאי עסקינן דקא טעין טענת פתח פתוח וכן גרס רש"י ותוס' כתבו בשם ר"ח דגריס איפכא וכו' ע"ש ועיין עוד מה שכתוב תוספות דף ט'. ד"ה האומר פתח פתוח וכו':

פתיחא בבא קמא דף קי"ב: שליחא דרבנן מהימן כבי תרי הני מילי לשמתא אבל לפתיחא לא מאי טעמא ממונא קא מחסר ליה פירוש דבעי למיתב לספרא פשיטי ולממונא בעינן תרי סהדי ולכך נקראת פתיחא דהיא כתבינן בתחלה ואחר כך השמתא דהיא אחרמתא והיא יותר חמורא ממנה ואחר כך אדרכתא השראה למיפרע מניכסי ודין אדרכתא כברפירשנו במקומו עכ"ל לפנינו איתא אבל לפתיחא כיון דממונא קא מחסר לי' דקא בעי לי' למיתב לי' זוזי לספרא לא. וכפי מה שפי' רבינו פי' דקא בעי למיהב וכו'

משמע דזה שלפנינו דקא בעי למיתב וכו' גיליון הוא וקצת כן נראה מפי' רש"י בד"ה פתיחא. שטר שמתא וכי שרי וכו' ע"ש אמנם מתוס' ד"ה דקבעי למיתב זוזא וכו' מוכח דהיה גרסתם כך ואל תתמה דבכל מקום איתא פשיטי דספרא. כי כן מצינו ג"כ בב"ב דף קנ"ה: שטרא דמר בזוזא ע"ש:

פתיא א' פסחים דף פ"ח. מגלה דף י"ד: אמר ליה עינא סבא ואמרי לה פתיא אוכמא פירוש הוא טפיח כדאמרינן בבכורות דף מ"ה: שחור לא ישא שחורה שמא יצא מהן טפיח ואמאי קרי ליה פתיא אוכמא מפני שהוא קצר ושחור ופתיא היא קרוי' כדתנן שבת דף קכ"א: האבן שבקרויה והוא דלי כלומר עב שחור כמין משל ואחד נקרא פתיא ורבים פתיותא כדאמרינן בע"ז דף ל"ג: אמר רב פפי הני פתיותא דבי מיכסי כיון דלא בלעי טובא משכשן במים ואינו חושש עכ"ל. לפנינו איתא פתוותא פירש רש"י כלי חרס:

שם גיטין דף ס"ט: לשגרונה ליתי פתיא דמינוני. פירוש לחולי הנקרא גוטא ליתי דלי מלא ציר של דגים עכ"ל. עיין לעיל ערך שגדן:

פתי ברכות דף נ"ח: הרואה את הקטע ואת הסומא ואת פתויי הראש אומר ברוך דיין האמת. פירוש מי שאין ראשו סגלגלת אלא רחבה עכ"ל. וז"ל רש"י פתויי הראש ששערו כנמטי כל שערו דבוק זה בזה פלטר"יר בלע"ז וכ"כ בטור וש"ע אורח חיים סימן רכ"ה סעיף ח':

פתום ב' סוטה דף י"א את פתום ואת רעמסס פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס שראשון ראשון מתמסמס עכ"ל. לפנינו איתא מתרוסס ופי' רש"י כשהיו בונין קצת היו מתרוסס ונופל וחוזרין ובונין והוא נופל:

פתק א' ירושלמי בפרק קמא דסנהדרין דבר תקנה עשה משה בשעה שאמר לו הקב"ה פקוד כל בכור זכר לבני ישראל אמר אי זה שבט מקבל עליו ליתן חמשת שקלים לגלגלת מה עשה נטל כ"ב אלף פתקין וכתיב עליהון לוי ורע"ג כתב עליהן חמשת שקלים והטילן לקלפי אמר להן בואו וטלו פיתקיכון כי מי שעלה בידו לוי אמר לו כבר פדאך בן לוי וכל שעלה בידו חמשת שלקים אמר לו ומה אעשה ומן השמים הוא מתיב תני לחברייא הגע עצמך שעל כולן לוי אמר לו מעשה נס הי' ומסורגין עלו עכ"ל. גוף הענין הזה איתא נמי בבבלי סנהדרין י"ז:

פתק ב' עבודה זרה דף י"ז: פתקיה (כתב) צ"ל ד' מאה פרסי יבמות דף יו"ד. פתקה לוי במתניתא. (לפנינו איתא ובסקה לוי במתניתי' ועיין פי' רש"י) חולין דף נ"א. דיכרא דפתקיגנבי. פירוש שמשליכין הבהמה מן הגדר ולחוץ (לפנינו איתא דגנבי גנבי עיין פי' רש"י) כמו שקלקלא פתק בי' גירא עכ"ל. לא מצאתי אלא בפסחים דף ס"ב: ושם ליתא

מלת גירא וכן התוי"ט תרומות פרק ה' משנה ו' לא העתיק בשם הערוך אלא כמו שקל קלא פתק ביה:

פתר א' חולין דף נ"ד: יוחנה פתוראה. פירוש יוחנה שולחני עכ"ל. לפנינו איתא רב חנה פתוראה.

פתרן המשנה היא אם רזה תרגום ירושלמי אפתרין עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** מכאן ראיה שדעת בעל הערוך היא שהתרגום הנקרא היום של יונתן בן עוזיאל על התורה הוא תרגום ירושלמי ופירוש מלה זו בלשון יוני חולי רזון ואבדון) עכ"ל. וכ"כ עוד הרב המוסף לקמן בערך צם ג' ולדעתי גם מתוס' דמעילה דף י"ח. מוכח כך שכתבו בד"ה. הנהנה וכו' קטלה היא עביד ובירושלמי אצעדה מתורגם קטלא הרי דקראו לתרגום יונתן [דמתרגום כך בפ' מטות] בשם ירושלמי. ואמנם בתרגום ירושלמי שם איתא באופן אחר ע"ש ומוכח נמי סייעתא גדולה לדברי הרב המוסף למ"ש לעיל בערך:

אשן ב' שהפוסקים שנאמרו בתרגום ירושלמי לא נאמרו מבעל תרגום אחר אלא נמצאו נוסחות שנויות והיינו נמי הני נוסחאות ממה שנקראו בפי רוב המון בשם יונתן ע"ש:

נשלם אות הפ"א ונתחיל אות צדי"ק

אות הצד"י

צא קידושין דף כ"ב. ת"ר ויצא מעמך הוא ובניו עמו אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו נמכרין מכאן שרבו חייב במזונות בניו ואם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו אם הוא נמכר אשתו נמכרת מכאן שנתחייב במזונות אשתו וצריכא וכו' עכ"ל. לפנינו איתא אם הוא נמכר בניו ובנותיו מי נמכרין מכאן שרבו חייב במזונות בניו כיוצא בדבר אתה אומר אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו אם הוא נמכר אשתו מי נמכרה מכאן וכו' ולכאורה נוסחות רבינו אמיתית דבנותיו מאן דכר שמייהו והראיה שסיים ג"כ במזונות בניו ולא נזכר מבנותיו כלום:

שם ומניין שהוצאה של שבת נקרא מלאכה שנאמר ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש עכ"ל. עיין שבת דף צ"ו:

צארי א' עבודה זרה דף ל'. חזיי' להההוא חויא דהוה צארי ואתי להדיא פירוש היה ממשמש ובא עכ"ל. ובמוסף (**א**"**ב** צר כתוב בנוסחאות) עכ"ל בנסחאות ההוא חויא דצרי ואתי ופי' רש"י מבקע ובא כמו (פסחים דף מ'.) [צדיא דחיטי) צ"ל חיטי דאית בהו ציריא ביקוע כמו דמצרי זיקי דלקמן:

צארי ב' ע"ז דף ל'. פש ליה חמריה בכובא צאריה בפרנקא עכ"ל. במוסף (**א"ב** וצרונהי כתוב בנוסחאות עד כאן לשונו עיין לעיל ערך פרנקא:

שם מנחות דף ל"ו: האי מאן דצארי' לגלימא לא עביד ולא מידי כמאן דשרי דמי. פירוש שהיתה טליתו ארוכה מאוד וקיפל הכנף וחברו ושם בו ציצית לא עשה כלום מאי טעמא אף על גב דציירי' שקשרו כמאן דשרי דמי וחשיב כמאן דהוו הציצית באמצע הכנף והוא צריך להניחו בסוף הכנף עכ"ל. לפנינו איתא דצריי':

צב א' ראש השנה דף י"א. חולין דף ס'. כל מעשה בראשית לקומתן נבראו לצביונן נבראו. פירוש לקומתן גדולים מלאים ולא קטנים שצריכין לגדל לדעתן נבראו ולא כדעת התיקונות. לצביונן נבראו לתוארם כלומר ביופיותן וכל צבאם ופירוש לצביונן. פירוש אחר כל מה שעתיד להיות לאחר זמן נברא עמו וכשנבראו בין בהמה ובין אדם הראש נברא תחלה וכשנברא הראש היו הקרנים בראש ואחר כך נבראו הפרסות היינו לקומתן לצביונם הקדוש ברוך הוא שאל להם רצונכם שאברא אתכם עכ"ל. הביא תוס' בשם הערוך קצת בנוסחא אחרת ע"ש:

צב ב' חולין דף קכ"ד. הנוגע בציב היוצא ממנו פירוש בשומן היוצא מן העור וי"א אם הפשיט העור ונשאר עליו כזית בשר ונגע אדם בריר שהוא כמים היוצא מבשר נבלה טמא עכ"ל. בבבא קמא דף צ"ג. בתר מרי ניכסי ציבי משוך ולא פירוש רש"י כלום. וראיתי בחידושי אגדות למהרש"א כתב ציבי שמן מלשון הנוגע בציב היוצא ממנו בפרק העור והרוטב ועל דרך קרב לגבי דהינא ואידהן ע"כ. גם מצאתי בשבט מוסר שילהי פרק ט"ז פי' נמי הכי ע"ש. ונמצא כי הם אזלו לפי פירוש הראשון שכתב רבינו. ועין ברש"י ובהרב מברטנורה דלא פירשו הכי ועיין מה שכתבתי למסכת חולין משנה ד' פרק ט':

צב וי"ו בבא מציעא דף כ"ט: אבל שדא ביה ציבי לית לן בה עיין בערך חרש. פירוש כגון הדס וסיאה עכ"ל. במוסף וז"ל (**א"ב** לא פירש מימרא זו של בבא מציעא פרק ואלו מציאות בערך חרש ושם היה ראוי לפרשה ואולי פירשה שם ונשמט מנוסחאות שלנו עכ"ל. לא ידעתי מה קשיא ליה הלא הפירוש של ציבי פי' רבינו הכא כגון הדס וסיאה. ולמען נדע היכן אתמר לכך כתב רבינו עיין בערך חרש ר"ל דשם הביא המימרא אשר עליו נאמר בגמרא אבל שדא ביה ציבי וכו' והיינו בב"מ ובחולין. ועיין מה שכתבתי לקמן בערך צייץ:

שם בסוף האות הנ"ל. חולין דף ק"ה: האי מאן דשדא מיא מפומא דחצבא משום צבייתא הוא וכו' ובמוסף (**א"ב** פי' קסמין וקש) עכ"ל. לפנינו איתא משום ציבתא. ופי' רש"י קיסמין וקשין שעל פני המים:

צבר א' עירובין דף צ"ב: ציבור בגדולה ושליח ציבור בקטנה יוצאין ידי חובתן עכ"ל. סוגיא זו הואיל ואתא לידן אמינא בה מילתא דתמוהא טובא. הנה הא דקטנה נגזרת אחר הגדולה ולא הגדולה אחר קטנה איתמר בגמרא לענין שליח ציבור וקיימא לן כך להלכה בש"ע סי' נ"ה סעיף ט"ז וי"ז. עוד איתמר לענין צואה בגדולה אסור לקרות קריאת שמע בקטנה בקטנה (אסור וצ"ל) מותר לקרות ק"ש בגדולה והכי קיי"ל בש"ע א"ח סי' ע"ט ס"ק ג'. אמנם מה דאיתא עוד בסוגיא אשה בגדולה וגט בקטנה מתגרשת אשה בקטנה וגט בגדולה אינה מתגרשת לא מצאתי בש"ע ובאחד מהפוסקים מפורסמים שפסקו והביאו הך דינא להלכה והיא נפלאה ממני. ובגליון הש"ס בעין משפט ונר מצוה אות קטן א' ציין על זה מיימוני וסמ"ג וטור וש"ע ולא נמצא. ובספר זכרון יוסף שחיבר גיסי הגאון מהור"ר **יוסף שטיינהרט** אב"ד בפירדא נרו' סי' ר' תמצא מה שהשיב לי על זה:

צבת א' שבת דף קל"ט: לא ניהדק אינש צבתא (כינייתא) אפומא דכוזינתא משום דמיחזי כמשמרת עכ"ל. לפנינו איתא לא ניהדק אינש כונייתא בפומא דכוזני וכו' וע"ש פי' רש"י:

שם חולין דף ס"ז. לא לישפי איניש שיכרא בצבתא באורחא דלמא פריש מינה לצבתא וכו'. פירוש מוך חדש וכדומה לו עכ"ל. איתא בצבייתא באורתא דלמא פריש לעיל מצבייתא וכו' פירוש רש"י בצבייתא ציבי שמסננין אותו דרך עצים וקשים דקים:

עוד שם עבודה זרה דף ע"ה. הני חילתא דדיקולי דחייטי בחבלי ?דצרי מדיחן דצבתא וכיתנא (מיישינן) צ"ל מיישנן. וי"א לוף של דקל וכדומה לו עכ"ל. חלתא עיין לעיל ערך חלתא דצבתא. פי' מין רש"י מין גמי לישק"א:

צבת ב' חולין דף ס'. בעינא דאצבית לחמא לאלקינו עכ"ל לפנינו איתא נהמא. ופי' רש"י סעודה אתקן לו:

צבת ה' בבא קמא דף ט': התם צבתא דחרש קא גרים עד כאן לשונו. עיין שם ברש"י:

צד א' יומא דף נ"ה. כשהוא מזה למעלה מצדד ידו למטה. פירוש נותן כף היד למטה ואצבעותיו כלפי מעלה ומזה וההזאה עולה למעלה מן הכפורת כנגד הכפרת מחוץ לכפרת חוזר ונופל למטה בקרקע וכשהוא מזה למטה מצדד ידו למעלה כלומר כף היד למעלה ואצבעותיו למטה ומזה כנגד עביה של כפרת שהיא מצחה והיא טפחה כדאמרן ארון תשעה וכפרת טפח ונופלת בקרקע מחוץ לארון כנגדו עכ"ל. עיין פי' רש"י:

צד ג' שבת דף ל"ו. ברי' דרב דמי אתיליד לי' ובגו תלתין ימין שכיב יתיב קא (מאכיל) צ"ל מתאבל עלי' אמר לי' אבוה צודנייתא קא בעית למיכל עליה עכ"ל לפנינו איתא צוורוניתא. וז"ל רש"י מטעמים שמאכילין את האבל. ובתוס' ז"ל שם צודניתא גרס בערוך לשון צידה ומזונות. ודע דבמועד קטן דף ך': איתא ברש"י צודינייתא סעודות באבל. ולכך

לכאורה נראה דבשבת נפל טעות בספרים וגם ברש"י וצריך להיות כמו במ"ק צודיניייתא וכגירסת הערוך:

שם באות הנ"ל ראש השנה דף כ"ב. ואם צודה להם לוקחין בידם מקלות. פירוש אורב להם אדם כמו (שמות כ"א פסוק י"ג) ואשר לא צדה ופוחדים עמנו לוקחין בידם מקלות עכ"ל. ז"ל רש"י ואם צודה להם אורבים בדרך כמו (שמואל א כ"ד:י"ב) ואתה צודה את נפשי לקחתה והביתוסים והכותים היו אורבים להם לעכבם כדי להטעות את החכמים עד כאן לשונו ורבינו ניחא ליה להביא ראיה מן התורה דכתיב ואשר לא צדה וגומר ותרגום אונקלוס וְדִי לָא כְמָן לֵיה והיינו מלשון אורב כי כן אקרא דכתיב (דברים י"ט פסוק י"א) וארב לו וקם עליו תרגום אונקלוס וְיִכְמַן לֵיה וכן כתב רש"י להדיא אקרא ואשר לא צדה לא ארב לו צדה לשון אורב וכו' ואומד אני פתרונו כתרגומן ודלא כמן ליה וכו' מכל מקום לשון אורב הוא ע"ש שהאריך והרבה בראיות מופתיות. אמנם פירוש רש"י במשנה דהכא שהביא ראיה מקרא דנביאים צריך עיון קצת. ומצוה לפרק גם הרב מברטנורה שהביא ראיה מקרא דשמואל. ואולי להיות מלתא דדמי ליה בכולו דבמשנה איתא צודה ובקרא דשמואל ואתה צידה עדיפא להו לרש"י ולהרב:

צדר בבא מציעא דף נ"א. אמר רב פפא בצדרויתא אבל מאני דתשמישתי' דיקירי עלי' לא. שם דף נ"א: אמר רב פפא בצדרויי דיהבי אינשיד' לק'. פירוש מוכרי כסות של בעלי בתים מנהגם להוסיף להם ד' אמות לק' שירויחו אותם. במועד קטן דף כ"ז ובכתובות דף ח'. והאידנא נהוג עלמא אפילו בצדרא בר זוזא עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב צרדא. פירוש בגד עב) עכ"ל. במועד דף כ"ז. וכן בכתובות דף ח': פי' רש"י צרדא קנבוס: אמנם בב"מ דף נ"א. וגם דף נ"א: דאיתא צדרויי הרי דעל צדרא דהיינו הד' קודם להרי"ש נכון לפרש בגדי קנבוס וא"כ נראה בעליל דבמ"ק ובכתובות טעות הדפוס נתחלף. וצ"ל כמ"ש רבינו הערוך בצדרא בר זוזי:

צהב א' מנחות דף י"ח. צהבו פניו של יוסף הבבלי שם דף ס"ח: שתק רבי טרפון צהבו פניו של ר' יהודה ב"ר נחמיה חולין דף ו'. רצונך סעוד אצלי אמר לו הין צהבו פניו של רבי. פסחים דף קי"ג: צהבו פניו של רב ספרא. נדרים דף מ"ט: היום פניך צהובים. כתובות דף ק"ג: פניו צהובין ואדומין סימן יפה פניו ירוקין סימן רע לו עכ"ל. במנחות דף י"ח: פירוש רש"י צהבו פניו מחמת שמחה. וכן במנחות דף ס"ח: פי' רש"י שמחה. וכן פירש רש"י בחולין דף ו': אבל בפסחים דף קי"ג: לא פי' רש"י כלום וכן בנדרים לא פירשו רש"י והר"ן והרא"ש כלום. וכן בכתובות דף ק"ג: אהא דאיתא פניו צהובים ואדומים סימן יפה לו לא פי' רש"י כלום. ובזבחים דף י"ט פירוש רש"י צהבו מפני שמחה:

צהב ג' סנהדרין דף ק"ה: משל לב' כלבים שהיו בעדר אחד והיו צהובין זה לזה עכ"ל. לשון רש"י צהובין כעוסין כאדם שכועס פניו צהובין:

צהר קידושין דף ל"ט: אמר להו לא צהריתו. פי' לא נתבררה השמועה כצהרים לכם לא קיימא לן כרבי יאשיה דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת ידו וזה לא זרע חרצן עכ"ל לא קיימא לן פירוש בתמיה:

צו ג' פסחים דף נ"ו. וכל דקאים בד' אמות ולא עבדו לי' הכי צווי (לפנינו איתא צאווי פי' רש"י מתייבש. שם דף ק"י: אזל חבקיה לדקלא פקע גברא וצווא דיקלא וכו'. פירוש שורף ומתייבש עכ"ל. לפנינו איתא צווח דיקלא ופירוש רש"י והרשב"ם יבש והנה לא מצינו דמיון דצווח יהי' פירושו יבש ולכן אפשר דטעות הדפוס הוא והחליף **א**' לח"ת:

צהר ברכות דף ל"א: לא ארוך ולא גוץ ולא אוכם ולא צחור (לפנינו איתא ולא אלם ופי' רש"י עב) פירוש צחור לבן כמו צמר צחר (יחזקאל כ"ז) עכ"ל. וז"ל רש"י צחור רו"ש בלע"ז [ועל גיחור הנאמר בענין זו כתוב רש"י שהוא לבן יותר מדאי עכ"ל]. וצריך עיון גדול דלקמן דף נ"ח. פי' רש"י גיחור אדום הרבה רו"ש בלע"ז [ועל לווקי הנאמר שם פי' רש"י לבן יותר מדאי] וכ"כ רש"י לקמן דף נ"ט: והאי דגחירי משום דמשמשי ביממא. לפיכך בניהם אדומים כאדמומית היום רו"ש בלע"ז וכ"כ רש"י בבכורות דף מ"ה: דמסיק הש"ס גיחור סומקא כדאמרי אינשי וכו' סומקא רו"ש בלע"ז. ודע דעד היום צבע אדום נקרא בלשון צרפת [מקומו של רש"י ז"ל] רו"ש. ולכן נראה דטעות נפל בדפוס וכך צ"ל צחר לבן יותר מדאי גיחור רו"ש בלע"ז. וכבר מבואר מהראי' שכתב רבינו צמר צחר דצחר הוא לבן וכן בשופטים ה' רוכבי אתנות צחרות:

צייץ חולין דף פ"ד: כסא דחרשין ולא כסא דפושרין וכו' אבל צייץ לית לן בה עיין בערך חרש עכ"ל. בערך חרש לא פירוש רבינו כלום על מלת צייץ [ואפשר דפירשה שם ונשמט מנוסחאות שלנו כמו שכתב הרב המוסף לעיל בערך צב ע"ש] וגם פה לא פירוש כלום. והנה לפנינו בב"מ דף ק"ט. איתא צוץ. ובחולין דף פ"ד: איתא ציץ ובשניהם פירוש רש"י רותח:

צל א' עבודה זרה דף כ"ח: הנהו מיא דצילי מיניה עכ"ל. לפנינו איתא דנפקי:

צל וי"ו שבת דף קי"ג: זבחים דף קי"ג: (ברכות דף כ"ז) למה נקרא שמה צולה וכו'. (בברכות דף כ"ז לא נמצא שם כלום מענין זה ואפשר ממה שנמצא שם דף כ"ז. רב צלי של שבת בערב שבת שייך בערך צל שהוא לשון תפלה לעיל בסמוך לזה) למה נקרא שמה מצולה שכל מתי עולם נצטללו שם ורב יוחנן אמר למה נקרא שמה שנער שכל מתי עולם ננערו לשם עכ"ל. לפנינו בשבת דף קי"ג: איתא אמר ריש לקיש למה נקרא

שמה שנער שכל מתי מבול ננערו לשם אמר ר' יוחנן למה נקרא שמה מצולה שכל מתי מבול [נ"א מתי עולם] נצטללו שם ובזבחים דף קי"ג: איתא לפנינו אמר ריש לקיש למה נקרא שמה מצולה שכל מתי מבול נצחללו לשם ור"י אמר למה נקרא שמה שנער שכל מתי מבול ננערו לשם. הנך רואה שדברי ר"י ור"ל בתרי מסכתות לא בסדר אחד נאמרו. וחידוש שלא הערו בזה גדולים חקרי לב להגיהם.

צלח א' שבת דף ע"ה. לא ניחא ליה דלימות כי היכי דליצלח ציבעא. פירוש לא ניחא ליה דתיפוק נשמה דכל כמה דאית נשמה טפי מצליח צבעיה שצבעו עולה יפה ויהא צבעו יפה כי אז תצליח עכ"ל לפנינו איתא דליצלי וכתב רש"י ז"ל דהכי גרסינן ופירוש שתהא מראית צבעו צלולה וכ"כ תורת חיים:

צלח ב' שבת דף צ'. עטרן כל שהוא למאי חזי לצלחתא (לפנינו איתא לצילחתא וז"ל רש"י לצלחתא כאב חצי הראש) גיטין דף ס"ח: לצלחתא ליתי תרנגולא ברא וכו'. פירוש צערא דנקיט בחד גיסא דרישא ושמו בלשון ערבי צלחתא. פירוש אחר מי שיש לו כאב באמצע ראשו ויבקע עצי עולה תרגומו וצלח עכ"ל לפנינו איתא לצילחתא וז"ל צילחתא כאב חצי הראש. וקצת קשה דלא חשיב בגיטין עטרן לרפואה:

צלע בנדרים דף נ"ו: דהוה שכיח בשוקא דצלעי ואמר לו מאי דרגש ערסא דצלא. (פירש רש"י מוכרי עורות וצלעא כמו צלא עכ"ל לשון המוסף) לפנינו בגמרא איתא בשוקא דצללי אבל ברש"י ציין דצלעי. מוכרי עורות. ובהר"ן ציין בשיקא דצלעי. מעבדי עורות. ובהר"אש ציין בשוקא דצלעי. [ונדפס בצידו בשוקא דגלדאי] רצענים הבקיאים במלאכת עור:

צלף ב' ביצה דף כ"ה: ת"ר ג' עזין הן ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות וי"א אף צלף באלינות עכ"ל. ז"ל תוס' פירוש רש"י לא ידענא מאי עזותו ופי' בתוספתא משום דעושה ג' פירות וכו' ועוד שטעון פירות בכל יום משא"כ בשאר אילנות וכו' עכ"ל. ואפשר משום דרש"י פי' בתחלת הענין שלשה עזין הם בזה הלשון עזים. קשים להנצח. ולכך גבי דבר שאינו בעל חי כמו הצלף שפיר קאמר דלא ידע מהו עזות שלו:

שם שבת דף ל': עתידין אילני סרק שבא"י שמוציאין פירות וכו' עד נפח אחוי לי' צלף עכ"ל. לפנינו איתא עתידין אילנות שמוציאין פירות בכל יום שנאמר ונשא ענף ועשה פרי מה ענף בכל יום אף פרי בכל יום ליגלג עליו אותו תלמיד אמר והא כתיב אין כל חדש תחת השמש אמר ליה בא וארך דוגמתו בעולם הזה נפק אחוי ליה צלף ע"כ. והנה לפי גרסת הערוך עתידין אילני סרק וכו' אין מהפסוק ונשא ענף וכו' שום רמז על אילני סרק ולכך נראה דהיה הגרסא לפניו שנאמר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם

[כדאיתא בכתובות דף קי"ב: עתידין אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות שנאמר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם. פי' רש"י מדכתיב תאנה וגפן נתנו חילם הרי עץ פרי אמור מה תלמוד כי עץ נשא פריו אף אילני סרק ישאו פרי עכ"ל:

עוד שם בבא בתרא דף כ"ח אכלה תלתא פירי בתלתא יומי כגון תאנה אכלה תלתא פרי בחד יומא כגון צלף ליהוי חזקה. פירוש צלף יש בו קפריסין ועליו ואביונות ואף על גב דאביונות אינון עיקר פירא הני נמי כפרי הן חשובין תהוי חזקה עכ"ל. לפנינו איתא אכלה תלתא פירי בחד יומא כגון תאנה וכו' אכלה תלתא פרי בחד יומא כגון צלף וכו' וכתבו תוס' צלף קטן הפרי הרבה כשנוטלין האחד כדאמר בשבת דף ל': עתידין אילנות שיטענו פירות בכל יום אחוי ליה צלף. ורבינו חננאל גריס תלתא פירי בחד יומא כגון צלף וכו' וההיא דשבת משמע כספרים שלנו עכ"ל. הן אמת דלגרסת רש"י ותוס' בשבת דף ל': יש להם ראיה חזקה. אמנם על רבינו חננאל ליכא תיובתא דהוא גריס בשבת דף ל': עתידין אילני סרק שיטענו פירות ולא גריס שיטענו בכל יום [עיין מה שכתבתי לעיל בסמוך לזה] ולכך לשטתו שפיר גרס תלתא פירי בחד יומא כגון צלף וכו':

צלצל ערכין דף י"ג. והצלצל לבד. גמרא מנא הני מילי אמר רב אסי דאמר קרא ואסף במצלתים משמיע תרי היו כיון דחדא עבידתא הוא דעבוד וגברא חד עביד בהוי קרי להו חד. פירוש צלצל שני גלילי נחשת ומכין זה את זה וקורין אותן צומבל"י ועוד קורין פלוסטר"י עכ"ל. לפנינו איתא בגמרא דערכין י"ג: דאמר קרא ואסף במצלתים נחשת להשמיע ומצויין בצדו דברי הימים א' ט"ו. הרואה שם בפסוק י"ט איתא הימין ואסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע. א"כ הוו מצלים בשלשה. לכן גרסת רבינו עיקר והוא פסוק בד"ה א' ט"ז. ומה שכתב בסימן ט"ו פסוק י"ט הנ"ל כבר פירוש רש"י שם להשמיע קול הם היו ממונין על אותן כלי שיר. ובדקדוק פירש רש"י כך כדי שלא תקשה מקרא דסימן ט"ז פסוק ה' הנ"ל:

צם ג' ועשתה את צפרניה תרגום ירושלמי ותצמי ית טופרנהא עכ"ל. כמוסף (**א"ב** גם זה שדעת בעל הערוך כי התרגום המתיחס אל יונתן הוא תרגום ירושלמי) עכ"ל. וכ"כ לעיל בערך פתרן:

צמח ג' בכורות דף מ"ד. הצימח והצימם איזהו הצימח שאזניו קטנות צימם שאזניו דומות לספוג. פירוש גדולות מקובצת יחד תנא אף הצימע מאן בעי צימע ואשתכח גדיא חזיזא. פירוש שאזניו תלויות לו למטה עכ"ל. צימח ע' תי"ט לפנינו איתא הצומם והצומע איזהו צומע כל שאזני קטנות והצומם כל שאזניו דומו' לספוג. ובגמרא פיסקא הצימם והצימע: תנא אף הצימח לא הוו ידעי רבנן מאי צימח שמעו להההיא טייעא דהוה

קאמר מאן (דבעי צ"ל) בעי צימח ואשתכח גדיא חזיזא. והנה לפי נוסחת רבינו צריכין אנו להגיה במשנה ובגמרא עיין היטיב. וראיתי בצאן קדשים כתבאף צומם כו' כצ"ל מאי צומם כו' כצ"ל דבעי צומם כצ"ל. ולא ידעתי לכוון גירסת הצאן קדשים דלפי גרסתו ע"כ לא גריס במשנה הצומם והוה ליה להצ"ק להגיהה במשנה ותו דלדבריו ע"כ הגרסא במשנה הצימח והצימם כגרסת הערוך וא"כ נמי בגמרא יש לגרוס אף הצימע וכו' מאן בעי צימע וכו' כגירסת הערוך ומנ"ל לצאן קדשים להמציא גרסא חדשה שאיננה לא לפנינו ולא כגירסת רבינו הערוך:

צמר ג' פסחים דף נ"ה: משום דאכתי לא פרח צימרא מינה פירוש עדיין החמות בה והיא תחמם הביצים בב"ק דף ס'. רבי זירא אמר דצמרה צמורי וכו' עכ"ל. ז"ל רש"י דצמרה צימורי לשון אשתא צמירתא (שבת דף ס"ז.) חמימות כלומר שלא נפח ממש אלא בנשימה כדרך המחמם בנשימתו את ידיו דאין זה ליבוב כלל. וקצת צריך ישוב דף כ"ח. ז"ל רש"י אשתא צמירתא. חולי חמה בלע"ז מלווי"ד צמירת"א לשון שריפה וחמימות ודוגמא בהכונס (דף ס'.) דצמרא צמורי. הלא נראה דהראיה צריך ראיה [ובאמת בשבת דף ס"ז. פירוש רש"י חולי שמחממת וקודחת את הגוף. ולא מייתי שום ראיה] ובפסחים דף נ"ה פירוש רש"י ד"ה דאכתי לא פרח צימרא לא עבר חמימותה וכו' צימרא כמו אשתא צמירתא (ע"ז דף כ"ח.) [ודע דמי שהראה מקומו בע"ז דף כ"ח. טעה דוודאי כיון רש"י אל המוקדם שבת דף ס"ז.] וכן בחולין דף נ"א. צימרא חמימות. כמו (שבת דף ס"ז) אישתא צמירתא. הרי מבואר דקים ליה לרש"י דהך צמירתא דאיתמרא גבי אש היינו וודאי חמימות. ולכן אפשר דהך ודוגמתא בהכונס דצמרא צמורי איננו מלשון רש"י אלא גליון הוא. מיהו בפסחים דף כ"ה: ז"ל רש"י ד"ה אשתא צמירתא. חולי שקורין מלויי צמירתא. חם כמו דצמרה צמורי בב"ק דף ס':

שם פירוש דצמרה צמורי פירוש חממא חמומי שלא נשרף בשפתיו אלא פער פיו ונשף מן הגרון דהיינו רוח חם ולפיכך אינו דומה לזורה ורוח מסייעתו עכ"ל. ולכך לא מצטרפי נשיבת הרוח עם הצימור לסייעו כי הם מקלקלים זה את זה כי הצימור חם והרוח קר כמה שכתב התוס' ד"ה ר' זעירא ע"ש:

צין בבא בתרא דף ע"ד: הרג את הזכר וצינן את הנקבה מלשון כצנת שלג ביום הקציר עכ"ל. המעיין שם יראה דאיתא סירס את הזכר וכו' וכן מוכח שם הסוגיא וע"כ טעות נפל בדפוס כאן וצ"ל סירס:

צני סנהדרין דף צ"ו: ותרגמה צינייתא דבבל עכ"ל. לפנינו איתא ותרגמה צינייתא צרידתא דבבלאי וכתבתי על הגליון צרידתא ליתא בעין יעקב וגם מפי' רש"י נראה

דליתא.
שם באות הנ"ל עירובין דף ס"ג: רבינא הוה יתיב קמיה דרב אשי חזיי' להההוא גברא דהוה קטר חמריה בצינייתא בשבת וכו פי' הי' קושר חמורו בדקל עכ"ל. לפנינו איתא דהוה אסר לי' לחמריה:
עוד שם בבא בתרא דף ס"ט. קני לך דקלים ותאלין הוצין וצינין. פי' דקלים תמרי' גבוהים תאלין שאר אילנות גבוהי' הוצין שאר אילנות קטנים צינין דקלים קטנים עכ"ל. לפנינו איתא וציצין ונדפס על הגליון נ"א וצייני וגם הרשב"ם פירש דקלים שגדלו כל צרכן: תאלין. שתילין נטועין בחורין: הוצין וציצין הם מיני דקלין כדתנן ציני הר הברזל כשרין וי"מ שאין אלו טוענין פירות עכ"ל נראה דגם גרסת הרשב"ם וצינין והמדפיס טעה בתחלה ציון מדברי הרשב"ם וצריך להיות הוצין וצינין:
צנם ב' ברכות דף ל"ט. פת הצונמא בקערה מברך עליה המוציא לחם מן הארץ. פירוש פרורה פתיתין בקערה ויצק עליה. פי' אחר צונמא יבשה ואינו יכול לאכלה אלא בקערה במקפה עכ"ל. וכן פי' רש"י פת צנומא יבשה שנתנה בקערה לשרות וכן צנומות דקות עכ"ל.
צנע ב' סבי דנזוניא לא אתו לפרקיה דרב חסדא אמר ליה לרב המנונא זיל צנעינהו. פירוש לך געור ופנע בהם נזוניא שם עיר וקרובה לסוריא וכשאמרו לו קרנונא חס ושלום לא ביזוהו אלא אמרו לו וכי הדגים חמים הם קרים הם קרנונא ראוי לומר לך עכ"ל. וז"ל תוספות המנונא חרנינא. פי' בקונ' יושב קרנות אתה ולא בעל תורה ור"ח פי' אתה אומר המנונא היינו חם נונא ואין כן אלא קר נונא דג הוא (שהוא צ"ל) קר. והן הן דברי רבינו והן הן פירוש ר"ח אלא שהתוס' קצרו במובן:
שם נדה דף ל"ו: ניחא נפשיה דרב אמר ליה לרב אסי זיל צנעיה. פירוש מונעיהו מזה. ואי לא צאית גדדיה כלומר אם אינו מקשיב וחוזר בו מכהו בהכאות והפצעים מלשון לא תתגודדו עכ"ל. עיי' רש"א בחידושי אגדות מה שמקשה על פירוש רבינו. ותירץ הראשון שכתב צריך מובן ואולם תירוצו השני הוא כפתור ופרח עיין שם:
צנר א' יומא דף י"ב. לבוש שמנה ומהפך בצינורא פירוש מהפך במזלג איברין של תמיד של שחר. תרגום מזלגותיו צינורייתי' רבינו חננאל ז"ל פירש עצי נורא עכ"ל. הביאו תוס' סנהדרין דף י"א: ד"ה צינירא וע"ש היטיב. ועיין עוד תוס' מנחות דף ק"ז. ד"ה שמוחטין וכו' ויש קצת סתיר' בדבריהם בשתי מקומות הללו:
צנר ג' האי תגרא דמי לצינורא דבדקה כיון דרווח רווח. עיין בבדק. פירוש מרזב של מים עכ"ל. סנהדרין דף ז'. ועיין לעיל בערך בדק ב':

שם חולין דף ק"ה. האי צינורא דבידקא בארעיה. פירוש אמת המים עכ"ל. לפנירו איתא חזי. וכ"כ לעיל בערך בדק ב':

צע א' ברכות דף כ"ב. בעל קרי שונה הוא ברגיליות ובלבד שלא יציען. פירוש שלא ילמד לאחרים כשהוא בעל קרי ודבר זה אנו למידין מקל וחומר מסיני אם ללמוד אסור ללמד לא כל שכן עכ"ל. וז"ל רש"י ברגיליות במשניות השגורות בפיו שהוא מוציאן מפיו במרוצה ואין צריך להאריך בהן. שלא יציעי בטעמי פירושיהן:

צער ב' ערכן דף י"ג: וצעירי הלוים נקראין גמרא תנא וסועדי הלוים היו נקראין. כלומר מסייעי הלוים בשיר. ותנא דידן כיון דקטנים קולן דק והגדולים קולן עבה משום הכי קרו להו צעירי הלוים עכ"ל. במוסף (**א"ב** לשון מקרא צעיר אני לימים) עכ"ל. לפנינו במשנה איתא וצערי הלוים היו נקרין וז"ל צוערי הלוים שמצערין הלוים. וכן במשנה שבמשניות איתא וצוערי הלוים. וז"ל הרב מברטנורה וצוערי הלוים היו נקראין שהיו מצערין את הלוים הגדולים שאין יכולין לבסם להנעים קולן כמותן. תנא וסועדי הלוים היו נקרין. ותנא דידן כיון דהני קטין קלייהו הני עב קלייהו הני מקטטי והני לא מקטטי קרי להו צערי. וז"ל רש"י וסועדי. עוזרי: לוים גדולים עבו קלייהו קטנים קטין קלייהו דק קולם: מקטטי. כלומר מקטינים ועושין קולם דקדק ויפה ומצערין הלוים שאין יכולים לבסם קולן כמותן: ולכאורה נראה דעיקר הגירסא במשנה כמו שציין רש"י וכמו דאיתא במשנה שבמשניות וכמו שמציין הר"ב וצוערי הלוים היו נקראים ולהכי מסיק הש"ס כיון דהני קטין קלייהו וכו' ומצערן הלוים הגדולים לכך נקרין צוערי הלוים. אכן לפי הגירסא צעירי קשה מה דוחקיה דהש"ס דנקרין על שם הצער עדיפה הוה ליה לומר דנקרין צעירי על שם צעיר דכתיב כמה פעמים ורב יעבוד צעיר והצעיר כצעירתו. וכדומה לזה הרבה בתורה ובנביאים אלא מדמשני הש"ס כיון דהני קטן קלייהו וכו' מוכח דהגירסא היא צוערי או צַעֲרֵי הלוים. וכו' ועל הרב המוסף שכתב לשון מקרא צעיר אני לימים יש לתמוה במחילה מכבודו דלפי פירושו אי אפשר להלום סוגיית הגמרא שהעתקתי לעיל. ולא היה צריך הש"ס לומר כיון דקטנים דק קולם והגדולים קולן עבה משום הכי קרו להו וכו' עדיפא הוה ליה להש"ס לומר שהוא לישנא דקרא. ואשר על כן נראה דמ"ש כאן דברי רבינו צעירי צ"ל צוערי או צערי. וראיתי בפי המשניות להרמב"ם בזה הלשון וצעירי הלוים היו נקראין נגזר מן צער ז"ל שהיו מצערין אותן לפי שניגון כליהם היו מסתיר יופי נעימות שיר הלוים שהיו אומרים שירה בפה. דע דרמב"ם פירש דקאי על לוים גדולים שהיו מנגנים בכלים והיו מצערין לאותן שעיקר שירה בפה ע"ש היטיב. ולכך ד"ה וצעירי טעות וצריך להיות צערי וכו':

צף ב' ראש השנה דף י"ז בינוניים מצפצפין ועולין. פי' שטן. פי' אחר מתפללין בה להקב"ה ועולין עכ"ל. ז"ל רש"י ומצפצפים. צועקים ובוכים מתוך יסורים שעה אחת ועולין:

צף וי"ו ברכות דף כ"ה. הני מחצלי דבי רב. פירוש מחצלות שהיו יושבין עליהן והיו שולחים זמורה ואחרים בני בי רב עוסקים בתורה עכ"ל. לפנינו איתא דהני גננו והני גרסי פירות רש"י ואף על פי שדרך הישינים להפיח:

צף ז' שבת דף נ'. יוצאין בפוקרין ובציפי צמר. פי' אדם קרח מביא צמר וצובעו וקושרו למעלה ממצחו עם חתיכת בגד כדי שיראה כי שערו הוא ומוציא קצותיו תחת הסודר עכ"ל לפנינו איתא יוצאין בפקורין ובציפא בזמן שצבען וכרכן במשיחה וכו' פי' רש"י פקודין פשתן סרוק שנותנין על המכה: בציפא. צמר המנופץ הנותן על המכה בזמן שצבען בשמן גלי דעתיה דלמכה קיימי. וז"ל תוס' בפיקורין ובציפא פי' ר"ח כיפה שיש בה שער ונותנין אותה בראש הקרח ונראה שער הראשון עכ"ל. ודע דלפנינו חסר מלת בשמן. וכך הגירסא בהרב המגיד ובהרי"ף ובהרא"ש יוצאין בפיקורין ובציפא בזמן שצבען בשמן וכרכן במשיחה לא צבען בשמן ולא כרכן וכו' וכן איתא בתוס' שהתחילו הדיבור אבל לא כרכן בשמן וכן הביא והעתיק הב"י סי' ש"א וכתב עוד בזה"ל פקורין וציפא פשתן סרוק וצמר מנופץ הניתן על המכה ופירשו התוספות דלאו דוקא אין יוצאין דאפילו לטלטל אסור וכן כתבן רבינו בסימן ש"ח בדיני מוקצה אבל הרמב"ם כתבה בפרק י"ט הלכה ט"ז בדיני ההוצאה נראה מדבריו שהוא מפרש פקורין וציפא שלא כדברי רש"י וגם נראה מדבריו שלא היה גורס בשמן אלא שצבען וכרכן במשיחה שכתב וז"ל יוצאין בפיקורין ובציפא שבראשי בעלי חטטין אימתי בזמן שצבען וכרכן או שיצא בהם שעה אחת מבעוד יום וכתב הרב המגיד שמדבריו נראה שהוא מפרש כדברי רבינו האיי דהיינו פאה נכרית שעושה איש קרח לכסות את ראשו כמי שיש לו שער ע"כ. וגם בהגהות כתבו וכן פירש רבינו חננאל שהוא כיפה שבראש הקרח שאותה שער שבכיפה נראה כמו שער הראש וכן נראה לר"י דתכשיט הוא ודוקא כשצבעו הוי תכשיט ולא כפי' רש"י שפירש שהוא פשתן סרוק וכו' ולא מסתבר לר"י דאם יש לאדם חבלה בידו בשבת שלא יטול חתיכת בגד ויתן ע"ג מכתו משום דהוי משאוי עכ"ל. והנה מ"ש הב"י דהרמב"ם לא גריס בשמן. דע שבדפוס שלפנינו דפוס אמשטרדם ויעסניץ איתא כך בלשון הרמב"ם או שצבען בשמן וכרכן וכו' וכן נראה קצת שהי' כך בפני הרב המגיד שכתב על דברי רמב"ם בזה"ל יוצאין בפיקורין וכו' בבמה טומנין תניא יוצאין בפיקורין ובציפי צמר בזמן שצבען בשמן וכרכן במשיחה לא צבען בשמן וכו' ומדלא הגיהה

בנוסחת הרמב"ם או בגמרא משמע שהיה בנוסחת הרמב"ם שלפניו כמו דאיתא בגמרא:
עוד כתב הרב המגיד ומתוך מ"ש רבינו שבראשי בעלי חטטין נ"ל שהוא מפרש כפירוש רב האי שמפרש פאה נכרית שעושה איש קרח לכסות ראשו כמי שיש לו שער ע"כ ופירוש פוקרין פשתן סרוק אבל רש"י פירש שנותנין אותה על גבי המכה ולא משום רפואה אלא שלא ישרטו מלבושיו את המכה עכ"ל. משמע שהרב המגיד מפרש מלת פקורין לשטת הרב האיי והרמב"ם. אמנם לכאורה דהם מפדשים כרבינו חננאל כיפה שיש בה שער או כדעת הערוך. וקצת צ"ע:
צף ח' בבא מציעא דף כ"ג: אמר רב הושעיא במצוף. פירוש רשום ששם על פי החבית טיט הנזרק ורושם עליו כמין אות או שום סי' בעולם ברייתא בפתוח שלא טח בפי החבית כלום אי בפתח אבידה מדעת היא שנשפכת לארץ ולמאי איצטריך למימר הרי אלו שלו אמר רב הושעיא במצוף שמצופה פי החבית ואינה אבידה מדעת עכ"ל. ועיין עוד לקמן בערך **רשם**:
צף יו"ד נדה דף ס"א. רישא דגניין בצפא. פירוש שוכבות כולן ביחד כשורה: סיפא מישלפא שלופי. פירוש מתפרדות זו מזו עכ"ל. עיין קונטרוס סימן **צ"ב**:
צפדינא יומא דף פ"ד. עבודה זרה דף כ"ח. רבי יוחנן חש בצפדינא. בבא מציעא דף פ"ה. שית בצמירתא ושב בצפדינא פי' כאב שינים עכ"ל. ביומא דף פ"ד. פי' רש"י וז"ל צפדינא חולי השינים והחניכים ומתחיל בפה וגומר בבני מעים ומסוכן הוא. בעבודה זרה ז"ל רש"י צפדינא חולי השינים ובלע"ז מישג"א. אכן בב"מ דף פ"ה איתא ושבע בצפרנא. וז"ל רש"י בצפירנא. חולי שבתוך הפה ושמו מישגא. ולכאורה טעות נפל בדפוס וצריך לומר ושבע בצפידנא ולכך שפיר פירש רש"י עליו נמו שפירש בע"ז דף כ"ח:
צפיר יומא דף ס"ו: משוך צפירה זו זעיר וחובין דדרין סגיאין. פירוש מהר וצא שעיר זה קטן וחטאת הדור מרובין ס"א מה שהי לצפירא למה אתם שוהין השעיר עכ"ל. זהו הגירסא שלפנינו ופי' רש"י מה מתעכב שעיר זה כאן ועוונות הדור מרובין והן עליו.
צץ ג' ביצה דף ל"ו: אמר להן אביי נקטוה בציציתא ואפקוה פי' בשערו מלשון בציצית ראשי עד כאן לשונו. לפנינו איתא בזה"ל ת"ש דההיא עכברתא דאשתכח באספרמקי דרב אשי אמר להו רב אשי וכו':
שם עבודה זרה דף מ"ב. כל שיש לו ציצין בין פרקיו. פירוש שערות כמו ציצית ראשי עכ"ל. ז"ל רש"י ציצין תרגומו של סנפיר לשון אחר כמו שערות:
שם באות הנ"ל. גיטין דף נ"ו. ובהגדה ובריש ברייתא דרבי אליעזר למה נקרא שמו בן ציצית הכסת שהיתו ציצתו נגררת על גבי כרים וכסתות. פי' כל אדם כשהולך בדרך

ציצתו נגררת על גבי קרקע וזה כשהולך מביתי ועד פתח העזרה היו מוצעות כרים וכסתות בקרקע במקום שהולך וציצתו נגררת עליהן עכ"ל. ז"ל רש"י ציצתו. ציצית של טליתו. נגררת על גבי כרים וכסתות. שלא היה מהלך אלא ע"ג מילת. הוסיף רש"י בביאור זה שלא היה מהלך אלא ע"ג מילת דאם היה מהלך שלא ע"ג מילת אז היו ציצותיו נגררין ע"ג הארץ כמו כל האדם כמ"ש רבינו. [ורמז לדבר שקראו לו בן ציצית הכסת דהיינו כשהיה לבוש בטלית שחייב בציצית מדה יתירה היתה בו שכל אדם ציצתו נגררת על הארץ וזה ע"ג מילת ובזה דברי רבינו מכוונין שכתב כל אדם וכו' וזה כשהולך וכו' ע"כ פירוש רש"י ורבינו בסיגנון אחד] ונפקא מינה לדינא מה שכתב המחבר באורח חיים סימן כ"א סעיף ד' יש ליזהר כשאדם לבוש טלית שלא יגרור ציצותיו. והקשה המגן אברהם בס"ק ג' דמשמע לכאורה מדאמר בן ציצית הכסת שהיו ציצותיו נגררין ע"ג כרים וכסתות משמע דאנשים אחרים היו ציצותיהם נגררין על הארץ וכו' ותירץ דיש לדחות דשל אחרים לא היו נגררין כלל על הארץ ע"ש. ולדעתי הקלושה אם ראה המגן אברהם מה שכתוב הערוך להדיא לא כתב זה. ולפיכך נראה תירץ השני שכתב המ"א דדוקא כשגוררין בשעת לבישה הוי ביזוי דנראה כאלו מכבד בהם הבית אבל אם נגררין דרך הילוכן אין קפידא כל כך עכ"ל. ועפ"י תירוץ השני שכתב המג"א [והוא לדעתי מתקבל עפ"י האמת לאמתו] מבואר היטיב דברי המחבר שבבית יוסף העתיק בסימן כ"א בזה"ל כתוב האגור בשם המרדכי כל המגרר ציציותיו עליו הכ' אומר וטאטיתיה במטאטי השמד ובשולחן ערוך העתיק כשאדם לובש טלית ולא העתיק כל המגרר. אלא שינוי מדעת קונה. למי שיש בו בינה. דדוקא כשלובש יש ליזהר דנראה כאלו מכבד את הבית ועליו הכתוב אומר וטאטתי' וכו והיינו מכוון למ"ש המג"א בתירוץ השני. וראיתי הרבה מבני עליי' שרוב פעמים טליתות וציציות שלהם בשעת ולאחר התפלה נגררין על הארץ ויש ללמד עליהם זכות כמ"ש רבינו להדיא וכן משמעות רש"י. ובענין בן ציצית האריך הד"מ להקשות מזה בסימן יו"ד על הב"י והביאו המג"א בסי' יו"ד ס"ק י"ג ואין כאן מקום לקבל אריך:

שם באות הנ"ל ירושלמי בפרק הרואה העושה ציצית לעצמו אומר בא"י אמ"ה אקב"ו לעשות ציצית לאחר לעשות ציצית לשמו נתעטף מברך להתעטף בציצית וכן ללולב ומזוזה וכל מצוות עכ"ל. עיין מ"ש תוס' סוכה דף מ"ו. ד"ה העושה וכו' ובתוס' מנחות דף מ"ב ד"ה ואלו לעשות וכו' כתבו ירושלמי וכו' והביאו הערוך בערך (ציץ צ"ל) צץ:

עוד שם באות הנ"ל מנחות דף מ"ב. תנו רבנן אין ציצית אלא ענף וכן הוא אומר ויקחני בציצית ראשי אמר אביי וצריך לפרודה כציצאת דאראמאי. פירוש וצריך לפרד התפילין

היוצאין מן הגדיל כקווצות שער של בלורית שדבוקה מלמעלה ופרודם מלמעלה עכ"ל. לשון רש"י דבוקות מלמטה ופרידות מלמעלה:

צק ב' פסחים דף נ"ו. משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה (ארשדור"ה. רש"י) יומא דף ע"ה. ובשלו בפרוד מלמד שירד להם לישראל ציקי קדירה עם המן (ציקי קדירה תבלין לתבשיל ערב ומבושם. רש"י) בבא מציעא דף פ"ו: הללו לציקי קדירה (מין מאכל ששמו ציקי קדירה אשרי"ד בלע"ז רש"י) בבא בתרא דף ע"ה. אני ראיתי ציפורי בשלוותה והיו בה ק"פ אלף מוכרי ציקי קדירה (מין מאכל. רשב"ם) כתובות דף ס"ה מעשה בכלתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדירה (להטעים תבשיל. רש"י) חולין דף ע"ז: בנבלתה ולא בעצמות ולא בגידין וכו' עד לא נצרכה אלא שעשאן ציקי קדירה. פירוש דבר היורד לקדירה עכ"ל. ולשון רש"י שבשלן הרבה עם תבלין:

צק ג' בבא מציעא דף צ"ג: העלה לראשי צוקין ונפלה (הרים חדים וגבוהים. רש"י) שם דף ל"ו: אימא רישא עלתה ראשי צוקין ונפלה הרי זה אונס. פירוש בראשי ההרים הגבוהים והאבנים והצורים שלו כסכינין עכ"ל. ולשון רש"י הרים חדים ומשופעים:

צר ב' בבא מציעא דף ק"ח: הני צרירי וחתימי והני שראי ושדאי לית בה משום דינא דבר מצרא. פי' ביד בר מיצר צרור הכסף צרור וחתום ואומר הניחוהו אצלי עד שיעמודו במשקלם וימסרום לי ועכשיו יבאו עכ"ל. פירוש זה כתב הרא"ש בשם רבינו חננאל וכן פסק הטור בח"מ בהל' מקח וממכר סימן קע"ה וכן אם היו מעותיו של לוקח מותרין ושל מצרן צרורין ואומר שכך ניתנו לו ואינו רשאי לפותחן עד שיבואו בעליהן וכו' וע"ש בבית יוסף ובדרישה:

צר ו' בכורות דף מ'. נדה דף כ"ג. אמר רב יוסף לא קשיא הא באוכמא הא בציריא. פירוש אוכמא של עין דומה לשל אדם ציריא חריץ שהעין עומד בו אינו דומה לשל אדם. בפירוש רבינו חננאל כתיב בציהרא ופירש אוכמא שחור של עין ציהרא אדום הסובב את השחור עכ"ל. ז"ל רש"י אוכמא. שחור של עין הבהמה אינו עגול כשל אדם: הא בציריא. כל בית מושב הלובן והסירא קרי ציריא והוא וודאי עגול כשל אדם: ולא לבד שחולק בדבר ידוע לכל נגד פירוש רבינו חננאל אלא סותר דברי עצמו כי בנדה דף כ"ג. פי' רש"י באוכמא שחור שבעין הוי עגול בבהמה כשל אדם והא דתני דהוי מים בציריא מקום מושב כל העין לא הוי עגיל בבהמה כאדם וכו' ע"ש ומצאתי בצאן קדשים שכתב ד"ה באוכמא וכו' הבהמה עגול כצ"ל. ד"ה הא בציריא וכו' וודאי אינו עגול וכו' כצ"ל. שמחתי שמצאתי שהגיה הגאון בעל צאן קדשים ואולי מטעמא שלא יהיו דברי רש"י סותרין שלח ידו להגיהה כך על פי האמת:

צרב ב' ביצה דף ז'. משום דצריבן פי' קשים וחזקים כדאמר צורבא מרבנן חוזק תלמידי חכמים עכ"ל. עיין רש"י תענית דף ד'. וז"ל צורבא מרבנן בחור חריף כמו ביעי דצריבן במסכת ביצה (דף ז') תלמיד חכם זקן לא קרי צורבא מרבנן אלא ההוא מרבנן קרי ליה עכ"ל. והתשבי כתב ולשני הפירושים הוא נגזר מן אש צרבת שאין דבר חזק וחד ממנו:
צרוד ראש השנה דף כ"ז: היה קולו דק או צרוד כשר. פי' רוק"ו ושייך בצריד מה המורסן עב במינו אף זה עב במינו עכ"ל. לפנינו איתא **צרור** ופי' רש"י לשון יבש רויי"ש בלע"ז. אמנם בפסחים דף כ'. ובחולין דף ל"ו. גבי צריד של מנחות פי' רש"י יבש כמו היה קולו דק או עב או צרוד עכ"ל. ודע דלפנינו בר"ה כ' או קולו דק או עב או צרוד ולפירוש הערוך דצרוד פירושא הוא עב ע"כ דלא גריס או עב:
צרדה א' יומא ט': במשנה בקש להתנמנם פירחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה גמרא מאי צרדה אמר רב יהודה צרתא דדא מאי היא גודל. תוספתא איזו היא אצבע צרדא זו אצבע גדולה של ימין עכ"ל. (א) ז"ל רש"י ביומא דף י"ט: צרתא דדא. צרתה של זו אצבע תהי צרה לזו ומאי היא זו גודל באצבע הסמוכה לגודל היה מחברו לאגודל בחזקה ושומטה ומכה על כפו ונשמע הקול. ותמוה שלא ראה רש"י התוספתא שהביא רבינו והיא שנוי' בפרק א' דיומא איזו היא אצבע צרדה זו אצבע גדולה של ימין. הרי דתוספתא מפרש להך צרדה שהיא אמה. ורש"י מפרש שהוא אצבע [ואפשר דס"ל לרש"י דגמרא דילן שמפרש מאי צרדה צרתא דדא והיינו אצבע שהיא סמוכה וצרה ממש לגודל משא"כ אמה שאינה סמוכה ואצבע מפסיק לא שייך לומר צרתה דדא. אבל התוספתא שלא פירש מאי צרדא וכו' אלא ס"ל להתוספתא דשם העצם של אמה נקרא בלשון משנה צרדא ודוחק.] שוב מצאתי במנחות דף ל"ה: כתבו התוס' בזה"ל בד"ה וכמה וכו' אבל הערוך פירש בערך צרדא דכתב בילמדינו בסוף בא אל פרעה ושיעור רצועה של יד עד אצבע צרדא ומאי צרדה אמצעי. פירוש היא אצבע ארוכה [והרי חסר לפנינו מ"ש תוס' בשם הערוך דכתב בילמדנו וכו'. אכן וודאי היה כתוב כך בערוך שהי' לעיני התוס' והיא ישרה ואמת וכמ"ש על הגליון כאן] ועוד הביא בערוך דתניא בתוספתא איזו אצבע צרדה זו אצבע גדולה של ימין ובקונטרוס פירש דהיא אצבע הסמוכה לגודל וכו' ע"ש. וראיתי בתי"ט ביומא האריך לבאר לפי פירוש הערוך וכן פירש הרמב"ם שאצבע אמצעי נקרא צרדה מה זה דקאמר הש"ס צרתה דדא ע"ש. ולזה אודיע מ"ש בפירוש המחזור בסילוק של פרשת שקלים בצרדה היא אצבע אמצעית ולמה נקראת צרדה שנעשית צרה לב' מכאן וב' מכאן. ובחבורי לתוספתא כתבתי הא דתני של ימין הא דשל שמאל לא משום דבמשנה קתני פרחי כהונה מכין לפניו וכו' משמע פירחי הראוים לעבודה וכשרים לכל

דיני כהונה ובבכורות דף מ"ה: אמרי' דאיטר פסול וגם השולט בשתי ידיו לרבי נפסול א"כ צריך להיות שולט בשל ימין דוקא ושמאלו יד כהה. ועיין תוס' במנחות הנ"ל הדבר ידוע שאי אפשר להשמיע קולו אלא כשמכה באמצעי:

שם מנחות דף ל"ה: אמר ריש לקיש עד אצבע צרדה ומאי צרדה אמצעית. פי' הוא אצבע הארוכה עכ"ל. ומאי צרדה אמצעית ליתא לפנינו. ודע דחסרון הרבה יש כאן וצ"ל כמו שהעתיקו התוס' דף ל"ה: במנחות דברי הערוך וכתבתי לשונם בדבור הסמוך הקודם לזה דכתב בילמדנו:

צרדה ב' פסחים דף קי"א: האי מאן דזגי אגירדא דדיקלא אחדא ליה רוח צרדה. חולין דף ק"ה: לא שקלי מידי מפתורא כי נקיט איניש כסא בידי משום דקשי לרוח צרדה. פירוש דאי הוה האי כוס שני מהדר פרצופי' לאחורי' כההוא דרבה בר נחמיה המפורש בהשוכר את הפועלים דף פ"ו. בבבא מציעא עכ"ל רש"י ורשב"ם פירשו רוח צרדה כאב חצי הראש. ברם לפי' רבינו ניחא הא דקרי ליה הכא רוח צרדה ולא קרי ליה צלחת שפי' רש"י בשבת דף צ'. ובגיטין דף ס"ח. כאב חצי הראש עיין בערך צלח ב'. ודע שבחולין דף ק"ה: ז"ל רש"י רוח צרדא אשטורדישו"ן:

צרח שבת דף ל"ז ובברכות דף מ'. אבל כל יומא לא משום דקשי לצירחא דליבא עכ"ל. לפנינו איתא לחולשא:

צרם זבחים דף כ"ה. הצורם אזן הפר ואח"כ קבל דמו פסול שנאמר ולקח מדם הפר וכו'. (פירש רש"י הצורם אוק"רינר דהיינו מום) במועד קטן דף י"ג. ובגיטין דף מ"ד. אם תמצא לומר צורם אזן בכור ומת קנסו בנו אחריו וכו' (חתך באזנו מעט רש"י). בבא קמא דף צ"ח. אמר רבא לפנינו איתא **רבה**) הצורם אזן פרתו של חבירו פטור מאי טעמא פרה כדקיימא קיימא לא עבד בה ולא מידי כולהו שוורים לאו לגבי מזבח קיימי. פירוש סדק אזן הבכור בידו או מיעכו ועשה בו רושם. שם דף צ'. צרם באזנו תלש בשערו עכ"ל. פירוש רש"י משך. ובבכורות שמעתי לשון פוגם:

צרף א' סוכה דף י"ט: במשנה העושה סוכתו כמין צריף ושם בגמרא דף י"ג: אמר רבה אמר שמואל הני צריפי דאורבני כיון שהותרו ראשי מדנין שלהן כשרים. פירוש מלון של שומרי השדות ואותן צריפין מסככין אותן במורביות של ערבה וקושרין את ראשיהן ומשלשלין אותן מהנה ומהנה בגג וקושרין עוד קצותן שלא יפרדו מלמטה עכ"ל. וז"ל רש"י צריף צריפא דאורבני כוך של ציידין שאורבין בה את העופות ועושין ככוורת שמשפעת והולכת:

שם עירובין דף נ"ה: יושבי צריפין כיושבי קברות (פי' רש"י דירה של הוצין וערבה)

בבא מציעא דף מ"ב. ההוא גברא דאפקיד זוזי גבי חברי' אותבינהו בצריפא דאורבני ואיגניבו. פירוש מין גמי ובעלי כפרים עושים כן עכ"ל. וז"ל פי' רש"י בית קטן עגול כמין כובע שעושין ציידי עופות לארוב: דאורבני של ערבה:

צרף ג' מכשירין פרק ה' המוליך את הספינה לים הגדול לצרפה המוציא מסמר לגשמים לצרפו. פירוש כשהנפח מבקש לעשות סייף או סכין או כל כלי כיון שיחמו באור ויעשנו בפחמין נוטלו בצבת ונותנו במים זהו צירוף. כמעשה דרבי שמעון בן לקיש. (ב"מ דף פ"ד.) הסייף והסכין והפגיון וכו' עד מתי גמר מלאכתן רבי יוחנן אמר משיצרפם בכבשן ריש לקיש אמר משיצרפן במים והלכתא כריש לקיש דהודה לו ר' יוחנן והני מילי בכלי גחושת דצירופן במים אבל כלי חרש וודאי צירופם בכבשן דתנן בסוף פרק ד' בכלים כלי חרש מאימתי מקבל טומאה משיצרפם בכבשן והוא גמר מלאכתן עכ"ל. עיין קונטרוס סימן **ע"א**:

שם ביצה דף ל"ב. כלי חרש מאימתי מקבל טומאה משנגמר מלאכתו רבי יהודה אומר משיצרפנו בכבשן עכ"ל. לפנינו איתא רבי יהושע:

צרף ה' חגיגה דף ד' המקבץ והמצרף נחשת והבורסי פטורין מן הראיי' עכ"ל. לפנינו איתא המקבץ ועיין מה שאכתוב לקמן בערך קמץ:

צרף ז' סנהדרין דף מ"ד. אדרת שנער שמואל אמר סרבלא צריפא. פירש רבינו חננאל ז"ל טלית נקי לבן כדמתרגמינן ותרבי לך בורית ותסגי לך צריפתא וכו' עכ"ל. וז"ל רש"י צבוע בצריף שקורין אלו"ם:

צרצור סנהדרין דף ק"ו. ובילמדנו פרשת אל תצר את מואב וצרצור יין העמוני מונח אצלה ועדיין לא נאסר יין העמוני עכ"ל. לפנינו איתא ועדיין לא נאסר יין העמוני ולא יין של נכרים. אמנם הגירסא בעין יעקב ובילקוט ועדיין לא נאסר יין של נכרים ולכאורה גירסת העין יעקב והילקוט עיקר ולא כגירסא שלפנינו דאחרי דאמר יין של נכרים וודאי דגם עמוני בכלל. ואולי לפני רבינו לא היה כתוב יין של נכרים. ונקיט יין העמוני משום דאיירי ועסיק בהו ע"ש:

צת בבא מציעא דף נ"ט. אל תיקרי מוצאת אלא מוצת עכ"ל. בברכות דף מ"ג: נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנלן מתמר שנאמר היא מוצאת וגומר. בסוטה דף יו"ד: נוח לו לאדם שיפיל וכו' מנלן מתמר ע"כ. פיר' רש"י ולא ילבין וכו' ואף זו נוח היה לה לישרף ואל תלבין פניו לפיכך שלחה לו כן אם יודה ויגלה הוא עצמו את הדבר יגלה ואם לאו תישרף ולא תגלה היא את הדבר עכ"ל. בכתובות דף ס"ז: נוח לו לאדם שימסור עצמו וכו' מנלן מתמר דכתיב היא מוצת. פי'

רש"י היא מוצאת והיא שלחה וגומר אע"פ שבאתה לישרף לא גילתה הדבר אלא אם כן יגלה הוא ואם לא יגלה נשרפת עכ"ל. וז"ל תוס' היא מוצת ר"ח גריס מוצת בלא אל"ף לשון ויצת אש בציון ע"כ בב"מ דף נ"ט. נוח לו לאדם שיפיל עצמו וכו' מנלן מתמר דכתיב היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה. פירוש רש"י אע"פ שהיו מוציאין אותה לשריפה לא אמרה להם ליהודה נבעלתי אלא שלחה לו למי שאלה לו אנכי הרה ואם יודה הוא מעצמו יודה עכ"ל. וז"ל תוס' דכתיב הוא מוצת בלא אל"ף כמו ויצת אש בציון שהיתה קרובה לאש כבר ולא שלחה לו אלא ברמז אם לא היה מודה לא היתה מפרסמתו עכ"ל. הנה לכאורה הוה אמינה ממה דכתבו התוס' דכתיב היא מוצת בלא אל"ף דבספר תורה שלפני התוס' היה כתוב כך מוצת [ואין זה מהנמנע אחר שכבר מצינו שינוי נוסחאות עיין מה שכתבתי לעיל בערך מאה] אמנם אי אפשר לומר כך ממה דאיתא בסוטה דף יו"ד: היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה היא מתוצאת מיבעיא ליה אמר ר' אלעזר לאחר שנמצאו סימניה וכו' אמר רבי יוחנן לאחר שנתרחקו סימני' נעשית כיונה אלמת וכו'. פירוש רש"י היא מתוצאת הוי משמע לשון הוצאה בעל כרחה היא מוצאת משמע לשון מציאה: סימני'. חותם ופתילים ומטה עכ"ל. הרי דפירש הש"ם דהיא מוצאת משמע לשון מציאה שמצאה סימני' וא"כ אין אל"ף נופלת ממנו ועל כורחין שכתוב בספר תורה מוצאת באל"ף. וגם לפי סוגיא דסוטה קשה דע"כ אין הוכחת הש"ס דנוח לו מלשון ויצת אש בציון ובדרך אל תיקרי מוצאת אלא מוצת כמו שכתב הערוך דא"כ תיקשה דר' יוחנן גופי' אמר לאחר שנתרחקה סימני' וכו' משמע דדריש היא מוצאת לשון מציאה מדלא כתיב מתוצאת ואיך אפשר דאמרי לה אמר רבי יוחנן משום רשב"י נוח לו לאדם וכו' מנלן מתמר. אבל לפי' רש"י ניחא דמוכח דנוח לו מדכתיב היא מוצאת ופשיטה דקרא שהיו מוציאין אותה לשריפה ולא אמרה ליהודה נבלעתי וכו' ומדלא כתיב מתוצאת נדרש [ג"כ לדרשא לאחר שמצאה ואי להכי לחוד על שם מציאה הוה ליכתוב היא **מְצָאָה** ומדכתיב מוצאת ש"מ תרווייהו אבל לפי' ר"ח והערוך קשה. ומה נראה דהיה קשה להר"ח והערוך על פי' רש"י דאכתי מנלן שיפיל או שימסור עצמו לכבשן האש ממש ויהיה יהרג ואל יעבור להלבין פני חבירו [וכמ"ש התוס' דהא דלא קחשיב בהדי הנך שלשה עבירות שאין עומדים בפני פקוח נפש עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים משום דעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה ולא נקט אלא עבירות המפורשות עכ"ל בסוטה] דלמא וודאי דאסור להלבין בעוד שאין צריך לכך לכך שלחה תמר לאיש אשר אלה לו וגומר אמנם אם לא היה מכיר ומודה מעצמו היתה אומרת להדיא שמיהודה נתעברה [שוב מצאתי בשפתי חכמים שכתב ג"כ בזה הלשון וא"ת מנלן דלמא מה שתמר לא

היתה מודה משום שעדיין לא הפילוה לאש ולא היה האש בוער אבל אם היה האש בוער היתה מודה ויש לומר דפירש ר"ח בפרק הזהב מדכתיב היא מוצת חסר אל"ף שהוא מלשון ויצת אש בציון א"כ ש"מ שהיה האש בוער ואפ"ה לא היתה מודה ולכך מכאן אמרו וכו' עכ"ל.] עוד בגמרא דסוטה דפריך הש"ס ותימר ליה מימר [פירש רש"י לשליח אמור לו שממנו אני הרה ואלו סימניו] אמר רב זוטרא בר טוביה וכו' נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנלן מתמר. יש לדקדק טובא מה זה דמסיים מנלן מתמר הלא התירוץ הזה הוא דקאי דבשביל כך לא אמרה להדיא ומה שייכות לסיום המאמר מנלן מתמר. לכך נראה דאעיקר קושיא ותימר ליה מימר צריך והוכרח המתרץ להודיע דאסור להלבין פני חבירו ברבים ואכתי על רב זוטרא דהפריז על המדה שאין עומד בפני פיקוח נפש ונוח לו שיפיל עצמו לתוך כבשן האש קשה מנלן על זה מסיק הש"ת מתמר והיינו מדכתיב היא מוצת [כדמסיק הש"ס בכתובות ובב"מ ובברכותן. ומעתה כן יבורך. אחרי שכבר הוכחנו למעלה שבס"ת כתוב מוצאת נראה דס"ל לר"ח כפירוש הערוך כידוע דעל פי הרוב דברי הערוך בסתם הם הם דברי ר"ח וידעת עם לבבך מה שכתב הערוך אל תקרי מוצאת אלא מוצת אין פירושו בדוחק כמו כל אל תקרי הנזכרים בהש"ס [ואל תקר' זה לא נזכר] אך דע נא וקבל האמת ע"פ מה שכתב המהרש"א בחידושי אגדות סוטה בד"ה נוח לו לאדם מתוס' ומתוספות דכתובות היא מוצת בלא אל"ף כמו ויצת אש וכתב הריטב"א דלא מצינו כן בכל הספרים עד כאן לשונו. ואין מקום לתמיהתן דאין רצונם שהוא חסר אל"ף בכתוב אלא דרצה לומר שהוא חסר בקרי שהאל"ף נחה ואינה נקראת אלא מוצת בלא אל"ף וכן פי' רש"י בהדיא בבראשית רבה ע"ש עכ"ל. מעתה מה נמלך שפירש הערוך שפיר לשיטתי' ולגירסת ר"ח אל תקרי מוצאת [ר"ל בנקוד האלף ותהיה האל"ף נעה] אלא מוצת קרינן באלף נחה. ובזה נחה שקטה. כל הגמגומים בדעת נוטה:

שם יומא דף ס"ז: עד שיצת האור ברובן. מלשון ויצת אש בציון עכ"ל. במשנה איתא משיצית האור וכו':

נשלם אות צדי' נתחיל אות הקו"ף

אות הקו"ף

קאת חולין דף ס"ג. קאת זה הקיק עכ"ל הקוק איתא לפנינו:

קב א' עירובין דף ס"ב: יבמות דף מ"ט: גיטין דף ס"ז. בכורות דף כ"ג: משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי. פירוש מעט וברור מכל ספק שהיא (פסלת) צ"ל **כסלת** נקייה עכ"ל.

עוד ביבמות דף ס'. ורא"ש פרק מי שהוציאוהו סימן ב' כתב ר"ח מפי הקבלה דבק"ב דברים הלכה כמותו ותו לא:

שם שבת דף י"א: אלא מעתה הדיוט שחקק קב בבקעת בשבת לרבי מאיר הכי נמי דלא מחייב. פירוש לקח חתיכת קורה וחקק בה כדי שיניח בה הקוטע שוקו כדתנן שבת דף ס"ה: הקיטע יוצא בקב שלו ופירוש עושה דמות רגל מן העץ וחוקק בו ומשיב בו כדי שלא יראה רגל קטוע ומשים בו כתיתים כדי שלא יכאב מקום חתיכת שוקו בעץ שהוא מקיש עכ"ל עיין פי' רש"י שם:

שם באות הנ"ל כתובות דף ס"ב: סוטה דף כ"א: רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות. פירוש כיצר המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות משני קבין חיטין בשבת ומשמש עמה והמודר על אשתו מתשמיש המטה מוסיפין לה על כתובתה ג' דינרין בשבת וג' דינרין עושין י"ח קבין לפי חשבון ר' סאין בסלע כיצד הסלע ד' דינר והולכין ד' סאין בסלע הרי סאה בדינר ולג' דינרין ג' סאין וג' סאין הם י"ח קבין נמצאו כשאינו משמש עמה י"ח קבין וכשמשמש עמה ב' קבין הרי ט' קבין לכל קב וקב זהו שאמרו רוצה אשה בקב ותפלות מט' קבין ופרישות. פירוש אחר רוצה אישה שיהא בעלה (חסר) צ"ל **חמר** ויהא מצוי אצלה בכל שבת לתת לה עונתה ולא יהא גמל שהולך בדרך רחוקה ואינו נותן לה עונתה אלא אחת לשלשים יום ואף על פי שמביא לה בשבת ט' קבין חביבה לה העונה בשבת וקב אחד מט' קבין ופרישות לשלשים יום עכ"ל. כתבו תוס' בשם הערוך הפירוש ע"ש הראשון שכתב רבינו כאן. ובסוטה כתבו תוס' בשם ר"ח רוצה אשה שיהא בעלה חמר וכו' [והיינו כפירוש השני שכתב רבינו כאן ע"ש] ורבי' פי' בשם רב האי המשרה את אשתו ע"י שליש לא יפחות לה מקביין חיטין מן שבת לשבת כדמוכח בפרק אע"פ (דף ס"ד:) ועונתה מצוי לה ואלו המורד על אשתו מוסיפין לה על כתובתה ג' דינרין בשבת ושער בינוני הוא ד' סאין בסלע וכו' ע"ש. נראה שהפירוש הראשון שכתב רבינו הוא פירוש רב האי. ודע מ"ש רבינו [וכן איתא ג"כ בתוס' דכתובות] והמורד על אשתו וכו' צ"ל והמודר [כמ"ש תוס' בסוטה] שהרי במודר אין מוסיפין על כתובתה והטעם כתבו תוס' בכתובות דף ס"ג: ד"ה אינו דומה וכו' ע"ש:

קבייסטס חולין דף צ"א: ויאמר שלחני כי עלה השחר וכי גנב אתה או קבייסטס שאתה מתייירא משחר. בכורות דף ה'. וכי משה רבכם גנב היה או קביסטוס. קידושין דף י"א. בבא בתרא דף צ"ב: ונמצא גנב או קביסטוס הגיעו. פירוש גנב גונב ממון קביסטוס גונב נפשות. בילמדנו בריש והיה עקב אבל זה קוביוסטוס הוא עכשיו הוא הולך ומאבד את כליו עכ"ל. במוסף (**א"ב** פירוש בלשון יוני זולל וסובא) עכ"ל. בכל המקומות פי'

רש"י קביוסטוס גונב נפשות וכן פירש רשב"ם אבל תוס' הקשו עליו מהא דאמר בגמרא סתם עבדים הכי איתנהו וכי סתם עבדים גונבי נפשות הם לכך פירש רבינו חננאל קביוסטוס משחק בקוביא ובקידושין ובבכורות הקשה תוס' על פירוש רבינו חננאל מדאמר בבראשית רבה שלחני כי עלה השחר וכי גנב אתה או קביוסטוס אתה וכו' וכתבתי על הגליון דצריך עיון דמייתו תוס' מב"ר ולא הביאו מגמרא דילן חולין דף צ"א: ובאמת בב"ב ובחולין (וכן בכתובות דף נ') הקשו על ר"ח מגמרא דילן בחולין דף צ"א. ועיי לקמן בערך קבסתן מ"ש רבינו בשם ר"ח ז"ל:

קבסתן קידושין דף כ"ו: א"ל רב יוסף קבסתן איכפל תנא לאשמועינן מחט. סנהדרין דף נ"ה. בעא מיני' רב אחדבוי בר אמי מרב ששת המערה בעצמו מהו אויר ליה קבסתן. פי' מכעיס (ורש"י פי' קבסתן צערתני) ר"ח ז"ל פירש גנבת דעתינו כדאמרינן נמצא גנב או קוביוסטוס והוא בלשון יון מטעה בני אדם בדברי מרמות כגון גנב בעצמו. פירוש אחר בתשובות קבסתן בלשון ישמעאל גיתתנו ברפה ולא בדגש כאדם שמראה את חבירו דבר מטונף והוא אומר הפכת כל מעי עד שהגעתני להקיא ומשל זה אומרים למי שאומר ומדבר דברים רחוקים ודחוקים. כלומר היאך יוכל אדם להערה את עצמו ועיקר לשון האדם המרבה במאכל ואוכל אכילה גסה ומצטער ומגיע לו שילשול מלמטה וקיא מלמעלה נקרא בלשון ארמי קיבסא עכ"ל. בפירוש קוביוסטוס שכתב רבינו כאן בשם ר"ח עיין לעיל בערך קוביוסטוס מה שכתבתי בשם תוס' פירוש ר"ח:

קבע א' שבת דף ס"ז: המקבעת ביצים בכותל פי' לאחר שיצאו האפרוחין מן הקליפה לוקחין קליפי ביצים ונוקבין אותן ונועצין אותן במקל בכותל כדי שיתקיימו האפרוחין עכ"ל. וכן איתא ברש"י לאית דגרסי המקבע אבל גירסא ראשונה המקבעת:

קבע ב' ראש השנה דף כ"ו: קבען פלניא. פירוש גזלני פלוני כדכתיב היקבע אדם אלקים עכ"ל. פירוש זה איתא להדיא בגמרא:

קבר ד' חולין דף ע"ח. כמאן תלינן קיבורא בדיקלא כי האי תנא וכו' עכ"ל. לפנינו איתא כובסא:

שם סנהדרין דף כ"ו: חד גנב קיבורא ופסלי' עכ"ל. לפנינו איתא קיבורא דאהיני:

קבר וי"ו עבודה זרה דף ל"ט. קבר נונא שרי וסימנך קברי גוים עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב קבר נונא אסור עיין התוספות) עכ"ל. גירסת רבינו הערוך זהו גירסת ר"ח הביאו תוס' ד"ה ה"ג רש"י וכו' ע"ש ועיין מה שכתבתי לקמן בערך קדש וי"ו:

קד א' עבודה זרה דף ל"ב. איזהו עור לבוב כל שקרוע כנגד הלב וקדוד כמין ארובה פי' ענין נקיבה וחתיכה. וכן קודד בקופץ עכ"ל. לא ידעתי את מקומו:

שם באות הנ"ל קידושין בפרק קמא בגמרא והנרצע באזנו ובדלת קודד ויורד עד שמגיע אצל דלת עכ"ל. לא מצאתי שם אלא בדף כ"ב. איתא דוקר והולך עד שמגיע אצל דלת ועיין בפירש רש"י שם:

קד ב' סנהדרין דף ל"ג. טעה בנואף ונואפת מהו אמר ליה אדמוקדי קרי קוץ קריך וצלי. פירוש כגון שאמרו על הנואף החמירה תורה שנאמר ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לנואפת לא הזהירה מהו אמר לי' אדמוקדי קרי קיץ קריך וצלי עד שהאש יוקדת לצליות קרי ראה כמו שצולין אותו ורוץ חתוך צלה גם אתה כלומר אם אינך יודע צליית קרי הנה מוקדה לצלייתם רוץ ראה ולמד כך אינך יודע דין נואף ונואפת הא מקרא מלא מות יומת הנואף והנואפת ילך וילמוד עכ"ל. לפנינו איתא יקיד. ועיין פירושי רש"י ותוס'. ופירושו של רבינו לא הזכירו:

שם שבת דף י"ט: ומאחזין את האור במדורת בית המוקד. פירוש מקום היה בעזרה שמדליקין בו האש תמיד ומשם מוליכין אש על גבי המזבח. פירש בתלמוד עירובין דף ס"ג. יומא דף כ"א: אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט עכ"ל. ורש"י פי' לישכה גדולה היא שהכהנים מתחממין שם במדורות אש הניסקת שם תמיד מפני שמהלכים יחפים על רצפת שיש בעזרה וכו':

קד ג' סנהדרין דף כ': גיטין דף ס"ח: ויקרא רבה פרשת אחרי מות וזה היה חלקי מכל עמלי רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קודו. פירוש מקלו מקלו שסומך עליו והולך ממקום למקום קודו קערה של חרס שאוכל עליה בכל מקום שהולך כמו מקידה של חרס והוא מכלי גולה המפורשין בערך שטח עכ"ל. לפנינו איתא גונדו וז"ל רש"י בגיטין גונדו לבושו ובביאור טהרות דרב האיי ראיתי קודו מקידה של חרס לשתות מים (סוטה דף ל"ב:) ובסנהדרין דף כ'. ז"ל רש"י גונדו טליתו ובסדר טהרות (כלים פרק י"ו) פירש רב האיי מקודה הוא מקודה של חרש ודומה לו חד אמר קודו וחד אמרו מקלו (ויקרא רבה פרשת אחרי מות) והוא מקידה ששותה בה מים. ודע דהרמב"ם והר"ש ורבינו אשר בפירושם למשנה א' פדק ט"ז דכלים אייתו ראיה מהא דרב ושמואל חד אמר קודו. ולא ידעתי מעתה למה זה טרח המדפיס להראות מקום ברש"י ויקרא רבה פרשת אחרי מות הלא כל עיקר כוונת רש"י להורות דגירסת רב האי הוא בפלוגתא דרב ושמואל הנזכרים בסנהדרין חד אמר קודו ולא כגירסא שלפנינו גונדו וזה שכתב רב האיי ודומה לו חד אמר קודו וחד אמר מקלו אסוגיא דגיטין וסנהדרין עיקר כוונתו ולא כמו שהבין המדפיס:

קדח ה' בבא בתרא דף כ"ח: אכלה תלתא פירי בתלתין יומי כגון אספסתא והכי דמי דקדיח ואכלה ליהווי חזקה. פירוש דקדיח ואכלה. לאחר שצמחה חתך ואכל ועוד

צמחה ליה י' ימים חתכה ואכלה עכ"ל. צמחה ליו"ד ימים כצ"ל ומשום דאמר בגמרא תלתא פירי לתלתין יומי וכו' נקט רבינו צמחה ליו"ד ימים לחד פירא ועולה לתלתא פירי תלתין יומי:

קדיא ברכות דף נ"ז: כל מיני עופות יפין לחלום חוץ מקדיא וקיפופיא. נדה דף כ"ד. והרי עוף שאין עיניו הולכות לפניהם כשל אדם קדיא וקיפף דעיניהם הולכות לפניהם כשל אדם. הכוס והינשוף תרגום קדיא וקיפופא. פירוש עיניהם הולכות לפניהם כשל אדם אבל שאר עופות עיניהם בצידי הראש עכ"ל. לפנינו איתא קריא ופי' רש"י קריא. ייבנץ: וקיפיפא. צואיט"א בלע"ז ויש לה לסתות כלחיי אדם. ובנדה ז"ל רש"י קריא וקיפופא. עוף הצועק בלילה ופניו דומות לחתול ועיניו לפניו. [וצ"ע דפתח בתרתי קריא וקיפופא. וסיים בחדא דמפרש הצועק בלילה. ותו למה שינה כאן ולא פירש כמו שפירש בברכות] וז"ל תוס' בברכות ד"ה קריא וקפופא ג' מיני קיפוף יש הכוס והינשוף מתרגמינן קריא וקיפופא [ומזה תראה כי טעות נפל בגמרא ובתוס' וצ"ל קדיא כי כן הוא לפנינו בכל החומשים בתרגום אונקלוס שלפנינו בפרשת שמיני ובפרשת ראה כמ"ש רבינו וכן הוא במתורגמן קדיא וקיפופא] והתנשמת נמי אמר וכו' באות שבעופות קיפוף ועוד קיפוף מין חיה כדאמר בהרואה (דף נ"ז:) כל מיני חיה יפין לחלום חוץ מן הקוף והקיפוף עכ"ל. וכתבתי על הגליון דהרואה בהרואה יראה דלפנינו ליתא כן אלא כך איתא כל מיני חיה וכו' והקיפוד. [ופירש רש"י קיפוד חיה שדומה לקוף ושמה מרטינ"א] כל מיני עופות יפין לחלום חוץ מן קריא וקיפופא. ודע דרש"י בפירוש החומש כתב כוס וינשוף הם צואיטו"ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחד דומה לו ושמו ייב"ן עכ"ל. ומזה תראה דגם בפי' רש"י שזכרתי לעיל צריך להיות עופות הצועקים בלילה:

קדקד בכורות דף מ"ג: קדקדא דבשרא בעלמא. פי' תלתול עכ"ל. לפנינו איתא קרקורא פי' רש"י חתיכה:

קדר א' שבת דף ל"ג. נפישי קטילי קדר מנפיחי כפן. פירוש קדר רעי שמשהין עצמן ואין נפנין עכ"ל. וכזה פי' רש"י נפישי קטילי קדר. רבים הרוגי נקבים וכו' קדר לשון קדרה על שם ששופך כקדרה:

קדש א' סוטה דף מ"ט. אלא עלמא אמאי מקיים אקידושא דסדרא ואיהא שמיא רבא דאגדתא. פירוש החובה קריאת שמע בברכותיה והתפלה. מפני שמוסיפין האידנא ארוממך אלקי המלך ובא לציון וקרא זה אל זה ועונין קדושה וגם קורין משנה או תלמוד ואומר קדיש ועונין יהא שמיה רבא על אלו שמוסיפין על החובה בהן מיקיים עלמא האידנא ופירוש צלמות ולא סדרים ומפני מה הארץ צלמות לפי שאין בה סדרים כגון

קידושא דסדרא ויהא שמיה רבא מכלל אי הוה בה הני סדרים ותופע כמו אור אחרי האופל אסמכתא בעלמא עכ"ל. וז"ל רש"י. אקדושה דסידרא. סדר קדושה שלא תיקנוה אלא שיהיו כל ישראל עוסקים בתורה דבר מועט שאומר קרייתו ותרגומו והן כעוסקי בתורה וכיון שנוהג בכל ישראל בתלמידים ובעמי הארץ ויש כאן שתים קדושת השם ותלמיד תורה חביב הוא וכן יהא שמיה רבא שעונין אחר הגדה שהדרשן דורש ברבים בכל שבת היו נוהגין כך ושם היו נקבצין כל העם לשמוע לפי שאינו יום מלאכה ויש כאן תורה וקידוש השם:

שם יבמות דף מ"ו. כתובות דף נ"ט: נדרים דף פ"ו: בבא קמא דף פ"ט: וכדרבא דאמר רבא הקדש חמץ ושיחרור מפקיעין שיעבוד. פירוש חמץ כגון ישראל דשיעבד חמצו (של גוי) צ"ל לגוי והגיע שעת הביעור לא אמרינן כיון דמשועבד ליה לגוי והגיע שעת הביעור דגוי הוא אלא חל עלי' איסור הקדש מידי דהוה אקדושת הגוף כההיא דעיילא אאיצטלא דמילתא ופרסוה יתמי אמיתנא ואמר רבא קניי' מיתנא ואמרינן רבא לטעמיה כיון דשדיי' אמיתנא איתסרא בהנאה דהוה ליה כקדושת הגוף וכן אמר רב אשי קונמות קדושת הגוף נינהו וכדרבא אבל הקדש מידי דלא הוה קדושת הגוף אלא קדושת דמים לא מפקע מידי שיעבוד דהא מקדיש נכסיו והיתה עליו כתובת אשה משוינן לה הקדש טעות ושקלה כתובתה ולא מפקע הקדש לשעבוד כתובתה. שיחרור כמפורש בפרק החולץ ביבמות דף מ"ה: אמר רב חמא הלוקח עבד מן הגוי וקדם וטבל לשם בן חורין קנה עצמו בן חורין וכו' עכ"ל. וכן פי' רש"י בכל דוכתי והסכים ר"י על ידו בגיטין דף מ': ד"ה הקדש וכו' דדוקא קדושת הגוף מפקיע מידי שעבוד אבל קדושת דמים לא מפקיע. ולזה כיון רבינו מידי דהוה כלומר דבר שהוא קדושת הגוף וכו':

קדש וי"ו ע"ז דף ל"ט. קדש נונא אסיר עכ"ל. לפנינו בע"ז דף ל"ט. אמר רב אשי שפר נונא שרי קדש נונא אסיר וסימנך קדש לה' איכא דאמרי קבר נונא אסיר וסימנך קברי נכרים. וכתבו תוס' כך היא גירסת רש"י אבל ר"ח גורס איפכא שפר נונא אסור קדש נונא שרי ואיכא דאמרי קבר נונא שרי וכו' ע"ש. והנה רבינו שכתב לעיל בערך קבר וי"ו קבר נונא שרי משמע דגרסתו כגרסת ר"ח ואפ"ה גרס בקדש נונא אסיר כגרסת רש"י והוא חדוש:

קה ב' יבמות דף ק"י: יתבי וקא מקהי קהייתא. פירוש מדקדק בשמועה זו עד אחריתה כאדם המדקדק הרבה בדבר כדגרסינן רבי יהושע אומר כהה עיין בערך כה (ג') כלומר מיאן לחזור בו ודקדק בדבר הרבה וטיהרו כדגרסינן בפרק הזהב בבא מציעא דף נ"ב: האי מאן דקהי אזוזי מיקרי נפש רעה וכן הברזל כשתחתוך בו הרבה קהה הברזל זה

פירוש ר"ח ז"ל עכ"ל. וז"ל רש"י ומקוו אקוותא. מקהילים תלמידים הרבה סביבם שהיו באים לשמוע דבריהם לישנא אחרינא דמקהו אקהתא משיבין קושיות זה לזה. וז"ל תוס'. וקמקוו אקוותא פירש בקונטרוס מקשין קושית זה לזה וכן פירש ר"ח והביא ראיה מר' יהושע קיהה וטיהר (נגעים פ"ד) דקדק בדבר הרבה וטיהר. ועפ"י הדברים האלה נראה דמ"ש רבינו כדרגסינן ר' יהושע אמר כהה צריך להיות קיהה. וכן בתוס' שציינו דמקוהו אקוותא פי' בקונטריס צ"ל דמקהו אקהתא פי' בקונטרוס וכו' דהא לפי הגירסא דמקוו אקוותא פי' רש"י מקהילים תלמידים וכו' אלא דלפי הגירסא דמקוהו אקהתא כתב לישנא אחרינא משיבין קושיות זה לזה. [ועיין היטיב בתוס' דף ע"ה. ובנדה דף י"ט. ויותר מבואר בדבריהם בסנהדרין דף פ"ז: בזה"ל ונראה כגירסת ר"ח קיהה בקו"ף ול"ג אומר כלומר ר' יהושע הקשה ודקדק בדבר כמו הקהה את שיניו וכן מקהו אקהייתא בשוקא (יבמו' דף ק"ה: מאספים אסיפות של בני אדם כלו' עמדו למנין וכו') ודע דרש"י בפי' החומש פ' ויחי מ"ט פי' ולו יקהת עמים אסיפת עמים וכן עין תבוז לאב ותבוז ליקהת אם (משלי ל':י"ז) לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתבי ומקהו אקהתא בשוקא דנהרדעא במסכת יבמות ויכול היה לומר קהיית עמים עכ"ל. הרי מבואר דס"ל לרש"י בחומש כפירוש הראשון שכתב ביבמות דהיינו מקהילים ומאספים תלמידים וגורס מקהו אקהתא והיינו כגירסת רבינו הערוך ור"ח שכתבו תוס' בסנהדרין דף פ"ז: ובפירושיהם:

שם במוסף (**א"ב** דמקוו אקוותא כתוב בנוסחאות. מאן דמוקי אזוזי כתוב בנוסחאות.) עכ"ל. בגמ' שלפנינו איתא דמוקים. פי' רש"י דמוקי אזוזי מעמיד עצמו מלקבלה כשמוצא בהם פגם. אכן הרמב"ן בפירוש החומש ויחי מ"ט פירוש ולו יקהת עמים העיד על הגירסא דקהי אזוזי וכו' וע"ש:

קהרמנא בבא בתרא דף מ"ו: עדים מאי טעמא אימר קהרמנא שווי'. פירוש אפיטרופא עכ"ל. לפנינו איתא אימור הרמנא בעלמא שויוה. ופירוש הרשב"ם רשות נתנו לו להוריד אריסין עמו אם טורח הוא לעשות לבדו. ומיהו רבינו לא גריס בעלמא וגם לפירוש הרשב"ם מלת שויוה אינו מכוון ועדיפא לומר הרמנא הוא נקיטי או הרמנא נתן לו. אבל לפירוש רבינו עולה יפה אימר אפיטרופא שווי'.

קוואי שבת דף ק"מ: אמר רבה ואם היה כלי קוואי מותר. פירוש אם היה הבגד שטוח בכלי האורג מותר וכלי האורג נקראין כלי קוואי עכ"ל. לפנינו איתא אמר רבא:

קווץ א' סוכה דף כ"ג. זימנין דמייתי קווצא (כווצא) ולאו אדעתי'. שם דף ל"ב. לולב כפוף קווץ סדוק. חולין דף מ"ג. איזהו וושט עצמו כל שחותכו וקווץ (וכווץ). פירוש ענין

צמיתה וכבר פירש ענין זה בערך כווץ עכ"ל. הביאו תוס' ד"ה קווץ פירש בקונ' שיוצאין בשדרה שלו עוקצין כמין קוצים. ובערוך פירש ענין צמותה:

קווק א' סנהדרין דף ע"ד: הני קוקי ורממונקי היכי יהיבינן להו. פירוש מיני מחתות שמוציאין בהן אש ומוליכין לאלילים ביום חג שלהם אלמא הנאת עצמו שאני. פירוש אחר קווק כלי של טיט ודומה לעציץ וכשמתחמם אדם כנגד המדורה ורוצה לישן כופה אותו על הגחלים כדי שלא תצת אש בבית. רימונקי כלי עשוי לחתות בו גחלים ממקום למקום ובמלכות פרס היו חברין שלהן מחזרין בכל בתי ישראל ומכבין הנרות וחותין הגחלים ומוליכין לבית האור שלהן שהיא עבודה זרה ולא היו עוזבין לא אש ולא גחלים שילינו בלילה חוץ לעבודה שלהן שהוא בית האור כדאמרינן בגיטין דף י"ז. אתא ההוא חברא שקלה לשרגא מן קמייהו והי' מוליכין אותו בקווקי ורימונקי דהוו להו משמשי אלילים ואע"ג דמשמשי ע"ז הן כיון דלאו לעבודי איסורא לישראל קא מכיווני אלא להנאת עצמן מותר לנו ליתן להם עכ"ל. ודימוניקי איתא לפנינו. ועיין לעיל מה מה שכתב הרב המוסף בערך דימונקי:

קוותא מועד קטן דף י"א: כמאן מדלינן האידנא קוותא דדשא בחולא דמועדא כמאן כרבי יוסי. ס"א כוואת. פירוש כשיוצאין מסמרין דעץ של קורה שעל הפתח בחולו של מועד לחוץ ונופלת הקורה מחזירין אותה ותוקעין המסמרין בחורין דהיינו כרבי יוסי דשרי למיעבד בלא שינוי עכ"ל. לפנינו איתא קביותא דדשא. וז"ל רש"י כשיוצאין מסמרין של עץ מן הקורה שעל הפתח דשרי למיעבד בלא שינוי:

קט א' בבא מציעא דף ס"א. לא תגנוב על מנת למיקט. פי' להכעיסו ולהקניטו ואחר כן יחזיר לו עכ"ל. עיין מה שכתבתי לעיל בערך:

קטבל שקלים פ"ג תרם את הראשון וחפה בקטבליות. כלים פרק כ"ו עור סקורטיא ועור קטבליא. אהלות פרק ח' סקורטיא וקטבליא. בבא מציעא דף ל': פורס קטבליא על גבי (רישי') צ"ל דישה. פירוש עור שמכסין בו בני אדם מלמעלה בלשון יון שמו אנבולי ושהוא מוצע מלמטה קורין אותו קטבולי ובטיית שמו נטע ובלע"ז נטה ושוכבין עליו עכ"ל. בב"מ פי' רש"י עור שלוק... וכו'. ובמנחות דף נ"ז: כגון שלש על גבי קטבליא וז"ל רש"י קטיבלא. עור: בכלים פרק כ"ו מ"ה עור קטבוליא פירש הר"ב עור שמציעין אותו ע"ג המטה ושוכבין עליו. וכ"כ הר"ש. במשנה ד' פרק ט"ז דכלים קטבוליא ז"ל הר"ב קטבוליא עור שמציעים. ע"ג המטה וקורין לו בערבי נט"ע וכו'. במשנה א' פ"ח דאהלות קטבוליא ז"ל הרב קטבלא עור שמציעין למטה ושוכבין עליו וקורין לו בערבי נט"ע. ובמשנה ד' פרק ג' דשקלים פירש הר"ב עור שלוק. בחגיגה דף כ"ד. קרטבלא. פי'

רש"י קרטבלא עור שלוק. ואולי צריך להיות בלא רי"ש קטבלא. ועיין תוס' יו"ט רפ"ח דאהלות סתירת פירוש הרמב"ם:

קטל ב' מעילה דף י"ח. קטלה בצוארה טבעת בידה. פירוש תכשיט שעושין בצואר האשה והוא רחב שחונקות עצמה ודוחקת בבשר צוארה ואין לה צער ונראית כבעלת בשר ובלשון חכמים בא"י פתיכאתא ובלע"ז מורינ"א ויש מפרש מן הן יקטלני עכ"ל. בשבת דף נ"ט: מאי קטלא מנקטא פארי. וז"ל רש"י משוטניצ"א והוא בגד שיש לו שנצים כעין מכנסי' ומכנסת בו רצוע' רחבה וקושרה סביב צוארה והבגד תלוי על לבה והוא חשוב ומצוייר בזהב וי"מ כמין חצי עגול עשוי ואוחזת בו מפתח חלוקה והפגם בולע צוארה והוא של זהב. בסוטה דף ז': וקטליאות פירש רש"י תכשיט הוא כמין חצי עגול פתוח וסוגרת בו חלוקה ומקיף את גרונה מן הצדדים. במעילה דף י"ח פי' רש"י קטלה ענק של זהב וכו'. ותוס' כתבו קטלה היא רביד ובירושלמי אצעדה מתורגם קטלה [ועיין מ"ש לעיל בערך **פתרא**]:

קטליזא עבודה זרה דף מ': הנמכר לפני חנווני בקטליז אסירין פי' שוק כמו אטליסא עכ"ל. לפנינו איתא הנמכרין בקטלוזא לפני חנווני אסורין. אכן בתוספתא דע"ז פרק ה' איתא הנמכרין בסלולה. וברא"ש איתא בסלים. אבל ברי"ף איתא בסלולא ופי' הר"ן בסלים. ובמשנה דף ל"ט. איתא החגבים הבאים מן הסלולה אסורין פי' רש"י בסלים ע"ש:

קטן א' סוטה דף כ"ב: מאי קטן שלא כלו לו חדשיו זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה ומקשינן והא רבה אורי פחות מכ' שנה ופרקינן שאני רבה דלית כוותי'. פירוש מבני עלי הכהן היה וחי' מ' שנה ומפורש ביבמות דף ק"ה. ובראש השנה דף י"ח. וישב ראש ישיבה כ"ב שנה נמצא שהורה מבן י"ח ולמעלה ומשנינן בדורו לא היה כמותו עכ"ל. לפנינו איתא והא רבה אורי בשוין. ובעבודה זרה דף י"ט: איתא התם בשוין. וז"ל רש"י והא רבה אורי. וכל שנותיו אינן אלא ארבעים כדאיתא בר"ה (דף י"ח) רבה ואביי מבית עלי קאתו רבה דעסיק בתורה חיה ארבעין שנין וכו' בשוין. אם שוה לגדול העיר בחכמה מותר לו להורות או שאין זקן ממנו בעיר. ותוס' כתבו דיותר מסתבר לפרש הא דמשני הש"ס בשוין קאי אמה דקאמר שאין להורות עד ארבעין שנין היינו כששוה לגדול העיר בחכמה וגדול העיר הגיע למ' שנין. והוא לא הגיע לכך אין לו להורות אבל אם הוא גדול בחכמה אע"פ שלא הגיע למ' שנין מותר ורבה גדול העיר בחכמה היה ע"ש שהאריכו עוד. והנה פירוש התוס' ופירוש של רבינו עולים בקנה אחד אבל הגרסאות מחולקות ולפירוש רבינו מוכח להדיא דדוקא רבה דלית דכוותיה שאין בדורו גדול ממנו שרי אבל

לאחרים אסור מעתה נסתלקה תמיהת הר"ן על הרי"ף שהביא כל הסוגיא ולא הביא והא רבא (נראה דצ"ל רבה) אורי התם בשוין והבית יוסף ביורה דעה סימן רמ"ב וכן בכסף משנה פרק ה' מהלכות תלמוד תורה דין ד' רוצה ליישב ע"ש וגם בלחם משנה דחק את עצמו ע"ש. אמת שקושית הר"ן חזקה לפי הגרסא שלפנינו אבל אין ספק שהיה לו לרב אלפס כגרסת (הרי"ף) [רבינו] ולא הותר בו כי אם לרבה אבל לאחרים חוקם חוק נתן עד ארבעין שנין לכ"ע ושפיר עביד הרי"ף לפי גרסתו. ודע דהרמב"ם השמיט שיעורא דמ' שנין וגם הא דרבה אורי בשוין ועיין על זה בכסף משנה. ובלחם משנה כתב ליישב דעת הרמב"ם דבזמן הזה שלומדים בספר ומורים מתוך הספר לא שייך זמן דמ' שנין אבל הרי"ף כתב זמן דמ' שנין הניח בצ"ע עיין קונטרוס סימן **ע"ג**:

שם באות הנ"ל בסופו גיטין דף כ"ט: אמר מר בר רב אשי הא דאבא קטינותא (לפנינו איתא דקטנותא) היא. פירוש זו שאמר מדעת קטנה. פירוש אחר בימי קטנותו אמרה עכ"ל. וכזה פירש רש"י דקטנותו היא. בקטנותו אמר אבי שמועה זו שיש להשיב עליו. ויש לכוון מאמר זה עפ"י גמרא דבבא בתרא דף קנ"ז. מהדורא קמא דרב אשי אמר לן קנה מהדורא בתרא דרב אשי אמר לן יחלוקו. ועיין שם פירוש הרשב"ם העתקתי לשונו לעיל בערך הדר ג':

קטספון יומא י'. רסן זה קטספון עכ"ל. לפנינו איתא זה אקטיספון:

קטר ב' ביצה דף כ"ג: מועד קטן דף י': מאי קיטורא אי קטורא בידא פירוש לקטר את הבושם מבית יד של חלוק כשהוא מונח על הכלי פירוש אחר מכניסין ומלקטין ומכווצין בית יד של חלוקיהון ונראה כווץ ומעשה אומן הוא ואסור עכ"ל. ז"ל הש"ס בביצה קטורא שרי אמר ליה אמימר מאי קטורא אי קטורא בידי מעשה אומן הוא ואי לעשן אסור דהא קא מכבה וכו' פי' אי קטורא בידי. שעושין לבתי שוקים ולבתי ידים של חלוקי הנשים שקושרין אותן על עץ חלק או על אגודה של קשים וקורין לו אופרונצייר"ר מעשה אומן הוא ואסור וקטורא לשון קשר הוא. ואי קטורא. לשון קיטור הכבשן דהיינו לעשן וכו'. במועד קטן [לענין מלאכה בחולו של מועד] אמר רב חסדא קטורא בידי אסור מאי טעמא מעשה אומן הוא. וז"ל רש"י קטורא בידי אסור. למיעבד במועד שכך היו עושין שהיו נוטלין כלים חלוקין והיו מחליקין עליהם בית יד של חלוקיהן מעשה אומן הוא ואסור לישנא אחרינא לכולן קמטין שאדם עושה בבית יד שממלאין אותה בקנה של שבלים חלקים ומקמטין פרוונצי"א בלע"ז. וז"ל תוס' קטורי בירי גרסינן ברי"ש ולא בידי בדלית והוי מענין בירית טהורה בפרק במה אשה (דף ס"ג.) ובפרק חזקת הבתים (דף נ"ד) עכ"ל. הנה בפרק חזקת הבתים לא נזכר מאומה ולא ידעתי על איזה מקום

רמזה תוס'. וגם פירש רש"י על בידי דאיתא בביצה ועל בידי דאיתא במועד קטן מטין לכוונה אחת ועל כורחין דטעות נפל באחד המקומות. והנראה מרבינו דבשני המקומות צריך להיות בידי בדלי"ת. ולפי פירוש התוס' צ"ל בשני המקומות בירי ברי"ש ואולי מאי דאיתא בתוס' ובפרק חזקת הבתים צ"ל ובפרק משקין במועד קטן ודע דהפירוש שכתבו תוס' בירי ברי"ש כתבו ההגהות מיימוני בפרק י"ו מהלכת י"ט בשם רבינו חננאל ובשם הערוך ורש"י גריס קטרי בי ידי ע"ש. וגם בבית יוסף אורח חיים תקמ"א כתב בזה"ל ומה שכתב ואסור לעשות הקמטים שבבתי ידים והשוקים גם זה שם קטורי בי ידי אסור מ"ט מעשה אומן הוא ופירש רש"י קטורי בי ידי לכווץ הקמטים שאדם עושה בבית יד שממלאין אותן בקנה של שבלין חלקות ומקמטין וכו' ועוד פי' רש"י קטורי בי ידי שהיו נוטלין כלים חלוקות וכו' ורבינו ירוחם כתב שההחלקה זו נקראת כסכוסי קרמא דשרי רבא והרמב"ם פירש קטורי בי ידי היינו לעשות קשרי בתי הידים עכ"ל הב"י מכל זה תראה דלפי' רש"י עיקר הגרסא בי ידי ולפיכך טעות גפל בכל הספרים שגרסו בפי' רש"י בירי וגם בפי' רש"י שבאלפסי ובהר"ן שם שפירש כפי' רש"י ע"ש כתוב בירי אבל צריך אני להגיה וצ"ל בי ידי:

קל א' נדרים דף י"ג: שלא ינהגו קלות ראש עכ"ל. לפנינו איתא שלא יקל ראשו לכך:

שם אות הנ"ל חולין דף צ"ח ערכין דף כ"ד. ת"ר ונתן את הערכך ביום ההוא שלא ישהא שאפילו מרגלית בקלים אין לך אלא מקומה ושעתה הכי כתב בתורת כהנים פירוש אם הקדיש אדם מרגלית ורוצה לפדותה בזה המקום ונמכרת בזול ובמקום אחר נמכרת ביותר אין משלחין אותה לשם אלא מוכרין אותה בשוה ובמקומה בזול וכן אם ממתינין אותה מתייקרת אין ממתינן אותא אלא מוכרין אותה בשווייה כשעתה בזול. פירוש אחר ונתן את הערכך ביום ההוא שלא ישהא מרגלית לקלים. פירוש אם הערך עצמו והוא אדם קל ועני ויש לו מרגלית ואינה שוה בידו ובמקומו אלא שקל מחשבין אותה בשקל ונידון בהשג יד ופטור ואין אומרים ישהא עד שתמכר ביוקר ולא יהא נידון בהשג יד תלמוד לומר ביום ההוא עכ"ל. כך היא הגירסא לפנינו (כלשון אחר) ופי' רש"י כמו שפירש רבינו הכא (בלשון השני):

קל ב' (בעירובין דף ל"ב: אפי' איסורה קלילא לא ניחא ליה לחבר דליעבד עם הארץ על ידו וכו'. כתובות דף ס"ז: אמר זוודאי קלילא ואורחין רחיקא (פי' רש"י צדה קלה הכינותי לדרך רחוקה שאני יוצא לה) בבא קמא דף ו': האי תנא ירושלמאה הוא דתני לישנא קלילא. טוב מעט בצדקה (תהלים ל"ז פסוק י"ו) תרגום טוב קליל בצדקתא. יוקח נא נא מעט מים (בראשית י"ח פסוק י"ד) תרגום ירושלמי קליל מיא עכ"ל. דע חידוש

נפלא כי יגעתי בהרבה חומשים מהרבה דפוסים חדשים גם ישנים ולא מצאתי שום תרגום ירושלמי על פסוק זה יוקח נא מעט מים והוא פסוק ד' בפרשת וירא וע"ש בתרגום ירושלמי בפסוק ג' הרכיב לתרגם על מה שנאמר בפסוק ד' הנ"ל והשענו תחת העץ עד דאכניס עיבוריא תחות אלנא וז"ל המפרש עיבוריא פירוש עוברים ושבים ודעתו כפירוש רש"י שאמר להקב"ה וכו' עד עד שאכניס את האורחים עכ"ל. וצע"ג וחיפוש מחיפוש למצוא מציאת התרגום ירושלמי. ואמנם מדברי רבינו למדנו כי היה לפניו הת"י על פסוק זה:

שם ואכלה אותם כרגע עכ"ל. פסוק על ואכלה אותם כרגע והוא (במדבר ט"ז פסוק כ"א) ת"י ואשיצי יתהון בשעה זעירא ולכן נראה דצ"ל רגע אחר אעלה בקרבך (שמות ל"ג פסוק ה') ת"י שעה חדא קלילא. ודע דבשבת דף ק"ג. דוקא רץ אבל קלי קלי לא. פירוש קלי קלי מעט מעט כלומר בנחת:

שם מעט דבש עכ"ל ת"י קליל שרף וקליל דבש כצ"ל:

קל ד' שבת דף פ': אפילו תימא רבנן קלקולו זהו תיקונו. אית ביה תרי פירושו חד דלעניין שופריה דסיד קיימא האי ברייתא לאו לעניין שררותי' וקא סברי רבנן דסיד שעירב בו חול אע"פ שהוא מתחזק הלך יופיו ומותר בגולה והוא שריותא קאמרי חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד. ופירוש שני כיון דלא שרי למיסד בי' בגולה עד שיערב בו חול הוה ליה קלקולא דקא מקלקל הוא התיקון והילכך משערינן חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד דחשיב ליה כדי שיהא מותר לסוד בו עכ"ל. ועיין מה שכתב רש"י בשם רבותינו וע"ש מה שמקשה על רבותינו והסכים לפירוש הזה ודע דגם כפי פירוש הראשון שכתב הערוך ניחא לא שייך קושית רש"י ז"ל עיין היטיב:

קל בין וי"ו לזי"ן. עדיות דף ח' העיד ר' יהושע ור' יקים איש חדיד על קלל חטאת פרה פ"ג ובפתח העזרה היה מתוקן קלל של חטאת. בפרק יו"ד דפרה קלל של חטאת שנגע בשרץ טהור. בריש טבול יום וקולית של מים המחולחלת. וכדה על שכמה תרגום וקולתה על כתפה. וספות וכלי יוצר תרגום וקולין ומן דחסף. הספות והמזמרות רשלמה ודיהוא ואת הספים דירמי' תרגום וית קוליא עכ"ל. עיין משנה ד' ה' פרק ז' דעדיות משיג הראב"ד על פירוש הערוך. ועיין מה שכתבתי בסייעתא דשמיא בחבורי יש סדר למשנה מסכתת פרה:

קלא א' פסחים דף ס"ב: שקלקלא פתק ביה. ראש השנה דף כ"ה: תענית דף ד'. לפרצודא דתותי קלא מהני. בבא קמא דף צ"ב. בירא דשתית ביה מיא חזי קלא לא תשדי ביה. עבודה זרה דף י"ח: הנה כלבי דאכלי אינשי שקל קלא שדי בהו פירוש קלא אבן עכ"ל.

לפנינו בבבא קמא איתא בירא דשתית מיני' לא תשדי בי' קלא. ואכן בכל המקומות פירש רש"י קלא פיסת רגבים שקורין מוט"א:

קלב א' שבת דף ס'. בקולב הלך אחר מסמרותיו. פירוש עץ הוא וקובעין בו אונקליות של ברזל ותולין בו הקצבים הבשר פירוש אחר ממיני תכשיט הוא להשמיע קול כדורך בגת ומחזיק במסמרים להשמיע קול. פירוש אחר הערביים עושין תכשיטין בצוארי גמלים חתיכות חתיכות של כסף או של זהב וקובעין במסמרים ומשמעין קול עכ"ל. וז"ל רש"י קולב הוא כמין עמוד רחב מלמטה ומטלטל וחנווני מעמידו לפני חלון חנותו ומסמרין קבועין בו ותולין אבנטים ורצועות למכור:

קליבוסת שבת דף קנ"ב. (וינץ) צ"ל וינאץ השקדה זו קליבוסת פי' קליבוסת בין הפקקלות כמו תרב"א דאקליבוסתא דגרסינ' בפרק גיד הנשה בחולין דף צ"ג. אמר שמואל האי תרבא דאקליבוסתא אסור וזהו חלב שעל הכסלים עכ"ל. וז"ל רש"י זו קליבוסת עצם של הנק"א שהירך תקוע בו בולט ויוצא מרוב תשות כחו. ובחולין ז"ל רש"י תרב"א דקילבוסתא. עצם קטן והוא מונח על עצם שקורין הנק"א ומחובר לחולית האלי' מלמעלה וכו':

קלד שבת דף פ"ט: אבל עצים חזו לבבא דאקלידא עכ"ל. צ"ל **לככא** עיין לעיל ערך **ככא** וכן איתא ברש"י ובגמרא דשבת:

קלח א' נדרים דף ג': שמואל הוה בדיק נפשי' בקלחא. פירוש היה משים קלח של כרוב בפיו ובולעו ומפשפש כל מיעיו עכ"ל. זה לשון הר"ן בקולחא לא ידעתי מה היא וכו'. חידוש שלא ראה מה שפירש הערוך ועל הרא"ש שפירש בקולחא היינו ביצה טרמיטא וכו' יש להפליא טפי שלא פירוש כפירוש רבינו הערוך:

קלח ב' חולין דף ל"ו. תנא דבי ר' ישמעאל ודם חללים ישתה פרט לדם חללים שאינו מכשיר את הזרעים. פירוש אין דם הנהרג חשוב כמשקה להכשיר את הזרעים כדכתיב וכי יתן מים על זרע אלא בעת שנעשה חלל בעת יציאת נשמה כדכתיב ודם חללים ישתה אבל המקלח כמרזב ועוד נשמתו בו אינו מכשיר עכ"ל. זהו כפי' רש"י חולין דף ל"ו. ועיין תוס' שם שהסכימו לפירש רש"י בכריתות דף כ"ב שפירש בזה"ל דם חללים ישתה דם היוצא מן החללים כלומר לאחר מיתה קרוי משקה פרט לדם קילוח שאינו לאחר מיתה וזהו דם הנפש ואינו קרוי משקה ועיין שם בתוס':

קלט ראש השנה דף י'. ובפרק ב' דשביעית אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין פחות משלשים יום לפני ראש השנה וכו' דברי ר' אלעזר רבו יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת בשלשה ימים שוב אינה קולטת רבי יוסי ורבי שמעון אומרים שתי שבתות.

פירוש לדברי האומר שלשים יום צריך שלשים ושלשים שלשים לקליטה ושלשים לעלות לו שנה וכן לדברי האומר שלשה לקליטה ושלשים לעלות לו שנה וכן לדברי האומר ט"ו עכ"ל. דברי רבינו כמו שפי' ר"ת. הביאו תוס' בר"ה דף יו"ד: וכן ביבמות דף פ"ג דלא כפי' רש"י דלעניין שביעית קאי ע"ש:

קליא א' עירובין דף כ"ח: מערבין בקליא. פירוש קליא הוא עשב שורפין אותו וכותנין אותו בבורית ורוחצין ידיהם כמו קלם מלך בבל ואלו הירקות ירקות שדה הנאכלים הם ולפיכך אמרו מערבין בהם וכמה מלא היד עכ"ל. ורש"י פירוש קלח של עשב וקשה כעץ:

קלון מועד קטן דף ב'. אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון בארץ ישראל. מקואות פרק ח' אפילו נתמלאו בקילון. מכשירין פרק ד' הממלא בקילון עד ג' ימים טמאין פירוש כשהמים מקובצין במקום אחד ומבקשין להביא אותן אל שדה אחר עושין לו דרך שיבואו לו המים ושם אותו דרך שנמשכין בו המים נקרא קילון פירוש אחר מי קילון גומא עמוקה שיש בה מים ואינה מלאה וטרחא למדלא מינה מי גשמים אתו לידי מי קילון. כלומר כי מדלו מינה נחסרת וממילא נעשית מי קילון וטריחא מילתא עכ"ל. במ"ק הני שתי תיבות בארץ ישראל לישא במשנה אלא משום דמסיק הש"ס דס"ד אגמים דבבל כמיא דלא פסקי דמו א"כ מה דתני במשנה אבל לא ממי הקילון בארץ ישראל מיירי:

קלס ז' זבחים דף ק"ה. רבי אליעזר הכי בעי לה כגון דנקטי לה בקלוסא (ובמוסף **א"ב** בבקילסי בנסחאות עיין ערך בקלס) עכ"ל. ועיין מה שכתבתי שם בסייעתא דשמיא בשם רש"י:

קלוס ד' שבת דף ק"ח. התורה אמרה לא תאכלו כל נבלה ואת אמרת יאכלו אמר ליה קאלוס. פירוש יפה וכן בלשון יון עכ"ל. וז"ל רש"י קאלוס משובח טעם זה:

קלס זי"ן ברכות י"ט. פסחים דף נ"ג. תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי להאכיל גדיים מקולסין. ביצה דף כ"ג. ועושין גדי מקולס בלילי פסחים. פסחים דף ע"ד. רבי טרפון קוריהו גדי מקולס. פירוש גדי חקולס שתולין בני מיעיו חוצה כדרך שתולין המגן לאדם שם. תנו רבנן איזהו גדי מקולס כל שצלאו כולו כאחת נחתך או בשל ממנו אבר אין זה גדי מקולוס עד כאן לשונו. ז"ל רש"י בברכות דף י"ט. מקולסים. צליים כשהן שלמים ותולין כרעיהן וקרסוליהם וקרביהם סביבותן בשפוד ועל שם כך קוריהן מקולס שהיא לשון מזוין כדמתרגם וכובע נחושת על ראשו (שמואל א י"ז:ה') וקולסא דנחשא. בפסחים דף נ"ג. ז"ל רש"י מקולסין. צלויין על ראשו ועל כרעיו ועל קרבו כצליית הפסח דתניא בכיצד צולין (דף ע"ב.) (ר' עקיבא צ"ל) רבי טרפון קורהו מקולס לפי שתולה

כרעיו חוצה לו בצדו כנושא כלי זיינו בצדו וכובע נחושת דגליות תרגום קולסא דנחשת עכ"ל. וכן פירש רש"י בביצה דף כ"ב: מקולס לשון גבור מזוין שכלי זיינו תלויין לו בצדו כדתרגמינן וכובע נחושת וקולסא נחשא עכ"ל. אמנם בפסחים דף ע"ד פ' רש"י בענין יותר מכוון [אהא דרבי טרפון קוריהו מקולס] מקולס. לשון כובע נחושת דמתרגמינן קולסא דנחשת דסבירא לי' תולין למעלה מראשו ונראין ככובע נחושת על ראש גבור עכ"ל. וצ"ע קצת שלא פירוש כך בכל המקומות שזכרתי דהא וודאי על שם הכובע נקרא מקולס והכובע בראש הוא מקומו עיין קונטרוה **כ"ה**:

קלסטרא א' סנהדרין דף ק"ד. כמדומין אני שאדונינו בן קלסטרא של מלך הוא. פירוש הוא קוסטינר שבמרך קס' והוא שר הטבחים עכ"ל. לפנינו ליתא לזה מיהו מתוך פי' רש"י ד"ה רדף וכו' ואמרו וכו' שהוא בן קלסתר [של] מלך שהי' דיוקנו דומה וכו' מוכח שהיה לפנינו כגירסת רבינו:

שם עבודה זרה דף י"ח. יצתה בת קול ואמרה רבי חנני' בן תרדיון וקלסטורו מזומנין לחיי' העולם הבא עכ"ל. וקלצטורנירו כתוב בנוסחאות. פירש רש"י ממונה עליו:

קלסטר ב' כלים פרק כ' קלסטר בת ארבעת קבין. אית דאמרי קרסטל פירוש כדגרסינן שבת דף נ"ג. ולא סייחין בקרסטלין שבפיהם והוא כלי של עור ומחזיק ד' קבין שהן שני שלישי סאה ששה קבין סאה עכ"ל. בטרסקלין איתא לפנינו:

קלסטר ג' בבא מציעא דף פ"ז. מיד נהפך קלסטר פניו של יצחק ונדמה לאברהם. פירוש קלסטר פנים תואר פנים וכו' עכ"ל. לפנינו איתא קלסתר:

קלסטר ד' שבת דף קכ"ד. קנים ומחלות וקלסטרא. פי' קלוסטרא היא משנה בכלים פרק י"א שאסר ר' יהושע לטלטלה בשבת. תוספתא בכלים בתחלת בבא מציעא קלוסטרא רבי טרפון מטמא וחכמים מטהרין ברוריה אמרה שומטה מפתח זה ותולה בחבירו בשבת וכשנאמרו דבריה לפני ר' יהושע אמר יפה אמרה ברוריה. פירוש קלוסטרא קטונצ"ו בלע"ז והוא מרובע כמעשה קסת הסופר מחופה כדאמרינן דלוסקות הנעול וקלוסטרא הנעולה עכ"ל. לפנינו איתא גלוסטרא דתנן נגר שיש בראשו גלוסטרא ר' יהושע אומר שומטה מפתח זה וכו' ומצוין בצדו במסורת הש"ס כלים פרק י"א וכתבתי שם על הגליון דהני שלשה תיבות נג"ד שי"ש בר"אשו הם טעות הדפוס וצ"ל דתנן גלוסטרא ר' יהושע אומר וכו' כי כן הוא במשנה. והר"ש מפרש להא דקלוסטרא בזה"ל היינו נגר שיש בראשו גלוסטרא דסוף עירובין דף ק"א: וכן מוכח מהערוך דלא גרסינן לה. ומצאתי ברש"ל דתני נגר שיש בראשו גלוסטרא ר' יהושע אומר שומטה כצ"ל הנה בלתי ספק שמפני שבמשנ' דכלים ליתא להכי נ' תיבות לכך ירד להציל ולהגיה דתניא

וכו' וכאילו הוא ברייתא. אבל מוכח להדיא מפירוש הר"ש בכלים ע"ש וביותר מהערוך דהגירסא היא כמו שכתבתי. וביותר קשה לגירסת הרש"ל דהיא גופה קשיא עלמה עזבה הש"ס המשנה ומייתי ברייתא [וכבר כתבו תוס' בכמה דוכתי דאין זה מדרך הש"ס] לכן נראה הגירסא כמו שכתבתי וגם רש"י שצ"ל גלוסטרא דתניא וצ"ל דתנן ר"י אומר נגד שיש בראשו וכו' בא רק לפרש מהו גלוסטרא על זה פירש נגר וכו' וכמו שפי' ג"כ הר"ש. ועיין בקונטרוס בראש הספר בסימן ג':

שם ויש מפרשים קלוסטרא נגרא ששנינו בסוף עירובין דף ק"א: נגר שיש בראשו קולסטרא והוא כמין יתד וראשו עגול כמו רמון וכשיש בפתח ב' דלתות עושין טבעת בדלת אחת וכן בהאחרת ומכניסין באותן טבעות היתד עכ"ל. הרמב"ם בפרק י"א מהלכות כלים משנה ד' פירש ג"כ כזה. אבל הר"ש שם וכן ברש"י בשבת ובעירובין פירש רש"י גלוסטרא שראשו עב וראוי לדוך או שומים ונועלין בו דלת:

קלע ג' ברכות דף כ"ב. כי אתא רבין אמר באושא הוה בקיליעא דרב אושעיא. יבמות דף מ"ח: עבודה זרה דף כ"ר. יתיב רב אמי ורב חנניא בר פפא ורבי יצחק נפחא אקילעא דרבי יצחק נפחא. נדרים דף כ"ב אמר ליה זיל לקילעך פירוש לך לאוהלך וכו' עכ"ל. עיין לעיל ערך באש. בברכות פי' רש"י כניסת הבית חדר שלפני הטרקלין שקורין פורטיג"י בלע"ז. בע"ז פי' רש"י פנרק"א לפני הטרקלין. בפסחים דף ע"ב פי' רש"י לפני הבית כעין בית שער שקורין פורי"א:

קלעילון מעילה דף י"ג. הדש קלעילון בשדה הקדש מעל בפי' מגנצ"א כתוב הדש מלעין ופירוש מין קטנית עכ"ל. ורש"י פירש קלעילון מין קטנית וכ"כ הר"ש:

קלף ג' שבת דף ע"ט: קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפילין כבר פירשנו בערך דכסוסטוס. מנחות דף ל"ה. האי קליפא צדיך למיבדקי' עכ"ל. לפנינו איתא האי קילפא דתפילין צריך למיבדקי'. ופי' רש"י בזה הלשון קולפא קלף:

קלף ה' כתובות דף ס"ה. נפקא אבתרה מחייה בקולפא דשיראי. כלומר מחייה בשיראי שראשו קשור עכ"ל. לפנינו איתא בשידא פי' רש"י במנעול של ארגז:

קלקי שבת דף ס"ד. ת"ר שק אין לי אלא שק מניין לרבות את הקילקי ואת החבק. לפנינו איתא קלקלי פירש רש"י קלקלי מסרק של סוס שוקרין פייטרא"ל. חבק. צינגלא של סרגא ואוכף ועושין אותה מנוצה של עזים טווי ואריג:

קלקלנתוס שבת דף ק"ד: מגלה דף י"ז. כתב בדיו סתם בסיקרא בקומס ובקלקלנתוס. פרה פרק ט' דיו וקומס וקלקלנתוס. עירובין דף י"ג. סוטה דף כ'. דבר אחד יש לי וקלקלנתוס שמו עכ"ל. לפנינו איתא בכל המקומות קנקנתום פי' רש"י אדרמינ"ט:

שם קלקלנתוס פי' בלע"ז ויטריא"ולי ובלשון ישממאל אלזאג עכ"ל. ז"ל תוס' בעירובין דף י"ג. ד"ה קנקנתום פי' בקונטרס אדרמינ"ט ורשב"ם פירש דהיא קרקע ירוקה שקורין אותה וידריאו"ל ור"ת נמי פוסק דמותר לתת אדרמנ"ט לתוך הדיו לספר תורה דלאו היינו קנקנתום וא"ת דבמסכת נדה דף כ'. דתנן שחור כחרת ומפרש התם חרתא דאושכפי ובפרק ב' דגיטין דף י"ט. קאמר דקנקנתום הוא חרתא דאושכפי א"כ משמע שהוא שחור ואלו וידריו"ל היא ירוקה ודומה לזכוכית ועל שם זכוכית נקראת וידריו"ל ור"י מפרש דאחר שטוחנין איתה יפה לתת לתוך לדיו אז היא משחרת עכ"ל. וכן כתבו בגיטין דף י"ט. בשם ר"י דשיחור הוא אדרמנ"ט וקנקנתום כפירוש רבינו שמואל דהיא קרקע ירוקה שקורין ויריאול"ה ובערוך לועזו ויטריאו"לו וא"ת דבנידה דף כ'. דתנן שחור כחרתא ומפרש דהיינו חרתא דאושכפי ואילו ויריאולא ירוקה היא כזכוכית ועל שם כך נקראת ויריאולא וי"ל כשמתקנים אותה וכו'. וכתבתי בשני מקומות הללו בעירובין ובגיטין על הגליון דאפשר דלפני תוס' הי' כתוב כגרסתם בנדה דמפרש שחור כחרת חרתא דאושכפי אבל לפנינו בנדה ליתא כלל ע"ש. מעתה על הרשב"ם שהי' לפניהם הגרסא כמו שהיא לפנינו בנדה אין חל עליהם קושית תוס'. ודע דז"ל רש"י בסוטה דף י"ז. קנקנתום וויטראולו או אורדימנ"ט קורין אותו עכ"ל ויש מקום להתבונן בו וצ"ע:

שם במוסף (**א**"**ב** פירוש בלשון יוני ורומיי מין דומם זך כעו זכוכית ויפה פי' בעל הערוך וקראוהו הרומיים בלשונם דיו הצבעים כי בו יוצבעו עורות השחורים וזה מאמר רבא בר שמואל במסכת גיטין דף י"ט. חרתא דאושכפי) עכ"ל לפנינו איתא רבה בר [בר חנה אמר] שמואל חרתא דאושכפי. ולא ידעתי מה אלצוהו להוסיף "בר "חנה "אמר ולא ניחא להו לגרוס רבה בר שמואל שהוא נמצא כמה פעמים בש"ס אבל רבה בר בר חנה אמר שמואל לא שכיחי ולא ידעתי אם נמצא פעם אחת:

קלר ג' ביוקרא רבה בראש אחרי מות ובפסיקתא דאחרי מות ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו וכי קילורית עלת עמהם לסיני. פירוש שמענו שיש מקום שקורין לעוגה קליר על כן נקרא רבי אליעזר הקליר שאכל עוגה שהי' כתוב בה קמיעה ונתפקח עכ"ל. המעדני יום טוב שלהי פרק אין עומדין אהא שכתב הרא"ש שם וכן ר"א הקליר וכו' כדאיתא בפסיקתא כד דמך ר' אלעזר בר' שמעון קראו עליו וכו' [העתקתי דבריו בערוך קרוב ע"ש] כתב בזה הלשון תמיהא לי דבכמה פיוטים בד' פרשיות ובפורים ובטל ובמוסף ראש השנה חתם בראשי חרוזות אלעזר בירבי קליר מקרית ספר. וגם תמהתי מזה על בעל הערוך שכתב שנקרא ר"א קליר שאכל עוגה אחת שהי' כתוב בה קמיעא ונתפקח ויש מקומות שקורין לעוגה לקיר. ודוחק לומר דבעל הערוך משום הפסיקתא שקראו

ר"א בר"ש דחק את עצמו לפרש דקליר לאו אביו הוה אלא על שם העוגה דא"כ צריך לומר דבריבי אעצמו מהדר וידום שרש"י מפרש שהוא לשון גדול הדור ואי אפשר לומר שהוא יחתום את עצמו גדול הדור אבל נראה לי לקיים הפסיקתא בענין זה דאביו רבי שמעון ואבי אביו נקרא קליר והי' יותר מפורסם מאביו וכו' אלא שראיתי בהגהת מיימוני פרק ז' מה"ת שכתבו דמהפסיקתא משמע שהי' ר"א בר' שמעון נראה שרצה לומר בן רבי שמעון בן יוחאי וא"כ וודאי שר' שמעון היה יותר מפורסם וגדול מיוחאי אביו וגם לא נמצא שנקרא קליר אבל י"ל שאינו מוכרח שהי' בן ר' שמעון בן יוחאי דדלמא בן ר' שמעון אחר שאביו של אותו ר' שמעון הי' נקרא קליר וכדפרשתי עכ"ל המעדני י"ט. וראיתי באלי' רבה שהעתיק דברי המעי"ט ודחק לתרץ את הקושיא על בעל הערוך דאיך יחתום את עצמו גדול הדור ע"ש בסימן י"ב ס"ק א'. ולא הבינותי ולכאורה דברי רבינו עולה יפה דהא במכות דף ה': תנא בריבי אומר פי' רש"י בריבי כך היה שמו. וכן איתא בסנהדרין דף י"ז: רמי בר בריבי [אכן גירסת העריך בעדך נהר בר ברוכי] וכן איתא ברש"י ביצה דף ח': בד"ה נהרבלאי אמרו בסנהדרין (דף י"ז:) אמרו דהוא רמי בר בריבי. ובע"ז דף מ"ד: רב חמא בר יוסף בריבי מעתה לפירוש רבינו היה לו שני שמות אלו אלעזר בריבי. ובזה ניחא שלכאורה קשה למאוד על רבינו שלא זכר בשום ערך מלת בריבי עיון קונטרוס סימן **ל"ז**:

קם ב' ברכות דף ל"ה. קמה תוכיח. פירוש קמה היא התבואה דכתיב וחרמש לא תניף על קמת רעך וחייבת בברכה לאחריה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת פירוש אחר קמה היינו לחם דכתיב אשר לא במסכנות תאכל בה לחם וכתיב בתרי' ואכלת ושבעת וברכת עכ"ל. כלשון הזה פי' רש"י:

קמא א' פסחים דף ג': מאי דקמא. פירוש מאי קאמר עכ"ל. לפנינו איתא מאי האי דקמן. וז"ל רש"י מאי דקמן. מה הדבר הזה שבא לפנינו:

קמח בפסחים דף פ"ד. בפרק כיצד צולין בגמרא (חל ששה עשר) צ"ל בגמרא כל הנאכל אמר לי' דרמא לך הא לא חש לקימחי' הדר בי' וכו'. יומא דף מ"ו. אמר רבא (האי מאן) צ"ל מאן האי דלא חש לקימחי'. יבמות דף מ"ב: דרמא לך הא לא חש לקמחי' סתם ואח"כ מחלוקת וכו'. פירוש אכילתו להפסד הולכת שאינו מתעסק בתורה כראוי לה. וי"א לא שימש כל צורכו ולא ידע שמועה זו ואתא לפורקי לן. ספרים אחרים לא חש לקמחי' כלומר לא חשש לפניו הקושיא שתבא לו עכ"ל. ז"ל רש"י בפסחים לא חש לקמחי' למה שהוא טוחן אם חיטין אם פסולת. וביבמות ז"ל רש"י לא חש לקמחי' למה שהוא טוחן ומוציא מפיו כלומר לדיבורו. ביומא לא פי' רש"י כלום. אמנם בסוכה דף

נ"ד ז"ל פי' רש"י מאן הא. דתריץ הכי. דלא חש לקימחא. טוחן ומוציא סובין ואינו חושש כלומר מרבה דברים ואינם עכ"ל:

קמניא בעבודה זרה דף יו"ד: כל דזכי למלכא אשדי לי' לקימוניא חליליא. פירוש חפירה מליאה אפר מנופה שמשליכין בו חייבי מיתה. פירוש אחר לכבשן האש עכ"ל. וז"ל רש"י לקימוניא חלילא. בית מלא עפר:

קמץ ב' כתובות דף ע"ז. המקמץ והמצרף נחשת מאי מקמץ אמר רב יהודה זה המקמץ צואת כלבים ותניא מקמץ זה בורסי קטן עכ"ל. בגמ' שלפנינו איתא זה המקבץ וכו' אמנם רש"י מציין מקמץ צואת כלבים [אכן בברייתא דמייתי הס"ס איתא ויש אומרים זה המקמץ וכו'] לא ידעתי מה צורך בה אבל באשכנז ראיתי ששורין בהן הבגדים יום או יומים לפני כבוסן עכ"ל רש"י והדברים תמוהין דהא רש"י גופי' כתב בחגיגה דף ד'. המקמץ מפרש במסכת כתובות (דף ע"ד.) המקמן בידו צואת כלבים ואומר אני [כי צ"ל] כדי לתקן בהן עורות שקורין קרדוו"ן שמעבדין אותן בצואות כלבים עכ"ל. וכן מבואר בברכות דף ך"ה. בגמרא וברש"י ד"ש בזמן שיש בהן עורות כתב בזה"ל אצואות כלבים וחזירים קאי שדרכן לתתן בעבוד העורות כו' [ולולי דמסתפינא הייתי אומר דמה דאיתא בכתובות לא ידעתי מה צורך וכו' עד סוף הדבר גליון הוא ואינם מפי' רש"י. וכדי שלא לשבש כל הנוסחאות] צריך אני לומר דזה דכתב לא ידעתי מה צורך בה וכו' היינו משום דממשמעות הש"ס מקמץ הזה שמקבץ צואות הכלבים לאו היינו בורסי [שמעבד העושות כמ"ש הערוך בערך ברסי פירוש אומן המעבד עורות וע"ש במוסף דבורסי הוא עיקר השם של המעבד עורות] אלא אף דלאו בורסי הוא שמעבד העורות אפ"ה כופין אותו להוציא מצד שמקבץ צואות הכלבים ולכך מקשה הש"ס שפיר על ר' יהודה דוקא ממה דתני בברייתא איזהו מקמץ זה בורסי והיינו על כרחיך בורסי קטן [ממה דתני במשנה והבורסי והוא בורסי גדול ע"ש בסוגיא] ואי רב יהודה בבורסי מיירי קשה מאי איריא שמקבץ צואות כלבים אפילו בבורסי אף שהוא קטן כופין אותו אלא ע"כ דרב יהודה דאמר זה המקבץ צואות כלבים ע"כ נקיט באיש דלאו בורסי הוא להכי מקשה הש"ס דברייתא לא תני הכי אלא תני איזהו מקמץ זה בורסי ולפיכך הוצרך הש"ס לומר תנאי היא דתני מקמץ זה בורסי [היינו בורסי קטן] ויש אומרים זה המקמץ צואות כלבים ר"ל דמקמץ צואות כלבים כופין אותו להוציא גם דאינו בורסי. והשתא שהמקמץ הזה אינו בורסי שפיר כתב רש"י לא ידעתי מה צורך בה [דאין לומר דמקבץ כדי למוכרו עיין קונטרוס סימן **כ"א**]:

קמר ג' הוריות דף י"ג: אמר לי' רשב"ג לר' נתן נהי דאהני לך קמרא דאבוך למיהוי את בית דין למיהוי נשיא מי אהני לך. פירוש קמרא חגורה שחוגרין אותה באבנט אלא שהיא רחבה יותר מאבנט וקובעין עליה כסף וזהב ומשמשי מלכים לובשין אותם וזהו דגרסינן בפרק במה אשה בשבת דף כ"ט: אמר רב יהודה קמרא שרי איכא דאמרי ארוקתא ואמר רב ספרא מידי דהוה אטלית מוזהבת ואיכא דאמרי אנסכא מידי דהוה אאבנט של מלכים ופירוש רוקתא מטלית שעושין אותה מעשה אורג וקובעין עליה חתיכות של כסף ושל זהב ומדמין אותה לטלית מוזהבת ומותרת בשבת ופירוש נסכא חוטין שעושין אותן מעשה עבות כשרשרת וכאבנט וקובעין עלי' חתיכות של כסף ושל זהב ומדמין אותו לאבנט של מלכים ומותר בשבת. וזה מעשה דרבן שמעון בן גמליאל כשבקש רבי נתן לחלוק עליו להיות נשיא שהיה רבי נתן בבלי ובכמה מקומות אמרינן רבי נתן בבלאה הוא והי' אביו ראש גולה בבבל והיו ראשי גליות רגילין ללבוש חגורות דאינון קמרי ולעמוד לפני מלכי פרסיים עד סוף מלכות פרס ועלה רבי נתן לארץ ישראל והי' אב בית דין לפיכך אמר לו אם הועילה לך חגורה של ראש גלות שלבש אביך להיות אב בית דין הלא די לך זאת ובקשת להית גם נשיא זהו פירוש רב שרירא גאון וכעין זה הפירוש פירשנו בערך נסך. חגרו שקים תרגום קמרו שקים על בשרהון עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** פירוש בלשון יוני חגורי וגם מין תכשיט של נשים) עכ"ל. ותרגום יונתן בכל מקום דכתיב אבנט מתרגם קמרא וצ"ע:

קמרין שבת דף פ'. אות אחת בקולמוס ואות אחת בקומרין. פירוש כמו קלומרין שפירשנו במקומו) עכ"ל. המוסף לפנינו איתא בקלמריץ:

קן א' גיטין דף וי"ו. שמע קן קולמוסא וקן מגלתא. פירש אפילו שמע שאמר הבעל כתוב גט לאשתי פלונית שאני מגרשה וראה שהסופר לקח הקולמוס והמגילה לכתוב בה הגט לשמה דיו ורב האי פירש שמע קל קולמוס שמע חיתוך הקולמוס וחיתוך המגילה שחתך הסופר לכתוב בה הגט שכן בלשון ערבי קורין חיתוך הקולמוס קטע אלקנם וחיתוך המגילה שחתך הסופר לכתוב בה הגט קטע אלרק. פירוף אחר קן קולמתא דשמע דאמר לי' לסופר תקן קולמוסך לכתוב בה הגט ותקן מגלתך שהוא הקלף. פירוש אחר שמע קל תיקון הקולמוס וקול תיקון המגלה עכ"ל. ז"ל רש"י תיקון הקולמוס והקלף לשמה כשתיקנוהו לשמה כשחותכין אותו ומחליקין אותו ולי נראה קן קולמוסא קול הקולמוס כשהוא כותב וקול היריעה שהוא נשמע כמי שאומר קן קן ואית דגרסי קל קולמוסא:

קן ב' קנה של סיידין לא יחזיר ואם החזיר פטור אבל אסור. פירש רב שר שלום קנה של ציידין הוא ולא של סיידין ומורידין בהן העופות מן האילנות הגבוהים בדבק כדאמרינן

בפרק אלו טרפות בחולין דף נ"ב. דבקא אמימר אסר משום ריסוק איברים כשגבוה שלשים אמה או חסר או יתר אין מגיעו קנה אחד אלא או ד' או ה' ומתקנין אותן כדי שיכנס עיקרו של זה בראשו של זה והעליון שבכולן מלוכלך בדבק ומלכלך בכנפיו של צפור ונדבקין זה בזה ונופל ובנין של אותן קנים קל הוא מקני מנורה אף על פי שאסור לפיכך המחזיר קני מנורה בשבת חייב חטאת קנה של (סיידין) (נראה לפי הענין דצ"ל כאן של ציידין) לא יחזיר ואם החזיר פטור אבל אסור. ואמרינן באידך פירקין דף ע"ח: דבק כדי ליתן בראש השפשף. ויש מפרשים של סיידין האומנין שסדין את הבית שיהא לבן משימין קנה זה על גבי זה כדי שיהו מגיעין למעלה עכ"ל. כעין זה פי' רש"י ע"ש:

קן וי"ו בבא מציעא דף ע"ה: והקונה אדון לעצמו ומאי ניהו זהו שתולה נכסיו בגוי. פירוש דהשתא אתי גוי ושקיל להו מיני' וקאמר כיון דקמודית לי דדידי נינהו לא שביקנא להו לך. ולא אזיל למתא אחריתא. דהיינו קונה אדון לעצמו כאלו קנאו שר העיר ואינו רשאו לזוז משם עכ"ל. כתב מהרש"א בחידושי אגדות בזה הלשון בהאי מתא לא ידעתי אמאי קרי לי' קונה אדון לעצמו ויש לפרש דקאי אצועקין ואינן נענין דאפשר דבמקום אחר יהי' נענה כדאמרינן בראש השנה דף ט"ז. שינוי מקום מקרע גזר דינו של אדם שנאמר לך לך מארצך וק"ל עכ"ל. הן אמת שדברי הגאון מהרש"א ז"ל טוב להשכיל ומצוחצחין המה. אבל פשטא דהש"ס איננו סובלתו דהא אהך דקונה אדון לעצמו לפרשו מאי היא אסיק הש"ס איכא דאמרי התולה נכסיו בנכרי [ופי' רש"י והערוך מסכימים יחד שנעשה הנכרי לו לאדון ליקח ממנו בדין] איכא דאמרי הכותב נכסיו לבניו בחייו איכא דאמרי דביש לי' בהאי מתא ולא אזיל למתא אחריתי הרי דכל הני א"ד לפרש כוונת הקונה אדון לעצמו. ותו לפירוש מהרש"א אין שייכים א"ד והכי הו"ל למימר ויש אומרים אף דביש לי' וכו' דהא הנך יש אומרים מוסיפין על התנא קמא דחשיב רק שלשה צועקים וכו' ועוד דלמה נקטו דוקא שינוי מקום הא גם צדקה ושינוי השם ושינוי מעשה מקרעין גזר דינו כדחשיב בראש השנה שם. ולדעתי אלו ראה המהרש"א דבריו ופירוש נכון של רבינו הי' מונע את עצמו וחדל מלעשות פתח פירוש אחר:

קנב שבת דף ע"ג. האי מאן דקניב סילקא חייב שתים. פירוש מי שחותך תרדין המחוברין בקרקע. שם דף קי"ד: יום הכפורים שחל להיות שבת מותר בקניבת ירק. כלים פרק י"ז כלכלה משיחסים ויקנב. פירוש לאחר שחוסם חסימת הכלי ונשארו קסמין קטנים שם פוסקן וקוטמן שמו קניבה כדגרסינן בביצה דף כ"ב. בגמרא דפרק יום טוב קניבא שרי פירוש לחתוך ראש הפתילה שנעשית גחלת ויש מי שאומר כגון אבוקה שהיא עשוי בחתיכת עצים קטנים אם ניטל ביום טוב מאותן העצים שלא אחזה

בהן האור שרי עכ"ל. לפנינו איתא אמר רב קנבא שרי וז"ל רש"י קנבא. למחוט ראש הפתילה שנעשה פחם שקורין מוקיי"ר בלע"ז. וז"ל תוס' קנבא שרי פי' רש"י וכו' ולא נהירא דלקמן (דף ל"ב:) קרי לי' מוחטין את הנר ולא קרי הכא כי ההיא לישנא דהתם לכן נראה רתרי חטויי יש אחד בשעה שדולק והיינו ההיא דלקמן ויש אחד לאחר שכלה שמתקנין אותה כדי שידליק מהר ומסיר הפֶּחם שבראש הפתילה ובכך נוחה כשידליק אותה והיינו ההיא דהכא דשרי עכ"ל והנה לקמן דף ל"ב: איתא אמר רב נתן בר אבא אמר רב מוחטין את הפתילה ביום טוב וכו' ולפ"ז עדיפא הוה לי' להתוס' להקשות תרתי דאמר רב למה וגם אפילו למסקנתם קושיא זו במקומה עומדת אחרי דאמר רב לקמן מוחטין והיינו עדויי חושכא אין צורך לרב לומר הך דהכא דאתי' בקל וחומר דשרי ולפיכך כתבתי שם על הגליון גירסת הרי"ף והרא"ש אמר רב יהודה וכו' ומעתה נראה דגם לפני התוס' הי' כתוב כך וכצ"ל גם לפי מסקנת התוס' הגירסא אמר רב יהודה קנבא שרי כדי שלא יהיו דברי רב כפולים וכדאמרן [ועיין מה שכתבתי לקמן בסוף הענין] גם הרא"ש מקשה על פי' רש"י כקושיית התוס' בזה הלשון וקשה דלקמן בפרק המביא מפיק לה בלישנא אחרינא מוחטין את הפתילה ומפרש לי' לעדויי חושכא ונראה כמו שפירש הערוך אחר שכבה הנר חותכין ראש הפתילה הנשרף וקמשמע לן דאין כאן משום תיקון כלי שמתקן הפתילה כדי שתהא נוחה לידלק ודוקא שרוצה להדליק באותה לילה ולשון קינבא כמו קניבת ירק ועוד פירש מדורה העשוי' בעצים דקים שמותר להסיר מהם קודם שאחז בהן האור עכ"ל הרא"ש. הנה הרא"ש פרושי קמפרש לה בשם רבינו מה שאין לפנינו דלזה שכתב רבינו לחתוך ראש הפתילה שנעשית גחלת ע"כ אין הכרע דאפשר לומר דסובל כפי' רש"י דהיינו חטוי בשעה שדולק [ואולי נוסחא אחרת הי' להרא"ש בדברי רבינו] ופשטא דלשון של רבינו משמע כפי' רש"י וכן משמע בהגהת מיימוני להדיא אהא דכתב הרמב"ם בפרק ד' מהלכות יום טוב הלכה ג' אגודה של עצים שהודלקו במדורה כל עץ שלא אחז בו האור מותר לשומטו ואינו דומה למסמר שמן מן הנר ע"כ כתבו ההגהות בזה"ל כך פירש האלפסי הא דאמר רב יהודה (פי) קינבא שרי וכ"כ ס"ה משמו וכן בערוך יש מי שאומר כן ור"ח פירש קסמים דקין יש באור ועדיין לא הוסק האור ברובן ופירוש הראשון פירש הערוך בעצמו לקוץ ראש הפתילה הנעשית פחם וכן פי' רש"י ולא נראה לר"י דהיינו מוחטין בפרק המביא ואומר ר"י דמיירי לאחר שכבתה הפתילה ויש שם פחם מותר לחותכו דלאו מתקן מנא הוא דניחא לי' להדליק בפעם אחרת עיין קונטרוס סימן **כ"ב**,

קנבס שבת דף ק"כ. הקנבס של פשתן. פירוש הוא החלוק התחתון שלובשין אותו לא על בשרו אלא על אונקלי ובלע"ז גונ"א והוא תחת החלוק שלמעלה. עכ"ל לפנינו איתא קלבוס.

קנז תמורה דף י"ו. אמר רבה חורגיה דקנז הוה דיקא נמי דקתני הקנזי. כלומר שנקרא על שם בעל אמו כמו אדם על שם עירו שאינו אביו דיקא נמי דקתני אל תיקרי בני' אלא בוני' עכ"ל. לפנינו בגמרא ליתא דיקא נמי וכו' וגם אל תיקרי בניה אלא בוניה ליתא אלא בסוטה דף י"א: איתא לכל זה ע"ש. ועיין רש"י בתמורה משמע דהי' גורס נמי דיקא דכתיב הקנזי וכו' ע"ש.

קניא פסחים דף ל': עבודה זרה דף ל"ג. בעו מיני' ממרימר הני מאני דקוניא מאי. כתובות דף ק"ז. והלכתא כוותי' דרב זביד בקוניא. חולין דף מ"ז: מייתינן צעא דקוניא: פירוש קוניא תחלתו חרש וסופו טחין אותו בזכוכית כדגרסינן בע"ז דף ע"ה: קוניא פליגי בה רב אחא ורבינא חד אמר כתחלתו וחד אמר כסופו חד אמר כתחלתו חרש הוא ואין צריך טבילה וחד אמר כסופו זכוכית הוא וצריך טבילה עכ"ל. בכתובות דף ע"ה: הסכים תוס' לפירוש הערוך ע"ש ד"ה הני:

קנת מכות דף ז': נשמט הברזל מקנתו עכ"ל. לפנינו איתא **מקתו**:

קנתר פסחים דף ס"ו. התחיל מקנתרן בדברים. נדרים דף מ"ח: אנשי גליל קנתרנין הם. נזיר דף מ"ט: קידושין דף נ"ב: אל יכנסו תלמידי מאיר לכאן מפני שקנתרנין הן. פירוש מכעיסין הן עכ"ל. לפנינו איתא התחיל מקנטרן אבל בנזיר ובקידושין איתא בתי"ו וברש"י איתא בטי"ת וכן במשנה איתא בטי"ת:

קס א' סנהדרין דף צ"ג. היינו דאמרי אינשי תרי קיסי יבישי וחד רטיבי אוקדוה יבישי לרטיבא. עצי עולה תרגום ירושלמי קיסי עכ"ל. אודי איתא בנוסחאות:

קסדור שבת דף מ"ט. ראהו קסדור אחד. פירוש שליש ובלע"ז קשטלדו עכ"ל ורש"י פירש מנישטרא"ל שהיה ממונה על כך.

קסוה סנהדרין דף פ"א: הגונב את הקסוה. פירוש כלי שרת כדכתיב ואת קשות הנסך עכ"ל לפנינו בסנהדרין דף פ"א: במשנה הגונב את הקסוה וכו' גמרא מאי קסוה אמר רב יהודה כלי שרת וכן הוא אומר ואת קשות הנסך. וז"ל הרמב"ם קסוה כלי שרת נגזר מן קסות הנסך. וז"ל הרב ברטנורה הגונב את הקסוה מכלי שרת מלשון קשות הנסך וז"ל התי"ט הגונב את הקסוה כתב הרב וכו' מלשון קשות הנסך גמרא כלומר שקסוה הוא שם מושאל ומצאתי לו חבר במשנה ג' פרק ד' דכלים. והנה כשנדקדק במה שכתב רבינו פירוש כלי שרת כדכתיב ואת קשות הנסך לא ידענא מה הוסיף בזה הלא כתובה

היא להדיא בגמרא. ואולי לפי הגירסא שלפנינו דומה קצת ליהודה ועוד לקרא דמייתי הש"ס וכן הוא אומר ואת קשות הנסך לפרש מתורה אלשון חכמים ולא נמצא כזה אלא במקום דמפרש הש"ס פי' בפסוק מייתי ראיה על זה הפסוק מקרא אחרינא וכן הוא אומר וכו' כדי לחזק הפירוש ההוא. [עיין בכורות דף ה': וסנהדרין דף ק"נ. ומעילה דף י"ח. ובשאר דוכתי טובא] ובכן גירסת רבינו כדכתיב וכו' היא יותר נכונה. אמנם לכל הגירסות קשה קצת דמייתי קרא ואת קשות הנסך שהוא במדבר ד' פסוק ז' וז"ל רש"י שם קערות וכפות וקשות ומנקיות כבר פירשתי במלאכת המשכן. ולמה לא הביא הש"ס ראיה מן המוקדם במלאכת המשכן שמות כ"ה פסוק כ"ט ועשית קערותיו וכפותיו וקשותיו וגו' ופירש רש"י כל דבר החלול קרוי בלשון ערבי קסו"א וע"ש. והוי יודע דכל המפרשים שפירשו שהוא מלשון ואת קשות אף דהתם בשי"ן והכא בסמ"ך ואם כוונתם דשי"ן וסמ"ך מתחלפים הוי להו לפרושי כך אלא דעיקר כוונתם על המתרגם שמתרגם ואת קסות. ודע דמה שהשיג הראב"ע בפרשת תרומה הביאו המזרחי בזה הלשון והחכם ראב"ע טען על ר' נתן בערוך בעבור שאמר כי הקשות הן דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעאל. ואמר שהמגיד לו לא ידע לשון ערבי ונלעג היה וכו' וע"ש מה שהתנצל המזרחי להצדיק את בעל הערוך קחנו משם:

קסט קוסטא דמוריסא בלומא עיין ערך לם. פסחים דף ק"ט אמר ר' יצחק קיסטא דמורסיא דהוות בציפורי היא הות לוגא דמקדשא עכ"ל. בעבודה זרה דף ל"ד: איתא קיסתא וכן איתא בפסחים קסתא. מיהו ברש"י איתא קיסטא שם המדה וכן איתא בהרא"ש:

קסם עירוכין דף ט"ז: אמר רבי טרפון תמיה אני אם יש בדור הזה מי שיוכל להוכיח טול קיסם מבין שיניך טול קורה מבין עיניך. כלומר יותר תועבות עשה השופט משאר העם עכ"ל. לפנינו איתא עיניך. אכן בעין יעקב איתא שיניך כגרסת רבינו:

קסוס כלאים פרק ה' האירוס והקיסוס ושושנת המלך. אהלות פרק ח' הארוס והקיסוס וירקות החמור. סוכה דף ל'. הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסוס מפרשים אותה בלע"ז אילר"א עכ"ל. לפנינו איתא הקיסום פי' רש"י קיסום איר"א בלע"ז והוא נדלה כגפן. וז"ל הרב ברטנורא קיסום אידר"א בלע"ז והוא נדלה כגפן וכדלעת:

קסר סנהדרין דף צ"ח בענין משיח עתיד הקב"ה להעמיד להם לישראל דוד אחר וכו' עד כגון קיסר ופלגו קיסר פירוש מלך ומשנה למלך בן דוד בן ישי מלך ודוד אחר שני לו וכו' עכ"ל. במוסף (**א"ב** שם המושל הראשון אשר בחזקה כבש הרומיים תחת ידו ואחריו נקראו כן מושלי הרומיים על שמו ואווגוסטוס בן אחותו משל תחתיו אחר הריגתו ועל

שמו נקראו המושלים אחריו וזה ענין קיסר אווגוסטוס) עכ"ל עיין בתוספות דע"ז דף יו"ד: ד"ה כל נשיאיה על שם הראשון שמתה אמו בלדתה וקיסר הוא לשון כרות בעברי: **קעילה** עירובין דף ס"ג: הישן בקעילה שאיש ואיש ישנין. פי' בקעה גלויה. ויש אומרים עליה. ויש אומרים קובה כגון הא דגרסינן בסנהדרין דף ק"ו. בוא ואשיאך עצה להם קעילין והושב להם זונות. ספר אחר קלעים. לפנינו בעירובין איתא הישן בקילעא פירש רש"י בחדר:

קעקע א' מכות דף כ"א. הכותב כתובת קעקע כתב ולא קעקע קעקע ולא כתב. גמרא אסור לו לאדם שיתן אפר מקלה ע"ג מכתו מפני שנראה ככתובת קעקע. פירוש מנהג היוונים שישרטו בבשרם ויכתבו שם עכ"ל. עיין קונטרוס סימן:

קף א' קידושין דף מ' א' אין מקיפין בחילול השם. פירוש אין ממתינין לו עד שיעשה זכות כנגד אותה העבירה שיש בה חילול השם כדי לדחותה כמו הנוטל מן החנווני היום ומחר פורע עכ"ל. בגמרא מאי אין מקיפין אמר מר זוטרא אין עושין לו כחנווני [המקיף כך איתא בעין יעקב] וז"ל רש"י אין עושין לו כחנווני המקיף לאדם פעמים רבות וגובה כל הקפותיו בפעם אחד. אין עושין כך למעלה למחללי השם אלא נפרעין מיד. וכתב המהרש"א בחידושי אגדות בזה הלשון וקשה לפירושי דטבא ליה עבדי ליה למחללי השם כדאמרינן בפ"ק בעבודה זרה דף ד'. אפסוק רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את עונותיכם משל מאוהבו נפרע ממנו מעט מעט ומשונאו נפרע ממנו בבת אחת. ובערוך פירש פירוש אחר אין ממתין לו עד שיעשה זכות כנגד אותה העבירה כדי לדחותה כמו הנוטל מן החנווני היום ומחר פורע עכ"ל. ותו לא קשה מידי עכ"ל המהרש"א. ולכאורה יש ליישב דברי רש"י המצודקין דבמה דסיים רש"י אלא נפרעין ממנו מיד דהיינו כל ההקפה ביחד ומיד משא"כ בשאר עבירות אף בערך המשל כשנפרע משונאו עכ"פ מקיף לו לזמן מרובה ונקיט רש"י אף בענין החמור יש חלוק דהיינו בשאר עבירות מקיפין לזמן אף לשונא שנפרעין ממנו בבת אחת אבל בחילול השם אותו הפירעון אין מקיפין לו אלא מיד נפרעין ממנו באותו הערך שנפרעין בשער עבירות לאחר זמן. ואמנם בפי' רבינו מצוה לבאר. עפ"י מה שכתב הרא"ם בפסוק ולא יקח שוחד בפרשת עקב דברים יו"ד פסוק י"ז בזה הלשון ולא יקח שוחד המצוה במקום עבירה שיותר לו עונש העבירה בעבור המצוה שעשה אלא יתן לו שכרו בעבור המצוה שעשה ועונשו בעבור העבירה שעשה עד כאן לשונו. וכן כתוב הרמב"ם בפירוש החומש. והענין הזה בעצמו [אף שרש"י פי' ולא יקח שוחד לפייסו בממון] מוסכם בספרי מוסר ובמפרשים וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשניות בסוף פרק ד' באבות ולא מקח

שוחד ע"ש וכן פירשו הר"ב ותוי"ט. ואם כן למה זה כתב רבינו הערוך וגם המהרש"א בהסכמה דבחילול השם אין ממתינן לו וכו' כדי לדחותה וכו' משמע להדיא דבשאר עבירות עושין כך והדבר צריך תלמוד. ואולי להצדיק דברי רבינו דזה שכתב פי' אין ממתינין לו עד שיעשה זכות [ולא כתב שיעשה מצוה] על דרך כל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו והיינו שיקודש השם על ידו ובאופן זה הוה אמינא שיתקן את המעוות לגמרי באשר יקדש השם ויתוקן החילול שנעשה על ידו. לפיכך צריך להודיע דאפילו באופן זה אין מקיפין. ובזה כל דברי רבינו עולים יפין:

שם בסוף האות הנ"ל חולין דף מ"ו: אין מקיפין בבועי. פירוש ריאה שיש בה צמחים ונמצאת אחת מהן נקובה ואין ידוע אם קודם שחיטה נקבה או אחר שחיטה אין אומרים ננקוב לזה האחרת ונראה נקב זה אם דומה לנקב זה אלא כיון שנמצאת נקובה טרפה. אבל בבני מעים מקיפין (לקמן בחולין דף נ'.) אם נמצא נקב בבני מעים ואין ידוע אם ניקב קודם שחיטה או אחר שחיטה נוקבין נקב אחר בבני מעים ומדמין עכ"ל. וכתב רש"י בדף מ"ו. גבי ריאה דכיון שנעשית בה בועי אין מראה ניכר בה ועשוי להשתנו' כל שעה וכו' עכ"ל:

קף ד' בבא מציעא דף צ"ב: עבודה זרה דף נ"ו. והתני רב זביד בר אושיא יין משירד לבור ויקפה רבי עקיבא אומר משיעלה. פירוש קפוי הנושל מן החרצנים והזגין והקיסמין וכיוצא בהן שמעלה היין ברתיחתו והן צפין על פי הבור או על פי החבית רבי עקיבא אומר משיעלה בחביות גם זה לשון קפוי הוא והוא מלשון שילוי מלשון השולה דגים ופי' מסיעלה משיסיר הקצף שעל היין והחרצנין והזגין מפי החביות פירוש אחר מסיקפה משירתיח ויקח הרתיחה שלו וכו' עכ"ל. לפנינו איתא משישלה וז"ל רש"י משישלה בחביות לשון השולה דגים מן הים (חולין דף ס"ג.) משישלה היין מן הבור להנתן בחביות וכו':

קף ה' פסחים דף נ'. מאי אור ירקות וקיפאון אור שיקר הוא בעולם הזה קפוי הוא לעולם הבא. פירוש אור שיקר כלומר התורה כדכתיב כי נר מצוה ותורה אור וכתיב ודבר ה' היה יקר קפוי הוא מצוי הוא לעולם הבא וכל דבר מצוי ביד רבים כדכתיב והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר בזול הוא עכ"ל. הפירוש שכתב רבינו היינו אליבא דרבי יוחנן דאמר אלו נגעים ואהלות שיקרין הן בעולם הזה וקפוין הן לעולם הבא:

קף ט' שבת דף כ"א. אבל להקפות מותר. פירוש להעבות ראש הפתילה כדי שירבה האור עכ"ל. ורש"י פירש סומך עליו הפתילה להציפה שלא תטבע בשמן ויצף הברזל מתרגמינן וקפא פרזלא:

קף יו"ד ב"מ דף ק"ט: קופא סבא פלגא. פירוש גפן זקן כיון שהזמורות הזקינו צריך לעקרם ולשתול חדשים לפיכך נוטל פלגא עכ"ל. עיין קונטרוס סימן:

קף י"א יומא דף נ'. זבחים דף ז'. אחיו הכהנים בקביעותא או בקפיא מתכפרים. פירוש אין כפרה לאחיו הכהנים בפר כהן גדול ביום הכפורים עד שעת הקפת הוידוי וכשתמקבצין ביום הכפורים להאזין הוידוי באותה שעה מתכפרין ואם המיר קודם לכן תמורתו תמורה או לאיספר אחר כנופיא עכ"ל. עיין קונטרס סימן:

קף י"ב חולין דף קי"א. קריבו לן קניא בקפיה ואכלינן פירוש קריבו לו הכבד והריאה והקנה והלב דנשלק כולו ביחד עכ"ל. לפנינו איתא בקופיה. ופירש רש"י הקנה עם כל המחובר לו הריאה והלב והכבוד וכולן נתבשלו יחד:

קף י"ג בבא מציעא דף ל"ח. דלמא מפומבדיתא את דמייעלי פילא בקופא דמחטא. פירוש שאומרים דבר שאינו הווה עכ"ל. וז"ל רש"י דמעיילין פילא וכו' ומשני שנוייא דחיקא כמבקש להכניס פיל שהוא חי' גדולה בנקב מחט:

קף י"ד בבא קמא דף ק'. אי נמי דצבע בהו קופא. פירוש כגון דאתא קוף וצבע האי צמר בהני סממנים שאין צבוע יפה ולא שבח לענין דמי ויש אומרים דצבע בהו קופא של נצרים וצבע קופתו בסממניו וקא מהדר לי' קופתו צבוע דלא שבח ענין דמי ויש אומרים דצבע בהו הגזלן קוף של הנגזל דקוף הוה מעיקרא וקוף לבסוף ולא שבח לענין דמי עכ"ל לפנינו איתא ואי בעית אימא כגון שבציר בהו קופא אבל הדיבור המתחיל ברש"י איתא אי נמי דצבע בהו קופא וכו' ע"ש מה שפירש וכן תוס' שם פירשו בענין אחר ע"ש בד"ה דצבע בהו קופא וכו':

קף ט"ו שבת דף קט"ו. משום דמקפיא נפשה. פירוש מכבדת עצמה עכ"ל וז"ל רש"י מקפיא נפשה מגבהת עצמה מן הארץ ונמצא זה מטלטל וכו' מקפיא כגון אקפו ידיכו דחגיגה עכ"ל. ופירוש הערוך לא אוכל לכוונו וצ"ע:

קף ט"ז פסחים דף קט"ו: מרור צריך לשקועי' משום קפא. פירש רב האי גאון עיקר חיפה בלשון ארמית מלשון קיפוי כגון נפיחה והרוח שאוחזת בבני מעים מן המאכולת נקראת קפא מפני שמנפחת והחרוסת סם הוא שטורדת אותה הרוח ולא הי' שונה מריחה דחלא מיית אלא מריחא דחלא פקע. ופירוש קפא דחסא חמה הרוח והניפוח שיש בחזרת פוקעת בצנון וקפא דחמא אסותי' כרתי שבצנון נטרדת בכרישין קפא דכריתי חמימי הרוח שבכרישין נטרדת במים חמין אדהכי והכי פירוש עד כה וכה שיביאו לו מים חמין נימא הכי קפא קפא דכירנא לך ולז' בנתיך ולתמני כלותיך. דברים אלו אין לפרשם וקבלה הם כגון לחש שאין לו פירוש ובלחש ובקמיעין אתה מוצא דברים כאלו אדם

מדבר עם האבן או עם הארץ וביותר רוחות שיש באוכלין כי כן רואים כי רוחות מן השדים קשורים בהם וזה הלחש וכן כל דברי לחש וקמיעין אין אנו יודעין טעמיהם ומאין נאמרו עיין בערך **פס**. ורבינו גרשום פירש משום קפא למיקטל ארס שבירקות עכ"ל. וז"ל רש"י משום קפא ארס שבחזרת שהשרף בחזרת יש בו ארס כדרך הבצלים: **שם** ואבי רבי יחיאל פירש קפא תולעת כדי שתמות התולעת שבירקות מן החומץ שבחרוסת וכן פי' ר"ח קפא תולעת דתניא בתרומות האוכל תולעים שבעיקרי אילנות ואת הקפא שבירק עכ"ל וכן הביא הרשב"ם פירוש ר"ח זה דקפא היינו תולעת. וכתבו תוס' אחר שכתבו פירוש ר"ח וא"ת תיקשה מינה לשמואל עיין קונטרוס סימן ך"ג:

קף י"ז ברכות דף ל"א. רב מרדכי אלווייי' לרב שימי בר אשי מהגרוניא עד בי קיפאי. פירש מקום. ספרים אחרי' עד בי כיפי. פירוש גשר וי"מ דאישתכח בי קפאי בין הגפנים כמו קיפא סבא דלעיל עכ"ל. ז"ל רש"י בי קופאי בין גפנים של כרס והיא של ישראל. וז"ל תוס' בי קופאי פירש בערוך מקום כדאמרינן (סוטה דף מ"ז) רב מרדכי אלווייי' לרב שימי בר אשי לבי קופאי ובכי האי גוונא הי' דהוה קורבא דמוכח עכ"ל. הנה המורה דרך מראה מקום לא לבד שנדפס בטעות סוטה דף מ"ז וצ"ל דף מ"ו. אלא שנשמט ממנו להורות דרך מן המוקדם דהך עובדא איתא נמי בברכות וגרם לו העלמה זו שלא הסתכל בדברי הערוך עצמו. ודע דבברכות איתא רב מרדכי אלויה לרב שימי בר אשי מהגרוני ועד בי כיפי [והיינו כגירסת רבינו בשם ס"א] אבל בסוטה איתא רב מרדכי אלוי' לרב אשי וכו':

קפד א' ברכות דף מ"ד: על הביעה ועל מיני קופרא בתחלה מברך עליהם שהכל נהי' בדברו עכ"ל. לפנינו איתא קופרא. וז"ל רש"י קופרא. כל מיני בשר:

קפד ד' שבת דף נ"ד. ולא פרה בעור הקופד (לפנינו איתא הקופר אבל במשנה שבגמרא איתא הקופד) כלאים פרק ח' הקופד וחולדת הסנאין בבא קמא דף פ'. חתולות וקופרין (לפנינו איתא וקופין) ישעי' ל"ד שמה קננה קפוד וכו' עכ"ל. בישעי' ל"ד פסוק ט"ו איתא קפוז ופי' רש"י קפוז היא קפוז:

קפה בבא בתרא דף ח'. תנו רבנן קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה. פירוש קופה שיש בה מעות של צדקה ידוע סכום כל אחד ואחד כמה יתן אבל בחילוק צריך לחלק ולעיין לפי העני כל אחד כראוי לו ואינה נגבית אלא מערב שבת לערב שבת והוא לעניי העיר תמחוי הוא כגון קערה שמתקבצין בה לחם ומיני תבשיל להאכיל לעניי עולם ונגבית בכל יום בג' ומתחלקת בג' מפני שגיבוי וחילוקה שוין עכ"ל. וכך

כתבו תוס' בשם ר"ח ליישב בזה למה קופה אינה נגבית בשלש' דהוא כדיני ממונות ע"ש בד"ה ומתחלקת:

קפז ב' בבא בתרא דף צ'. רב פפא בר שמואל תקין קבא (לפנינו איתא כיילא פי' רשב"ם מדה) בר תולתא קפיזו עכ"ל. לפנינו איתא תלתא קפיזא. ט' לוגין דקפיזא הוא קב חסר לוג דהיינו ג' לוגין כדאיתא במסכת שבת דף כ"ג. דחק קפיזא בקבא:

קפח א' שבת דף ט"ז. ואידך מאי היא דתנן באהלות פרק י"ז אמר רבי טרפון אקפח את בני שהלכה זו מקופחת. בבבא מציעא דף פ"ה. רבי אקלע לאתרי' דרבי טרפון אמר להן יש לו בן לאותו צדיק המקפח את בניו. שבת דף קי"ו אקפח את בני שאם יבואו לידי אני שורף אתהן ואת אזכרותיהן עכ"ל. בשבת ז"ל רש"י אקפח את בני מצטער הי' על תורה המשתכחת מישראל ומקלל את עצמו. וז"ל תוס' אקפח לשון שבועה הוא כלומר אם אין דבר זה אמת שהלכה זו מקופחת וכענין זה מצינו במקרא חי פרעה אם תצאו מזה כלומר לא תצאו מזה עכ"ל ופירוש התוס' כן פירש הרב ברטנורה באהלות פרק ט"ז משנה א'. ובב"מ ז"ל רש"י שמקפח את בניו. שהי' רגיל לומר אקפח את בני כשנשבע עכ"ל (וכן איתא בזבחים דף י"ג. אהא דאמר רבי טרפון אקפח כו' ולא פירש"י כלום). אין הכוונה של רש"י בב"מ אהא דשבת דף ט"ז: דהא איהו גופי' פירש שם שמצטער הי' וגם אין זה שבחו דמתוך כך בא לידי גנותו שהי' רבי טרפון שכח דבר אחד ממשנתו. אלא דמפני כך כיון רש"י לומר כשנשבע היינו בעובדא דשבת דף קט"ז. דשם וודאי לשון שבועה הוא ולא שייך מצטער הי'. ועדיין צ"ע קצת אחרי דגם רש"י עכ"פ מודה בהך דשבת דף קט"ז. דהפירוש הוא לשון שבועה מאי טעמא לא פי' רש"י בריש שבת דף י"ז. ג"כ כך:

שם תרגום וערפתו ותקפיח עכ"ל. בתרגום אונקלוס וכן בתרגום יונתן שלפני איתא וְתִנָּקְפֵיה:

קפל א' נדרים דף ס"ב. עד שיעבור הקיץ עד שיקפלו המקצועות. פירוש שיקפלו הסכינים שקצצו בהן התאינים ומצניעין אותן. ס"א שחורזין הקציעות בקיסמון שקורין סירט"י עכ"ל. כפירוש הראשון כן כתב רש"י והר"ן מסיים דהכי אשכחן דקרי קרא סכיני מקצועות ויעשהו במקצועות ואף העיגולין עצמן נקראין כן על שמן:

קפל ג' בבא בתרא דף ד'. קיפולא מידע ידיע עכ"ל. לפנינו איתא קילופא וכו' אבל המעיין שם יראה דצריך להיות כגירסת רבינו:

שם (פסחים דף כ"ז) ומקפל לי' לטינא עכ"ל. בגמרא ליתא. ואולי דגירסת רבינו הערוך הי' כך בסוגיא דפסחים דף ל': דאיתא אמר לי' אנא כעין חדתא קאמינא קתייהו בטינא

ופרדלייהו בנורא והדר מעלינא לקתייהו ברותחין. והי' גירסת רבינו אנא כעין וכו' ופרדלייהו בנורא ומקפיל לי' לטינא והדר מעלינא לקתיהו ברותחין. והאמת עד לעצמו כי וודאי קודם דמעייל לקתייהו ברותחין צריך לקלוף ולהסיד הטינא [אשר שם על הקתא להגן עליו שלא ישרפהו האור כל זמן דפרזלייהו בנורא] ואח"כ מעייל ברותחין כי כל הטינא עליו מעכבו מלפלוט שפיר:

קפל וי"ו גמרא דפרק (השואל בבבא מציעא) (דף צ"ט) הנהו קפולאי דהוו קפלי בארעא דרב נחמן בר יצחק. פירוש חופרים עכ"ל. שם ליתא ולכך נראה דצ"ל פרק שואל בשבת דף קנ"ב: [ואף דשם ליתא בר יצחק אלא רב נחמן סתם מוכרח דגירסת הערוך הי' כך]. ופי' רש"י קפולאי חופרים כמו שפירש רבינו הכא:

קפסא שבת דף ס"ב. ומנחתה בידה עד שמגעת לקופסא. מנחות דף מ"א. כלי קופסא חייבין בציצית. פירוש כלי שמשימין שם תכשיטין (ובגדים) ומכסין אותו עכ"ל. וז"ל רש"י לקופסא אישקריינ"ה בלע"ז כדי להצניעם שם. וי"מ שהקופסא וכו' ולא נהירא וכו':

קפיפה שבת דף קל"ט: ומסונין את היין בסודרין ובקפיפה מצרית כלים פרק כ"ו רבי יהודה אומר אף קפיפה מצרית. מנחות דף ס"ט. פיל שבלע קפיפה מצרית. כבר פירשנו בערך פיל עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב כפיפה) עכ"ל. ועיין בערוך לעיל ערך כפפה פירושי וסיים עוד דקפיפה בקוף וכפיפה בכ"ף אחד בפירושא דמילתא:

קפיפיות בכורות דף כ"ב. רבי אלעזר ברבי צדוק אומר משיראו קפופיות וכו' עד כך הי' (מפרש בירושלמי בפרה) צ"ל כך היו מפרשים בירושלמי כפרידה זו שכורעת להטיל מימיה ונראית פיקה מתוך פיקה עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב טפיפיות) עכ"ל. פירש"י כפרידה זו שכורעת יותר מבהמה וחיה ומתוך כריעה נפתח רחמה מאוד ונראים קמטים ברחם:

קפץ א' בכורות דף כ"ד: במשנה השוחט את הבכור עושה מקום לקופיץ מכאן ומכאן עכ"ל. במשנה איתא עושה מקום בקופיץ. אכן בגמרא דף כ"ה. אמר תני לקופיץ:

קפץ ב' גיטין דף נ"ט. במשנה חרש רומז ונרמז בן בתירא אומר קופץ ונקפץ: שם דף ע"א. חרש לא הלכו בו אחר רמיזותיו ואחר קפיצותיו. פירוש חרש רומז ונרמז ביד או בעין שיוכל לישא וליתן ברמיזה קופץ ונקפץ שיכול לישא וליתן ברמיזת הפה עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** פירוש עקימת וסגירת שפתים והוא לשון מקרא קפצה פיה) עכ"ל. וכן פירש"י קפיצה עקימת שפתים שנאמר קפצה פיה (איוב ה'):

קץ ג' שבועות דף י"ב. אמר רבי יוחנן מקיצין בהן את המזבח תניא נמי הכי מה הן מביאין מן המותרות קיץ כבנות שבע למזבח והכתיב כי כל שאור וכל דבש וכו' תני רב חנניה כבנות שבע לאדם. פירוש מקריבין אותם שלא לשם תמידין אלא כמו מיני מגדים שאינם מעיקר הסעודה אלא לקינוח סעודה כך ענין קיץ למזבח תניא נמי הכי מה הן מביאין מן המותרות קיץ למזבח כבנות שבע שהן תאיני חיורתא לאדם שאוכל אותם בקינוח סעודה עכ"ל. לפנינו איתא קיץ כבנות שוח למזבח והכתוב כי כל שאור וכל דבש וגו' תני רב חנינא כבנות שוח לאדם. וז"ל רש"י קיץ כבנות שוח למזבח. כאדם שמביא בקינוח סעודה מיני מתיקה וכו'. וז"ל תוס' כבנות שוח לאדם משמע שהן טובות ובקרא נמי כתיב (בראשית ג':ו') כי טוב העץ למאכל והיינו בנות שוח כדאמר בבראשית רבה כי גרמו שוחה לאדם אי נמי בנות שבע שגרמו ז' ימי אבילות וכו'. ודע דהתוס' בעבודה זרה דף י"ד. הי' גרסתם כמו גירסת רבינו. שכתבו בזה הלשון בד"ה בנות שוח. לכאורה משמע דפירא גרוע הוא וכו' וקשיא דבפרק קמא דשבועות אמר גבי מותרות לקיץ המזבח כבנות שבע לאדם שאוכלין אותן בקינוח סעודה ובנות שבע הם בנות שוח כדאיתא בבראשית רבה תאנים שאכל אדם הראשון איכא דקרו להו בנות שוח לפי שגרמו שוח לאדם ואיכא דקרי להו בנות שבע שגרמו שבע אבילות לאדם. ובפרק ד' דנדרים (דף כ"ז.) נמי גבי הנודר מן הכלכלה והיו בה בנות שבע [ודע דבסוגיא דנדרים איתא כמה פעמים בנות שוח] וכו' ע"ש:

קץ וי"ו מגילה דף ל"א: ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשם קוצים קוצים. פירש ענין חתיכות כלומר אל תתחכם אלא כלם ביחד עכ"ל. נראה שגירסם רבינו כך הי' בגמרא. אבל לפנינו ליתא אלא כך איתא אין מפסיקין בקללות מנא הני מילי דאמר קרא מוסר ה' בני אל תמאס. וז"ל רש"י אל תמאס. והמפסיק בהן מראה עצמו שקשה לו לקרותן ובמסכת סופרים (פרק י"ב) מפיק לה מסיפה דקרא ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשום קוצין קוצין פסקים פסקים לשון קציצה:

קץ ט' בבא קמא דף צ"ו. עבדינהו קצוציתא קני פירוש שעושין ממנו צינור עכ"ל. לפנינו איתא קצוייתא פי' רש"י קרשים:

קץ י"ב כלים פרק י"ח משנה ח' תפלה ד' כלים התיר קציצה ראשונה ותיקנה טמאה טומאת מת וכן שניי' וכן שלישית וכו' פירוש יש לתפלה של ראש ד' בתים ומכונסין לתוכה ד' פרשיות שמע והיה אם שמוע. קדש לי. והיה כי יביאך וכל בית שמו קציצה לפי שהיא קצוצה מחברתה. פי' אחר קציצה היא הטבלא עכ"ל. וז"ל התוס' י"ט כל בית נקראת קציצה לפי שהיא קצוצה מחבירתה ועיין עוד בערוך פירוש אחר קציצה

היא הטבלא. ונ"ל שהוא ג"כ כמו הפירוש הראשון במשמעות שם קציצה אבל איכא בינייהו דלפי' הראשון על שם שקצוצה ונפרדת מחבירתה נקראת כן ולפירוש השני על שם שקצוצה ונפרדת מן התיתורא שהוא העור המכסה פי הבתים וכו' ע"ש ולפע"ד נ"מ טובה דלפי' אחר לא ס"ל כרש"י עי' תוס' מנחות דף ל"ה ד"ה תיתורא וכו' מתוך פי' הקונטרוס משמע שהבתים והתיתורא [שמכסה פי הבתי'] הכל מעור אחד ואין נוהגים כן עכ"ל [מיהו רש"י יש לו פירוש בקציצה כמו שאכתוב לקמן בשמו ולכאורה עוד איכא בינייהו דלפירוש הראשון לא שייך לקרות תפילין של יד בשם קציצה. משא"כ לפירוש האחר דקציצה היא דטבלא על שם שקצוצה ונפרדת מן התיתורא שייך לפי זה גם אצל יד והנה סייעתא לפירוש האחר מהא דגיטין דף נ"ז: אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן ארבעים סאה קצוצי תפילין נמצאו בראש הרוגי ביתר רבי ינאי בר' ישמעאל אמר שלש קופות של ארבעים ארבעים סאה במתניתא תנא ארבעים קופות של שלש שלש סאין ולא פליגי הא דרישא הא דדרעא ופי' רש"י דדרעא ארבעים סאה ודרישא שהם גדולים ד' בתים בכל קציצה הוו ג' זימני מ' סאה ואם תאמר ד' לא היא שבית אחד של זרוע גדול מאחד מבתי הראש לפי שכאן כל ארבע פרשיות בבית אחד וכו' ע"ש. והרי דרבב"ח אמר ר' יוחנן מיירי דדרעא וקאמר קצוצי א"כ חזינן להדיא דגם תפילין של יד מיקרי קצוצי. אמנם י"ל דמזה לא הוי תיובתא לפירוש הראשון שכתב רבינו. דוודאי רש"י פי' שפיר לשיטתו שכתב שם בד"ה קצוצי תפילין דפוס תפילין חוץ מן הרצועה קרוי קציצה כדאמרינן במסכת סוכה: (דף כ"ו) אוחז ברצועה ואינו אוחז בקציצתה עכ"ל. נמצא לפי' רש"י עיקר שם קציצה היינו לדפוס תפילין חוץ מן הרצועה ע"כ וודאי דגם לשל יד אין הפרש בזה. אמנם לפירוש הראשון איננו מפרש כך [משום דדחיקא ליה דלפי' רש"י יש לדקדק דאם הפירוש קציצי דנקט רבב"ח אמר רבי יוחנן משום דבלא רצועי הוי א"כ הוה מצי הש"ס לפרש דלא פליגי דרבב"ח אמר ר"י להדיא אמר בלא רצועות אבל ר' ינאי בר' ישמעאל ומתניתא מיירו עם הרצועות. תו יש לדקדק דאיך איפשר לומר דרבב"ח אמר ר"י דדרעא כלומר בתפילין של יד הא קאמר נמצאו בראשי משמע להדיא דאשל ראש קאמר וראיתי בספר של מורי דודי זקני הגאון מהר"מ שיף שדחק את עצמו לפרש מלשון ראשים ושרים. הנה מלבד שפירוש הזה דחיק טובא יש לדקדק דאי הכי פירושו של נמצאו בראשי א"כ למה דחיק הש"ס לומר ולא פליגי הא דרישא והא דדראע עדיפא הו"ל לומר דרבב"ח אמר התפילין של השרים ורבי ינאי ומתניתא אמרו בתפילין של עמא דארעא. עוד כתב דודי זקני הגאון מהרמ"ש בזה"ל וכדומה לי שראיתי כתוב משום שהדין הנושא משאוי בזרוע מניחו לא

על ראשו משום דמקום יש בראש להניח בו שני תפילין ובשעת מלחמה שנושאין כלי זיינן על זרוען ומחזיקים ברמחים ונתנו תפילין של יד ג"כ בראש עכ"ל. ולא זכיתי להבין לדבריו שהיו להם תפילין של ראש וגם של יד מונח על הראש וקחשיב רבב"ח אמר ר"י שנמצאו ארבעים סאה. א"כ וודאי דר' ינאי ומתניתא פליגי דאמרו ג' פעמים מרובה ואין לומר כתירוצו של רש"י שכתבתי לעיל. ועיין מה שאכתוב לקמן בסייעתא דשמיא בסוף הדיבור. ולבד מן כל דין קשה היכי תעלה על דעתין דפליגי הא שפיר נאמ דרבב"ח סיפר שנמצאו אראשי הרוגי ביתר כלומר שמצאו התפילין מונחין על ראשיהן אחר שהרגו אבל ר' ינאי ומתניתא שלא אמרו בראשי ספרו ותפילין שנמצאו מפוזרין אשר אבדו שם] אלא ניחא לפרש דמה דאמר הש"ס ולא פליגי קאי אהא דר' ינאי דאמר שלש קופות של ארבעים וכו' לא פליג אמתניתא דתני ארבעים קופות של שלש וכו' א"כ חסר לר' ינאי ל"ז קופות וכן למתניתא דתני ארבעים קופות עודפות עלי' דר' ינאי ל"ז קופות. וע"ז קאמר הש"ס דלא פליגי כלומר דשניהם אמת הך דתני שלש קופות והך דתני ארבעים קופות זה וזה הוו מספר אחת בתפילין של ראש ומספר האחרת בשל יד היינו דדרעא. אבל לא נחית הש"ס לפרש דרבב"ח אמר רבי יוחנן לא פליג אמתניתא ורבי ינאי משום דבלא"ה ידענא דלא פליגי מטעמים שכתבתי לעיל. ומדויק בזה היטיב דלא אמר הש"ס ולא פליגי מיד אחר דברי ר' ינאי. אבל לפירוש הראשון שכתב רבינו קאי הך דולא פליגי דוקא אמתניתא וכדאמרן. מיהו לכאורה יש לפקפק הא וודאי זה דמיירי בשל ראש היו אותן כ"ך סאין [דהיינו שלשה פעמים ארבעים] מחזיק פחות מכדי שיעור תפילין של יד דהא וודאי דשל ראש גדול משל יד וא"כ איך אפשר דלא פליגי הלא אם נמצאו ק"ך סאין של יד וק"ך סאין של ראש א"כ הוו של ראש במספרן לכל תפילין ותפילין בפני עצמן פחותין במספר לכל של יד בפני עצמן. אך תדע מה שידוע כי כן הרבה מהן נאבדו והרבה מהן נטבעו במהומת המלחמה ואין לתמוה על חסרונן בכמה וכמה וזה מבואר ונגלה שבבהלות המלחמה יאבדו כמה דברים. ועפ"ז אפשר ליישב קצת דעת מר דודי זקני מהרמ"ש שהיה קשה מה דוחקיה לרש"י להאריך כל כך ואם תאמר ד' וכו' בקיצור היה יכול ליישב דכמה וכמה של יד נאבדו ולכך כתב דודי זקני מהרמ"ש וכמדומה לי שראיתי וכו' כלומר דכל התפילין שנמצאו היו על ראש הרוגי ביתר הן של ראש וגם של יד ורבב"ח סיפר מאותן של יד שנמצאו על ראשי ההרוגים היו ארבעים סאה. ורבי ינאי ומתניתא ספרו מתפילין של ראש שנמצאו על ראשי ההרוגים היו ג' פעמים מ' סאה והשתא מקשה רש"י שפיר וא"ת ד' והאריך לתרץ וכתב לא היא שבית אחד של זרוע וכו':

קצח טבול יום פרק א' הקצח השמשום והפלפל. עוקצין פ"ג הקצח בית שמאי מטמאין ובית הלל מטהרין. מנחות דף כ"ג: (טיבלה) צ"ל תיבלה בקצח ובשומשין ובכל מיני תבלין כשרה. ברכות דף מ' הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב וכו' עד ריחא קשי וטעמא מעלי. והפיץ קצח וכמון יזרוק (ישעיה כ"ה). פירוש קצח דומה לכמון אלא שהקצח שחור ובלע"ז ניי"ל וע"כ. וז"ל רש"י קצח רבותינו מפרשים ניי"א בלע"ז אבל אני שמעתי מין זרעים הוא שזורעין אותו בארץ ישמעאל. ודע דהראב"ד פרק ה' משנה ג' דעדיות הקשה על פירוש רבינו הערוך ודחה לפירושו. אבל דע כי הר"ש בעוקצין פרק ג' משנה ו' פירש ג"כ קצח ניל"א בלע"ז והוא דכתיב והפיץ קצח וכמון יזרוק הרי דלא השגיח לקושיית הראב"ד ואף דהראב"ד השיג שלא ראה מימיו אדם שזורעה בכוונה אפילו הכי סבירא להו לרבינו ולהר"ש דבימי הנביא היו רגילין לזורעין ועוד מצינו דברים הרבה שנשחתו עכשיו עיין תוס' מועד קטן דף י"א.

קצע ד' בבא בתרא דף ט"ז. קציעה שהו' ריחה נודף כקציעה. כריתות דף ו'. מר וקציעה שבלת נרד וכרכום. מר ואהלות קציעות. בלשון ערבי קסיעה ובלשון קודש קדה עכ"ל. בבבא בתרא פי' רש"י על קציעה מין בשם. (ובתורה ס' שמות ל' פסוק כ"ד קדה תרגום אונקלוס ויונתן וקציעתא. וכן פי' רש"י בתהלים מ"ה על קציעות. מתרגמינן קדה קציעתא):

קצר ב' שבת דף י"ג. כי הוה אזלינן בתרי' דר' אלעזר לשיולי בקצירא. ס"א חלשא. ס"א תפיחא עכ"ל. לפנינו איתא בתפיחה. פי' רש"י בחולה.

קצר ג' בכורות דף מ"ד: רוח קצרית באה עליו. פירש בלע"ז דימונ"ס עכ"ל. ורש"י פירש רוח שד:

קצר ו' שבת דף י"ט. האי מאן דיהיב מנא לקצרא נימשח וניתיב לי' נמשח ונשקל מיני' אי' טפי אפסדי' דמתחי' איבציר אפסדי' דכווצי'. ס"א בצר לא גדם מיני' כלומר לא חתך ממנו מלשון גידם טפי אפסדי בי' כלומר דמתחי' והוא קריב לישבר. במנחות דף מ"א. רב יהודה מסר לי' לקצרא. פירוש מסר לי' גלימי' עם התכלת לקצרא ומפייסו שיזהר שלא יקלקל מראה התכלת וכו'. בבא קמא דף קי"ט: קצרא שמיה וקצרא שקיל לי'. פירוש הני שני חוטין או שלשה שחורים שהן על גבי הלבן קצרא שמי' שכן קורין להן בשביל שהן דבר קצור ומעט וקצרא שהוא כובס שקיל להו והכל עולין למנין תכלת. פירוש רב ענן לשלשולי התכלת בכנף הטלית מלא קשר גודל ואמר רב יהודה ואלו חוטין דשמייהו קצרא עולין למנין מלא קשר גודל ויצחק ברי' הוה קפיד ולא הי' מכניסין בחשבון מלא קשר גודל זה פי' ר"ח ז"ל. ור' משה הדרשן מנרבונא שנה לנו בקצרה שויה

וקצרא שקיל לי'. פירוש הוא הכובס ששם אותן החוטין לשמור חוטי הבגד שלא יצאו והוא לוקח אותן אחר כביסתו עכ"ל. בשבת דף י"ט. ז"ל רש"י לקצרא. כובס: ובמנחות דף מ"א: לא פירש"י כולם. ובב"ק דף קי"ט: ז"ל רש"י קצרא שמי וקצרא שקיל לי' הכובס נקרא קצרא בלשון ארמי וקצרא שהוא מקצר מן הבגד שקול לי' ודידי הוא. ובתענית דף כ"ט: ז"ל רש"י ד"ה קצרי כך שמם בלשון ישמעאל והם כובסים שמעתי אומרים על שם שמקצרין בגדי הצמר כשדורסין אותן ברגליהן במים. והיינו דמתרגמינן עין רוגל (שמואל ב' י"ז) עינא דקצרי. הנה הטעם ששמע רש"י על שם שמקצרין בגדי הצמר וכו' [ועיין בתוס' ד"ה קצריו] שייך שפיר אם הוא לשון ארמי דהוא תרגום וקרוב ללשון הקודש אבל אם הוא לשון ישמעאל אין טעם זה נכון. וגם שלא יהיו דברי רש"י סותרים טוב להגיה [בתענית] כך שמם בלשון ארמי וכו' כן צריך להיות:

קק א' חולין דף ס"ג. קאת זה הקיק עכ"ל. לפנינו איתא זה הקוק:

קק ב' ברכות דף כ'. דמיין באפאי כקרי חיורי. פי' אוזין לבנים. כתובות דף פ"ה. גיטין דף ע"ג. קקי חיורי משלחי גלימי דאינשי. פירוש אווזין לבנים כלומר אנשים קשים זקנים מלשון קש לי' שנין בעלי שיבה מפשיטין בגדי אנשים. נראין הדברים שגם אלו עופות טמאין כעופות של מעלה וכולן שוין עכ"ל. לפנינו איתא קאקי חיורא. פי' רש"י אווזין לבנים וכן פי' רש"י בהכותב ובגיטין:

קקל א' פסחים דף קי"ד. דאכיל אליתא טשי בעליתא דאכיל קקולי אקיקלי דמתא שכיב. פירוש מי שמנהגו לקנות בשר שמן באשראי ואוכל מתחבא בעליות מפחד הקצב שתובעו זה פי' דאכיל אליתא טשי בעליתא והנהוג לאכול קקולי שהן ירקות השדה שמביאין בלא דמים ואם קונה אותן דמיהן מועט יושב על אשפה שבשוק ואינו חושש שאין מי שנושה בו עכ"ל. וכן פי' רש"י. ודע דבעבודה זרה דף ס"א. איתא ואשפה כרשות הרבים דמי פירש"י דרך אשפה לעמוד בני אדם עליה:

קקל ב' פסחים דף קי"ד. אקיקלי דמתא שכיב. גיטין דף ס"ט. ונזכלינהו אקיקלי דמתא. כריתות דף ו'. (וכן בהוריות דף י"ב.) אקיקלי דמתא מחסיא תיבו ולא על אפדני דפומבדיתא. שער החרסית תרגומו תרע קוקליתא. חבקו אשפתות תרגום גפיפו קיקלתן עכ"ל ודע דרש"י בב"ק דף כ"א. ובעבודה זרה דף נ"ח. כתב תרגום של מאשפות ירים אביון (תהילים קי"ג:ז') מתרגם מקילקלתא מרים חשוכא עכ"ל. גבה מן המוקדם בתהלים:

קקני שבת דף ק"ט: איזוב יון למאי אכלי לי' לקוקאני. ברכות דף ל"ו. אבל קמחא דשערי כיון דקשו לקוקיאני לא עבידי אינשי דשדו לפומייהו. חולין דף ס"ז: אמר שישא ברי'

דרב אידי קוקיאני אסירי. פי' תולעות עכ"ל. בשבת פי' רש"י קוקיאני. תולעים שבבני מעים ע"כ. וקאמר הש"ס ממאי הוי מקימחא דשערי ולזה אמר הש"ס בברכות אבל קמחא דשערי הואיל וקשה לקוקיאני פי' רש"י תולעים שבמיעים. ובחולין ז"ל רש"י לקוקייני תועלים שבכבד ושבריאה ועיין תוס' דרבינו תם משיג על פי' רש"י ולכן פירש דבדגים איירי ע"ש וכן פירש רב אלפס והסכים עמו בעל המאור ע"ש. והנה מה שפי' רש"י קוקייני תולעים שבכבד צריך עיון גדול דהא ממה דאמר הש"ס בשבת דף ק"ט: מאי יועזר וכו' למאי אכלי לי' לארקתא ממאי הוי מאומצא וכו' ופי' רש"י ארקתא תולעים שבכבד וא"כ ע"כ אין זה קוקייני דמזכיר הש"ס שם רהוי מקימחא דשערי ורפואתו על ידי איזוב יון ע"ש:

קר ב' שבת דף ך': שעוה קיריתא פסולתא דדובשא. שם דף ק"י: תלתא קפיזי קירא דנישתרופי. פירוש שעוה שנעשה מאותו דבש שזב מן הכוורת כשהיא מלאה עכ"ל. עוד איתא בסנהדרין דף ך"ט. אטו בקבא דקירי:

קר ד' ברכות דף ל"ו. עירובין דף כ"ח: קורא רב יהודה אומר בורא פרי האדמה ושמואל אמר שהכל נהי' בדברו. שם דף מ"ג: תלא לי' קורא לדבר אחר והוא לדידי' אזיל. פירוש תלא לי' קורא לדבר אחר דליכול והוא לדידי' אזיל ואכיל הצואה. פירוש קורא ראש הדקל כשהוא רך עכ"ל. לפנינו איתא ואיהו דידי' עביד. פי' רש"י קורא רך הגדל בדקל תלה אותו לחזיר והוא יגלגלנו באשפה שזו היא אומנתו:

קר ו' כריתות דף ז' אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא יהא רגיל אינש למיחזי בריש שתא קרא ורוביא כרתי סילקא ותמרי סימן קרכס"ט עכ"ל: לפנינו איתא למיכל וכן הוא בטור א"ח סימן תקפ"ג אמנם בהוריות איתא למחזי. ועיין לקמן בערך רוביא:

קר ז' ראש השנה דף י"ז. תבואה שאירע בה קרי או אונס. פירוש קרי בידי שמים כמו מקרה לילה אונס בידי אדם עכ"ל וז"ל קרי כגון ברד או שדפון. וז"ל קרי. מקרה לשון אולי יקרה אי נמי לשון קושיא כמו ואם תלכו עמי בקרי:

קר ח' ראש השנה דף י"ו. (ובברכות דף נ"ה. שלשה מזכירין עונותיו של אדם קיר נטוי ועיון תפלה והמוסר דין על חבירו. פירוש קיר נטוי ליפול והולך זה ויושב תחתיו סומך בזכיותיו להנצל וכן המעיין בתפלתו שתתקבל ותבא שאלתו וסומך בצדקתו וכן המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה שאומר לפניו מה הן זכיותיו של זה שעושה כך והלא יש בידו כך וכך עון עכ"ל. ככל השיטה בפירוש הזה מסקו בתוס' דר"א דף ט"ז. בד"ה ועיון תפלה וחלקו על ר"ת ע"ש שרוצה לפרש דעיון תפלה היינו שאינו מכוין לבו בתפלתו:

קר ט"ו עבודה זרה דף מ'. מתרי ותלת קיראי שמיע לי. פירוש אדונים עכ"ל. וז"ל רש"י אתלתא קראי מג' חכמים גדולים שהם כדי לסמוך עליהם שהם בעלי המקרא:

קרא חולין דף קל"ח: קורא זכר רבי אליעזר מחייב עכ"ל (ובמוסף **א"ב** שם עוף טהור והוא לשון מקרא קורא דגר והוא עוף טהור כדמוכח בהדיא בגמרא שם (הוא) צ"ל הא טהור וטהור חייב דלמא בקורא וכן פירש שם בקונטרס וכן בפירשו על המקרא כאשר ירדוף הקורא (שמואל א כ"ו:כ') מפרש שהוא העוף הנקרא פרדי"ץ ולכן יש לומר שיש טעות בגרסאות בפירוש הקונטרס במשנה קורא זכר טמא הוא ולא נהירא אלא יש לגרוס טהור הוא אך יש לתמוה שרש"י פירש בפסוק (ירמיה י"ג) קורא דגר שהוא קוקו והוא עוף טמא) עכ"ל המוסף. בש"ס שלפני נדפס בצד גליון רש"י צריך להיות טהור. ודע דבפירוש המשניות להרמב"ם איתא קורא עוף ידוע פרדי"ץ בלע"ז. והרב ברטנורה כתב קורא בערבי קורין לו שונא"ר ובלע"ז פרדי"ז. ומסיים בה התוי"ט וז"ל רש"י עוף טהור הוא ולא זה שקורין קוקא ע"כ [הנה התוי"ט כתב בשם רש"י מה שלא נמצא לפנינו] ובשמואל א' כ"ו כאשר ירדוף הקורא בהרים כתב רש"י עוף ששמו קורא ובלע"ז פירדי"ץ וכן קורא דגר ולא ילד (ירמיהו י"ז:י"א) ומרדף אחר קני שאר עופות ויושב על ביציהם. ובכן פי' רש"י בירמי' סותר דברי עצמו והוא פלאי. ועיין תוס' חולין דף ס"ג. ד"ה נץ פי' בקונ' וכו' וכן אמר דקירא הוא קוק"ו בלע"ז ואינו דאותו קוק"ו בחזקת טמא מחזיקינן וקורא טהור הוא כדמוכח בפרק שולח הקן דרבי אליעזר מחייב בשלוח מפני שהוא טהור וכו':

קרוב קריי ותניי קרוב ופייטן עיין בערך פייט. פירוש בעל מקרא בעל משנה דרשן ופייט ובמוסף (**א"ב** פירוש בלשון יוני איש בקי בדינין ובעל הלכות עכ"ל). בתוס' חגיגה דף י"ג. ד"ה ורגלי החיות יש מגיהין בקדושתא שיסד הקליר וחיות וכו' ומיהו בחנם מחקוהו שיסד דבריו על פי הירושלמו וכו' וכן הוא דרכו שבכמה מקומות הי' מניח שיטת הש"ס שלנו כדי לאחוז שיטת הש"ס ירושלמי והוא היה תנא והוא היה רבי אליעזר בר' שמעון דקרי עלי' מכל אבקת רוכל תנא קרא קרובץ ופייטן. ובימיו היו מקדשין. ע"פ הראי' שמעולם לא יסד רק קרובץ מיום א' עכ"ל וכן איתא בהרא"ש פרק אין עומדין דף ל"ד. אמר רב יהודה לא ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות וכו' ומטעם זה נהגו לומר קרובץ בשלש ראשונות וכן רבי אליעזר הקליר ז"ל שהי' מארץ ישראל מקרית ספר ובימיו היו מקדישין עפ"י הראי' שהרי לא תיקן שום קרובץ ליום שני ויש אומרים שתנא הוא כדאמר בפסיקתא כד דמיך רבי אליעזר בר' שמעון קראו עליו דורו מכל אבקת רוכל דהוה תנא קרובץ דרשן ופייטן והוא תיקן קרובץ לאמרו בשלשה ראשונות עכ"ל. וכן

בטור אורח חיים סימן ס"ח איתא כמה פעמים קרובץ וכתב הב"י שמעתי שהוא ראשי תיבות ק"ול ר"נה ו"ישועה ב"אהלי צ"דיקים. והנה לכל הגדולים הנזכרים שהעתיקו קרובץ א"כ יהי' כמעט שני תוארים פייטני [שפירושו משורר ומחבר השירים עיין לעיל ערך פייט] וקרובץ הכל אחד ולמה זה קלסוהו שני פעמים בתואר האחד. אמנם לגירסת רבינו קרוב [ופירושו דרשן] ניחא שקלסוהו שהיה דרשן ושהי' פייטן. וכן מוכח להדיא ממדרש רבה ויקרא פרשה למ"ד דאיתא שם בזה הלשון כד דמיך ר' אליעזר בר' שמעון היה דורו קורא עליו מי זאת עולה מן המדבר כתמורות עשן מקוטרת מור ולבונה מכל אבקת רוכל מהו מכל אבקת רוכל אלא דהוה קריי ותניי פייטן ודרשן. עוד במדרש רבה שיר השירים איתא בזה הלשון כד דמך ר' אליעזר היה דורו קורא עליו מי זאת עולה מן המדבר וגומר מכל אבקת רוכל מהו מכל אבקת רוכל שהיה ר' אליעזר בר' שמעון קראוי ותנוי וקריבוי ופייטוי. הרי לך לפניך דקריבוי ודרשן אחד הוא לפי פירושו. שוב ראיתי במעדני י"ט שלהי פרק אין עומדין ד"ה קרובץ וכו' ובערוך העתיק קרוב ונראה שכוונתו לפרש לשון קריבה כלומר שמקריבין אל השם יתברך בשבח והודיות כך נ"ל לפי עניינו שהביאו וכו' עכ"ל המעדני י"ט. ולא זכיתי להבין דברי המעדני י"ט הלא דברי רבינו הערוך מבואר שפירושו דרשן כאשר פירש להדיא וגם נאמן הרב המוסף בעדותו שבלשון יוני [שהרבה השתמשו בו חז"ל] נקרא איש בקי וכו' וכן מוכחין דברי המדרש רבה וצ"ע. ובהגהות שולחן ערוך אורח חיים סימן קי"ב איתא קרובות פירוש קרובות ליוצר הביאו המעדני י"ט הנ"ל וכתב עליו עשה המלה מורכבת מן קרוב ויוצר. ובריב"ש סימן ע"ה מצאתי קרובות ומזכירו שם כמה פעמים. וגם התשב"י האריך לקיים מלת קרובות לפי שמקרבין אותם אל התפלה וכן זכרם הדד"ק בשורש עתר ודוחה מכמה טעמים מלת קרובץ ע"ש: ועיין מה שכתבתי לעיל בערך קלר:

קרדייקוס ג'יטין דף ס"ז: מי שאחדו קרדייקוס. פירוש רוח הדופקת בלב נקרא קרדייקוס והוא לשון יון עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** ובחולי זה הלב נפוג וזיעה קרה ניגרת מהגוף) עכ"ל. וז"ל רש"י קורדייקות שם שידה השולטת בשותה הרבה יין מגיתו. ואמר בגמרא וליתני מי שנשכו יין חדש ומשני דהא קמשמע לן דהא רוחא קורדייקוס שמה למאי נפקא מיניה לקמיעא פי' רש"י שמביעין בה את הרוח בשמו. ומעתה דברי רבינו צריכין עיון קצת. וכן בפירוש המשניות להרמב"ם קודרייקוס חולי המתחדש ממילוי חדרי המוח ומתבלבל הדעת מפני כך והוא מין ממיני חולי הנופל. צריכין עיון קצת:

קרדקייס פסחים דף נ"א. יוצאין בקדקייסין בשבת ובבירי אין יוצאין וכו' בויקרא רבה בפרשת זאת תהי' ובמגלת איכה סורו סורו טמא. ובפסיקתא ותאמר ציון הלוך וטפוף

תלכנה כשהיתה אחת מהן ארוכה היתה מביאה שתי קצרות אחת מכאן ואחת מכאן כדי שתראה טפה על גביהן וכשהיתה אחת מהן קצרה היתה לובשת קורדיקון עבין שתראה ארוכה פירוש בלע"ז פטיטין וכבר פירשנו בערך עכס עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** מין סנדל) עכ"ל. עיין שבת דף ס"ב:

קרח בכורות דף מ"ג. הקרח פסול איזהו קרח כל שאין לו שיטה של שער מקפת מאזן לאזן. מפורש בגמרא בסוף בכורות דף נ"ח. אמר בן עזאי כל חכמי ישראל לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה ומנו ר' עקיבא בן יוסף ורבי יהושע בן קרחה הוא בן רבי עקיבא הקרח כרגרסינן (התם) (צ"ל בשבועות דף ו'.) אמר לו רבי יהושע בנו של רבי עקיבא לרבי עקיבא. עיין קונטרס סימן (וע"ש בתוס'):

קרט ב' סוטה דף י"ד: כדתנן בפרה ובסיפרא והביאה אל בני אהרן קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול עכ"ל כן הוא משנה מנחות דף ו':

קרטל בבא מציעא דף מ"ב. אותבינהו בקרטליתא ואיגניבו. בבא בתרא דף ע"ד. מאי בעיתון בהאי קרטליתא. פירוש טנא בלשון יון קרטילי ובלע"ז קרטילי"א. בב"מ ז"ל רש"י קרטליתא. ארגז אשקר"א בלע"ז. ובבבא בתרא פירש רשב"ם קרטליתא. ארגז:

קרטס פסחי' דף מ"ב תולתא שערי תולתא קורטמי עכ"ל במוסף (**א"ב** פי' בלשון ערב ורומיי מן נטע אשר פרחו כמו כרכום ונקרא כרכום יערי וזרעו כמו שעורה ויש לו סגולה ברפואות) עכ"ל. ז"ל רש"י קורטמי מוריקא קרוג:

קרטון כל גסטרא בראתי לו שלשים קרטון עיין בערך גסטרא עכ"ל. במוסף (**א"ב** גסטרא פירוש בלשון יון גבור ומנצח) עכ"ל. האי לישנא איתא בברכות דף ל"ב: ועיין לקמן בערך רהטון מ"ש שם.

קרטס ד' ניטין דף ס"ט וקירטסא ומוריקיא. פירוש נייר של עשב. עכ"ל וז"ל רש"י נייר של מוכין.

קרטע חולין דף ע"ה. דג המתקרטע איכא בינייהו. בפסקא דרני עקרה ולפניו תדוץ דאבה מקרטעא כהדא ריפתא בבראשית רבה פרשה ל"ט וישבו שם אמר רבי לוי בכל מקום שאתה מוצא אכילה ושתייה ארכילסטיס מקרטע. בילמדנו פרשת בהעלותך וכיון שהוא יוצא ורואה את הנר מיד הוא שמח ומקרטע פירוש ענין דילוג עכ"ל. תוס' ד"ה מאי בנייהו וכו' כתבו פירוש הערוך ע"ש בקיצור נמרץ. ודע דשם ציינו ולפניו תדוץ דאבה מתרגמינן קדמיה מקרטע [ישעיה נ"א] וטעות הוא וצ"ל איוב מ"א. ועיין מה שכתבתי בחיבורי יש סדר למשנה ריש משנה ח' פרק ג' דעוקצין.

קרטפן בבא קמא דף פ"ו. צער דאית לי קרטופני ברישיה ושקלנוהו ונייחי ליה בעו אחווי גוני ארישי' ולא מצי מחוו' מהנהו קרטופני עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב קרטפני ברישיה וצווחי אבל לגרסת הערוך נוח היה לאיש זה שלא יסורו החבורות כי הם מצילים לאיש מיד חולאים פנימיים של ראש) עכ"ל. לפנינו איתא צער דאית לי' קרטופני ברישי' וצווחי מהנהן קרטיפני. שבת דהוה מרקיד בי כובי דבעי מחוי גוני ארישא ולא מחוי מהנהו קרטופני ועיין פי' רש"י:

קריה א' בבראשית רבה פרשה י"ט ויביאה אל האדם אמר רבי אבון טבוי לקריה דמלכא שושביני. פי' כפר בלשון יון כוריאו והוא קרתני שבסוף זה הפרק עכ"ל. ועל דרך זה יש לפרש בברכות דף י"ח בני רבי חייא נפיק לקרייתא. ופי' רש"י להתעסק בעבודת אחוזתם. וכן בביצה דף ט': בני רבן גמליאל נפוק לקרייתא פירש רש"י לכפרים לראות שדותיהם. אבל בבא מציעא דף פ"ה: פי' רש"י לקרייתי. לעירי: ועיין עוד מה שאכתוב לקמן ערך קרתן בסייתא דשמיא. ועיין עוד רש"י פסחים דף ג':

קרניא עבודה זרה דף ל'. אמר ריש לקיש קרינא אין בו משום גילוי מאי קרינא אמר רבי אבהו חמרא דאתיא מבי אסיא עכ"ל. במוסף (**א"ב** פירוש בלשון יוני ורומיי תירוש מבושל עד שיעמוד על שליש ויהי בארץ עסיא מחוז הנקרא קריא ויין הגדל שם קרינא. בנוסחאות כתוב חליא דאתיא מעסיא) עכ"ל. לפנינו איתא חמרא חליא דאתיא מעסיא:

קרמן שבת דף קל"ח. אף מטה אסורה בקרמנאי. פירוש היא מטה של פרסיים דאמר שם דף מ"ז: לא יתכן להחזירה אלא אם כן יתקע לפי שבלבנותיה וכרעיה דחוקין ואינן נשלבים אלא אם כן יתקע בהון וכיון שתוקע בהן חייב עכ"ל. וז"ל כדקרמנאי הייני גללניתא שפורקה ומחזירה והוא שם מקום לשון אחר קרמנאי מוכרי בגדי פשתן:

שם בבא קמא דף כ"א. קרמונאי הוו דיירי בה. פירוש מדקדקי ומנפצי פשתן ובלע"ז קרמנטורי עכ"ל. וז"ל רש"י קרמנאי שם אומה לישנא אחרינא קדמונאי קדמונים היו יושבין בה וכו':

עוד שם נזיר דף ל"א: בתורא דקרמנאי. פירוש הם אנשים שהיו באותן השנים בכל בארץ קירמאן שהיא אחורי פרס והיתה מלאכתן שיש להם שוורים שמשכירין אותן לחרישה ולא היו בודקין אלא שוורים לבנים שהם לבנים ביותר ולא היו בהן בהרות שחורות כי הלבן יפה לחרישה אבל לעורו השחור עדיף ולעולם אוכמא בחיורי מעלי חוץ מלחרישה בלבד עכ"ל. וז"ל רש"י בתורא דקרמנא. של חרישה:

קרן א' ברכות דף ס"ב. קרניא קריא ברומי בר מזבין תאיני זבון תאיני דאבוך. פירוש רגילין ברומי להכריז בקל קרנא משרוקיתא ולומר כי בן מוכר תאנים כאביך ואל תשנה

מאמונתו כי כן יפה לך עכ"ל. ורש"י פי' בענין אחר עיין שם:

שם שבת דף ק"ח. נפקא ליה קרנא בעיניה. פירוש קרן של בשר יצא בעינו עכ"ל. לפנינו בשבת ליתא אמנם בבבא בתרא דף פ"ט. איתא וכתב הרשב"ם ד"ה נפקא ליה קרנא בעיני' ואע"ג דאמרינן בשבת דרב לטיי' כשבא מבבל ותהא ליה בקנקני' איכא למימר דגרמא ליה הא והא עכ"ל. וראיתי בגליון שלפני נדפס בזההלשון ס"א לא גרס נפקא ליה קרנא בעיני' דלא הוה ליה הכי ע"כ. ולא ידעתי מניין לו לחלוק על הרשב"ם והערוך ומי נתן לבעל הגהה זו כח וחיל לחלוק על שני עמודי עולם הללו וכבר אמרו בברכות דף נ"ו. וסנהדרין דף צ': ומכות דף י"א. קללת חכם אפילו על חנם היא באה ומכל שכן קללות שני חכמים כרב ושמואל ושלא על חנם שהיא באה ומה מאוד נכון לפי גרסת הערוך דגם בשבת איתא נפקא ליה קרנא בעיניה א"כ קללת כל חכם עשה רושם קללת רב בשבת בעינו האחת וקללת שמואל בבא בתרא בעינו השנית מעתה אין צורך לדוחק שכתב הרשב"ם:

עוד שם בבא בתרא דף ט"ז: קרן הפוך אמרי דבי רבי שליא קרניא דקרש פירוש קרן חיה ששמה קרש לקותא היא כלומר אינה יפה מפני שיש בו גוונים אלא כי כורכמא רישקא במיני' כלומר קרן כרכום שהוא חשוב במינו מכל שאר מיני כרכום עכ"ל. וכן גירסת רש"י ככורכמא רישקא. ופי' ככרכום של גן הגדל בגינה: במינה. שהוא מעולה ממין שאר בשמים. אכן תוס' הקשה על גירסא זו. ולכן גרסו ככוחלא דרישקא במינה.

קרונה מגלה דף ה'. ורחץ בקרנוה של צפורי. פירוש מים נובעים וקרים עכ"ל. וזה לשון רש"י בקרונה של ציפורי ביום השוק בפרהסיא בשעת הילוך קרונות. וכתבו תוס' לאו דוקא בקרונה אלא כלומר בפרהסיא:

קרנס ב' חולין דף נ"ח: מאני דפרזלא תלו לבקא בקורנסי'. פירוש בקרנו. ופרק קמא בכלים שלהן לפי משהן קטנים כך כליהם קטנים וכך שנותיהן רגעין הן עכ"ל. טעות גדול נזדמן הכא ובכל הדפוסין כי אין ענין מסכת כלים שייך הכא כלל. אלא כך צריך להיות ופירוש בכלים שלהן לפי שהן קטנים וכו' וזה פירוש למאי דאיתא שם בחולין דף נ"ח במיני דידהו ועיין שם פירוש רש"י ותמצא הכל ברור:

קרנסא נדרים דף י': קורנסא לא אמר כלום. כלומר אינו כינוי לקרבן עכ"ל. לפנינו איתא קורנשא אמנם גרסת רבינו נראית עיקרית ויפה ע"ש במשנה ובגמרא:

קרס א' שבת דף ק"ה. העושה שתי בתי נירין בנירין ובקירוס כלים. פרק כ"א בקירוס ובחוט. גמרא (שבת דף קפ"ה.) מאי קירוס אמר רבי יהודה מצובייתא. פירוש כלי שאורגין אותן מן הסיב או מן זולתו ומסננין בו ודומה לו דצבתא מנגבן וקורין אותו

מסננת. פירוש אחר אומנות שעושין מן קנים דקים חלקים שבו האורגין אורגין בידים וברגלים והוא קלוט בשתי כמו הנירין עצמן ודומה לו וקא מבלבל מצבייתא עכ"ל עיין לעיל ערך מצבייתא:

קרס ב' ברכות דף מ': בבא בתרא דף צ"ה: על הפת שעיפשה ועל היין שהקריס ועל תבשיל שעברה צורתו אומר שהכל נהי' בדברו. עבודה זרה דף ל'. האי חמרא דאקריס ל' יום קמאי יש בו משום גילוי. פירושו בערך פרצם עכ"ל. ובמוסף (**א**"**ב** וכן בלשון רומיי חומץ חזק אקריס) עכ"ל. לפנינו אימא שהקרים. פי' רש"י בוטי"ר בלע"ז. ובבבא בתרא פי' רשב"ם אייגר"א והיינו קוסס. ובע"ז פי' רש"י דאקרים. החמיץ ולא חומץ הגון: וז"ל תוס' האי חמרא דאקדים עד תלתא יומין ולא גריס תלתין יומין דהכי נמי מצינו בו חילוק בשלשה ימים הראשונים בפרק המוכר פירות (דף צ"ו.) רקאמר כל ג' ימים וודאי מכאן ואילך ספק וכו' עכ"ל. ונראה דראיית תוס' אלימתא הוא ולכך מה שכתוב כאן האי חמרא דאקריס ל' יום טעות נפל בספר והי' כתוב מתחלה תלתא ונדפס אח"כ תלתין ונשתרבב הטעות אחר זה ונדפס ל' אבל האמת צריך להיות תלתא וכגירסא שהוכיחו התוס'. עכ"פ לכל הפירושים מוכח או דאקרים כגרסא שלפנינו או דאקריס לפי הגרסא של רבינו היינו שאיננו עדיין חומץ חזק וכן בסוגיא דבבא בתרא דף צ"ו. חלא סיפקתא ע"ש וכן פירש הרשב"ם להדיא. ולכן כתב רבינו עיין לעיל בערך פרצם. שהוא כגון חומץ תקיף וכו' אבל לא חומץ חזק ממש. ולכן אינני מבין עדות שכתב הרב המוסף וכן בלשון רומי חומץ חזק אקריס הלא העדות הזה מתנגד להמכוון. ועל כרחיך דאקריס שאנו עסוקין בו הוא מלשון ארמי או זולתו ולא מלשון רומיי. והוי יודע דמה שכתב רבינו פירושו בערך פרצם כוונתו אדלעיל שהביא בבבא בתרא על היין שהקריס וכו':

קרסטל שבת דף נ"ג. תולין קרסטל לבהמה בשבת. בבא מציעא דף צ'. מביא פיל מאותו המין ותולה לה בקרסטל שבפיה. בבראשית רבה פרשה י"א רבי ירמי' שלח לרבי זעירא חד קרסטל דתאנים. היינו טרסקל פירוש סל עכ"ל. לפנינו איתא **טרסקל** וכן ברש"י ורא"ש. אבל באלפסי איתא קרסטל וכן בהר"ש כלים ריש פרק כ':

קרפטא קידושין דף ע'. ליתיב מר אקרפיטא אמר לי' מיסני (לפנינו מי סני) למר למימר ספסל כדאמור רבנן או אסטווה כדאמרי אינשי עכ"ל. לפנינו איתא **איצטבא**:

קרץ א' עירובין דף ס"ה. אי קרצתן כינה לא גרסינן עכ"ל. לפנינו איתא לא **תנאי**:

קרצית גיטין דף פ"ו: מאי קרצית אביי אמר (דירבתא) צ"ל דידבתא דביני כיפי. פירשתי בערך (דרב) צ"ל דדב עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** זבוב בין האבנים) עכ"ל. נעלם ממני מה שכתב

הרב המוסף הלא רבינו פירש לעיל **דדב** שהוא זבוב שבין העומרים [וכן פי' רש"י בגיטין שם]:

קרקז נדרים דף נ"א. מאי דלעת הרמוצה אמר שמואל קרי קרקוזאי. פי' דילועין עגולין עכ"ל. רש"י והר"ן והרא"ש כתבו קרי קרקוזאי. על שם מקומן וסיים רש"י שאינם מתבשלים לעולם יפה:

קרקן נדרים דף נ"א. בקורקני דאימך פירוש במזיגת עמך עכ"ל. וכן פי' רש"י בקירקנו דאמך. במזיגתא שאמך תמזוג לי הכוס. אבל הר"ן פירש שתהא אמך מקרקת ומזמרת. לכאורה מתוך עובדא דאמר לי' בר קפרא לרבי תיתי דביתכי תרמי לי' נטלא אחת רמיא לי' ולרבי אמר קום רקוד לי' ע"ש מוכרח כפירוש רבינו ורש"י ע"ש היטוב וקצת צריך עיון על הר"ן. והר"ש והרא"ש גריס איפכא ע"ש גם עליון צריך עיון קצת ועיין לקמן ערך רקד:

קרקס ד' בתי קרקסאות ובתי תיאטריות פירשנו בערך תיאטריות. עכ"ל. במוסף (**א"ב** תרגום ונגינות שויתי וזמריהון דאזלין למישתי מרוות בבית קרקסון) עד כאן לשונו. וכ"כ הערוך בעצמן לקמן ערך תאטר:

קרקף יבמות דף ע"ח. עירובין דף כ"ב: קרקפתא חזיתי' לרישך ביני עמודי כי אמר רבי יוחנן להא שמעינא פירוש אדם גדול ראיתי ראשך בין העמודים של בית המדרש עכ"ל. ביבמות פי' ר"ש קרקפנא. אדם חשוב. ובעירובין ז"ל רש"י קרקפנא. בעל הגולגלות כלומר אדם חשוב:

שם פירוש אחר בעל גולגות גדולה נקראת קרקפנא עכ"ל. ותוס' כתבו בעירובין בזה הלשון קרקפנא חזיתיה לרישך רישך היינו רבה שהיה רבו של אביי והוי כמו רישך בקרירי (שבת דף נ"ה.) ומצינו שהלך רבה לארץ ישראל ללמוד תורה לפני רבי יוחנן בסוף פרק שני דיינו גזירות (דף קי"א.) אבל אביי עצמו לא מצינו שהלך ללמוד תורה שם [ועוד שלא ראה אביי את רבי יוחנן כך גירסת הרש"ל] אבל רבה תלמידו של רבי יוחנן הוה עכ"ל. וכן כתבו תוס' ביבמות בזה הלשון חזיתיה לרישא ביני עמודי רבך דמצינו שהלך רבה ללמוד תורה לפני ר' יוחנן בשילהי כתובות (דף קי"א.) הנה מה הכתבו תוס' ראיה מכתובות לא זכיתי להבין דהתם ליתא שהלך רבה שם אלא ששלחו אבוהי לרבה יודע היה יעקב וכו' אע"פ שחכם גדול אתה וכו' יש לך רב ומנו ר' יוחנן ואם אין אתה הזהר בשלשה דברים. הרי שנתנו לו הבחירה לעלות או לאו ומנא להו להתוס' לאתויי ראיה משם שהלך [וכמעט ראי' במקצת דאי למד לפני רבי יוחנן לא היה שב לחוצה לארץ כמו רב אסי בקידושין דף ל"א: ע"ש] (ראיה גמורה אינה לכאורה דאפשר משום

דקיימא ליה שעתא שם שהיה ראש ישיבה ומרביץ תורה בפומבדיתא כמו שמצינו רב שהלך מא"י לח"ל ואי משום דחזא ליה ר' חנינא חלמא והכריחו לצאת משם עיין סוף יומא דף פ"ז: אפשר דהכריחו לרבה ענין אחר לרדת לבבל) ולכאורה הוה אמינא הא דכתבו תוס' בבבא בתרא דף קנ"ה. ד"ה אתמר קטן וכו' כמו האי דסוף פרק המצניע (דף צ"ה:) דחמש מדות בכלי חרס גרס התם רבה מדאמר לי' רב אסי רבה אתה אומר כן דאלו רבא עלה לארץ ישראל כמו רבה ע"ש ביאור דבריהם באמת כך הוא מאחר דמסוגיא דפרק המצניע הנזכר מוכח להדיא דאחד מהם רבה או רבא עכ"פ היה בארץ ישראל מוטב לבחור המסתבר ולומר דרבה הוא שעלה לארץ ישראל דברבה נמצא סבה בפרק שני דייני גזירות אבל ברבא לא נמצא בשום מקום איזה סיבה ועליה שעלה [זהו הפירוש הטוב והישר והיפה בדברי תוס' במה שכתבו דאלו רבא לא עלה לארץ ישראל כמו רבה אשר לכאורה מחוסרין הבנה] והנה דהגירסא בהמצניע דף צ"ה: הוא רבה. חזינן שעלה רב אסי. לארץ ישראל ממה דאמר ליה רב אסי. וכדי שלא נימא רלמא הגירסא בהמצניע הוא רבה להכי מייתו תוספות לראיה גמרא סוף שני דייני גזירות וכדאמרן. מיהו עיקרא דמלתא מה שהוכיחו ממה דאמר ליה רב אסי רבי אתה אומר בגירסא זו לא נמצא לפנינו והיתה כתובה לפני תוס' וחידוש שלא הרגישו בזה המפרשים] דרבה עלה לארץ ישראל מנא להו דלמא רב אסי היה בבבל קודם שעלה לארץ ישראל או אחר כך באחד הזמנים היה בבבל. וראיה קצת ששמו מוכיח עליו כנודע דכל רב מבבל ועיין רש"י כתובות דף מ"ג: ד"ה רבי זירא. עוד ראיה גדולה שאין עליה תשובה מסוגיא קידושין דף ל"א: רב אסי הוה ליה אימא זקינה וכו' שבקה ואזיל לארעא דישראל וכו' הרי דרב אסי היה בבבל. ועיין עוד במועד קטן דף כ"ה. כי הוינן התם וצריך עיון גדול. ומעתה סבירא להו לרש"י והערוך לשני הפירושים שאין שום ראיה שהלך רבה לארץ ישראל עדיפא להו דהפירוש חזיתי' לראשך קאי אאביי גופי' והוא הלך לארץ ישראל וודאי התוס' לסברתם דנמצא דרבה הלך לארץ ישראל ניחא להו לומר דקאי ארבה מלומר דקאי אאביי שלא נמצא עליו וכדאמרן למעלה אמנם הערוך ורש"י דלא סבירא להו כך פירושו דעדיפא לומר דרישך קאי אאביי גופי': איברא ראיה גדולה יש בשבועות דף יו"ד: אמר ליה רב חסדא לרבה מאן צייית לך לר' יוחנן רבך משמע להדיא שלמד רבה לפני רבי יוחנן:

קרקר א' בבא בתרא דף כ"ג. אפיקו לי' קרקור מהכא. פירוש צפצוף העורבים וזעקתם עכ"ל. ז"ל רש"י עורבין שדומין בצעקתם כקורין קורקור:

שם תענית דף כ"ט. מקרקר עליהן כתרנגולת שמקרקת על בני'. פירוש מקרקר קיר ושוע אל ההר עכ"ל. לפנינו איתא אף בהקב"ה נאמר מקרקיר קיר ושוע אל ההר. וז"ל מקרקר.

לשון יללה. קיר ושוע. מקונן וזועק לשון הנה קול שועת בת עמי (ירמי' א') קיר כמו קירי דבשחיטת חולין (דף קל"ט) ע"כ. וצ"ע דבחולין דף קל"ט: איתא קירי קירי ופי' רש"י לפי ענינו קירי. אדוני קירי הוא לשון אדון וכו' ע"ש. ואפשר דכך צריך להיות ברש"י קיר כמו מקרקרן. דבשחיטת חולין דף נ"ג:

קרתן דמאי פרק ו' משנה ד' קרתני שקבל שדה מירושלמי. פירוש בלשון ערבי קורין לכפר אלקריא"ה עכ"ל. התי"ט כתב שמצא כן בפירוש אחת. ואשתמיטתי' שכן ממש כתב רבינו הכא. ועיין מה שכתבתי בסייעתא דשמיא בחבורי יש סדר למשנה ומה שכתבתי לעיל ערך קרי' א':

קש ג' פסחים דף מ"ג. מנחות דף נ"ד. נהי דחמץ גמור לא הוי נוקשא הוי פי' כגון עמולין של טבחים וזומן של צבעים וקולן של סופרים שנתחמץ מאליו בלי שאור עכ"ל. בפסחים דף מ"ג פי' רש"י וז"ל כגון שיאור דנוקשה הוא דאינו ראוי לאכילה הואיל והחמיץ קצת ולא גמר ולהחמיץ עיסות אחרות כשאור נמי לא חזיא במנחות דף נ"ד. ז"ל נוקשה לשון רעוע כלומר חמץ שפל:

קש ד' בבא בתרא דף קס"ז: היא היא קשיא ובגר לה קלא עכ"ל. לפנינו איתא קצת בנוסחא אחרת:

שם בבא מציעא דף ק"ח: ההוא גברא דקבל פרדיסא לעשר שנין וקש לחמש שנין עכ"ל. לפנינו איתא דמשכין:

קשקש וי"ו מועד קטן דף ג'. תרי קשקושי הוו חד אברויי אילנא וחד סתומי פילא. כבר פירשתי בערך אבר יש מפרשים קשקוש היינו עידור אלא שעידור בגפנים וקשקוש בזתים עכ"ל. וכן פי' רש"י במועד קטן ובעבודה זרה דף נ': פי' רש"י קשקוש חפירה תחת הזתים:

קשב ב' בבא קמא דף נ"א: ההוא גברא דף צ' קשבא מחברי'. פירוש קשבא ציני והוא מין דקל והוא דקלא פרסאה שמעולה ושמן ודיקלא ארמאה הוא קל וכחוש עכ"ל. ספר אחר דקל תלתא מחבריה פירוש דקל מיני' תלתא דיקלין לדידי חזי לי הנהו דיקלי דקל וג' ג' בחדא קינא הוו קיימי שהיו עומדין ג' דקלים בשרש אחד וקל חד מהנהו תלתא עכ"ל. גרסא ראשונה ופירושה הביאו תוס' ד"ה קשבא:

קשר א' סנהדרין דף ק"ח: תנו רבנן שלשה שימשו בתיבה וכולן לקו ואלו הן עורב וחם וכלב כלב נקשר עורב רק חם יצא ממנו כוש שלקה בעורו וישנו בערך פחם עכ"ל. לפנינו איתא חם לקה בעורו. פי' רש"י שיצא ממנו כוש. וגרסת רבינו יותר נכונה:

קתל מגלה דף י"ג. וישנה ואת נערותיה לטוב רב אמר שהאכילה מאכל יהודי ושמואל אמר קותלי דחזידי. חולין דף י"ז. ובתים מלאים כל טוב קותלי דחזירי. פירוש בלע"ז פכי"ש. פירוש אחר של גאון חתיכות בשר שמן מבשר חזיר שעושין אותו מקמח וסולת ונקרא קתל ובטיית כותל ויש ששונין הא דמגילה קדלי דחזירי ומפרש עורף של חזרת כלומר ראש של חסא עכ"ל. לפנינו בחולין אית' **כתלי** ובמגלה בגמרא איתא **קדלי**. אמנם ברש"י איתא כתלי דחיזרי בקוני"ש שמינים ומתוך אונסה לא נענשה. וז"ל תוס' קדלי דחיזרי וחס ושלום היא לא היתה אוכלת. וכן נראה עפ"י הערוך. שינוי לדעת בחולין איתא כתלי ובמגלה איתא קדלי. משום דבחולין הסוגיא איתא שם דהותר להם בשבע שכבשו דבר טמא משא"כ במגלה דחס ושלום היא לא היתה אוכלת ולכך הוכרח לגרוס קדלי דחיזרי דהיינו עורף של חזרת. והנה לכאורה דברי תוס' שכתבו שהיא לא היתה אוכלת צריכין ביאור דהא בהדיא איתא בגמרא ושמואל אמר שהאכילה קדלי וכו' כמו רב דאמר שהאכילה מאכל יהודי וכן לר' יוחנן שהאכילה זרעונים וכן איתא בעין יעקב בכל הנך מאן דאמר שהאכילה הרי להדיא כפירוש רש"י דאכלה. וראיתי ברי"ף שרצה לדחוק אנפשי' ממה דגבי שמואל לא נאמר שהאכילה עיין שם. ולדבריו צריך אני למחוק בכל הספרים תיבת שהאכילה. הגם בילקוט ראיתי שמואל אמר כתלי דחזירי אמנם שם גם בדברי ר' יוחנן לא נזכר שהאכילה אלא ר' יוחנן אמר זרעונים. ובכן דברי תוס' מצוה להבינם. ועל פי האמור יש לדקדק עוד טובא הא דהעתיקו התוס' קדלי דחיזרי ועיקר השם כתלי או קותלי כמו דאיתא בחולין דף י"ז. ולפיכך כראה דרפואה מתוכו הוי דזה הוא כל עיקר כוונתם דח"ו הוא לא היתה אוכלת אם היה זה כתלי דחזירי ולכך על כרחם לגרוס קדלי דחיזירי. וזהו המשך דבריהם קדלי דחיזירי. ויהי' קשה למה זה שינה כאן ולא כתוב ואמר כתלי או קותלי דחזירי ולכך סיימו התוס' ח"ו דהיא לא היתה אוכלת אבל קדלי דחיזרי והיינו ראש של חסא שפיר אכלה ומתיישבו דברי שמואל שאכלה קדלי דחיזרי וכפירוש הערוך:

נשלם אות קוף ונתחיל אות ריש

אות הרי"ש

רא ברכות דף ז': אמרה לאה (ראוי) מה בין בני לבן חמי עכ"ל צ"ל ראו:

ראש ראש השנה דף י"ז תנא דבי ר' ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה פירוש אדם ישר ותמים בדרכיו אם נכשל בחטא ועדיין לא בא חטא על ידו מעודו אותו החטא אין הקב"ה כותבו עליו אלא מעבירו וכך היא מדתו של הקב"ה שלא לחייבו מבתחלה

כדכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק אלא תלוי הוא ועומד עד שעת מיתתו ואם נמצאו זכיותינו מרובין עונותיו עברו ראשון והלכו להם ויהיה במחיצתן של צדיקים ואם נמצאו עונותיו מרובין מתחשב גם הראשון התלוי ועומד בכלל העונות שעשה אחר כן וקיימא לן דהני כולהו בזמן שמת בלא תשובה אבל אם מת בתשובה הקב"ה מוחל לו על כל עונותיו שנאמר ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו עכ"ל. כן פירש רב אלפס והביאו הרא"ש:

שם פירוש אחר והיא המדה היא המדה השביעית בויעבור שנקראו י"ג מדות והוא ורב חסד בית הלל אומרים מטה כלפי חסד ופירש רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון ומתרבה החסד עכ"ל. ברא"ש שם כתב פירוש אחר לגאון וששאלתם וכו' ושם כל הפירוש הזה:

שם באות הנ"ל ראש השנה אסור בתענית מהכא ירושלמי בריש גמרא דפרק סדר תעניות האלו רבי עקיבא מתריעין אבל לא מתענין שכן מצינו בראש השנה מתריעין אבל לא מתענין עכ"ל. עיין בזה בהרא"ש שילהי מסכת ראש השנה וכן כתב הטור אורח חיים סימן תקצ"ז עיין שם:

רב א' מכות דף מ': רבי מאיר אומר הוא מדבר על ידי עצמו שנאמר וזה דבר הרוצח אמרו לו הרבה שליחות עושה כלומר יותר מועיל דבור שני תלמידי חכמים שהן שלוחי בית דין מדברי הרוצח עכ"ל. ודע דבמשנה דף ט': איתא רבי מאיר אומר אף הוא מדבר וכו' וכתבתי שם מלת אף הוא בטעות אלא דלרבי מאיר צריך דוקא לדבר בעצמו כמשמעות בברייתא. ושוב מצאתי בתוס' י"ט שמוחק מלת אף:

שם באות הנ"ל בפסחים דף י"ג: ובסוכה דף מ"ה. אמר רחבא אמר רבי יהודה הר הבית סטיו כפול הי'. פירוש הי' מספקא לי' אי משום רב יהודה אי משום רבי יהודה והי' מדקדק שלא יחליף השמועות והי' שונה רבי ואמר רבינו יחי לעד אינו כן אילו הי' אומר רבי ולא הי' אומר לא רב ולא רבי ואינו מלה כלל ואינו אומר טעם ולא כבוד לו וכך אמר יחי לעד כי רחבא לא ראה את רבי יהודה מעולם ולא ראה אלא רב יהודה וסופר טעה וכתב רבי יהודה וראו הגאונים בזמן הזה שאין באותו הדור רבי ואמר כך אלו דברי חננאל זצ"ל ולפירוש הראשון מצאנו סיוע בפרק מקום שנהגו בפסחים דף נ"ב: אמר רב ספרא נקוט דרב הונא בר איקא בידך דדייק וגמיר שמעתתא מפומי' דרבי' כרחבא דפומבדיתא וכו' עכ"ל. בפסחים דף י"ג: ז"ל תוס' אמר רחבה אמר רבי יהודה לפי שהי' רבו מובהק קרי לי' רבי עכ"ל: ובפסחים דף נ"ב: אמר רב נקוט הא כללא דרב הונא בידך דדייק וגמיר שמעתתא מפומי' ררבי' כרחבה דפומבדיתא דאמר רחבה

אמר רבי יהודה הר הבית סטיו כפול הי' סטיו לפנים מסטיו [וזה הסוגיא שהביא רבינו בסמוך ולפירוש הראשון מצאנו וכו' בפסחים וכו'] וז"ל רש"י ד"ה דקים לי' דאיהו דייק שמעתא מפומי' דרבי' כשהשמועה יוצאה מפי רבו מדקדק ואומר לרבו לשנותה פעם שניי' ומבחין הימיני הן או לאו: כרחבא דפומבדיתא שהיה מדקדק בשמועתו לדעת ממי קבלה: רבי יהודה. ספק שמעה מרב יהודה או מרבי יהודה נשיאה דהוה נמי בההוא דרא עכ"ל. ובברכות דף ל"ג: (רבי זירא הוה רכיב חמרא היה שקיל ר' חייא בר אבין בתרי' אמר לי' ודאי דאמריתו משמי' דר' יוחנן הלכה כרבי אליעזר ביום טוב שחל להיות בשבת (פי' רש"י שאין מתפללין אתה חונן) (שאמר הבדלה בהודאה) אומר לי' אין וכו' אמר לי' לאו הלכה איתמר אלא מטין איתמר רב יצחק בר אבדימי אמר משום רבינו הלכה ואמרי לה מטין ר' יוחנן אמר מודים ורבי חייא בר אבא אמר נראין אמר רבי זירא נקוט דר' חייא בר אבא בידך דדייק וגמר שמעתא מפומא דמריא שפיר כרחבא דפומבדיתא דאמר רחבא אמר רבי יהודה הר הבית סטיו כפול הי' סטיו לפנים מסטיו. וז"ל רש"י נקוט דרבי חייא בר אבא בידך. שהוא מקדק בלשון רבו וקובע בו סמנים שלא יתחלף לו מטין במודים או בנראין: כרחבא. שהי' מדקדק בלשון רבו ואומר סטיו כפול הי' ואע"פ שבלשון משנה קורהו אצטבא בפסחים ובסוכה על גב האצטבא הוא דקדק בלשון רבו ולא אמר אצטבא כפולה היתה ויש פותרין הא דרחבא מדאמר רבי יהודה דדייק ספיקי דרבוותי' אי מדרבי יהודה או מדרב יהודה וקשיא לי' בגווה טובה חדא דרחבה לא ראה רבי יהודה מימיו לא רבי יהודה בר' אלעאי ולא רבי יהודה נשיאה ועוד כולהו אמוראי נמי דייקי לומר דבר בשם אומרו ועוד ליכא למימר מהא דדייק לישנא דשמעתא אלא ספיקי דרבוותא עכ"ל.) עיין קונטרס סימן ך"ו:

ראתן גיטין דף ע'. (שייך לעיל אות רבא) נדה דף י"ז. הקיזו שניהם ושימשו הויין להן בנים בעלי ראתן. בבראשית רבה פרשה מ"ח וינגע ה' את פרעה ובויקרא רבה פרשת זאת תהי' אמר רבן שמעון בן גמליאל מצאתי זקן אחד מוכה שחין בציפורי ואמר לי כ"ד מוכי שחין הן ואין לך מכולן רע לתשמיש אלא ראתן בלבד ובו לקה פרעה הרשע עכ"ל. ובמוסף (**א"ב** פירוש בלשון יוני כל מין נזילה וגם זוב דם שכבת זרע ושלשול) עכ"ל. עיין כתובות דף ע"ז: (שם איתא בהא לישנא תניא אמר ר' יוסי סח לי זקן אחד מאנשי ירושלים עשרים וארבעה מוכי שחין הן וכולין תשמיש קשה להן ובעלי ראתן קשה מכולן ממאי הוה דתניא וכו' הקיזו שניהן ושימשו הוין להו בנים בעלי ראתן וכו' ומאי סימני' דלפן עיני ודייבי נחירי' ואתא לי' רירא מפומיה ורמו דידבי עילוי'. פי' רש"י בעלי ראתן. שרץ יש לו במוחו):

רב ד' חולין דף צ': תמיד דף כ"ט פרוכת דתנן בסוף שקלים דף י"ב ומשמנים ושתים רבוא נעשית. פירוש פ"ב כיכרין פירוש אחר ומשמנים ושתי ריבוא כלומר פ"ב בתולות ארגוה עכ"ל. וז"ל רש"י בחולין משמנים ושתים רבוא חוטין לישנא אחרינא ריבות נערות העוסקות בה. וז"ל הרמב"ם בפירוש המשניות שמונים ושתי רבוא שמנה מאות אלף ועשרים אלף דינר וכל מה שנזכר בזה הפרוכת הכל לשון הבאי וכן ביארו בש"ס. וז"ל הרב מברט' פ"ב רבוא כך הי' מנין החוטין שהיא נעשית מהן פירוש אחר מנין דינרי זהב שהיו מוציאין עלי' ויש ספרים שכתו' בהם ובשמנים ושתים ריבות כלומר בפ"ב נערות בתולות היו מתעסקות בעשייתה. ואמנם מדברי רבינו נראה שאינו משנה הגרסא מרבוא אל ריבות אלא הניח הגרסא כמות שהיא בתוספת יו"ד בין רי"ש לבי"ת:

שם גיטין דף ל"ח: (שייך לאות רב א' דבור ג') רב תנא הוא ופליג. פירש רב האיי גאון זצ"ל דלישנא דייקא מפומא דרבוואתא מצאנו רב אבא בג' מקומות חד בפרק שלשה שאכלו בברכות דף מ"ט. רב אבא אמר צריך שיאמר הודאה תחלה וסוף. ואידך בכתובות דף פ"א. רב אבא אמר שאלתי את סומכוס. ובשבת דף קל"ב רב אבא אמר הטבילה ואח"כ ילדה ואבא הוא רב כאשר פירוש בערך אבייי. פירוש אחר רב תנא הוא ופליג רב הוא מכלל לוי ובר קפרא ורבי שמעון בר רבי ורבן גמליאל בר רבי ועוד הוא מכלל אמוראי כגון שמואל ורב הונא קמא וזולתם ואין ברייתא דוחה דבריו לפי שהוא תנא חולק עם תנא עכ"ל. לפנינו בשבת דף קל"ה. [ולא כמו שמציין בצד הגליון קל"ב] איתא להך ענייגא רב חמא אמר ילדה ואח"כ הטבילה וכו' הטבילה ואח"כ ילדה וכו' וכן משמע לעיל בערך אבייי שכתב הערוך ויש בתנאים שקורין רב במקומות ידועים כגון רב חמא אמר בשבת עכ"ל. והנה לדעתי באשר לא מצאתי זולת רב חמא הנזכר בשבת דף קל"ה: הנ"ל כיון להך רב חמא וצ"ע:

רבג אהלות פרק (ב) (צ"ל ג משנה ז') ובסוכה דף כ': וכן מרבג של אבנים וכן סוור של קורות שבת דף קכ"ה: פעם אחת הלך רבי למקום אחד ומצא מדבג של אבנים. ס"א מרבך. פירוש מרבג כמו בנין של אבנים זה על גבי זה כדתניא בריש תורת כהנים לענין זריקה יכול יהא זורק ורובג ופירוש שיתן אחד כמו מרבג של אבנים עכ"ל. לפנינו בשבת איתא נדבך. פי' רש"י אבנים סדורות ומוקצות לבנין. (ובסוכה דף כ': איתא לפנינו מדבך ולדעתי קרוב לשון זה ללשון נדבך כי מ"ם ונו"ן מתחלפים) עיין פירוש רש"י:

רוביא כריתות דף ו'. ובהוריות דף י"ב אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא יהא רגיל אינש למחזי בריש שתא קרא. רוביא. כרתייסילקא. ותמרי. פירש רש"י (רוביא.) תלתן ולא נהירא לי כי תלתן נקרא בלשון תלמוד שבלוליתא ולפי דעת רש"י יש לגרוס

למיחזי בריש שתא ולא למיכל בריש שתא כמו שכתוב במקצת נוסחאות כי התלתן אינו נאכל אלא בשעת הדחק עכ"ל המוסף. בכריתות דף ו'. איתא **למיכל** אבל בהוריות איתא **למחזי** ועיין ערך קר ו' כתב רבינו גמרא דכריתות וגרס למחזי וכתבתי שם דבטור אורח חיים סימן תקפ"ג גריס למיכל וכן בשולחן ערוך אורח חיים שם סעיף א' כתב יהא אדם רגיל לאכול בראש השנה רוביא דהיינו תלתן וכו' הרי אף לפירש תלתן גריס למיכל וס"ל דלא כסברת הרב המוסף. דלעיל כתב רבינו סימן ק"ר כס"ת היינו לאפוקי מטור שכתב אתרוגא. ובמ"ש הרב המוסף דיש לגרוס למיחזי ולא למיכל כי התלתן אינו נאכל אלא בשעת הדחק. אמת שכך כתב הרמב"ם בפרק י"א מהלכות תרומות דין ט' ובפרק י"ב דין ז' שהתלתן אינו למאכל אדם ופירש הכסף משנה אלא על ידי הדחק. אבל בפרק ב' דין ח' כתב התלתן אע"פ שאינו אוכל אדם כשיקשו הואיל ורוב האדם אוכלין אותן בתחלתן הרי הן חייבין בתרומה ובמעשר עכ"ל הרי דבתחלתן נאכלין התלתן לדוב בני אדם. וכן מוכח ממה שפירש הרב מברטנורה ריש פרק קמא דמעשרות כלל אמרו במעשרות כל שהוא אוכל למעוטי סטים וכו' שאלו אינם אוכל אעפ"י שהן נאכלין ע"י הדחק אינם חייבים במעשרות. ואלו בתלתן תנן שם במשנה ג' התלתן משתצמח חייב במעשר שמע מיניה דנאכל לרוב בני אדם אפילו שלא על ידי הדחק. וכן מוכח מבבא קמא דף פ"א. כאן לאדם כאן לבהמה שאריה משארי לאדם לא שאריה משארי לבהמה ע"ש. הרי שזורעין התלתן למאכל אדם. אמור מעתה אין דבריו מוכרחין למחוק גרסת למיכל. ודע דבב"ק שם בריש הענין פי' רש"י תלתן מין קטניות ושמה פנגרי"א. ובר"ה דף י"ב: פי' רש"י תלתן מין תבלין ושמה פינגר"י. ובמ"ש עוד הרב המוסף על פירוש רש"י רוביא תלתן דלא נהירא כי תלתן נקרא בלשון תלמוד שבלוליתא. אמת שכך נקרא בגיטין דף ס"ט: ופי' רש"י תבלוליתא תלתן פינוגר"י. אבל וכי לא נראה פעמים הרבה דדבר אחד נקרא בשמות הרבה ואדרבה מדפירש רש"י בשניהם פינגור"י חזינן דדבר אחד הוא וכן בעבודה זרה דף ל"ח: פי' רש"י שבלילתא פנגריי"א והוא תלתא. הרי דתלתן ושבלוליתא אחד הוא. וכן במנחות דף מ"ב: מיא דשבלילתא. מים היוצאין מין התלתן שקורין פנגרי"א:

רבב שבת דף כ': (שייך קודם אות רב"ג) של זפת ושל גפת ושל רבב ושל גבינה. שם דף ע"ח: רבב כדי לשום תחת אספוגית קטנה. שם דף קי"ד. כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה שנאמר ולמשניאי אהבו מות. פירוש רבב שומן וקירא ונפטא וזפת וכיוצא בהן אם נמצא על בגדו של חכם חשוב ממשניאי התורה שאין בני אדם דבקין בו שלא יתלכלך מלבושם בו. ופירוש (רב"ב) (צ"ל רבד) דם יבש כמו ריבדא דכסוליתא

וכו' ותלמיד חכם שנמצא דם על בגדי העליון הרי זה מכוער עכ"ל. ובמוסף (**א**"**ב** לפי דעת התוספות רבב ורבד מענינן אחד וכו') לשון רש"י שבת דף כ': רבב שומן ושעוה וכל דבר הניתך. ובדף ע"ח: פי' רש"י רבב שומן או שמן. ובדף קי"ד. פי' רש"י רבב שומן וחלב. ובזבחים דף צ"ח: פי' רש"י כל דבר הניתך כגון שומן וחלב ושעוה. עיין קונטרוס סימן נ"ג:

רבע א' סוטה דף ל"א: ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קמעה עוכרתו אדם שאין בו אלא רביעית אחת על אחת כמה וכמה. פי' הוא הדם הצלול שבלב שממנו משתיית הלב אין בו אלא משקל כ"ה כספים שהוא רביעית לוג עכ"ל. תוס' כתבו פירוש זה בשם ר"ח בד"ה אדם:

שם באותו אות הנ"ל ר' אמי ור' אסי טעמו עד רביעתא. פירש גאון טעימה זו אין בה בליעה כל עיקר אלא טועם ומשליך ואין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו ודאי לא פורש בכל טעימה כדי רביעית או ביום כולו בכמה פעמים עד כשיעור זה ומן הכלל למדנו דאכילה ושתי' הוא דקביל עלי' והא לא אכיל ושתי אבל הנאה לא קביל עלי' אף על גב דקא מתהני אין בכך כלום הלכך טועם ואין בכך כלום ורבי אמי ורבי אסי דהוו טעמי עד רביעית אם תאמר כך הי' מעשה שכל זמן שהן מבקשין לטעום מכניסין רביעית לתוך פיהן הרי אין צריכין לכל כך כי פחות מכך הרבה מאוד בבואו אל הפה הרי הטעם נודע אלא שמע מינה שאין טועמין ביום התענית כולו מכל המינים בכמה טעימות אלא עד רביעית אבל יותר מכאן לא ואין זה מותר עד שיהא מתכוון מעיקרא לטעום שיהא נזהר מבית בליעתו שלא יכנס בו כלום עכ"ל. כתבו התוס' והרא"ש והטור ומבואר בבית יוסף אורח חיים סימן ר"י ותקס"ז באריכות עיין שם בשם רבינו חננאל:

רבע ג' בפרק אין עומדין (ברכות דף ל"ג) רשב"ג אומר גשמים שירדו שבעה ימים זה אחר זה יש בהן כדי רביעה שניי' עכ"ל. צ"ל **בפרק מאימתי מזכירין במסכת תענית דף** ו':

רד ב' כלים פרק כ"ט נומי הסגוס והרדיד. פירוש רדידי בלשון ישמעאל רדא והוא צעיף דק שמכסה האשה על ראשה וצעיף תרגום ירושלמי רדידא ותכס בצעיף ותתעלף ויש מדמין לו נשאו את רדידי והצניפות והרדידים תרגום ורדידיא וכבינתיא וזה פירוש תנתן כבינתי לבתי עכ"ל בבבא בתרא דף קנ"ו: והביאו תוס' שם ד"ה כבינתי:

רד ד' שבת דף ג.: הדביק פת בתנור בשבת במזיד התירו לו לרדותה קודם שתאפה שיבא לידי איסור סקילה. שהאופה בשבת מאבות מלאכות הוא ולא איפשיטא וקשיא לן מכדי רדיית פת חכמה ואינה מלאכה דגרסינן בפ' כל כתבי בשבת דף קי"ז: תנא דבי שמואל

כל מלאכת עבודה לא תעשו יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהן חכמה ואינן מלאכה וכיון שאינה מלאכה אמאי לא פשטו לה להיתירא ואומר רבינו חננאל זכרונו לברכה קבלנו מרבותינו כי בעיא זו להיתר יכפטור ומותר הוא לפיכך לא איפשיטא. וי"א כי רדיית הפת האפוי' היא חכמה ואינה מלאכה אבל רדייתא בעודה עיסה קודם שיקרמו פני' מלאכה היא הלא תראה הפת האפויה אפשר לרדותה בסכין וכיוצא בה אבל העיסה אי אפשר לרדותה אלא בידים שנמצא כמו לש ועורך ומתקן הוא ואינו מקלקל ולפיכך לא הזכירו במקום הזה הא דתני דבי שמואל כלל ללמד שאין שאין דומה זה לזה עכ"ל. ועיין תוס' בשבת דף ג': ד"ה התירו לו לא הזכירו מדברי רבינו חננאל כלום. אמנם בתוס' ראש השנה דף כ"ט: ד"ה רדיית הפת. הביאו וע"ש מה שהשיגו עליו. וכדאי לעיין בדברי ההעתקות דברי רבינו הערוך דהכא לעת הכושר:

רד ה' פרה פרק ג' רבי יוסי אומר אל תתנו מקום לאפיקורס לרדות אלא הוא נוטל ומקדש. יומא דף מ': עלה בשמאל מהו שיחזירו לימין אמר אל תתנו מקום לאפיקורוס לרדות. פירוש לרדות אותנו למצוא תשובה להשיב אותנו לומר כיון שתעשו כך וכך יאמרו עזאזל רשות אחרת היא מיהו אחת גדולה לפיכך הוצרך לכבדו בימין שהוא משובחת והן אינן יודעין כי גזרת הקדוש ברוך הוא ואין להרהר אחריו עכ"ל. במוסף (**א"ב** לרדות פירוש ליסר אותנו וכו' תרגום מוסר מרדותא וכו' פירוש אחר לרדות לשלוט עלינו מלשון מקרא וירדו בדגת הים) עכ"ל: ז"ל רש"י אל תתנו מקום לצדוקים. תלמידים החולקים על התורה לרדות ולמשול בהן לקפח אתכם בדברים שיאמרו לפי רצונם הם עושים:

רד ו' שבת דף קי"ז: תנו רבנן הציל פת נקי' אינו מציל פת הרדאה. פסחים דף ל"ז. תנו רבנן יוצאין בפת נקיי' ובהרדאה. פירוש לחם עב ובלשון לעז הוא ארד"ו עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב הדראה) עכ"ל. ופי' רש"י בשבת הדראה. פת קיבר שניטל הדרי'. ובפסחים דף ל"ו: פי' רש"י הדראה שניטל כל הדרה דהיינו פת קיבר וכן כתב הרי"ף בפרק כל שעה תנו רבנן לחם עוני וכו' יכול לא יצא אדם ידי חובתו אלא בפת הדראה וכו' פירוש פת סובין ע"כ וכתב הר"ן פת הדראה פירש הרי"ף פת סובין ונקרא פת הדראה שנטלה כל הדרתו [וכן פי' רש"י] ולא נהירא דהא אמרינן לקמן יוצאין בפת נקיי' ובהדראה ובוודאי שאין יוצאין ידי מצה אלא בלחם שחייב בחלה [ופת סובין אינו חייב בחלה] כדתנן במסכת חלה וכו' לפיכך כתב הרמב"ן ז"ל שהדראה מלשון הכנה והדירה שבתבואה שאמרו במסכת פרה והיא התולעת הנעשית בתבואה והתבואה הנאכלת ממנה נקראת דראה עכ"ל. והרא"ש כתב בזה הלשון פת הדראה פת סובין וכן פי' רש"י שניטל ממנה הדרה והרמב"ם ז"ל כתב אין יוצאין בפת סובין ולא בפת מורסן אבל לש

הוא את העיסה בסובין ובמורסן שבו ויוצא בו וכן דעת הרב אלפס שכתב פת סובין כלומר שלא הוציא ממנו הסובין דאלו פת סובין לא מיקרי לחם ופטור מחלה עכ"ל. הנה מדברי שניהם. הר"ן והרא"ש נלמד דדברי רש"י שפירש שניטל הדרה. נשאר בתמי' רבה דהא אין יוצאין בפת סובין מטעם שאין בו דין חלה. וצריך עיון גדול. והרב המגיד בפרק ו' מהלכות מצה כתב אדברי הרמב"ם שאין יוצאין בפת מורסן. זה יצא לרבינו ממה שאמרו במסכת חלה נטל מורסנן וכו' ומוכח משם שאין המורסן והסובין חשובין פת ומה שאמרו בפרק כל שעה דף ל"ו: יכול לא יצא אדם אלא בפת הדראה ת"ל מצות מצות ריבה וכו' הדראה כתב בהלכות פירוש פת סובין ומשמע דיוצא בפת סובין כבר כתב הרא"ה דלאו למימרא פת סובין לחודייהו דההוא לא חשיב פת כלל אלא לומר שלא נטלו סובין עכ"ל. ולדעתי מאן דקמותיב ה"ה הר"ן על הר"יף שפיר קמותיב ולהכי האריך הר"ן והקדים לכתוב ונקרא פת הדראה שנטלה כל הדראתו אשר לכאורה הוא מיותר והוה לי' להקשות על הרי"ף בלאו הך הקדמה ונקרא וכו'. אמנם דלא נימא דהרי"ף מיירי כסברת הרא"ה והרא"ש הנ"ל דהיינו שלא נטלו סובין לכך הקדים הר"ן וכתב ונקרא פת הדרא' שניטל כל הדרה ואי אמרינן כסברת הרא"ה והרא"ש יקשה למה נקרא הדראה ועל כרחיך ממה דנקראת הדראה פירושו שהיא פת סובין בלבד מקשה שפיר על הרי"ף ולפי זה גם על הרמב"ם איננו מספיק מה שתירץ הרא"ה ז"ל ולכך איפשר לומר דגרסת הרמב"ם ז"ל היה כגרסת רבינו הערוך הדראה פירוש לחם עב ותו לא קשה מידי. ועיין קונטרוס סימן ז':

רד ז' שבת דף צ"ט. וכמה רוחב עגלה שתי אמות ומחצה למה לי באמתא ופלגא סגיא כי היכי דלא לירדו קרשים פירוש אם הם שתי אמות ומחצה אפשר שישמט הקרש וירד ולא יכון עכ"ל. ע"ש (ולפנינו איתא כי היכי דלא לדדו הקרשים. וז"ל רש"י שלא הוי הקרשים המוטלין לארכן על דפנותיהן לרחבן מידדין ונוטין לכאן ולכאן שאם מושבות הקרשים קצר מתוך שהן ארוכות ויוצאות לחוץ הרבה יכבד אחד מן הראשין כשהן מידדין בהליכתן ויפלו עכ"ל רש"י:)

רד ח' יומא דף כ': ג' קולן הולך מסוף העולם ועד סופו וכו' עד וי"א אף רדיא. פירוש זה דומה לרידיא דתעניו' בסוף גמרא דסדר תעניות דף כ"ה: ושם מפורש דדמי. לעגלא תילתא והיינו קול התור נשמע בארצנו. ופירוש תור היינו עגל שהוא עגלא תילתא בן ג' שנים עכ"ל. ז"ל רש"י דמי לעגלא. ולא גרסינן תלתא. ואולי דרש"י לשיטתיה שפירש עגלא תלתא שהוא שלישי לבטן [ועיין תוס' בכורות דף י"ט. בד"ה דהך שלא וכו'] ולכך

מוחק תלתא. אבל רבינו שהוא גורס תילתא ופירוש בן ג' שנים שפיר יש לגרוס דנתן סימן דדמי לעגלא תולתא בגודלו [ועיין תוס' גיטין דף נ"ו ד"ה עגלא תלתא]:

רד ט' בבא בתרא דף י"ב. בבבל מאי אמר רב יוסף כי רדי יומא. ומקשינן עלה שדה שחורש בה יום אחד אין בה כשיעור זריעה ביום אחד משלים זריעתה בחצי היום מה יעשה הפועל בשאר היום ישב בטל או יומא זרעה לא הוו ב' יומי כרבא. ופרקינן אי בעית אימא יומא זרעא והאי דאמרת לא הוו ב' יומי כרבא. כרוב יומא ופלגא והדר תני וכרוב עד דשלים יומא. אי בעית אימא יומא כרבא וכשיבא לזורעה חורש ובחזירתו עוד מושך המחרישה על הקרקע וזורע וזהו פירוש דזרעי לה כי רודי והוא חורש תרגום והוא רדי וכו' עכ"ל. גירסת רבינו הוא כלשון רש"י בפי' הראשון ובפי' השני כתב רש"י כגרסא שהיא לפנינו איבעית אימא יומא דכרבא דכריב ותני ועיין שם דהסכים רש"י לגרסא השנייה. ועיין בתוס' מה שכתבתי בשם ר"ח הגרסא ודע דבגמרא ורש"י איתא בי רדו יומא וגרסת רבינו כי רדי יומא:

רהט ב' תענית דף י"א. חגיגה דף י"ו. אבני ביתו ורהיטי ביתו של אדם הן מעידין בו שנאמר כי אבן מקיר תזעק וגומר עכ"ל במוסף (**א"ב** לשון מקרא זה רהטינו ברותים) עכ"ל. וכן פירש רש"י בשיר השירים סימן א':

רהטון ברכות ל"ב: על כל רהטון ורהטון בו ל' לגיון. פירוש ענין שרים עכ"ל. לפנינו איתא שלשים לגיון ועל כל לגיון שלשים רהטון ועל כל רהטון שלשים קרטון ועל כל קרטון שלשים גסטרא. ועיין לעיל בערך גסטרא ובערך קרטון תראה כי נוסחא אחרת היה לרבינו. ודע דרש"י כתב לגיון וגסטרא וקרטון שמות של שררה הם כגון שלטון והגמון ודוכס ופחה עכ"ל. נראה בעליל דבטעות הדפוס חסר רהטון. וצ"ל לגיון ורהטון וקרטון וגסטרא ולזה המשיל רש"י אותן ארבע שררות נגד ד' כגון שלטון והגמון וכו':

רוס בבא מציעא דף ל"ג. א' ומחצה במיל זהו רוס פי' מהו רוס כמטחוי קשת ולמה נקרא מטחוי קשת לשון רוס זה הרוס חשבון הוא מאתים וששים ושש לפי שמאתים ששים ושש הוי מטחוי קשת ותמנהו ותמצא ז' פעמים ר' הרי אלף וארבע מאות וז' פעמים ס' הרי ארבע מאות ועשרים סך אלף ושמנה מאות ועשרים וז' פעמים ו' ארבעים ושתים וחצי רוס קל"ג סך הכל אלף תשע מאות ותשעים וחמש הרי אלפים פחות ה' אמה וזה חסרון הה"א אל יקשה בעיניך לפי שלא היה יכול לעשות רוס. (צ"ל ריס) שהי' עולה החשבון יותר מאלפים ולכן העמידו ברוס עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב ריס) עכ"ל. ז"ל תוס' בד"ה וזהו ריס אית דגרסי רוס דזי"ן ומחצה רוס עולה אלפים דהוי

שיעור מיל וכו' ובלתי ספק שעיקר כוונת התוספות כפירוש רבינו אלא שקצרו הרבה ועיין מהר"ם ומהרש"א:

רז ב' בבא בתרא דף צ': וקרי ליה רוז פפא. פירוש מדות רב פפא שחישב ברזי לבו. פי' אחר למידה היו קורין בלשונו רוז. חרש לאמר תרגומו ברז למימר. ותבא אליו בלט תרגום ועלת רות ברז עכ"ל. ז"ל הרשב"ם רוז פפא לשון מדה הוא באותה המלכות ואית דגרסי רז פפא כלומר עצת רב פפא ולא נהירא דאינו לשון גמרא. ובתוס' יבמות דף ע"ט גרסי דון פפא ועיין מה שאכתוב לקמן בערך רונגר:

רחץ ב' מה הבטחון הזה אשר בטחת (מלכים ב י"ח:י"ט) מה רוחצנא הדין דרחצת עכ"ל המוסף ולשון גמרא סנהדרין דף ז'. גברא דרחצנא עלי'. וכתבתי בתיקוני כלי שרת תרגום בטח דכתיב בראשית ל"ד ודברים י"ב ול"ג. לרוחצן ולא ידעתי מדוע הביא הרב המוסיף מן המאוחר מלכים ב' י"ח:

רחש א' תרומות פרק ח' חולין דף י'. כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה. תרגום שרץ ריחשא כגון הנחש והלטאה וכיוצא בהן עכ"ל. הכי מוכרח לפי גמרא דילן דמקשה ישתה הא קחזוי ליה ומשני אלא ישתה ויחזור לחורו [וכ"כ רש"י הרחש נחש רחש תרגום של שרץ] לאפוקי מירושלמי שכתבו תוס' דשפיפון שמו ע"ש:

רחש ב' מנחות דף ס"ג. מרחשת דאתיא (ארחשושי הפה) צ"ל ארחושי הלב. כבר פירשנו בערך חבת עכ"ל במוסף (**א"ב** לשון מקרא זה רחש לבי דבר טוב) עכ"ל וכן מייתי הש"ס שם מקרא זה:

רטב א' פסחים דף ע"ה: נטף מרוטבו. חולין דף ק"כ. העור והרוטב עיין בערך קף השלישי וכו' ובגמרא העור והרוטב בחולין דף ק"כ. מפרש חלב דקרוש עכ"ל. לעיל בערך חל גרס חלא:

רטן א' שבת דף קמ"ז. הרטנין יוצאין בסודר שעל כתפן. פי' הרצים יוצאין בסודר שעל כתפיהן מקובץ ולא משולשל בשביל שלא יעכבו לרוץ עכ"ל. ורש"י פירש והרטנים על שם מקום. וז"ל תוס' הרטנים כמו הרהטים (הערוך פי' הרצים) עכ"ל. ודע דז"ל הבר יתא סוחרי כסות היוצאין בטלית מקופלת ומנוחת על כתפיהן בשבת חייביו חטאת ולא סוחרי כסות בלבד אמרו וכו' וחנוני היוצא במעות הצרורין לו בסדינו חייב חטאת ולא חנוני בלבד אמרו אלא כל אדם אלא שדרכו של חנוני לצאת כך והרטנין יוצאין בסודרין שעל כתפן ולא רטנים בלבד אמרו אלא כל אדם אלא שדרכן של רטנין לצאת בכך וכן הוא באשר"י וכן באלפסי וכן כתב הבית יוסף בסי' ש"א בד"ה יוצא אדם וכו'. ומצאתי בתושבת הרשב"א וז"ל כתב מר וכו' תשובה כל ארץ ספרד נהגו לצאת וכו' ודרך מלבוש

הוא להם והרי זה כאותן שאמרו הרטנין יוצאין בסודר שעל כתפיהן ולא רטנים בלבד אמרו אלא כל אדם אלא שדרכן של רטנין לצאת בכך. צא ולמד הסכמת כל הגדולים כגרסא שהיא לפנינו. והנה בגליון הש"ס נדפס בזה הלשון ס"א היוצאת וכן גירסת ר"ח עכ"ל. והנה לפי ס"א חסר ענין שלם במימרא זו חייב חטאת או אסור והדבר צריך תלמוד שלא הערו בזה אחד מכל הפוסקים ואדרבא החליטו שהוא מותר מפני שדרכם בכך ומדברי כלם נלמד שלא היתה הגירסא של ר"ח לפניהם. ודע דבתוספתא סוף פרק ח' דשבת איתא יוצאין:

רטן ב' סוטה דף כ"ב. מסתברא כרב אחא בר יעקב דאמר מי שלא שמש תלמידי חכמים הרי זה מגוש דאמר רטין מגושא ולא ידע מאי אמר. פירש כמא דאמגושא רטין ולא ידיע מאי רטין תני תנא ולא ידע מאי אמר בשביל שלא שמש תלמידי חכמים ולא פירש תלמודו ולא סבר סברא. וחובר חבר תרגום ורטין רטן עכ"ל. וז"ל רש"י רטין. תרגום של חובר חבר (דברים י"ג) רטין רטן: מגוש. מכשף האוחז את העינים וגונב את הלבבות:

רטש בבא מציעא דף ל"ח: ערכין דף כ"ה: נקראת שדה רטושין עכ"ל. במוסף **א"ב** תרגום ויטש דוד ורטיש דוד) עכ"ל. בבבא מציעא דף ל"ט. מייתי הש"ס קרא אם על בנים רוטשה:

רד א' בבא קמא דף פ"א. כדקיימא ביני עשבים מירככא לשון ריכוך. לישנא אחרינא מירבבא שוטחת עצמה על גבי עשבים וגדילה באורך עכ"ל לפנינו איתא מירכבא ופי' רש"י מתפשטת וגודלת על העשבים ונעשין לה סמיכה כעין דלת של כרם:

רכב א' פסחים דף ג': בזכר קראו מרכב ובאשה קראו מושב. פירוש מרכב פיסוק רגלים ודרך גנאי באשה להזכירו אבל ברכיבת גמל וכיוצא בו שהוא משום פחד שמתייראת שלא תפול א"א שלא להזכיר רוכבת. רכבת כתיב ואם תאמר לכתוב ישבת חסר ו' לא אשכחן ישבת חסר ו' אלא למדרש או לרמז שכל יושבת מלא יושבת בארץ עוץ יושבת תחת תומי לפיכך רכבת בלשון קצרה עכ"ל. אהא דאמר הש"ס שם לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו מקשה ובאורייתא מי לא כתיב טמא ומשני אלא כל היכא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון נקיי' כל היכא דנפישין מילי' משתעי בלשון קצרה כדרב הונא אמר רב דאמר לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה ומקשה וכל היכא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון כבוד והא רוכבת ויושבת דכי הדדי נינהו וקאמר רכבת כתיב ועל זה מקשה רבינו וא"ת לכתוב ישבת חסר וי"ו ויהא כי הדדי [וכן מקשו רש"י ותוס'] ועל זה מתרץ רבינו שכל יושבת מלא בוי"ו לבר היכא דאיכא למדרש כתיב חסר וכן כתבו תוס' בתירוץ קושיא זו והביאו לראי' מבראשית רבה דדריש ולוט ישב בשער סדום חסר כתיב

אותו היום מנוהו שופט עליהם. [ולא ידעתי למה לא הביא ומהמוקדם תחלת פרשת וירא והוא ישב פתח האהל חסר כתב ביקש לעמוד וכו' והוא בבראשית רבה הביאו רש"י בפירוש החומש] והוי יודע בויקרא ט"ו פסוק כ"ג בזבה כתיב אשר יִשָּׁבֶת עליו ונמסר עליו ט' חסרים. מעתה לפירוש רבינו ותוס' בכל התשעה דכתיבי חסר לדרשה בא. ורש"י כתב בזה הלשון רכבת כתיב ואע"ג דמצו למיכתב נמי ישבת חסר מיהו כל חסרים שבתורה לדרוש הן באים וכאן למדך בחסרון זה שתתפוס לשון קצרה ואפילו הוא מגונה שהרי כאן תפס לשון מגונה וקצרו עכ"ל והנה לידע לתפוס לשון קצרה ואפילו מגונה זה כבר ידעינן מדכתיב באורייתא טמא ובכן דברי רש"י צריכין ביאור וכן הקשה הרש"ל ועל תירוצו כבר השיגו המהרש"א ומה שתירץ המהרש"א ע"ש גם זה הי' נראה בעיני רבינו דחוק ולכך פירש בביאור מה שנראה לו בדרך רחבה וכמ"ש ג"כ תוס':

רכן תרומות פרק י"א משנה ח' הרכינה ומיצה הרי זו תרומה. נטוי על ראשיהם תרגום מרכין על רישיהון עכ"ל. חידוש קצת שלא הביא תרגום פי' חיי שרה הטי נא כדך ארכיני כען קולתיך:

רכס א' בבא מציעא דף פ"ט: תנו רבנן פירות המרכסות בתבואה לקלפה שאינה נידושת כשאר תבואה עכ"ל וז"ל המרכסות בתבואה. ששורין שעורים במים ומייבשין אותן בתנור ודשין אותן בפרות להסיר קליפתן והוא חושלא:

רם א' שבת דף ק"י: רמות רוחא הוא דנקיטא לי'. פירוש משום הכי מותר ליטול כרבלתו שממנו אינו מסתרס אלא משום הכי אינו נזקק שוב לזווג שרמות רוחא נטלה ממנו אבל לעולם אם הי' אפילו ממילא הוה אסיר והא דקאמר דמיעקר שמותר הוא שכבר סרים הוא עכ"ל. הרוצה לעמוד על עיקרן דברי רבינו יעיין שם בסוגיא ואז יבין:

שם נדרים דף י"ח: האומר תרומה ביהודה אסור ובגליל מותר. פירוש ביהודה היינו ירושלם דהויא בחלקו של יהודה אסור דאיכא למימר כתרומת הלשכה נדר דלישכא הויא בארץ יהודה דהויא כדבר הנדיר ובגליל מותר דאם אמר (כתרומת הלשכה) הואיל ואין בגליל לשכה אלא תרומת הגורן היינו דבר אסור שאין אנשי גליל מכירין תרומת הלישכה לפי שאינה ביניהן עכ"ל. ובגליל מותר כו' כתרומת הלשכה. צ"ל כתרומה סתם (דאם אמר בפירוש תרומת הלישכה אף בגלול אסור דהרי מכירה והרי נדר לשמה אלא וודאי צ"ל סתם תרומה וע"כ בגליל מותר דסתמא לאו לשמה נדר דאינם רגילין בה):

רנגר יבמות דף ע"ט. ודלמא רונגר בעלמא. בב"ב דף קכ"ב. אמר לי' רב פפא לאביי אימא רונגר בעלמא. פירוש לשון פרסי רון יום גר שכיר כלומר שמא שכיר יום הוא עכ"ל. וז"ל הרשב"ם בבבא בתרא דף קכ"ב. רונגר. שכירים בעלמא לעבוד לו כתלמידים לרב

ורבינו חננאל פירש רון גר רון בלשון פרסי יום וגר שכיר כלומר שכיר יום. ודע דביבמות דף ע"ט. איתא לפנינו ודלמא דוגזר בעלמא פי' רש"י דוגזר. שכירים. וז"ל תוס' דונגר גרסינן מדת שכירות דדון לשון מדה כדאמר בבבא בתרא דף צ'. וקרי לי' דון פפא [ועיין ערך רז ב' מה שכתבתי שם] וחדוש גדול שלא כתבו תוס' גירסת ר"ח כי בלתי ספק לגרסת ר"ח שגורס בבבא בתרא דון גר כמו שכתב הרשב"ם משמו וודאי גם ביבמות עיקר הגירסא רונגר:

רס ב' גיטין דף ס"ט. למורסא אנפקא דחמרא באהלה תולענא עכ"ל. לפנינו איתא תולאנא. אבל לפי' רש"י ע"ש מה טוב גירסת רבינו בעי"ן:

רסק שבת דף נ"א: אין מרסקין את השלג עכ"ל. לפנינו איתא ואין מרזקין לא את השלג וכו' וז"ל רש"י ואין מרזקין כמו מרסקין משברין לחתיכות דקות עכ"ל. וכתבתי שם על הגליון דבתוספתא דשבת פרק ד' [וכל הברייתא כולה שהביא הש"ס טמן וכיסה בדבר הניטל בשבת וכו' עד סופו הוא מתוספתא הנזכר] איתא מרסקין וגם תוס' ציינו בדיבור ואין מרסקין וכו' אשר על כן הואיל ובלתי ספק מאור עינינו רש"י ז"ל עיניו ראו גוף התוספתא. לולא דמסתפינא הוה אמינא דכל דבור הזה ואין מרזקין כמו וכו' גליון הוא ועיקר הגרסא לפנינו כמו שהיא בתוספתא ובערוך בסמ"ך וכדאי הוא אפילו שלא בשעת הדוחק עליו לסמוך:

שם מכות דף ט"ז: ריסק ט' נמלים והביא אחד והשלימו לכזית לוקה. פירוש ענין כתישה וכתיתה עכ"ל. לפנינו איתא אחד חי ועיין שם בתוס' שפירשו שלם:

רעץ סנהדרין דף כ"ב. אלא שנהפך להם לרעץ כיון שחטאו. פירוש צער להיפוך ספר אחר לדעץ תרגום ויצג ודעץ. כלומר בקושי כמו דבר נעוץ ודעוץ עכ"ל. ורש"י פירש לשון תרעץ אויב ששכחהו:

רפידים בכורות דף ה': (וסנהדרין דף ק"ו: מה לשון רפידים רבי אליעזר ב"ן יע"קב אומר רפידים שמה רבי יהושע אומר על שרפו ידיהם מדברי תורה וכן הוא אומר לא הפנו אבות על בנים מרפיון ידים עכ"ל לפנינו לא נזכר בן יעקב:

רפט שבת דף קנ"ב. שבתותיהם של (צדיקים) מתרפטות עכ"ל. צריך להיות של זקנים:

רפס ד' בבא בתרא דף קע"ג: לך התרפס ורהב רעך אם ממון יש לו בידך התר לו פיסת ידיך עכ"ל. וכן איתא גם בבבא מציעא דף קט"ו:

רפק תענית דף כ"ג. אשכחי' דקא דחיק רפקא עכ"ל. לפנינו איתא דהוה קא רפיק. ודע דבב"מ דף ק"ג. איתא למידפק וכו' וכן איתא ברש"י ותוס' אמנם טעות נפל בכל הדפוסין

וצ"ל רפיק למירפק בי' ברי"ש. וכן איתא לפנינו בבבא בתרא דף נ"ה. רפיק ברי"ש וכן ברשב"ם שם:

רץ א' בבא בתרא דף מ"ח: תליהו וזבין זבינ' זבינא עד דלא ארצי זוזי עכ"ל. הורה רבינו בזה דלא גרסינן ארצי לי' עיין תוס' דלא גרסינן לי' בד"ה ואפילו בשדה:

רצם ביצה דף כ"ח: שפוד שנרצם אסור לתקנו ביום טוב. נדה דף כ"ה: תנו רבנן סנדל דומה לדג של ים ולד הוא מתחלתו אלא שנרצם. פירוש סנדל ולד שנתמעך ואין ניכר אם זכר אם נקבה שכשעיברתו אמו עיברה שוב ולד אחר ובא שני וקלקל צורת הראשון ולהכי קרוי סנדל סנאוי ודל מפני שנתקלקל ואף על גב דאין האשה מתעברת וחוזרת ומתעברת קודם שתלד הני מילי למיהוי תרווייהו בלי קיימא אבל חוזרת ומתעברת ונתקלקל שני מן הראשון (לדעתי צ"ל נתקלקל ראשון מן השני) וכן המפלת שיליא אף על גב דאין בה שפיר חשב לזכר ולנקבה דחיישינן שמא הי' עמו. לדג (על) צ"ל של ים פהוא רחב ודק וחד כלפי ראשו. שנרצם שנתקלקל כגון שפוד שנרצם עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב שנרצף) עכ"ל. עיין קונטרוס סי'...:

רצן בבא בתרא דף צ"א: רב נחמן אמר בלא רצינתא. פירוש שלא יאכלוה תולעים עכ"ל עיין לעיל ערך **דר** גרס בלא רציתא ופירש תבואה שנרקבה מלחלוחית הארץ. וצע"ג:

רצף שקלים דף י"ט: מעשה בכהן אחד שהי' מתעסק וראה את הרצפה משונה מחברתה עכ"ל וכן איתא גם ביומא דף נ"ד:

שם באות הנ"ל שבת דף ט"ז: איכא ביניהו דרצפינהו מרצ"ף. פירוש כגון שפוד שנרצף ששוקע כותלי הכלי בתוכו ונעשה כאלו נשברו כותליו לאביי דחייש שמא (יקבנו) צ"ל שמא לא יקבנו בכדי טהרתו אף על גב דרצפי' חייש ועדיין טומאתו ישנה עליו לרבא פרחה טומאתו ממנו דהא רצוף הוא ולאו כלי הוא. פירוש אחר דרצפינהו מרציף ששיברן מהכל למאן דאמר (שלא יקבנו) צ"ל שמא לא יקבנו בכדי טהרתו ליכא למאן דאמר שמא יאמרו טבילה בת יומא עולה לה איכא. דרצפינהו כמו מאכולת רצופה עכ"ל. גם רש"י כתב שני הפירושים האלו וכתב על הפירוש שמא לא יקבנו איכא שמא יאמרו ליכא דזה נראה בעינים:

שם זבחים דף צ"ה. כלי נחושת פוחתו והא כלי אמר רחמנא ולאו (כלי) צ"ל כלי הוא דרציף לי' מירצוף עכ"ל. ע"ש ברש"י דלפניו לא היתה הגירסא כתובה כלל אלא שחכמתו עמדה לו לאקומי הגירסא בכך. וז"ל רש"י נראה שחסר מן הספרים וכו' ע"ש. וחכם עדיף מנביא שהסכימה דעתו לגירסא אמיתית כפי מה שהעיד רבינו ודע שלפנינו איתא כלי נחשת פוחתו והא לאו כלי הוא וכו' אבל וודאי דשגגת הדפוס הוא וצריך

לומר כלי אמר רחמנא והא לאו כלי הוא כי כך איתא בגמרא לעיל בסמוך כלי חרס שיצא וכו' כלי אמר רחמנא ולא כלי הוא וכו' וכן ברש"י ותוספות איתא הכא כגירסת רבינו. והוי יודע דבמה דמשני הש"ס דרציף ליה מירצף [ולפנינו נדפס בטעות דרציף מרצף הוא אבל העיקר כגירסת רבינו וכך איתא ברש"י ותוספות ע"ש:] חלקו התוס' אפירושא דרש"י שפירש דרציף ליה מירצף. אחר שפיחתו מכין עליו בקורנס ומחברו וחוזר שם כלי עליו. והקשו עליו ולכך פירשו דרציף ליה היינו שהופך צד פנים לצד חוץ וצד חוץ לצד פנים ונעשה תוכו גבו ותוכו גבו ובכך מיטהר מטומאת. ע"ש ודברי רבינו בזה סתומים ולא ביאר מה שהוא פירש בסוגיא דזבחים:

רק א' יבמות דף כ"ד: רוק שהוא למעלה מן הכילה אמר רבי הואיל ומכוער הדבר תצא פירוש שנמצא רוק בכילה איכא למימר ששכבה פרוקדנית בשעת תשמיש רקקה למעלה מן הכילה זה פירוש מגנצ"א ואבא מורי רבינו יחיאל ז"ל פי' רוק שהוא זרוק בכח ועלה למעלה מן הכילה שזה וודאי כח איש הוא ולא כח אשה והיה מספר במשל סוחר א' היתה לו אשה יפה וזינתה עליו ובשעת תשמיש רק אותו האיש למעלה בשמי הקורה העליונה והיתה הקור' מצופה זהב כולה אח"כ בא בעלה לשכב עמה ולשמוח עמה נתן עיניו בקורה וראה רוק למעלה בקורה אמר לאשתו מי רק שם ואמרה אני אמר לה עשה כן לפני ואראה זה הכח שיש לך ולא יכלה והרגיש מה שעשה וכן מיינו בפירוש רבינו ז"ל חננאל כפי' הראשון כך פירש רש"י ז"ל:

רק ב' נדרים דף נ"ח. אם היו עלין שלהן שחורין אסורים הוריקו מותרין פירוש אם היו העלין שחורים שמחמת בריאות שיש להן כח (הן) (צ"ל) אין נוטין לצד שחרית אסורין דגרול מבטל העיקר הוריקו שהן כמושין ומוכספין מותרין דאינן חשובין גדולין עכ"ל. לשון הר"ן לאו שחורים ממש אלא נוטים לשחרות.

רקד ג' שבת דף קכ"ז. הא דמשתלקי ג' ג' בקופה כרקודי דהרפנאי פירוש כדות שעושין בהרפנא והן קטנות ונוטלות ג' ג' בקופה. בבא מציעא דף פ"ד. איבריה דרב פפא כי רקודי דהרפנאי עכ"ל. (במוסף **א"ב** בנסחאות כתוב דקורי עיין ערך דקר) עכ"ל. עיין מה שכתבתי שם שדבריו צריך עיון:

רקם א' גיטין דף ב'. רבן גמליאל אומר אף המביא מן הרקם ומן החגר. דף נ"ו: כל הכתמים הבאין מרקם טהורין. פירוש קדש ברנע תרגום רקם גיאה עכ"ל. לאפוקי מגרסת ר"ת שכתבו תוספות שגורס רקס בסמ"ך וע"ש:

רקם ב' נדה דף ל"א. רקמתי בתחתיות ארץ רדתי לא נאמר אלא רקמתי. פירוש לא נגמרה הצורה אלא במדור התחתון שהוא תחתיות ארץ עכ"ל. לפנינו איתא דרתי לא נאמר אלא וכו':

רקע ב' בבא בתרא דף כ'. מטלניות הוו למרקע לבושא עכ"ל. לפנינו איתא חזי ליה לקריעה דלבושא. פירוש רש"י לעשות טלאי:

רקע ה' מועד קטן דף כ"ח. מאן חשיב מאן ספין מאן רקוע. כלומר מי יכול להת פשט ולהתגבר באותה שעה עכ"ל. וז"ל רש"י מאן ספין רקיע מתוקן לאיבעא מיני' עכ"ל וז"ל תוס' במועד קטן מאן רקיע מתוקן ותפור. ונעלות בלות ומטולאות תרגום בלן ומרקען למתפרות כסתות תרגום דמחנוטין רקעי חשוך והוא לשון ישמעאל חתיכת בגד תפורה על הקרע בערוך ועוד הביא דאמרינן בפרק לא יחפור חזו למרקע לבושא מיהו יש ספרים כתוב שם לקרעא עכ"ל. הרואה יראה כי נוסחא אחרת נזדמנה להתוס' וזה שהעתיקו התוס' בשם הערוך הוא לפנינו ברקע ב' בענין אחרת. ואהך דמועד קטן פי' רבינו בענין נאה. ורוקע וודאי דהוא לשון התפשטות:

רר חולין דף ע"ז. דילמא התם דקני משכא ריריה. פירוש במקום שנמשך בעצם ריר וממלא מקום השבר שהריר בתוך העצם חשוב כבשר אבל העצם שלא נמשך אליו ריר והיא הלחוחית אין העור חשוב כבשר עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב דקני משכא דידי'. ופירש רש"י שהחזיק העור בשלו) עכ"ל אבל תוספות כתבו בשם ר"ת ור"ח דגרסו ריר' ברי"ש ועיין שם:

רש א' בבא בתרא דף קט"ו. ויאמרו ירושת פליטה לבנימן. פי' התנו על שבט בנימין מל עסק ירושה ואחר כך נתנו להם פליטה וכך התנו שאותן הנשים שיחטפו כל בת שהיא יורשת אביה שלא היה לה אח לא תירש נחלת אביה (אלה) צ"ל אלא תשאר ליורשי (אביה אבי) צ"ל אבי שלא תסוב נח לה משבט אחר לשבט בנימין. עכ"ל פירוש של רבינו דלא כפי' הרשב"ם עיין שם שהאריך:

רש ב' סוטה דף ל"ה. דין ראש קטיעה ימלל. להכי קרו ליה ריש קטיעה לפי שקראו משה יהושע כלומר שמי קטוע לפי שהיו"ד אות קטיעה היא עכ"ל. (ורש"י פירש ראש הקטיעה ידבר מי שראשו קטוע שאין לו בנים ליטול חלקו בארץ ידבר עכ"ל.) עיין קונטרוס סימן...:

שם אות הנ"ל בסופו חולין דף צ"ג: רישא בכבשן חליה אבית השחיטה שריא אצרדין אסור אנחירי' אי דף ביה מידי ופתחיה כדי שיזוב הדם מותר ואי לא אסיר וכן הלכה עכ"ל. לפנינו איתא רישא בכבשא אותביה אבית השחיטה דייב דמא ושרי אצדדין

מקפא קפי ואסיר אותביה אנחיריה אי דן ביה מידי שרי ואי לא אסיר. וז"ל רש"י כבשה. הטמנה: ובברכות דף יו"ד ז"ל רש"י כבשי דרחמנא סתרים של הקדוש ברוך הוא כמו רישא בכבשא (חולין דף צ"ד) בהטמנת האפר:

רשבא א' תענית דף יו"ד: מכי מעיילי ציבי טבות רישבא. פירש הגאון כאשר כתוב נשיא בית אב תרגומו רב בית אבא בא זה ראש בית אב עכ"ל. לפי גירסת רבינו לעיל ערך נשב אי אפשר לפרש כפי' רש"י בתענית ולפיכך פירוש הגאון מוכרח ועיין מה שאכתוב בסייעתא דשמיא לקמן בסמוך באות רשבא ב' בביאור היטב:

רשבא ב' שבת דף ק"ל. חולין דף קט"ז. לוי איקלע לבי יוסף רישבא. פי' רש"י צייד עופות לשון אין פורשין רישבין ליונים ובנוסחאות כתוב פורסין (רשבין ואין כתוב רישבין) עכ"ל המוסף. אהא דכתב רש"י חולין דף קט"ז צייד עופות רישבא לשון אין פורסין רישבין ליונים כתבתי בגליון הש"ס בזה הלשון בבבא קמא דף ע"ט: ובבבא בתרא דף כ"ג. איתא אין פורסין נישבין ליונים וכן ברש"י שם נישובין וכן במשנה שבמשניות ובפירוש המשניות להרמב"ם והרב ותי"ט איתא נישובין. ועיין עוד רש"י בתענית יו"ד בזה הלשון רישבא צייד עופות כמו אין פורשין רישבים ליונים. והוי יודע דרש"י בשבת ק"ל. לא כתב שום ראי' אלא כתב רישבא צייד עופות. ובחולין דף נ"ד. ז"ל רש"י רישבא. צייד. ובשבת דף קמ"ו: לא פירש רש"י כלום. ובשבת דף י"ז: ז"ל רש"י רישבא פורס נישבין לצוד חיה ועוף. נמצא דגירסת רש"י היתה אין פורסין רישבין ליונים. אמנם בכתובות דף ק"ג: ד"ה ומגדלנא נשבים קלע אני מכמורת ודומה לו אין פורסין נישבין ליונים ובכן דברי רש"י צריכין תלמוד. וכתבתי בגליון המשניות ב"ק סוף פ"ז דאין לומר דגרסת רש"י בבבא קמא דף ע"ט: במשנה. היתה רישבין. ובבבא בתרא דף כ"ג: היתה גרסתו נישבין או אפכא דאם כן צריך אני לומר דמה דמייתי בבבא בתרא דף כ"ג. היא ברייתא ולא המשנה בבבא קמא דף ע"ט: והוא תמוה דהיא גופה קשיא למה לא מייתי המשנה וצ"ע:

רשם בבא קמא דף פ"ב. וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה (פי' רש"י דורשי רשומות מקראות) סנהדרין דף צ'. במשנה שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא וכו' גמרא דף ק"ד: דורשי רשומות אמרו כולן באין לעולם הבא שנאמר לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחוקקי מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי לי גלעד זה אחאב שנפל ברמות גלעד מנשה כמשמעו אפרים מעוז ראשי זה ירבעם דקאתי מאפרים יהודה מחוקקי זה אחיתופל דקאתי מיהודה מואב סיר רחצי זה גחזי שלקה

על עסקי רחיצה על אדום אשליך נעלי זה דואג האדומי וכו' (פי' רש"י רורשי רשומות. דורשי פסוקים כדכתיב את הרשום בכתב אמת). ברכות דף כ"ד. דורשי רשומות אמרו והיו חייך תלואים לך מנגד זה התולה תפילין. פירוש פסוקים הרשומים עכ"ל. לפנינו בברכות איתא דורשי חמורות אמרו וכו' ורש"י ציין דורשי רשומות קשרים וסתומים הכלולים בתורה דורשי חמורות גרסינן והיא היא עכ"ל:

שם באות הנ"ל סנהדרין דף נ"ב. מה מיתה האמורה בידי שמים אין בה רושם. פירש שהרי כשמת אדם שלם בגופו הוא ואין בו חבורה עכ"ל. וז"ל רש"י נאמר מיתה בידי שמים וימת גם אותו (בראשית ל"ח) ונאמר מיתה סתם בידי אדם: אין בה רושם. אין בה חבורה וסימן עכ"ל. ובסמ"ג לא תעשה ק"ג נאמרה מיתה בידי שמים ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו (במדבר י"ח:ל"ב):

רשון נדה דף כ"ה. ת"ר איזהו שפיר מרוקם אבא שאול אומר תחלת ברייתו כרשון ושתי עיניו כשתי טיפין של זבוב וכולי עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב תחלת ברייתו מראשו וכו' עכ"ל) וז"ל תוס' תחלת ברייתו מראשו תימא דבסוטה דף מ"ה: קסבר אבא שאול תחלת ברייתו מטיבורו ומשלח שרשיו אילך ואילך ונראה לר"ת דגרסינן (ברשון) וצ"ל כרשון וכן פירש רבינו חננאל. ובתוספתא פירש כעין חגב דסלעם מתרגמינן רשון וכן משמע דמיירי בשיעור האברים מעתה צא ולמד הן הן פירוש רבינו חננאל כמו דאיתא בערוך לפנינו [ודע דבתוספתא דנדה פרק ד' איתא תחלת ברייתו מראשו וצריך הגה"ה] וכן כתבו תוס' ביומא דף פ"ה. ד"ה אבא שאול וכו' להכי גרס ר"ת תחלת ברייתו כרשון וכו' וכן פירש בערוך עכ"ל. והרב המוסף עשה את עצמו כאלו לא ידע ממה שכתבו התוספות בשם ר"ת בשני מקומות] מיהו בילקוט איוב סי' ז' איתא כרשום ונדפס בצדו על הגליון פירוש חגב:

רשש א' נדה דף ח': ת"ר איזה היא בתולת קרקע כל שמעלה רששין. פירוש כשחורשין אותה מעלה המחרישה חתיכות חתיכות אדמה ואין עפרה תיחוח בידוע שלא נעבדה עכ"ל. לפנינו איתא רשושין פי' רש"י רשושין. אבנים דקות שקורין פרדוי"א לשון אחר רגבי אדמה קשין שאין עפרה מתפזר:

רשות א' אבות פרק א' ואל תתודע לרשות. שם פרק ב' הוו זהירין ברשות. שבת דף י"א. חללה של רשות. פירוש שמעללין עלילות על בני אדם עכ"ל. נראה דזה הפירוש שייך אחר הוו זהירון ברשות. פירוש שמעללין עלילות על בני אדם. אמנם על הא דחללה של רשות אין ענין פירוש זה חל עליו. אלא יתכן פירוש רש"י חללה של רשות. עומק לבם שהוא צריך להיות לו לב לכמה מדינות למס הקצוב ולכמה מלחמות ולכמה משפטים

והכל ביום אחד עכ"ל:

שם יומא דף פ"ז: והרשות מקרבת בעליה עכ"ל. צ"ל מקברת:

שם עירובין דף מ"א: תנו רבנן שלשה דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו ואלו הן כותיים ורוח רעה ודקדוקי עניות למאי נפקא מיני' למיבעא רחמי עלייהו מלפני הקב"ה שיצילהו מהן דלא לייתי לעבור על דעתו ועל דעת קונו גוים ורוח רעה מילתא ידיעא היא דמעבירין אותו על דעתו ועל דעת קונו שאונסין אותו על כרחו לעשות מה שאינו רשאי ולעבור על המצות וגם דקדוקי עניות מביאין את האדם לידי גזל וגניבה וכזב כדכתיב פן אורש וגנבתי ותפשתי את שם וכו' והרשות שהן משרתי השלטונים שהן תמיד בפחד ואימה ומתייראין על נפשם וחייהן תלוין לנגדן ואלו ג' יסורין קשין אפשר שיש להן כפרה דקדוקי עניות וחולי מעים והרשות עד כאן לשונו. במוסף (**א"ב** פי' ענין ממשלה ושררה לשון ראש) עד כאן לשונו. בגמרא דעירובין דף מ"א: תנו רבנן שלשה דברים וכו' אלו הן כותיים ורוח רעה ודקדוקי עניות למאי נפקא למיבעא רחמא עלייהו. שלשה אין רואין פני גיהנם דקדוקי עניות וחולי מעיים והרשות וכו' למאי נפקא מינה לקבולי מאהבה פי' רש"י והרשות מי שיש לו נושין. וז"ל תוס' והרשות פירש רבינו חננאל עול מלכות כדאיתא במסכת אבות הוו זהירין ברשות ורש"י פירש נושה עכ"ל. הנה הא דרבינו חננאל והערוך מיאנו לפרש והרשות מי שיש לו נושין כדפירש רש"י [ומצינו בברכות דף ו': כאלו נדון באש ובמים שנאמר הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים ופי' רש"י להיות נושה בנו כדמתרגמינן כנושה כרשיא] משום דהי' קשה להם ממה נפשך אם ידו משגת לצאת ידי חובתו לפרוע לבעלי חובו מצוה וחובה לפרוע ואם אינו בהשג יד היינו בכלל דקדוקי עניות. ועוד אם אין לו אטו ברשיעי עסקינן שיתבעו לו ועוברים על לא תהי' לו כנושה ומאי לקבולי מאהבה דקאמר. ואמנם גם בפי' ר"ח יש לדקדק דהיינו בכלל דאמר לעיל דמעבירין על דעתו וקחשיב כותיים וכן הקשה הרי"ף ותירץ עיין שם. אבל לפי מאי דאסברי' הערוך פירש רבינו חננאל דהיינו רשות שהוא משרת השלטון ומחמת חמת מלך מלאכי מות חייו תלויין לו מנגד אתי שפיר וזה עיקר הכוונה של רבינו חננאל שהביאו תוס' עול מלכות. [וזהו לשון התי"ט הוו זהירין ברשות כתב הר"ב אף על פי' שאתם צריכין להתוודע לרשות כדין לפקח על עסקי רבים דעל כיוצא בזה לא אמר שמעי' לעיל אל תתוודע לרשות כי זה הוא מצוה רבה להתוודע להם לפקח על עסקי ציבור ומרדכי ורבינו הקדש יוכיחו] כתב הרב מברטנורה בפרק א' משנה יו"ד דאבות המלכות קרוי' רשות שהרשות בידה לעשות כרצונה:

רת א' ששה דברים מרפאין את החולה מחוליו ורפואתו רפואה ואלו הן כרוב ותרדין וסיסין יבשים וקבה והרתת (צ"ל והרת) ויותרת הכבד, פירש קבה לא הקיבה שבבהמה גדולה היא אלא שבבהמה קטנה שמעמידין בה את הגבינה היינו חתיכה רכה ולבנה של בשר שיש בכבשים הקטנים שעדיין יונקין החלב הויא על לובן כלפי צואר חתיכה יתרה וזו היא הרת וקורין אותה בלשון לעז אנמ"יל' יותרת הכבד כמשמעה מרפאין בה שבירירין שבעין זה פירוש רב האי גאון ז"ל פירוש אחר בערך הרת מסתפקא לן אי ה"א יסוד אי לא עכ"ל. במוסף כבר הביאו בערך הרת ופירשו רחם) עכ"ל. וכן פי' רש"י והרת וידלייר"א שהשליל בתוכה:

רת ב' חגיגה דף י"א. ומייתי לה בקידושין דף מ'. ושם איתא ראוי וכו') כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם מה למעלה ומה למטה ומה לפנים ומה לאחור וכל שלא חס על כבוד קונו ראו לו כאלו לא בא לעולם. ספר אחר ראוי לו כי טוב ממנו הנפל שלא בא לעולם עכ"ל. וז"ל רתוי הוא לו טוב ויפה הי' לו אם לא בא לעולם ואומר אני שהוא לשון רחמנות כלומר מרוחם היא אם לא היה בא לעולם ודוגמתו בתורת כהנים אל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים ראויין היו לשרף אלא שריתה הכתוב לאהרן עכ"ל:

רת ד' רב חיננא בר נתן הוה אסר ריתא פירשנו בערך תור ספר אחר דיתאה וכבר פירשנו במקומי עכ"ל. לפנינו במגלה דף כ"ז. איתא רב הונא וכן הוא לעיל בערך **רתאה**:

רת ג' עירובין דף ס"ר: רב ששת מרתת כולי גופה מפלפולו של רב חסדא עכ"ל. לפנינו איתא רב חסדא מרתען שפוותי' ממתנייתא דרב ששת מרתע כולי גופי' מפלפולי' דרב חסדא. והנה רבינו שהוא רב ששת מרתת על כרחך דגם בדרב חסדא גרס מרתת ויש לדקדק מעתה מאי טעמא הניח רבינו המוקדם. ויותר צריך עיין דלקמן בערך **רתע** הביא רבינו מאמר זה כמו שהוא לפנינו מרתע:

רתך שבת דף נ"ב: וטובלן במקומן אמאי והאיכא חציצה ופריק רבי אמי כשריתכן. פירוש ריתכן באור ובעוד השירים כמו גחלים לוחשות הטביליון והמים באין אליהן מכל צד וליכא חציצה ואמר רב (צ"ל רבא. אמנם לפנינו סתמא דש"ס קאמר הכי ע"ש) האי פריקא דרבי אמי רלא כרב יצחק נפחא היא דאי אליבא דרב יצחק נפחא טבעת של בהמה יורד לקבל טומאה אפילו אם יחשוב עלי' להיות טבעת אדם וטבעת של אדם אינה עולה מידי טומאה להביטל מתורת כלי אלא בשנוי מעשה כדתנן כל הכלים יורדין וכו' ואי כשריתכן הנה עשה בהן מעשה ונסתלקה תורת כלי מעליהן ואין צריכין לא הזאה ולא טבילה כי בעינן מעשה לסלק תורת כלים מעליה לקלקל כגון שבירה וכיוצא

בה אבל ריתוך ותיקון שהוא חוזק לכלי מתכות אינו מעשה לטהר ולא לבטל הטומאה מעל הטבעת לעולם (זהו תירוץ בגמרא דרבי אמי מצי סברי כר' יצחק בבאין מנוי אדם וכו' ואפילו הכי מעשה דריתך לא מבטל טומאתו משום דהוי מעשה לתקן ע"ש) פירוש אחר ריתכן באור והשיר קליפתן ונדקדקו וא"כ הטבילין והמים באין אליהן מכל צד וליכא חציצה. ולפי זה הפירוש אפילו לאחר שמצטנן יכול להטבילו עכ"ל. אחר העיון בגמרא תבין דברי ופירוש רבינו:

שם שבת דף ט"ז: מעשה בשל ציון המלכה שעשתה משתה לבנה ונטמאו כל כליה ונתנתן לצורף וריתכן ועשאן מיד כלים פירוש ריתכן זה התיכן עכ"ל. וז"ל רש"י וריתכן שולד"י בלע"ז שמחבר כסף במקום שבר:

רתע עירובין דף ס"ז. רב חסדא מרתע ממתניתי' דרב ששת ורב ששת מרתע מפלפולי' דרב חסדא עכ"ל. ועיין לעיל ערך **רת** ג':

נשלם אות רי"ש נתחיל אות שי"ן

אות השי"ן

שין חולין דף צ"א: למה נקרא שמו גיד הנשה שנשה ממקומו ועלה וכן הוא אומר נשתה גבורתם היו לנשים עכ"ל. במוסף (**א"ב** אין זה עיקר) עכ"ל. כל זה בגמרא הנ"ל מבואר ותמה אני על החכם המוסף:

שאל בבא מציעא דף ק"ג. אמר רב נחמי שואל בטובו לעולם. פירוש יש לשאול להשתמש בכלי ששאלו לעולם בטובה שהחזיק למשאיל כשהשאילו והני מילי בתשמיש שאינו מכלה אותו הכלי ואם קנה מן המשאיל שהשאילו לשואל להשתמש בו בכל מלאכה שיחפוץ יש לו להשתמש בו בכל מלאכה ואף על פי שהוא חסר וכלה ואם לא נשאר ממנו אלא ידו של אותו הכלי וכלה וחסר כולו מחמת מלאכה שהיה משתמש בו מחזיר לו אותו היד ופטור וזהו ומהדר לי קתיה עכ"ל. ז"ל התוס' שואל אדם בטובו בערוך בערך שאל מפרש בטובו בטובה שמחזיק השואל למשאיל יכול השואל להשתמש בכליו של משאיל ואין נראה עכ"ל:

שם באות הנ"ל בסופו סנהדרין דף קי"ג. חזאל שושביניה דאחאב הוה וכו' עכ"ל צ"ל חיאל:

שאר א' ביומא דף ס"ח: ובסוטה דף מ'. ועל שאר תפלה מפורש בגמרא עכ"ל. ועיין לקמן ערך שמן ג':

שאת פסחים דף ל"ז. כי לא תוכל שאתו ואין שאתו אלא אכילה וכו' עכ"ל. כן איתא גם בב"מ דף נ"ג. מכות דף י"ט: סנהדרין דף קי"ב:

שב ד' סנהדרין דף ז'. והוריות דף ג'. רב הונא בדינא מכניף רבנן ורב אשי בטריפתא מכניף לכולהו טבחי אמר כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא. פירוש חתיכה קטנה מן הקורה עכ"ל. בסנהדרין דף ז': רב הונא כי הוה אתי דינא לקמי' מכניף ומייתי עשרה רבנן מבי רב אמר כי היכי דלימטיי' שיבא מכשורא רב אשי כי הוה אתי טריפתא לקמי' מכניף ומייתי לכולהו טבחי דמתא מחסיא אמר כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא [שיבא. נסורית כמו (הושע ח':ו') כי שבבים יהי' עגל שומרון ומתרגמינן לניסרי ליוחין. בהוריות דף ג': רב הונא כי הוה נפיק לבי דינא מייתי עשרה תנאי דב לקמי כי היכי דנימטיי' שיבא מכשורא רב אשי כי הוו מייתו טריפתא לקמי' מייתי עשרה טבחי ממתא מחסיא ומותיב קמי' אמר כי היכי דנימטיין שיבא מכשורא. פי' רש"י שיבא אופתא. הרואה יראה כמה שינוים בתרי מסכתות בחדא עובדא. ותו מאי טעמא דוקא מכניף רב הונא עשרה הלא טוב לקבץ כולהו רבנן כי היכי דלמטייהו שיבא יותר קטן. והנה מגירסת רבינו נראה האמת שהיה כך דלא גריס עשרה אלא גריס מכניף רבנן:

שב ה' שבת דף ק"ט ולישליקה לשיכרא בי שיבבי. פירוש בין השמשות. פירוש אחר בין שכניו תרגום משכנתה. משבבתה. ס"א בי שיכבי. פירוש בבית הקברות עכ"ל. עיין פי' רש"י:

שב וי"ו שבת דף קכ"ט. האי מאן דעבד (פי' הקזה) לא ליתיב היכא דכריך זיקא דלמא שאיב לי' אומנא ומוקים לי' ארביעתא ואתי זיקא ושייב מיני' וכו'. פירוש ענין שאיבה עכ"ל. לפנינו כתוב ושאיף פי' רש"י ושייף לי' מדם הנותר בגופו ומחסרו משיעורו ומסתכן ע"ש:

שב זי"ן בבא מציעא דף צ"ג: אזל שבאי שמטי' מיני' עכ"ל לפנינו איתא אזל שבו וז"ל רש"י שבו שם הגנב ליסטם מזוין הי':

שבח בבא קמא דף צ"ה: בבא מציעא דף ט"ו: בבא בתרא דף מ"ב: שבח המגיע לכתפים. פירוש מגיע לכתפים כגון ענבים והגיעו ליבצר ולישאם על כתפיו עכ"ל. וכך פי' רש"י בב"ק דף צ"ה: וכן פי' רשב"ם בב"ב דף מ"ב: [ועיין תוס' שהקשו על פירוש זה וכתבו פירש אחר בשם ר"ת] אבל בב"מ דף ט"ו: פי' רש"י קרוב לקצור אלא שעדיין צריכין לקרקע וכו' ע"ש:

שבטא שבת דף קי"ט. קידושין דף מ"א. רבא מלח שיבוטא. בבא קמא דף נ"ה: סנהדרין דף נ"ט: הנהיג בעיזא ושיבוטא מהו. חולין דף ק"ט. אמרו לי' ילתא לרב נחמן כל מאי

דאסר לן רחמנא שרי לן וכו' חזיר מוחא דשיבוטא עכ"ל לעיל בערך **אספנין**:
שם סנהדרין שם הנהיג בעיזא ושיבוטא מהו. פירוש שיבוטא דג גדול כעין בהמה גדולה בים עכ"ל וז"ל תוס' בעבודה זרה דף ל"ח. וסמנך טמא טהור. טהור טמא לכאורה לא קא יהיב האי סימנא וכו' דהא בקידושין דף מ"א. רבא מלח שיבוטא והוא עז של ים כדאמר בבבא קמא דף נ"ה. הנהיג בעיזא ושיבוטא מהו עכ"ל. וצ"ע דמנא להו להוכיח מסוגיא דבבא קמא דשיבוטא הוא עז של ים אף אם הוא דג ממש שפיר קמיבעיא לי' למאי דקיימא לן דכלאים נוהג בדגים שבים במין ושאינו מינו כמ"ש תוס' בד"ה הנהיג וכו' ע"ש. רק מספקא לי' כיון דעיזא לא נחית בימא ושיבוטא לא סליק ליבשה לאו כלום עביד או דילמא וכו' וה"ה דמצי למיבעא בסתם הנהיג בעיזא ודג שבים אלא שהשיבוטא הוא דג גדול כענין בהמה גדולה בים כמ"ש רבינו הכא. אורחא דמילתא מפני שהוא גדול ראוי הוא להנהגה. והי' לי משא ומתן עם בעלי תריסין בפלפולא אריכא בדברים הללו. וענין רב בעמקות הסוגיא:
שביל בבא קמא דף פ"א: מתקנת יהושע בן נון ומהלכין בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שנייי. פירוש שבילין שהן רשות לבני אדם כלומר שאינן מופקרין לרבים אלא שיש להם בעלים אמר רב פפא השבילין שלנו אפי' טל קשי לי' ומשימה חלקלקות וכל שכן מטר. פי' אחר כמו ויפקדם בטלאים עכ"ל. וז"ל רש"י דף פ"א. ומהלכין בשבילי הרשות סתם בני אדם משהכניסו תבואתם עד שעת הזריעה מפקירין שדותיהם ליכנס בהן כל אדם לקצר את הדרך שלא יקיף והן נקראין שבילי הרשות לפי שברשות עושין והתנה יהושע שלא יקפידו על כך עכ"ל. אבל רבינו לא רצה בפירוש רש"י משום דאם כן תקנה שתקן יהושע למה דהא בלאו הכי סתם בני אדם אינם מקפידים ודוחק לומר משום מיעוטא דקפדי. ודי למבין:
שבל ג' כלאים פרק א' השעורים ושבולת שועל אינן כלאים זה בזה. פסחים דף ל"ה. בכוסמין ובשבולת שועל. פירוש סיק"לא ויש אומרים ווינ"ה העשוי' כזנב שועל עכ"ל. וז"ל רש"י שבולת שועל אבייני"א שבולת שלה עשוי כזנב שועל. ובפירוש הרמב"ם הוא שעורים המדבריות ובפי' הר"ב ברטנורא שעורי' מדברייי' ובלע"ז אוינ"א. וז"ל התי"ט שבולת שועל כתב הר"ב בלע"ז אוינ"א ושבולת שלה עשוי כזנב שועל רש"י פרק כל שעה וקצת קשה שהרי רש"י לא הזכיר שעורים מדבריים:
שבלול עבודה זרה דף ל"ח: כורא שבלוליתא. פירוש זרע תלתן עכ"ל. לפנינו איתא ביזרא דשבלילתא. וז"ל רש"י פנגרייי"א והוא תלתא. ועיין מה שכתבתי בסייעתא דשמיא בערך רוביא:

שבע א' בבא קמא דף פ'. בבא בתרא דף ס' שבוע הבן. פי' לבית המילה ישוע הבן. פירוש יום הולדת הבן כדכתיב והמליטה זכר ישוע ומילוט אחד הן והיה מנהגם לכבד אבי הבן בבשורת בן זכר זה פי' ר"ח ז"ל עכ"ל. וכן כתבו התוס' בבבא קמא דף פ' בשם ר"ת:
שבק פסחים דף נ"ט. שבקיה לקרא דהוא חקיק ומוקים אנפשיה. פי' שבקיה לקרא כיון דלית לי דרשא אחרינא הוא דחוק ומוקים נפשיה הכי עכ"ל. ועוד לן כן כי האי לישנא בנדה דף ל"ג:
שבור בבא בתרא דף קט"ו: ובפסחים דף נ"ד. אמר רבא אמינא מילתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו שמואל אמר קרא הוא ענה דמעיקרא. פי' חשוב שמואל בין ישראל כשבור מלכא בין האומות שהוא מלך עכ"ל. י"ל רש"י שמואל קרי ליה רבא שבור מלכא לפי שהיה בקי בדינין והלכתא כוותיה בדיני כדין היוצא מפי המלך שמתקיים ושבור מלך פרסיים היה בימי רבא עכ"ל ובגמרא עוד איכא דאמרי אמר רב פפא אמינא מילתא דשבור מלכא לא אמרה ומנו רבא והנה לפירש רש"י וודאי אתי שפיר טפי דהלכתא כוותיה בכל מקום חוץ מיע"ל קג"ם ומשום הכי קרי ליה רב פפא שבור מלכא. וכן צריך אני לומר דרבא היה חשוב בין ישראל לפירוש רבינו הערוך. ודע דבבבא בתרא דף קט"ו: איתא אמר רבה אמינא מילתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו שמואל אמר קרא הוא ענה דמעיקרא [ופירש רשב"ם לפי שהלכה כמותו בדינים קרי ליה הכי והיא שם של מלך פרס] ואיכא דאמרי אמר רב פפא אמינא מילתא וכו' ומנו רבה ופירש הרשב"ם רבה נמי קרי ליה שבור מלכא משום דהלכתא נמי כוותיה בר משדה ענין ומחצה. ואמנם לפירוש רבינו צריך אני לומר דרבה הוא חשוב [וחידוש שבחדא ענייא גרסת רש"י רבא וגרסת הרשב"ם רבה] והוא על פי האמת בבא קמא דף ל"ג: ד"ה הכי גרסינן הא נמי רבה אמרה דאמר רבה וכו'. רבה אדם חשוב היה ומאדם חשוב כגון רב או רבה פרכינן מיניה כאלו כתוב במשנה או בברייתא:
שברא שבת דף כ"ב: פתילת המדבר שברא. פירש בתשובת לתת סממנים שלו אי איפשר אלא ממיני זרעים היא ואינו נאכל וזרעו מין סממנים הוא וחם ביותר ושותה אותו מי שיש לו צנה ושמו בלשון ערבי חרמל ומירק שלו עושין פתילה ואנו שמענו שקורין אותו בלע"ז פירול"א עכ"ל. וז"ל רש"י שוב רא מין עשב ארוך וקורין אותו אורטי"א:
שבש א' בבא מציעא דף ע"ג. אמר להו שמואל להנהו שבשי שבשא. פירוש בעלי בתים יהבין חיטין לאריסא סייעו בהדיהון בארעא דאי יהבין לכון טפי פורתא על חולקהון להווי להוא דקא טרחיתן בהדיהון בארעא ולא מיחזי כריבותא. פירוש אחר דזבני שבשי המקדימין פירות לבעלי הכרמים בזמורות בכך וכך משואות ובשעת שזומרין

הכרמים שוה המשאוי יותר אמר שמואל ללקחות הפיכו בארעא בקרקע הכרם דניהוו כמאן דקני לכון קרקע הכרם לזמורות שבו עד שיחתכו ואי לאו הווי לכו הני דמי הלואה ואסור למשקל טפי מכדי הנהו דמי עכ"ל. כפירוש הראשון פירש רש"י שם וכתבו תוס' עליו בזה הלשון ולא אשכחן בשום דוכתא שקורין זה שיבושי ושבש היינו זמורות שמתרגם שלשה שריגים תלת שבשין וכן זבן שיבשתא מאריסי [ולא ידעו המדפיסים איה מקומו והניחו חלק וכתבתי על הגליון בבא קמא דף קי"ט.] ורבינו חננאל פירש שנותנין מעות וכו' ע"ש והוא כפירוש אחר שכתב הערוך:

שבת ב' פסחים דף ל"ו: מלשבות שביתת הרשות יחזור מיד. ירושלמי לשבות שביתת הרשות לשבות אצל רבו או אצל שהוא גדול ממנו. עכ"ל. עיין באשר"י:

שם ירושלמי גדול השלום שהוקש לב' דברים שחייבין עליהם כרת מילה ושחיטת פסח עכ"ל. גם זה שם בירושלמי. ועיין מה שפירש עליו הגאון בעל קרבן העדה:

שיבתא תענית דף כ': איכא דאמרי מילתא דשיבתא הוה גמיר. פי' בתשובות רוח רעה האוחזת התינוקות בצואר במפרקת בגידים שאחורי הצואר ומיישבת אותם מתנווה והולך עד שימות ושמה בלשון ארמי שיבתא וזמנה מבן שני חדשים ומתיירא ממנו עד ז' שנה וממה היה בשעה שאמו באה מבית הכסא או מנהר ומניקה את בנה לאלתר. פירוש אחר בהלכות גדולות ושיבתא רוחא היא דשריא על ידא דאינשי בליליא ומאן דנגע במיכלא לא מימשי ידוהי שריא ההיא רוחא על מיכלא ומיסכנא ומשום הכי שרו רבנן למימשא ומיספא לינוקא. וי"מ מילתא דשיבתא דתענית משקה של רפואה עכ"ל. עיין מ"ש תוס' ביומא ובחולין בשם ר"ח.

שגדן חולין דף נ"א. אמר רב יימר האי שיגדונא נקטה פירוש חולי היגיעתה על הירך לפיכך מושכת כרעא בתרייתא וי"מ בלע"ז גוט"א עכ"ל לפנינו איתא שגרונא ופי' רש"י קרנפ"א:

שם גיטין דף ס"ט: לשגדונא ליתא פתיא דמינוני עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** פירוש בלשון יוני הירך באטמא עכ"ל. עיין כאב לעיל ערך פתיא ב' (שם העתיק הערוך לשגורנא וכן הוא לפנינו ופירש שגרונא חולי הנקרא גיטא ליתי דלי מלא ציר של דגים וכן פי' רש"י אמנם הוסיף ציר של דגים קטנים):

שגש א' בבא בתרא דף ט': עולא משגש אורחתיה דאימיה. פירוש (בגמרא) למה נקרא שמו משגש מפני שגרם לה להתגלות לפני רב ששת ואמרה לו ראה השדים שלי שינקת מהם כלומר אני חשובה לך להתגלות לפניך כאם מינקת עכ"ל. עיין מה שכתבו תוספות בשם רבינו חננאל בד"ה אתיא אמיה וכו':

שגרא כתובות דף פ'. אמר רבי אבא אמרי בי רב ואפי' שגרא דתמרי. פי' כובס של תמרים עכ"ל. עיין קונטרוס סימן...:

שד א' עירובין דף צ"ו: חוטין נמי לימא אדעתא דגלימא שדנהו בשזורין עכ"ל טוינהו איתא לפנינו.

שם באות הנ"ל סוכה דף ט"ז. למיתב עלה ולמישדא אשלי. פירוש למיתב עלה ראויה היא לישב עלי' לטוות נעורת או פשתן או קנבוס לאשלא לפי שכל הנטווה צריך לישב גם הטוה על מקום גבוה כדי להשפיל וירד למטה וכשזוקפין ארוכה או קצרה על שתי כרעים וסומכין אותה בכותל ויושבין עלי' ככלי היא חשובה אעפ"י שאינה מטה על מתכונתה לפיכך מטמאת ומטהרת איברים עכ"ל עיין פי' רש"י. אבל פירוש רבינו עולה יפה דלפירש רש"י לא יתבאר מלת למיתב עלה:

שר ה' כתובות דף צ"ד. אתמר שני שטרות היוצאין ביום א' רב אמר חולקין ושמואל אמר שודא דדיינו (וז"ל רש"י שודא לשון השלכה כמו ירה בים מתרגמינן שדי בימא. וכפי' רש"י לעיל דף פ"ה: רק שם נמצא בטעות וצריך הגה"ה ע"ש.) (ר"ל שנמצא בהיפוך שמהפך התרגום למקרא והמקרא לתרגום). פירש רבינו חננאל ז"ל אין לעשות שודא דדייני אלא דיין המומחה לרבים כגון רב נחמן בדורו דהא רב ששת גברא רבא הוה ואמר לי' רב נחמן שם: בעובדא דרמי בר חמא ומר עוקבא אנא דיינא ומר לאו דיינא אינך דיין ואינך רשאי לעשות שודא ואין דנין דין שודא אלא במקרקעי אבל במטלטלי לא ואמרינן ממון המוטל בספק חולקין עכ"ל. גם תוס' בכתובות דף צ"ד: ד"ה אימיה הביאו פירוש ר"ח דקבלה בידינו דשודא דדיינו דוקא בקרקעי ולא בטלטלי ודוקא דיין מומחה כרב נחמן בדורו דהא רב ששת גברא רבה הוה ואמר ליה רב נחמן אינך דיין לעשות שודא דדייני ולי נראה שודא נמי במטלטלי דגבי שליח מייתי לה בגיטין פרק קמא (דף ס"ד:) ולא כתבו התוס' לשון ואם תאמר או תימא מהך דגיטין שיהא השגה וקושי' על רבינו חננאל משום דבאמת לא קיימא לן הכי דכל מה שירצה השליח לעשות יעשה. ועיין בחושן המשפט סימן קכ"ה סעיף ח'. ואולי רבינו חננאל פסק שם בגיטין כחכמים דאמרו יחלוקו ולכך סיים רבינו משמו ואמרינן ממון המוטל בספק חולקין. ומה שכתבו התוס' דשודא נמי במטלטלין מהא דגיטין ולא הוכיחו נמי גם בזה לחלוק עליו שכתב ד"ח דדוקא דיין מומחה דהא בגיטין יכול השליח לעשות שודא וסתם שליח דהתם אינו גברא רבה צריך עיון:

(**שם בסוף האות הנ"ל** דף י"ד: וכאן אמרו מה שירצה השליש יעשה שודא עדיף כלומר נתינתו לאחד מהן עדיף מחלוקו פירוש למה שהוא נוטה דעתו לידע באומדנא שהוא

שלו יתננו לו עכ"ל. נראה לענ"ד שרבינו הערוך מפרש שודא כפירוש רש"י מדכתב לשון אומדנא ולא כפירוש התוס' דהוכיחו כתובות דף פ"ה: מהך דשליח דגיטין דשודא דדיינו מה שירצה הדיין בלא אומדנא וצ"ע:)

שדה א' שבת דף ק"כ. על גבי שדה תיבה ומגדל. פירוש שידה דומה לתיבה כדכתיב שידה ושדות. ואף על גב דבגיטין לאו כי האי גוונא דגרסינן בריש גמרא דפרק מי שאחזו בגיטין דף ס"ח. שדה ושדות הכא תרגומו שידא ושידתין קיימא לן בשבת דף ס"ג וכן ביבמות דף י"א: וק"ד. אין מקרא יוצא מידי פשוטו עד כאן לשונו. ע"ש בגיטין בהגדה דמשמע שידא ושידתין ממש דהיינו שידים:

שדה ב' סוטה דף מ"ח: משחרב בית המקדש ראשון בטלה שידה ופרידה וזכוכית לבנה עכ"ל. במוסף (**א"ב** שירא פרדנא כתוב בנוסחאות ופי' רש"י משי.) עכ"ל. דע דעל פי גירסת רבינו אין מההכרח הוכחת ר"ת בשבת דף כ': ד"ה אנן שירא פרדנא וכו' ע"ש היטיב:

(**שדכן**) **צ"ל שדך** ב' שבת דף פ"ה שאני התם דאיכא שדכא. פירש גאון שדכי עלין רחבין שאוחזין בארץ ורווחין ונכנסין אלו באלו כדגרסינן בעירובין דף ק': תני חדא אסור להלך על גבי עשבים בשבת ותניא אידך מותר וכו' הא דאיכא שדכי והא דליכא שדכי. ובב"מ דף צ"א: אמר רב שישא בריה דרב אידי בשדכא. פירוש עלין וזמורות משוכין מכרם זה למקום שהשורש (צ"ל שהשור דש בו שהם הם עכ"ל. בשבת איתא לפנינו שראכא פירש רש"י זמורותיהן ארוכות ומתערבות הרבה מלמעלה. ובעירובין איתא לפנינו הא דאיכא שרכי והא דליכא שרכי פירש רש"י פתילה ארוכה שהעשב ארוך. ובבא מציעא איתא לפנינו בשרכא בזמורה ארוכא מאוד ומגעת עד לפני השור:

שדך ג' בבא בתרא דף קל"ט. מתניתין בשדכא. פירוש אדם בטל שאינו מרוויח כלום מן הנכסים אבל אדם אחר שמרוויח מאי דעבד עבד בשדכא פשיטא דאין מתפרנסין הואיל דלית להו הנאה מיניה לא מחלי ליה. בבבא קמא דף צ"ב: שייך ואזיל דיקלא בישא בהדי קינא דשדכי. פירוש בדקל רע מצוי קן של יונים שאינן פרין כשאר יונים. בפירוש מגנצא דיקלא בישא לגבי גנה דסרקי. פי' דקל רע מחשב אותו עם אילני סרק עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרכי באות רי"ש) עכ"ל. ז"ל תוס' מתניתין בשרכא בכל הספרים כתוב שרכא ברי"ש. ובערוך גרס גם שדכא בדלי"ת והוא לשון שקט כמו ותשקוט הארץ מתרגמינן ושדיכת ארעא כלומר אדם בטל ושקט ואינו עוסק בכלום וכן יודע ציד איש שדה מתרגמינן נחשרכן שהיה נח ושקט ובהחובל (דף צ"ב) מטייל ואזיל דיקלא בישא לגבי קינא דשדכי עכ"ל הנה ממה שכתבו התוס' וכן

יודע ציד וכו' משמע דעוסקין עדיין בדברי גרסת הערוך דגרס שדכא בדלי"ת וא"כ צ"ל גם בתרגום של איש שדה (לדעתי נראה דבשיגרת הקולמוס כתב תרגום איש שדה וצ"ל תרגום של איש יודע ציד כי תרגום של איש שדה הוא גבר נפק חקלא) ומ"ש התוס' יודע ציד איש שדה מתרגמינן נחשירכן קאי איודע ציד) נחשדכן בדלי"ת [ולא כמו שנדפס נחשרכן וטעות הדפוס הוא] וכן סיימו התוס' ובהחובל כו' קיני דשדכי כגרסת הערוך וז"ל תוס' בבבא קמא דף צ"ב: דשדכא בטלנים וכן בשרכא (בפרק יש נוחלין בבא בתרא דף קל"ט.) כמו איש יודע ציד ומתרגמינן גברא נחשירכן ומפרש ר"ת נח ובטל ובערוך גורס שידכן בדלי"ת ומפרש לשון שוקט וכו' עכ"ל. משמעות תוספות שכתבו ובערוך גורס שידכן דקאי אתרגום ר"ל שבתרגום של איש שדה (צ"ל יודע ציד) גורס נח שידכן בדלי"ת. והיינו כמו שכתבו בשמו בב"ב דף קל"ט. וכאשר הגהתי כך מצאתי בש"ס דפוס בערלין בתוס' דב"ב וכן יודע וכו' מתרגמינן נח שדכן ועיין לעיל בערך נחשרכן מה שכתוב החכם המוסיף בשם המתורגמן ע"ש:

שדר א' אבות פרק ב' ובמקום שאין אנשים השתדר להיות איש ובפרק ד' ואל תשתדר לראותו בשעת קלקלתו עיין בערך אל. ס"א אל תשתדל עכ"ל לפנינו איתא תשתדל וכן בפרק ב' השתדל. וראיתי בפירוש הרמב"ן במשפטים כ"ב פסוק ט"ו הביא המשנה ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש ויש נוסחאות כתוב בהם במשנה השתדר:

שדר ב' בבא מציעא דף מ': איכא גולפי ושדריא. פירוש שמרים עכ"ל. לפנינו איתא ושמריא ונדפס בצדו **ושדריא** ועיין. בערך גלף א' איתא ושמריה. ועיין רש"י בע"ז דף ס"ה: ד"ה הוה שפיך וכו' גריס ושדריה:

שה ב' ברכות דף ו'. הני ברכי דשהי מנייהו הוי. פירוש הברכים שמתעייפים מפני המזיקין שסומכין עליהן עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** בנוסחאות כתוב ברכי דשלהי עכ"ל. ופי' רש"י ברכים עייפים עכ"ל. ועיין מועד קטן דף ב'. ואתה עיף ויגע מתרגמינן נישלהי [וצ"ל משלהי וכן איתא בפירוש המשניות להרמב"ם ובברטנורה ובתוספות י"ט עיף ויגע מתרגמינן משלהי ולאי וכן הוא בתרגום אונקלוס שלפנינו וכן כתב רבינו בערך של"ה] ולפ"ז פי' רש"י עולה לנכון מאוד. ואולם מה שהעלים רבינו ולא הביא שלהי שפירושו עייפות בערכו צ"ע:

שהיא שבת דף ק"ו. ובביצה דף כ"ד. ומטי ליה בחד שיהיא פירוש כגון רוצה אחת ואינו צריך לפוש ביני וביני עכ"ל. (**א**"**ב** בנוסחאות כתוב שחיא) עכ"ל. בשבת פי' רש"י מרוצה שהוא שוחה לאחוז בה. ובביצה ז"ל רש"י בחד שחיה בפעם אחת שהיא שוחה עליו לתופסו אין לו להשמט ממנו עכ"ל:

שוול שבת דף לג: פי' משרתיהן עכ"ל. לפנינו איתא לשואליהן ומדהקשה הש"ס על זה ותו מי שאילי מהדדי וכו' משמע קצת כגירסא שלפני וכדמשמע ברש"י:

שם באות הנ"ל פסחים דף ק"ח. כי תניא ההיא בשוולי' דנגרי. ב"ק דף ל"ב: שוולי' דנפחי למקטלי' קאי. גיטין דף נ"ח. שנתן עיניו באשה (לפנינו איתא באשת רבו) ושוולי' דנגרי הוה. פירוש תלמיד עכ"ל. לפנינו איתא בכל המקומות בשולייא. ופי' רש"י תלמיד כמו שכתב רבינו ועל פירוש רבינו בשבת לשוליהן שכתב משרתיהן לא ידעתי למה לא פירש כמו בכל שהשאר תלמידיהן שהיו לומדים אומנות וקצת צריך עיון:

שולנאי סנהדרין דף פ"ב: אמר רב ששת לא כזבי שמה אלא שולנאי בת צור שמה ולמה נקרא שמה כזבי שכיזבה באביה וכו' והיינו דאמרי אינשי בין קני לאורבני שולנאי מאי בעיא. פירוש ועל שם שולנאי שזינתה נקראו שאר זונות בשמה בין קני לאורבני שולנאי מאי בעיא כלומר במקום ייחוד לא אזלא אלא משום זנות כך היא לא באה בין ישראל אלא משום זנות בהדי קליפי דקני שילנאי גפתתה לאמה בין קליפות הקנים זונה עשתה חרפה לאמה שמזנה שם. פירוש גאון וכו' רב ששת מפי השמועה אמרה כי כן היה שמה שולנאי ואשר אמר בין קני לאורבי שולנאי מאי בעיא שמענו במשל הקדמונים על גידולה של זונות השם הזה דאמר רב ששת מפי השמועה הי' שמה וזה אשר אמרו המושלים שולנאי לכזבי נתכוונו ופתרון המושלים כן הן אומרים בין קנה לגומא מה זונה גדולה מבקשת כלומר שלא ישבה כאן אלא אורבת לזנות כענין שנאמר איפוא לא שכבת ועל דרכים ישבת להם והאחר כך פתרונו עם קליפה של קנה נאפה שולנאה את אמה כלומר שמנאפת בפני אמה ואינה חוששת וכקליפת השום חשוב לה עכ"ל (וז"ל רש"י שולנאי גפתה לאמה. הנאיפה אמה כלומר הוציאה שם גפייתה על אמה שכיון שזינתה קוראין אותה זונה בת זונה):

שם באות הנ"ל קודם לזה אמר רב כהנא ומשתנה בית סאה פירש גאון כלומר שמשתנת מים ונשפכין לארץ והולכין ע"ד בית סאה תנא רב יוסף קבר שלה אמה. דתני רב יוסף קבר שלה הוא כינוי לרחם שלה עכ"ל. לפנינו בגמרא איתא ומושבה. פי' רש"י על שם שהיתה רחבה ביותר:

שור בבא קמא דף ס"ה: אמר רבא שור בן יומו קרוי שור דכתיב שור או כשב או עז כי יולד איל בן יומו קרוי איל שנאמר ואילי צאנך לא אכלתי אילים הוא דלא אכיל הא טלאים אכל אלא ש"מ איל בן יומו קרוי איל עכ"ל לפנינו איתא הא כבשים אכל:

שוור פסחים דף קי"ג. לא תשוור נגרא עכ"ל. ע"ש פירוש רש"י ורשב"ם:

שם בבא בתרא דף צ"ו. ושמואל אמר חמרא אכפא דגברי שוור. פירוש כשנושאין אותו

מבית מוכר מדלג ומפיק טעמא ממנו עכ"ל לפנינו איתא חמרא אכתפא דמאריה שוואר וז"ל הרשב"ם על כתף האדם מדלג כלומר מזלו גורם חטא של בעל היין כדנפקא לן לקמן צ"ח. מדכתיב אף כי היין בוגד גבר יהיר וכו' והלכך פטור המוכר דאמר לי' מוכר לוקח לתאי דידך קגרים וכתבו התוס' בד"ה ושמואל אמר חמרא אכתפא דגברי שוואר וכו' פי' רשב"ם ואין נראה וכו' ונראה לר"ת לפרש חמרא אכתפי' דגברא שוואר כלומר היין כיון שנשאו בכתפים נתקלקל על ידי שנענע ומיהר להחמיץ ע"ש הנה לפי הגירסא שלפנינו אכתפא דמאריה שוואר נראה דפריש רבינו ותוס' דחוק ופירוש הרשב"ם יותר ברור דבשביל מזלו של לוקח אמר אכתפא דמארי'. אכן לגירסת רבינו חמרא אכפא דגברי שוואר שפיר פירש כשנושאין אותו וכו' על כוונת התוס' שנתקלקל ע"י הניענוע והיינו בכל אדם הנושאו ומנענע ולכן גם פירש רבינו תם שכתבו התוס' היינו לפי מה שציינו בתחלת הדיבור חמרא אכתפא דגברי שוואר. ודע דבמה שסיימו התוס' ולפירוש ר"ש קשה דבשיכרא וכו' לכאורה גם אפירוש ר"ת יש לדקדק כך דהא שמואל נקט חמרא אכתפי' וכו' מדנקט חמרא משמע אבל שאר משקין מודה שמואל וקצת צריך עיון:

עוד שם באות הנ"ל בסופו עבודה זרה דף ע'. אמר רבא חמרא שרי רוב משוורי ישראל עכ"ל. לפנינו איתא רוב גנבי.

שזר ב' חולין דף מ"ב. במשנה נשברה השיזרא. תמיד פרק ד' היה חותך ויורד עד שמגיע לשיזרה. פירוש הוא העצה כדמתרגמינן לעומת העצה לקבל שיזרתא. עוקצין פרק א' ושזרה של שיבולין. פירוש הוא גב השבילות ושזרה היא שדרה עכ"ל לפנינו בכל מקומות שהזכיר רבינו איתא שדרה וכן הוא בתרגום לקבל שדרתא:

שח א' סוטה דף מ"ד: שח בין תפלה לתפלה. פירוש בירך להניח תפילין ולבש תפילין של יד ושח שיחת דברים והפסיק ואחר לבש תפילה של ראש זו היא עבירה דאביי ורבא דאמרי תרוויהו לא שח מברך אחת שח מברך שתים כמפורש במנחות דף ל"ו. על תפילת יד אומר להניח תפילין על של ראש אומר מצות תפילין עכ"ל. מ"ש רבינו והפסיק ואחר לבש תפילין של ראש זו הוא עבירה כלומר אם לא בירך על מצות תפילין והיינו כפי' רש"י בסוטה וביתר ביאור במנחות ועיין תוס' במנחות ד"ה עבירה:

שח ו' יומא דף ע"ה. סוטה דף מ"ב: דאגה בלב איש ישחנה רבי אמי ורבי אסי חד אמר ישיחנה מדעתו וחד אמר ישיחנה לאחרים. פירוש כדי שיבקשו עליו רחמים עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** מענין היסח הדעת כלומר יסירנה מדעתו) עכ"ל. וז"ל רש"י ביומא ישיחנה לאחרים שמא ישיאוהו עצה. ובסוטה ז"ל רש"י ישיחנה מדעתו. יסיחנה מדעתו: ישיחנה לאחרים. ובלתי ספק כוונת רש"י לפרש למאן דאמר ישיחנה מדעתו כאלו כתוב יסיחנה

בסמ"ך [שהשי"ן והסמ"ך מתחלפין כנודע שהם ממוצא אחד כדאיתא בכמה דוכתי] וכמ"ש הרב המוסף מענין היסח הדעת כלומר יסירנה מדעתו אבל למאן דאמר ישיחנה לאחרים הוי מענין שיחה ממש [ודע דבסנהדרין דף ק': איתא נמי הך סוגיא ולא פירש רש"י כלום] והוי יודע סיפא דקרא איתא ודבר טוב ישמחנה וז"ל רש"י במשלי סימן י"ב פסוק כ"ה דאגה בלב איש ישחנה יסיחנה מדעתו ודבר טוב ישמחנה יעסוק בתורה והיא תשמח את הדאגה שבלבו ותצילנו ממנה ולדברי האומר ישיחנה לאחרים כך סופו של מקרא ודבר טוב שינחמנו חבירו ישמח את הדאגה עכ"ל [משמע קצת ישיחנה לאחרים כדי שינחמנו] ולפירוש רבינו הפירוש ודבר טוב היינו מה שיתפלל חבירו עליו ישמחנה [על דרך שאמרו בברכות דף ה' ואמאי לוקים ר' יוחנן לנפשי' אמרי אין חבוש וכו']:

שחד כתובות דף ק"ה: אמר רבא מאי טעמא דשוחדא כיון דשקיל מיני' הוה לי' כגופו ואין אדם רואה חובה לעצמו מאי שחד שהוא אחד עכ"ל. לפנינו איתא חד אמנם ידוע דחד אינו לשון תורה לכך גרסת רבינו אחד ברור:

שם בבבא בתרא דף ט': ושחד בחיק חימה עזה. פירוש שחד בחיקו של עני כופה חימה עזה עכ"ל. גירסת רבינו במלתא דר' אלעזר שנאמר מתן בסתר יכפה אף ושוחד בחיק חימה עזה [וסבר ר' אלעזר דהאי שוחד בחיק אריש קאי ושוחד בחיק יכפה חימה עזה עיין רש"י] וכן גירסת רש"ל:

שחט בבא מציעא דף ק"ט כי מטית שחיטת קדשים תא אקשי לי. פי' אם קרית כל התלמוד וידעת דרכו אז תבא תקשי לי שכיון שקרית הכל תרגיש ותבין הטעם שאומר לך עכ"ל. עיין קונטרוס סימן...:

שחלא ב' חולין דף נ"ח. הכא במאי עסיקינן בשיחלא קמא. פירוש הריון הראשון כלומר הביצים שנתקשרו בשלל עד שתלד כולם עכ"ל. לפנינו איתא התם בדשיחלא קמא מרבינו העתיק הכא במאי עסקינין וכו' נראה וודאי דגרסתו היתה כך:

שחלים א' עבודה זרה דף כ"ט. תנו רבנן ד' דברים מחזירין את החולה לחליו וכו' עד והשחלים והתגלחת עכ"ל. לפנינו איתא עשרה דברים דקחשיב התם:

שחלנית חולין דף ס"ה: ובחגבים למינהו להביאאת כרסנית והשחלנית לפנינו איתא הכרספת ואת השחלנית:

שחם א' בבא בתרא דף פ"ד. שחמתית ונמצאת לבנה גמרא אמר רב פפא שמע מינה האי שמשא סומקתי היא. פירוש התנה עמו לתת לו חטים אדומים שנתאדמו מהחמה הזורחת עליהם ועל שם החמה קורין שחמתית (וכן פירש שם הרשב"ם ע"ש). בבא קמא דף צ"ו. שחומי ועבדינהו חדתא לא קני. פירוש אדומים ישנים. (וז"ל רש"י שחימי

שחורין כעין ישנים. אבל לא ידעתי מנא לי' לרש"י דשחורין נקראו שחמים. אכן פירוש רבינו מבואר על שם חמה כדאיתא בבבא בתרא דף פ"ד. הנ"ל. חולין דף נ"ה: אייתי משיכלא שחימי (וז"ל רש"י שחימי שאינן מצננות כל כך). עבודה זרה דף ל"ג: אמר רב עוירא הני חצבי שחימי דארמאי כיון דלא בלעי טובא משכשכן במים ומותרין (וז"ל רש"י שחימי מקרקע שחימתית רוש"א בלע"ז):

שחן א' יומא דף נ"ג: ומתפלל שתהא שנה זו שחונה וגשומה וכו' בסוף האות כחום צח תרגומו (כשמין) צ"ל כשחין בציח עכ"ל. וז"ל רש"י בתענית דף כ"ד: שחונה חם חמותי ראיתי אור (ישעי' מ"ד תרגום יונתן בן עוזיאל שחינת:

שחף ב' סוטה דף כ"ו: שחוף מקנין על ידו. פירש רבינו חננאל ז"ל שחוף הבועל כדרכו ואינו מזריע דתניא (בכורות דף מ"ד:) איזהו מרוח אשך זה הקליטים שנכנס רוח באשכיו דברי ר' עקיבא ר' ישמעאל אומר זה השחוף עכ"ל. (בזה הלשון הביאו ג"כ תוס' בסוטה שם בשם ר"ח) אבל לפנינו בבכורות דף מ"ד. איתא במשנה בסיגנון אחר (בזה הלשון איזהו מרוח אשך ר' ישמעאל אומר כל שנימחו (ורש"י מציין כל שנמרחו) אשכיו ר"ע אומר כל שהרוח באשכיו ע"ש:)

שחץ פסחים דף ג': בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול. פירוש פסול כדכתיב לשמצה בקמיהם פירוש אחר שחץ פסול (כן איתא בגמרא שם מכח קושיא דמקשה שמץ פסול והתניא אין בודקין מן המזבח ולמעלה ומשני לא תימא שמץ פסול אלא אימא שחץ פסול) גסות הרוח והיינו ערל לב. פירוש אחר שמן דבר ערוה ואלילים כדתנן מנחות דף ק"ט. הכהנים ששימשו בבית חוניו לא ישמשו בבית המקדש בירושלם וכיון דבבית חוניו פסול כל שכן לאלילים שנאמר אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה' שחץ גסות הרוח ולעיגות לשון כדאמרינן אנשי ירושלים אנשי שחץ היו עכ"ל. בגמרא דפסחים דף ג': הכי איתא הנהו תלתא כהני וכו' בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול [רש"י פסול כהונה חלל] והא תנן אין בודקין מן המזבח ולמעלה [רש"י אם שמש במזבח אין בודקין למעלה הימנו וכו' לישכת הגזית שם היו בית דין יושבין מייחסי כהונה וכו'] לא תימא שמץ פסול אלא אימא שחץ פסול [פי' רש"י הוא עצמו היה גס רוח ומבזה קדשי שמים ואין ראוי לשמש וכו'] ואי בעית אימא שאני התם דאיהו דארע נפשיה [והצריך בדיקה אחריו וגילה שלא בדקוהו יפה בתחילה רש"י] וז"ל תוס' שמץ פסול פירש רבינו חננאל דבר עבודה זרה כדכתיב לשמצה בקמיהם וכו'. והנה כשנדקדק בדברי הערוך שהביא כאן פירוש שמץ שאינו ענין דהכא ועוד שנתן ריווח בין הדבקים בין פירוש הראשון לפי' אחר שמץ וכו' הפסיק בפירוש השחץ אמנם יבא על נכון מתחלה צריך אני להבין לפי פירוש

ר"ח מה פריך הש"ס מאין בודקין מן המזבח וכו'. והנה המהרש"א כתב דשפיר מקשה דגם על עבודה זרה היו בודקין ע"ש כי דברין קצת סתומין ומה גם דהא שפיר יש לומר דמצאו בו שמץ דהיינו ע"ז מזמן קרוב ואחר הבדיקה זמן מה או זמן ארוך החמיץ (ואז בשעת הבדיקה כשר היה) כמעשה דיוחנן הוא ינאי הנזכר בברכות דף כ"ט. ואולם עוד צריך אני ליתן טעם אחרי דכמה ראיות יש בקידושין דף ע"א: ובמגלה דף כ"ה: דשמץ פסול היינו פסול יחוס. למה מסרב ר"ח מלפרש כפירוש רש"י. אכן כדי שלא יקשה כיצד מצאהו בו פסול חלל הלא בדקוהו ב"ד הגדול בדקוהו קודם שנכנס לתחלת עבודתו [ודחיקא לי' טובא לומר כמו שכתב רש"י שמתחלה לא בדקו בית דין הגדיל יפה] לכך בחר בדברים טובים. דהפירוש הוא שמץ עבודה זרה ומצאוהו שהחמיץ. ודע דבתירוץ הראשון דלא אסיק עדיין שאני התם דאיהו דארע נפשי' וסבירא לי' להש"ס דדינא דהאי גברא כשאר כשרים שבישראל ושבכהונה. ומהיכי תיתי לבדוק אפסול עבודה זרה חלילה לא נחשדו ישראל על כך ובוודאי הפירוש של שמץ היינו פסול חלל כגון שנשבית אמו או נאנסה ולכך שפיר מקשה והתנן אין בודקין מן המזבח ולמעלה ואגסות הרוח אם מבזה העבודה או לא היה תמיד הבדיקה אחר שהעלוהו למזבח דמקודם לכן אי אפשר לבא על הבדיקה ואי בעית אימא. ר"ל לעולם שמץ פסול דהיינו עבודה זרה והא דחשדוהו על זה אף דלא בדקינן לשום אחד וכולן בחזקת כשרים שאני התם דאיהו דארע נפשי' מעתה כשתתבונן קצת תבא על כוונת הערוך שמפרש כסדר להבין ולהורות כל הדברים הנזכרים מתחלה ועד סוף כפי פירוש רבינו חננאל. ומשום הכי כתב הערוך דבריו ברישא בזה הלשון פירוש פסול משפחה וכו' והיינו פסול כהונה חלל [דא"א לומר פסול ע"ז דמהיכי תיתי לבדוק אחר זה וכדאמרן לעיל ולכך מקשה הש"ס היטיב והתנן אין בודקין וכו' ומתרץ הש"ס] (פי' רוש אחר שחץ פסול גסות הרוח וכו') [ועל זה לא היו יכולין בית דין הגדול לבדוק קודם שעובד וכדכתיבנא]. והנה לפי שתירוץ זה לא תימא שמץ אלא שחץ הוא קצת דחוק דהא להדיא תני בברייתא שמץ ולכך קאמר הש"ס ואיבעית אימא [לעולם שמץ פסול] פירוש אחר (שמץ דבר ערוה ואלילים ושניהם פסולים) [הנה כיוון הערוך בזה דכתב פירוש אחר וכו' דהיינו לפי תירוץ אי בעית אימא שאני התם דאיהו דארעא נפשיה וכו' וכפירוש רבינו חננאל שזכרתי למעלה]:

שחר א' יומא דף כ"ח: צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי. פירוש תפלת אבות כלם ולא הזכיר אברהם אלא שהוא עיקר וכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב משעה שיכנס השמש במערב ובאותה העת מתחילין הכותלים שבמזרח להשחיר וזה השיחה תפלת הצהרים כדת המסורה לו מאביו. אנן מאברהם ניקום ונגמור. כלומר אברהם קיים

המצות ועדיין לא נתנה תורה ואין לנו ללמוד אלא ממנהג הנביאים כגון דניאל וכיוצא בו מפני שנהגו כהלכה למשה מסיני עכ"ל. וי"ל רש"י צלותיה דאברהם תפלת הערב שלו ע"כ. והכוונה על מנחה שהיא לעת הערב. מיהו מלת שלו שכתב רש"י צריך ביאור קצת. ובברכות דף כ"ו: מבואר אברהם תיקן תפלת שחרית יצחק מנחה יעקב ערבית. אכן עפ"י מה שכתב רבינו וזו השיחה וכו' כדת המסורה לו מאביו וכו' עולה פי' רש"י יפה:

שם באות הנ"ל יבמות דף י"ב: בנים עדיפי מסימנים ואפילו לרבי יהודה דאמר עד שירבה השחור על הלבן בבנים מודה. כתובות דף ל"ו. עד מתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר עד שירבה השחור על הלבן. פירוש עד שיהא רוב השער שחור פירוש אחר עד שירבה עיקר השער שהוא השחור על ראשו של שער שהוא הלבן אלו פירושי רבינו חננאל ז"ל. פירוש אחר עד שירבה שער השחור על הבשר שהוא לבן עכ"ל. דברי רבי יהודא אלו איתא גם בבבא בתרא דף קנ"ו. ולמיאונין לאפוקי מדרבי יהודה דאמר עד שירבה וכו' ועיין תוספות שם:

שחר ב' בבא בתרא דף מ"ז: ממטי ליה לדידיה ולחמריה לשחוור. פי' היה מוסרו לעבודת המלך כגון אנגריא כענין לא חמרא דחד מנהון שחרית שחרית: עכ"ל תרגום אונקלוס על קרח לא חמור אחד נשאתי במדבר ט"ז פסוק ט"ו:

שחר פאה פרק ב' הקוצר לשחת מפסיק. בבא בתרא ל"ו. אמר רב יוסף אכלה שחת לא הויא חזקה. פירוש דלית להוא גמר פירא שכך עושין זורעין התבואה כדי להאכילן בירק לבהמות וקוצרין אותה כשהיא לחה טעם תעשה גזי המלך תרגומו והוא צמיח דעדק (בשר) צ"ל בתר דאתגזרת שיחתא דמלכא עכ"ל. עיין רש"י בתחלת עלות הלקש וכו' עמוס ז' פסוק א' וכן יונתן וכו':

שט ב' ביצה דף ל"ד. ואין שטין אותן במטלית. בבא מציעא דף צ"א. (ובפסחים דף ל':ובזבחים דף צ"ה:) אין טשין את הטנור באלי' ואם שט כל הפת אסורה. פי' כמו טשין ויש קורין טשין ומיהו שטין שפין עכ"ל. ועיין תוספות בבא בתרא דף ק"י. ד"ה נשוט וכו' דרוב פעמים מתחלפים האותיות וכו' ע"ש:

שט ג' שבת דף ע"ז: שטתא שוט איתי. פירוש מטה שישוט אדם עמו בחוץ להביאו ריוח בביתו כמו תרגום המשענת. ספרים אחרים שוטיתא. פירוש ענף של הדס שמשחקין בו למשתה משום הכי נקרא שוטיא כעין שטות עכ"ל. כך הוא לפנינו וכן פי' רש"י:

שטר א' פסחים דף. מ"ד. נזיר דף ל"ו: הנח לכותח דלית כזית בכדי אכילת פרס אי דקא גריף ואכיל בטלה דעתו אצל כל אדם אלא מישטר קא שטר ואכיל לית ביה כזית בכדי

אכילת פרס ספר אחר אי דקא שריף מישרף (וכן איתא לפנינו) עכ"ל ז"ל רש"י מישטר קא שטר. בטבל לתוכו כדרכו:

שך א' עבודה זרה דף ס"ט: מאי טעמא לא מפקדנא חמרא לגבי נכרים משום שיכא. פירוש בתשובות כשחותם פי החבית ועושה צמיד פתיל מביא כוש או בצבוץ ונוקב בתוכו שיצא הבל של יין ויכנס אויר וינדף ריחו ונקרא הנקב בלשון ארמי שיכא וחוששין שמא מריח בו הגוי ויכנס קנה קטן ויוצא בוהיין. פירוש אחר משום שיכא משום נקב שעושין בחבית שיצא הריח שלא תבקע החבית. וי"א אי קרינא שיכא מלשון מישך שייך ואי קרינא שיבא מלשון שאיב מישיב עכ"ל. ז"ל רש"י משום שייכא נקב דק מאוד שהוא במגופת החבית להיות ריח היין יוצא ויש לחוש שמא יקדח שם במקצת ויטעום מן היין. וז"ל תוס' רש"י גריס שייכא בכ"ף משום דהיין נמשך ויוצא דרך שם ובערוך גריס שיבא בבי"ת על שם ברזא שסותמין אותו בהו כמו סנהדרין (דף ז': שיבא דכשורא הוא נקב קטן שעושין להריח ריח היין דרך שם וקורין לו שותיא"ל. ומהנראה שנוסחא אחרת נזדמנא להתוס':

שך ג' שבת ס"פ קמא דף כ': אמר רבי יוחנן עצים של בבל אינן צריכין רוב וכו' אלא אמר רב יוסף שוכא דארזא רפ"ב: משנה ולא בלכש. גמרא לכש שיכא דארז"א עיין לעיל ערך לגש:

שכרבזאי סנהדרין דף צ"ה. יומא חד נפק לשכר בזאי אדמי ליה כטביא. פירוש שכר רשת כל עושי שכר אגמי נפש ונץ בלשון ישמעאל באז כלומו לצוד חיות ועיפות ברשת ונץ עיין בערך זיינין עכ"ל. ז"ל רש"י שכר ביזאי לשון פרסי קריט"א לישנא אחרינא כפר הוא:

של ג' (ביצה דף ל"ה:) (ודף ל"ז.) משילין פירות. פירוש משלשלין משחירין משילין משירין מנשירין כולן פירוש אחד להן לשון הורדה ושלשול. שבת דף ה'. שלשל ידו למטה מג' וקבילה. סוכה דף ט"ז. המשלשל דפנות מלמעלה למטה (ז"ל רש"י כל מלמעלה למטה קרי שלשול. תרגום ותורידים בחבל ושלשתנון באטונא. ושלחה מביתו תרגום מישליתה מביתי' עכ"ל. בתרגומים שלפנינו לא מצאתי:

שלב ב' שבת דף קי"ב: דאית ליה שלבא. פירוש כגון דדי הכיור שמקלחין המים אף על גב דיכול לאורוקי המרק מן השליבה מותר להתירה עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** בנוסחאות כתוב דאית ליה שלכא) עכ"ל. לפנינו איתא שלאכא ופי' רש"י ברצון:

שלד בבא קמא דף ל"א: רב פפא אמר דפסקא לארחה כשלדא. פירוש כגון שפשט ידיו ורגליו לרחבה של דרך ופסקה מלעבור בני אדם עד כאן לשונו. ורש"י פירש כשלדא כנבלה וכו' ע"ש. ובדף ל"ב בד"ה מתני' דפסקה וכו':

שלח א' בבראשית רבה פרשה ל"ז כתיב ויברכם יהושע וישלחם מה תלמוד לומר וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם אלא בתחלה נטלו רשות מיהושע ובירכם ושהו עוד ימים וחזרו ונטלו רשות ממנו וכן ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך מה תלמוד ביום (י"ג) צ"ל כ"ג לחדש השביעי שלח את העם ויברכו את המלך אלא נטלו ממנו רשות ועוד המתינו ימים ונטלו רשות ממנו פעם שנייה עכ"ל. וכך איתא במועד קטן דף ט':

שלח ב' כתובות דף ס"ה: האי תנא שליח ערטל וסיים מסאניה סוטה דף ז'. היתה מכוסה בלבנים מכסה שחורים היו עליה כלי זהב וקטליאות נזמים וטבעו' מעבירין הימנה גמרא דף ח': השתא נוולי מנוויל לה הני מבעיא מהו דתימא בהני אית לה בזיון טפי כדאמרי אינשי שליח ערטיל וסיים מסאני קמשמע לן: ופשט ושלח (בפרשת צו את אהרן פסוק ד') תרגום ערום ערטילאי כלומר יותר ביזיון לו לאדם להלך ערום ומנעלים ברגליו כן הסוטה הייתי אומר נבזה אותה האשה שתהיה ערומה ועליה כלי זהב קמשמע לי היו עליה וכו'. מעבירין הימנה. פשוטה ועורה (ישעיה ל"ב) תרגומו שלחו ואתערטלו עכ"ל. גם רש"י בסוטה דף ח'. מייתי הך תרגומו ופשט ושלח. אכן בכתובות דף ס"ה: מייתי הך תרגומא של והפשיט דכתיב ויקרא א' פסוק ו' מתרגם וישלח. וכתבתי בקונטרס שטרי המאוחרין דהוה מצי להביא מן המוקדם בפרשת וישב סימן ל"ז פסוק כ"ג ויפשיטו תרגם אונקלוס ואשלחו. גם רש"י בשבת דף מ"ט. במשנה ד"ה שלחין עורות כמו והפשיט תרגומו וישלח. עוד ברש"י מנחות דף ל"ה. ד"ה שילחא עור כמו והפשיט וישלח. גם בתוס' קידושין דף ס"ו: ד"ה שלח ואחוי תרגום ושלח ואחוי תרגום של והפשיט (ויקרא א') וישל"ח. וכן יש לדקדק בפירוש הרמב"ם והרב מברטנורה במשנה דשבת פרק במה טומנין כנ"ל. וברש"י נחמי' ד' פסוק י"ז שכתוב ופשט את בגדיו (ויקרא ו':ד') תרגום ושלח וברש"י דסוטה הנ"ל איכא למידק יותר שלא כתב מן המוקדם והפשיט דכתיב ויקרא א' וכמ"ש בעצמו בכתובות ובשבת. במ"ש רבינו הערוך תרגום ופשט ושלח בעי טעמא שלא כתב והפשיט דכתיב במוקדם או ויפשיטו דכתיב במוקדם טובא. ודע דבפי' הרב בפרק ה' דמכשירין משנה ו' כתב על נכון תרגום ויפשיטו ואשלחו:

שלח ג' שבת מ"ט. משנה טומנין בשלחין. פירוש עורות שגולשין ניטל צמרן ועדיין לא נעבדו (ז"ל רש"י שלחין. עורות כמו והפשיט תרגום וישלח בגמרא שם אמר רבי יוסי אבא שלחא הוה. פי' אומן מפשיט עורות עכ"ל. וז"ל אבא שלחא הוה אומן לעבד עורות):
שלח ה' מועד קטן דף ב'. משקים בית השלחין. במועד פירוש שדה שעומדת בהר וצריך להשקותה ואם אינו משקה נפרדת גמרא מאי דהאי השלחין לישנא דצחותא הוא דכתיב והוא עיף (בראשית כ"ה) תרגומו והוא משלה עד כאן לשונו. לפנינו איתא דכתיב ואתה עיף ויגע (דכתיב דבריהם כ"ה) מתרגמינן ואת נשלהי (צריך לומד משלהי. ומימי הייתי מצטער על מקרא זה דלא מייתי הש"ס. מהמוקדם בפרשת תולדות גבי עשו איתא תרי זימני בפסוק כ"ט ופסוק ל' עיף ומתורגם משלהי ועתה בא לידי גרסת רבינו שהיא על פי האמת [וטעות לפנינו בש"ס נעשה על פי המדפיס או זולתו] ואודיע פלאי בתוספות שם ד"ה עיף ויגע צמא למים כדכתיב ונפש עיפה למים (ירמיה ל"א). הנה במילתא דעבידא לאי גלויי שלא כדתיציין [ירמיה ל"א] כי שם ליתא. ודע דבכל ספרי תנ"ך לא נמצא. וראיתי כתוב בתוס' י"ט מועד קטן משנה א' בזה הלשון ונ"ל שהוא טעות סופר וצ"ל מים קרים על נפש עייפה משלי כ"ה. וכתבתי שם על הגליון צריך עיון ביומא דף ע"ז. דמוקי הש"ס להך קרא מדכתיב על נפש ולא בנפש שמע מינה דברחיצה מתשעי ולא בתשייה ע"ש ויש ליישב בדוחק:
שלחן כתובות דף פ': וכן לא יאמר לאשתו הרי כתובתיך מונחת על השלחן אלא כותב לה כל נכסיו אחראין לכתובתה. פירוש על השלחן המעות שעל השלחן מתעסק בהן השולחני ועצה טובה קמשמע לן דלא לימא הכי שמא יגנבו או יאבדו היכא דייחד לה. פירוש אחר לא מייחד לה כלים שמתשמש בהן על השלחן ובגמרא בסוף הפרק דף פ"ב. תניא נמי הכי בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולא למנה מנה. פי' בלא אחריות והיו מזקינין לא היו מוצאין נשים התקינו שיהיו מניחין אותה בבית אביה כשהיה כועס עליה היתה קלה בעיניו להוציאה אומר לה לכי אצל כתובתיך התקינו שהיו מניחין אותה בבית חמיה עשירות עושות קלתות של כסף ושל זהב. וזהו ששנינו לא יאמר לה הרי כתובתיך מונחות עלך השלחן ומסייע לפירוש השני. עד שבא שמעון בן שטח והתקין שיהא כותב לה כל נכסי אחראין לכתובתה ואחר שנושא ונותן בכל נכסיו ואינו מייחד לה כתובה קשה בעיניו לפרוע לה ואינה קלה להוציא והיינו דגרסינן בשבת דף י"ו. שמעון בן שטח תיקן כתובה לאשה. פירוש אחר של רבינו חננאל ז"ל ולא סבירא לן אמר רב יהודה בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים. פירוש שהיו נותנין לה כתובה קודם שתיכנס לחופה ולפיכך לא היו הנשים נושאות אותן ומסתייע הדין

פירוש מדקאמר לקמן לא יאמר הרי כתובתיך מונחת על השלחן אלא כל נכסי אחראין לכתובתיך עכ"ל. וכן כתבו בכתובות דף פ"ב בתחלה בשם ר"ח וע"ש:

שלחף בבא דף צ"ו: ודלמא שלחופי הוו משלחפי ידייהו. פי' שלחופי הוו משלחפי כנ"ף אל כנף תרגום ירושלמי שלחפינון לידוהי עכ"ל. גם הרשב"ם כתב כן בשם ר"ח:

שלל א' בריש גמרא דפרק במה טומנין בשבת דף ב"ח: תנן בפרק ב' דעוקצין שלל הכובסין והבד שהוא תפור בכלאים חיבור לטומאה עד שיתחיל להתיר. בסוף פרה פרק י"ב משנה ט' שלשלת המפתחות ושללה הכובסין והבגד שהוא תפור בכלאים חיבור לטומאה ואינו חיבור להזאה. פירוש מנהג הכובסין כשמכבס הבגדים אם הם חתיכות קטנות מחבר ד' או ה' ביחד ואין תופרן בטוב אלא מכלב כדגרסינן בסוף גמרא דפרק ואלו מגלחין במועד קטן על כל המתים כולן שולל עכ"ל. לפנינו בש"ס רמי לי' רבי ירמי' לרבי זירא תניא שלל של כובסין ושלשלת של מפתחות והבגד שהוא תפור בכלאים חיבור לטומאה עד שיתחיל להתיר וכו' וז"ל תוס' חיבור עד שיתחיל וכו' וא"ת אמאי לא מייתי מתניתין דפרה [פרק י"ב משנה ט'] ויש לומר משום דלא קתני בה עד שיתחיל להתיר ולא הוי מצי לאכוחי מינה דשלא וכו' ע"ש. וכן כתב הר"ש במסכת פרה פי"ב משנה ט' [שלשלת המפתחות ושלל הכובסין והבגד שהוא תפור בכלאים חיבור לטומאה ואינו חיבור להזאה] בזה הלשון ובריש במה טומנין (דף מ"ח) מייתי ברייתא דקתני בה חיבור עד שיתחיל להתיר ולהוה מצי לאתויי התם ממתניתין אלא ברייתא ניחא לי' לאתויי משום דקתני עד שיתחיל להתיר עכ"ל. והנה זמן רב הייתי תמה דבין לתוס' ובין להר"ש עדיין הוה מצי לאתויי משנה דעוקצין פרק ב' משנה ו' דהתם קתני שלל הכובסין והבגד שהוא תפור בכלאים חיבור לטומאה עד שיתחיל להתיר וצריך עיון גדול [ושיבוש לומר משום דבברייתא קתני גם שלשלת של מפתחות להכי מייתי מברייתא דעכ"פ מאי איכפת בזה אם היא שנוי' או לאו מוכח דשלא בשעת מלאכה נמי הוי חיבור ועיקר הוכחה היא משלל של כובסין שלא הוצרך לשללו אלא משום שעת כיבוס ואפילו הכי חשיב לי' חיבור אף אחר כיבוס וכן פי' רש"י להדיא ע"ש. ובאמת טעמא בעי שלא חשבה המשנה דעוקצין שלשלת המפתחות כמו דקתני לי' במס' פרה ואפשר דתני ושייר] איברא כהיום הזה דעתי נתקררה ועיני נהנו מאורה. ומתורתו של בעל הערוך הסוגיא ברורה. וגרסתו הישרה. לנו הדרך נלך בה מורה. וצריך להיות רמי ר' ירמי' לרבי זירא תנן [והיא משנה בעוקצין פרק ב'] שלל הכובסין והבגד שהיא תפור בכלאים חיבור לטומאה עד שיתחיל להתיר אלמא שלא בשעת מלאכה וכו'. ולדעתי גם לפני רש"י שלא פירש כלום על שלשלת של מפתחות [ואילו הי' כתובה לפניו

לא הי' מנע מלפרש עליו שהיא שלשלת יתחברו המפתחות כמו שפירש הרמב"ם. או שתולין בה המפתחות כלשון הרב מברטנורה] הי' גירסת הספר כגירסת הערוך. והא דמייתי ממשנה דעוקצין ולא מייתי ממשנה דפרה שהיא מוקדמת וודאי ניחא למאוד משום דבעוקצין תנא עד שיתחיל להתיר וכדאמרן. ומעתה לא נפלאת ולא רחוקה היא לומר דגם לתוס' היתה הגירסא כסוגית הערוך דמייתי ממשנה דעוקצין ועל זה הקשו וא"ת ואמאי לא מייתי ממתניתין דפרה [שהיא מוקדמת] ותירצו משום דלא קתני בה עד שיתחיל להתיר וכו'. אמנם הר"ש שכתב להדיא בלשונו ובריש במה טומנין מייתי ברייתא וכו' מצוה לפרוק. עיין בקונטרוס ראש הספר סימן **בית**:

שלל ג' פאה פרק ב' משנה א' ואלו מספיקין לפאה הנחל והשלולית. מפרש בבבא קמא דף ס"א. מאי שלולית אמר רב יהודא אמר שמואל מקום שמימי הגשמים שוללין. פירוש יורדין ונקוין מלשון כי ישול זיתיך וכתיב וגם שול תשולו לה ורבי יוחנן אמר אמת המים המחלקת שלל לאגפיה. פירוש כשתמלא אמת המים מתמלאין גדותיה סביבותיה עכ"ל. וז"ל רש"י שוללין. מתקבצן כמו מן השלל של ביצים (ביצה דף ז':) דבר אחר לשון שלל ומלקוח דבר המקובץ. (המחלקת שלל לאגפי' שמשקין אותן ממנה והן עושין פירות)

שלף א' שבת דף ס'. שלפי הגזירה היו. פירוש שהיו נמלטין מן הגזירה עכ"ל. וזה לשון רש"י בני אדם הנשמטין מן הגזירה היו:

שם יבמות דף קי"ו: אמר שמואל שלפי קצור חטים היו. כלומר במוצאי קציר חטים עכ"ל. וכן לשון רש"י שלפי סוף קציר חטים שלפי לשון שלף איש שכבר היה הקציר משתלף ועובר:

שלף ב' בבא קמא דף צ"ג: שינוי דהדר למילתי' הוא דאי בעי משלף להו עכ"ל. לפנינו איתא שינוי דהדר לברייתו:

שם גיטין דף ע"ח. דעייק לה חרציה ושלפתיה עכ"ל. עיין לעיל בערך:

שלש נדה דף י"ז. תנו רבנן שלשה דברים נאמרו בצפרנים זורקן רשע שורפן חסיד קוברן צדיק. פירוש משום הכי נקרא חסיד דאף על גב דידע ששריפת צפורניו מזיק לגופו אפילו הכי שורפן שלא יהיו בעולם למכשול קוברן צדיק שזה דינם עכ"ל. דברים אלו כתבו תוס' בשם הערוך ד"ה שורפן וכו' בקצת יתר ביאור. ודע דבמועד קטן דף י"ח. איתא להך סוגיא ולא כתבו שם תוס' כלום:

שם שבת דף ס"ז: הוא בשמה והיא בשמו אין בו משום דרכי האמורי. פירוש אם קורא איש אשתו בשמה ואשתו קוראה את בעלה בשמו עכ"ל. וז"ל רש"י הוא ואשתו מחליפין שמותיהן זה בזה בלילה משום ניחוש:

שמאי עירובין דף י"א. ובמנחות דף ל"ג: כי תניא ההיא בפתחי שמאי. פירוש אומר בלשון ערבי בלר אל שאם והיא ארץ ישרה דלית לה תיקרה פירוש דרך בעלמא שעושין על גבם תיקרה לשבת תחתיה במסיבה בפתחי שערים להגן מן החמה ומן הגשמים ובפתחי שמאי אין דרכן לעשות תיקרה ואחרים אומרים אין דרכן לעשות משקוף לפתחיהן עכ"ל. בעירובין כתב רש"י פתחי שמאי פתחין שוממין לישנא אחרינא פתחין מקולקלין מחוסרין תיקון כמו זקן אשמאי חסר מתורה עכ"ל. וסוגיא כזו ג"כ במנחות כתב שמאי מקולקלין ואשמים כמו זקן אשמאי דאמרינן בקידושין. בקידושין דף ל"ב: זקן אשמאי אשם רשע ועם הארץ וז"ל תוס' זקן אשמאי פי' בקונטרוס אשמאי רשע ועם הארץ וקשה דהיכי קאמר וכו' לכך פי' ר"ת אשמאי לשון שוממין כמו פתחי אשמאי דמנחות (דף ל"ג) כמו בור ועם הארץ כמדתרגמינן והאדמה לא תשם וארעא לא תביר עכ"ל. וז"ל תוס' בעירובין דף י"א. פתחי שימאי פירש ר"ת פתחי ארץ ישראל שהוא ארץ בני שם ע"כ. הנה לכאורה דברי ר"ת סותרין זה את זה לכן נראה דחדא מינייהו צריך להיות ר"ח וחדא מינייהו ר"ת אומרה [ומסתברא דהך דעירובין רבינו חננאל אמרה דקרובין לפירוש הערוך קצת שם של שמאי נגזר מלשון ערבי ואפשר דערביים קורין על שם פתחי ארץ ישראל שהיא ארץ בני שם] אמנם דברי רש"י אהדדי יש לדקדק בהן וליישבן. לב כל משכיל ונבון:

שמט א' בבא מציעא דף קי"ד: משכנו ומת שומט מעל גביו עכ"ל. לפנינו איתא מעל גבי בניו:

שמט ב' כתובות דף ס': דמשמשא על ארעא הוו להו בני שמוטי. פירוש ארוכים ודקים עכ"ל. וז"ל רש"י שמוטי. ארוכי צואר:

שם באות הנ"ל בכורות דף מ"ה: באריכא שמיטה סניא. פירוש ארוך ודק השנאוי לראות עכ"ל. עיין בערך גבח הוסיף רבינו בפירוש הזה עיין שם:

שמים יבמות דף קי"ב. נדרים דף צ': שמים ביני לבינך יעשו דרך בקשה ירושלמי כמה דשמיא רחיקין מעל ארעא כן תהא אתתא איהי רחיקא מעל ההוא גברא. שאינו יורה כחן יעשו דרך בקשה אמר רב הונא יעשו סעודה והן מתרגלין לבא דרך סעודה. פירוש אחר שמים ביני לבינך שמים ישפטו ביני לבינך שאין שכבת זרע יורה כחץ שארגיש בך ואתעבר יעשו דרך בקשה שיבקשו הימנו שלא תחשוש שאינה מצוה על פריה ורביה עכ"ל. שני הפירושים שכתב רבינו הלא המה כתובים בפירושי הר"ן והרא"ש והרב ברטנורה בענין יעשו דרך בקשה ע"ש. אבל תוס' ביבמות דף קי"ב. כתבו בשם

ר"ת יתפללו למקום ויתן להם בנים (וז"ל רש"י יבקשו הימנו שיפטרנה בגט כראוי ואין מכריחין אותו):

שמכי כתובות דף ס': אפילו שמכי והרסנא עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב אפילו כמכא והרסנא ופי' רש"י כותח) עכ"ל גרסת רב אלפס כך היא אפילו שמכי ושכרא והרסנא. פירוש שמכי בצלים גדולים וכו' עכ"ל [ודע עוד דבערכין דף י"ט. איתא באתרא דשקלי שמכי פטור נפשי' אפילו בשמכי ופירש רש"י שמכי בצלים] וחידוש קצת דמרא"ש לא העתיקו וגם לדינא לא מצאתי לפי שעה בטור ושלחן ערוך:

שמע א' עירובין דף ע"ג. אמר רב יוסף לא שמיע לי הא שמעתתא. רב יוסף חלש איעקר לי' תלמודי' אהדרי' אבייי קמי' ובכל דוכתא הי' אומר רב יוסף לא שמיע לי הא שמעתא ואמר אבייי את אמרת ניהלן עכ"ל עיין נדרים דף מ"א:

שמץ פסול כבר פירשנו בערך שמץ עכ"ל. צ"ל שחץ ועיין מה שכתבתי שם:

שמרקע עוקצין פרק ג' שמרקועין ופטריות. פירוש מין בצל עכ"ל. שם פרק ג' משנה ב' הביא הר"ש פירוש זה בשם הערוך. אבל הרמב"ם כתב בצל חריף משתמשין בו ברפואות והרב כתב בצל חריף:

שמש א' נדה דף ט"ז: בית שמאי אומרים אסור לשמש מטתו ביום שנאמר והלילה אמר הורה גבר ריש לקיש אמר מהכא ובוזה דרכיו עכ"ל. עיין קונטרוס סי':

שמשם ראש השנה דף י"ג. כתובות דף ק"ר. כביצה חסר שומשום אינו מטמא טומאת אוכלין. פירוש בלשון ישמעאל שמשם ובלע"ז שושמ"י זרעונין ירוקין הן עכ"ל לפנינו בכתובות ליתא אבל בד"ה דף י"ג. ובמנחות דף ק"ג. איתא כל הסוגיא. אבל גירסת רבינו וודאי נכונה היא דגם בכתובות צריך להיות כך כמו בר"ה ובמנחות:

שמת מועד קטן דף י"ז. מאי שמתא אמר (רבה) צ"ל רב שם מיתה ושמואל אמר שם תהא. פירוש שם מיתה בה שם תהא שם תיתי כדכתיב ובאה אל בית הגנב עכ"ל לפנינו איתא ושמואל אמר שממה יהי'. והמהרש"א בחידוש. אגדות העתיק גרסת רבינו:

שם באות הנ"ל אמר רבי שמעון בן לקיש משום רבי יהודה פעם אחת שכחו ולא הביאו איזמל מערב שבת והביאוהו בשבת והי' הדבר קשה לחכמים היאך מניחין דברי חכמים ועושין כר' אליעזר חדא דר' אליעזר שמותי הוא ועוד יחיד ורבים הלכה כרבים. פי' שמותי הוא. מברך הוא פי' אחר מתלמידי שמאי הוה והכי מסתברא וכן מפורש במסכת שביעית. (ירושלמי צ"ל) בירושלמי בפרק ט' משנה ט' מי שהיו לו פירות שביעית שנפלו לו בירושה או שנתנו לו במתנה רבי אליעזר אומר ינתנו לאוכליה (ואמר התם) דהא ר' אליעזר שמותי הוא דתנינן אוכלין פירות שביעות בטובה ושלא בטובה

(הכי איתא שם בשביעית פרק ד' משנה ב' ר' יהודה אומר חילוף הדברים וכו') כדברי בית שמאי אליבא דר' יהודה (ועיין בהר"ש) עכ"ל. וכן הכריע תוס' שם דשמותי היינו שהוא מתלמידי בית שמאי והביאו ראי' מירושלמי במסכת תרומות [וצריך עיון קצת שלא הביאו מירושלמי דשביעית]. ורש"י כתב בזה הלשון שמותי הוא. ברכוהו כדאיתא בהזהב (דף נ"ט:) ובהש"ס ירושלמי מפרש שמותי הוא מתלמידי שמאי הי'. ובנדה דף ז': פירש רש"י שמותי לשון שמתא שהרי ברכוהו כדאמרינן בהזהב. וכתבו תוס' פי' רש"י שברכהו וקשה דמסתמא לא הי' מזכיר לשון שמתא ובמעשה גופיה דפרק הזהב לאינו מזכיר לשון שמתא אלא ברכוהו לשון ברכה. ופירש ר"ת ורשב"ם דשמותי הוא היינו דהוה מתלמידי שמאי וכן איתא בירושלמי פרקא קמא דתרומות דתנן וכו'. ולכאורה אפשר דרש"י בנדה ממאן לפרש שמותי שהוא מתלמידי שמאי [אף דרש"י בעצמו הביא פירוש זה בשבת] משום דאמר עלה וסבר או עבדינן כוותי' בחדא עבדינן נמי כוותי' באחריניתא. ומשום כבודו דר' אליעזר לא מצינו מחינן בהו ע"ש. ואי אמרינן דכל עיקר דשמותי הוא מפני שהוא מתלמידי שמאי. א"כ וודאי דליכא שום מיחוש דעבדינן כוותי' באחריניתא דהא כבר יצאה בת קול דהלכה כבית הלל. לכך בחר רש"י כאן רק בפירושו שהרי ברכוהו. ורבינו שכתב והכי מסתבר היינו מחמת קשיות התוס' דמסתמא לא הי' מזכיר וכו'. ודע דבתקונו כלי שרת הגהתי דזה דאיתא בתוס' נדה הנ"ל בירושלמי פ"ק. צריך להיות בירושלמי פרק ה' דתרומות וכו' על כל פנים יש לדקדק שלא הביאו תוס' ראי' מירושלמי דשביעית [שהביא רבנו] שהיא מוקדמת:

שן ד' סנהדרין דף פ': שיננא לא תימא לי' לאבוה הכי. נדה דף י"ג. שיננא אחוז באמה והשתן מים לחוץ. פירוש שיננא מחודד בתלמוד לשון חץ שנון. ויש אומרים גדול השיניים עכ"ל. בשיטה מקובצת על כתובות [בפרק קמא דף ס"ה עמוד ד'] כתב בזה הלשון כתב רבינו האי גאון ז"ל שיננא דהוה אמר לי' שמואל לרב יהודא פשוטו בלשון ארמי ששינוי גדולות שכל מי שהוא גדול השיניים קרו לי' שיננא ויש שדורשין שמעתתי' חריפין כחץ שנון ולא דמו דהכין הוה אלא מחזיא מילתא [דבין צ"ל] דרבין שיני' כמשמעו ע"כ. וקצת חידוש על השיטה מקובצת דהעתיק דברים הללו אהך סוגיא דאיתא בדף י"ד. ולא העתיק לכתוב כך במוקדם בכתובות לעיל דף י"ב: ועל רבינו הערוך שכתב מלשון חץ שנון דכתיב במשלי כ"ה. קצת יש לדקדק דלא מן המוקדם דכתיב בתורה ושננתם לבניך שפירושו מלשון חידוד כדאיתא בקידושין דף ל'. וכן פי' רש"י בחומש. ואך בזה יש לומר על פי תרגום אונקלוס ותתנינון לבנך. וכן יש לומר בקרא אם שנותי ברק חרבי ע"ש. אמנם אכתי יש לדקדק דלא מייתי קרא דתהילים מ"ה פסוק

ו' חיציך שנונים. עוד שם ס"ד פסוק ד' שננו כחרב לשונם. עוד שם ק"מ פסוק ז' שננו לשונם. ודע דמלת שיננא נזכר ברכות דף ל"ו. שבת דף נ"ה. ודף קנ"ב. עירובין דף נ"ד. חגיגה דף ט"ו: ראש השנה דף כ"ד: כתובות דף י"ב: ודף י"ד. ודף נ"ג. קידושין דף ל"ב. ודף ל"ג: בבא קמא דף ל"ו: בבא בתרא דף קל"ג: עבודה זרה דף מ"ג: סנהדרין דף פ': נדה דף י"ג. ודף י"ז. ודף כ"ה: כריתות דף י"ט. גיטין דף ע"ח: ובכל אותן המקומות לא פירש רש"י וכן בתוס' שום דבר בפירושא דהך מילתא:

שנתות אלא אמר רב כהנא שנתות היו בהין עד כאן לפר עד כאן לאיל. פירוש סימניות כגון שיניים שעושין בחתיכת עץ זכרון חשבון שיניים בולטין ויוצאין בתוך ההין עכ"ל. שבת דף פ'. איתא אלא אמר רב כהנא שנתות היו בהין [והיא משנה מנחות דף פ"ז: (ועיין בתוס' שם) ועיין עוד בבבא בתרא דף פ"ו: בפירוש הרשב"ם ובתוס' שם. ועיין עוד בתוס' דמנחות דף פ"ו: מה שמקשו על פירוש הרשב"ם. אמנם על הערוך שהביא הא דרב כהנא ולא מייתי המשנה דמנחות' צריך עיון קצת. ואולי יש חסרון וצריך להיות בערוך כמו דאיתא בסוגיא:

שסקי בבא מציעא דף ס'. בבא בתרא דף כ"א: אנא פליגנא אמגוזי ואת פליג שיסקי. פירוש שקדים. פירוש אחר אפרסקן עכ"ל. בב"מ פי' רש"י שיסקי פרונ"ש. אכן בב"ב פי' רש"י שיוסקי שקדים:

שף ב' שבת דף ע"ה: השף בין העומדים חייב משום ממחק. פירוש השף בין העמודים שעושה כרי להחליקן חייב משום מוחק וכן הממרח את הרטיה. ירושלמי מה מחיקה היתה במשכן היו שפין העור על גבי העמוד רבי יהודה אומר חייב משום מוחק פי' אחר ששף את הקרקע של בין העומדים עכ"ל. וז"ל רש"י השף בין העומדים כגון עמודי אכסדראות שעשוים חלונות חלונות ונסמכים בחלונות בין עמוד לעמוד והשף שם בקרקעית הבנין שנעשין עליו כדי שיהא חלק חייב משום ממחק עכ"ל. וז"ל תוס' השף וכו'. פירש ר"ח השף העור על העמוד כדי להחליקו חייב משום ממחק וכן משמע בירושלמי ורש"י פירש ששף קרקעות שבין עמודי. חלונות ולא נהירא עכ"ל. עפ"י הוצעה קלה זו מובנים דברי הערוך. פי' הראשון שכתב שעושה כדי להחליק [וכך צ"ל שהחליקו ולא להחליקן כמו שנדפס בטעות] והביא קצת ראייה לזה וכן הממרח את הרטיה שהיא ג"כ בענין זה עוד הביא הירושלמי ראיה דהיו שפין העור על גבי העמוד וכו' פירוש אחר ששף את הקרקע וכו' והיינו כפירוש רש"י:

שם באות הנ"ל ראש השנה דף כ"ד: והא בי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא דהוה ביה אנדרטא עכ"ל. בראש השנה כתב רש"י דשף ויתיב בנהרדעא מקום הוא ויש פותרין

שחרב וחזר ונבזה ותמיד היתה שכינה מצויה שם ויכניהו וגלותו בנאוהו שנשאו עמהם מאבני ירושלים ועליהם נאמר כי רצו עבדיך את אבניה. וכן כתב רש"י בעבודה זרה דף מ"ג: ויתיב שם מקום שהיה במדינת נהרדעא ויש אומר יכני' וגלותו נטלו עמהם מאבני ירושלים ומעפרה ובנאו שם. והיינו דשף ויתיב בנהדרעא נישוף כאן ונתיישב כאן וכו'. ובמגלה דף כ"ט. כתב דשף ויתיב ובנאוהו יכני' וסייעתו וכו'. בנדה דף י"ג. דשף ויתיב שם מקום המובלע במלכות נהרדעא מפי מורי הזקן עכ"ל רש"י:

עוד שם מגלה דף כ"ט. רב ששת הוה יתיב בבי כנישתא דשף יתיב בנהרדעא. פירוש בגלות יכניה וסיעתו כד אתו לנהדרעא בנו כנישתא ויסדוה מאבנים ועפר דאיתיאו בהדייהו מבית המקדש והוו קריין ליה כי רצו עבדיך את אבניה וגומר וקריוה שב יתיב כלומר שנסע מקדש ויתיב שם והות שכינה עמהון כדאמרינן בבבל היכא שריא שכינה רב אמר בכנישתא דהוצל ושמואל אמר בכנישתא דשף יתיב שף יתיב בנהדרעא וכנישתא דהוצל קרובה לבית המדרש של עזרא הסופר למטה מנהדרעא עכ"ל. לפינו איתא אמר אביי בבי כנשתא דהוצל ובבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא ולא תימא הכא והכא אלא זימנין הכא וזימנין הכא עיין שם:

שף ה' בבא מציעא דף ס'. רבי יהודה אומר השופה יין לשמריו. פי' ענין הרקה שמן תורק עכ"ל. לפנינו איתא לחבירו. וכן ברש"י בשבת דף קכ"ט. ד"ה דילמא שפי וכו' כמו השופה יין לחביריו. אבל ברש"י בבבא קמא דף קט"ו. כתב בד"ה דמנח מידי וכו' כמו השופת יין לחמרי:

שף ח' סנהדרין דף פ"ח: איזהו בן העולם הבא עוונתן ושפל ברך שייף עייל נפיק עכ"ל. צריך להיות שייף עייל שייף נפיק:

שף י"ב גיטין דף נ'. מאי עדית שפאי עידית. פירוש נשחתה והיא פתוחה מן הזיבורית עכ"ל. במוסף (**א"ב** רש"י פירוש קפצה מלפניו כגון שנשדפה או שטפה נהר ולפי דעתו שייך בערך ב') עכ"ל. ותוס' ד"ה מאי עדית וכו' השיג על רש"י בכמה קושיות ולכן פירש ר"ת מאי עדית שפאי עדית כמו ובכל שפיים מרעית' (ישעיהו מ"ט:ט') דדרך שדות הטובו' שאצל הנהר שסוף השדה שאצל שפת הנהר ממש עומד למרעה בהמות וגרוע מזיבורית מפני שנהר שוטף תמיד וכו' ומעתה יתבאר דעת ופירוש רבינו הערוך שלא פירש כפירוש רש"י אלא כפירושו שכתב והסכים ר"ת על ידו:

שף י"ג סוכה דף כ'. מחצלת של שפיר ושל גמי. פי' של חלף והוא מין גמי עיין בערך לולב עכ"ל. רש"י פירש שיפה פוו"יל וחידוש קצת דלעיל בסוכה דף ט"ז. פירוש רש"י שיפה לישק"א:

שפד בבא בתרא דף ל"ז: האי מאן דזבין דיקלא לחבריה קני ליה בשיפודא עד תהומא. פירוש אף על גב דחד דיקלא הוא ואין לו בשדה קנין קרקע שהוא עומד בו שלו הוא עד תהום ואם נקבץ יש לו ליטע אחר במקומו עכ"ל. במוסף (**א"ב** בשיפוליה עד תהומא כתוב בנוסחאות) עכ"ל. וכתב רבינו לקמן ערך שפל:

שף ט"ו סוטה דף ז': בבא קמא נ"ב. מכות דף י"א: עאל איבריה לשיפא פירוש ארון כדגרסינן בקידושין דף מ'. מאן גרם ליה לאו עניותא יהב ליה שיפא דדינרי. זה הפירוש למאן דגרס לא הוה מעייל איברי' לשפא פירוש זרועו היה עומד חוץ לארון ואחר כך נכנס ולמאן דגריס היו עצמותיו מגולגלין פירוש חזרו איבריו למקומן כמו האי בוקא דאטמא דשף מדוכתיה עכ"ל. וכן פי' רש"י:

שפיחלא קידושין דף ע"א: רב איקלא לבי שפיחלא פירוש שם משפחה עכ"ל. לפנינו איתא לבי בר שפי חלא. ופירוש רש"י שם האיש שופה חומץ כמו השופה יין לחמרים:

שפט א' בבא קמא דף פ"ה. לקטוע לו ידו וכו' ועוד בשופטני עסקינין דלא קפדי עכ"ל. (שייך לקמן) תיבות דלא קפדי ליתא בגמרא. ואולי רבינו הוסיף מדעתו לפרש הכי. ודע דבשבועות דף מ"ח: איתא אטו בשופטני עסקינן עם נבל ולא חכם תרגום ירושלמי עמא שפטא ולא חכימא. ספרים אחרים בשוטים עכ"ל. (השתא שייך) דלא קפדי וכו' עד בשופטני עסקי' נמצא לפי גירסת ספרים אחרים שכתב רבינו צריך להיות גם כן בשבועות הכי וכן בבבא מציעא דף מ'. וכי בשופטני עסקינין וכן עוד ב"מ דף מ"ו:

שפל עבודה זרה דף מ"ז. למיא דקמיה קא סגיד וקמאי שפיל להו עכ"ל. לפנינו איתא וקמאי קמאי אזדא:

שפע נדה דף ס"ג. ושופת שפע עכ"ל. במשנה ובגמרא איתא ושופעת אבל מלת שפע לא נזכר:

שפץ מגלה דף ד'. אתא ושפיצינהו דייקא נמי דכתיב ויבן ערי מצורות ביהודה וכי כל הערים אסא בנאן אלא בנויות היו ושפצינהו כך יש לומר אלפעל שפצינהו. ספרים אחרים דכתיב ויאמר ליהודה נבנה את הערים האלה מכלל דערים בצורות הוו מעיקרא שמע מינה עד כאן לשונו. כך הנוסחא שלפנינו.

שפר כתובות דף ס"ה. והוה משקי לי בשפר זיני. פירוש כוס של זכוכית ארוך שיעור טפח או יותר וקורין אותו בריזנא כאותו שבשרצים שבת דף ק"ט. ברזינא לזיבורא אף זה קורין אותו שפרזיינא וכשהראתה חומה דהוה משקי לה בשפר זיינא הוציאה זרועתיה עכ"ל. לעיל בערכו פי' ברזינא אחד משמינית ברביעית לכך נראה דצריך להיות שפר זינא:

שופר ד' שקלים שקלים פרק ז' י"ג שופרות היו במקדש. פירוש תיבות היו שמניחין בהן המעות. גיטין דף ס': ההוא שיפורא דמעיקרא הוה בי רב יהודה. פירוש תיבה שנותנין בה המעות המתקבצקת בישיבה וכשמת עלה רבה במקומו ראש ישיבה ונעתקה התיבה לביתו וכן כולם (ורש"י פירש שופר תוקעין בו בכל ערב שבת) עירובין דף ל"ב: עד שיכלו כל מעות שבשופר. פירוש גם זו תיבה שנותנין בה מעות עכ"ל. פירוש הזה כתב רש"י בשם רב שרירא גאון ועל פירוש הראשון של רש"י שהוא שופר שתוקעין בו בכל ערב שבת הקשה תוס' עליו ע"ש:

שקד א' סנהדרין דף ה' הוה משתקד ברבי יוחנן למסמכיה עכ"ל. לפנינו איתא בנוסחא אחרת ע"ש:

שם כתובות רף מ"ג: שקוד מנו שמואל פירוש זה נקרא שמואל שהי' שוקד על דלתי התורה עכ"ל. ז"ל רש"י שמואל הוו קרו ליה שקוד על שום דהלכתא כוותיה בדינא ושוקד על דבריו לאומרם כהלכתא:

שקל ג' חגיגה דף י"ג: מהיכן שקיל אמר רב יהודא אמר רב מזיען של חיות עכ"ל. לפנינו איתא מהיכן נפיק:

שקע עבודה זרה דף ל"ז: (האי צ"ל) הא מיא בשיקעא זיל טבול עכ"ל. עיין שם:

שקף ב' נדרים דף נ"ה. ולא עוד אלא ששוקפין אותו בקרקע שנאמר ונשקפה על פני הישימון עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאו' כתוב ששוקעי') עכ"ל. לפנינו איתא ששוקעין ופירש"י ששוקעין אותו בארץ כמו המשקוף ודע כי הסוגיא זו איתא ג"כ בעירובין דף נ"ד. ושם לא נזכר ועוד שינויים הרבה:

שר זיי"ן ראש השנה דף כ"ו. מאי משור פר שור שהוא מפר. פירוש השור הנולד מפר אמיץ בכחו לפיכך הוא חזק ושמן ומובחר שבשורים ולא משור זקן שכבר תשש כוחו עכ"ל. לפנינו איתא שהוא גדול כפר ועיין פי' רש"י שם:

שר י"ב השנה דף ח'. בזמן שהשיבולות אומרות שירה פירוש בזמן שהתבואה גדולה ונמצאת קמה וכשהרוח מנשבת בה נשמע מתוכה קול הברה וזהו כעין שירה עכ"ל. וכן פירש רש"י:

שר י"ג בסוף גמרא דפרק השואל בבבא מציעא דף ק' שרי שקיך ועייל בי נהמא. פירוש פתח פיך ואכול לחם. עכ"ל. שם ליתא. וצריך להיות בפרק שואל בשבת דף קנ"ב:

שר י"ז דף ט"ז: שר הנרגל בבית המשתאות. פירוש שר גדול ששותה הרבה בבית המשתה ומשתכר ומתבזה ואמרי לה הנרגן שעושה דברים מכוערין שמרגנין עליו אפילו בבית המשתה כמו ותרגנו באהליכם עד כאן לשונו. ורש"י כתב בזה הלשון. שר תלמיד

חכם: הנרגל. רגיל: הנרגן. מרבה דברים: וז"ל תוס' ד"ה שר (הנרגל וצ"ל) הנרגן פירש בערוך שמתרעמים עליו בבית המשתאות. ונראה דרבינו פירש כך כדי לקרב הלשונות ר"ל דגם ללישנא דאמרי לה הנרגן לא פליגי אמאי דאמר תחלה בבית המשתאות משא"כ לפירש רש"י צריך אני לומר דלישנא דאמרי לה שר הנרגן פליגי גם בזה דלא אמר בן סירא מעולם בבית המשתאות:

שרווּל כלים פרק כ"ו משנה ג' השרוולין טמאין. פירוש בית יד של עור דחוק שמשים האומן על זרועותיו שלא יפלו בגדיו הרחבין על ידיו ויעכבוהו ובלשון רומי היד שירא עכ"ל. התוס' י"ט העתיק לשון הערוך בלשון רומי הי"ד שירא וטעות הוא מה שנדפס הי"ד בזה כאלו גם היד הוא לשון רומי:

שרד מגלה דף ו'. אוהבי שרידים יושבי רקת. פירוש אוהבי תלמידי חכמים יושבי בבית המדרש של טבריא עכ"ל. וז"ל אוהבי שרידים אוהבי ישראל. ופירוש רבינו מבואר יפה לפי מה דאמר הש"ס בחולין דף קל"ג. אין שריד אלא תלמיד חכם שנאמר ובשרידים אשר ה' קורא וכו' אבל פי' רש"י צריך ביאור.

שרכף חולין דף נ"ג: ההוא שרכפא דספק דרוסה. וכי ירים קנו תרגומו וארי שרכיפיה. ואמר עם קני אגוע ואמרית עם תוקפי ושרכפי איתנגיד עכ"ל. לפנינו איתא שרקפא וכתבו תוס' ודרור קן לה (תהלי' פ"ד) מתרגמינן שירקפא וכו' וצריך עיון קצת שינוי בין התרגומין:

שרף ד' ברכות דף מ"ד. כל סעידה שאין בה שרף אינה סעודה. פירוש שרף שמפיג את המאכל שבמעים עכ"ל. ולפנינו איתא שריף פירש רש"י תבשיל לח שיש בו מרק כמו שורפה חיה:

שרפרף שבת דף ק"ט. רבא קלא שרשיפא עכ"ל. לפנינו איתא לרבה צלחי ליה שרשיפא:

שרק ג' שבת דף ק"ט. אמר רב חסדא שורקא טויא שרי. פירוש מים של מעי אבטיח שמוציאין אותן במשמרת ושותין אותן לבדן ויפין לשלשול. פירוש אחר מותר לשרוק בשר צלי בשמן בשבת ואף על פי דמתקן המאכל טויא מלשון טוי נור עכ"ל. בגמרא אמר רב חסדא שריקא טויא שרי פיעפועי ביעי אסור דביתהו דזעירי עבדא ליה לחייא בר אשי ולא אכל אמר לרבך עבדי ליה ואכל ואת לא אכלת זעירי לטעמי' דאמר זעירי נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש אלמא כיון דמשתתי הכי לאו מידי קעביד הכא נמי כיון מיתכל הכי לאו מידי קעביד. וז"ל רש"י שריקא טויא לשרוק ולטוח שמן ובצים מגולגלים על הצלי כשהוא חם משחשיכה שרי ובלבד שלא יהא רותח כדי לבשל ולא אמרינן דמי מתקן: פיעפועי ביעי לטרוף ביצים מגולגלין אסור

דמיחזי כמאן דבעי למישדינהו בקדרה: עבדא ליה שריקי טויא לרבך זעירי: משמרת שמסננין בה שמרים: כיון דמישתתי הכי. שראוי לשתותו כמו בלא סינון: דמיתכיל הכי. בלא שריקא עכ"ל. וז"ל תוס' שירקא טויא פירש ת"ח מים שמסננים ממעי אבטיח ושותים כדי לשלשל ורוצה לומר שמותר לסנן מים שבמעין כדמסיק כיון דמיתכיל הכי לאו מידי עביד אבל פיעפועי בעי אסור דלא מתכיל בלא סינון שפיר והשתה אתי שפיר לפירוש ר"ח דשייכא הא מילתא להכא דמיירי ברפואה עכ"ל. הנך רואה בעיניך הפירוש הראשון שכתב הערוך הוא פירש של ר"ח והפירוש השני הוא כפירוש רש"י ז"ל עיין בקונטרוס סימן ד:

שרק ד' שבת דף צ"ה. אשה לא תעביר שרק על פניה מפני שצובעת. פירוש שרק בשי"ן צמר גפנים שצובעין אותו בחריע ומעבירין אותו על פני כלות שתתראו אדומות ונקרא שרק מפני שדומה כמו שהוא טח כי הטיח בלשון ארמי משרק כדאמרן בריש זה הערך והמעביר כן בשבת צובע הוא וכו' עכ"ל. לפנינו איתא סרק ופי' רש"י צבע אדום הוא הבא בקנים שקורין טיפונייי"ן:

שרש חולין דף קל"א. גיטין דף מ"ד. שאני התם דקא משתרשי לי' פירוש דמי המעשר עצמו חשבו לו הגוי ונפרע מחובו שנושה לפיכך חייב לתת הדמים שחשב לו הגוי במעשר לתתם ללוי עכ"ל. ז"ל רש"י בחולין רף קל"א. חייב לעשר. ממקום אחר וליתן לכהן שהרי הוא כמוכר. משום דברייתא הרי שאנסו וכו' וודאי לאחר דקנסינהו עזרא נישנית ולבתר רקנסינהו עזרא המעשר לכהן ולא ללוי בין לרבי עקיבא ובין לרבי אלעזר בן עזריא כדאיתא שם בסוגיא דף קל"א: וביבמות דף פ"ו: אכן רבינו דנקיט לפיכך חייב במעשר וכו' לתתם ללוי צריך עיון קצת ואפשר ליישב דרבינו סבירא לי' כשיטת הרמב"ם פרק א' מהלכות מעשר דין ד' שכתב ועזרא תיקן את הלוים בזמנו יתנו להם וכו' וכתב הכסף משנה כמה ראיות לדברי הרמב"ם דעזרא קנס בזמנו דהיינו לדורו שלא יטול הלוי כלום אלא ינתן דוקא רק לכהן אבל אחר כך נשאר הדבר דמי שרוצה ליתן לכהן או ללוי רשאי עיין שם מילתא בטעמא. וכל הסוגיא דף ל' עמוד א' ועמוד ב' איירי בענין נתינת מעשר ללוי. וכסברת הרמב"ם איתא נמי בתוס' קידושין דף כ"ז. ד"ה נתון ליהושע וכו' מקמי קנסא הי' ללוי ולא לכהן ולבתר קנסא הי' אף לכהן:

ששורא בבא קמא דף צ"ו. חופיה ועבדינהו ששורא. פירוש עשאן כמין אזור. פסחים דף פ"ב. איכא מפנקי. פירוש מפונק דלאו בר עבודה הוא הלכך יכנס שאין שם חשד. אינמי דקא גדול ששורא. פירוש אין שם ביוש שהרואה אומר במלאכתו הוא מתעסק עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** בנוסחאות כתוב ועבדינהו שרשרא) עכ"ל. היינו בבבא קמא איתא

שרשרא ופי' רש"י חבל. אבל בפסחים דף פ"ב. איתא שישורא. וז"ל רש"י אי נמי דקא גדיל שישורא. מפשילי חבלים שהיא אומנות קלה ושכרה מועט ואין בני אדם חושדין שיחדלו מלבא לעבודה מפני ביטול מלאכה זו עכ"ל:

שת וי"ו שבת דף קכ"ד: אייתו לי' שותא לכהנא (פי' רש"י מצודה). עירובין דף פ"ב: ההוא שותא דהוה בי רבי פדת דהווי שקלי לי' בי עשרה ושדו לי' אדשא. פירוש שותא היינו שורתא והיא קורה כמתרגמינן בצל קורתי בטלל שרותי עכ"ל. במוסף (**א"ב** שריתא כתוב) עכ"ל. לפנינו איתא שריתא ופי' רש"י קורה כדמתרגמינן בצל קורתי וכו':

שת זיי"ן בבא קמא דף קי"ז. ההיא שיתא דהווי מינצו עלה ביתרי. פירוש שיתא שיחתא ח' מובלעת. בשחתם נתפש כלומר במצודתם נתפש וכו' עכ"ל. לפנינו איתא שותא ופי' רש"י מכמורת לדגים או לחיות:

שתי א' בסופו שבת דף ע"ח: תנא כמה קשר מוכסין שתי אותיות בכתב יוני שהן גדולות מאותיות שלנו. פירוש אותו קשר שהיו מכירין אותו באותו פרק עכ"ל. לפנינו איתא תנא כמה קשר מוכסין שתי אותיות של קשר מוכסין. ולב משכיל יבין שיש לדקדק בה טובא. אבל לגירסת רבינו מבואר הכל יפה:

שתך שבת דף ק"ב: כיון דמשתכי לא עבדי הכי. בבא מציעא דף כ"ו. לא צריכא דאשתוך טפי (לפנינו איתא דשתי טפי). פירוש עלה בהן סיג הרבה כלומר משנים הרבה נתנו בזה המקום לפיכך עלה בהן סיג. בבא בתרא דף י"ט. סלעים היינו טעמא דלא קתני התם משום דמשתכי לי' לקדירה. ספר אחר דמשכרי בתעניות דף ח'. אם ישך הנחש בלא לחש אם ראית דור שהשמים משותכין כנחשת מלהוריד טל ומטר. פירוש ישך משותך נחש נחושת כלומר שהעלו חלודה כנחשת. בלא לחש שאין מי שיתפלל עכ"ל. ועיין בתוס' ב"ב שם ובתוס' דתענית האריכו בזה:

שתם שבת דף קל"ד. האי ינוקא דלא מנשתים פירוש שאין יכול להשתין עכ"ל ורש"י פירש שאין נשמה ניכרת בו שאין דופק כנגד לבו כדרך כל אדם:

שתף ב' שתפך וחוטרך תרגום חותמך ופתילך ומטך עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב שושיפך) עכ"ל. עיין תשבי.

שתק כתובות דף ק"ד: אמר לי' אישתיקן אמר לי' אישתיקן קאמינא. פירוש דכי אמרת הלכה זו קמי' אישתיכקך דלא סבירא לי' הכי או אשקיאן קאמרת כלומר שהשקך כוס של טעם בשביל חביבות הטעם שנתקבל לפניו. זה פירוש הרב של חכמי מגנצ"א. פירוש אחר אשתקיאן קאמרת דשתיק ולא אמר הכי או אשקיאן קאמרת שנשאל והי' שותה ואדהכי יצאת וכשחזר' לא לא מצאת ולא ידעת אי אמר הכי או לא עכ"ל. (וע"ש פי'

רש"י) נדרים דף ע"ז. אמר לי' אשתקיין קאמר או אשקיין קאמרת עכ"ל. ע"ש בר"שי ובר"ן וברא"ש:

נשלם אות שי"ן ונתחיל אות התי"ו

אות התי"ו

תאטר כתיבות דף ה'. שבת דף ק"נ. הולכין לטאטריות ולקרקסאיות לפקח על עסקי רבים בשבת. מגלה דף ו'. ועקרון (היבוסי צ"ל) כיבוסי אלו תיאטריו' וקרקסיות שלהן שעתידין ישראל ללמוד תורה בהם. ע"ז דף י"ח: אין הולכין לתיאטריות ולקרקסיות. במגלת איכה רבתי ישיחו בי יושבי שער אלו אומות העולם יושבין בבתי תיאטריות ובבתי קרקסיות. בבראשית רבה פרשה פ"ה ויהי כהיום הזה רבי נחמי' אומר יום תיאטרון הי' והלכו הכל לראות. פירוש בלשון רומי קורין לנבלה תיאטרון קרקסיות בתי כסאות בלשון גרמטקא קורין תיאטרון למקום שיושבין שם בגובה ורואין השחוק שעושין למטה בין בבני אדם ובין בחיות רעות ועד היום קורין לקוליסיא"ו תיאטרו כי באותן המעלות היו בני אדם זה על גב זה ולא הי' מונעין הראי' אחד מחבירו והיו רואין השחוק שעושין למטה. בתי קרקסיות בתי משתאות של יין בלשון יון קורין ליין קרסי ונגינות שותי שכר תרגום וזמריהון דאזלין למישתי מרית בתי קרקסיהון עכ"ל. (**א"ב** פירוש בלשון יוני ורומיי בנין מיוחד לראות צחוק הלצים וכן קרקוס בנין עגול וגם הוא מיוחד למיני צחוק ובזמן קדמון היו בעיר רומי שלשה בניינים מפוארים אשר נקראו כן) עכ"ל. בכתובות דף ה'. פי' רש"י טרטיאות פלטי מלכים ושלטונים. בשבת דף ק"נ. ז"ל רש"י תרטייאות וקרקסאות ובסילקאות מיני פלטין הם ששם נאספו לבית הוועד. אכן במגילה דף ו'. ובעבודה זרה דף י"ח: לא פי' רש"י כלום. אמנם תוס' במגלה דף ו'. כתבו טארטריות וקרקסיאות יש מפרשים בתי עבודת אלילים ומכנין אותן טרטאנה לשון חרפה וקרקסיאות רוצה לומר בית הכסא בלשון ערב וקשה לומר שאותן מקומות מטונפות יכול ללמוד תורה אלא וכו' ור"ל בתים שמתאספים שם לוועד של עובדי עבודת אלילים עכ"ל. [וקצת חידוש שלא הזכירו תוס' את פירוש רבינו הערוך]:

תבל א' חולין דף צ"ט. והתנן ערלה פ"ב ולמה אמרו כל המחמץ והמתבל והמדמע (להחמיץ צ"ל) להחמיר מין במינו וכו'. פירוש נותן תבלין במאכל של חולין כגון פלפלין או כמון או שאר מיני תבלין. שבת דף פ"ט. תבלין כדי לתבל ביצה קלה תבלין שנים ושלשה שמות ממין אחד זו משנה בפרק ב' בערלה. פירוש כגון פילפול ארוך ופילפול לבן. חולין דף קי"ב: בר גוזלא ואי מתבל בה בתבלי' כוליה אסור. פסחים דף קי"ו. בואו

וקחו לכם תבלין למצוה. בבא בתרא דף י"ו. ברא הקב"ה יצר הרע ברא לו תורה תבלין. נדרים דף נ"א. תבל הוא תבלין יש בה מי שניא הדא ביאה מכולהו ביאות פירוש יש בזו טעם יותר מאחרות כלומר כל ביאות היתר הנחת ותפשת בזו מה הנאה יש בזו משאר ביאות של היתר וכן פירוש תועבה עשו שניהם תועה אתה בה הנחת כל ביאות של היתר וכו'. ערכין דף י"ג: לא היו אומרין לא בנבל ולא בכנור אלא בפה כדי ליתן תבלין בנעימה. פירוש לפי שקול הילדים הוא דק היה קולן מנעים את השירה כמו התבלין המנעימים את המאכל עכ"ל. ענין איזה נקרא תבלין עיין תוס' שבת דף קמא. ותוס' י"ט משנה ה' פדק ט' דשבת. וז"ל תוס במועד קטן דף י"ג: ד"ה ובתבלין וכו' ובערוך פירוש מיני בשמים:

תבס אהלות פרק ב' רביעית דם ורביעית דם תבוסה ממת אחד ר"ע אומר משני מתים. נזיר דף ס"ה. בבא בתרא דף ק"א: אהלות פרק י"ו נוטלו ואת תבוסתו גמרא מניין לתבוסה אמר רבי יהודה דאמר קרא ונשאתני ממצרים ממצרים טול עמי וכמה שיעור תבוסה (ר' אליעזר) (רבי אלעזר צ"ל (והוא ר' אליעזר בן פדת דהוא אמורא) א' אומר נוטל עפר תוחח וחופר בבתולה שלש אצבעות. בבבא קמא דף ק"א: ובנדה דף ס"ב: מקולי רביעיות שנו דם תבוסה דרבנן. פירוש דם מעורב בשאר משקין שבגוף אינו דם שהנפש יוצאה בו: נדה דף ע"א. תנו רבנן איזהו דם תבוסה רבי אליעזר בן יהודה אומר הרוג שיצא ממנו רביעית דם וכו' רבי שמעון צלוב שהי' צלוב על העץ ודמו שותת לארץ ונמצא תחתיו רביעית דם טמא עכ"ל. במוסף (**א"ב** פירוש בלשון רומי דם ובשר מעופש הזב מן המתים ונבלע בקרקע עכ"ל. לפנינו איתא תפוסתו וכן במשנה וגמרא דנזיר איתא כך איברא במשנה שבמשניות וכן בפירוש הר"ב איתא תבוסתו [כגרסת רבינו] וגם הרמב"ם בפירוש המשנה על נזיר זה לשונו ופירוש תבוסה המקום שמתגלגל בו נגזר מלשון מתבוססת בדמיך וביארו זה שמאסף עם המת העפר הלח וכו' ואז יטהר זה המקום וסמך לזה למה שאמר ונשאתני ממצרים וידוע שהם ישאוהו משם אבל הכוונה טול עמי מעפר מצרים שאני שוכב בו עכ"ל. וכלשון הזה כתב הר"ב במשנה דנזיר פרק ט' דכתיב ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם שאין צריך לומר ממצרים אלא הכי קאמר מעפר של מצרים טול עמי וז"ל התוס' י"ט ומה שכתב הרב דכתיב וכו' מעפר של מצרים לא נמצא בכתוב שנקבר במצרים. הרמב"ס כתב דאסמכתא בעלמא הוא עד כאן לשונו. ולכאורה דברי התוס' יום טוב שכתב ולא נמצא וכו' דאסמכתא הוא צריך לעיין דא"כ הקושיא במקומה עומדת שאין צריך לומר ממצרים ולכן מהנראה לומר דממה דאמר יעקב ונשאתני ממצרים אף דצוה ונשאתני וקברתני בקבורתם והשביע ליוסף על

כך שהי' יכולת בידו לעשות אפילו הכי הי' מתיירא שמא יעכב פרעה או יתהוו שארי סיבות הנעלמים מיני אדם שעל ידיהם יעוכב הדבר זמן רב עד צאת בני ישראל ממצרים [ותדע בזה לכוון מה דכתב סוף צוואת פסוק כ"ט ויצו אותם ויאמר אליהם אני נאסף אל עמי קברו אותו אל אבותי אל המערה וגומר לכאורה תמוה דלעיל בתחלת הפרשה ביקש זאת מיד יוסף והשביעהו על ככה אלא הוא הדבר אשר דברנו דלכל בניו צוה על ככה אם יעוכב הדבר מאיזה סיבה שיהיה שלא יכול יוסף לשמור ההבטחה אז מוטל הדבר לכל בניו לעשות כן] לכן על ההזדמנות כזו שאז בהכרח ינתן לקבורה אמר יעקב ונשאתני ממצרים שיטול עמו מעפר מצרים. אמנם מצד שהדיבור וכל מעשה דיעקב הי' קודם מתן תורה [והי' להם דין בני נח עיין תוס' בבא קמא דף ל"ח. סנהדרין דף נ"ט. עבודה זרה דף ג'. ובתוס' בבא בתרא דף נ"ח.] לכך כתב הרמב"ם וסמך לזה למה שאמר וכו' אבל יעקב גופי' וודאי שפיר צוה ממצרים טול מעפר מצרים משום דהאבות קיימו כל התורה וגבי ישראל דינא הכי א"כ ידעינן שפיר דהדין אחר מתן תורה לישראל כך הוא. ועיין בנזיר דף נ"ד. או בקבר זה קבר שלפני הדיבור ובתוס' שם בד"ה או וכו'. זהו הכוונה שכתב הרמב"ם סמך לזה [ובמחילה מכבוד תורתו של דודי זקני הגאון תוס' י"ט שהבין בדברי הרמב"ם דאסמכתא בעלמא היא]. והוי יודע דהנוסחא שכתב רבינו הערוך מניין לתבוסה אמר רב יהודה דכתיב ונשאתני ממצרים ממצרים טול עמי וכמה שיעור תבוסה רבי אליעזר [וצ"ל ר' אלעזר כי זהו בן פדת שהוא אמורא מדמסיק הש"ס הוא דאמר כי האי תנא וכו' וכן משמע בתוס'] היא אמת ודלא כמו שנדפס לפנינו בגמ' היכי דמי תפוסה אמר רב יהודה אמר קרא ונשאתני ממצרים ממצרים טול עמי וכמה שיעור תפוסה פירש רבי אלעזר ברבי צדוק וכו'. הנה הטעות נראה בעליל ועל גליון הש"ס כתבתי נוסחת רבינו הערוך. ויצא לנו התועליות ממה דאמר הש"ס מניין לתבוסה ועלה אומר רב יהודה דאמר קרא ונשאתני ממצרים וכו' משמע דמביא רב יהודה ראי' מפורשת איברא ממה דלא אמר הש"ס מנא הני מילי [עיין בר"ן דפסחים דמשמע מנא לן או מנא הני מילי היא מדאורייתא ממש] משמע דעכ"פ ליתא מדאורייתא ולזה השכיל הרמב"ם לכתוב וסמך לו למה שאמר וכו':

תברא א' בבא קמא דף מ"ז: תברא מי ששנה זו לא שנה זו. פירש רבינו חננאל ז"ל שבועה היא שנשבע כדגרסינן במועד קטן דף י"ז: מאי תברא אמר רבי יצחק בריה דרב יהודה תברא בתי. פירוש אחר בוודאי שוברות זו את זו ומי ששנה זו לא שנה זו עכ"ל. וז"ל רש"י תברא. קשה אהדדי רישא לסיפא דתנא קמא ומי ששנה זו לא שנה זו וכו' ובתוס' כתובות דף ע"ה: ז"ל תוס' תברא פירש ר"ח ז"ל שבועה. וז"ל רש"י תברא. קשיא רישא

לסיפא. וחידוש שלא הקדימו לפרש דבריהם בשבת דף צ"ב: וז"ל רש"י יבמות דף י"ג: תברא קשיין אהדדי ע"כ. אבל בתוס' לא פירשו כלום שם:

תגר ג' הנהו מיא דאייתו מבי בלועי שדינהו בתיגרא בכורות דף ט'. פירוש תיגרא כעין כלי אגנא עכ"ל. עיין שם ובפירוש רש"י:

תה א' עירובין דף ס"ו. תהו בה נהרדעאי. תהי בה ר' אלעזר אמר רבי זירא מאי תיוהא דרבי אלעזר (ע"ש). בבא קמא דף ע"ו: תהי בה ר' אלעזר עכ"ל בן איתא שם בסוגי' תהי בה ר' אלעזר לר' יוחנן שחיט' מתרת והלא זריקה מתרת פי' רש"י תהי לשון מריח כמו תהי לי' בקנקני' (ב"ב דף כ"ב.) כלומר דייק לה רבי אלעזר ופריך:

שם בבא קמא דף קי"ב: תהי בה רבי יוחנן ומי מקבלין עדים שלא בפני בעל דין פירוש תהי תימה עכ"ל. וז"ל רש"י עירובין דף ס"ו. תהי בה רבי אלעזר בהא מילתא דאמרן לעיל וכו' ותהי לשון מריח כמו בת תיהא (בעבודה זרה דף ס"ו:) כלומר מעיין ומחשב לדעת טעמו של דבר עד כאן. וקצת יש לדקדק שלא כתב רש"י דברים הללו במוקדם אהא דאיתא התם באותו עמור תהו בה נהרדעאי. ואולי דלעיל ניחא לי' לרש"י דפירושו תימה לפי הענין דסתרו דברי רבי יוחנן אהדדי ולכן שפיר יש לפרש בלשון תימה משא"כ דאין תימא כל כך אלא מדשמואל ומכח דיוקא הילכך ניחא לי' לרש"י לפרש לשון מריח וכו' כלומר וכו':

תה ד' כתובות דף ק"ה. קרנא בטילה דמוכח הוה שקיל תהי בחמרא. פירוש טועם היין ויודע אם יחמיץ או לאו. פירוש גאון זיקא דמפיק אדם מפומיה ודמעייל לפומיה נקרא תיהא בלשון ארמי ובת תיהא נקב הוא שנוקבין במגופת החבית ומניחין פיהם על פי הנקב ושואפין את ריחו של יין ויודעין אם החמיץ ואם טוב הוא עכ"ל. ההיא בת תיהא סוגיא היא בעבודה זרה דף ס"ו: ועיין שם פי' רש"י ומה שכתבו תוס' שם בד"ה בת תיהא בשם ר"ת ועיין בית יוסף ביורה דעה סימן ק"ח העתיק פירוש הערוך דהכא ושכן הסכימו הרשב"א והרמב"ן נגד פי' רש"י ופסק כן בשולחן ערוך סעיף ה':

תחם בבא קמא דף כ'. אמר ליה רב חסדא לרמי בר חמא לא הוית גבן באורתא בתחומה. פירוש בבית המדרש שהוא תחומה של תורה עכ"ל. וז"ל רש"י בתחומא לא היית קרוב אצלינו שתוכל לבא לישנא אחרינא בתחומא בבית המדרש ראשון שמעתי:

תיובתא אמרו הרבנים ז"ל כל היכא דאמור בתלמוד תיובתא בטלו דברי מי שהתיובתא עליו לגמרי אבל היכא דעלתה בקושיא לא בטלו דבריו דאמר לא הוה ברורה להון דבטלה שמועה זו לגמרי אלא לא אשתכח לה פירוקא בההיא שעתה ותליא וקיימא והיכא דקשיין תרווייהו אהדדי בטענה ולא מפריק קשיא עבדינן כי הא בדוכתא וכי

הא בדוכתא ולא חיישינן אלא שכוחי בהו טעמא לפרוקינהו כגון הא דאמר שמואל ומודה לי אבא שאם מת על האחין להביא ראי' שאלו האונות והשטרות מן הממון של אמצע הן אלא בהא מילתא עבדינן כשמואל זה פירוש ר"ח ז"ל בפרק חזקת הבתים דף נ"ב. וביבמות דף קי"ח. פירש פעם שני אבל היכא דקתני קשיא לפלוני לא בטיל מימרי' דאמרינן עיין בה דאית בה פירוקא ולא בטלה לגמרי ועלתה בקושיא עכ"ל. כל הדברים האלו כתב הרשב"ם בבא בתרא דף נ"ב: וכתב הרשב"ם ואינו נראה אלא לא שנא תיובתא ולא שנא קשיא דקאי אמילתא דאמורא חדא היא ולא הוי עיקר אלא לגבי תיובתא ממשנה או מברייתא שייך לומר תיובתא ומפירכא דאמוראי שייך למימר קשיא וכו' וכן בפי' ר"ח כתב מרי"ש גאון כי זה שאמר שמואל וכו' אין הלכה כמותו עכ"ל. ומפני היות שהלכות רבות תליות בזה והיא מקצוע שבתורה. עמדתי בשנת תקמ"ב לפ"ק בעזרת החונן לאדם דעת לחבר קונטרוס מיוחד על המקומות דאיתא בכל הש"ס קשיא. וענפי הלכותיהן בריי"ף ורמב"ם ורא"ש וטור ושלחן ערוך:

תיים סוכה דף ל"ב. ובב"ק דף צ"ו. נחלקה התיומת פסול. פירוש תיומת גבא דהוצא דמסיים להו לשני צדי העלה ומשוי להו כי כל אחת כפולה לשתים והאומה מגבה אם נפרדו ההוצין זה מזה ועמד כל אחד ואחד כשהוא כפול לשנים והתיומת שלהן קיימת כשר ואם נחלקה התיומת הרי הן כאלו נפרצו העלין ופסול. ובגמרא דף ל"ו נסדק ויש אומרים אף התיום רב האי ז"ל אמר התיום שאמרו שני פנים הן שנים דבוקין בברייתן ואחת שהוא שני חצאין חלוקין מלמעלן ומחוברן מלמטן כל שהוא כך ראינו קדמונינו אומרים בראותם זהו תיום עכ"ל. פירוש הראשון כתבו תוס' בבבא קמא ובסוכה בשם בעל הלכות גדולות:

תך א' שבת דף כ"א. חלב מותך וקרבי דגים שנימוחו. פירוש חלב מבושל עכ"ל. לפנינו איתא מהותך: עשוית דמתרגמינן תכברא עכ"ל. לפנינו איתא קוריהו תוך תוך וכן גרס רש"י וכתב רש"י עוד לישנא אחרינא כתוב בספרים ישנים תכבר לשון תוך ובר וכו' בשם רבינו קלונימוס חמש צאן עשויות מתרגמינן חמש ענן תכברנין:

תך ג' ברכות דף ל"ט. אמר אביי והוא דיתיב אבי טפי ועביד תוך תוך. פירוש כשמתבשלת הקדירה בטוב זועקת תוך תוך עכ"ל. וכן איתא בעירובין דף כ"ט:

תכי בבא קמא דף קי"ט. מאי אריג תיכי חלילתא עכ"ל. לפנינו לא נזכר חלילתא:

תכל א' ברכות דף נ"ו. חזאי תכלא דנפל באצבעתי'. פירוש תולעת עכ"ל. עיין שם:

תכל ב' כתובות דף ס"ב. אמרי אינשי דמלפא תכלא לא בהתא. פירוש המלומדת להיות שכולה אין לה בשת עכ"ל. וז"ל רש"י אשה המלומדת לשכל בניה לקוברם אינה תמוהא

ומפחדת במות אחד מהם שכבר לימודת. והנה לפירוש רש"י הוה לי' למימר בעית אבל לפירש רבינו אתי שפיר עיין לעיל ערך **בחת**:

תכלת ברכות דף י"ח. הוה קא גררה תכלתא דרבי יונתן עלוי קיברי עכ"ל. לפנינו איתא קשדיא:

שם באות הנ"ל ברכות דף ט': תנא בין תכלת שבה ללבן שבה. פירוש שיש בה ו' חוטין של צמר לבן וב' חוטין של צמר הצבועין בתכלת ואחד מאותן שנים הוא שכורך על הז' ואין ניכר אלא ביום ירושלמי כיני מתניתא בין תכלת שבה ללבן שבה מאי טעמא דרבנן וראיתם אותו מן הסמוך לו ומאי טעמא דרבי אליעזר וראיתם אותו כדי שיהא ניכר בין הצבעין ותכלת וכרתן שניהם צמר צבוע בשני מינין עכ"ל. ז"ל רש"י בין תכלת שבה ללבן שבה גיזת צמר שצבעה תכלת ויש בה מקומות שלא עלה שם הצבע יפה. ותוס' הקשו עליו וכתבו אח"כ בזה הל' על כן יש לפרש בין תכלת שבה בציצית שהי' קבוע בו תכלת וגם שני חוטין לבן ועושין בו חוליא של תכלת וחוליא של לבן והוי יודע זה שכתב רבינו שיש בה חוטין של לבן וב' חוטין של תכלת דלא כהרמב"ם שכתב בפרק א' מהלכות ציצית הלכה ו' מכניס שם ד' חוטין וכופלן באמצע נמצא שמנה חוטין וכו' ויהי' א' מהשמנה חוטין חוט תכלת והשבעה לבנים וכו'. אלא ס"ל לרבינו הערוך כמו שכתב הראב"ד בהשגות בזה הלשון טעות הוא זה אלא השנים של תכלת והששה לבן עכ"ל. וע"ש בכסף משנה טעמו של הרמב"ם וכמו שהשיב לחכמי לוני"ל מדכתיב פתיל תכלת פתיל חד משמע. וכן משמע בספרי עכ"ל. וכתב הכ"מ עוד שם הלכה ח' שהשיב הרמב"ם שיש לטוות חוט אחד מקצתו תכלת ומקצתו לבן דפתיל חד משמע ע"ש. וסמ"ג עשין כתב בזה הלשון אמר רב פפא הלכתא ארבע וכו' פי' רש"י חוטין נותנן בכנף וכו' שתים של לבן ושתים של תכלת או שלשה של לבן ואחת של תכלת וכו' וכפולו לשמנה. אמנם תוס' במנחות דף ל"ח סוף ד"ה התכלת וכו' כתבו דספרי פליג אגמרא דילן. ובגמרא דילן משמע דצריך שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן דוקא ע"ש. כתבו התוס' בברכות הנ"ל וגם שני חוטי לבן:

ודע דאהך ירושלמי שהביא רבינו ביני מתניתין וכו' ז"ל המפרש בין תכלת שבה היינו שני חוטי לבן שעם שני חוטי תכלת לאפוקי בין צמר לבן לבין צמר צבוע תכלת שזה בלילה נמי יכול להכיר ודריש ליה הכי מן הקרא מן הסמוך לו היינו לבן שעם התכלת שאצלו. ולכאורה צריך עיון גדול לפירש רש"י מהך ירושלמי שדרש הת"ק מן הסמוך לו. וגם מה שלא הביא תוס' ראיה לפירושם מהך ירושלמי צריך עיון. ואתן הודאה אם אוכל להציל רש"י מהשגת התוספות שהקשו עליו בזה הלשון וקשה דאמרינן במנחות

דף מ"ג: ראה מצוה זו שתלוי בה מצוה אחרת ואיזו זו קריאת שמע כדתנן עד שיכיר בין תכלת ללבן ואי קאי אגזת צמר אינה תלוי' בציצית ואפשר לומר דמה דקאמר הש"ס במנחות היינו אהא דמקשה ורבנן האי וראיתם אותו מאי עבדי ליה [פירוש דרבנן ס"ל דכסות לילה חייב] על זה משני מבעי' להו וכו' ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלויה בה ואיזו זו קריאת שמע כדתנן וכו' אמנם לדידן דקיימא לן כרבי שמעון בסוגיא דהתם [וכמ"ש גם כן תוס' שם דכסות לילה פטור והוכיחו זה לעיל דף מ': ד"ה משום וכו' מכמה סוגיות הש"ס ע"ש] וראיתי אותו פרט לכסות לילה להכי לא ניחא ליה לרש"י המשנה דתנא קמא דברכות שלא אליבא דהלכתא. והנה הירושלמי שנתן טעם מוראיתם אותו דאין ענין ציצית לזמן ק"ש שייכות כלל אלא מכח מה דאתמר וראיתם אותו ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת וכו' אמנם לשיטת רבי שמעון אין זה מוכרח כלל כדאמרן. ומעתה הירושלמי נתן טעם לשיטת רבנן. ברם לפי מה שזכרתי דרש"י פירש אליבא דהלכתא אתי הכל שפיר. וראיתי להרב מברטנורה בפירושו כתב בין חוטי תכלת לחוטי לבן שבציצית פירוש אחר גזת צמר שצבעה תכלת ויש בה מקומות וכו' והיינו כפירוש רש"י הרי שלא נדחה פי' רש"י מן הפירושים [וחידוש שלא העיר התוספות י"ט כלום בזה שהרב הביא פירש רש"י שהתוס' השיגו למאוד על פירוש רש"י] ודע דבמנחות פירש רש"י זו קריאת שמע דכשתכיר מניין של ציצית קרא את קריאת שמע. וכתב הברכת הזבח שזהו סוף הדיבור. והצאן קדשים הגיה דצריך להיות כשתכיר צבע וכו' ועיין קונטרוס סימן **ל"ב**:

תכף פסחים דף ה' תכף לאכילה שריפה עכ"ל. לפנינו ליתא ולא מצאתיה ונוסחת רבינו היה כמו שכתב:

תכתק שבת דף קי"ט. רבי אבהו הוה יתיב אתכתקא דשאגא ומשייף נורא עכ"ל. לפנינו איתא דשינה. של שן ורבינו הלוי גרס דשאגא תדהר. עיין רש"י:

תל א' שבת דף ק"מ: אמר רב חייא בר אשי האי תלא דבשרא שרי לטולטולי דכרווא אסיר. פירוש יתד של עץ עשוי לתלות בו בשר ופעמים שתולין בו זולתו אבל העץ שתולין בו דגים כיון שהדגים ריחן רע וקשה אין תולין בו דבר אחר ומסיחין דעתן ממנו ומוקצה מחמת מיאוס הוא ואסור עכ"ל. הביאו תוס' והסכימו עמו לדחות פירש רש"י שפירש משום דחזי לאומצא וכו' (עיין לעיל דף קל"ט: ד"ה תלא דבשרא וכו') ומה שהקשו דרב במוקצה לטלטל ס"ל (כרבי יהודה צ"ל) כר' שמעון ע"ש. ואם נאמר דרש"י היה גורס כמו הערוך אמר רב חייא בר אשי האי תלא וכו' לא קשה מידי:

תלה חולין דף נ"ג: אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אייתו קמן ההיא ריאה דכי הוו מיתבא לה יתבא שפיר וכי הווי מדלו לה הוה תלחא ונפלה תילחי תילחי וכו'. שם דף נ"ט. אותביה בתנורא וכו' נפל תילהי תילהי. פי' מתרעת ונופלת איברים. מנחות דף צ"ד: סניפין למה לי אגב יוקרא דלחם תלה. ושסע אותו תרגום יונתן ויתלה יתיה עכ"ל. במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב תלחי תלחי ובתרגום כתוב ויתלע יתיה) עכ"ל. אמנם בילקוט פרשת תרומה רמז שס"ט איתא תלה:

תלמוד יבמות דף מ"ט. איזהו ממזר כל שאר בשר שהוא בלא יבא דברי רבי עקיבא שמעון התימני אומר כל שחייבין עליו כרת בידי שמים והלכה כדבריו. פירוש רבינו חננאל ז"ל קיימא לן הלכתא כוותי' ולא משום דתני במתניתין הלכה כדבריו דבהדיא קיימא לן אין למידין הלכה מפי תלמוד וזהו מפי תלמיד ולא מפי מעשה אלא משום דתני לה גבי הלכתא פסיקתא עכ"ל. יועיין תוס' בד"ה שמעון התימני וכו' אע"ג דאין למידין הלכה וכו':

תמהתא חולין דף נ"א: תמהתא לא חיישינן פי' עלין עכ"ל. (במוסף (**א"ב** בנוסחאות כתוב תמהתא פירוש בלשון יוני חתיכות) עכ"ל. ועיין ברש"י שם:

תמר א' (כתובות דף יו"ד:) תמרי מקמא נהמא כי נרגא לדיקלא. פי' האוכל תמרים אליבא ריקנא שוברין הגוף כגרזן לאילן והאוכלן אחר הסעודה מחזיקין הגוף כבריח לדלת עיין בערך (נגר) עכ"ל. צ"ל. בערך נרג:

תמר ה' שבת דף ע"ז. מאי שנא האי תימורא דתרנגולא דקאי לעיל משום דדאיר אבי תפי. פירוש גלגל עין פירוש אחר מפני מה עפעפים של מטה של תרנגולין עולים על העין ומכסין העין מפני שעולין בדף שעל הכירה ואלמלא עפעפם שהוא כך הי' העשן מעורם עכ"ל. עיין לקמן בערך **תפי**:

תנב יומא דף פ"ג. (וכן בעירובי דף ס"ח.) אימור תונבא בעלמא נקיט ליה וספק נפשות להקל. נדה דף ל"ז: שפירש מן הצער ולא מן הדם אימר כי היכי דמדם לא פסקה מקושי נמי לא פסקה והא תינבא בעלמא הוא דנקיא לה פירוש כעין טרידות דעת בעלמא הוא דנקיט לה קמשמע לן כיון דשפתה מן הצער טמאה זיבה. וזיהמתו חיתו לחם תרגומו ומן תונבא דנקט לי מרחקא נשמתיה מזונא עכ"ל. (ביומא ז"ל רש"י תונבא. שטות אשטורדישו"ן מחמת חליו: בעירובין דף ס"ח. ז"ל רש"י תונבא. אשדורדישו"ן ואכלה ואינה יודעת מה: בנדה דף ל"ז: ז"ל רש"י תובנא. אשטורדישו"ן שאינה מרגשת בצערה מחמת שעמומית החולי:

תסיל חולין דף ק"מ: בעי ר' ירמיה יונה על גבי ביצי תסיל מהו עכ"ל לפנינו איתא בעי ר' זירא:

תסס בריש מגילה (נרשם על הגליון) (דף ה') והעצמות יחרו אתה מוצא בשעה שגלו ישראל היה גופן תוסס כהדא מרקחתא עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** פירוש דבר מחמיץ ורותח) עכ"ל. בש"ס דילן ליתא:

תף נדה דף מ"ב. אתא שיילי' לרבא אמר ליה רואה הויא הדר אתא שייליה לרב יוסף אמר רואה הויא הדר אתא לקמיה דאביי אמר להו ברוקא דהדדי תפיתו. פירש כולכם ברוק אחד תרוקו. עכ"ל וכן איתא בשבת דף צ"ט:

תפוח מנחות דף כ"ט: כפתורים למה היו דומין לתפוחי הברתיים. פירוש כמין תפוחי הברתיים שרחבן יתר על עביין עכ"ל. אולי צ"ל הכרסיים וכן איתא בגמרא שלפנינו:

תפי ב' ברכות דף ל"ט. והוא דיתיב אבי חפי ועביד תוך תוך. שבת דף ע"ז: משום דדאיר אבי תפי בבראשית רבה פרשה י"ח ובויקרא רבה וכי ימוך ובילמדנו סוף ויקהל צפה ההיא קדרה על תפייה תנור וכירים תרגום ירושלמי תפיין. שפות הסיר תרגומו תפי דודא. ועצמותי כמוקד נחרו תרגומו ואברי היך תפיא חררו עכ"ל לפנינו בשבת דף ע"ז: איתא דדיירי אדפא. ועיין פירש רש"י (וז"ל שעולה בלילות על הקרשים והקורות צריך שיעלה התחתון על העליון מפני העשן שלא יכנס בעיניו עכ"ל) וגרסת רבינו מכוונת יותר דאבי תפי שם העשן וכן כתב רבינו לעיל בערך תמור החמישי:

תפל א' שבת דף קכ"א: תנו רבנן דג מליח מותר לטלטלו דג תפל אסור לטלטלו בשר בין מליח ובין חי אסור לטלטלו עכ"ל. במוסף (**א**"**ב** לשון מקרא זה (איוב ו' פסוק ו) היאכל תפל מבלי מלח פירוש דג תפל חי ואינו מליח כי יש דג מליח נאכל כמות שהוא חי ותרגום בפסוק בין תפל ולבי דאיתפלו על מנא. פי' שאמרו שהוא תפל ואין בו טעם) עכ"ל. לפנינו בגמרא דשבת איתא בשר בין חי ובין **תפל** וכו':

תפל ג' שקלים דף ו' בפרק ג' אין התורה נכנס וכו' ולא בתפלה ולא בקמיע. מקואות פרק יו"ד משנה ד' ותפלה של יד בזמן שאינה חוצה. (ועיין פירוש חוצה לעיל בערך חץ א' בסופו) פירוש תפלה היא האחת של ראש או של יד תפילין הן השתים של ראש ושל יד. כלים פרק י"ח תפלה ארבעה כלים. מגלה דף כ"ד: העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה. פירוש תפלתו עגולה כאגוז סכנה ואין בה מצוה פעמים שנופל על פניו ברחום וחנון וירצצו את מוחו וזו היא סכנה ואין מצותן אלא מרובעות. מנחות דף מ"ד. (במשנה התכלת דף ל"ח תפלה של יד אינה מעכבת של ראש וכו') אמר רב ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמנה עשה עכ"ל. לשון התשבי תמהתי מאוד הביא תפילין

בשורש תפל ואין שרשו אלא פלל והת"יו נוספת כתי"ו תפלה ותהלה וענין תפילין מבואר בפוסקים ובלשון יחיד קראו תפלה באמרם תפלה של יד ותפלה של ראש עד כאן לשונו ועיין בטור אורח חיים סימן כ"ה והביאו התוספות י"ט פרק ד' דמנחות משנה א' דבור המתחיל תפלה.

שם באות הנ"ל כתב ר"ח ז"ל בפרק אלו נאמרין בהלכות ברכת כהנים ומצאנו שאמר רב נחשון גאון הא דאמור רבנן תפילין בראשו וספר תורה בזרועו זהו ספר תורה שאמר מן אנכי עד אשר לרעך שהן תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות שבתורה עכ"ל. המונה וסופר ימצא כי תר"ך אותיות וסימנה **כתר** תורה. ואיך כתב גאון הכא תרי"ג אותיות. אולם תן עיניך בבעל הטורים פרשת יתרו. גם בשל"ה שער האותיות ריש אות ב' האריכו ברמזים ענין שבע אותיות העודפים על מנין תרי"ג אותיות:

תפל ד' ברכות דף ה': תניא אבא בנימין אומר על שני דברים הייתי מצטער כל ימי על תפלתי שתהא לפני מטתי וכו' עד אלא אימא סמוך למטתי. פירוש שלא ישאר לי דבר מלאכה לעשות ויהא לבי טרוד עלי אלא מאחרי תפלתי אסוב על מטתי לאכול. דבר אחר שתהא תפלתי קודמת למטתי שאם אקדים מטתי לתפלתי אני מתיירא שמא תחטפני שינה וארדם ונמצאתי ישן בלא תפלה. דבר אחר שיהא מקום תפלתי סמוך למקום מטתי כדי שיהיו עניים מצוים שם אגב התפלה עכ"ל. ורש"י פירש בזה הלשון סמוך למטתי כלומר נזהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי עד שאקרא קריאת שמע ואתפלל. וגם תוס' פירשו כך רק התירו ללמוד קודם ע"ש. וחידוש שלא הביאו אחד מן הפירושים שכתב רבינו:

תפס תפוסת נדרים דף מ"ו: אם יש לו בהן תפוסת יד אסור גמרא כמה תפוסת יד אמר רב נחמן למחצה לשליש ולרביע אבל בביצים מותר. פי' שייר לעצמו הביצים שגובין במרחץ פי' אחר אם שייר לעצמו מקום במרחץ כדי לייבש שם ביצים של יוצר והן עיגולין קטנים של אדמה שעושין מהן כלי חרס עכ"ל. עיין פירוש רש"י והר"ן והרא"ש:

תפתח בבא בתרא דף ל"ו. אמר רב נחמן תפתיחא לא הוי חזקה פירוש שדה שלא חרש אותה אלא הוגשמה ונשבה הרוח וזרח השמש ונתבקעה וזרע בה כגון זה אינה חזקה עד כאן לשונו. הרשב"ם כתב פירוש זה בשם ר"ח:

שם פתח יסוד עכ"ל. הכוונה דעל פתח נקרא תפתיחא. ופתח הוא היסוד ומקור משום שנעשה כעין פתחי חרישה:

תק (בבא בתרא דף ס"ב:) בסירוגין מהו תיקו. פירוש כמו דבר העומד בתוך התיק ואין ידוע מה בתוכו ודין תיקו כבר פירשנו בערך גם עכ"ל. במוסף (**א"ב** לפי דעתי כמו

אישתיקו ומפי הרב מהור"ר יעקב ששפורטש נרו מעיר אוראן שמעתי פירוש אחר של תיקו והיא תיקום כלומר תיקום בבעיא ואני הוספתי סמך לדבריו כי בפועל קם מצינו בלשון גמרא שאות מ"ם חסרה פעמים הרבה כי מצינו קאי אוקי מוקי במקום קאים אוקים מוקים וזה פי' הוא נכון אבל מה שאמרו שמלת תיקו בנוטריקון תשבי יתרן קושיות והויות סימן הוא ואינו פירוש) עכ"ל. ועיין תוס' י"ט סוף עדיות דיבור המתחיל שנאמר וכו':

תקב כריתות דף י"ג. אמר רבה בר אבוה בתיקבא אחת. פירוש כגון שינק בתקיפה אחת במציצה אחת בכח ולא הניח טיפה מלוכלכת על פי הדד. עכ"ל לפנינו איתא בתקיפה ופי' רש"י בכח:

תקל א' כתובות דף קי"ב. רבי חנינא מתקל מתקליה. פירוש היה שוקל האבנים והיה מוצאן קלות כיון ששקל ונמצא כבדות אמר נכנסתי בגבול ארץ ישראל כדכתיב ארץ אשר אבניה ברזל עכ"ל. לפנינו איתא ר' חנינא מתקן מתקליה וז"ל רש"י מתקן מתקליה משוה ומתקן מכשולים העיר מחמת חיבת הארץ וכו'. אבל בתוס' איתא ר' חנינא הוה מתקל מתקלה פירוש שוקל האבנים וכו' וכן מפורש בתנחומא פרשת שלח לך כשעלה רבי חנינא הגדול מבבל וכו' היה שוקל אבנים וכו':

תר ח' פסחים דף ק"כ. מגלה דף י"ח: יבמות דף נ"ד. היכי דמי מתנמנם אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר (דקרו ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא ואי מדכרי ליה מידכיר) עוד נמצא סוגיא זו בתענית דף י"ב: וכתבו תוספות ד"ה: נים ולא נים בתוך השינה כשניעור משנתו תיר ולא תיר בתחילת השינה אך לא נראה בערבי פסחים (דף ק"כ) דקאמר נתנמנמו יאכלו ואמר רב אשי הכי דמי נתנמנמו נים ולא נים וכו' והתם מיירי בתחלת השינה בין נים ולא נים ובין תיר ולא תיר לכך כפי' רש"י דאי הוה אמר נים ולא נים הוה אמינא דנים הוה טפי מתיר ואי היה אמר תיר ולא תיר הוה אמינא דתיר הוה טפי מנים הילכך איצטריכו לי' תרוויהו וכולהו בתחלת השינה וכו' ע"ש. מיהו בנדה דף ס"ג. כתבו תוס' נים ולא נים בתחלת שינה תיר ולא תיר בסוף שינה כשניעור משנתו ובערבי פסחים (דף ק"כ.) נמי גבי נתנמנמו יאכלו ונקיט כי האי לישנא נים ולא נים תיר ולא תיר איכא לפורשי בכי האי גונא נים ולא נים שעתה בחצות הלילה מתחיל להתנמנם תיר ולא תיר שישן בחצי הראשון ועתה כשמגיע בחצות הלילה מתחיל ליעור והוא תיר ולא תיר עד כאן:

שם באות הנ"ל עבודה זרה דף ל"ד: תיר מינך שעתך. פירוש תתעורר לך שעתך. באומר בגמר זביחה הוא עובדה פירוש אחר תור מינך שעתך תשא אותך שעתך שמועה זו

באומר בגמר זביחה הוא עובדה וישנה לשחיטה מתחלה עוד סוף עכ"ל. לפנינו איתא תרמינך שעתך וז"ל רש"י תרמינך שעתך ירים מזלך:

תר ט' שבת דף צ': צורי הדקיל שתים תורי דקל אחת. (פי' צורי כתב רבינו לעיל בערך צר יו"ד מביאין נצרים והוצין וקורעין אותן ועושין אותן כמין חוטין ועושין מהן חבלים) תורי דקל חד. פי' בנברא בר קורא למטה ממנו יש כמין (גדרים) (אמר המעתיק לדעתי צריך להיות כמין גידים) דקים ותופרין בהן וראוי אחד מהן לתפור בו פי דלעת יבשה קטנה ששותין בה יין לפי ששנו לענין הוצאות שבת תורי דקל אחת שאפילו אחת ראוי' לתפור בה פי דלעת עכ"ל. וז"ל רש"י צורי הדלק. נצרים קלופים לעשות סלים: שתים. לשתי בתי נירין: תורי דקל. דקין מצורי והן מן הסיב הגדל סביבותיו ולא ידעתי למאי חזי. עכ"ל רש"י. עכ"ל:

שם באות הנ"ל והיינו ריתא דקאמר רב הונא (בר נתן) עכ"ל מגלה דף כ"ז: לפנינו במגלה שם ליתא ב"ר נת"ן אלא רב הונא אסר ריתא וקאו לקמי' דרב ושם פי' רש"י מין גמי:

תר י"א בצורות דף ל"ח: חריץ של עין שנפגם שנסדק גמרא אמר רב פפא תורא ברא דעינא. פירוש שחוץ מן העין (שם דף ל"ט. שפתו שניקבה גמרא אמר רב פפא תורא ברא דשפותיה. פירוש עור החיצון עכ"ל. לפנינו איתא הריס של עין במשנה ובגמרא עיין שם:

תרביץ בבא בתרא דף צ"ח: תנא וקנטר שנים עשר על שנים עשר מאי קנטר תרביץ אפדני עכ"ל. **קנתר** כך איתא לפנינו וכן כתב רבינו לעיל בערכו:

שם באות הנ"ל תענית דף ו': (אמר רב יהודה) טבא לשתא דטבת ארמלתא איכא דאמרי דלא ביירי תרביצי. פירוש חצירות וכן מפורש בבבא בתרא בפרק המוכר פירות דף ס"ז. כי פליגי דאמר לי' דרתא רבי אליעזר סבר תרביצא משמע שכן תרגום חצר דרתא על כן אמר לא מכר אלא אוירא של חצר. וכשטבת ארמלתא שלא ירדו גשמים בטבת שהמטר בעל לארץ שהמטר בעל לארץ לא ביירי תרביצי כלומר אין מניחין שממה החצרות אלא שוכנין שם שלא באו גשמים כדי ליכנס לבית לא תרם מתרגמינן לא תבור. פירוש אחר לא ביירי תרביצי כיון שיש חום יושבין באויר החצרות להתרווח לרוח לפיכך אין מניחין אויר החצר בורה בלא בני אדם אלא שוכנים בה: פירוש אחר תרביצי מקומות שנתרבצו במים כמו המרבץ שדהו ומרבצים שדה לכן בשביעית וכשירד יורה במרחשון וכסלו והשדות מתרבצות ומתייבשות בטבת חורשין אותן וזורעין אותן אבל כשיורדין גשמים אף בטבת אין יכולין לזרוע וביירי תרביצי. פירוש אחר תרביצי בתי מדרשות כלומר אין חריבין בתי מדרשות שיכולין תלמידים לבא שאין מעכבין להם הגשמים ובטבת יש להם

פנאי יותר מכל ימות השנה. איכא דאמרי דלא שקיל שודפנא כלומר לא נסתלק החום אלא ישלים בפתחים פתוחים מפני חוזק החום עכ"ל כלשון האחרון בפירוש תרביצי כן כתב רש"י בתענית דף ו'. בלשון הראשון. ועין עוד רש"י ברכות דף נ"ז. ד"ה תרביצא (דלא שקיל שודפנא. ז"ל רש"י אין השדפון נאחז ומתדבק בתבואה):

שם בסוף האות חולין דף מ"ג. איזהו תורבץ הושט רבי זירא אמר מבלעתא עכ"ל. עיין לעיל בערך בלע מה שכתבתי שם על הגליון:

תרגם קידושין דף מ"ט. המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי. פירוש כגון ויראו את אלקי ישראל וחזו ית אלהא דישראל הרי זה בדאי שאין הקדוש ברוך הוא נראה והמוסיף עליו ומתרגם וחזו ית מלאכא דאלהא דישראל הרי זה מחרף ומגדף שעושה הכבוד מלאך אלא יתרגם וחזו ית יקר אלהא דישראל עכ"ל. כל הפירוש הזה כתבו תוס' בשם רבינו חננאל:

תרגימא יומא דף ע"ט: מאי מיני תרגימא באתרא דלא שכיחי פירי ואי בעית אימא מאי מיני תרגומא פירות נינהו עכ"ל. לפנינו מאי מיני תרגימא פירות ואי בעית באתרא דלא שכיחי פירא:

תרדא בבא מציעה דף כ'. אמר לי' תרדא שטר חליצה ומיאונין תנן. כריתות דף י"ח: אמר לי' תרדא ופירש רש"י שוטה לשון אחר אין לב. אבל בבבא קמא דף ק"ה. אמר לי' תרודא פירוש תרדא בלשון רומי טפש ועצל. בעל הערוך גרס תררא עיין למטה עכ"ל. לפנינו בבבא קמא איתא תדודא וכן ברש"י ופי' רש"י אין לב. ועל הגליון נדפס ספרים אחרים תרדא משועמם. בבבא מציעא דף כ"ה. תרדא פי' רש"י משועמם. ובכריתות דף י"ח: תרדא פי' רש"י שוטה לשון אחר עצל. ובזבחים דף כ"ה: תרדא ופי' רש"י שוטה בהול:

תרה עבודה זרה דף י"ח. קא מתרהנא (ואי אמרה לי' ומאי נפקא מינה) עכ"ל. כל זה ליתא לפנינו שם דף י"ח. אלא בנוסחא אחרת ועיין שם:

תרט ב' ביצה כ"ט. תריטא ופליגי תריטא כבר פירשנו לעיל בערך (אזיא) צ"ל אזא:

שם באות הנ"ל בבא קמא דף צ"ז: חולין דף קכ"ד. אפילו כי תריטא אמר לי' אין אפילו כי נפיא אמר לי אין. פירוש תריטא משקל רובע הקב כלומר אפילו הוסיפו על המטבע כמשקל תריטא משלם לו ואפילו עשאוהו כי נפה משלם לו עכ"ל. ז"ל רש"י בחולין דף קכ"ד. אפילו כי תרטא רובע הקב לשון מורי לישנא אחרינא כף מאזנים. ובבבא קמא דף צ"ז: ז"ל רש"י כי תרטיא. סלע גדול במדה מחזקת רובע. הרי דמסוגיא דבבא קמא מוכח כלשון הראשון שכתב רש"י בחולין והיא פירוש רבינו:

תריס ב' יבמות דף קכ"א לא כך הי' מעשה באושעיא בירושלם שהתריס עם פ"ה זקנים עכ"ל. בגמרא שלפנינו איתא שהתירם וכו' וטעות גדול הוא אלא גרסת רבינו עיקר ועיין בבא בתרא דף קי"א. השתא כי נח נפשיה דרב הונא איתריסת לקיבלי:

תרף ב' פסחים דף כ': (ודף ט"ו.) בכורות דף ל"ג: תרומות פרק ח' משנה ח' חבית של תרומה שנולד בה ספק טומאה רבי אליעזר אומר אם היתה מונחת במקום התורף יניחנה במקום המוצנע. פירוש מקום מבוזה שאינו מוצנע. נדה דף נ"ז: הרואה כתם על בשרה כנגד בית התורפה טמאה. פירוש מבית ערוה ולמטה טמאה שחזקתו מן המקור בא. נדרים דף כ'. כל המסתכל בעקיבה של אשה וכו' אמר ריש לקיש עקיבה דקתני מקום התורף שהוא מכוון כנגד העקב. פירוש כשהיא יושבת ולשון יוני הוא ובלע"ז נמי לדבר שאינו הגון קורין תורפ"י. שבת דף ס"ד: (ובברכות דף כ"ד. כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף. עבודה זרה דף כ"ט: ההולכין לתרפות אסור לשאת ולתת עמהן. פירוש אלילים קרי לה תרפות לשון גנאי כמו חורפה של אשה מקום הטנופת. לעג וקלס תרגומו ממקנותא ותרפותא עכ"ל. וז"ל תוס' דף ל"ב: ההולך לתרפות פירש ה"ר שמעיה מקום טנופת כמו בית התורפה ובירושלמי פירש לשון תרפים עכ"ל:

שם ברייתא דרבי אליעזר בפרק ל"ו ומה הן התרפים דברו און שוחטין אדם בכור ומולקין את ראשו ומולחין אותו במלח ובשמים וכותבין על ציץ של זהב שם רוח טומאה ומניחין אותו תחת ראשו ונותנו אותו בקיר ומדליקין לפניו נרות ומשתחוין לפניו ולכן היה מדבר עמהם ומניין שמדברים שנאמר כי התרפים דברו און לפיכך גנבתם רחל שלא יגידו ללבן שברח יעקב ועוד להכרית אלילים מבית אביה עכ"ל. כל הענין הזה נמצא ג"כ בתרגום יונתן בראשית ל"א פסוק י"ט. ושמעתי מפי אחותי המלומדת מופלגת מאוד ביראה וחכמה מרת קרינדל תחי' הרבנית בק"ק פיורדא. זה הדבר אשר אמרה רחל לאביה לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי לפי מה דאיתא בסנהדרין דף ס"ז. מכשפה אחד האיש ואחד האשה א"כ מה תלמוד לומר מכשפה מפני שרוב נשים מצויות בכשפים נמצא כי התרפים שהיו מעשה כשפים עליהן אמרה דרך נשים לי באמת שרוב נשים מצויות. ואמרתי לאחותי חכמה את כי חכמתה עמדה לה שכיוונה אל הדבר שראיתי נדפם אח"כ בשם גדול אחד. עוד שמעתי על דרך דאיתא בשבת דף פ"ב. שעבודה זרה מטמאה במשא כנדה לכן אמרה כי דרך נשים לי ומתרגמינן אורח נשין. וזה מכוון מה שכתב כאן ועוד להכרית אלילים מבית אביה:

תרף ג' כתובות דף ל"ט: תרפתא דסיכורי. פירוש כהקזת דם מן הצואר עכ"ל. במוסף (**א"ב** פירוש תרפיון בלשון יוני רפואה) עכ"ל. לפנינו איתא כי ריבדא דכסוליתא וז"ל

רש"י ריבדא. ניקור: כוסילתא. כלי אומן מקיז ואית דגרסינן כי תרפתא דסיכורי והיא היא:

תרר בב"ק דף ק"ה: אמר לי' תרדא כי תניא ההיא דקאמר לי' (הילכך צ"ל) הילך בבא מציעא דף כ': אמר לי' ת רדא שטרי חליצה ומיאונין תנן עכ"ל. עיין לעיל במוסף ערך תרדא:

תרת ברכות דף ל"ז. ובסוף גמרא דפרק (אלו מציאות בב"מ) [צ"ל אלו מנחות דף ע"ה:] והוא דאיכא עלי' תוריתא דנהמא. פירוש שיש עליו תואר לחם וידוע וניכר לכל כי לחם הוא אבל אם נימוח וליכא עלי' תוריתא דנהמא בורא מיני מזונות הוא שמברכין עליו ורבנן שטפי וגרסי במקום תואריתא תוריתא דנהמא ומבליעין את האל"ף כי דרכן באחע"ה להבליען במקומות הרבה עכ"ל:

תתר א' בבשנה שבת דף נ"ב. זכרים יוצאין לבובין. גמרא דף נ"ג: מאי לבובין אמר רב הונא תותרי. פירש רב האי ז"ל תותרי אמר שעושין לו חבלים וקושרין אל רגליו זו מזו כדי שיתקרבו פסיעותיו זו לזו ולא יתרחקו ויבא לידי ריצה ומן הכי מפיק לי' מלשון קירוב. פירוש אחר תותרי סמרטוטין של רקמה ושל משי שמייפין בה את הבהמה פי' אחר תותרי קשורין שנים שנים בלע"ז אקופיי"טו עכ"ל. ורש"י פירש קופל"א שמחברין אותן בקשר שנים שנים שלא יברחו:

נשלם אות התי"ו ובזה נשלמו כל סדר האותיות

הוספות

לקוטי אמיר אחרי המאסף

אודיא דדנרי ובעין יעקב איתא אוריא דדנרי פי' רש"י כלי מלא זהובים. בערוך לא מצאתי:

אברא ולפנינו בבבא בתרא דף קס"ח. ובחולין דף נ"ט: איתא איברא והמוסף פירש מלשון ברי:

איה כתב הרב אלפסי בסנהדרין פרק ששי [דפוס זולצבאך דף רע"ג.] בשם רבנא האי זצ"ל איה ואין שניהן בלשון ארמי טעם אחד הן ע"ש כוונתו דמלת איה בלשון ארמית הוי כמו אין בלשון ארמית. שפירושו הן או כן.

איזי כמה פעמים בש"ס נמצא אימא לי איזא גופא דעובדא וכו' וכפי העלות על זכרוני בסיעתא דשמיא אציגה פה. שבת דף קל"ח: יומא דף ל': כתובות דף ס"ט. ודף ע"ט. ודף ק"ד. בבא מציעא דף ע'. ודף צ"ח: בבא בתרא דף ל"ב: גיטין דף ל"ט: נדה דף מ"ב: ובכל

הנהו לא פירש רש"י כלום וכן בשאר מפרשים לא מצאתי גם בערוך עד הנה לא ראיתי. ושאלתי פירושו מכמה בעלי תריסין גדולים וקטנים זה אומר בכה וזה אומר בכה וכלם ישא רוח והבל יפצה פיהם ואעתיק על ככה לשון הרשב"ם בראשית ד"ז פסוק ל"ג מי איפוא תיקון לשון הוא כמו איזי שבתלמוד וכו' ע"ש:

איכו ביצה דף ד': חגיגה דף ה': ברכות דף כ"ה חולין דף צ"ה: איכו השתא. בבבא מציעא דף ע"ג: השתא איכו. ביבמות דף מ"ו. איכו שכיבא. לא מצאתי בערוך:

איתנח בחולין דף נ"ז אינגיד ואיתנח. כל אלה לא מצאתי בערוך.

אנחית בחולין דף קל"ז: אנחית לן חדא. כל אלה לא מצאתי בערוך.

אנחתת אנחתת לן חדא בבא דף קכ"ט. כל אלה לא מצאתי בערוך. ערך אצטגנין וכו' כבר פירשנו בערך אס. לא מצאתי לפי שעה בכל ספר הערוך שלפנינו:

בערך אנדרוגינוס. לציין מה שכתב מגן אברהם ומה שהקשה עליו בבאר היטיב ומה שיישבתי בסייעתא דשמיא:

אישתלאי פירוש שכחתי. לא מצאתי:

אלון רש"י קידושין דף מ"ז. ד"ה באלון דף פ"ג. מצאתי שם אלון גלנ"ט בלע"ז והוא מאכל חזיר יער. ובלשון אשכנז אייכלן וגם בני אדם אוכלין אותן באש כמו ערמונים. וז"ל רש"י גיטין דף נ"ט. ד"ה פוסתקא. גלנט"א שאוכלין חזירים. וז"ל רש"י עבודה זרה דף י"ד. ד"ה פירי דארזא גלנ"ט. ועיין תוס' שם ד"ה פירי דארזא פי' בקונטרוס גלוני"ן והוא מאכל חזירים. ורשב"ם פירש וכו':

בדייני ברכות דף נ"ו. בדייני דמלכא איתבר. פי' רש"י אוצר המלך ובערוך לא מצאתי:

בול סוכה דף מ"ח: ובזבחים דף ס"ב. אותו היום נפגם קרן המזבח והביאו בול של מלח וסתמוה פי' רש"י בול. מלא אגרוף. בערוך לאי מצאתי. (ואני המעתיק מצאתיו בערך בול א' כ"ד עמוד ד':)

בערוך דף ל'. באות בעל פסחים דף מ'. אמר רבה בעל נפש לא ילתות. פי' חסיד וכו' ויש מפרשים בעל נפש שאין לו אנינות הדעת שיכול לאכול כל פת. קצת צריך עיון הא דאמר רב נחמן מאן דציית לי' לאבא אכיל נהמא דעיפושא רהא בי רב הונא לתתי וכו' בשלמא לפירוש ראשון דהיינו חסיד שפיר הוכיח מבי רב הונא דנהגו וודאי בחסידות. אבל לפירוש שאין לו אנינות הדעת מאי הוכיח מדבי רב הונא דלמא שאני התם שהיו מפונקים ותו הא דקאמר מאן דציית כו' אכיל נהמא דעיפושא הלא גם רבה רק למאן שיכול לאכול כל פת קאמר:

ברדיוני נדה דף ס"ז: ברדיוני נפל. כתב רש"י ברדיוני איני יודע לשונו ונראה שהוא לשון שכשוך וכו' ובערוך לא מצאתי:

שם דף ל"ג: באות ברית שבת דף ס"ג. ברית טהורה ויוצאין בה בשבת [לפנינו איתא **ביריה** פירוש זו שלשלת וכו'. צריך עיון גדול דהא בש"ס מסיק דהיינו כבלים ע"ש. ודע דבערוך דפוס ב' שנת שנט. ובדפוס ווניציאה שנת תי"ג דף ל'. ליתא לזה כלל. וכן מה דאיתא בסמוך אות ברית ב' ברית בשבת בפרק אמר רבי עקיבא ג"כ ליתא שם:

בצננא נזיר דף כ"ב. ופי' רש"י בציננא היינו לבסוף דכל דבר שהוא חם מצטננן לבסוף ובערוך לא מצאתי:

בריבי עיין מה שכתבתי ערך קלר ובערוך לא מצאתי:

דף ל"ה: בערך גגית ב' בשבת בפרק אמר ר' עקיבא וכו' דף פ"א. ובעבודה זרה דף ב': מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא על ישראל ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלין את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם ובסנהדרין דף ע"ז. איתמר כפה עליו גגית ופרע עליו את המעזיבה פירוש כלי עשוי מן חריות והוא מן חורין חורין ויש מפרשים שהוא מערך של מעלה עכ"ל. לפי פירוש הראשון משמע שיש להך גיגית כמה חורין ובקעים שהרוח יכול לצאת ולכנוס. וצ"ע דא"כ בזה הזיקו בשלמא ליש מפרשים שהוא מערך שלמעלה והיינו שהוא גיגית שמטילין לתוכו שכר או מים והוא סתום מכל צדדיו ניחא וכמו שפי' רש"י כפה עליו גיגית ומת בהבלא אבל לפירוש הראשון קשה [גם בסוגיא דשבת קשה דאין זה דרך קבורה] ועיין בסוגיא דסנהדרין:

עיין ערוך ערך דבק א' אמר לי' רב יוסף האי דובקא דידך הוא בעירובין בהלכה קמא דפרק הדר [ונרשם בצדו דף ס"ז] לפי שעה לא ידעתי מקומו לא בעירובין ולא בשאר מקומות [ומ"ש עוד שם ובמעילה בפרק קדשי מזבח עיין מה שכתבתי בצדיו בסייעתא דשמיא]:

עוד שם בערך הנ"ל דבק כדי ליתן על הכתית בשבת ריש גמרא דפרק המוציא יין [ונרשם בצדו דף ע"ו:] וכתב הגאון מהרי"ש שם הגה"ה בשולי העמוד לפנינו במשנה ע"ו: איתא דבש כדי ליתן על הכתית. לכך נראה דצ"ל דבק כדי ליתן בראש השפשף משנה שבת דף ע"ח: עד כאן הגה"ה (אמר המעתיק עיין ערך כתית א' הביא בעל הערוך בעצמו המשנה דדף ע"ו כלשונה וכמו שהביא הגאון בעל ההגה"ה דבש כדי ליתן על הכתית ועיין עוד בערך שפשף שם הביא בעל הערוך בעצמו ג"כ המשנה דדף ע"ח דבק כדי ליתן בראש השפשף:)

דלמא פירוש מעשה. נמצא בירושלמי כמה פעמים. ובערוך לא מצאתי:

דראתא שבת דף צ"ח. ופי' רש"י ד"ה בדראתא בריוח שבין שורות הסדר:
בערוך דף ס"ח ע"ב ערך חט ז' ובנזיר בסוף גמרא דפרק מי שאמר הריני נזיר ושמע. ומליקה מי מיחייב עלה משום חולין שנשחטו בעזרה והתניא הנוחר והמעקר כו' אין בו משום שוחט חולין בעזרה ונסמן בצידו נזיר דף כ"ט. לפי שעה לא ידעתי מקומו ודע דדין הנוחר והמעקר בעזרה דפטור כתבו הרמב"ם בפרק ב' מהלכות שחיטה דין ב' וכתב הכ"מ דיצא לו להרמב"ם מסוגיא דקידושין דף נ"ז: דמשמע דלא מיתסר בהנאה אלא בשוחט דומיא דוזבחת וכל הני לאו שחיטה נינהו עכ"ל. הרי דגם הכסף משנה לא ידע מהך ברייתא שהביא הערוך. ואחר החיפוש נמצא ברייתא זו בירושלמי דנזיר פרק מי שאמר סוף הלכה י':
חייתא פירושו שק חולין דף מ"ה. ובבבא קמא דף ט'. חיתא דקטרי. פי' רש"י שק קשורה מלא רוח. אבל בבבא מציעא דף י"ד: פי' רש"י חייתא דקטרי שק מלא קשרים. ובערוך לא מצאתי:
טרקסמון ז"ל תוס' גיטין דף פ"א. ד"ה טרקסמון לשון שער וכו' ובערוך פירש טרקסמון מין ירק דבמשניות חשיב ירק ששמו טרקסמון רוצה לומר דרך שמכניסין בו ירק שפטור ממעשר ואין נראה וכו' וכן במהרש"א כתב וכן הוא בערוך ערך טרקסמון. ובערוך שלפני לא מצאתי מלת טרקסמון לפי שעה:
ערך טרש ד' בפרק איזהו נשך כו' וכתב בערך הבר. לא מצאני שם:
בערוך ערך יתום דף פ"ה: בפרק האיש מקדש דף מ"ו. כגון שנעשו בה מעשי יתומה בחיי האב צע"ג ועיין פי' רש"י בגמרא ושם איתא הוא ונעשו בה:
כיזבא מנחות דף ס"ט: ז"ל רש"י רום כיזבא וכו' שני טפח וכו' וכתבתי על צידו שצריך להיות שני טפחים. שוב ראיתי בצאן קדשים דמוחק תיבת שני בד"ה רום כיזבא כו' כיזבא טפח כו' כצ"ל וכן הוא בערוך עכ"ל. ואני יגעתי ולא מצאתי בערוך הלזה ולא באחד משארי דפוסין שום רמז מזה ולולא עידותו של גדול צאן קדשים ז"ל אמרתי בחפזי כל אדם כיזבא. ועין מה שכתבתי בערך **עדי** כמה ראיות דלא היה לפני הערוך הנוסחא שלפנינו רום כיזבא. וכל מעיין בצדק לא יכז"ב רום כיזבא. פי' רש"י שני טפחים בזקיפת גודל. לא מצאתי ועיין מ"ש בערך עדי:
כלך בשבת דף קמ"ה: כלך למדבר עזה וכו' פי' רש"י כלך. לך לך אלא שקיצר הלשון. ועיין תוס' י"ט פרק ב' משנה ה' דשבת כחס על הנר וכו' מה שכתב בענין כלך. לכאורה אישמיטתי' פי' רש"י זה שזכרתי:

מורשא פירוש בליטה ברכות דף כ"ד. וכן כתבו התי"ט משנה ב' פרק א' דחולין ד"ה מגירה עיין שם ובערוך לא מצאתי:

מרכיבין תוס' מנחות דף ע"א. ד"ה מרכיבין דקלים וכו' פירוש בערוך שהם דקלים נקיבות שמתאוים לזכר ומשיר פירותיו עד שמביאין זכר וכורכשן בו ומשתמרין פירותיו עכ"ל התוס'. לפי שעה לא מצאתי דבר זה בערוך. אמר המעתיק אולי כוונת התוס' למה שכתב הערוך בערך **נסן** אף שאין ז"ל ממש. וז"ל הערוך יתברך שם בורא כל העולם כרצונו כך ברא את הדקלים זכר ונקבה ובלעדי השני האחד לא יצליח והאיך הוא מעשיהן בהגיע זמן הדקל הנקבה ומשלחת המכבדת שלה עם תמריה ועדיין התמרים הן כעדשין מביאין הכפניות ומסביבין בעוקץ ידה מהן ומזהמין אותן וכורכין לה אגד והמכבדות של תמר' מצליחו' ומוציא' פירות נאים ובלבד שלא תאחר זמנן אפי' יום א' שאם תשהא הרכב' הדקל יום א' יופסדו פירו' הדקל ואותן התמרי' שאיחרו בלא הרכב' לא יצליחו ואם יצטרכו הדקלים הרכבה יום י"ד בניסן על שהקב"ה חס על ממוני ישראל והדבר ידוע שצריכין הרכבה באותו יום י"ד וידוע שאם יעבור זמן אפילו יום אחד יופסידו לפיכך אלופינו הורונו במאירת עינים (פסחים דף נ"ה:) מרכיבין דקלים כל היום יום שמקצתו מותר ומקצתו אסור וכו' עכ"ל. ונראה לענ"ד בוודאי פשוט של דברים אלה כוונו התוס' אלא שקצרו בלשונם וקראו בשם הפסד האילן תאות אילן הנקבה אל הזכר וזו התאוה כי בלעדי הזכר לא תצליח כמאמר רבינו הערוך ז"ל:

משאש שבת דף קנ"ב חזיי' דאית בי' משאש ורבינו הערוך גורס ממשא וערך משאש לא מצאתי. וז"ל התשבי שורש ממש בפסוק וימש חשך פי' רש"י לשון ממשות מלשון ממשש בצהרים ואינו מחוור כי שורש ממשש משש בשתי שיני"ן וממש שרש ממש בשתי ממי"ן:

בערוך דף קי"א: ערך מתן ה' בפרק הזהב בגמ' כיצד משך האומר לחבירו מתנה אני נותן לך וכו'. צריך תיקון אחר עיין בגמרא דבבא מציעא דף מ"ט:

נסחן ז"ל התוס' במנחות דף ע"א. ד"ה מרכיבין דקלים כל היום. בפרק מקום שנהגו (דף נ"ו) מפרש דמנחי כופרא דיכרא בגו נקובתא ותימא דהתם (דף נ"ג) אמרינן גבי רבי אלעא קץ כפנייתא בשביעית בדניסחני קץ ופירוש בקונטרוס שם דקלים זכרים שאין עושין פירות לכך נראה איפכא דניסחני הם הנקבות אבל הזכרים עושים פירות ובערוך פירש בערך ניסחן דניסחני הם התמרים קטנים שבקטניתן הם מתוקים וכשגדילין נעשו מרים כעין שקדים מרים דסוף פרק קמא דחולין (דף כ"ה) ולכך מותר לקוצצן פן יופסדו עכ"ל תוס'. אמר המעתיק ערך ניסחן לא נמצא בערוך והתוס' כיונו אל מה שכתב רבינו

הערוך ערך נסן כי רבינו גורס בכל מקום במקום ניסחני ניסני. וז"ל רבינו שם ואסקינן רבי אלעא בדניסני קץ דעלמא הן גמר פריו ולא כלה קרינן בי' וכו' כפנייתא הם פרי של דקל זכר וכשהן קטנים נאכלין ויש בהן טעם תמרים אבל לא כתמרים שהן מתוקין אלא טעם אכילה בלבד ולכשיוגדלו לזמן מועט יוגדלו לאכול אבל מהנים לדרך אחרת כיצד יתברך שם בורא כל העולם וכו' כאשר הביאותיו לעיל באות מרכיבין. ולזה כיונו התוס'. וכתב המוסף (**א"ב** נסחני כתוב לפנינו):

בערוך דף קט"ז. בערך נפש ב' וז"ל בבא בתרא בפרק יש נוחלין דף קכ"א. ובנדרים בפרק נערה דף ע"ח. בגמרא רב אסי בר נתן קשיא לי' הא מתניתא אתא לקמיה דרב ששת לנהרדעא נפיש הוה אתא אבתריה למחוזא. פירוש לא מצאו בביתו אלא מצא הבית ריקם ונתנחש לומר לא מצאתיו בביתו ואמ' מלא הי' בביתו הלך למחוזא ושאלו הא דתניא עכ"ל שם. וכתבתי במקומו בצידו לפנינו ליתא כך אלא כך איתא לנהרדעא ולא אשכחיה ע"כ. נדרים אלו שכתב רבינו לא ידעתי פירושו:

נצא שבת דף נ"ז: היינו דכתיב ובן יונתן מריב בעל וכי מריב בעל שמו והלא מפיבושת שמו אלא מתוך שעשה מריבה עם בעליו יצתה בת קול ואמרה נצא בר נצא וכו' דכתיב ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל וכו'. ולא הביאו רבינו הערוך ואולי משום שהוא לשון תורה ממש אשר הצו בני ישראל בהצותם וכו' וכן וכי ינצו אנשים וגו':

סאסא סוטה דף ה'. מאי וכראש שיבולת ימלו רב הונא ורב חסדא חד אמר כי סאסא דשובלתא וחד אמר כשיבולת עצמה פי' רש"י כסאסא דשבולתא. גבהו של שבולת שקורין זקן השיבולת והוא נשבר ונופל מאליו. ובחולין דף י"ז: דמיא לסאסא מאי פי' רש"י אריש"א זקן השבילים. ובערוך לא מצאתי:

בערוך דף קכ"א. ערך סכל מגלה דף ב'. אבל חכמים אומרים בזמן הזה הואיל ומסתכלין בה אין קורין אותה אלא בזמנה פירוש הואיל ומסתכלין האביונים בקריאת המגילה כי בעת קריאת המגילה מחלקין מעות פורים לעניים ומשלחין להם מתנות אין קורין אותה אלא בזמנה בי"ד. והגאון זצ"ל פירש כך אנו שונין ומסתכנין בה ופירש אם השנים כתיקנן שיכולין ישראל להעמיד דתותיהם ואין עליהם סכנה אין קורין אלא בזמנה עכ"ל שם. פירוש רבינו הערוך צריך עיון דהא בכל אימת דנקראת המגלה או בי"א או בי"ב ובי"ג יכולין לחלק מעות פורים לעניים ורק בשבת מהאי טעמא נדחה לדעת רב יוסף ותניא נמי הכי אף על פי שאמרו וכו' עיין מגלה דף ד': וגם פירוש רב האי גאון לא זכיתי להבין. (אמר המעתיק שני הפירושים האלו כתבם הרא"ש וז"ל. כלומר הואיל ועיניהם של עניים נשואות למקרא מגלה כדי לחלק להם מעות פורים ביום הקריאה לפיכך אין

קורין אותה אלא בזמנה שאם יקראו אותה קודם זמנה יחלקו להם מעות פורים ביום קריאתה כדאמרינן לקמן (דף ד':) גובין בו ביום ומחלקין בו ביום ומוציאין המעות קודם י"ד ולא יהי' להם במה לשמוח בפורי' ואמר לקמן אבל שמחה של מצוה אינה נוהגת אלא בזמנה. והא דאמרינן בזמן הזה דמצויין רוב עניים עכ"ל. הרא"ש נמצא אין כאן צריך עיון כלל על רבינו הערוך דוודאי כיון לדברי הרא"ש אלא שקיצר בלשונו ובא רבינו הרא"ש ז"ל וחקרו. וגם פירוש השני של רבינו האי הביא הרא"ש וז"ל ויש שגורסים הואיל ומסתכנין בה כלומר באותן הזמן שהיו ישראל יכולין להעמיד בדתותיהן ואין באין לידי סכנה (היו יכולין להקדים) [אבל בזמן הזה] מסתכנין ישראל בדתותיהם אין קורין אותה אלא בזמנה ונראה לפענ"ד פירושו שלא היו ישראל יכולין בכל פעם לשלוח שלוחין להודיע מתי קדשו ב"ד את החדש ואם יקראו קודם זמנה יכשלו בחמץ בפסח שע"כ היו אומרים אין מעברין את השנה אחר הפורים ותירוצא דהתם דשתא מעברתא לא שייך הכא. וגם הדרשנים לא היו יכולין לחזור בכל מקום לדרוש ברבים הלכות פסח מפני סכנות שמדות וזה מפני שמסתכנין בה אין קורין אלא בזמנה שלא יבאו לידי מכשול בפסח. וזה הפירוש קרוב לפירוש רש"י ז"ל לגרסת הואיל ומסתכלין בה וז"ל אבל בזמן הזה. שפסקו כל אלה וישראל נפרדו ולא יגיעו שלוחי בית דין אצלם הכל צופין למקרא מגלה ואומרים יום י"ד באדר קרינן המגלה נשארו לאחד ט"ו יום וט"ו של ניסן עושין פסח ואם תקדים קריאתה יעשו פסח ליום שלשים של קריאה ונמצאו אוכלין חמץ בימים אחרונים של פסח עכ"ל. (ומה מאוד נפלאתי על הגאון מוהר"ר ישעי' ברלין שהי' יחיד בזמנו ונהירין לי' שבילי דהש"ס וכל המפרשים והפוסקים ובעת כותבו קושיא זאת לא נזכר בדברי הרא"ש הנ"ל שאלו נזכר בהם אין מקום לתמוה עוד):

בערוך ערך עומקין על ערסתהון תרגום וסרוחים על ערסותם עכ"ל. נעלם ממני כוונתו:

בערוך ערך עקר עקורי קטניות מהיות רעות (בערוך שם כתוב מחיות רעות) כבר פירשנו בערך **נקר** עכ"ל הערוך. ולפי שעה לא מצאתי. ודע דענין עקורי קטניות נזכר בסנהדרין דף ס"ה: בענין ניחוש וז"ל רש"י שם עיקורי קטניות מהיות רעות. כלומר העוקר קטניות ואינו קוצרן שוב אינן מתליעות ואינן מרקיבות:

עוד שם בערך הנ"ל. בפרק החולץ ביבמות דף מ"ב: בגמרא אחד בתולות וכו' או שהיתה עקרה וזקנה קטנה וכו' עד כולן צריכות להמתין שלשה חדשים דברי רבי מאיר רבי יהודה מתיר ליארס ולינשא מיד ותנן בפרק הבא על יבמתו ביבמות דף ס"א: לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כי יש לו בנים וכו' עכ"ל הערוך. לא ידעתי מאי בעי בזה שכתב ותנן וכו' ומאן דכר שמי':

פחי נפש משנה בראש השנה דף כ"ג: ושאר כל הזוגות שואלין אותן ראשי דברים ולא שהיו צריכין להם אלא כדי שלא יצאו בפחי נפש. ולא פירשו רש"י והר"ב והתי"ט כלום. אמנם בשבת דף קכ"ז: בענין הדן את חבירו לכף זכות מעשה באדם אחד וכו' ונשכר אצל בעל הבית אחד בדרום שלש שנים ערב יום הכפורים אמר לו תן לי שכרי וכו' אמר אין לי מעות וכו' עד הלך לביתו בפחי נפש פי' רש"י בדאבון נפש. ורבינו לא זכרו. ואולם בתרגום אונקלוס נמצא ויקרא ד"ו פסוק ט"ז ומדיבת נפש **וּמַפְחֵי נָפֶשׁ** וכן דברים ד"ח פסוק ס"ה ודאבון נפש **וּמַפְחַת נָפֶשׁ**:

בערוך דף קל"ח. אות פטרוזא בריש גמרא דפרק איזהו נשך בבבא מציעא (נרשם בצידו דף ס') מה ודאו פטרוזא בת דנקא או ספקי פטרוזא בת דוקא. פירוש כבש ששוה שתות דינא כדאמרינן חטאת בת דנקא עכ"ל. לא מצאתיו שם בבבא מציעא אלא בבכורות דף י"א. איתא פטרוזא בר דנקא. אבל דברי רבינו אשר העתיק. צריך אני עדיין לחפש אחריו כי לא שלם ספרו עיין מוסף ערך **תמד**:

בשורש פקע לא הביא הערוך ענין פקע דאיתא בנדרים דף כ"ט. קדושת דמים פקעה בכדי קדושת הגוף לא פקעה בכדי. עוד במשנה זבחים דף פ"ו. וכולן שפקעו מעל המזבח. וכן בשבועות דף מ"ו. ואי לא מייתי ראי' פקע:

בערוך דף ק"נ. בערך צד ב' בפרק בני העיר במגלה בגמרא אין מוכרין בית הכנסת דף כ"ז: ובפרק איזהו נשך בבבא מציעא דף ס"ג. בגמרא לקח הימנו חיטים צד אחד בריבית איכא בינייהו פירוש אם תהיה ההלואה ב' דינרים בשלשה וכיוצא בו הרי זו ריבית גמורה מב' צדדין גבי מלוה וגבי לוה ושניהם עוברים אבל העושה שדהו מכר על תנאי גבי לוקח הוי ריבית דאי מייתי לי' זוזי מהדר לי' בעל כרחו אבל גבי מוכר לא הוי ריבית דאי בעי לא מהדר לי' לעולם ולא בא לידי ריבית ואפילו למיהדר לי' לא הוי ריבית אלא כשיחזיר וכן מוכח מהשתא שיחזיר דשמא לא יחזיר לעולם (צ"ל שצריך להיות ואין מוכח וכו'). ריבית על מנת להחזיר פירוש כשיביא לו מעות יחזיר מה שאכל מן הפירות רבי יהודה מתיר ותנא קמא אוסר עכ"ל. דבריו צריכין פירוש.

בערוך ערך קסדור בגמרא דפרק במה טומנין בשבת דף מ"ט. ראהו קסדור אחד ורץ מפניו בענין תפילין דאלישע בעל כנפים. פירוש קסדור שליש ובלע"ז קשטלד"ו עכ"ל. ורש"י פירש שם מנישטראל שהיה ממונה על כך. ודע דבמשנה בכורות דף ל"ה. איתא מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל וראהו קסטור אחד ואמר מה טיבו של זה אמרו לו בכור הוא ואינו נשחט אלא אם כן היה בו מום נטל פיגום וצרם אזנו ובא מעשה לפני חכמים והתירו וכו' אכן ברש"י איתא קסדור פי' ממונה. וכן במשנה שבמשניות

שם איתא קסדור ופירש הרב מברטנורה קסדר ממונה מהמלך. (אמר המעתיק עוד אחד מצאתי ביומא פרק קמא דף י"א. ואמר רבי יהודה מעשה בארטבין אחד בציפורי שהי' בודק מזוזת בשק העליון ומצאו קסדור אחד ונטל ממנו אלף זוז ופירש רש"י קסדור שם פקידות הוא כגון סרדיוט והוא שוטר):

קלי שבת דף קנ"ג: אמר רב אדא בר אהבה היתה חבילתו מונחת לו על כתיפו רץ תחתיה עד שמגיע לביתו דוקא רץ אבל קלי קלי לא וכו' פי' רש"י קלי קלי מעט מעט כלומר בנחת. עירובין דף נ"א. אמר רבא חשכה לו כי מסגי קלי קלי וכו' פי' רש"י הולך מעט מעט. ובערוך לא מצאתי:

שגא יבמות דף ס"ג: אמרו לי' לרבי יוחנן אתו חברי לבבל שגא נפל אמרו לי' מקבלי שוחדא תריץ יתיב. לא מצאתי בערוך גם בתרגום ובתשבי ובמתורגמין לא מצאתי (ואני המעתיק מצאתיו אות שגא ב' ובמוסף הביא פי' רש"י שגא כפף כאשר הביא גם הגאון):

שבועה גיטין דף ל"ה. כתבו התוס' ד"ה לא שנו וכו' כמו שמפרש בערוך דשבועה דאורייתא היא בכבוי נרות וכו' עכ"ל. עיין שם. עדיין לא מצאתי בערוך:

שעיר כתבו תוס' בשבועות דף ט'. בד"ה שעיר זה יהא כפרה עלי. פירש בערוך שעיר זה וכו' עכ"ל. עד הנה לא מצאתי דבר זה בערוך [אכן ברב אלפס סוף פרק א' דשבועות פירש דבר זה בקצת אריכות דברים להסביר הענין ביתר ביאור]:

תוכחה ז"ל רש"י שבת דף קכ"ט: תוכחה לשון לכו נא ונווכחה (ישעיהו א':י"ח) להתווכח ולהודיע מי שסרח על שכנגדו (עוד זה מצאתי אני המעתיק שם דף קנ"ב. עקרא שליפא תוכחה. ז"ל רש"י אתה הסריס להקניטני ולהתווכח עמי באתה:

תער ז"ל הרמב"ן בספר תורת האדם [דפוס ווינעציא שנת ש"ה לפ"ק דף ס"ג ע"ב] לרבינו האי תער ומספרים משונים זה מזה ותער בלשון תורה מספרים וכן מתרגמין אותו והוא אלמו"ס העשוי לגילוח ולהשחתה ואשר איננו משחית לגמרי קורין לו חכמים תער וכו' כך מצינו בהלכות הר"י בן גיאות ז"ל. ובעל הערוך ז"ל הקשה מהא דאמרינן בנזירות מיקל אדם כל גופו בתער והוינן בה ומתרץ הא בתער הא במספרים והא רב תער קאמר כעין תער. ובוודאי שתשובה זו משובשת היא דתער בין בלשון תורה בין בלשון חכמים הוא המשחית לגמרי כדאמרינן בקידושין איזהו גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער ומשחית לגמרי הוא ולא הזכירו גילוח אלא למעט המלקט במלקט וכו' ומספריים בין בלשון תורה ובין בלשון חכמים יש בהן גילוח ולא השחתה וכן מזכירים בכל מקום גילוח דהשחתה בתער ולא במספרים והחמיר מדבריהם במספרים כעין תער כדאיתא התם בנזירות וזה שאמרו כאן מיקל בתער הטעתו לגאון ז"ל בפירוש זה וכו' ולשון

התרגום שהזכיר הגאון אינו כדבריו ותרגומו של תער בארמית מספר בלשון יחיד והוא הסכין המחודד המשחית שער ומספרים בכל מקום לשון רבים והוא הזוג המגלח הנקרא אלמו"ס ודברים פשוטים הם עכ"ל. הנה מה שהעתיק הרמב"ן בשם הערוך. תמצא בערוך ערך נגסטר:

שכחת המלקט אחר המאסף מחמת בלבול הדברים

בערוך ערך דגם בראש השנה דף כ"ה שלחו לו לרבן גמליאל כל המעכב את הרבים לעשות מצוה נידוי עכ"ל הערוך. לא ידעתי מקומו. (אמר המעתיק אולי כוונתו להא דאיתא שם סוף פרקא קמא וצ"ל דף כ"א: מעשה שעברו יותר מארבעים זוג ועיכבן רבי עקיבא בלוד שלח לו רבן גמליאל אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא עד כאן במשנה. עוד איתא שם בגמרא דף כ"ב. תניא אמר רבי יהודה חס ושלום שרבי עקיבא עיכבן אלא שזפר ראשה של גדר עיכבן ושלח רבן גמליאל והורידהו מגדולתו (והוי כעין נידוי):

חס ושלום ראש השנה דף כ"ב. חס ושלום שרבי עקיבא וכו' (ועוד אחד בעדיות פרק ה' אמר רבי יהודה חס ושלום שעקביא בן מהללאל נתנדה וכו' לא מצאתי בשום מפורש פירוש על ענין הסמיכות) [ודע דתרגום חלילה חס] (וכן מצינו בתלמוד דוגמתו בקידושין דף מ"ד: בסוגיא דקרנא חס לי' לזרעא דאבא בר אבא דנימא הכי ועוד אחד חולין דף קי"א: בענין דגים שעלו בקערה חס ליה לזרעא דאבא בר אבא דליספי לי מידי ולא סבירא לי') ועוד אחד ידים פ"ג משנה ה' אמר רבי עקיבא חס ושלום לא נחלק אדם על שיר השירים וכו' ועיין תשבי שגם הוא על הסמיכות לא יהיב טעמא:

סכוכית ז"ל רש"י שבת דף פ"א. סכוכית על שם שסוכין קרי סכוכי' ועל שם שהיא זכה קרי זכוכית לא מצאתי בערוך:

קשייתא בערוך דף קס"ט עמוד ד' הביא קשייתא דיומא פרק יום הכפורים דף ע"ט: היינו דאמרי אינשי תרי קבי תמרי חד קבא קשייתא וסרוח. ודחולין דף מ"ט. ההיא קשייתא דאשתכח במרירתא. ולא נזכר עוד בשבת דף כ"ט. ת"ש דכי אתא רב לבבל אכל תמרי ושדי קשייתא לחיותא:

קשות המזרחי בפרשת תרומה. כ"ה פסוק כ"ט הביא בשם הר"א אבן עזרא שכתב על רבי נתן בעל הערוך בעבור שאמר כי הקשות הם דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעאל. וכתב הר"א אבן עזרא שהמגיד לו לא ידע לשון ערבי ונלעג היה וכו' והמזרחי האריך להתנצל ולהצדיק את הערוך ע"ש [ועדיין לא מצאתי דברים אלו בערוך]:

בערוך דף ס"ב עמוד ד' זלוע דדבש פי' בקבוק דבש דאשת ירבעם. הלוך וקנית בקבוק עכ"ל חסר המראה מקום:

לשון הר"ש בפרק ח' דפרה סוף משנה ג' ד' ובערוך פי' בערך **רדם** דערום העוסק בפרה וערום המשלח את השעיר וערום האוכל נבלת עוף הטהור כולן טהורין וכו' ודבר תימא הוא מנא ליה הא עכ"ל. הנה בערך רדם לא מצאתי גם בשארי ערכים לפי שעה לא מצאתי. [אמר המעתיק אמנם אחר החיפוש אני מצאתיו אבל טעות הדפוס הוא בהר"ש וצ"ל בערך **דרס** ג' בשם גאון אחד שמפרש כן על משניות האלו. וז"ל אלו הפירושים שפירש גאון אחד בפרק ח' של פרה הרי זה אומר מטמאיך לא טמאוני ואתה טמאתני וכו' והמשנה השלישית היא ששנינו השורף פרה ופרים והמשלח את השעיר לעזאזל מטמא פרה ופרים ושעיר המשתלח עצמן אינן מטמאין בגדים הרי זה אומר מטמאיך לא טמאוני ואתה טמאתני נתחיל בפירושה ונאמר כי אלקינו צוה השורף את הפרה ואמר והשורף אותה יכבס בגדיו במים ורחץ את בשרו וגו' וכן אמר על פר ושעיר הנשרפין והשורף אותם יכבס בגדיו וגומר ועוד כתיב והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו הרי ידענו שחייבין כולן לכבס בגדיהם ואנחנו יודעין כי בגדים שאינן על השורף אותם אם יגעו בפרה ובפרים הנשרפים ובשעיר המשתלח אינם מטמאים ואינם צריכים כיבוס אבל בגדים שעל השורף צריכים כיבוס אע"ג שלא נגעו בפר' ולא בפר ושעי' הנשרפין ולא בשעיר המשתלח (וכיון שנטמאו בגדים שעל השורף וחזרו וטמאו את השורף ואלו לא היו על השורף בגדים לא היו מטמא). על כן אין לתמוה ולומר אם שורש טומאה בגדי השורף היא הפרה והפר והשעיר מדוע לא יטמאו הם בגדים אחרים בנגעם כך נשיבהו ונאמר לו כי זה אשר טמא בגדי השורף לא מפני נגיעה טימאום אלא מפני שריפתם ראיה לדבר שאם נגע בהם איש ולא שרף אותם אינו מטמא לא הוא ולא בגדיו ולכן יהיה השורף כאומר לבגדיו מטמאיך לא טמאוני וכו' והמשנה הרביעית היא האוכל מנבלת עוף הטהור והיא בבית הבליעה מטמא בגדים ונבלה עצמה אינה מטמאה בגדים הרי זה אומר מטמאיך לא טמאוני. ופי' כי נבלת עוף טהור אינה מטמאה לא אדם ולא כלים בנגעם בה וכשאוכל אדם אותה (היא מטמאה את בגדיו והן מטמאין אותו) וכן אומר לבגדיו מטמאיך לא טמאוני וכו' עכ"ל. הצריך לענייננו. ומעתה כי נשים לב ונפקח עין על ההסגור בתוך חצי עגול אשר שמתי לפניך הן הן דברי הר"ש כי מפני שאמר אצל פרה ופרים ושעיר המשתלח וכיון שנטמאו בגדים שעל השורף וחזרו וטמאו את השורף ואלו לא הי' על השורף בגדים לא הי' מטמא אף שעסוק בשריפתה הרי לפניך דערום העוסק בפרה ופרים ושעיר שלח אינו מטמא בעצמו אך טומאה במדרגת בגדים. גם

מפני שאמר אצל נבלת עוף הטהור וכיון שאוכל אדם אותה היא מטמאה את בגדיו והן דהיינו הבגדים מטמאין אותו. הרי לפניך דעל ידי הבגדים שהוא לבוש נטמא ואלו על ידי אכילתה לבדה בלא הבגדים לא היה נטמא ועל זה הקשה הר"ש ודבר תימא הוא מנא ליה הא אשר על כן פירש הר"ש ז"ל פירוש אחר וז"ל בשורף פרה ופרים ומשלח את השעיר ואוכל נבלת עוף טהור בכולהו כתיב כבוס בגדים לא שנא בגדים שהוא לבוש ולא שנא בגדים שהוא נוגע וכו' (פי' ואפילו אינו לבוש) ופרה ופרים עצמן ושעיר ונבלת עוף אם נגעו בבגדים טהורים והיינו שהבגדים אומרים לאדם מטמאיך לא טימאוני:

רבי משה כלפו מן בארי ערך **קרש**. הביא ראיה מתרגום ירושלמי כי קרש הוא קרח בעברי ע"ש:

רבי מצליח ערך אמפליא. פירוש כי אמפליא עור הוא וכו' ובערך **כחל** א' פירש שבת דף פ' שכן צנועות כוחלות עין אחת פירוש כוחלת עין אחת של שמאל ומכסה פניה כולו וכו':

רבי משולם ברבי משה ברבי איתיאל. פירש המשנה א' פרק ד' דפאה בפאה אפי' צ"ט אומרים לחלק וא' אומד לבוז שומעין לזה שאמר לבוז שאמר כהלכה ובדלית ובדקל שומעין לחלק פי' כי אחר שריבה הכתוב תעזוב הנח לפניהם וכו' מיעט הכתוב וכתב אותם תלמוד לומר קציר מה קציר שהקטן שלט בו כגדול יצאו דלית ודקל שאין קטן שולט בו כגדול (וכן פירש הרמב"ם) דלא כהר"ש:

רב עמרם בערך פסד פירש בבבא מציעא דף קי"ז: כמה מפסדא עליי' בהאי ביתא תולתא הלכך אית ליה תולתא. קסבר רבי נתן דעליי' חבסתי' לביתא ודקתי' דאי קאי בית בלא עלייה קאי שתין שנין וע"י עלייה קם מ' שנין וכו':

ר' משה ראש ישיבה בן מרנא יעקב. **ערך דד** פירש בסוטה דף מ'. על שאנו מודים לך משמע דקא מודן ציבורא על שליח צבור אנן סמיכין ומאי על שאנו מודים על הודאה דקאמר שליח ציבור וקא ענו אינון אמן:

רבי נתן בערך גה ר' מצליח הלכות גדולות. רבינו משולם ברבי קלונימוס ערך **סעד** פירש המשנה ויהיו עניים בכי ביתך שיהיה בני ביתך עושין מלאכתך ולא אחר כהה יא עניא סבא דצבעי' לרישא ולדיקנא באוכמא דסוף פרק הזהב בבא מציעא דף ס':

רבי משה בר יעקב בר משה בר אבון מן נרבונא בערך פרקד א' היה מפרש (מלת פרקד) אפוריא קדי. רב שר שלום בערך קן:

אבא מארי רבינו יחיאל ערך רק. פירש ביבמות דף כ"ד: רוק שהוא למעלה מן הכילה אמר רבי הואיל ומכוער הדבר תצא. פירוש רוק שהיא זרוק בכח ועלה למעלה מן הכילה

שזה וודאי כח איש הוא ולא כח אשה והי' מספר במשל סוחר אחד היתה לו אשה יפה וזינתה עליו ובשעת תשמיש רק אותו האיש למעלה בשמי הקורה העליונה והיתה הקורה מצופה זהב כולה אח"כ בא בעלה לשכב עמה ולשמוח עמה נשא עיניו למעלה וראה רוק למעלה בקורה אמר לאשתו מי רק שם ואמרה אני אמר לה עשה כן לפני וראה זה הכח שיש לך ולא יכלה והרגיש מה שעשתה:

רבינו נסים. רבי דניאל. רב האי. רב שרירא. רבינו חננאל אחי רבי דניאל:

ערך נגד ואני קבלתי מר' משה הדרשן מעיר נרבונא כפירוש רבינו חננאל ביומא דף נ"ג. מחוי רב יהודא כמנגדנא כמכה שמעלה ידו ומורידה וכל ההכאה במקום אחד הוא:

ערך טנר חולין דף מ"ח חזנהו דהוו קיימו טנרי טנרי פירש בהלכות גדולות צמחים קטנות וכנדי גדולות וכו':

ערך בנית מכות דף ט"ז: ההוא דאכל ביניתא דבי כרבא ונגדיה רב יהודה פירש בשאילתות גדולות בויהי ביום השמיני מי שאוכל דג שנמצא כשחורש הארץ לא מיחייב אלא מלקות מדרב יהודה וכן הלכה:

מדרש רבה ויקרא ריש פרשה יו"ד אמר ישעי' מטייל הייתי בבית תלמודי וכו' אמר לו הקדוש ברוך הוא לישעי' אהבת צדק אהבת לצדק את בניי ותשנא רשע ששנאת מלחייבן:

רבינו נתן בעל הערוך היה משבט יהודה ממשפחת התפוחים והי' שנת ד' אלפים תשצ"ח כנראה בערך עד זומם והוא תלמיד רבינו חננאל ורבינו משה הדרשן וחבירו רבינו גרשון מאיר הגולה ורש"י שאל שאילתא מהרב הערוך כמו שכתב בספר אגודה דף קע"ב. ד"ה רוקח וכו' ובנימין זאב סימן רל"ג וחיבר רבינו בעל הערוך תשובות וזכרום לפעמים הפוסקים ומהם המרדכי פרק שלשה שאכלו והיתה מנוחתו שנת תתס"ו [מצאתי בספר שם הגדולים מהגאון החכם רבי יוסף דוד אזולאי. רבי **נתן בעל הערוך** היה ראש ישיבה ברומי חכם גדול בכל החכמות ומת 4866 בשנת תתס"ו לאלף החמישי יוחסין דף ק"ל. ושלשת הקבלה דף מ"א. ויש כותבים זמן אחר עיין צמח דוד:

4865 **רש"י** נפטר תתס"ה לאלף החמישי אגרת היוחסין והרש"ל. אמנם השלשת הקבלה כ' שרש"י הי' בימי הרמב"ם ונראה כדבריו עיין צמח דוד:

4964 **הרמב"ם** נפטר בשנת תתקס"ד לאלף החמישי. ועיין מה שכתבתי בערך גויה א' מה שמצאתי שרש"י כתב בשם הערוך בשבת דף י"ג: גבי אוכל אוכל ראשון ואוכל אוכל שני. ע"ש:

רבינו חננאל קיבל מרב האי. ורבינו יצחק האלפסי. ורבינו נתן בעל הערוך קבלו מהם רש"ל בתשובה סימן כ"ט.

4930 **רבינו תם** נפטר שנת תתק"ל לאלף החמישי:

כל מקום שנאמר אי"ש ר"ת אמר ישעיה

אי"ש שאלני תלמיד אחד למה זה הביא בעל הערוך בכמה וכמה מקומות הסוגיא כמות שהיא בגמרא ולא הוסיף כלום הן בטעם או בפירושו ולמאי הלכתא הזכיר הסוגיא:

והשבתי לו שאלת הראשונים במקצת שאלת כי התעורר על זה חכם התשבי בהקדמת הלצה עיין שם. וז"ל התשבי בהקדמה בהלצה 4944 וכבר קם הרב רבינו **נתן** בן הרב רבינו **יחיאל** איש רומי שנת תתקמ"ד ליצירה וסדר ספר על סדר האלפ"א בי"ת וקרא שמו ערוך כי הוא כשולחן הערוך לפני האוכל כי אדם גרול בתלמוד היה אבל לא הביא הרב רק מלות החמורות הנמצאים בתלמוד ובמדרשים מלשונות הנזכרות [כגון ארמי פרסי יוני ערבי רומי ודומיהן] ורבים מהם הביא ולא ביארם ועל זה אני מתמיה הרבה מאוד על מה הביאם גם יש שרשים הרבה מאוד שלא הביא כלל (אמר המעתיק זה כבר תירץ החכם המוסיף בערך תמר שלא זכה להשלים חיבורו) ואף אם הביא איזה מלה מהם לא הביאה רק להבין איזה דין או פשט ולא באר המלה ההיא עכ"ל. ואולם העולה על דעתי הקלושה לא אחדול ממך ואשיב לך דבר המתקבל. ודאי לא לחנם האריך ברוב מקומות להביא כל הסוגיא רק משום שבאותה הלכה. או ברייתא היו נוסחאות שונות ונוסחאות מחלפות לכך העתיקו רבינו להורות הנוסחא אמיתית. ובזה תבין גם כן שבכמה מקומות הביא רבינו הנשנית מאוחר והיה נאות להביא המוקדם בכמה וכמה עלין אכן מפני שהיה לפניו בסוגיא המאוחרת גרסאות ונוסחאות שונות לכך העתיק המאוחר ועזב את המוקדם במקומות שהיו לפניו בסוגיא המוקדמת נוסחא ישרה והלכה ברורה. ועיין ערך משה. וערך נטש ב'. וערך סגן. וערך סן ג'. ועוד כיוצא באלו ותמצא נחת בנוסחתו:

אי"ש בכמה וכמה דוכתין כתב רבינו בסתם ומצאתי במפורשים גדולים הלא המה התוס' והרא"ש ודומיהן שכתבו דברים ההם בשם רבינו חננאל ודומיהן. אלא משום דהערוך תלמיד של רבינו חננאל היה. ולכך רוב דבריו סתמא אליבא דרבינו חננאל הם כמו שאמרו יבמות דף צ"ו: יהושע יושב ודורש סתם והכל יודעין שתורתו של משה היא וכך רבי אלעזר תלמיד רבי יוחנן דורש סתם והכל יודעין שתורתו של רבי יוחנן היא:

אי"ש דרך רבינו למלאות החסר כגון שני כותב שיני. הלכות בהין. מהא כותב מיהא. זמניה הוא כותב זימניה הוא וכדומה לאלו. ועיין מה שכתב רבינו בערך ספר ב' תנא תוספתא ספרא בצירא:

אי"ש כלל זה מסור בידך כשאני מעתיק הלשון של רש"י גמרא ותוס' או שארי מחברים. כשאני כותב כו' דע שהמחבר ההוא שאני מעתיקו כתב כך בעצמו. וכשאני כותב וכו' דע שהמחבר ההוא האריך עוד ואני מקצרו בהעתקה:

שכחת העומר

בערוך ערך הנדז כתב זי"ן וסמ"ך אחד הן כמו יעלוז יעלוס: